

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

3 Δεκεμβρίου 1944 - 11 Ιανουαρίου 1945:

Οι πολιτικές εξελίξεις κατά την διάρκεια των Δεκεμβριανών

και η στάση του αθηναϊκού τύπου

Επώνυμο: Γιαννοπούλου

Όνομα: Δανάη-Μαρία

Σύμβουλος Σπουδών: Παπαστράτης Προκόπης

A.M.: 1108M039

«...Εάν επρόκειτο να ευρεθούν οι Έλληνες εις κατάστασιν εμφυλίου πολέμου,
υποσηρίζομεν ότι δεν αποτελεί απλώς δικαίωμα,
αποτελεί υποχρέωσιν των Συμμάχων,
πρώτον ν' αποκαταστήσουν την Ελευθερίαν και κατόπιν ν' απομακρυνθούν...
Και η αρχή αυτή πρέπει να ισχύση όχι μόνο απέναντι της Ελλάδος,
αλλά απέναντι όλων των Λαών της Ευρώπης...
Θα ήτο προδοσία των τυραννουμένων Λαών,
εάν οι Σύμμαχοι τους εξησφάλιζαν μόνον την εκδίωξιν των Γερμανών
διά να τους παραδώσουν κατόπιν εις οιαδήποτε εσωτερικὴν ἐνοπλον δύναμιν,
ἡ οποία να επιβάλῃ τὴν ἰδικήν τῆς τυραννίαν.
Οἱ Λαοὶ τῆς Ευρώπης, εις ἀντάλλαγμα τῶν σκληρότατων δοκιμασιῶν τῶν,
ἔχουν τὸ δικαίωμα να ἀξιῶσιν τὴν πλήρη Ἀπελευθέρωσιν.
Και μόνο μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τῆς Εθνικῆς Κυριαρχίας καὶ
τῆς Πολιτικῆς Ελευθερίας ἀνακύπτει
καὶ τὸ δικαίωμα καὶ ἡ υποχρέωσις τῶν ξένων
να μὴ ἀναμειγνύονται στα εσωτερικά τῶν Λαῶν...».

Γεώργιος Παπανδρέου, πρωθυπουργός της Ελλάδος,
Λίβανος, 17 Μαΐου 1944

«...Σήμερα ἡ κατάσταση στὶς ἀγορὲς ἀπειλεῖ να ἀποδομήσει
ὄχι μόνο τὶς θυσίες τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ
ἀλλὰ καὶ τὴν ομαλὴ πορεία τῆς οἰκονομίας,
καὶ κινδυνεύει να χαθεῖ ἡ προσπάθεια ποὺ καταβάλλουν οἱ Ἕλληνες
ἀπὸ τὰ ἀκόμα μεγαλύτερα ἐπιτόκια δανεισμοῦ
καὶ ἀκόμα χειρότερα ἀπὸ τὴν δυσκολία δανεισμοῦ.
Δεν θα το ἐπιτρέψουμε.
Ἦρθε ἡ στιγμή τοῦ χρόνου ποὺ δεν μας δίνουν οἱ ἀγορὲς,
να μας τὸν δώσει ἡ ἀπόφαση ποὺ πήραμε ὅλοι μαζί
οἱ ἡγέτες τῶν χωρῶν τῆς Ευρώπης, γιὰ να στηριχτεῖ ἡ Ελλάδα.
Εἶναι ἐθνικὴ καὶ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη να ζητήσουμε καὶ ἐπισήμως
ἀπὸ τοὺς εταίρους μας στὴν Ευρωπαϊκὴ Ἐνωση
τὴν ἐνεργοποίηση τοῦ μηχανισμοῦ στήριξης...
Καὶ οἱ εταῖροί μας θα συνδράμουν ἀποφασιστικά
ὥστε να παράσχουν στὴν Ελλάδα τὸ ἀπάνεμο λιμάνι
ποὺ θα μας ἐπιτρέψει να ζαναχτίσουμε τὸ σκάφος μας
με γερά καὶ ἀξιόπιστα υλικά.
Ἀλλὰ καὶ να στείλουν ἓνα ἰσχυρὸ μῆνυμα στὶς ἀγορὲς ὅτι
ἡ Ευρωπαϊκὴ Ἐνωση δεν παίζει καὶ ὅτι
προστατεύει τὸ κοινὸ μας συμφέρον καὶ τὸ κοινὸ μας νόμισμα...».

Γιώργος Α. Παπανδρέου, πρωθυπουργός της Ελλάδος,
Καστελόριζο, 23 Ἀπριλίου 2010

Περιεχόμενα

Κεφάλαια

Σελίδες

<u>Περιεχόμενα</u>	5
<u>Για την διπλωματική εργασία</u>	9
<u>Ιστορικό πλαίσιο: Έναρξη Β' Παγκοσμίου Πολέμου - Απελευθέρωση</u>	19
<u>Κεφάλαιο 1^ο</u> : Απολογισμός πολέμου και κατοχής - Η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας - Η νομισματική μεταρρύθμιση της 9ης Νοεμβρίου και οι επί κατοχής πλουτίσαντες	47
<u>Κεφάλαιο 2^ο</u> : Η απόφαση αποστράτευσης - Η άφιξη της 3 ^{ης} Ορεινής Ταξιαρχίας στην Αθήνα	59
<u>Κεφάλαιο 3^ο</u> : Πώς εμφανίζεται η κατάσταση που επικρατεί στην πρωτεύουσα και την ύπαιθρο - Η αποφυγή εκκαθάρισης των σωμάτων ασφαλείας και η απαγόρευση εισόδου ενόπλων στην Αττική - Η άφιξη Ταγματασφαλιτών και χωροφυλάκων από όλη την Ελλάδα στην Αθήνα και οι επιθέσεις της Χ στον ΕΛΑΣ - Οι προειδοποιήσεις στελεχών του ΕΛΑΣ προς το ΠΓ του ΚΚΕ για επικείμενη σύγκρουση και η είσοδος όπλων στην Αθήνα προς εξοπλισμό του άοπλου εφεδρικού ΕΛΑΣ	71
<u>Κεφάλαιο 4^ο</u> : Οι βρετανικές παρεμβάσεις στους ΕΑΜικούς υπουργούς Σβώλο και Ζεύγο, στον στρατηγό Αλ. Οθωναίο που προορίζεται για αρχιστράτηγος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και στον στρατιωτικό αρχηγό του ΕΛΑΣ Στ. Σαράφη - Η χορήγηση αόριστης άδειας στους άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας από τον Παπανδρέου και η ανάκλησή της μετά την παρέμβαση του Churchill - Η προσπάθεια του Παπανδρέου για την αποστράτευση των ανταρτών χωρίς την υπογραφή κυβερνητικού διατάγματος - Η στελέχωση της Εθνοφυλακής με 250 αξιωματικούς των οποίων η προέλευση δεν έχει ελεγχθεί	95

<u>Κεφάλαιο 5^ο</u>: Οι προτάσεις των ΕΑΜικών υπουργών για το σχέδιο αποστράτευσης και η παραποιημένη δημοσίευσή τους από τον Παπανδρέου- Η απειλή παραιτήσεων των μη κομμουνιστών υπουργών και η συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 1^{ης} Δεκεμβρίου	109
<u>Κεφάλαιο 6^ο</u>: Το διάγγελμα και η προκήρυξη του Scobie - Οι παραιτήσεις των ΕΑΜικών υπουργών - Η συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 2^{ας} Δεκεμβρίου - Η απόφαση συγκάλεσης συλλαλητηρίου	133
<u>Κεφάλαιο 7^ο</u>: 3η Δεκεμβρίου: Τα γεγονότα στην πλατεία Συντάγματος - Η απόφαση της ΚΕ του ΕΛΑΣ για την κατάληψη των αστυνομικών τμημάτων και η αναστολή της - Η παραίτηση Παπανδρέου και η αναίρεσή της μετά τις εντολές του Churchill	151
<u>Κεφάλαιο 8^ο</u>: Οι προσπάθειες της ΚΕ του ΕΛΑΣ και του ΕΑΜ για τον τερματισμό της βρετανικής επέμβασης και την εξεύρεση πολιτικής λύσης - Η απαγόρευση από τον Σιάντο της εισόδου του ορεινού ΕΛΑΣ στην Αττική - Οι αντιδράσεις σε διεθνές επίπεδο για την επέμβαση του Churchill στην Ελλάδα	171
<u>Κεφάλαιο 9^ο</u>: Η αποτυχημένη απόπειρα της ΚΕ του ΕΛΑΣ για κατάπαυση των εχθροπραξιών - Οι παραινήσεις των Βρετανών αντιπροσώπων προς τον Churchill για την εξεύρεση πολιτικής λύσης στην Ελλάδα και η άρνηση του Γεωργίου - με την υποστήριξη του Βρετανού πρωθυπουργού και των Ελλήνων αστών πολιτικών - να διορίσει αντιβασιλέα	189
<u>Κεφάλαιο 10^ο</u>: Η αντιπρόταση της ΚΕ του ΕΛΑΣ στους όρους του Scobie - Η διακήρυξη της ΚΕ του ΕΑΜ της 15^{ης} Δεκεμβρίου - Οι αντιθέσεις εντός του ΕΑΜικού στρατοπέδου - Η «πολιτικής της πείνας» - Η «προδοσία» του ΚΚΕ στην Μακεδονία - Η αναζήτηση υλικής και ηθικής ενίσχυσης από τα γειτονικά κομμουνιστικά κόμματα και την ΕΣΣΔ	205

<u>Κεφάλαιο 11^ο</u> : Η επικοινωνία μεταξύ του Scobie και του ΕΛΑΣ για την κατάπαυση του πυρός - Η έκκληση Πλαστήρα - Οι δηλώσεις των πολιτικών αρχηγών και του Παπανδρέου για την αντιβασιλεία και το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ - Η στήριξη του Churchill και μερίδας των Ελλήνων αστών πολιτικών προς τον Γεώργιο που επιμένει στην διατήρηση θρόνου του - Η επιμονή των Macmillan και Alexander για πολιτική λύση στο ελληνικό ζήτημα	227
<u>Κεφάλαιο 12^ο</u> : Η διήμερη σύσκεψη υπό την προεδρία του Δαμασκηνού των Ελλήνων αστών πολιτικών και της ΚΕ του ΕΛΑΣ με πρωτοβουλία του Churchill - Οι άκαρπες προσπάθειες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ για κατ' ιδίαν συνάντηση με τον Βρετανό πρωθυπουργό και οι συνεννοήσεις του τελευταίου με τον Δαμασκηνό - Οι επιπτώσεις της επίσκεψης του Churchill: Παραίτηση Παπανδρέου, υποχώρηση Γεωργίου και διορισμός του Δαμασκηνού στην αντιβασιλεία, Πλαστήρας ο νέος πρωθυπουργός - Οι νέες προσπάθειες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ για κατάπαυση των εχθροπραξιών μέσω του Δαμασκηνού	249
<u>Κεφάλαιο 13^ο</u> : Η συνεδρίαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στην Χασιά - Η νέα προσπάθεια του ΕΑΜ για κατάπαυση των εχθροπραξιών μέσω του Δαμασκηνού Η αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα - Η σύσκεψη στην Λαμία - Η απόφαση υπογραφής ανακωχής - Οι «συμβουλές» του Dimitrov	299
<u>Κεφάλαιο 14^ο</u> : Η ανακωχή - Οι όμηροι - η «πτωματολογία» - Η τιμωρία των ενόχων - Η ομιλία του Churchill στην Βουλή των Κοινοτήτων για το ελληνικό ζήτημα	319
<u>Επίλογος - Μερικά συμπεράσματα</u>	363
<u>Πηγές</u>	409
<u>Παράρτημα</u>	419

Για την διπλωματική εργασία

Ο Δεκέμβριος του 1944 έχει καταγραφεί στην ιστοριογραφία μέχρι και την πτώση της Χούντας των Συνταγματαρχών το 1974, ως «δεύτερος γύρος» του εμφυλίου πολέμου, η δεύτερη απόπειρα του ΚΚΕ να καταλάβει την εξουσία, με πρώτη τις μάχες μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ στα βουνά της Ελλάδας από τον Σεπτέμβριο του 1943 έως και τον Ιανουάριο του 1944 και τρίτη τον αποκαλούμενο από την νικητήρια πλευρά του Εμφυλίου πολέμου «συμμοριτοπόλεμο» του 1946-1949.

Η θεωρία των «τριών γύρων» προβάλλει ως αξιωματική παραδοχή ότι σε κάθε μία από τις παραπάνω περιστάσεις αποκλειστικός στόχος του ΚΚΕ ήταν η πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας. Οι συνθήκες υπό τις οποίες το ΚΚΕ και το ΕΑΜ «πήρε τα όπλα» θεωρείται άνευ ουσίας και δεν εξετάζεται εφόσον ο λόγος -εκ των προτέρων γνωστός- είναι η κατάληψη της εξουσίας. Στην λογική αυτή προβάλλεται ως δεδομένο πως αν δεν υπήρχε μια συγκεκριμένη αφορμή, θα υπήρχε οπωσδήποτε μια οποιαδήποτε άλλη.

Ωστόσο, μόνο με την εμπειριστατωμένη μελέτη των συνθηκών που επικρατούσαν στην υπό εξέταση περίοδο και των πολιτικών εξελίξεων που έλαβαν χώρα, μπορεί ένας ερευνητής να προσεγγίσει την πραγματική διάσταση των γεγονότων ώστε να καταλήξει σε ένα σχετικά ασφαλές συμπέρασμα για όσα διακυβεύονταν κατά την διάρκεια των 33 ημερών στην Αθήνα του 1944.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να εξετάσει τις συνθήκες που επικρατούσαν τις παραμονές της μάχης του Δεκέμβρη και κυρίως τις πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην διάρκεια των συγκρούσεων -οι οποίες καθόρισαν και το αποτέλεσμα της μάχης- και να αναδείξει τις αντιδράσεις που προκάλεσαν όπως αυτές καταγράφηκαν και σχολιάστηκαν από τον αθηναϊκό τύπο.

Οι εξελίξεις αυτές σχετίζονται άμεσα με τις πολιτικές επιδιώξεις της κάθε πλευράς, του ΚΚΕ-ΕΑΜ από την μία και της κυβέρνησης από την άλλη. Για τον λόγο αυτό θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τους στόχους της κάθε παράταξης και την τακτική που ακολούθησαν για να τους επιτύχουν. Για τους μεν αστούς, βασικός στόχος ήταν η επάνοδος στην προπολεμική τάξη πραγμάτων και η επανακατάληψη των προνομίων τους, τα οποία είχαν απολέσει στην διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας και της κατοχής. Την επάνοδο στα προπολεμικά δεδομένα απειλούσε το λαϊκό κίνημα που

δημιουργήθηκε στην διάρκεια της κατοχής και της αντίστασης -αφού ο Β' παγκόσμιος πόλεμος αποτέλεσε ιστορική τομή καθώς έφερε τις μάζες στο προσκήνιο- το οποίο σε παγκόσμιο επίπεδο πέραν της αντιφασιστικής νίκης αγωνιζόταν για τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής και κοινωνικής ζωής μεταπελευθερωτικά.

Από την άλλη το ΚΚΕ που μέσω του ΕΑΜ βρέθηκε στον πυρήνα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και οργάνωσε σε μεγάλο βαθμό την αντίσταση κατά του κατακτητή, επιζητούσε να καρπωθεί την πρωτοπορία και τους αγώνες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ μετά την απελευθέρωση μέσω των εκλογών, αφού από τον μεσοπόλεμο τα κομμουνιστικά κόμματα είχαν εγκαταλείψει την σοσιαλιστική επαναστατική προοπτική και προέτασαν την εκπλήρωση του αστικοδημοκρατικού σταδίου για την επανάσταση.

Οι δύο αυτοί αλληλοσυγκρουόμενοι στρατηγικοί στόχοι και η τακτική που η κάθε παράταξη θα ακολουθήσει μέσω των αποφάσεων που θα λάβει προκειμένου να επιτύχει τον τελικό σκοπό, αποφάσεις και πρακτικές που συνιστούν τις πολιτικές εξελίξεις, βρίσκονται στο επίκεντρο της παρούσας μελέτης. Να σημειώσουμε εδώ πως η καταγραφή της εξέλιξης των μαχών μεταξύ του ΕΛΑΣ και των βρετανικών και κυβερνητικών δυνάμεων δεν εμπίπτει στα άμεσα ενδιαφέροντα της παρούσας εργασίας και θα γίνει αναφορά σε αυτήν μόνο όπου κριθεί απαραίτητο.

Ωστόσο, πέρα από τους στρατηγικούς στόχους της κάθε παράταξης, καθοριστικός παράγοντας στην εξέλιξη των γεγονότων αποτέλεσαν οι συμμαχίες στην διεθνή πολιτική σκηνή της ελληνικής αστικής τάξης αφενός, και εκείνες του ΕΑΜ-ΚΚΕ αφετέρου.

Στην περίπτωση των Ελλήνων αστών, η πολιτική της βρετανικής κυβέρνησης, όπως θα δούμε, έπαιξε καίριο ρόλο για την ενίσχυση της θέσης τους. Η Μεγάλη Βρετανία επιδιώκει την επάνοδο του βρετανόφιλου βασιλιά Γεωργίου Β' στον θρόνο της Ελλάδας, η οποία θα εξασφάλιζε την βρετανική κυριαρχία στην νοτιοανατολική Ευρώπη. Ωστόσο η αντιδημοτικότητα του βασιλιά εξαιτίας της σύνδεσής του με την δικτατορία Μεταξά δυσχεραίνει το έργο της βρετανικής κυβέρνησης και την αναγκάζει να στραφεί σε άλλες λύσεις. Οι πολιτικές δυνάμεις που θα αναλάβουν να προωθήσουν τις βρετανικές επιδιώξεις είναι τα περιθωριοποιημένα αστικά κόμματα, τα οποία προσβλέπουν στο βρετανικό όχημα για να τους επαναφέρει στο προσκήνιο. Είναι δε χαρακτηριστικό πως οι Έλληνες αστοί ταυτίζουν ό, τι εκείνοι θεωρούν

συμφέρον για την Ελλάδα και τους ίδιους, με τα συμφέροντα της βρετανικής κυβέρνησης.

Αντιθέτως, για το ΚΚΕ-ΕΑΜ οι συμμαχίες σε διεθνές επίπεδο ήταν ανύπαρκτες. Η Σοβιετική Ένωση, όπως θα δούμε και στο *Ιστορικό πλαίσιο* αναλυτικότερα, είχε αναγνωρίσει την πρωτοκαθεδρία της Βρετανίας στην Ελλάδα με αντάλλαγμα την δική της πρωτοκαθεδρία στις χώρες που ήταν ζωτικής σημασίας για την ασφάλειά της. Επιπλέον, από τα στοιχεία που έχουμε στην διάθεσή μας, όσες υποδείξεις μετέφερε η σοβιετική κυβέρνηση μέσω των αντιπροσώπων της στους Έλληνες κομμουνιστές πριν την έναρξη των μαχών του Δεκέμβρη αφορούσαν στην συνεργασία που έπρεπε να επιδιώξουν οι τελευταίοι με τους αστούς πολιτικούς, ενώ στην διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων η Σοβιετική Ένωση διαμήνυε στο ΚΚΕ πως η παροχή βοήθειας ήταν αδύνατη.

Επιπλέον, τα κομμουνιστικά κόμματα Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας, τα οποία δεν είχαν εδραιώσει την εξουσία τους την περίοδο των Δεκεμβριανών, ενημέρωναν τους Έλληνες κομμουνιστές που μετέβησαν στις γειτονικές χώρες για υλική και ηθική βοήθεια, πως οι διεθνείς συνθήκες δεν τους επέτρεπαν να διακινδυνεύσουν την σχέση τους με την Βρετανία και επομένως δεν μπορούσαν να τους ενισχύσουν.

Πηγές της παρούσας μελέτης αποτελούν πέρα από την βιβλιογραφία, ορισμένα αρχεία και εφημερίδες.

Σημαντικό αρχείο είναι αυτό του ΚΚΕ -που βρίσκεται στα Αρχεία Σύγχρονης και Κοινωνικής Ιστορίας- από το οποίο μελετήθηκε η αλληλογραφία μεταξύ των μελών του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ και του ΠΓ με τις κομματικές οργανώσεις την υπό εξέταση περίοδο. Από αυτήν την αλληλογραφία και τις πληροφορίες που συλλέγει ο ερευνητής για τα τεκταινόμενα αλλά και για τις οδηγίες που στέλνει το ΠΓ του ΚΚΕ, αντλούνται σημαντικά στοιχεία για την ερμηνεία που δίνει η ηγεσία του ΚΚΕ στις εξελίξεις και σε συνδυασμό με τις οδηγίες που στέλνει, είναι δυνατόν, αντιπαραβάλλοντας τα ανωτέρω και με άλλες πηγές, να καταλήξει ο ερευνητής σε σχετικά ασφαλή συμπεράσματα για τις επιδιώξεις της κομμουνιστικής ηγεσίας.

Ένα άλλο σημαντικό αρχείο είναι αυτό του Γεώργιου Αιγιαλείδη -που βρίσκεται στο Ελληνικό Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο- ο οποίος διατέλεσε γενικός γραμματέας

του υπουργικού συμβουλίου της ελληνικής κυβέρνησης. Στο αρχείο αυτό υπάρχουν καταχωρημένα τα πρωτότυπα κείμενα σημαντικών αποφάσεων της κυβέρνησης, καθώς επίσης και πρακτικά συνεδριάσεων, κυριότερα εκ των οποίων είναι εκείνα της Σύσκεψης της 26^{ης} και 27^{ης} Δεκεμβρίου 1944 που πραγματοποιήθηκε κατόπιν της πρωτοβουλίας του Βρετανού πρωθυπουργού -ο οποίος συμμετείχε κατά την πρώτη ημέρα συνεδρίασης- μεταξύ των αστών πολιτικών και της ΚΕ του ΕΛΑΣ υπό την προεδρία του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού.

Επιπλέον, για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας κρίθηκε απαραίτητη η μελέτη τμήματος του αρχείου του βρετανικού υπουργείου Εξωτερικών (Foreign Office) στο οποίο καταγράφεται η επικοινωνία μεταξύ των Βρετανών αντιπροσώπων στην Ελλάδα, και κυρίως του Βρετανού πρεσβευτή, Leeper, με την βρετανική κυβέρνηση -κυρίως τον υπουργό επί των Εξωτερικών, Eden. Επιπλέον, ερευνήθηκε και τμήμα των πρακτικών των συνεδριάσεων του βρετανικού πολεμικού συμβουλίου (War Cabinet) οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στη διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου.

Τέλος, ένα άλλο σημαντικό αρχείο είναι αυτό του αμερικανικού υπουργείου Εξωτερικών (Foreign Relations United States) στο οποίο περιέχονται κατά κύριο λόγο τα τηλεγραφήματα του Αμερικανού πρεσβευτή στην Αθήνα, MacVeagh, αλλά και του Kirk, πρεσβευτή στην Καζέρτα της Ιταλίας -όπου βρίσκεται το αρχηγείο των Συμμαχικών Ενόπλων Δυνάμεων Μεσογείου- προς τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών, Stettinius. Επιπροσθέτως στο ίδιο αρχείο είναι καταχωρημένα κάποια υπομνήματα Αμερικανών αξιωματούχων για την κατάσταση στην Ελλάδα.

Οι εφημερίδες έχουν χρησιμοποιηθεί τόσο ως πηγή άντλησης πληροφοριών, αντιπαραβαλλόμενες με τα αρχεία και την βιβλιογραφία, όσο και ως εκφραστές της ιδεολογικής τοποθέτησης μιας ευρείας ή στενότερης κοινωνικής ομάδας, και οι οποίες λόγω του κυρίαρχου ρόλου τους στην ενημέρωση (ή παραπληροφόρηση) διαδραματίζουν εξέχοντα ρόλο στην διαμόρφωση της κοινής γνώμης.

Για τα κυριότερα γεγονότα και τις πολιτικές αποφάσεις που λαμβάνονται αρχικά από την κυβέρνηση εθνικής ενότητας και μετά την διάσπασή της, από το κυβερνητικό στρατόπεδο αφενός και από το ΕΑΜικό στρατόπεδο αφετέρου, καταγράφουμε την στάση που τηρεί ο αθηναϊκός τύπος, αντιπαραβάλλοντας κατά κύριο λόγο την τοποθέτηση του αστικού τύπου με αυτήν των ΕΑΜικών εντύπων. Επιπλέον, έγινε προσπάθεια να αναδειχθούν και οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται σε ορισμένα

ζητήματα στα πλαίσια του αστικού τύπου, μεταξύ των φιλοβασιλικών - εθνικιστικών εφημερίδων και εκείνων που μπορούμε να εντάξουμε σε ένα λιγότερο ακραίο πολιτικό χώρο.

Οι εφημερίδες που μελετήθηκαν για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας είναι οι εξής:

Ο *Ριζοσπάστης*, ο οποίος αποτελεί όργανο της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ και εκφράζει τις επίσημες θέσεις της κομμουνιστικής ηγεσίας. Η *Μάχη*, που αποτελεί όργανο της ΕΛΔ και καταγράφει τις θέσεις των σοσιαλιστών του Ηλία Τσιριμώκου. Το ΚΚΕ και η ΕΛΔ παρ' ότι συνεργάζονται στα πλαίσια του ΕΑΜ, διαφοροποιούνται σε ορισμένα ζητήματα τα οποία θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε και τα οποία, όπως θα δούμε, αποτυπώνονται και στα έντυπά τους.

Η *Ελλάς*, η οποία ξεκινά να εκδίδεται την 5^η Δεκεμβρίου μέχρι και το τέλος Ιανουαρίου 1945, στα πλαίσια των αναγκών της κυβέρνησης για «διαφώτιση» -αφού από τις 4 μέχρι και τις 20 Δεκεμβρίου είχε διακοπεί η κυκλοφορία των περισσότερων εφημερίδων στην πρωτεύουσα, με εξαίρεση τον *Ριζοσπάστη*¹- και η οποία εκφράζει τις επίσημες κυβερνητικές θέσεις, εκθειάζοντας κατά κύριο λόγο τον πρόεδρο της κυβέρνησης, τον Γεώργιο Παπανδρέου.

Η εθνικιστική *Δόξα*, επίσημο όργανο της ΠΕΑΝ (Πανελλήνια Ένωση Αγωνιζόμενων Νέων), αντιστασιακής οργάνωσης που έδρασε στην Αθήνα, η οποία την περίοδο των Δεκεμβριανών θα πολεμήσει με το κυβερνητικό στρατόπεδο κατά του ΕΛΑΣ. Οι φιλοβασιλικές εφημερίδες *Μεγάλη Ελλάδα* -όργανο της ΕΔΕΕ (Εθνική Δημοκρατική Ένωση Ελληνοπαίδων), νεολαίας του ΕΔΕΣ, ο οποίος όπως σημειώσαμε είχε συγκρουστεί με τον ΕΛΑΣ στην περίοδο της κατοχής και ο οποίος θα συγκρουστεί με τον ΕΛΑΣ και κατά την περίοδο των Δεκεμβριανών στην επικράτεια του ΕΔΕΣ, στην Ήπειρο- και *Ελληνικό Αίμα*. Η μερίδα αυτή του αστικού τύπου σε όλη την περίοδο μέχρι την 3^η Δεκεμβρίου ασκεί έντονη κριτική στον Παπανδρέου για υπερβολικές παραχωρήσεις προς το ΕΑΜ, και υπέρμαχη της άποψης ότι το «κομμουνιστικό μίσμα», όπως σημειώνει η *Μεγάλη Ελλάδα*, επιχείρησε να καταλάβει την αρχή, μετά

¹ Στα πλαίσια της έρευνας, δεν βρέθηκε καμία εφημερίδα πέραν της *Ελλάς* και του *Ριζοσπάστη* για την περίοδο της 4^{ης} έως και 20^{ης} Δεκεμβρίου 1944. Ωστόσο, ίσως κυκλοφορούσαν και δεν υπήρχαν φύλλα τους στα αρχεία που μελετήθηκαν. Σε κάθε περίπτωση ακόμα και αν υπήρχε κάποιο άλλο έντυπο, δεν πρέπει να κυκλοφορούσε σε τακτική βάση κατά την διάρκεια της προαναφερθείσας περιόδου.

τον τερματισμό των συγκρούσεων, προωθούν την πολιτική της παραδειγματικής τιμωρίας όλων των συμμετεχόντων «εις την στάσιν».

Στα πλαίσια των αστικών εφημερίδων που εκφράζουν λιγότερο ακραίες θέσεις μελετήθηκαν η *Ελευθερία*, η *Ανεξαρτησία* και τα *Καθημερινά Νέα*. Από αυτές η *Ελευθερία* είναι η πιο αρνητικά διακείμενη απέναντι στο ΚΚΕ-ΕΑΜ και τον ρόλο που επιτελεί και εγκαλεί όπως και ο εθνικιστικός - φιλοβασιλικός τύπο τον Παπανδρέου για την υποχωρητικότητα του προς την Αριστερά. Τα *Καθημερινά Νέα* και η *Ανεξαρτησία*, σε γενικές γραμμές τις παραμονές της σύγκρουσης δεν κάνουν προπαγάνδα κατά του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, αλλά σε κάθε περίπτωση υπερασπίζονται τις απόψεις της αστικής μερίδας της κυβέρνησης εθνικής ενότητας -και μετά την διάσπασή της των αστών πολιτικών. Μετά τον τερματισμό των συγκρούσεων, συντασσόμενη η μερίδα αυτή του τύπου με τις εθνικιστικές - φιλοβασιλικές εφημερίδες, υποστηρίζουν μεν πως το ΚΚΕ-ΕΑΜ επιχείρησε να καταλάβει την αρχή αλλά σε ό, τι αφορά την τιμωρία των «ενόχων» δεν προπαγανδίζουν υπέρ της απηνούς δίωξής τους και επισημαίνουν πως πρέπει να αναζητηθούν οι λόγοι για τους οποίους τμήμα του ελληνικού λαού ακολούθησε την «προδοτική» ηγεσία του ΚΚΕ. Να σημειωθεί ότι το σύνολο του αστικού τύπου -όπως και οι αστοί πολιτικοί- ταυτίζουν τα συμφέροντα της Ελλάδας με αυτά της Βρετανίας και δεν ασκούν καμία κριτική στις βρετανικές παρεμβάσεις οι οποίες άλλωστε, όπως θα δούμε, δεν εκλαμβάνονται ως τέτοιες.

Εξαιτίας της συμπίκνωσης του ιστορικού χρόνου λόγω των γοργών μεταβολών που συντελούνται εν καιρώ πολέμου κρίθηκε σκόπιμη η χρονολογική παρουσίαση των γεγονότων, ώστε από την μία να είναι κατανοητή η αλληλουχία τους και τα αίτια αυτής, και από την άλλη να είναι συγκρίσιμη η εξέλιξή τους με την στάση που τηρούν απέναντι σε αυτά οι εφημερίδες, στις οποίες άλλωστε αποτυπώνεται και η σταδιακή ένταση της πολιτικής κρίσης.

Προκειμένου να γίνει αντιληπτή η σημασία των πολιτικών εξελίξεων κατά την διάρκεια των Δεκεμβριανών θεωρήθηκε απαραίτητη η εξέταση όσων προηγήθηκαν από αυτό που η κυβέρνηση χαρακτήρισε «*στάση κατά του κράτους*» και η ηγεσία του ΚΚΕ «*συνέχεια και κορύφωμα του τετράχρονου απελευθερωτικού αγώνα*».

Στο *Ιστορικό πλαίσιο* γίνεται περιληπτική αναφορά στις εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και κυρίως στους

μετασχηματισμούς που επέφεραν στην ελληνική κοινωνία η κατοχή και το αντιστασιακό κίνημα. Το εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο αναφέρεται στις προσπάθειες που κατέβαλλαν οι κατοχικές αρχές να καταπνίξουν την Αντίσταση του ελληνικού λαού κατά των Ναζί με την συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκε ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας και οι αντιστασιακές οργανώσεις από την μία και οι ένοπλοι σχηματισμοί που συνεργάστηκαν με τους κατακτητές από την άλλη, από τους αστούς πολιτικούς που είτε παρέμειναν στην Αθήνα είτε μεταφέρθηκαν στο Λονδίνο αρχικά και στο Κάιρο στην συνέχεια, όπου και σχημάτισαν την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση. Έμφαση δίνεται κυρίως στην Συμφωνία του Λιβάνου αλλά και της Καζέρτας και στην απόφαση συμμετοχής του ΚΚΕ-ΕΑΜ στην «κυβέρνηση εθνικής ενότητας» που αποτέλεσαν συμφωνίες - σταθμούς στην πολιτική της εθνικής ενότητας του ΚΚΕ-ΕΑΜ, η σύναψη των οποίων επέτρεψε την μετάβαση της εξόριστης κυβέρνησης εθνικής ενότητας από το εξωτερικό στην Ελλάδα και την αποβίβαση βρετανικών δυνάμεων κατά την απελευθέρωση.

Από το πρώτο έως και το έκτο κεφάλαιο ασχοληθήκαμε με τις συνθήκες που επικρατούσαν και τις πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα από την απελευθέρωση, τον Οκτώβριο του 1944, μέχρι και την αποκορύφωση της κρίσης την 3^η Δεκεμβρίου 1944. Προσπαθήσαμε έτσι να αναδείξουμε την σημασία βασικών πολιτικών ζητημάτων και την στάση που τήρησε ο αθηναϊκός τύπος απέναντι σε αυτά. Σημαντικά θέματα με τα οποία ασχοληθήκαμε είναι:

-Η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας, η απόφαση αποστράτευσης των στρατιωτικών σωμάτων, η μεταφορά της ελληνικής 3^{ης} Ορεινής Ταξιαρχίας στην Ελλάδα από το ιταλικό μέτωπο.

-Η απροθυμία των αστών της κυβέρνησης να προχωρήσει η εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού και των σωμάτων ασφαλείας από δωσιλόγους, η συστηματική μεταφορά χωροφυλάκων και ταγματасφαλιτών από όλη την Ελλάδα στην Αθήνα και οι αντιδράσεις που προκαλούν στην ηγεσία του ΚΚΕ-ΕΑΜ οι κινήσεις αυτές.

-Η κατάσταση που εμφανίζει ο αστικός τύπος από την μία και τα έντυπα του ΕΑΜ από την άλλη ότι επικρατεί στην πρωτεύουσα και την ύπαιθρο, οι βρετανικές παρεμβάσεις στους υπουργούς του ΕΑΜ, στον στρατιωτικό αρχηγό του ΕΛΑΣ Σαράφη και τον στρατηγό Οθωναίο που προορίζεται για αρχιστράτηγος των

ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και η στελέχωση της υπό συγκρότηση Εθνοφυλακής με 250 αξιωματικούς των οποίων η προέλευση, ως μη όφειλε, δεν ελέγχθηκε.

-Οι προσπάθειες εξεύρεσης σχεδίου αποστράτευσης, οι λόγοι που αυτές δεν απέδωσαν και οι ζυμώσεις εντός του ΕΑΜικού στρατοπέδου στο οποίο εμφανίζονται διαφοροποιήσεις για το ζήτημα της αποστράτευσης.

-Η αυθαίρετη επέμβαση του Scobie να διατάζει την αποστράτευση του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής του ΕΑΜ χωρίς να υπάρχει σχετική απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης, η παραίτηση των ΕΑΜικών υπουργών σαν ένδειξη διαμαρτυρίας και τέλος η απόφαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 2^{ης} Δεκεμβρίου.

Το *έβδομο* έως και το *δέκατο τέταρτο κεφάλαιο* αναφέρονται στην περίοδο από την 3^η Δεκεμβρίου 1944 οπότε και πραγματοποιήθηκε το συλλαλητήριο του ΕΑΜ στην πλατεία Συντάγματος έως και την 11^η Ιανουαρίου 1945 οπότε υπογράφηκε η κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΛΑΣ και του Βρετανού στρατηγού Scobie. Σημαντικές πολιτικές εξελίξεις τις οποίες προσπαθήσαμε να αναδείξουμε αναλύοντας τους λόγους που έλαβαν χώρα και επισημαίνοντας τις αντιδράσεις που προκάλεσαν όπως αποτυπώθηκαν στον τύπο είναι:

-Τα γεγονότα στην πλατεία Συντάγματος την 3^η Δεκεμβρίου, η απόφαση του γραμματέα του ΚΚΕ, Γιώργη Σιάντου να διατάζει την κατάληψη των αστυνομικών τμημάτων και η αναστολή της, η παραίτηση του Παπανδρέου από την πρωθυπουργία και η αναίρεσή της μετά τις εντολές του Βρετανού πρωθυπουργού, οι επανειλημμένες -σε όλη την διάρκεια των συγκρούσεων- προσπάθειες της ΚΕ του ΕΛΑΣ και του ΕΑΜ για την κατάπαυση των εχθροπραξιών.

-Η απαγόρευση από τον Σιάντο της εισόδου του ορεινού ΕΛΑΣ στην πρωτεύουσα, οι αντιδράσεις σε διεθνές επίπεδο -στην βρετανική Βουλή των Κοινοτήτων, στις ΗΠΑ αλλά και τον διεθνή τύπο- για την επέμβαση του Churchill στην Ελλάδα, οι συνεχείς -σε όλη την διάρκεια των μαχών- παραινέσεις των Βρετανών αντιπροσώπων στην Ελλάδα προς τον Βρετανό πρωθυπουργό για εξεύρεση πολιτικής λύσης στο «ελληνικό ζήτημα».

-Η άρνηση του Γεωργίου να διορίσει αντιβασιλέα και η στήριξη που του παρείχε ο Churchill και μεγάλη μερίδα των Ελλήνων αστών πολιτικών μέχρι και τις 20

Δεκεμβρίου, η απόφαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 15^{ης} Δεκεμβρίου και οι αντιθέσεις εντός του ΕΑΜικού στρατοπέδου για την συνέχιση ή τον τερματισμό της σύγκρουσης, η «πολιτική της πείνας» που εφαρμόζουν τα βρετανικά στρατεύματα, η «προδοσία» του ΚΚΕ στην Μακεδονία όπως την εμφανίζει ο αστικός τύπος και οι αποτυχημένες προσπάθειες του ΚΚΕ-ΕΑΜ να λάβει ηθική και υλική ενίσχυση από τα γειτονικά κομμουνιστικά κόμματα και την Σοβιετική Ένωση.

-Η άφιξη του Πλαστήρα στην Ελλάδα και η έκκληση που απευθύνει στους «παραπλανηθέντες» ΕΛΑΣίτες, οι δηλώσεις των αστών πολιτικών για την αντιβασιλεία και το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, η επιμονή μερίδας των αστών πολιτικών στην παραμονή του Γεωργίου στον θρόνο του, ο οποίος με την στήριξη του Churchill αρνείται επιμόνως να διορίσει αντιβασιλέα και το «τελεσίγραφο» του Βρετανού στρατηγού Alexander και του Βρετανού υπουργού Macmillan στον Churchill πως ο ΕΛΑΣ δεν είναι δυνατόν να ηττηθεί στρατιωτικά σε όλη την Ελλάδα.

-Η άφιξη του Βρετανού πρωθυπουργού στην Ελλάδα, η διήμερη σύσκεψη -με πρωτοβουλία του Churchill- των Ελλήνων αστών πολιτικών με την ΚΕ του ΕΛΑΣ υπό την προεδρία του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, οι προσπάθειες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ για κατ' ιδίαν συνάντηση με τον Βρετανό πρωθυπουργό, η άρνηση του τελευταίου στην πρόσκληση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και οι συνεννοήσεις του με τον Δαμασκηνό, η παραίτηση Παπανδρέου μετά τις πιέσεις των Βρετανών, η υποχώρηση του Γεωργίου μετά τις πιέσεις του Churchill και ο διορισμός στην αντιβασιλεία του Δαμασκηνού, η πρωθυπουργοποίηση του Πλαστήρα, οι προσπάθειες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ για κατάπαυση των εχθροπραξιών μέσω του Δαμασκηνού.

-Η συνεδρίαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στην Χασιά και η απόφαση συνέχισης των συγκρούσεων, η νέα αποτυχημένη προσπάθεια της ΚΕ του ΕΑΜ να μεσολαβήσει ο Δαμασκηνός για τον τερματισμό των συγκρούσεων, η αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα, η πολιτικοστρατιωτική σύσκεψη του ΚΚΕ-ΕΛΑΣ στην Λαμία και η απόφαση για κατάπαυση των εχθροπραξιών, οι συμβουλές του Βούλγαρου ηγέτη Dimitrov προς το ΚΚΕ.

-Η σύναψη ανακωχής, οι όμηροι, η «πτωματολογία», το ζήτημα της τιμωρίας των ενόχων και η ομιλία του Churchill στην Βουλή των Κοινοτήτων για το ελληνικό ζήτημα.

Ιστορικό πλαίσιο

Έναρξη Β' Παγκοσμίου Πολέμου - Απελευθέρωση

Την 1^η Σεπτεμβρίου 1939 η ναζιστική Γερμανία επιτίθεται κατά της Πολωνίας σημαίνοντας την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μετά και την ήττα της Γαλλίας από την Γερμανία τον Μάιο - Ιούνιο του 1940, η Μεγάλη Βρετανία υπό την ηγεσία του Churchill ξεκινά έναν ολοκληρωτικό πόλεμο κατά του ναζισμού, καθώς ο Hitler προσέκρουσε στην πάγια αρχή της αγγλικής πολιτικής να μην επιτρέπει σε καμία δύναμη να κυριαρχήσει αποκλειστικά στην ηπειρωτική Ευρώπη. Ωστόσο, προκειμένου οι λαοί να κινητοποιηθούν και να συσπειρωθούν σε αυτόν τον πόλεμο στο πλευρό της Μεγάλης Βρετανίας, έπρεπε η ηγεσία της να προπαγανδίσει μια μεταπολεμική κοινωνική προοπτική διαφορετική από την προπολεμική. Έτσι ο πόλεμος στον οποίο θα μετάσχουν οι χώρες παρά την Αγγλία προσλαμβάνει τον χαρακτήρα του «αντιφασιστικού» πολέμου και με μια διακήρυξη που υπογράφεται στις 14 Αυγούστου 1941 μεταξύ ΗΠΑ και Αγγλίας εκφράζεται η προσδοκία σε παγκόσμιο επίπεδο μιας δημοκρατικότερης και δικαιότερης κοινωνίας παράλληλα με την απελευθέρωση².

Η Ελλάδα εισέρχεται στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στις 28 Οκτωβρίου 1940 μετά την άρνηση του δικτάτορα Ι. Μεταξά να παραδώσει την χώρα άνευ όρων στα ιταλικά στρατεύματα. Ο Mussolini εξαπολύει επίθεση εναντίον του ελληνικού κράτους μέσω της Αλβανίας για να διαπιστώσει ότι συναντά αντίσταση από τους Έλληνες στρατιώτες οι οποίοι μέχρι τα μέσα Δεκεμβρίου είχαν απωθήσει τους Ιταλούς έχοντας καταλάβει το 1/4 του αλβανικού κράτους, αναγκάζοντας τον Hitler να επέμβει³. Αρχές Απριλίου 1941 ο γερμανικός στρατός εισβάλλει στην Ελλάδα και στις 21 Απριλίου οι ανώτατοι αξιωματικοί του ελληνικού στρατού συνθηκολογούν στο μέτωπο. Η Ελλάδα τίθεται υπό τριπλή κατοχή. Οι Γερμανοί κατέχουν τις πιο καίριες θέσεις: Αθήνα - Πειραιά, Θεσσαλονίκη, δυτική και κεντρική Μακεδονία, νησιά

² Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Η πορεία της Ευρώπης προς τον πόλεμο» στο συλλογικό: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, τ. Γ1, σ. 42-43.

³http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%BF%CF%8A%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_1940.

βορειοανατολικού Αιγαίου, Έβρο και Κρήτη. Στους Βούλγαρους παραχωρούν την ανατολική Μακεδονία και την Θράκη ενώ στους Ιταλούς την υπόλοιπη χώρα⁴.

Με την κατάληψη της Αθήνας και την αναχώρηση του βασιλιά και της κυβέρνησής του, στις 30 Απριλίου σχηματίζεται με την υποστήριξη των Γερμανών η πρώτη από τις τρεις κατοχικές κυβερνήσεις υπό τον στρατηγό Γ. Τσολάκογλου⁵, οι οποίες θα αποτελέσουν ένα από τα τρία θεσμικά καθεστώτα στην διάρκεια της Κατοχής που διεκδικούν για λογαριασμό τους την συνέχεια του κράτους⁶, και οι οποίες θεωρήθηκαν από τις αντιστασιακές οργανώσεις, τους Συμμάχους και την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση «σφετεριστές της εξουσίας» και όργανα των κατακτητών⁷.

Το δεύτερο καθεστώς που διεκδικούσε την τυπική και ουσιαστική νομιμότητα της εξουσίας ήταν η ελληνική κυβέρνηση και ο βασιλιάς Γεώργιος Β', ο οποίος αφού καταδίκασε την σύναψη ανακωχής με τον εχθρό, ανέλαβε να συνεχίσει τον αγώνα⁸ ενώ αργότερα θεώρησε ως εξ υπαρχής άκυρο το διάταγμα της 4^{ης} Αυγούστου 1936 με το οποίο ο ίδιος και ο Μεταξάς είχαν αναστείλει τις ελευθερίες⁹. Ωστόσο ο βασιλιάς δεν κηρύσσει ανυπακοή ούτε παροτρύνει σε αντικατοχική δράση¹⁰ κάτι που ισχύει τόσο για την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση όσο και για τους αστούς πολιτικούς που έχουν παραμείνει στην Ελλάδα. Στις επανειλημμένες προσπάθειες του ΚΚΕ να έρθει σε συνεννόηση με τους τελευταίους, μεταξύ των οποίων και ο Γεώργιος Παπανδρέου, για συσπείρωση και κοινή δράση κατά του εχθρού, οι παλαιοκομματικοί απαντούν πως κάθε αντιστασιακή εκδήλωση είναι πρόωρη και «καθαρή τρέλα»¹¹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο τα αστικά κόμματα, τα οποία από το 1936 είχαν ήδη και λόγω της κατάργησης του κοινοβουλευτισμού και λόγω της οργανωτικής δομής τους περιέλθει στο περιθώριο των πολιτικών εξελίξεων και είχαν αποκοπεί από τις ευρύτερες λαϊκές μάζες¹², παραμένουν σε όλη την διάρκεια της κατοχής ανενεργά και

⁴http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%AE_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CF%82_1941-1944

⁵ Επόμενοι κατοχικοί πρωθυπουργοί ήταν οι Κ. Λογοθετόπουλος (Δεκέμβριος 1942 - Απρίλιος 1943) και Ι. Ράλλης (Απρίλιος 1943 - Οκτώβριος 1944), <http://www.jurisconsultus.gr/pubs/uploads/842.pdf>.

⁶ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, μτφ. Β. Σταυροπούλου, Θεμέλιο, Αθήνα, ³1995, σ. 140.

⁷ *Ο.π.*, σ. 142.

⁸ *Ο.π.*

⁹ *Ο.π.*, σ. 144-145.

¹⁰ Θανάσης Χατζής, *Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε*, Δωρικός, Αθήνα, ³1983, τ. Α', σ. 70.

¹¹ *Ο.π.*, σ. 152-153.

¹² Προκόπης Παπαστράτης, «Τα αστικά κόμματα και η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα 1936-1944: Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση. Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης*

μακριά από τον αγώνα επιβίωσης του ελληνικού λαού, αφού θεωρούν πως η κατοχή είναι αναπόφευκτη και αποτελεί μια θλιβερή παρένθεση στην ελληνική ιστορία με την οποία όμως κρίνουν πως δεν πρέπει να ασχοληθούν¹³. Ταυτοχρόνως τάσσονται κατά του αντιστασιακού κινήματος το οποίο κατά την άποψή τους δημιουργεί «*χάος και ανυπαρξίαν πλήρη πάσης κοινωνικής ιεραρχίας υπό οιανδήποτε αυτής εκδήλωσιν*», που απειλεί να ανατρέψει την προπολεμική τάξη πραγμάτων η επάνοδος στην οποία -σύμφωνα με τους αστούς πολιτικούς- πρέπει να γίνει άμεσα μετά την απελευθέρωση χωρίς την μεσολάβηση στην πολιτική σκηνή κάποιου νέου αντίπαλου δέους το οποίο μάλιστα θα έχει την υποστήριξη ευρύτερων λαϊκών μαζών που έρχονταν δυναμικά στο προσκήνιο αμφισβητώντας την καθεστηκυία τάξη¹⁴.

Παρότι ο βασιλιάς και η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση -η οποία κατέφυγε αρχικά στο Λονδίνο και αργότερα στο Κάιρο- *δεν είχαν ασκήσει εξουσία ούτε σε ένα τετραγωνικό μέτρο του εθνικού εδάφους*, εξαιτίας της στήριξης των Συμμάχων -οι οποίοι τους ήθελαν ως τους μόνους νόμιμους εκπροσώπους του ελληνικού λαού-μπόρεσαν να διεκδικήσουν την συνέχεια του κράτους¹⁵. Η στήριξη αυτή των Άγγλων στην κυβέρνηση Τσουδερού, η οποία προέκρινε την επάνοδο του Γεωργίου στον θρόνο του, σε αντίθεση με την αρχική τοποθέτηση των αστών πολιτικών που παρέμειναν στην Ελλάδα υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας, δεν είναι τυχαία¹⁶, αφού όπως σημειώσαμε, η βρετανική κυβέρνηση προωθούσε την επιστροφή του βασιλιά, ο οποίος θα επηρέαζε τα πολιτικά δρώμενα στην μεταπολεμική Ελλάδα προς όφελος των βρετανικών συμφερόντων¹⁷.

Το ελληνικό κράτος έχει καταλυθεί ενώ οι πολιτικοί ηγέτες είτε έχουν αποχωρήσει είτε έχουν αδρανήσει. Ο ελληνικός λαός βρίσκεται ακέφαλος χωρίς καμία ηγεσία να τον καθοδηγήσει την στιγμή που είναι αντιμέτωπος με τις ληστρικές μεθόδους οικονομικής εκμετάλλευσης από την ξένη κατοχή, με τα χιλιάδες θύματα του φασισμού και τον κίνδυνο εθνικού διαμελισμού. Για αυτούς τους λόγους σε

Ιστορίας, Χάγκεν Φλάισερ, Νίκος Σβορώνος (επιμ.), Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα, 1989, σ. 529.

¹³ *Ο.π.*, σ. 532.

¹⁴ *Ο.π.*, σ. 534-535.

¹⁵ Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 144-145.

¹⁶ Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 533-534.

¹⁷ Προκόπης Παπαστράτης, «Η κυβέρνηση Παπανδρέου και το Συνέδριο του Λιβάνου» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, προλ. Α. Μακράκη, μτφ. Μ. Δρίτσα, Α. Λυκιαρδοπούλου, Θεμέλιο, Αθήνα, 2006, [1^η εκδ. University Press of New England, Hanover/London 1981], σ. 205-206.

συνδυασμό με την προπολεμική πολιτική ανωμαλία, η αντιστασιακή δράση στην Ελλάδα ξεκίνησε αυθόρμητα και μαζί με την δραστηριοποίηση μεγάλου τμήματος της ελληνικής κοινωνίας που πέραν του αντιφασιστικού χαρακτήρα του πολέμου, προέβαλε και διεκδικήσεις που αφορούσαν το μεταπολεμικό κοινωνικοπολιτικό σύστημα¹⁸.

Από αυτές τις αυθόρμητες και μεμονωμένες αρχικά κινήσεις, θα προκύψει το τρίτο καθεστώς που διεκδικεί την εκπροσώπηση του ελληνικού λαού, οι αντιστασιακές οργανώσεις¹⁹. Σε διεθνές επίπεδο, κυρίαρχο ρόλο στην οργάνωση της αντιστασιακής δράσης διαδραμάτισαν οι κομμουνιστές, οι οποίοι είχαν την εμπειρία των αγώνων από τα «λαϊκά μέτωπα» του μεσοπολέμου²⁰, και στην περίπτωση της Ελλάδας και των μαζικών διώξεων του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου. Το ΚΚΕ (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος) μαζί με την ΕΛΔ (Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας), το ΣΚΕ (Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος) και το ΑΚΕ (Αγροτικό Κόμμα Ελλάδος) ιδρύουν τον Σεπτέμβριο του 1941 το ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο) που λόγω της μαζικότητας και της αντιστασιακής αποτελεσματικότητάς του, θα αποτελέσει την πιο σημαντική οργάνωση²¹.

Λίγους μήνες αργότερα θα συγκροτηθεί και το ένοπλο τμήμα της, ο ΕΛΑΣ (Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός), ο οποίος δίνοντας μάχες κατά του κατακτητή θα επιτύχει την σταδιακή απελευθέρωση πολλών περιοχών και την ύπαρξη μιας Ελεύθερης Ελλάδας στην διάρκεια της κατοχής²². Στις περιοχές αυτές επικρατούσε σε μεγάλο βαθμό τάξη και ασφάλεια ενώ οι συνθήκες ζωής βελτιώθηκαν καθώς αντιμετωπίστηκε το επισιτιστικό πρόβλημα, οι λεηλασίες και οι επιτάξεις του κατακτητή περιορίστηκαν και με τους θεσμούς Λαϊκής Αυτοδιοίκησης και Λαϊκής Δικαιοσύνης ο λαός απέκτησε πρόσβαση στην λήψη των αποφάσεων. Παράλληλα με την ύπαρξη του νομικού καθεστώτος λειτούργησαν και εκπαιδευτικοί μηχανισμοί και

¹⁸ Μιχάλης Λυμπεράτος, «Οι οργανώσεις της Αντίστασης» στο συλλογικό: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, τ. Γ2, σ. 9.

¹⁹ Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 145.

²⁰ Ιωάννα Παπαθανασίου, «Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας στην πρόκληση της ιστορίας 1940-1945» στο συλλογικό: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, τ. Γ2, σ. 79.

²¹ Λυμπεράτος, *ό.π.* σ. 9-10.

²² Αλιβιζάτος, *ό.π.*

πολιτιστικοί φορείς με αποτέλεσμα στην Ελεύθερη Ελλάδα να υπάρχει ένα *σχεδόν πλήρως οργανωμένο κράτος*²³.

Εκτός από τον ΕΛΑΣ, δύο άλλες σημαντικές αντάρτικες οργανώσεις είναι ο ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος) του στρατηγού Ναπολέοντα Ζέρβα και η ΕΚΚΑ (Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση) του συνταγματάρχη Δημήτριου Ψαρρού.

Η δράση των αντιστασιακών οργανώσεων πέρα από την συμβολή της στον παγκόσμιο αντιφασιστικό αγώνα βοήθησε και την συμμαχική στρατιωτική νίκη καθώς οι Γερμανοί αναγκάστηκαν να ανακηρύξουν την Ελλάδα σε *θέατρο πολέμου πρώτης γραμμής* και να διαθέσουν περισσότερους από 200.000 στρατιώτες²⁴.

Στα μέσα του 1943, υπό την κατοχική κυβέρνηση Ράλλη και τις γερμανικές αρχές κατοχής συγκροτούνται τα Τάγματα Ασφαλείας στα οποία εθελοντικά και μη -αφού ενώ η αρχικά η στρατολόγηση γινόταν σε εθελοντική βάση, στην συνέχεια οι αρχές καλούσαν υπό τα όπλα «εθνικιστές» με ατομικές προσκλήσεις υπό την απειλή πως αν δεν παρουσιάζονταν θα αντιμετώπιζαν *«τας αυστηράς ποινάς του Νόμου και επί πλέον δίωξιν των οικογενειών των και καταστροφήν των οικιών των»*²⁵- υπηρετούν αξιωματικοί του στρατού, χωροφύλακες κ.ά., και τα οποία εξοπλισμένα με γερμανικά όπλα εμφανίζονται να πολεμούν ενάντια στην «τρομοκρατία» των ανταρτών για την «προστασία του λαού»²⁶.

Στην πραγματικότητα όμως τα Τάγματα Ασφαλείας επιτίθενται στην μαζική βάση του ΕΑΜ²⁷, αφού ουσιαστικός σκοπός της συγκρότησής τους είναι η υπόθαλψη ενοδελληνικού εμφυλίου πολέμου με στόχο την αύξηση της επιτυχίας των κατασταλτικών μέτρων κατά του ΕΑΜ αλλά και την *εξοικονόμηση γερμανικού αίματος*²⁸. Η αγριότητα που επέδειξαν τα Τάγματα Ασφαλείας στην καταστολή του ΕΑΜ ξεπερνούσε συχνά κατά πολύ την αντίστοιχη των Γερμανών συμπολεμιστών τους με αποτέλεσμα, σύμφωνα με έκθεση του Ελληνοαμερικανού Κώστα Κουβαρά-πράκτορα της OSS (Office of Strategic Services), αμερικανικής υπηρεσίας

²³ Λυμπεράτος, *ό.π.* σ. 26-27.

²⁴ *Ο.π.*, σ. 66.

²⁵ Τάσος Κωστόπουλος, *Η αυτολογημένη μνήμη. Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφροσύνη*, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2005, σ. 28-29.

²⁶ Γιάννης Πριόβολος, *Μόνιμοι αξιωματικοί στον ΕΛΑΣ: Οικειοθελώς ή εξ ανάγκης. Νότια και Κεντρική Ελλάδα*, Αλφειός, Αθήνα, 2009, σ. 28.

²⁷ Κωστόπουλος, *ό.π.*, σ. 46.

²⁸ *Ο.π.*, σ. 15, 39-45.

πληροφοριών, προδρόμου της CIA- όχι μόνο «ο λαός (να) μισεί τα Τάγματα Ασφαλείας περισσότερο από τους Γερμανούς», αλλά και από όπου είχαν περάσει οι ταγματασφαλίτες, η απήχηση του ΕΑΜ να είναι σημαντικά ισχυρότερη²⁹.

Να σημειωθεί πως την συγκρότηση και δράση των Ταγμάτων Ασφαλείας δεν καταδικάζει το σύνολο του Ελλήνων πολιτικών, μεταξύ των οποίων βασιλόφρονες πολιτικοί που θεωρούσαν πως χωρίς τα Τάγματα, ο βίος θα ήταν «αβίωτος» κατά την διάρκεια της κατοχής αφού αποτέλεσαν το «αντίπαλον δέος της τρομοκρατίας των αριστερών»³⁰ αλλά και ο τότε πρωθυπουργός Εμμανουήλ Τσουδερός, ο αρχηγός του κόμματος των Φιλελευθέρων Θεμιστοκλής Σοφούλης, και ο πρώην Φιλελεύθερος Στυλιανός Γονατάς -ο οποίος πρωτοστάτησε στην συγκρότηση των Ταγμάτων- αφού οι αστοί πολιτικοί αντιμετώπιζαν με την ραγδαία εξάπλωση του ΕΑΜικού κινήματος αναγνωρίζουν στα Τάγματα Ασφαλείας έναν παράγοντα περιορισμού της απήχησης των αιτημάτων του ΚΚΕ-ΕΑΜ και εξόντωσης -φυσικής και ιδεολογικής- των οπαδών και στρατιωτών του³¹.

Παράλληλα, τον χειμώνα του 1943-1944, σημειώνονται συγκρούσεις του ΕΛΑΣ με τον ΕΔΕΣ κυρίως λόγω της φιλομοναρχικής πλέον τοποθέτησης του Ζέρβα και της συνεργασίας του ΕΔΕΣ Αθηνών με τις δυνάμεις κατοχής³². Παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ο Ζέρβας αρνείται να αποκηρύξει όσους συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς, και παρά τις επιδιώξεις του ΕΛΑΣ για δημιουργία ενιαίου εθνικού στρατού, οι επιθέσεις του ΕΔΕΣ σε μεμονωμένα τμήματα του ΕΛΑΣ τον Σεπτέμβριο του 1943, θα προκαλέσουν γενίκευση των συγκρούσεων. Τελικά τον Ιανουάριο του 1944 θα υπογραφεί ανακωχή η οποία θα μετατραπεί σε οριστική παύση των εχθροπραξιών αφού τον Φεβρουάριο θα υπογραφεί συμφωνία

²⁹ Ο.π., σ. 46, 48. Εξάλλου, μεταξύ αυτών που κατατάχθηκαν στα Τάγματα Ασφαλείας βρίσκονταν εγκληματίες που εντάχθηκαν για ξεκαθάρισμα παλαιών λογαριασμών, εθελοντές εμπνεόμενοι από το μίσος τους προς το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και μέλη οργανώσεων που δέχθηκαν επίθεση από τον ΕΛΑΣ, στο ίδιο, σ. 31-32.

³⁰ Σωτήρης Ριζάς, *Απ' την απελευθέρωση στον εμφύλιο*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2011, σ. 52.

³¹ Παπαστράτης, «Τα αστικά κόμματα...», ό.π., σ. 535-536 (βλ. σημειώματα και επιστολές των τριών πολιτικών που αναφέραμε).

³² Τον Νοέμβριο του 1943 υπογράφεται πρωτόκολλο συνεργασίας ανάμεσα στις «εθνικές οργανώσεις» Εθνική Δράσις, Χ, ΡΑΝ, ΕΔΕΣ Αθήνας, ΕΔΕΜ, ΕΚΟ, Τρίαινα και την Υπηρεσία Πληροφοριών του «υπουργείου Αμύνης» της κατοχικής κυβέρνησης Ράλλη υπό την αιγίδα του Νεοζηλανδού αξιωματικού Don Stott (ο οποίος αργότερα θα επιχειρήσει να συνάψει συμφωνία ειρήνης μεταξύ Βρετανίας και ναζιστικής Γερμανίας). Έτσι, οι αντιΕΑΜικές αυτές οργανώσεις θα τηρήσουν γενικά απέναντι στους Ταγματασφαλίτες διακριτικά συναδελφική στάση, Κωστόπουλος, ό.π., σ. 51-52.

στο Μυριόφυλλο - Πλάκα μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ που ικανοποιούσε τον Ζέρβα καθώς οι αντιστασιακές οργανώσεις παρέμεναν ανεξάρτητες³³.

Η επιμονή αυτή του Ζέρβα στην μη ενοποίηση των ελληνικών αντάρτικων οργανώσεων, ενοποίηση που συνιστούσε την πρόταση του ΕΛΑΣ, απορρέει από τις υποδείξεις του αρχηγού της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής, (ML - Military Liaison) Woodhouse³⁴, αφού όπως σημειώνει και ο υπαρχηγός του ΕΔΕΣ, Πυρομάγλου, η τετράμηνη σύγκρουση μεταξύ ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ τον έπεισε για εκείνο που υποπτευόταν, ότι δηλαδή «και το Συμμαχικόν στρατηγείον, και τα κόμματα των Αθηνών και η ελληνική κυβέρνησις Καΐρου απέβλεπον εις τον ΕΔΕΣ, όχι ως προς μιαν εθνικήν και πολιτικήν δύναμιν, αλλά ως προς ένα δυναμικόν αντίρροπον εναντίον του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ»³⁵.

Οι συγκρούσεις αυτές του ΕΛΑΣ με τον ΕΔΕΣ όπως και η διάλυση του συντάγματος Ψαρρού και η δολοφονία του τελευταίου από τον αξιωματικό του ΕΛΑΣ, Ζούλα, θα χρησιμοποιηθούν εναντίον του ΕΛΑΣ από τον αστικό πολιτικό κόσμο που θα υποστηρίξει ότι το ΚΚΕ-ΕΑΜ προσπαθεί να μονοπωλήσει την αντίσταση και να επιβάλει μεταπελευθερωτικά την κομματική του δικτατορία.

Μετά τις επανειλημμένες άκαρπες προσπάθειες του ΚΚΕ-ΕΑΜ να συγκροτηθεί κοινό αντιστασιακό μέτωπο και με τους αστούς πολιτικούς, τον Μάρτιο του 1944 σχηματίζεται από το ΕΑΜ η ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης), η λεγόμενη κυβέρνηση του Βουνού, στο διάγγελμα της οποίας σημειώνεται πως σκοπός της είναι να κατευθύνει τις δυνάμεις της για την εθνική απελευθέρωση, για την ένωση των Ελλήνων υπό μια ενιαία εθνική κυβέρνηση, για την αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας και μεταπελευθερωτικά για την εκλογή λαϊκών αντιπροσώπων και την διενέργεια δημοψηφίσματος για το πολιτειακό ζήτημα³⁶.

Στα τέλη Απριλίου μετά από απόφαση της ΠΕΕΑ, σε όλες τις περιοχές της ελεύθερης Ελλάδας -με εξαίρεση την Μακεδονία και Θράκη, την Κρήτη και τα νησιά-, στην Αθήνα και τον Πειραιά πραγματοποιήθηκαν εκλογές για την ανάδειξη Εθνοσυμβούλων στις οποίες συμμετείχαν 1.800.000 ψηφοφόροι την ιδιότητα των

³³ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 40-42.

³⁴ Χατζής, ό.π., τ. Γ', σ. 92.

³⁵ Κομνηνός Πυρομάγλου, *Ο Γεώργιος Καρτάλης και η εποχή του 1934-1957*, Ιστορική Έρευνα, Αθήνα, 1965, τ. Α', σ. 250.

³⁶ Χατζής, ό.π., σ. 105-106.

οποίων είχαν όλοι άνω των 18 ετών ενώ για πρώτη φορά ψήφισαν και οι γυναίκες. Εκλέχτηκαν 180 Εθνοσύμβουλοι στους οποίους προστέθηκαν και 22 βουλευτές της Βουλής του 1936³⁷.

Παρότι το ΚΚΕ-ΕΑΜ πρέπει να προέβη στην συγκρότηση της ΠΕΕΑ περισσότερο για να την χρησιμοποιήσει ως μέσο πίεσης προς την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση - και όχι ως πόλο άσκησης εξουσίας απέναντι στην κυβέρνηση εξορίας³⁸, η είδηση της συγκρότησής της προκάλεσε ανησυχία τόσο στους Βρετανούς και τους Έλληνες αστούς πολιτικούς όσο και στα ελληνικά στρατεύματα της Μέσης Ανατολής, στα οποία ήταν έντονη η πολιτική δραστηριότητα. Οι προσπάθειες του Τσουδερού και των Βρετανών να αποκρύψουν τον σχηματισμό της ΠΕΕΑ από την κοινότητα του Καΐρου και τα στρατεύματα δεν απέδωσαν, με αποτέλεσμα οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις να εκδηλωθούν υπέρ της ΠΕΕΑ με υπόμνημα που παρέδωσαν στον Τσουδερό στις 31 Μαρτίου δεκατρείς αξιωματικοί της Επιτροπής Εθνικής Ενότητας των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων με το οποίο αιτούνταν την συγκρότηση κυβέρνησης με βάση την ΠΕΕΑ. Αμέσως εκδηλώνεται κυβερνητική κρίση και στις 5 Απριλίου όλοι οι υπουργοί παραιτούνται αλλά μένουν στις θέσεις τους περιμένοντας να γίνουν οι παραιτήσεις τους δεκτές από τον βασιλιά. Στην αρχική παραίτηση και του Τσουδερού παρεμβαίνει ο Churchill, μεταπειθοντάς τον να παραμείνει στην θέση του ενώ στην πραγματικότητα, ο Βρετανός πρεσβευτής, Leeper, είναι αυτός που αναλαμβάνει τον έλεγχο της κατάστασης και ο Churchill αυτός που του δίνει απευθείας εντολές για το πώς θα αντιμετωπισθεί η κρίση³⁹, ενώ ο Roosevelt κάνει λόγο για επαναφορά των Ελλήνων στο συμμαχικό στρατόπεδο⁴⁰.

Με την άφιξη του Γεωργίου στο Κάιρο δίνεται εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Σοφοκλή Βενιζέλο στον οποίο γνωστοποιείται πως θα πρέπει να εγκρίνει και να αναγγείλει τα μέτρα των βρετανικών αρχών για την καταστολή της «ανταρσίας»⁴¹, το οποίο αποδέχεται παίρνοντας την ευθύνη για την έκδοση διαταγής κατάληψης του ελληνικού στόλου αφού οι Βρετανοί απειλούν με βύθιση του⁴². Εν τω μεταξύ σχεδόν

³⁷ Ο.π., σ. 132-133.

³⁸ Προκόπης Παπαστράτης, «Οι κυβερνήσεις εξορίας: Ένα ευρωπαϊκό φαινόμενο» στο συλλογικό: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, τ. Γ1, σ. 239

³⁹ Ο.π., σ. 228-230.

⁴⁰ Γιάννης Ανδρικόπουλος, *1944: Κρίσιμη χρονιά*, Διογένης, Αθήνα, 1974, τ. Α', σ. 92.

⁴¹ Παπαστράτης, ό.π., σ. 230.

⁴² Ανδρικόπουλος, ό.π., σ. 104.

όλες οι μονάδες έχουν εκδηλωθεί υπέρ της ΠΕΕΑ όταν στις 23 Απριλίου δίνεται διαταγή επίθεσης, η οποία πραγματοποιείται από επιλεγμένη ομάδα Ελλήνων αξιωματικών και ναυτών, με απολογισμό 50 νεκρούς και τραυματίες εκατέρωθεν και συνέπεια την αποδοχή εκ μέρους των «στασιαστών» αφοπλισμού των πλοίων⁴³.

Με την καταστολή της εξέγερσης ο στρατός αναδιοργανώνεται ριζικά και απομακρύνονται όσοι ενεπλάκησαν σε αυτήν. Ωστόσο, από τα μέσα Μαρτίου οι βρετανικές αρχές είχαν δεχτεί προειδοποιήσεις για πιθανές επικείμενες αναταραχές στον στρατό, για τις οποίες δεν έλαβαν κανένα προληπτικό μέτρο, επιτρέποντας έτσι την υπόθεση πως ήταν επιθυμητή μια ευκαιρία για την απομάκρυνση των δημοκρατικών στοιχείων από το στράτευμα προς αποτροπή της συστράτευσής τους με τον ΕΛΑΣ κατά την απελευθέρωση⁴⁴.

Παράλληλα, τον Μάιο του 1944 συνέρχεται στην Ελεύθερη Ελλάδα το Εθνικό Συμβούλιο και παίρνει την τελική του μορφή το Ψήφισμα «Για την κατοχύρωση των Λαϊκών Ελευθεριών» το οποίο μεταξύ άλλων αναφέρει: «...Το Εθνικό Συμβούλιο κρίνει το έργο της ΠΕΕΑ, κυρώνει τις αποφάσεις της... Η ΠΕΕΑ που αντλεί την εξουσία της από την εμπιστοσύνη του Εθνικού Συμβουλίου, είναι υπόλογη απέναντί του και απέναντι του Έθνους για την καλή διεξαγωγή του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, για την αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας και την προστασία των λαϊκών ελευθεριών...»⁴⁵.

Την ίδια περίοδο, η κυβέρνηση εξορίας απευθύνει πρόσκληση στο ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΠΕΕΑ, στον ΕΔΕΣ και την ΕΚΚΑ και στα αστικά πολιτικά κόμματα για διαπραγματεύσεις, καθώς όσο πλησιάζει η απελευθέρωση το πρόβλημα της εξουσίας γίνεται όλο και πιο έντονο, πρόσκληση την οποία το ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΠΕΕΑ αποδέχεται, παρά την ύπαρξη της κυβέρνησης του Βουνού. Παρότι αρχικά τόσο ο Ζέρβας όσο και τα αστικά κόμματα αρνούσαν να προσέλθουν στην σύσκεψη αν συμμετείχε το ΕΑΜ, κατέστη σαφές στους Έλληνες αστούς ότι δεν μπορούσαν να εξακολουθήσουν την άτεγκτη προς το ΕΑΜ στάση τους, αφού ο μόνος τρόπος για να μεταβεί η ελληνική κυβέρνηση και οι βρετανικές δυνάμεις στην Ελλάδα χωρίς να θεωρηθεί απόβαση και

⁴³ Παπαστράτης, ό.π. σ. 231.

⁴⁴ Ο.π., σ. 232.

⁴⁵ Χατζής, ό.π., σ. 218-220.

χωρίς να συναντήσουν αντίσταση, ήταν η συμμετοχή του ΕΑΜ σε έναν κυβερνητικό σχηματισμό⁴⁶.

Να σημειωθεί πως η Βρετανία που ανησυχούσε για την εξάπλωση της σοβιετικής επιρροής στα Βαλκάνια είχε εξετάσει όλα τα ενδεχόμενα: από την πλήρη υποστήριξη έως την απόσυρση οποιασδήποτε υποστήριξης στα βαλκανικά κομμουνιστικά κινήματα. Στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου οι εναλλακτικές αυτές ήταν ασύμφορες, αποφασίστηκε πως η λύση ήταν η στήριξη ενός καθεστώτος το οποίο μεταπελευθερωτικά θα στρεφόταν στην Βρετανία για την αντιμετώπιση της επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης⁴⁷, καθεστώς τις βάσεις του οποίου ο Βρετανός πρεσβευτής θα επιχειρήσει να συγκροτήσει πριν και κατά την διάρκεια της διάσκεψης.

Πριν την πραγματοποίηση του συνεδρίου, προετοιμάζεται ο ανασχηματισμός της κυβέρνησης του Καΐρου με πρωθυπουργό τον Παπανδρέου αφού στην πραγματικότητα οι Βρετανοί είχαν προαποφασίσει ότι αυτός είναι ο καταλληλότερος να ηγηθεί του συνεδρίου -καθώς είναι αντικομμουνιστής και έχει εγκαταλείψει τις αντιμοναρχικές του θέσεις- αλλά δεν ήθελαν να είναι αυτός που θα διαχειριζόταν την κρίση του «κινήματος» της Μέσης Ανατολής. Οι Έλληνες πολιτικοί στο Κάιρο δεν επιθυμούν να ορκιστεί κυβέρνηση πριν το συνέδριο, κάτι που βρίσκει αντίθετους τους Βρετανούς οι οποίοι θέλουν να έχουν ισχυρό μέτωπο εναντίον του ΕΑΜ, με διαρθρωμένο πρόγραμμα, έτσι ώστε να συσπειρώσουν τους αστούς απέναντι στην κυβέρνηση του Βουνού, να μην αναγνωρίσουν τα πεπραγμένα της και παράλληλα να αφαιρέσουν από το ΕΑΜικό στρατόπεδο οποιαδήποτε μελλοντική πρωτοβουλία. Τελικά ο Παπανδρέου δεν καταφέρνει να βρει υπουργούς και έτσι ορκίζεται μόνος του (στις 24 Απριλίου)⁴⁸.

Ο Βρετανός πρεσβευτής, ο οποίος επέλεξε τον Λίβανο για την πραγματοποίηση του συνεδρίου, ώστε να διεξαχθεί μακριά από την έντονη πολιτική ατμόσφαιρα του Καΐρου, έχει επιμεληθεί κάθε λεπτομέρεια και έχει συγκροτήσει κοινό μέτωπο των αστών πολιτικών κατά του ΕΑΜ, οι οποίοι έχουν εξουσιοδοτήσει τον Παπανδρέου να ακολουθήσει οποιαδήποτε πολιτική θεωρεί απαραίτητη⁴⁹. Οι μόνοι τους όροι ήταν να

⁴⁶ Παπαστράτης, *ό.π.* σ. 235.

⁴⁷ Προκόπης Παπαστράτης, «Από την απελευθέρωση στην εμφύλια σύγκρουση του Δεκέμβρη» στο συλλογικό: *Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα και προσεγγίσεις*, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 195-196.

⁴⁸ Παπαστράτης, «Οι κυβερνήσεις εξορίας...», *ό.π.*, σ. 233-234.

⁴⁹ *Ο.π.*, σ. 236-237.

συναινεί ο Leeper και να υπάρχει υποστήριξη εκ μέρους της βρετανικής κυβέρνησης. Ο Βρετανός πρεσβευτής διαβεβαίωσε τον Παπανδρέου και για τα δύο ενώ συναποφάσισαν πως οι αστοί πολιτικοί θα μπορούσαν ελεύθερα να επιτεθούν στο ΕΑΜ και να ζητήσουν την διάλυση του ΕΛΑΣ⁵⁰, καθώς όπως αναφέρει ο Πυρομάγλου -αντιπρόσωπος του ΕΔΕΣ στον Λίβανο- όλοι διακατέχονταν από τον φόβο του όγκου του ΕΑΜ⁵¹. Ο Πυρομάγλου μάλιστα παραθέτει συνομιλία του με τον Παπανδρέου ο οποίος του ζήτησε να συνεργαστεί με τους Βεντήρη και Σταθόπουλο -εκπροσώπους των «εθνικών οργανώσεων»- και τον Καρτάλη -αντιπρόσωπο της ΕΚΚΑ στον Λίβανο- προκειμένου με την βοήθεια 25.000 μάχιμων του στρατού Μέσης Ανατολής που θα μεταφέρονταν στο βουνό να εξετάσουν σχέδιο διάλυσης του ΕΛΑΣ, πρόταση την οποία ο Πυρομάγλου απέρριψε⁵².

Ενώ οι αντιπρόσωποι του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΠΕΕΑ ήταν απομονωμένοι και η επικοινωνία τους με το βουνό δεν επετράπη από τους Βρετανούς⁵³, ο Leeper προσπαθούσε να αποσπάσει τους μη κομμουνιστές από την ΕΑΜική αντιπροσωπεία τονίζοντας τα κοινά τους στοιχεία με αυτά του σοσιαλίζοντα Παπανδρέου και επιτίθετο στους κομμουνιστές για την δραστηριότητα του ΕΛΑΣ στους οποίους καταλόγιζε ότι αποτελούν μειοψηφία, με αποτέλεσμα τόσο ο Αγγελόπουλος όσο και ο κομμουνιστής Πορφυρογένης να τον διαβεβαιώνουν πως θα επιδιώξουν με κάθε τρόπο να συνεργαστούν και να υπογράψουν μια συμφωνία⁵⁴. Ο Βρετανός πρεσβευτής τηλεγράφησε στο Λονδίνο πως από τις συνομιλίες με τους αντιπροσώπους του ΕΑΜ αποκόμισε πως είχαν οδηγίες να κάνουν ό, τι μπορούν για να υπογράψουν οποιουσδήποτε όρους ώστε να μην θεωρηθούν υπεύθυνοι για την μη ευόδωση της εθνικής ενότητας⁵⁵.

Για να κατευνάσουν το αρνητικό για αυτούς κλίμα, οι αντιπρόσωποι της κυβέρνησης του Βουνού υπέγραψαν κείμενο με το οποίο καταδίκαζαν την εκδήλωση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων Μέσης Ανατολής υπέρ της ΠΕΕΑ, εκδήλωση την οποία σε τηλεγράφημά τους της 16^{ης} Μαΐου προς τους Churchill και Roosevelt ονομάζουν «παράφρονες πράξεις ανεύθυνων προσώπων, οι οποίες παρ' ότι

⁵⁰ Procopis Papastratis, *British policy towards Greece during the Second World War, 1941-1944*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, σ. 181-182.

⁵¹ Πυρομάγλου, *ό.π.*, σ. 334.

⁵² *Ο.π.*, σ. 338.

⁵³ Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 240.

⁵⁴ Papastratis, *ό.π.*, σ. 182-183.

⁵⁵ Ανδρικόπουλος, *ό.π.*, σ. 166.

γεννήθηκαν από την επιθυμία για εθνική ένωση οδήγησαν σε οδυνηρά και καταστρεπτικά αποτελέσματα που πρέπει να καταδικασθούν από όλους»⁵⁶.

Στις 17 Μαΐου άρχισε το Συνέδριο του Λιβάνου με τον λόγο του Παπανδρέου. Ο Έλληνας πρωθυπουργός χαρακτήρισε την «στάση» του στρατού Μέσης Ανατολής *«έγκλημα κατά του έθνους»* ενώ ισοπέδωσε την δράση του ΕΛΑΣ εξομοιώνοντάς την με αυτήν των Γερμανών και των Ταγμάτων Ασφαλείας τονίζοντας τις σφαγές που και οι τρεις πραγματοποιούσαν. Ο Παπανδρέου κατηγόρησε τον ΕΛΑΣ πως με τον απελευθερωτικό αγώνα επιδιώκει πρωτίστως να προετοιμάσει την επικράτησή του μετά τον πόλεμο και για αυτό αποπειράται να μονοπωλήσει την αντίσταση με την τρομοκρατία και εξόντωση των αντίπαλων ανταρτοομάδων. Επιπλέον καταλόγισε στο ΕΑΜ πως ταυτίζει τον εαυτό του με το κράτος και το χαρακτήρισε μια *«μικρή οργανωμένη και ένοπλη μειοψηφία έναντι της μεγάλης ανοργάνωτης και αφοπλισμένης πλειοψηφίας του ελληνικού λαού»*.

Επιπροσθέτως, ο Παπανδρέου υποστήριξε πως ο ΕΛΑΣ με την δράση του δημιούργησε το κλίμα που ώθησε τον κατακτητή στην συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας και πως η μόνη λύση για να σταματήσει αυτός ο φαύλος κύκλος ήταν η διάλυση του ταξικού, όπως χαρακτήρισε τον ΕΛΑΣ, στρατού και η δημιουργία εθνικού. Την ίδια στιγμή διασαφήνισε πως αποτελεί όχι απλά δικαίωμα αλλά υποχρέωση των Συμμάχων να παραμείνουν στην Ελλάδα εωσότου αποκατασταθεί η ελευθερία, προκειμένου, όπως σημείωσε, η πιθανότητα εμφυλίου πολέμου να μην γίνει πραγματικότητα⁵⁷.

Όλοι οι αστοί πολιτικοί υποστήριξαν τις θέσεις του Παπανδρέου ενώ το κλίμα για το ΕΑΜ έγινε ακόμα πιο δυσμενές όταν μίλησε ο Καρτάλης που έκανε λόγο για δολοφονία του Ψαρρού από τον ΕΛΑΣ, δυσχεραίνοντας ακόμα περισσότερο την θέση του τελευταίου⁵⁸. Ο Leeper ενημέρωσε το Λονδίνο πως η κατάληξη της πρώτης μέρας του συνεδρίου ήταν η πλήρης απομόνωση του ΕΑΜ και η ενδυνάμωση της θέσης του Παπανδρέου⁵⁹ ενώ το Foreign Office, το βρετανικό υπουργείο Εξωτερικών, σχολίασε πως αν οι κομμουνιστές αποφάσιζαν να υπογράψουν

⁵⁶ Χατζής, *ό.π.*, σ. 178-179.

⁵⁷ «Η σύσκεψις του Λιβάνου». Εκεί που συνετάγη το Ελληνικό Εθνικό Συμβόλαιο», μπροσούρα με τα πρακτικά της Σύσκεψης του Λιβάνου, σ. 4-6, Αρχείο Γεώργιου Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 3, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ).

⁵⁸ Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 238.

⁵⁹ Ανδρικόπουλος, *ό.π.*, σ. 176.

συμφωνία παρά την επίθεση που δέχτηκαν, αυτό θα ισοδυναμούσε με παράδοση άνευ όρων⁶⁰.

Τελικά οι αποφάσεις που υπεγράφησαν από το ΕΑΜ-ΚΚΕ-ΠΕΕΑ, ο ΕΔΕΣ και η ΕΚΚΑ και τα αστικά πολιτικά κόμματα στις 20 Μαΐου 1944, γνωστές ως Συμβόλαιο του Λιβάνου, είναι οι εξής: *«Ανασύνταξις και πειθάρχησις των ενόπλων Ελληνικών δυνάμεων της Μέσης Ανατολής... Ενοποιήσις και πειθάρχησις υπό τας διαταγάς της Εθνικής Κυβερνήσεως όλων των αντάρτικων σωμάτων της Ελευθέρας Ελλάδος... Κατάργησις της τρομοκρατίας εις την ελληνικήν ύπαιθρον και παγίωσις της προσωπικής ασφάλειας και της πολιτικής ελευθερίας του Λαού όταν και όπου ο κατακτητής αποσύρεται... Συνεχής μέριμνα για την επαρκή αποστολήν τροφίμων και φαρμάκων εις την υπόδουλην και ορεινήν Ελλάδα... Εξασφάλισις κατά την προσεχόν από κοινού μετά των συμμαχικών δυνάμεων απελευθέρωσιν της πατρίδας, της τάξεως και της ελευθερίας του Ελληνικού Λαού εις τρόπον ώστε απηλλαγμένος και υλικής και ψυχολογικής βίας, να αποφασίση κυρίαρχος και διά το πολίτευμα και διά το κοινωνικόν καθεστώς και δια την Κυβέρνησιν της αρεσκείας του... Επιβολή σκληρών κυρώσεων κατά των προδοτών της πατρίδος και κατά των εκμεταλλευτών της δυστυχίας του λαού μας... Πρόνοια διά την άμεσον ικανοποίησιν, μετά την απελευθέρωσιν, των υλικών αναγκών του Ελληνικού Λαού. Πλήρης εθνική αποκατάστασις και ασφάλεια των νέων συνόρων»⁶¹.*

Το Συμβόλαιο του Λιβάνου προκαλεί έντονες αντιδράσεις τόσο σε τμήμα της ηγεσίας του ΚΚΕ-ΕΑΜ όσο και στην βάση του κόμματος, καθώς η συμφωνία δεν παρέχει εγγυήσεις για την μη επιστροφή του βασιλιά που θεωρείται ο υπεύθυνος της δικτατορίας Μεταξά και της διάσπασης της εθνικής ενότητας⁶², καταδικάζει τους

⁶⁰ Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 238-239.

⁶¹ «Η σύσκεψις του Λιβάνου», *ό.π.*, σ. 21-24. Την συμφωνία υπογράφουν: ο Γ. Παπανδρέου, οι Κ. Ρέντης, Σ. Βενιζέλος, Γ. Εξηγάρης και Γ. Βασιλειάδης του κόμματος των Φιλελευθέρων, ο Δ. Λόντος του Λαϊκού Κόμματος, ο Σ. Θεοτόκης του Εθνικού Λαϊκού Κόμματος, ο Γ. Σακαλής του Προοδευτικού Κόμματος, ο Φ. Δραγούμης ως ανεξάρτητος, ο Α. Μυλωνάς του Αγροτικού Δημοκρατικού Κόμματος, ο Ι. Σοφιανόπουλος της Ένωσης Αριστερών, ο Π. Κανελλόπουλος του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος, ο Π. Ρούσσοσ του ΚΚΕ, οι Α. Σβώλος, Α. Αγγελόπουλος και Ν. Ασκούτσης της ΠΕΕΑ, οι Μ. Πορφυρογένης και Δ. Στρατής του ΕΑΜ, ο Στ. Σαράφης στρατηγός του ΕΛΑΣ, οι Κ. Πυρομάγλου, Ι. Μεταξάς, και Σ. Μεταξάς του ΕΔΕΣ, ο Γ. Καρτάλης της ΕΚΚΑ οι Κ. Βεντήρης και Α. Σταθάτος από τις εθνικιστικές οργανώσεις της Αθήνας. Το σύμφωνο υπέγραψαν και οι Χ. Σγουρίτσας, Λ. Λαμπριανίδης και Θ. Τσάτσος που δεν παρίσταντο στις διεργασίες του συμβουλίου, Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 237.

⁶² Στο Συμβόλαιο του Λιβάνου αναφέρεται πως «ο πολιτικός κόσμος έχει δεδηλωμένη γνώμη σε σχέση με το ζήτημα του Ανώτατου Άρχοντος, την οποία διατηρεί και συμμετέχων στην κυβέρνηση και επομένως ανήκει στους σκοπούς της κυβέρνησης η αποσαφήνιση». Ο Παπανδρέου ωστόσο προσπάθησε να υποβαθμίσει το αίτημα του ΕΑΜ να δηλωθεί ρητά από τον βασιλιά ότι δεν θα επιστρέψει πριν την

αντιφασίστες αξιωματικούς και στρατιώτες της Αιγύπτου από την μία και από την άλλη δεν καταδικάζει τους συνεργάτες του κατακτητή, κάνει λόγο για άσκηση τρομοκρατίας στην ύπαιθρο, υποδηλώνοντας ότι ασκείται από τον ΕΛΑΣ, και δεν αναγνωρίζει το εθνικοαπελευθερωτικό έργο του ΕΛΑΣ -αφού ο Παπανδρέου κατόπιν της υπογραφής του συμβολαίου που δεν αναφερόταν σε κατάργηση του ΕΛΑΣ, έκανε πάλι λόγο για κατάργησή του- την στιγμή που οι πολιτικοί που υπέγραψαν την συμφωνία απείχαν από τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του ελληνικού λαού⁶³.

Ενώ στις 24 Μαΐου ο Παπανδρέου ορκίζεται πρωθυπουργός και ο Σ. Βενιζέλος αντιπρόεδρος της κυβέρνησης⁶⁴, στην Ελεύθερη Ελλάδα οι κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ πληροφορούσαν το Πολιτικό Γραφείο ότι τα κομματικά μέλη είχαν αγανακτήσει με την συμφωνία⁶⁵, ενώ μπροσούρα που κυκλοφορούσε με τίτλο «Η σκευωρία του Λιβάνου: Γλύξμπουργκ - Παπανδρέου αντιμέτωποι του Έθνους» αναφερόμενη στο συμβόλαιο έγραφε: «... Το έθνος όχι μόνο ακυρώνει το αντεθνικό και αντισυμμαχικό αυτό κατασκεύασμα αλλά το θεωρεί και ως μη υπάρχον. Το έθνος δεν έβαλε κάτω απ' αυτό την υπογραφή του. Το αν το υπέγραψαν οι αντιπρόσωποί μας το έκαναν παραβιάζοντας την εντολή που είχαν. Η ΠΕΕΑ, το ΕΑΜ, το ΚΚΕ δεν τους έχουν δώσει ΚΑΜΙΑ ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΤΗΤΑ να υπογράψουν οιαδήποτε συμφωνία προτού την υποβάλλουν υπό την θεώρηση και την έγκριση της ΠΕΕΑ. Συνεπώς το

διεξαγωγή δημοψηφίσματος σημειώνοντας πως ο ίδιος αποδίδει μεγάλη σημασία στην προηγούμενη δήλωση του βασιλιά -σύμφωνα με την οποία εκείνος θα σεβαστεί την επιθυμία της κυβέρνησής του- και αποδίδει πολύ μικρή σημασία στην νέα η οποία ζητείται, «Η σύσκεψις του Λιβάνου», *ό.π.*, σ. 23.

⁶³ ΚΚΕ Εσωτερικού Επίσημα Κείμενα, Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας στον πόλεμο και την αντίσταση, Αλέκος Παπαναγιώτου (επιμ.), Έκδοση του ΚΚΕ (Εσωτερικού), 1973, τ. Ε', «Εθνική ενότητα στον αγώνα για την Εθνική Απελευθέρωση και την Λαϊκή Κυριαρχία» Ανακοινώσεις του Ζεύγου, (από τον Ριζοσπάστη της 6^{ης} Ιουνίου 1944), σ. 216-223. Ο Θανάσης Χατζής υποστηρίζει ότι με την είδηση των όρων του Λιβάνου τέθηκε ζήτημα ανάκλησης της αντιπροσωπείας και πως κάποιοι αντιπρόσωποι του Εθνικού Συμβουλίου που εκείνη την ώρα συνεδρίαζε ζήτησαν οι κομμουνιστές Ρούσος και Πορφυρογένης που υπέγραψαν την συμφωνία να τιμωρηθούν παραδειγματικά καθώς τέτοιοι όροι ενότητας ισοδυναμούσαν με προδοσία, Χατζής, *ό.π.*, σ. 208-214. Και ο Ιωαννίδης σημειώνει πως η συμφωνία προκάλεσε έντονες αντιδράσεις αλλά επισημαίνει ότι ο λαός ήθελε την ενότητα και με τους αστούς πολιτικούς και κατά την αποχώρηση της αντιπροσωπείας από την Μέση Ανατολή απογοητεύθηκε, Γιάννης Ιωαννίδης, *Αναμνήσεις. Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση 1940-1945*, Αλέκος Παπαναγιώτου (επιμ.), Θεμέλιο, Αθήνα, 1979, σ. 256-257. Το ίδιο υποστήριξε και ο Ρούσος, Πέτρος Ρούσος, *Η μεγάλη πενταετία 1940-1945*, Αθήνα, 1982, τ. Β', σ. 206.

⁶⁴ Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 240. Μέχρι τα τέλη Αυγούστου 1944 στην κυβέρνηση που προέκυψε από το Συνέδριο του Λιβάνου συμμετέχουν εκτός από τον Παπανδρέου οι: Θ. Τσάτσος, Γ. Βασιλειάδης, Εμμ. Σοφούλης από το Κόμμα των Φιλελευθέρων, Π. Ράλλης, Σ. Τσακαλόπουλος, Δ. Λόντος, Δ. Χέλμης από το Λαϊκό Κόμμα, Σπ. Θεοτόκης από το Εθνικό Λαϊκό Κόμμα, Γ. Σακαλής από το Προοδευτικό Κόμμα, Γ. Καρτάλης από την ΕΚΚΑ, Χρ. Σγουρίτσας από τον ΕΔΕΣ, Λ. Λαμπριανίδης από το Δημοκρατικό Κόμμα, Φ. Δραγούμης ως ανεξάρτητος, ενώ έχει παραιτηθεί ο Σ. Βενιζέλος, στο ίδιο.

⁶⁵ Μιχάλης Λυμπεράτος, *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2006, σ. 115, υπ. 164.

Συμβόλαιο είναι ΑΚΥΡΟ»⁶⁶. Η ηγεσία του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΠΕΕΑ παράλληλα ζητά από την αντιπροσωπεία να δώσει εξηγήσεις για την στάση της και με επανειλημμένα τηλεγραφήματα προσπαθεί να επιτύχει βελτίωση των όρων της συμφωνίας⁶⁷.

Στις 2 Ιουλίου η καθοδήγηση από την Ελεύθερη Ελλάδα τηλεγραφεί στον Παπανδρέου τους όρους υπό τους οποίους θα συμμετείχε στην κυβέρνηση *«οι οποίοι ανορθούν παραβάσεις, εξασφαλίζουν αναγκαίας εγγυήσεις και δημιουργούν ατμόσφαιρα αμοιβαίας εμπιστοσύνης εν ισοτιμία»* που ήταν οι εξής: να επανέλθει ο Ζέρβας στις θέσεις που είχαν καθοριστεί από την Συμφωνία της Πλάκας, να αποκηρυχθούν δημοσίως τα Τάγματα Ασφαλείας και η Ειδική Ασφάλεια, να δηλώσει ο βασιλιάς αμέσως μετά την είσοδο των υπουργών στην κυβέρνηση πως θα τηρηθεί η Συμφωνία του Λιβάνου, να δηλωθεί ρητά πως ο ΕΛΑΣ θα διατηρήσει τον χαρακτήρα και την οργάνωσή του μέχρι την απελευθέρωση -κάτι που εξυπηρετεί και τους σκοπούς του αγώνα, αν αρχιστράτηγος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων δεν διορισθεί ο δημοκρατικός στρατηγός Αλέξανδρος Οθωναίος τότε να διορισθεί αξιωματικός του ΕΛΑΣ, να αποφευχθεί οποιαδήποτε θανατική καταδίκη για την «στάση» της Μέσης Ανατολής και να χορηγηθεί αμνηστία, να ανασυγκροτηθούν οι ένοπλες δυνάμεις της Μέσης Ανατολής με τον αποκλεισμό των φασιστών, από τα 15 υπουργεία τα υπουργεία Εσωτερικών, Παιδείας, Εργασίας, Δικαιοσύνης, Γεωργίας, Πρόνοιας να δοθούν στην ΠΕΕΑ όπως και το υφυπουργείο Στρατιωτικών, και τέλος να σταλεί κλιμάκιο της κυβέρνησης στην ελεύθερη Ελλάδα οπότε και θα διαλυθεί η ΠΕΕΑ και το Εθνικό Συμβούλιο⁶⁸.

Ο Παπανδρέου απέρριψε τους όρους υποστηρίζοντας πως αποτελούσαν ανατροπή της συμφωνίας και σχηματισμό της κυβέρνησης του ΕΑΜ και δήλωσε: *«Εκφράζομεν την ευγνωμοσύνην μας προς την Επιτροπήν των Βουνών, διότι εγκατέλειπεν επί τέλους τας υπεκφυγάς και τας προφάσεις και απεκάλυψε τους αληθινούς της σκοπούς. Τώρα πλέον μπορεί να γίνει πλήρης εξήγησις. Γνωρίζομεν τι μας ζητούν.... Μας ζητούν να παραδώσωμεν την Ελλάδα. Αρνούμεθα.... Ο Λαός μας δεν κάμνει επιλογήν Τυράννων.*

⁶⁶ «Η σκευωρία του Λιβάνου: Γλύξμπουργκ - Παπανδρέου αντιμέτωποι του Έθνους», Έκδοση «Λαοκρατίας», Ιούλης 1944, Θεσσαλονίκη. Ντοκουμέντα του ελληνικού προοδευτικού κινήματος, Μνήμη, Αθήνα, [χ.χ], σ. 19. Η 20σέλιδη προσούρα κατέληγε: *«Κάτω το Συμβόλαιο του Λιβάνου - Συμβόλαιο διάλυσης του ΕΛΑΣ, διάσπασης των Εθνικών δυνάμεων κι εγκαθίδρυσης νέας Γλυξμπουργκικής Τυραννίας. Ζήτω το Ψήφισμα του Εθνικού Συμβουλίου της 27/5/44 ο Χάρτης των ελευθεριών και δικαιωμάτων όλου του Ελληνικού Λαού»*.

⁶⁷ Χατζής, ό.π.

⁶⁸ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1981, τ. Ε', «Όροι της ΠΕΕΑ, του ΕΑΜ και του ΚΚΕ για την συμμετοχή στην ελληνική κυβέρνηση», σ. 406-407.

Αρνείται την Τυραννίαν...». Όλοι οι υπουργοί συμφώνησαν με τον Παπανδρέου ότι οι όροι είναι απαράδεκτοι «και ότι καθίστανται τοιουτοτρόπως αναπόφευκτος η διακοπή των διαπραγματεύσεων και η ματαίωσις της συμμετοχής των αντιπροσώπων του ΕΑΜ εις την κυβέρνησιν της Εθνικής Ενώσεως»⁶⁹.

Διαφορετική ωστόσο ήταν η θέση των Άγγλων οι οποίοι υποστήριζαν πως οι όροι δεν δικαιολογούσαν ρήξη και πως η αναστολή των θανατικών καταδικών για αυτούς που συμμετείχαν στο «κίνημα» του Απριλίου καθώς και ο τερματισμός των επιθέσεων του Ζέρβα κατά του ΕΛΑΣ ήταν σημαντικόι⁷⁰.

Στις 9 Ιουλίου, οι αντιπρόσωποι του ΕΑΜ στο Κάιρο σε επιστολή τους προς τον Παπανδρέου τόνισαν πως συνεχώς *«επαναλαμβάνεται ένα κατηγορητήριο εναντίον του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και διεξάγεται με τα μέσα της κυβέρνησης η πιο επίσημη προπαγάνδα εναντίον τους»*, αφού ο Παπανδρέου εξακολουθούσε να κάνει λόγο για άσκηση τρομοκρατίας στην ύπαιθρο και ακόμα δεν είχε αποκηρύξει τα Τάγματα Ασφαλείας, ενώ επεσήμαναν ότι δεν θα φέρουν εκείνοι την ευθύνη για την μη ευόδωση της εθνικής ενότητας αφού η κυβέρνηση έκανε ό, τι μπορούσε για να καταλήξουν οι διαπραγματεύσεις σε αποτυχία⁷¹. Παράλληλα, η ΚΕ του ΕΑΜ σε ανακοίνωσή της στις 11 Ιουλίου κατήγγειλε τον Παπανδρέου και την κλίκα του σαν *«εχθρούς του εθνικού και συμμαχικού αγώνα και διασπαστές της ενότητας που ενισχύουν τους Γερμανοράλληδες και συκοφαντούν το έθνος που μάχεται ηρωικά»⁷²* με αποτέλεσμα στις 14 Αυγούστου η ΕΑΜική αντιπροσωπεία να αποχωρήσει από το Κάιρο⁷³.

Ωστόσο, με την επιστροφή στο βουνό και των τελευταίων μελών της αντιπροσωπείας που είχε μεταβεί στο Κάιρο, οι αντιδράσεις της ηγεσίας για τους όρους του Λιβάνου αρχίζουν σταδιακά να διασκεδάζονται. Γίνεται κατ' αρχάς γνωστή η γνώμη του Σοβιετικού πρεσβευτή στο Κάιρο, Novikov ο οποίος, μέσω του συμβούλου της πρεσβείας, Solodt, συνέστησε στον Ρούσο το ΕΑΜ να συμμετάσχει στην

⁶⁹ Πρακτικά της συνεδρίασης του υπουργικού συμβουλίου για την στάση του ΕΑΜ έναντι της εφαρμογής των αποφάσεων του εθνικού συμβολαίου του Λιβάνου (Ελληνική Υπηρεσία Ειδήσεων), σ. 6-7, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 3, ΕΛΙΑ.

⁷⁰ Papastratis, *ό.π.*, σ. 190-191.

⁷¹ ΚΚΕ Εσωτερικού Επίσημα Κείμενα, *ό.π.*, Γράμμα των αντιπροσώπων της ΠΕΕΑ-ΕΑΜ-ΚΚΕ προς τον Παπανδρέου, σ. 226-232.

⁷² *Ο.π.*, Ανακοίνωση της ΚΕ του ΕΑΜ, 10/7/44, σ. 423-427.

⁷³ Lars Baeretzzen, «Η άφιξη της Σοβιετικής Στρατιωτικής Αποστολής τον Ιούλιο του 1944» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα 1936-1944: Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση. Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας*, Χάγκεν Φλάισερ, Νίκος Σβορώνος (επιμ.), Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα, 1989, σ. 568.

κυβέρνηση⁷⁴. Παρόμοιες συμβουλές από την σοβιετική πρεσβεία για συμμετοχή στην κυβέρνηση δόθηκαν και στον Αγγελόπουλο⁷⁵ αλλά και στον Σβώλο⁷⁶.

Σημαντικό επίσης ρόλο στην μεταστροφή της ηγεσίας του ΚΚΕ διαδραμάτισε και η στάση του Σβώλου, προέδρου της ΠΕΕΑ, ο οποίος απειλούσε με παραίτηση στην περίπτωση που το ΕΑΜ-ΚΚΕ απέρριπτε την συμμετοχή στην κυβέρνηση⁷⁷. Όπως επεσήμανε ο Σιάντος στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Απρίλιος 1945) η μη αποδοχή των όρων του Λιβάνου «θα οδηγούσε σε κρίση της συνεργασίας με τους συμμάχους του ΕΑΜ και τους εξωεαμικούς συνεργάτες» του ΚΚΕ⁷⁸.

Τέλος, σημαντικός παράγοντας στην απόφαση του ΚΚΕ για συμμετοχή στην κυβέρνηση του Καΐρου με τους όρους του Λιβάνου πρέπει να αποτελέσει η άφιξη της σοβιετικής στρατιωτικής αποστολής στην Ελεύθερη Ελλάδα στις 25-26 Ιουλίου⁷⁹ και οι υποδείξεις αυτής προς τους ηγέτες του ΚΚΕ. Ο Ιωαννίδης για την συνάντησή του με τον Σοβιετικό διπλωμάτη Chernyshev -για την οποία δεν αναφέρει ακριβή ημερομηνία, που πιθανότατα όμως έλαβε χώρα το βράδυ της 27^{ης} Ιουλίου⁸⁰- σημειώνει πως όταν ο τελευταίος έθεσε το ζήτημα της ανάκλησης της αντιπροσωπείας του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΠΕΕΑ, την οποία ο Ιωαννίδης αιτιολόγησε

⁷⁴ Αναλυτικότερα η απάντηση του Novikov ως προσωπική του γνώμη -και όχι της σοβιετικής κυβέρνησης, απάντηση η οποία ωστόσο δόθηκε με καθυστέρηση αρκετών ημερών που επιτρέπει την υπόθεση ότι υπήρξε επικοινωνία μεταξύ του Σοβιετικού πρεσβευτή και της κυβέρνησης του- ήταν πως: «Η συμφωνία του Λιβάνου ανταποκρίνεται προς την σημερινή κατάσταση πραγμάτων, η στάση της αντιπροσωπείας σας είναι σωστή, πρέπει να μπειτε στην κυβέρνηση και να φροντίσετε να γίνει γνωστή η άποψη στα βουνά», Ρούσος, *ό.π.*, σ. 185.

⁷⁵ Άγγελος Αγγελόπουλος, *Από την Κατοχή στον Εμφύλιο - Η Μεγάλη Ευθύνη των Συμμάχων*, Παρουσία, Αθήνα, 1994, σ. 86, Baeretzzen, *ό.π.*, σ. 567, Ρούσος, *ό.π.*, σ. 164.

⁷⁶ Baeretzzen, *ό.π.*, σ. 568, Peter Stavrakis, *Moscow and Greek communism, 1944-1949*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1989, σ. 28.

⁷⁷ Χατζής, *ό.π.*, σ. 273. Baeretzzen, *ό.π.*, σ. 577. Η έκθεση μάλιστα του πράκτορα της OSS Κουβαρά την οποία παραθέτει ο Baeretzzen αναφέρει πως: «...την παραίτηση του Σβώλου θα ακολουθήσουν άλλες τέσσερις παραιτήσεις μελών, πράγμα που βάζει σε σκέψεις τους εξτρεμιστές του ΕΑΜ και τους συγκρατεί...».

⁷⁸ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, *ό.π.*, Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Έκθεση δράσης του Γ. Σιάντου, σ. 421.

⁷⁹ Η ημερομηνία άφιξης της σοβιετικής στρατιωτικής αποστολής θεωρείται αμφιλεγόμενη καθώς συνδέεται τόσο με την σύγκληση της ΚΕ του ΚΚΕ όσο και με την αποστολή τηλεγραφήματος εκ μέρους του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΠΕΕΑ στην κυβέρνηση του Καΐρου με το οποίο αποδέχονταν την συμμετοχή τους στην κυβέρνηση. Άλλοι υποστηρίζουν ότι οι ηγέτες του ΚΚΕ δεν συναντήθηκαν με τους Σοβιετικούς πριν την αποστολή του τηλεγραφήματος και άλλοι πως η συνάντηση προϋπήρξε της αποστολής. Βλ αναλυτικά, Baeretzzen, *ό.π.*, σ. 563-584, ο οποίος παραθέτει στοιχεία που συνηγορούν στο ότι η σοβιετική αποστολή έφτασε στις 25-26 Ιουλίου και όχι στις 28-29. Να σημειωθεί ότι αρχηγός της βρετανικής στρατιωτικής αποστολής, Woodhouse, σημειώνει ότι η σοβιετική αντιπροσωπεία -την άφιξη της οποίας τοποθετεί στις 25-26 Ιουλίου- έφτασε την στιγμή του τέλειου αδιεξόδου, Christopher Woodhouse, *Το μήλο της έριδος, Η ελληνική αντίσταση και η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων*, αναπαραγωγή σε μονοτονικό του ομώνυμου έργου της εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1976, Το Βήμα βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σ. 298.

⁸⁰ Baeretzzen, *ό.π.*, σ. 578.

τονίζοντας πως έπραξε πέραν όσων είχε εξουσιοδοτηθεί, ο Σοβιετικός ρώτησε τον Ιωαννίδη αν σκοπεύουν να πολεμήσουν τους Άγγλους. Στην απάντηση του οργανωτικού γραμματέα του ΚΚΕ, ότι αν χρειαστεί, θα αντιμετωπίσουν τους Βρετανούς ακόμα και ένοπλα, ο Σοβιετικός διπλωμάτης δεν αποκρίθηκε παρά με έναν μορφασμό αφού, όπως σημειώνει ο Ιωαννίδης, δεν μπορούσε να πει κάτι περισσότερο. Από τον μορφασμό αυτό ο οργανωτικός γραμματέας του ΚΚΕ κατάλαβε πως η σοβιετική πλευρά αποδοκίμαζε μια ένοπλη αντιπαράθεση του ΕΛΑΣ με τους Βρετανούς στην περίπτωση που οι όροι του Λιβάνου δεν γίνονταν δεκτοί από το ΚΚΕ-ΕΑΜ, κάτι που όπως επισημαίνει έπαιξε καίριο ρόλο στην απόφαση του ΚΚΕ να συμμετάσχει στην κυβέρνηση με τους όρους του Λιβάνου⁸¹.

Τελικά στην θυελλώδη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ στις 28-29 Ιουλίου⁸² αποφασίζεται η συμμετοχή του στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας αλλά όχι με πρωθυπουργό τον Παπανδρέου. Την 29^η Ιουλίου στέλνεται το τηλεγράφημα που γνωστοποιεί την απόφαση στο Κάιρο. Το τηλεγράφημα αναφέρει: «...Επιβεβαιώθηκε, χωρίς αμφιβολία, ότι όλοι επιθυμούν την πλήρη εφαρμογή της Συμφωνίας του Λιβάνου για να βελτιωθεί η διεξαγωγή του αγώνα... Παράλληλα με αυτό επιβεβαιώθηκε ότι ο βασικός λόγος για τις παρεξηγήσεις και την δυσπιστία που εμπόδισαν τις διαπραγματεύσεις για τον σχηματισμό μιας κυβέρνησης εθνικής ενότητας ήταν από την αρχή ο χειρισμός της κατάστασης από τον Παπανδρέου... Υπ' αυτές τις συνθήκες είμαστε υποχρεωμένοι να τονίσουμε ότι η πραγματοποίηση της ενότητας υπό έναν

⁸¹ Ιωαννίδης, ό.π., σ. 250-251. Να σημειωθεί πως εκτός από τις υποδείξεις του συμβούλου της σοβιετικής πρεσβείας του Καΐρου προς το ΚΚΕ-ΕΑΜ για συμμετοχή των τελευταίων στην κυβέρνηση με τους όρους του Λιβάνου, και τον μορφασμό του Σοβιετικού διπλωμάτη, η σοβιετική κυβέρνηση είχε νωρίτερα και σε επίσημο επίπεδο καταδικάσει εμμέσως πλην σαφώς τις ενέργειες των Ελλήνων κομμουνιστών για τον σχηματισμό της ΠΕΕΑ. Λίγες μέρες μετά την συγκρότησή της, στις 25 Μαρτίου, ο Stalin έστειλε ευχετήριο τηλεγράφημα στον βασιλιά Γεώργιο προς τιμήν της επετείου της ελληνικής επανάστασης, Stavrakis, ό.π., σ. 17. Η κίνηση αυτή του Σοβιετικού ηγέτη ερμηνεύτηκε από τους Έλληνες κομμουνιστές, όπως σημειώνει ο Ιωαννίδης, ως αποδοκιμασία της συγκρότησης της ΠΕΕΑ και αναγνώριση της κυβέρνησης του Καΐρου και ταυτόχρονα έμμεση δήλωση του Stalin στον Γεώργιο πως δεν είχε καμία ανάμειξη με την δημιουργία της ΠΕΕΑ, Ιωαννίδης, ό.π., σ. 244.

⁸² Και αυτή η ημερομηνία θεωρείται αμφιλεγόμενη αφού σχετίζεται με την αποστολή του τηλεγραφήματος της 29^{ης} Ιουλίου, βλ. Baeretzten, ό.π., σ. 579, 580-581. Τα Επίσημα Κείμενα του ΚΚΕ και του ΚΚΕ Εσωτερικού αναφέρουν ως ημερομηνία σύγκλησης της ΚΕ του ΚΚΕ την 2^η και 3^η Αυγούστου 1944, βλ. ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., σ. 217, ΚΚΕ Εσωτερικού Επίσημα Κείμενα, ό.π., σ. 244. Η συνεδρίαση της ΚΕ του ΚΚΕ έχει καταγραφεί ως θυελλώδης γιατί η πλειοψηφία των μελών της ΚΕ παρότι επικύρωσε την ειλημμένη από το ΠΓ απόφαση συμμετοχής στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας με τους όρους του Λιβάνου δεν συμφωνούσε σε αυτήν, βλ. Baeretzten, ό.π., σ. 578, 580-583. Αντίθετη θέση έχει ο Χατζής ο οποίος σημειώνει πως η αποστολή του τηλεγραφήματος προς το Κάιρο προηγήθηκε της σύγκλησης της ΚΕ του ΚΚΕ -την οποία τοποθετεί στις 2-3 Αυγούστου- και επισημαίνει ότι η ΚΕ διαφώνησε με την συμμετοχή στην κυβέρνηση με τους όρους του Λιβάνου αλλά δεν μπορούσε να μην επικυρώσει την απόφαση του ΠΓ αφού το τηλεγράφημα είχε ήδη σταλεί, με αποτέλεσμα η απόφαση συμμετοχής να ληφθεί ομόφωνα και να υποδειχτούν οι υπουργοί που θα συμμετείχαν στην κυβέρνηση, Χατζής, ό.π., σ. 292-296.

τέτοιο πρωθυπουργό είναι αδύνατη. Κόμματα και οργανώσεις του αγωνιζόμενου έθνους... είναι έτοιμες να εφαρμόσουν αμέσως την Συμφωνία του Λιβάνου, συμμετέχοντας σε μια κυβέρνηση εθνικού συνασπισμού υπό έναν άλλον πρωθυπουργό... Οι ακόλουθοι αντιπρόσωποι έχουν επιλεγεί να συμμετάσχουν στην κυβέρνηση εξ ονόματος της ΠΕΕΑ και του ΚΚΕ: Σβώλος, Ζεύγος, Ασκούτσης, Πορφυρογένης, Τσιριμώκος». Το τηλεγράφημα υπογράφεται από τον Σβώλο εκ μέρους της ΠΕΕΑ και τον Σιάντο εκ μέρους του ΚΚΕ⁸³.

Την αξίωση των ΠΕΕΑ-ΚΚΕ για την αντικατάσταση του Παπανδρέου στην πρωθυπουργία, ο τελευταίος αποδέχεται και στέλνει σχετικό τηλεγράφημα στους Σβώλο, Σιάντο και Παρτσαλίδη σημειώνοντας πως το πρόσωπό του δεν θα αποτελέσει εμπόδιο στην επίτευξη της εθνικής ενότητας⁸⁴. Ωστόσο, είχε συστήσει στον βασιλιά να υποδειχτεί ο Δραγούμης για την θέση του πρωθυπουργού και ο ίδιος να γίνει αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και υπουργός Εξωτερικών, διατηρώντας ουσιαστικά τον πολιτικό έλεγχο. Το σχέδιο, όπως το παρουσίασε στον Warner, δεύτερο γραμματέα της βρετανικής πρεσβείας, ήταν πως με την άφιξη των υπουργών της ΠΕΕΑ-ΕΑΜ-ΚΚΕ, η βρετανική κυβέρνηση, αν τον θεωρούσε αναντικατάστατο, θα επέμενε στην διατήρησή του ως πρωθυπουργού, σημειώνοντας μάλιστα πως όλα εξαρτώνταν από αυτούς⁸⁵.

Ωστόσο ο Churchill δεν περίμενε μέχρι την άφιξη των υποψήφιων υπουργών στο Κάιρο για να εκφράσει τις αντιρρήσεις του. Δήλωσε πως είτε στηρίζεται ο Παπανδρέου είτε εγκαταλείπεται το βρετανικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα⁸⁶ οπότε και ο Παπανδρέου παρέμεινε στην θέση του ενώ οι Βενιζέλος, Ρέντης, Σακαλής και Μυλωνάς στο τηλεγράφημα που έστειλαν στην Ελεύθερη Ελλάδα ανέφεραν πως «μετά από εμπιστευτική ανακοίνωση της βρετανικής κυβέρνησης η οποία δεν δέχεται αλλαγή του προέδρου της κυβέρνησης παραμονές της απελευθέρωσης, τα κόμματα Φιλελευθέρων, Προοδευτικών και Δημοκρατικών κάνουν τελευταία έκκληση στο ΕΑΜ να στείλει αντιπροσώπους»⁸⁷. Ο Βενιζέλος ο οποίος εξ αρχής ήταν σύμφωνος με την αντικατάσταση του Παπανδρέου⁸⁸, δήλωσε πως αν δεν δεχτεί το ΕΑΜ, ο ίδιος και οι Φιλελεύθεροι σκέφτονται να παραιτηθούν ενώ σχολίασε πως η ελληνική κυβέρνηση

⁸³ Ανδρικόπουλος, ό.π., τ. Β', σ. 21-22, Baerentzen, ό.π., σ. 579.

⁸⁴ Ανδρικόπουλος, ό.π., σ. 26.

⁸⁵ Papasrtatis, ό.π., σ. 195.

⁸⁶ Ανδρικόπουλος, ό.π., σ. 27.

⁸⁷ Ο.π., σ. 38.

⁸⁸ Papasrtatis, ό.π., σ. 196.

«δεν ήταν πλέον ένα θέμα μεταξύ της κυβέρνησης και των Βουνών, αλλά μεταξύ του Eden (του Βρετανού υπουργού Εξωτερικών) και των Βουνών»⁸⁹.

Τελικά το ΚΚΕ-ΕΑΜ για ακόμα μια φορά υποχωρεί και στις 15 Αυγούστου αναγγέλλεται η απόφαση συμμετοχής στην κυβέρνηση Παπανδρέου. Στην ανακοίνωση του ΠΓ του ΚΚΕ που δημοσιεύθηκε στις 17 Αυγούστου σημειώνεται μεταξύ άλλων πως: «Το ΠΓ έκρινε ότι η επίσημη εμπιστευτική ανακοίνωση (της βρετανικής κυβέρνησης) αποτελεί πρωτάκουστη και για την Ελλάδα επέμβαση της αγγλικής πολιτικής στα εσωτερικά πράγματα της χώρας μας. Η τέτοια επέμβαση της αγγλικής κυβέρνησης υπέρ του πρωθυπουργού εξόν που είναι αντίθετη με τις συμμαχικές αρχές της αυτοδιάθεσης των λαών... εκθέτει ...το πρόσωπο του σημερινού πρωθυπουργού... Μπροστά σε αυτήν την κατάσταση το ΠΓ θεώρησε ότι το Κόμμα μας δεν επιτρέπεται να μείνει έξω από την κυβέρνηση. Μια τέτοια στάση θα ενίσχυε ακριβώς εκείνες τις μερίδες που κάνουν το παν για να ματαιώσουν την ενότητα και να επιβάλλουν αντιλαϊκό καθεστώς με πρόκληση ανοιχτού εμφυλίου πολέμου. Η είσοδος μας πείθει τα πλατιά στρώματα του λαού για την ειλικρίνεια της πολιτικής της Εθνικής ενότητας που ακολουθούμε σε όλη την διάρκεια του εθνικού αγώνα... Αναμφισβήτητα η είσοδός μας στην Κυβέρνηση περικλείει κινδύνους, όπως μπορεί και να δημιουργήσει και σειρά απορίες... Μπαίνοντας σήμερα στην Κυβέρνηση υπό τον Παπανδρέου οφείλουμε να εξηγήσουμε ότι προβαίνουμε σε αυτό ύστερα από εξαναγκασμό... Δεν αίρουμε ούτε μια στιγμή τις απόψεις μας σχετικά με την πολιτεία του Παπανδρέου ή και άλλων πολιτικών, αλλά επιφυλασσόμαστε να τις εκθέσουμε μπροστά στον λαό, μαζί με όλο το ζήτημα....»⁹⁰.

Εν τω μεταξύ, από τις 9 Αυγούστου το βρετανικό πολεμικό συμβούλιο είχε εγκρίνει την αποστολή βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα κατά την αποχώρηση των Γερμανών (επιχείρηση Manna)⁹¹, την οποία άλλωστε είχε ζητήσει ο Παπανδρέου για την «εγγύηση της εσωτερικής ειρήνης της Ελλάδος»⁹². Ωστόσο στην μυστική συνάντηση μεταξύ Παπανδρέου και Churchill στην Ιταλία στις 21 Αυγούστου, ο Βρετανός πρωθυπουργός δεν του ανακοίνωσε την απόφαση της βρετανικής

⁸⁹ Ανδρικόπουλος, *ό.π.*, σ. 38.

⁹⁰ ΚΚΕ Εσωτερικού Επίσημα Κείμενα, *ό.π.*, σ. 249-252. Οι υπουργοί του ΕΑΜ που θα μετάρχουν στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας στις 2 Σεπτεμβρίου είναι οι: Αλ. Σβώλος, Ν. Ασκούτσης, Ηλ. Τσιριμώκος, Γ. Ζεύγος, Μ. Πορφυρογένης, Αγγ. Αγγελόπουλος, βλ. Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 243.

⁹¹ Papastratis, *ό.π.*, σ. 202.

⁹² Γεώργιος Παπανδρέου, *Η απελευθέρωση της Ελλάδος*, Αναπαραγωγή σε μονοτονικό του ομώνυμου έργου της εκδ. Μπίρης, Αθήνα, 1964, Το Βήμα Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, [1^η εκδ. 1945], σ. 132.

κυβέρνησης προκειμένου να μην διαρρεύσει και παράλληλα του ζήτησε να μεταφέρει την κυβέρνηση από το Κάιρο όπου η ατμόσφαιρα ήταν «δηλητηριώδης» στην Ιταλία, κοντά στο αρχηγείο του Ανώτατου Διοικητή Συμμαχικών Δυνάμεων, στρατηγού Wilson. Παράλληλα ο Churchill διαβεβαίωσε τον Παπανδρέου ότι θα συνέχιζε να τον στηρίζει αλλά του επεσήμανε πως η ελληνική κυβέρνηση και εκείνος προσωπικά έπρεπε να συμβάλλουν τα μέγιστα στην εδραίωση της κυβερνητικής εξουσίας στην Ελλάδα⁹³.

Ωστόσο, επειδή καθυστερούσε η απελευθέρωση της Ελλάδος και η άφιξη στην χώρα βρετανικών στρατευμάτων λόγω της απασχόλησης των συμμαχικών δυνάμεων σε άλλα πολεμικά μέτωπα, ο πρωθυπουργός της Ελλάδος σε συνεχείς εκκλήσεις του προς την βρετανική κυβέρνηση μέσω της ελληνικής πρεσβείας του Λονδίνου ζητούσε την αποστολή βρετανικών στρατευμάτων. Ο Παπανδρέου σημείωνε στα τηλεγραφήματά του πως εάν συνεχιζόταν η απελευθέρωση της ελληνικής επικράτειας από το ΕΑΜ στο όνομα δήθεν της ελληνικής κυβέρνησης, όπως χαρακτηριστικά επεσήμανε -αμφισβητώντας κατ' αυτόν τον τρόπο την δέσμευση του ΕΑΜ και τις προθέσεις του να τηρήσει το Σύμφωνο του Λιβάνου- τότε θα μειωνόταν το γόητρο της κυβέρνησής του -στην οποία βεβαίως συμμετείχε το ΕΑΜ- και θα γινόταν αιχμάλωτη των πολιτικών του ΕΑΜ.

Ο Παπανδρέου μάλιστα σε τηλεγράφημά του προς τον Churchill στις 22 Σεπτεμβρίου επαναλαμβάνοντας την ανησυχία του για την συνεχιζόμενη απελευθέρωση της Ελλάδας από το ΕΑΜ υπογράμμιζε στον Βρετανό πρωθυπουργό πως θεωρεί καθήκον του να του ανακοινώσει την πεποίθησή του *«ότι ενώπιον της διαμορφωθείσης κρίσιμης καταστάσεως τα πολιτικά μέσα προς αντιμετώπισίν της δεν είναι πλέον επαρκή. Μόνο η άμεσος παρουσία επιβλητικών βρετανικών δυνάμεων εις την Ελλάδα και μέχρι του τουρκικών ακτών μπορεί να μεταβάλει την κατάσταση»* επισημαίνοντας πως μόνο μέσω της αποφασιστικής βρετανικής επέμβασης μπορεί να επανορθωθεί η κατάσταση⁹⁴.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, επειδή οι ελληνικές και βρετανικές αρχές φοβούνταν πως παρά την συμφωνία και την συμμετοχή του ΕΑΜ στην κυβέρνηση, ο ΕΛΑΣ θα επιχειρούσε να καταλάβει την εξουσία κατά την απελευθέρωση, στις 26 Σεπτεμβρίου

⁹³ Papastratis, *ό.π.* σ. 202-203.

⁹⁴ Παπανδρέου, *ό.π.*, σ. 151-157.

πραγματοποιείται στην Καζέρτα της Ιταλίας -πόλη κοντά στην οποία είχε μεταφερθεί και η ελληνική κυβέρνηση από τις αρχές του μηνός μετά την σχετική υπόδειξη του Churchill στον Παπανδρέου- στρατιωτική σύσκεψη⁹⁵.

Η Συμφωνία της Καζέρτας που υπογράφεται από τον Βρετανό στρατηγό Wilson, τον Παπανδρέου, τον Σαράφη και τον Ζέρβα ανέφερε τα εξής: *«Όλες οι αντάρτικες δυνάμεις που δρουν στην Ελλάδα τίθενται υπό τις διαταγές της ελληνικής κυβέρνησης εθνικής ενότητας. Η ελληνική κυβέρνηση θέτει τις δυνάμεις αυτές υπό τις διαταγές του στρατηγού Scobie, ο οποίος ονομάστηκε από τον ανώτατο συμμαχικό αρχιστράτηγο ως στρατηγός διοικόν τις δυνάμεις εν Ελλάδι. Σύμφωνα με την προκήρυξη που εκδόθηκε από την ελληνική κυβέρνηση οι αρχηγοί των Ελλήνων ανταρτών θα απαγορεύσουν οποιαδήποτε απόπειρα των μονάδων τους να αναλάβουν την εξουσία· οποιαδήποτε τέτοια πράξη θα θεωρηθεί έγκλημα και θα τιμωρηθεί αναλόγως. Όσον αφορά την Αθήνα, καμία ενέργεια δεν θα αναληφθεί παρά μόνο υπό την άμεση διαταγή του στρατηγού Scobie, στρατηγού διοικούντος τις δυνάμεις εν Ελλάδι. Τα Τάγματα Ασφαλείας θεωρούνται όργανα του εχθρού· θα χαρακτηριστούν ως εχθρικοί σχηματισμοί εκτός αν παραδοθούν σύμφωνα με τις εκδιδόμενες διαταγές του στρατηγού διοικούντος τις δυνάμεις εν Ελλάδι. Όλες οι αντάρτικες δυνάμεις προκειμένου να τεθεί τέρμα στις διαμάχες του παρελθόντος, δηλώνουν ότι θα σχηματίσουν εθνική ένωση για να συντονίσουν την δράση τους για το καλύτερο συμφέρον του κοινού αγώνα»*⁹⁶. Επιπλέον οι αντιστασιακές οργανώσεις της Αττικής υπάγονται στην διοίκηση του στρατηγού Σπηλιωτόπουλου, ενώ συγκεκριμένα ο ΕΛΑΣ διατάσσεται να μείνει εκτός Αττικής⁹⁷.

Με την υπόδειξη των Σβώλου και Ζεύγου αφαιρέθηκε ο όρος της συμφωνίας που επιφόρτιζε τον Scobie με το καθήκον να επιβάλλει τον νόμο και την τάξη στην Ελλάδα, καθώς αυτό αποτελεί αρμοδιότητα της ελληνικής κυβέρνησης ενώ αφαιρέθηκε επίσης και ο όρος που απαγόρευε στις αντιστασιακές οργανώσεις να συλλαμβάνουν δωσιλόγους με τον σαφή περιορισμό να μην αυτοδικούν και να μην κάνουν κατάχρηση του δικαιώματος αυτού⁹⁸.

⁹⁵ Παπαστράτης, ό.π., σ. 245.

⁹⁶ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., «Πρακτικά σχετικά με την Συμφωνία της Καζέρτας», σ. 408-410.

⁹⁷ Παπαστράτης, ό.π., σ. 245-246.

⁹⁸ Χατζής, ό.π., σ. 404.

Η Συμφωνία της Καζέρτας αποτελεί στην ουσία το στρατιωτικό σκέλος της Συμφωνίας του Λιβάνου αφού με το σύμφωνο αυτό το ΚΚΕ δεσμεύεται ότι ο ΕΛΑΣ δεν θα επιχειρήσει την κατάληψη της εξουσίας, απόπειρα που χαρακτηρίζεται και «έγκλημα» αλλά ούτε θα απελευθερώσει την πρωτεύουσα, και θέτει τον ΕΛΑΣ υπό τις διαταγές της κυβέρνησης η οποία εκχωρεί το δικαίωμα της διοίκησής του στον Βρετανό στρατηγό. Η εξ αριστερών εσωκομματική «αντιπολίτευση» προς την ηγεσία του ΚΚΕ -που επιθυμούσε την ρήξη του κόμματος με τους αστούς πολιτικούς και την επαναστατική προοπτική του ΕΑΜικού κινήματος- όπως εκφράζεται από τον Θανάση Χατζή -ο οποίος διατέλεσε γραμματέας του ΕΑΜ και απομακρύνθηκε από την θέση αυτή εξ αιτίας της διαφωνίας του με την Συμφωνία του Λιβάνου- θεώρησε την Συμφωνία της Καζέρτας στρατιωτική συνθηκολόγηση της καθοδήγησης του κινήματος, μετά την πολιτική συνθηκολόγηση του Λιβάνου και έκανε λόγο για έντονες αντιδράσεις που προκλήθηκαν από την βάση του κινήματος και για την συμφωνία αυτή⁹⁹.

Να σημειωθεί δε ότι από τα μέσα Αυγούστου του 1944, ο Churchill είχε ενημερώσει τον Roosevelt πως υπήρχαν φόβοι ότι αν την γερμανική αποχώρηση από την Ελλάδα ακολουθούσε παρατεταμένη απουσία κυβερνητικών και βρετανικών δυνάμεων, ο ΕΛΑΣ θα αποπειράτο να καταλάβει την εξουσία και το ΕΑΜ θα εγκαθίδρυε «τυραννική κομμουνιστική κυβέρνηση». Η απάντηση του Αμερικανού προέδρου στην πρόταση του Churchill για την αποστολή 10.000 Βρετανών στρατιωτών την κατάλληλη στιγμή στην ελληνική πρωτεύουσα και στην αίτησή του για παροχή βοήθειας από την αμερικανική αεροπορία, ήταν θετική προκειμένου όπως σημείωνε ο Roosevelt να διατηρηθεί η τάξη στην Ελλάδα κατά την εκκένωση της από τους Γερμανούς¹⁰⁰. Να σημειώσουμε δε ότι οι Βρετανοί είχαν εξετάσει και το ενδεχόμενο σύναψης συμφωνίας με τους Γερμανούς για την παράδοση της Αθήνας με αντάλλαγμα οι Σύμμαχοι να μην επιτεθούν στις απερχόμενες γερμανικές δυνάμεις¹⁰¹.

⁹⁹ Χατζής, ό.π., σ. 407-408, 419.

¹⁰⁰ Records of the Cabinet Office, War Cabinet and Cabinet (στο εξής: War Cabinet) 19/12/1944, CAB/66/59/43 Prime Minister to President Roosevelt 17/8/1944, President Roosevelt to Prime Minister 26/8/1944.

¹⁰¹ Βάσος Μαθιόπουλος, *Ο Δεκέμβριος του 1944. Σουηδικά, ελβετικά και συμμαχικά διπλωματικά ντοκουμέντα*, Λιβάνης/Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1994, σ. 32-33, Lars Baerentzen, «Η απελευθέρωση της Πελοποννήσου, Σεπτέμβριος 1944», στο συλλογικό: *Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, προλ. Λ. Μακράκη, μτφ. Μ.Δρίτσα, Α. Λυκιαρδοπούλου. Θεμέλιο. Αθήνα. 2006. [1^η εκδ. University Press of New England, Hanover/London 1981], σ. 226-227, βλ. και ραδιοτηλεγραφήματα μεταξύ των μελών του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ: Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 6/9/1944, Φ=7/32/131,

Όσο πλησιάζει η απελευθέρωση της Ελλάδας, οι αρχικοί φόβοι των Βρετανών πως η άφιξη των στρατευμάτων τους κατά την απελευθέρωση ίσως ερμηνευτεί σαν απόβαση σε απελευθερωμένη χώρα και οι ανησυχίες τους για την στάση της Σοβιετικής Ένωσης έχουν διασκεδαστεί από την διαβεβαίωση του αρμόδιου υφυπουργού της σοβιετικής κυβέρνησης ότι η τελευταία δεν προτίθεται να στείλει στρατεύματα στην Ελλάδα και δεν έχει αντίρρηση με την αποστολή βρετανικών στρατευμάτων¹⁰².

Εξάλλου, η λεγόμενη «συμφωνία των ποσοστών» μεταξύ Stalin και Churchill που έμελλε να διαδραματίσει μοιραίο ρόλο στην μεταπολεμική εξέλιξη των βαλκανικών χωρών λαμβάνει χώρα τον Οκτώβριο του 1944. Λίγο πριν την απελευθέρωση της Ελλάδας, στις 9 Οκτωβρίου, οι Churchill και Stalin συναντώνται στην Μόσχα, ενώ μέχρι τις 11 του ίδιου μήνα έχουν αποφασιστεί οι σφαίρες επιρροής. Στην Βουλγαρία και Ουγγαρία το προβάδισμα θα έχει κατά 80% η Σοβιετική Ένωση ενώ στην Γιουγκοσλαβία θα είναι 50-50. Στην Ρουμανία η Σοβιετική Ένωση θα έχει το 90% και αντίστοιχα η Μεγάλη Βρετανία θα έχει το 90% στην Ελλάδα¹⁰³.

Η συμφωνία αυτή σε ό, τι αφορά την Ελλάδα αποτελεί το απότοκο μιας σειράς συνομιλιών και «διαπραγματεύσεων» μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Μεγάλης Βρετανίας που ξεκίνησε από τον Μάιο του 1944, εξαιτίας της σταδιακής αύξησης του ενδιαφέροντος της σοβιετικής κυβέρνησης για την Ελλάδα. Ενώ μέχρι τα μέσα του 1943 το σοβιετικό ενδιαφέρον για την χώρα και το αντιστασιακό κίνημα στον πυρήνα του οποίου βρίσκονταν οι Έλληνες κομμουνιστές ήταν ανύπαρκτο, στα τέλη της ίδιας χρονιάς, οπότε και άρχισε να διαφαίνεται το τέλος της κυριαρχίας των Γερμανών στο μέτωπο της νοτιοανατολικής Ευρώπης, εμφανίζεται το πρόβλημα της διαδοχής δυνάμεων στο κενό που δημιουργείται από την υποχώρησή τους. Έτσι, η σοβιετική κυβέρνηση αρχίζει να ενδιαφέρεται για τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα¹⁰⁴ στην

Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 7-8/9/1944, Φ=7/32/139 και Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 8/9/1944, Φ=7/32/141, Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 13/9/1944, Φ=7/32/160, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

¹⁰² Παπαστράτης, «Από την απελευθέρωση...», ό.π., σ. 197.

¹⁰³ Ιορδάν Μπάεφ, «Τα Βαλκάνια - η πρώτη εστία ψυχρού πολέμου» στο συλλογικό: *Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα, νέες προσεγγίσεις*, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 168.

¹⁰⁴ Matthias Esche, «Η πολιτική της ΕΣΣΔ για την Ελλάδα κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα 1936-1944: Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση. Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας*. Χάγκεν Φλάισερ, Νίκος Σβορώνος (επιμ.), Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα, 1989, σ. 553-555. Να σημειωθεί ότι μέχρι και το καλοκαίρι του 1943, η σοβιετική κυβέρνηση δεν είχε επικοινωνία με το ΚΚΕ και δεν είχε κάνει καμία προσπάθεια να αποκαταστήσει την επαφή μαζί του, στο ίδιο.

προσπάθειά της να επεκτείνει την πολιτική της επιρροή σε χώρες όπου έλειπε η φυσική παρουσία σοβιετικών στρατευμάτων¹⁰⁵.

Μετά και τις αντιδράσεις των Σοβιετικών στον βρετανικό χειρισμό του κινήματος υπέρ της ΠΕΕΑ των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων Μέσης Ανατολής, ο Βρετανός πρεσβευτής στην Μόσχα, Kerr, πληροφορούσε τον Eden πως ο σοβιετικός τύπος είχε πάρει εντολή να προβάλλει το ΕΑΜ και να δυσφημίζει την ελληνική κυβέρνηση υποστηρίζοντας πως η κατάσταση στην Ελλάδα ήταν ανάλογη με εκείνη της Γιουγκοσλαβίας¹⁰⁶. Του συνιστούσε δε να συζητήσει το ελληνικό ζήτημα ανοιχτά με την σοβιετική κυβέρνηση για να αποφευχθεί η σύγκρουση των βρετανοσοβιετικών συμφερόντων και η άμεση επίπτωση στις σχέσεις τους. Έτσι ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών κάλεσε τον Σοβιετικό πρεσβευτή στο Λονδίνο, Gusev, (στις 5 Μαΐου) και στις μεταξύ τους συνομιλίες αναγνώρισε τον ηγετικό ρόλο που πρέπει να έχει η Σοβιετική Ένωση στην Ρουμανία και ως αντάλλαγμα ήλπιζε σε μια δήλωση της σοβιετικής κυβέρνησης υπέρ της νέας τότε κυβέρνησης Παπανδρέου και σε κάποια επιρροή στο ΕΑΜ. Η απάντηση της σοβιετικής κυβέρνησης μέσω του Gusev (στις 18 Μαΐου) για την πρωτοκαθεδρία της Μεγάλης Βρετανίας στην Ελλάδα και της Σοβιετικής Ένωσης στην Ρουμανία, ήταν θετική με μόνο όρο να συμφωνήσει σε αυτό τον διακανονισμό και ο Roosevelt¹⁰⁷.

Παρ' ότι η συμφωνία δεν επικυρώθηκε επισήμως μέχρι και τον Οκτώβριο του 1944, η στάση της Σοβιετικής Ένωσης με τις συνεχείς παραινήσεις και συμβουλές σε ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΠΕΕΑ για αποδοχή της Συμφωνίας του Λιβάνου και συμμετοχή στην κυβέρνηση Παπανδρέου, στο πρόσωπο του οποίου οι Βρετανοί είχαν βρει αυτόν που θα σεβόταν τις βρετανικές βλέψεις για την Ελλάδα και θα εξασφάλιζε την εφαρμογή της βρετανικής πολιτικής, δείχνει πως λειτουργούσε βάσει της συμφωνίας σε όλη την διάρκεια του καλοκαιριού του 1944.

Τελικά, παρά τους φόβους της ελληνικής κυβέρνησης και των βρετανικών αρχών για συγκρούσεις μεταξύ ΕΛΑΣ και κυβερνητικών δυνάμεων, η απελευθέρωση της Αθήνας στις 12 Οκτωβρίου 1944 πραγματοποιείται αναίμακτα. Η προκήρυξη άλλωστε του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ δημοσιευμένη στον Ριζοσπάστη στις 6 Οκτωβρίου που επισημαίνει πως «...η εξασφάλιση της τάξης και της ομαλής πολιτικής ζωής είναι

¹⁰⁵ Stavrakis, *ό.π.*, σ. 8.

¹⁰⁶ Ανδρικόπουλος, *ό.π.* τ. Α', σ. 138.

¹⁰⁷ Esche, *ό.π.*, σ. 557.

εθνικό χρέος...» και καλεί «...όλους τους πατριώτες να δείξουν τον ύψιστο βαθμό πειθαρχίας και αυταπάρνησης αποφεύγοντας την αυτοδικία αφήνοντας την τιμωρία των εγκληματιών πολέμου στα καθήκοντα της Εθνικής Κυβέρνησης...»¹⁰⁸ και η μη είσοδος του ορεινού ΕΛΑΣ στην Αθήνα έδειχναν για άλλη μια φορά την τήρηση εκ μέρους του ΚΚΕ της γραμμής της νομιμότητας¹⁰⁹.

Ενώ στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης από την αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων μέχρι και την λειτουργία ειδικών δικαστηρίων η απονομή δικαιοσύνης για την τιμωρία των συνεργατών του εχθρού έγινε με αιματηρές αντεκδικήσεις και εκκαθαρίσεις¹¹⁰, η κομμουνιστική καθοδήγηση στην Ελλάδα δεν φαίνεται να επικροτούσε τέτοιες ενέργειες καθώς έκανε το παν για να μην ξεφύγει η κατάσταση από τον έλεγχό της. Το ΠΓ του ΚΚΕ ήδη από τον Σεπτέμβρη -πριν την υπογραφή της συμφωνίας της Καζέρτας- ειδοποιούσε τις οργανώσεις πως αυθαιρεσίες όπως οι συλλήψεις πολιτών και η τιμωρία τους χωρίς δίκη αποτελούν παραβάσεις των νόμων της Ελεύθερης Ελλάδας και «*απαράδεκτο τορπίλισμα του Εθνικού αγώνος και της γραμμής του κόμματος*» και ζητούσε από τις τοπικές καθοδηγήσεις να ασκήσουν όλη τους την επιρροή για να τις προλαμβάνουν και ακολούθως να παίρνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα εναντίον των κομμουνιστών που προέβαιναν σε τέτοιου είδους αυθαιρεσίες¹¹¹. Επιπλέον, οι οργανώσεις εντέλλονταν να συνεργαστούν με τους κυβερνητικούς παράγοντες που έφταναν από το Κάιρο και την Ιταλία «*προς εξασφάλιση της τάξεως, της ομαλής εισόδου στον ελεύθερο πολιτικό βίο, κατά πάσης βίας και δικτατορίας*»¹¹².

Παράλληλα, λίγες μέρες πριν την απελευθέρωση ο Σιάντος ειδοποιεί τις τοπικές οργανώσεις σε Μακεδονία και Θράκη να τηρηθεί υποδειγματική τάξη και ασφάλεια¹¹³, να απαγορευθούν οι συλλήψεις για πολιτικούς λόγους, να εγκαθίστανται διοικητικές αρχές και Πολιτοφυλακή εν ονόματι της κυβέρνησης εθνικής ενότητας, να συλλαμβάνονται όσοι συνεργάστηκαν με τον κατακτητή και να παραδίδονται σώοι στην εθνική κυβέρνηση και να εμποδίζονται τα αντίποινα κατά των «*παρασυρμένων*

¹⁰⁸ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., σ. 228.

¹⁰⁹ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 131.

¹¹⁰ Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Δεκέμβρης 1944, τέλος και αρχή» στο συλλογικό: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, σ. 379.

¹¹¹ Σιάντος προς όλες τις κομματικές επιτροπές 7/9/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/137, ΑΣΚΙ.

¹¹² Από Σιάντο 6/9/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/130, ΑΣΚΙ.

¹¹³ Σιάντος προς κομματικές οργανώσεις Μακεδονίας - Θράκης 3/10/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/220, ΑΣΚΙ.

αντιδραστικών». Ο γραμματέας του ΚΚΕ τόνιζε: «*Τήρηση τάξης, ασφάλειας απελευθερούμενων πληθυσμών είναι σήμερα τίτλος ίσης σημασίας με αγώνα μας κατά κατακτητών*»¹¹⁴.

Επιπροσθέτως, ο Σαράφης έκανε συνεχείς εκκλήσεις στους ταγματасφαλίτες να μετανοήσουν και να προσέλθουν στον ΕΛΑΣ ή την Εθνική Πολιτοφυλακή με τον οπλισμό τους, εγγυώμενος για την ασφάλειά τους¹¹⁵ αφού η κυβέρνηση είχε προβεί -μετά από έντονες πιέσεις του ΕΑΜ και της ΠΕΕΑ- στην καθυστερημένη δημόσια αποκήρυξη των Ταγμάτων Ασφαλείας στις 6 Σεπτεμβρίου¹¹⁶. Έτσι, ο ΕΛΑΣ από τον Σεπτέμβριο ως τις αρχές Νοεμβρίου, όπου δεν επιτεύχθηκε ο αναίμακτος αφοπλισμός των Ταγμάτων Ασφαλείας, θα δώσει σκληρές μάχες εναντίον τους ενώ σε κάποιες περιπτώσεις δεν θα αποφευχθούν τα βίαια λιντσαρίσματα των αγματοσφαλιτών από τα πλήθη, παρά τις οδηγίες -στις περισσότερες περιπτώσεις- της ΕΑΜικής ηγεσίας για αποφυγή αντεκδικήσεων¹¹⁷.

Η κατάσταση που επικρατεί στα προάστια και τις πόλεις που ελέγχει το ΕΑΜ είναι ήρεμη και ο ΕΛΑΣ Αθήνας και άλλες οργανώσεις περιπολούν με πειθαρχία έως και την άφιξη της κυβέρνησης εθνικής ενότητας στην Αθήνα¹¹⁸, την στιγμή που ακόμα και οι πιο ενημερωμένοι Βρετανοί αξιωματούχοι, όπως ο Woodhouse, υποστήριζε πως αν το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ήταν αποφασισμένο να καταλάβει την εξουσία με την βία αμέσως μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας θα μπορούσε να εκδιωχθεί μόνο με μια εισβολή που θα στοίχιζε ακριβά -εισβολή την οποία η συμμαχική πίεση και η κοινή γνώμη θα έκαναν αδύνατη- και υπογράμμισε πως το γεγονός ότι το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ «*δεν κατέλαβαν την Αθήνα τον Οκτώβριο, πριν φθάσουν οι δυνάμεις του Σκόμπυ, είναι οριστική απόδειξη της ειλικρίνειάς τους*»¹¹⁹.

¹¹⁴ Σιάντος προς Στρίγκο - επιτροπή περιοχής Μακεδονίας 5/10/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/221, ΑΣΚΙ.

¹¹⁵ Από Ρούσο 4/9/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/124, ΑΣΚΙ.

¹¹⁶ Παπαστράτης, «Οι κυβερνήσεις εξορίας...», ό.π., σ. 248. Αναλυτικά για το θέμα των Ταγμάτων Ασφαλείας και την προσπάθεια διατήρησής τους από τις αστικές πολιτικές δυνάμεις παρά την φαινομενική δημόσια αποκήρυξη τους βλ. Κεφάλαιο 3°.

¹¹⁷ Κωστόπουλος, ό.π., σ. 67-69.

¹¹⁸ Παπαστράτης, ό.π., σ. 250.

¹¹⁹ Woodhouse, ό.π., σ. 318.

Κεφάλαιο 1^ο

Απολογισμός πολέμου και κατοχής

Η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας

Η νομισματική μεταρρύθμιση της 9^{ης} Νοεμβρίου και οι επί κατοχής πλουτίσαντες

Μετά την απρόσκοπτη άφιξη του Παπανδρέου και του Scobie στην απελευθερωμένη Αθήνα στις 18 Οκτωβρίου του 1944, η κυβέρνηση παραιτείται και πέντε ημέρες αργότερα ορκίζεται νέα. Η σύνθεση της νέας κυβέρνησης έχει ως εξής: Γ. Παπανδρέου: Πρόεδρος της Κυβέρνησης, υπουργός Εξωτερικών και προσωρινά υπουργός Στρατιωτικών, Φ. Μανουηλίδης: υπουργός Εσωτερικών, Π. Κανελλόπουλος: υπουργός Ναυτιλίας, Ε. Φικιώρης: υπουργός Αεροπορίας, Ν. Αβραάμ: υπουργός Δικαιοσύνης, Θ. Τσάτσος: υπουργός Εφοδιασμού, Κ. Μαρούλης: υπουργός Υγιεινής, Π. Ράλλης: υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας, Στ. Στεφανόπουλος: υπουργός Μεταφορών, Δ. Λόντος: υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας, Α. Θεολογίτης: υπουργός Ταχυδρομείων, Τηλεγράφων και Τηλεφώνων (ΤΤΤ), Π. Χατζηπάνος: υπουργός Παιδείας, Αλ. Σβώλος: υπουργός Οικονομικών, Ηλ. Τσιριμώκος: υπουργός Εθνικής Οικονομίας, Ν. Ασκούτσης: υπουργός Δημοσίων Έργων, Μ. Πορφυρογένης: υπουργός Εργασίας, Γ. Ζεύγος: υπουργός Γεωργίας, Γ. Καρτάλης: υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου, Φ. Δραγούμης: υφυπουργός Εξωτερικών, Λ. Λαμπριανίδης: υφυπουργός Στρατιωτικών, Π. Γαρουφαλλιάς: υφυπουργός Τύπου, Αγγ. Αγγελόπουλος: υφυπουργός Οικονομικών, Κ. Βλαχοθανάσης: υφυπουργός παρά τω πρωθυπουργό¹²⁰.

Από τα 23 αρχικά χαρτοφυλάκια τα 14 δίνονται στις προσωπικές προτιμήσεις του Παπανδρέου και στους Λαϊκούς, 2 στους Φιλελεύθερους 1 σε ανεξάρτητο και 6 στο ΕΑΜ, σηματοδοτώντας έτσι την μετατόπιση της κυβέρνησης προς τα δεξιά¹²¹.

Στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης όπως παρουσιάστηκαν από τον Παπανδρέου κατά τον λόγο της απελευθερώσεως στην πλατεία Συντάγματος, κύρια σημεία του κυβερνητικού έργου είναι η εξασφάλιση της πλήρους απελευθέρωσης της

¹²⁰ Σπύρος Γασπαρινάτος, *Απελευθέρωση, Δεκεμβριανά, Βάρκιζα*, Σιδέρης, Αθήνα, 1998, τ. Α', σ. 114. Αργότερα ο Λαμπριανίδης -ο οποίος θα παραμείνει υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου- θα αντικατασταθεί από τον ΕΑΜικό Πτ. Σαρηγιάννη ως υφυπουργό Στρατιωτικών.

¹²¹ Γιάννης Ιατρίδης, *Εξέγερση στην Αθήνα. Ο κομμουνιστικός «δεύτερος γύρος»*, προλ. W. H. McNeill, μτφ. Κ. Τσαμπίρης, Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1974, σ. 129.

χώρας και η μέριμνα για την αποκατάσταση και ασφάλεια των συνόρων της ελληνικής επικράτειας, η οικονομική αποκατάσταση και ανοικοδόμηση με σταδιακή αύξηση του εθνικού εισοδήματος και ταυτοχρόνως η δίκαιη διανομή του ώστε να επιτευχθεί οικονομική ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη. Ο πρωθυπουργός επεσήμανε πως θεμελιώδης σκοπός της κυβέρνησης αποτελεί η αποκατάσταση της λειτουργίας του ελεύθερου κράτους που θα διαφυλάσσει την τάξη, την προσωπική ασφάλεια και την πολιτική ελευθερία του λαού. Σε αυτό το πλαίσιο σημείωσε πως άμεση επιδίωξη είναι η ανασύνταξη των ενόπλων δυνάμεων με κριτήρια αποκλειστικώς εθνικά ενώ τόνισε πως η βάση του νέου στρατού θα είναι η τακτική στρατολογία. Επεσήμανε πως στις δημόσιες υπηρεσίες και στα σώματα δημόσιας ασφάλειας πρέπει να συντελεσθεί αυστηρότατη εκκαθάριση και ανασύνταξη, και ιδίως στην χωροφυλακή, καθώς, όπως σημείωσε στα σώματα αυτά παρουσιάστηκε στην διάρκεια της κατοχής ηθική κρίση αφού αποτέλεσαν όργανα τυράννων και θα έπρεπε πλέον να εμπνεύσουν εμπιστοσύνη και να προστατεύσουν τους πολίτες.

Ο Παπανδρέου, επιπλέον, υπογράμμισε πως πρέπει να επιβληθούν ποινικές κυρώσεις στους συνεργάτες του κατακτητή και επεσήμανε ότι *«η εκκαθάρισις των ευθυνών του παρελθόντος θα ικανοποιήσει το καθολικόν Εθνικόν και Ηθικόν αίτημα, θα εξυγιάνει την ατμόσφαιραν, θα εξατμίσει την δικαίαν αγανάκτησιν του Λαού και θα θεμελιώσει ασφαλέστερον το μέλλον της Εθνικής μας Αναγεννήσεως»*. Τέλος επεσήμανε την απόφαση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας να διεξαχθεί όσο το δυνατόν ταχύτερα, και αφού εξασφαλισθούν οι συνθήκες ελεύθερης έκφρασης, δημοψήφισμα για το πολιτειακό, εκλογές συντακτικής συνέλευσης καθώς και δημοτικές και κοινοτικές εκλογές¹²².

Η ανασχηματισμένη τώρα κυβέρνηση πρέπει να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας η οποία τα τελευταία τριάντισι χρόνια υποχρεώθηκε να συντηρεί κατοχικά στρατεύματα 400.000 ανδρών -που ισοδυναμεί με τα 3/5 των δαπανών των κατοχικών κυβερνήσεων¹²³-, να εφοδιάζει κατά τα 3/4

¹²² Παπανδρέου, ό.π., σ. 192-201.

¹²³ Θανάσης Καλαφάτης, «Νομισματικές διαρρυθμίσεις και κοινωνικές επιπτώσεις (1944-1946)», στο συλλογικό: *Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα, νέες προσεγγίσεις*, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 43.

την ιταλογερμανική στρατιά στην βόρεια Αφρική και να αποστέλλει τρόφιμα και πρώτες ύλες στην Γερμανία και την Ιταλία¹²⁴.

Το έργο της κυβέρνησης είναι εξόχως δύσκολο καθώς η Ελλάδα έχει θεωρηθεί ως μία από τις χώρες που υπέστησαν ιδιαίτερα εκτεταμένες καταστροφές στην διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου¹²⁵. Το τέλος του πολέμου και της κατοχής είχε απολογισμό πάνω από 500.000 νεκρούς, αποδεκατισμό του κτηνοτροφικού κεφαλαίου και καταστροφή του 1/3 των δασικών εκτάσεων¹²⁶, μείωση της παραγωγής στο 40% στα δημητριακά, 80% στον καπνό, 70% στο βαμβάκι, 60% στην σταφίδα και 50% στα αμπέλια. Οι μεταλλευτικές και βιομηχανικές εγκαταστάσεις καταστράφηκαν ενώ το σιδηροδρομικό δίκτυο, οι γέφυρες και μεγάλο τμήμα του οδικού δικτύου ανατινάχθηκαν. Επιπλέον, 160.000 σχεδόν οικήματα πυρπολήθηκαν, οι λιμενικές εγκαταστάσεις και η διώρυγα της Κορίνθου καταστράφηκαν όπως και το 83% της ναυτιλίας¹²⁷.

Επιπλέον, είχαν απορρυθμιστεί τόσο η δημόσια διοίκηση όσο και οι βασικές οικονομικές λειτουργίες του κράτους, δημοσιονομική και νομισματική¹²⁸. Ο κρατικός προϋπολογισμός είχε μόνο δαπάνες και σχεδόν καθόλου έσοδα με αποτέλεσμα οι κατοχικές δυνάμεις προκειμένου να καλύψουν τις αυξανόμενες δαπάνες τους και αυτές της ελληνικής κατοχικής κυβέρνησης να προσφεύγουν συνεχώς στην έκδοση χρήματος¹²⁹. Η αύξηση της κυκλοφορίας του νομίσματος είχε ως συνέπεια την ταχεία υποτίμησή του χρήματος¹³⁰ και αποτέλεσμα τον υπερπληθωρισμό -ο οποίος ήταν ο υψηλότερος στην Ευρώπη- ενώ από την άνοιξη του 1944 και μετά ήταν πέρα από κάθε έλεγχο¹³¹.

Σε αυτές τις συνθήκες το εθνικό νόμισμα, η δραχμή, χάνει την αξία της όχι μόνο ως μέσο αποθησαυρισμού αλλά και ως μέσο συνδιαλλαγής. Έτσι, η χρυσή λίρα Αγγλίας,

¹²⁴ Απόστολος Τρογγύλης, «Διαστάσεις του οικονομικού προβλήματος στις ώρες της απελευθέρωσης», στο συλλογικό: *Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα, νέες προσεγγίσεις*, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 33.

¹²⁵ Γιώργος Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2004, σ. 33.

¹²⁶ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 130.

¹²⁷ Τρογγύλης, *ό.π.*, σ. 35-36.

¹²⁸ Σταθάκης, *ό.π.*, σ. 36

¹²⁹ Σταύρος Θωμαδάκης, «Μαύρη αγορά, πληθωρισμός και βία στην οικονομία της κατεχόμενης Ελλάδας» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, προλ. Λ. Μακράκη, μτφ. Μ. Δρίτσα, Α. Λυκιαρδοπούλου, Θεμέλιο, Αθήνα, 2006, [1^η εκδ. University Press of New England, Hanover/London 1981], σ. 124.

¹³⁰ Θωμαδάκης, *ό.π.* 124

¹³¹ Σταθάκης, *ό.π.*, σ. 42-43.

η οποία αποτελούσε το κύριο μέσο αποθησαυρισμού, γίνεται σταδιακά τόσο το βασικό μέτρο αποτίμησης τιμών όσο και το βασικό μέσο συνδιαλλαγής¹³² με αποτέλεσμα την ουσιαστική υποκατάσταση του εθνικού νομίσματος από αυτήν¹³³.

Ωστόσο, ο υπερπληθωρισμός αποτελούσε προϊόν της γεωγραφικής και οικονομικής κατάτμησης της χώρας¹³⁴. Η παντελής έλλειψη επικοινωνίας και ανεφοδιασμού της οικονομίας των αστικών κέντρων από αυτήν της υπαίθρου και η ύπαρξη τοπικών κλειστών οικονομιών¹³⁵ είχε ως αποτέλεσμα το νόμισμα να κυκλοφορεί μόνο στις μεγάλες πόλεις καθώς η αγροτική ενδοχώρα στις συναλλαγές της είχε υποκαταστήσει την δραχμή με την χρυσή λίρα ή με εμπράγματα ανταλλαγές. Έτσι ο υπερπληθωρισμός είχε ελάχιστες επιπτώσεις εκτός των αστικών κέντρων¹³⁶.

Εκτός από τον υπερπληθωρισμό ένα άλλο οικονομικό φαινόμενο που πλήττει κατά κύριο λόγο την εκχρηματισμένη οικονομία, δηλαδή αυτή των αστικών κέντρων, είναι η λειτουργία της μαύρης αγοράς¹³⁷. Η επίταξη από τους Γερμανούς τόσο των αποθεμάτων των αγαθών όσο και των συγκοινωνιακών μέσων, πέρα από την έλλειψη διοχέτευσης χρήματος είχε ως αποτέλεσμα και την έλλειψη διαύλων ανεφοδιασμού προϊόντων με αποκορύφωμα τον τραγικό λιμό που ξέσπασε στην Αθήνα και τον Πειραιά τον χειμώνα του 1941-1942¹³⁸. Επιπλέον όμως, ακριβώς λόγω των διοικητικών περιορισμών και των μεγάλων στερήσεων¹³⁹ δημιουργήθηκαν οι συνθήκες εκείνες που επέτρεπαν στους κατόχους των αγαθών και των κεφαλαίων να κερδοσκοπήσουν¹⁴⁰. Ο βασικός τομέας στον οποίο άνθισε η μαύρη αγορά ήταν αυτός των ειδών πρώτης ανάγκης και κυρίως των τροφίμων¹⁴¹ τα οποία εκτός από την καταναλωτική προσλαμβάνουν και επενδυτική και κερδοσκοπική χρήση¹⁴².

Κατ' αυτόν τον τρόπο η σχέση άνισης ανταλλαγής ανάμεσα σε κατόχους εμπορευμάτων, οι οποίοι μπορούν να αναπροσαρμόζουν τις τιμές, και σε κατόχους

¹³² Ο.π., σ. 45, 48.

¹³³ Ο.π., σ. 20.

¹³⁴ Ο.π., σ. 49.

¹³⁵ Θωμαδάκης, ό.π. σ. 122.

¹³⁶ Σταθάκης, ό.π., σ. 49.

¹³⁷ Ο.π., σ. 37.

¹³⁸ Θωμαδάκης, ό.π.

¹³⁹ Ο.π., σ. 130

¹⁴⁰ Σταθάκης, ό.π., σ. 21.

¹⁴¹ Ο.π., σ. 37.

¹⁴² Θωμαδάκης, ό.π., σ. 134.

σταθερού εισοδήματος¹⁴³ -σε συνάρτηση με το ότι η αγοραστική δύναμη ενός μέσου μισθού στην διάρκεια της κατοχής είχε το 1/6 της προπολεμικής του αξίας¹⁴⁴- οδηγεί στην μεταβίβαση κινητής και ακίνητης περιουσίας μέσω της μαύρης αγοράς για λόγους επιβίωσης, μεταβίβαση η οποία *πρέπει να προσέλαβε διαστάσεις μαζικής αποστέρησης για τους μικροαστούς*¹⁴⁵ και ταυτόχρονα λειτούργησε σαν μια «οικονομία αρπαγής» δηλαδή σαν μια νέα φάση «πρωτόγονης συσσώρευσης κεφαλαίου»¹⁴⁶ για όσους συνδιαλλάσσονταν στην μαύρη αγορά¹⁴⁷.

Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν τα εισοδήματα των πολυπληθών μεσοαστικών και λαϊκών στρωμάτων να έχουν εξανεμιστεί¹⁴⁸ και το επίπεδο διαβίωσης της μεγάλης πλειοψηφίας του ελληνικού λαού κατά την απελευθέρωση να βρίσκεται κάτω από αυτό της ελάχιστης επιβίωσης¹⁴⁹.

Η κυβέρνηση που φτάνει στην Αθήνα πρέπει να φροντίσει για την σίτιση του εξαντλημένου πληθυσμού, την παροχή ιατρικών εφοδίων, την περίθαλψη και πρόνοια των αστέγων και απόρων και την μαζική ανεργία¹⁵⁰ η οποία κατά την απελευθέρωση οξύνθηκε καθώς σταμάτησαν να λειτουργούν οι βιομηχανίες της Βέρμαχτ¹⁵¹.

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα και με απορρυθμισμένους τους όποιους μηχανισμούς λειτουργούσαν κατά την κατοχή, που δεν είχαν προλάβει να αντικατασταθούν, οι συνθήκες διαβίωσης δεν διέφεραν πολύ από αυτές της περιόδου της κατοχής¹⁵². Η αποχώρηση των κατοχικών στρατευμάτων δεν βελτιώνει αυτόματα τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας -αφού η παραγωγική της βάση έχει εξαρθρωθεί- και έτσι η κυβέρνηση αναγκάζεται να εκδίδει νέο χρήμα λόγω των σοβαρών κοινωνικών αναγκών¹⁵³. Έτσι, ενώ στις 12 Οκτωβρίου του 1944 το νόμισμα σε κυκλοφορία ήταν 250 τετρακισεκατομμύρια δραχμές, στις 10 Νοεμβρίου 1944 αυξήθηκαν σε 6.280 τετρακισεκατομμύρια δραχμές και η αξία του νομίσματος σε χρυσή λίρα Αγγλίας από

¹⁴³ Σταθάκης, *ό.π.*

¹⁴⁴ Θωμαδάκης, *ό.π.* σ. 131.

¹⁴⁵ *Ο.π.*, σ. 134.

¹⁴⁶ Κώστας Βεργόπουλος, «Η συγκρότηση της νέας αστικής τάξης 1944-1952» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, προλ. Λ. Μακράκη, μτφ. Μ.Δρίτσα, Α. Λυκιαρδοπούλου, Θεμέλιο, Αθήνα, 2006, [1^η εκδ. University Press of New England, Hanover/London 1981], σ. 534.

¹⁴⁷ Θωμαδάκης, *ό.π.*

¹⁴⁸ Σταθάκης, *ό.π.*, σ. 21.

¹⁴⁹ *Ο.π.*, σ. 33.

¹⁵⁰ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 130.

¹⁵¹ Χατζηιωσήφ, *ό.π.*, σ. 376.

¹⁵² *Ο.π.*

¹⁵³ Καλαφάτης, *ό.π.*, σ. 43.

300 δισεκατομμύρια δραχμές υποβαθμίστηκε σε 105 τρισεκατομμύρια δραχμές ενώ το κόστος ζωής που τα τέλη Σεπτεμβρίου αντιστοιχούσε σε 2,208 (2.208.247.000) δισεκατομμύρια δραχμές αυξήθηκε σε 18,850 (18.850.000.000.000) τρισεκατομμύρια στις 10 Νοεμβρίου¹⁵⁴.

Βρετανοί αξιωματούχοι αναγνωρίζουν την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας ως μείζον πρόβλημα και προειδοποιούν πως η μη βελτίωσή της θα έχει καταστροφικές επιπτώσεις και σε πολιτικό πεδίο¹⁵⁵. Και ο Αμερικανός πρεσβευτής στην Ελλάδα, MacVeagh, ανησυχεί πως αν δεν σταθεροποιηθεί το νόμισμα, αν δεν μειωθεί η ανεργία και αν δεν σταλούν στην Ελλάδα μεγάλες ποσότητες εφοδίων¹⁵⁶, ο λιμός του χειμώνα 1941-1942 μπορεί να επαναληφθεί -το οποίο, όπως σημειώνει, θα έκανε απαραίτητη την αποστολή περισσότερων στρατευμάτων για την τήρηση της τάξης- και εκφράζει φόβους πως η κατάσταση θα χειροτερεύσει με αποτέλεσμα *πραγματικές εξεγέρσεις με αιματοχυσία τόσο στην Αθήνα όσο και στις περιοχές της υπαίθρου*¹⁵⁷.

Οι οικονομικοί κύκλοι των Αθηνών συνέδεαν την χαώδη νομισματική κατάσταση με την έλλειψη εφοδίων και θεωρούσαν αναγκαία την αύξηση της εισαγωγής τους¹⁵⁸ ενώ θεωρούσαν πως η ξένη βοήθεια για την χρηματοδότηση των εισαγωγών θα αρκούσε για να αντιμετωπιστούν τα άλλα οικονομικά προβλήματα, άποψη η οποία έβρισκε σύμφωνους και τους περισσότερους Αμερικανούς και Βρετανούς αξιωματούχους¹⁵⁹.

Στις 29 Οκτωβρίου, δίπλα στην Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή συστήνεται η Επιτροπή Οικονομικών και Προμηθειών επικεφαλής της οποίας τίθεται ο Βρετανός στρατηγός Scobie. Παρότι η επιτροπή θα διαχειριζόταν την ξένη οικονομική βοήθεια, επεδίωξε εξ αρχής να επηρεάσει την ελληνική κυβέρνηση στην χάραξη της οικονομικής και νομισματικής πολιτικής και αποφάσισε να χειριστεί άμεσα τα οικονομικά προβλήματα¹⁶⁰.

Την πρώτη εβδομάδα του Νοεμβρίου έγιναν οι διαβουλεύσεις της Επιτροπής με την ελληνική κυβέρνηση¹⁶¹ και στις 9 Νοεμβρίου η τελευταία προχώρησε στην εφαρμογή

¹⁵⁴ Wray Candilis, *The economy of Greece, 1944-1966. Efforts for stability and development*, Praeger, New York, [1968], σ. 25.

¹⁵⁵ Ιατρίδης, *όπ.*, σ. 142.

¹⁵⁶ *Ο.π.*, σ. 138.

¹⁵⁷ *Ο.π.*, σ. 141, υπ. 17.

¹⁵⁸ *Ο.π.*, σ. 140-141.

¹⁵⁹ Σταθάκης, *ό.π.*, σ. 52.

¹⁶⁰ *Ο.π.*, σ. 53.

¹⁶¹ *Ο.π.*, σ. 67.

με τον Νόμο 18 της Νομισματικής Διαρρύθμισης. Σύμφωνα με αυτήν, ανάμεσα στα άλλα, καθοριζόταν η ισοτιμία της νέας δραχμής σε 600 δραχμές προς την στρατιωτική λίρα Αγγλίας και σε 50 δισεκατομμύρια δραχμές προς την παλιά ελληνική δραχμή, ώστε η νέα δραχμή να έχει την ίδια αγοραστική δύναμη σε όρους αγγλικής λίρας που είχε προπολεμικά¹⁶². Επιπλέον, όριζε πως όλες οι πριν τον νόμο οφειλές -εκτός από αυτές προς το Δημόσιο, οι οποίες έπρεπε να εξοφληθούν σε όρους νέας δραχμής- θα πληρώνονταν με βάση την σχέση παλαιάς και νέας δραχμής, το οποίο ουσιαστικά σήμανε την παραγραφή τους. Ο υπερπληθωρισμός είχε καταστρέψει κάθε μορφής κεφάλαιο και εισόδημα που είχε χρηματική μορφή και ο νόμος απλώς το επικύρωσε¹⁶³.

Η κυβέρνηση ήλπιζε πως ως τις 10 Δεκεμβρίου 1944 η πολιτική κρίση θα είχε υποχωρήσει, πως θα είχε αποκατασταθεί η επικοινωνία με την ύπαιθρο και τέλος πως ο ανεφοδιασμός σε τρόφιμα και άλλα αγαθά θα έφτανε σε ικανοποιητικά επίπεδα¹⁶⁴. Ωστόσο, ο τρόπος διακανονισμού των οφειλών προκάλεσε έντονες κοινωνικές αντιδράσεις¹⁶⁵ καθώς οι μικροί καταθέτες και μικρομεσαίοι επιχειρηματίες ήταν αυτοί που καλούνταν να σηκώσουν το κόστος της διαρρύθμισης. Παράλληλα, σημειώνεται μείωση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών που συνδέεται με την μη ανάκαμψη της παραγωγής και τον νέο προσδιορισμό των μισθών των υπαλλήλων του Δημοσίου και των χαμηλόμισθων εργατών. Ταυτόχρονα παρατηρούνται αυξήσεις των τιμών των τροφίμων και διεύρυνση της μαύρης αγοράς -λόγω της εκτεταμένης έκδοσης νέου χαρτονομίσματος από την απελευθέρωση έως τις 8 Νοεμβρίου- που δεν κάμφθηκαν αμέσως με τον σταθεροποιητικό νόμο¹⁶⁶.

Η νέα δραχμή ακολούθησε την πορεία της παλαιάς. Ενώ η συμφωνία για την νομισματική διαρρύθμιση προέβλεπε ότι η κυβέρνηση θα δανειζόταν από την Τράπεζα της Ελλάδος 2 δισεκατομμύρια δραχμές στην διάρκεια ενός ολόκληρου χρόνου, μέχρι την 1^η Δεκεμβρίου η κυκλοφορία της δραχμής δεκαπλασιάστηκε και ξεπέρασε το 1, 5 δισεκατομμύριο με αποτέλεσμα ο πληθωρισμός να παραμείνει σε υψηλά επίπεδα. Παράλληλα, από τα μέσα Νοεμβρίου -οπότε η κυβέρνηση είχε πείσει τους Βρετανούς να προσφύγουν στην πολιτική του χρυσού- άρχισαν οι πωλήσεις

¹⁶² Καλαφάτης, *ό.π.*, σ. 43-44.

¹⁶³ Σταθάκης, *ό.π.*, σ. 68.

¹⁶⁴ Candilis, *ό.π.*, σ. 27.

¹⁶⁵ Καλαφάτης, *ό.π.*, σ. 44.

¹⁶⁶ *Ο.π.*, σ. 49.

χρυσών λιρών και παρά του ότι προσφέρονταν σε μικρές ποσότητες, η υποτίμηση της νέας δραχμής έναντι της χρυσής λίρας συνεχιζόταν¹⁶⁷.

Το εγχείρημα αυτό μέσα στις γενικότερες αρνητικές πολιτικές και οικονομικές συνθήκες δεν απέδωσε. Υπάρχουν διάφορες ερμηνείες για την αποτυχία του σταθεροποιητικού σχήματος. Κάποιοι υποστήριξαν πως τα μέτρα που λήφθηκαν δεν μπορούσαν να αλλάξουν την κατάσταση καθώς δεν υπήρχαν οι αναγκαίες συνθήκες, όπως π.χ. η διαρκής ισορρόπηση των δημοσίων οικονομικών, η ισορρόπηση του ισοζυγίου πληρωμών, η ύπαρξη κλίματος εμπιστοσύνης. Άλλοι υποστήριξαν πως το σχέδιο σταθεροποίησης έγινε καθυστερημένα ενώ άλλοι πως έγινε εσπευσμένα. Ακόμα, πως το εύρος εκμηδενισμού της παλιάς δραχμής ήταν αρνητικό για την σταθεροποίηση γιατί η βάση υπολογισμών, δηλαδή η μέση τιμή της λίρας σε παλιές δραχμές, *την παραμονή της διαρρύθμισης είχε ανυψωθεί υπέρμετρα κατά ανορθόδοξο τρόπο*¹⁶⁸.

Ωστόσο, ο γεωγραφικός αποκλεισμός της Αθήνας που δεν επέτρεψε την διοχέτευση της αυξημένης κυκλοφορίας του χρήματος στην επαρχία και την ενεργοποίηση της αντίστροφης ροής των αγαθών υπήρξε σημαντικός παράγοντας για την αναποτελεσματικότητα του οικονομικού εγχειρήματος¹⁶⁹. Παράλληλα, το γεγονός ότι η διαρρύθμιση δεν συνοδεύτηκε από άλλα μέτρα, όπως η επιβολή έμμεσων φόρων, η φορολόγηση των κατοχικών κερδών κ.ά. τα οποία αφέθηκαν σε επόμενες ρυθμίσεις, καθιστούσε το μέτρο ανεπαρκές¹⁷⁰.

Οι εισηγητές της νομισματικής διαρρύθμισης υποστήριξαν πως λόγω των πολιτικών εντάσεων το σχέδιο δεν μπόρεσε να αποδώσει ενώ συγκεκριμένα ο ΕΑΜικός υπουργός, Αγγελόπουλος, υποστήριξε πως λόγω της παραίτησης των ΕΑΜικών υπουργών την 1^η Δεκεμβρίου δεν πρόλαβαν να τεθούν σε ισχύ κοινωνικά μέτρα, όπως η δίωξη των επί κατοχής πλουτισάντων¹⁷¹ που θα αποζημιώναν όσους αδικούνταν με την διαρρύθμιση¹⁷². Τόνισε δε πως την αποτυχία της διαρρύθμισης βάρυνε σημαντικά και η έλλειψη συμμαχικής βοήθειας -στο οποίο συμφωνούσαν και

¹⁶⁷ Σταθάκης, *ό.π.*, σ. 68-69.

¹⁶⁸ Καλαφάτης, *ό.π.*, σ. 44-46.

¹⁶⁹ Σταθάκης, *ό.π.*, σ. 69-70

¹⁷⁰ *Ο.π.*, σ. 68.

¹⁷¹ Καλαφάτης, *ό.π.*, σ. 46.

¹⁷² *Ο.π.*, σ. 50.

οι Αγγλοαμερικανοί- η οποία, όπως επισημαίνει ο Αγγελόπουλος, *έπρεπε να δοθεί χωρίς πολιτικούς όρους και ήταν ηθική υποχρέωση της Ελλάδας να την επιδιώξει*¹⁷³.

Σε κάθε περίπτωση το γεγονός ότι στον ίδιο νόμο δεν κατέστη δυνατή η συνδρομή του μεγάλου κεφαλαίου στο κόστος ανάπτυξης και σταθεροποίησης της οικονομίας δείχνει την αδυναμία της Αριστεράς να θέσει σε εφαρμογή μια φιλολαϊκή οικονομική πολιτική¹⁷⁴. Να σημειωθεί ότι το ΚΚΕ προσπάθησε να συγκρατήσει τις αντιδράσεις που προκάλεσε ο νόμος της διαρρύθμισης σε ευρύτερα λαϊκά και μεσαία στρώματα, στάση την οποία ο γραμματέας του κόμματος, Σιάντος, θα κατακρίνει στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Απρίλιος 1945) επισημαίνοντας πως δεν αξιοποίησαν οι υπουργοί της Αριστεράς τις θέσεις τους στην κυβέρνηση. Ο Σιάντος υπογράμμισε πως το ΚΚΕ αντί να προκρίνει την λαϊκή πάλη για οικονομικά ζητήματα προσπάθησε να την συγκρατήσει¹⁷⁵.

Επιπλέον, τόσο ο *Ριζοσπάστης* όσο και η *Μάχη* σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου προπαγάνδιζαν ότι δεν θα αυξηθούν οι τιμές στα τρόφιμα, πως η συμμαχική επισιτιστική βοήθεια θα αυξηθεί και πως θα εφαρμοστούν σκληρά μέτρα κατά των πλουτισάντων με την επικείμενη σύγκληση ειδικών δικαστηρίων. Έτσι δεν προσπαθούσαν να σαμποτάρουν την κυβέρνηση Παπανδρέου ούτε αμφισβητούσαν τις προθέσεις της και παράλληλα προπαγάνδιζαν την επικείμενη παροχή βρετανικής αρωγής σε ό, τι αφορούσε το ζήτημα της αποστολής τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης¹⁷⁶.

Σε κάθε περίπτωση, η νομισματική διαρρύθμιση έγινε υπό την οικονομική και πολιτική παρέμβαση των Βρετανών καθώς δεν είναι τυχαίο που το αναγκαστικά δεκτό νόμισμα ανάμεσα στην παλαιά και την νέα δραχμή ήταν η στρατιωτική αγγλική λίρα ούτε το ότι οι Βρετανοί δεσμεύονταν να εφοδιάζουν την Ελλάδα με όσες στρατιωτικές λίρες επιθυμούσε μέχρι το όριο 3 εκατομμυρίων -στο οποίο θα σταματούσε και η μετατρεψιμότητά τους- σύμφωνα με μυστική συμφωνία της 10^{ης} Νοεμβρίου μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας¹⁷⁷.

¹⁷³ Ο.π., σ. 46-47.

¹⁷⁴ Ο.π., σ. 50.

¹⁷⁵ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, *ό.π.*, Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Έκθεση δράσης του Γ. Σιάντου, σ. 422.

¹⁷⁶ Βλ. φύλλα *Ριζοσπάστη* και *Μάχης* σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου.

¹⁷⁷ Καλαφάτης, *ό.π.*, σ. 46-47.

Επιπροσθέτως, οι επί κατοχής πλουτίσαντες πέρα από την δυνατότητα αποθησαυρισμού, είχαν και την ευκαιρία επενδύσεων αφού στην διάρκεια του 1941-1944, παρά την καταστροφή των παραδοσιακών περιουσιών και γενικά της εθνικής παραγωγής, ιδρύθηκαν 6.500 νέες βιομηχανίες. Αποτέλεσμα ήταν, η μικρή αυτή μερίδα νεόπλουτων να αποτελεί έναν νέο πόλο εξουσίας στην μεταπολεμική Ελλάδα¹⁷⁸.

Κατ' αυτόν τον τρόπο αυτοί που πλούτισαν είτε από το πληθωριστικό χρήμα είτε από την συνεργασία με τον κατακτητή πίεζαν για την μη απονομή οικονομικής δικαιοσύνης και αυτοί που πλούτισαν από την καταλήστευση της περιουσίας των Εβραίων επιζητούσαν να καθυστερήσει η επιστροφή της¹⁷⁹. Από την άλλη όσοι πώλησαν τις περιουσίες τους προκειμένου να επιβιώσουν, απαιτούσαν την ακύρωση κάθε κατοχικής αγοραπωλησίας ενώ η κυβέρνηση όφειλε να τιμωρήσει τους επί κατοχής πλουτίσαντες όχι μόνο για τον κατευνασμό των δίκαιων αιτημάτων του λαού αλλά και για την αποκατάσταση της υπόληψης του σώματος των δικαστών¹⁸⁰.

Τα μέτρα για την δίωξη των επί κατοχής πλουτισάντων που η κυβέρνηση δεν εφάρμοσε εγκαίρως ήταν μεγάλης κοινωνικής και πολιτικής σημασίας¹⁸¹ καθώς όπως σημειώσαμε ο πλούτος είχε συσσωρευθεί στα χέρια ελάχιστων ανθρώπων. Ωστόσο πέρα από την κοινωνική και πολιτική αυτή διάσταση υπήρχε και η οικονομική αφού η εξισορρόπηση των δημοσιονομικών της χώρας ήταν αδύνατη χωρίς την φορολόγηση των πλουσίων τάξεων¹⁸².

Μια έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος το 1945 δείχνει το μέγεθος της ανισοκατανομής του εισοδήματος του αστικού πληθυσμού: Η αστική τάξη που περιελάμβανε τους βιομηχάνους και τους μεγαλεμπόρους απολάμβανε το 1/3 του αστικού εισοδήματος ενώ η ανώτερη και μεσαία τάξη (ελεύθεροι επαγγελματίες, έμποροι και επιχειρηματίες) το μισό του εισοδήματος με αποτέλεσμα τα 3/4 του συνολικού εισοδήματος να ελέγχονται από το 1/6 του πληθυσμού. Επιπλέον οι δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι και εργάτες που αποτελούσαν το μισό πληθυσμό είχαν πολύ χαμηλά εισοδήματα ενώ οι «απόκληροι» που αντιστοιχούσαν στο 1/5 του

¹⁷⁸ Βεργόπουλος, *ό.π.*, σ. 534-535.

¹⁷⁹ Χατζηιωσήφ, *ό.π.* 378.

¹⁸⁰ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 130.

¹⁸¹ Χατζηιωσήφ, *ό.π.*

¹⁸² Σταθάκης, *ό.π.*, σ. 62.

πληθυσμού «απολάμβαναν» το 1% του εισοδήματος¹⁸³. Επιπλέον κατά την περίοδο της Κατοχής είχαν πωληθεί 350.000 ακίνητα σε 60.000 άτομα με λιγότερο κατά μέσο όρο του 7% της προπολεμικής τους αξίας¹⁸⁴.

Αποτέλεσμα των ανωτέρω ήταν σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου η οικονομία να μην δείχνει σημάδια ανάκαμψης και να υπάρχει ο φόβος πως οι δυσμενείς συνθήκες που επικρατούσαν στην χώρα θα αποτυπώνονταν μόνιμα στην ελληνική οικονομία. Έτσι, η κυβέρνηση χάνει σταδιακά την λαϊκή εμπιστοσύνη και εντείνεται συνεχώς η πολιτική ατμόσφαιρα¹⁸⁵. Τέλος, να σημειωθεί πως σε ό, τι αφορά την περιοχή Αθηνών - Πειραιώς ένα επιπλέον χαρακτηριστικό των κοινωνικών στρωμάτων ήταν η χρόνια ανεργία και υποαπασχόληση με συνέπεια την αποκλειστική εξάρτηση τους από τα συσσίτια και την διεθνή βοήθεια, που όπως σημειώσαμε ήταν ελάχιστη, με συνέπεια να υπάρχει στην πρωτεύουσα διάχυτη κοινωνική ανασφάλεια και αβεβαιότητα για το μέλλον¹⁸⁶.

¹⁸³ *Ο.π.*, σ. 63.

¹⁸⁴ Χατζηιωσήφ, *ό.π.*

¹⁸⁵ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 143.

¹⁸⁶ Γιώργος Μαργαρίτης, «Δεκέμβρης 1944: Η επανενοποίηση της ελληνικής κοινωνίας» στο συλλογικό: *Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα, νέες προσεγγίσεις*, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 25.

Κεφάλαιο 2^ο

Η απόφαση αποστράτευσης - Η άφιξη της 3^{ης} Ορεινής Ταξιαρχίας στην Αθήνα

Παρότι παρατηρείτο αδυναμία ή απροθυμία υλοποίησης πολλών εκ των δεσμεύσεων που είχε αναλάβει η κυβέρνηση και οι οποίες απέρρεαν από το Συμβόλαιο του Λιβάνου και τις προγραμματικές δηλώσεις του πρωθυπουργού, μία από αυτές, η ανασύνταξη των ενόπλων δυνάμεων και η δημιουργία εθνικού στρατού, θα τεθεί στο προσκήνιο ως πρωτεύον ζήτημα και κύριο μέλημα των αστών πολιτικών. Αυτό διότι ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ και η δημιουργία εθνικού στρατού αποτελεί το τελευταίο στάδιο της εμπέδωσης της εξουσίας της κυβέρνησης και τον τελικό στόχο του Παπανδρέου, και ταυτόχρονα το τελευταίο στάδιο για την αποκατάσταση της βρετανικής επιρροής στην Ελλάδα¹⁸⁷. Ο Βρετανός πρεσβευτής, λοιπόν, κύριο σκοπό έχει την παραμονή του Παπανδρέου στην εξουσία μέχρι την αποστράτευση του ΕΛΑΣ. Παράλληλα πιέζει τους αστούς πολιτικούς να μην ασκούν έντονη κριτική εναντίον του¹⁸⁸, καθώς όπως ο ίδιος ο Παπανδρέου ανέφερε σε συνομιλία του με τον Αμερικανό πρεσβευτή, την εντονότερη αντιπολίτευση δέχεται από τους Φιλελεύθερους¹⁸⁹, ενώ στον Βρετανό πρεσβευτή επεσήμανε πως οι Φιλελεύθεροι τον επικρίνουν γιατί είναι πολύ υποχωρητικός προς τους κομμουνιστές¹⁹⁰.

Ο Παπανδρέου στα τέλη Οκτωβρίου εμφανιζόταν ικανοποιημένος από την συνεργασία του με το ΕΑΜ¹⁹¹ ενώ και ο Eden μετά από συνάντησή του με τους ΕΑΜικούς υπουργούς διαβεβαίωνε τον Churchill πως «...οι απαγγελίες νομιμοφροσύνης προς την κυβέρνηση εθνικής ενότητας και οι διαβεβαιώσεις των προθέσεων τους να συνεργασθούν μαζί μας δεν μπορούσαν να είναι πιο γενναιόδωρες», σημειώνοντας πως θα υπήρχαν προβλήματα μαζί τους αν δεν είχε επιτευχθεί ο διακανονισμός με την Σοβιετική Ένωση¹⁹². Και άλλες πηγές σχολίαζαν θετικά την μετριοπαθή συμπεριφορά του ΕΛΑΣ και την υποστήριξή του στην κυβέρνηση Παπανδρέου ενώ οι βρετανικοί κύκλοι στην Αθήνα παραδέχονταν την προσήλωση του ΕΑΜ καθώς όπως επεσήμαιναν «...η άψογη στάση των Ρώσων δεν αφήνει

¹⁸⁷ Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 250.

¹⁸⁸ *Ο.π.*

¹⁸⁹ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 10/11/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 137.

¹⁹⁰ Leeper προς FO 2/11/1944, FO 371/43695 R 14452.

¹⁹¹ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 144.

¹⁹² *Ο.π.*, σ. 136-137.

εναλλακτική λύση στους κομμουνιστές αφού αντιλαμβάνονται ότι η σοβιετική κυβέρνηση δεν προτίθεται να παίξει ανεξάρτητο ρόλο στην ελληνική πολιτική»¹⁹³. Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών, μάλιστα, τόνιζε πως οι αστάθμητοι παράγοντες είναι πολλοί και σημείωνε πως «...εάν καταφέρουμε να ξεπεράσουμε τις επόμενες έξι εβδομάδες θα έχουμε ελαττώσει σημαντικά την απειλή προς το κράτος της Ελλάδας...», ταυτίζοντας έτσι την εφαρμογή της βρετανικής πολιτικής με την ασφάλεια του ελληνικού κράτους¹⁹⁴.

Μετά την απόρριψη των επανειλημμένων αιτημάτων να χρησιμοποιηθεί ο ΕΛΑΣ στην απελευθέρωση της Κρήτης και της Μήλου ή να τεθεί στην βοήθεια των Γιουγκοσλάβων, οι μονάδες του ΕΛΑΣ στην ύπαιθρο παρέμεναν σε περιοχές όπου ήταν πιο εύκολη η σίτισή τους. Στις πόλεις, παρέμεναν εκεί που ήταν πιο πιθανό να στρατοπεδεύσουν μετά την αναδιοργάνωση του στρατού με εξαίρεση τα συντάγματα της II^{ης} Μεραρχίας που παρέμεναν στην Ελευσίνα και την Θήβα -καθώς ο Scobie δεν επέτρεπε την είσοδο και παραμονή τους στην Αθήνα- και την Ήπειρο -όπου τις περισσότερες πόλεις κατείχε ο ΕΔΕΣ- οπότε ο ΕΛΑΣ παρέμενε στην επικράτειά του. Παράλληλα, είχαν δοθεί διαταγές διάλυσης του Εφεδρικού ΕΛΑΣ¹⁹⁵, ενώ και το Εθνικό Συμβούλιο σε συνεδρίασή του στις 5 Νοεμβρίου αποφάσισε την διάλυση της ΠΕΕΑ και την αυτοδιάλυσή του¹⁹⁶.

Λίγο νωρίτερα, στις 28 Οκτωβρίου, η στρατιωτική διοίκηση Αττικής -της οποίας αρχηγός από τις 25 Οκτωβρίου είναι ο Κατσώτας, σε αντικατάσταση του Σπηλιωτόπουλου- υπάγεται υπό τις διαταγές του στρατηγού Scobie με κύρια αποστολή την τήρηση της τάξης εντός της περιοχής της Αττικής. Για τον σκοπό αυτόν υπάγονται σε αυτήν με απόφαση του Παπανδρέου της 2^{ης} Νοεμβρίου και η αστυνομία πόλεων, η χωροφυλακή, η πυροσβεστική υπηρεσία, ο λόχος φρουράς του Αγνωστού Στρατιώτη και όλα τα στρατιωτικά τμήματα εντός Αττικής με εξαίρεση αυτά για τα οποία ισχύει ενάντια διαταγή. Η ρύθμιση αυτή αποτελεί παραβίαση του πνεύματος της συμφωνίας της Καζέρτας¹⁹⁷ καθώς ο ΕΛΑΣ υπόκειται στην δικαιοδοσία του στρατιωτικού διοικητή της Αττικής μέχρι και την απελευθέρωση.

¹⁹³ Ο.π., σ. 144.

¹⁹⁴ Παπαστράτης, «Από την απελευθέρωση...», ό.π., σ. 200-201.

¹⁹⁵ Στέφανος Σαράφης, *Ο ΕΛΑΣ*, Σύγχρονο Βιβλίο, Αθήνα, 1964. [1^η εκδ. 1946], σ. 513-514.

¹⁹⁶ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 134.

¹⁹⁷ Βάσει της συμφωνίας της Καζέρτας όπως έχουμε αναφέρει ο ΕΛΑΣ υπόκειται στις διαταγές της ελληνικής κυβέρνησης η οποία τον θέτει υπό τις διαταγές του Scobie. Σε ό, τι αφορά την Αττική ο ΕΛΑΣ δεν υπηρετεί υπό τον Scobie αλλά υπό τον στρατιωτικό διοικητή Αττικής.

Μετά την απελευθέρωση ο ΕΛΑΣ είναι λογικό να υπακούει στις διαταγές της ελληνικής κυβέρνησης. Με αυτήν λοιπόν την ρύθμιση ο ΕΛΑΣ υπάγεται εκ νέου στις διαταγές της στρατιωτικής διοίκησης Αττικής η οποία υπόκειται στην δικαιοδοσία του Scobie ο οποίος μάλιστα έχει αποστολή την τήρηση του νόμου, κάτι το οποίο είχε απαλειφθεί από τους όρους της Συμφωνίας της Καζέρτας¹⁹⁸. Επιπλέον βάσει της απόφασης υπάγονται στην διοίκηση Αττικής και τα τάγματα εθνοφρουράς τα οποία δεν είχαν ακόμα συγκληθεί, όπως και η Ορεινή Ταξιαρχία και ο Ιερός Λόχος που ακόμα δεν είχαν φτάσει στην Ελλάδα¹⁹⁹. Προκαλεί λοιπόν εντύπωση πως μια τέτοια απόφαση δεν προκάλεσε την αντίδραση του ΕΑΜ²⁰⁰. Επίσης διορίζεται αρχιστράτηγος ο Οθωναίος²⁰¹ όπως συμφωνήθηκε στο Συνέδριο του Λιβάνου χωρίς να δηλώνεται στο σύμφωνο για λόγους προστασίας.

Παράλληλα, στις 7 Νοεμβρίου δημοσιεύεται η απόφαση του Παπανδρέου σχετικά με την αποστράτευση των αντάρτικων σωμάτων και της Εθνικής Πολιτοφυλακής, την οποία έλαβε μετά την συνάντησή του με τον Scobie που έχει ως εξής: «Μετά την συντελεσθείσα πλήρη απελευθέρωση της Ελλάδος²⁰² λήγει και ηρωική Αντίσταση. Είναι επομένως φυσικό ότι επακολουθεί η αποστράτευση των αντάρτικων ομάδων μας Αντιστάσεως, ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ, η οποία και ορίσθηκε την 10^η Δεκεμβρίου». Επιπλέον, «...για την αποκατάσταση της λειτουργίας του κράτους ελήφθησαν ομοφώνως από την κυβέρνηση και οι ακόλουθες αποφάσεις: 1. Η Εθνική Πολιτοφυλακή του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ τάσσεται υπό τις διαταγές της κυβερνήσεως και των αντιπροσώπων της μέχρι της 1^{ης} Δεκεμβρίου οπότε θα παραδώσει υπηρεσία και θα παύσει υφιστάμενη καθ' άπασα την Ελλάδα. Εξαιρείται η περιφέρεια της πρωτευούσης (Αθηνών-Πειραιώς-Περιχώρων) όπου λειτουργεί η αστυνομία πόλεων και όπου η Εθνική Πολιτοφυλακή έπαυσε ήδη υφιστάμενη. 2. Η χωροφυλακή μετονομάζεται εις «Εθνοφυλακή» και θα ανασυνταχθεί διατηρούσα εκ των παλαιών στελεχών και ανδρών της όσους απεδείχθησαν άξιοι της εμπιστοσύνης του Έθνους. 3. Μέχρι της ανασυντάξεως της Εθνοφυλακής η οποία θα απαιτήσει χρόνο συνίσταται σώμα «Προσωρινής Εθνοφυλακής». Καλείται προς τούτο η

¹⁹⁸ Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 116-119. Βάσει αυτής της ρύθμισης ο Scobie θα διατάξει την αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα κατά τα Δεκεμβριανά, θα κηρύξει τον στρατιωτικό νόμο και θα επιβάλλει την απαγόρευση της κυκλοφορίας. Ωστόσο πρέπει να σημειώσουμε πως η βρετανική διοίκηση θεωρούσε ότι ο ΕΛΑΣ όχι βάσει της διαταγής αυτής του Παπανδρέου αλλά βάσει της συμφωνίας της Καζέρτας υπακούει στην στρατιωτική διοίκηση Αττικής, στο ίδιο.

¹⁹⁹ Χατζής ό.π., τ. Δ', σ. 110.

²⁰⁰ Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 117, Χατζής, ό.π.

²⁰¹ Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 119.

²⁰² Η Ελλάδα, όπως σημειώσαμε, δεν έχει απελευθερωθεί πλήρως.

κλάση του 1936* κατά επαρχίας. Θα προσέλθει εις την πρωτεύουσα εκάστης επαρχίας την 24^η Νοεμβρίου και θα παραλάβει υπηρεσία την 1^η Δεκεμβρίου. Θα τελεί υπό τις διαταγές αξιωματικών της ξηράς θα ορισθεί αρχηγός της Εθνοφυλακής υπαγόμενος υπό του υπουργού Στρατιωτικών»²⁰³.

Παρά τις αποφάσεις για την αποστράτευση των ανταρτών του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής οι οποίες γίνονται δεκτές από το ΕΑΜ και παρά του ότι ο ΕΛΑΣ δρομολογεί ήδη την αποστράτευσή του οι βρετανικές ανησυχίες για την στάση των κομμουνιστών δεν κάμπτονται. Χαρακτηριστικά είναι δύο τηλεγραφήματα του Βρετανού πρεσβευτή της 5^{ης} Νοεμβρίου προς το Foreign Office. Ο Leeper υποστηρίζει πως μέχρι να ενισχυθούν οι κυβερνητικές δυνάμεις, οι κομμουνιστές προσπαθούν να ελέγξουν μέχρι που μπορούν να φτάσουν και σημειώνει πως αν δεν τους σταματήσουν δραστικά και γρήγορα θα συνεχίσουν έτσι. Υπογραμμίζει πως τις τελευταίες μέρες οι κομμουνιστές γνωρίζοντας ότι ο Παπανδρέου δεν μπορεί να δράσει χωρίς την ύπαρξη ικανοποιητικής δύναμης αναλαμβάνουν αυτοί δράση για την οποία επισύρουν τις ευθύνες σε άλλους αποσκοπώντας με αυτόν τον τρόπο στην απώλεια του κύρους και της εμπιστοσύνης που δείχνουν οι απλοί πολίτες στον Παπανδρέου. Ταυτόχρονα, συνεχίζει ο Leeper, προσπαθούν να ελέγξουν αν τα βρετανικά στρατεύματα θα παρέμβουν όταν συντελούνται πράξεις ανομίας και επισημαίνει ότι υιοθετούν μεθόδους που στοχεύουν στο κλείσιμο όλων των εφημερίδων εκτός των δικών τους²⁰⁴.

Προς εμπέδωση των ανωτέρω αναφέρει δύο περιστατικά για τα οποία καταλογίζει ευθύνες στους κομμουνιστές. Το πρώτο αφορά την δραπετεύση 700 καταδίκων από τις φυλακές Συγγρού με την συνέργεια του ΕΛΑΣ και το δεύτερο την επίθεση του ΕΛΑΣ στην οργάνωση Χ κατά την διάρκεια διαδήλωσης. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, η επίθεση έγινε από τον ΕΛΑΣ με την δικαιολογία ότι η οργάνωση είχε συνεργαστεί με τους Γερμανούς αλλά σύμφωνα με τον ίδιο ο πραγματικός λόγος επίθεσης είναι ότι η Χ αποτελεί την μόνη εκτός ΕΛΑΣ ένοπλη δύναμη. Υπογραμμίζει δε ότι δεν υπάρχουν αποδείξεις για την συνεργασία της οργάνωσης με τον εχθρό και

* Στο συγκεκριμένο άρθρο αναφέρεται η κλάση του 1935. Ωστόσο πρόκειται για την κλάση του 1936, βλ. και *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, Εν Αθήναις τη 10^η Νοεμβρίου 1944, τχ. 1^ο, αρ. φ. 14, Νόμος υπ' αριθμόν 17 «Περί ενισχύσεως Εθνοφυλακής διά προσκλήσεως εφέδρων κλάσεως 1936», Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 3, ΕΛΙΑ.

²⁰³ *Ελευθερία*, 7/11/1944, «Την 10^η Δεκεμβρίου αποστρατεύεται ο ΕΛΑΣ και ο ΕΔΕΣ. Κηρύσσεται η λήξις της ηρωικής μας αντιστάσεως», 1^η σ.

²⁰⁴ Leeper προς FO 5/11/1944, FO 371/43695 R 14891.

πως στην διάρκεια της Κατοχής, με την βοήθεια της Χ στέλνονταν όπλα στην τακτική αστυνομία²⁰⁵. Τέλος, επισημαίνει πως ούτε ο ίδιος ούτε ο Scobie πιστεύουν ότι οι κομμουνιστές θα τολμήσουν να δράσουν κατά των βρετανικών στρατευμάτων και πως σε περίπτωση που αυτό συμβεί, πρέπει να υπάρξει δυναμική αντίδραση καθώς η τήρηση του νόμου και της τάξης σχετίζεται άμεσα με την αποστολή εφοδίων²⁰⁶.

Σε ό, τι αφορά το περιστατικό στις φυλακές Συγγρού, η ΕΑΜική πλευρά υποστηρίζει ότι οι 668 κρατούμενοι που δραπέτευσαν ήταν δωσίλογοι οι οποίοι είχαν συλληφθεί από την Εθνική Πολιτοφυλακή του ΕΑΜ. Αποτέλεσμα της δραπέτευσης ήταν να αρχίσουν οι πολίτες έρευνες σε σπίτια γνωστών προδοτών απαιτώντας παράλληλα να αναλάβει και πάλι τα καθήκοντά της η Εθνική Πολιτοφυλακή του ΕΑΜ και να προκληθούν αντεγκλήσεις στο υπουργικό συμβούλιο όπου οι μεν αστοί πολιτικοί καταλόγιζαν στο ΕΑΜ ότι υποθάλπει την αυτοδικία και οι μεν ΕΑΜικοί κατηγορούσαν τους αστούς ότι υπονομεύουν την εθνική ενότητα²⁰⁷.

Σε πρόταση του Βρετανού πρεσβευτή να πραγματοποιηθεί συνάντηση μεταξύ των Scobie, Σιάντου και Ζεύγου, καθώς κατά την άποψή του είναι οι μόνοι που μπορούν να ελέγξουν την κατάσταση²⁰⁸, ο Churchill συναινεί, καθώς όπως επισημαίνει οι κομμουνιστές είναι υπεύθυνοι για την εκπλήρωση των υποσχέσεων που έδωσαν στην βρετανική κυβέρνηση²⁰⁹. Στην συνάντηση αυτή ο Scobie μίλησε αυστηρά στους αντιπροσώπους του ΚΚΕ για τις παράνομες, όπως τις χαρακτήρισε, ενέργειες της Εθνικής Πολιτοφυλακής τόσο στην ύπαιθρο όσο και στην Αθήνα, καθώς και για τις συνεχείς πολιτικές διαδηλώσεις που το ΚΚΕ διοργάνωνε. Τόνισε δε την ανάγκη εφαρμογής των κυβερνητικών αποφάσεων και επεσήμανε ότι μία από αυτές αποτελεί και η αποστράτευση της Εθνικής Πολιτοφυλακής την 1^η Δεκεμβρίου και του ΕΛΑΣ την 10^η Δεκεμβρίου. Όπως μετέδωσε ο Leeper οι κομμουνιστές δεν έφεραν αντιρρήσεις και εξέφρασαν την επιθυμία τους για συνεργασία σε όλα τα ζητήματα²¹⁰. Για την ανάγκη, λοιπόν, ενίσχυσης του αντίπαλου δέους στον ΕΛΑΣ, εκτός από τις βρετανικές και αποικιακές δυνάμεις συνολικής δύναμης 8.000 ανδρών, που

²⁰⁵ Όπως έχουμε σημειώσει τόσο τα σώματα ασφαλείας, όσο και η οργάνωση Χ συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς και τα Τάγματα Ασφαλείας.

²⁰⁶ Leeper προς FO 5/11/1944, FO 371/43695 R 17966.

²⁰⁷ Χατζής, ό.π., σ. 112.

²⁰⁸ Leeper προς FO 5/11/1944, FO 43695 R 17966.

²⁰⁹ Churchill και Eden προς Leeper 8/11/1944, FO 371/43695 R 18252.

²¹⁰ Leeper προς FO 8/11/1944, FO 371/43695 R 17966/9/19. Ο Βρετανός πρεσβευτής επεσήμανε πως η συζήτηση με τους κομμουνιστές είχε αποτέλεσμα, καθώς η κατάσταση στην Αθήνα ήταν πιο ήρεμη, Leeper προς FO 8/11/1944, FO 371/43695 R 18252.

παρέμεναν μέσα ή κοντά στην πρωτεύουσα, και τα ελληνικά σώματα ασφαλείας αποφασίστηκε η αποστολή στην Αθήνα της ελληνικής 3^{ης} Ορεινής Ταξιαρχίας, δύναμης 4.000 ανδρών. Παρά τις αντιδράσεις των υπουργών του ΕΑΜ καθώς η Ταξιαρχία είχε συγκροτηθεί μετά την «ανταρσία» των ενόπλων δυνάμεων στην Μέση Ανατολή και την απομάκρυνση όλων των δημοκρατικών στοιχείων από το στράτευμα, φτάνει στην Αθήνα στις 9 Νοεμβρίου, ενώ λίγο αργότερα φθάνει και ο Ιερός Λόχος²¹¹.

Όπως σημειώνει ο Churchill σε τηλεγράφημά του προς τον Eden στις 7 Νοεμβρίου, *«Έχοντας πληρώσει το τίμημα που καταβάλαμε στην Ρωσία για ελεύθερη δράση στην Ελλάδα, δεν θα έπρεπε να διστάσουμε να χρησιμοποιήσουμε τα βρετανικά στρατεύματα προς υποστήριξη της ελληνικής βασιλικής κυβέρνησης υπό τον Παπανδρέου. Τούτο σημαίνει ότι τα βρετανικά στρατεύματα θα παρεμβαίνουν για να ελέγχουν πράξεις ανομίας... Η στρατιωτική κατάσταση στην Αθήνα θα βελτιωθεί με την άφιξη της Ορεινής Ταξιαρχίας η οποία δεν θα διστάσει να πυροβολήσει αν παραστεί ανάγκη προς τούτο. Θέλουμε και άλλες δυνάμεις για να ελέγξουμε την κατάσταση... Αναμένω οπωσδήποτε σύγκρουση με το ΕΑΜ την οποία δεν θα πρέπει να αποφύγουμε υπό τον όρο ότι το έδαφος θα έχει καλώς επιλεχθεί»*²¹². Επιπλέον, ο Βρετανός πρωθυπουργός σε τηλεγράφημά του προς τον στρατηγό Wilson ζητά την αποστολή και βρετανικών δυνάμεων καθώς, όπως επισημαίνει, πρέπει να ληφθεί υπ' όψει η αύξηση της απειλής των κομμουνιστικών στοιχείων στην Ελλάδα που δείχνουν ότι σχεδιάζουν να καταλάβουν την εξουσία με την βία²¹³ ενώ οι Churchill και Eden διαμηνύουν στον Leeper πως οι βρετανικές δυνάμεις πρέπει οπωσδήποτε να χρησιμοποιηθούν για την τήρηση του νόμου και της τάξης ακόμη και ανοίγοντας πυρ αν χρειαστεί²¹⁴.

Σταδιακά λοιπόν και ενώ ο πόλεμος συνεχίζεται καταφθάνουν στην Αθήνα βρετανικές δυνάμεις και παράλληλα αποσπώνται όσες ελληνικές δυνάμεις πολεμούσαν στο ιταλικό μέτωπο για να ενισχύσουν τα πιστά στον Παπανδρέου στρατεύματα εντός Ελλάδας. Με το μήνυμα δε του Churchill προς τον Eden γίνεται φάνερο πως η βρετανική ηγεσία ανέμενε την σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ και προετοιμαζόταν για αυτό, την στιγμή που ο ΕΛΑΣ είχε ταχθεί υπό τις υπηρεσίες της

²¹¹ Ιατρίδης, ό.π., σ. 147.

²¹² Prime Minister Personal Minute 7/11/1944, FO 371/43695 R 14961..

²¹³ Churchill προς Leeper 8/11/1944, FO 371/43695 R 18464/G. 8/11 (Ο Churchill διαβιβάζει στον Leeper το τηλεγράφημα που έστειλε στον Wilson), βλ. και Ανδρικόπουλος, ό.π., σ. 201.

²¹⁴ Churchill και Eden προς Leeper 8/11/1944, FO 371/43695 R 18252/G.

κυβέρνησης και η ηγεσία του δρομολογούσε την αποστράτευση και διάλυσή του. Ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζει η τοποθέτηση του Βρετανού πρωθυπουργού στην οποία σημειώνεται πως δεν πρέπει να αποφευχθεί αυτή η σύγκρουση.

Έχει υποστηριχθεί από τους θιασώτες του αντικομμουνιστικού στρατοπέδου πως τόσο ο Παπανδρέου όσο και ο Churchill ενίσχυαν τις δυνάμεις τους και δημιουργούσαν ένα ισχυρό μέτωπο έτσι ώστε να αποτρέψουν λόγω του όγκου των δυνάμεών τους οποιαδήποτε απόπειρα του ΕΛΑΣ να καταλάβει την εξουσία. Ωστόσο από το τηλεγράφημα αυτό του Churchill φαίνεται πως στόχος δεν είναι η αποτροπή μιας ένοπλης αντιπαράθεσης με τον ΕΛΑΣ αλλά η κατάλληλη στιγμή της διεξαγωγής της. Στην βάση αυτού του συλλογισμού εξηγείται και η στάση που θα τηρήσει ο Churchill τόσο στην διάρκεια του Νοεμβρίου, τις παραμονές της μάχης του Δεκέμβρη, όσο και στην διάρκειά της, στάση η οποία δεν χαρακτηρίζεται από συμβιβαστικές προτάσεις ή διάθεση κατευνασμού του εχθρικού κλίματος αλλά επιθετική πολιτική απέναντι στον αντίπαλο, το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, και προσπάθεια πολιτικής και στην συνέχεια στρατιωτικής εξόντωσής του.

Ο Παπανδρέου από την άλλη μεριά, παρότι σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου θα εμφανίζεται συμβιβαστικός, έχει και εκείνος στρατηγικό στόχο τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ. Ταυτόχρονα όμως και ενώ το σχέδιό του για την αποστράτευση γίνεται αποδεκτό από τον ΕΛΑΣ επιδιώκει και επιτυγχάνει την άφιξη ενός στρατιωτικού σώματος στην Αθήνα, το οποίο αποτελείται από φιλομοναρχικούς και αντικομμουνιστές αξιωματικούς, η εγκατάσταση του οποίου στην πρωτεύουσα από την στιγμή που δεν εξυπηρετεί κανέναν εθνικό και στρατιωτικό σκοπό, δημιουργεί ερωτήματα σχετικά με τον στόχο του εγχειρήματος. Επιτρέπει δε την υπόθεση ότι και ο Έλληνας πρωθυπουργός έκανε ό, τι μπορούσε για να στελεχώσει ένα μέτωπο κατά του ΕΛΑΣ, αφού όπως είχε επισημάνει στον Βρετανό πρεσβευτή από τις αρχές Νοεμβρίου λειτουργούσε βάσει χρονοδιαγράμματος και δεν επιθυμούσε να δράσει πρόωρα²¹⁵. Ωστόσο, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο ο Παπανδρέου να προέβη στην πρόσκληση της Ταξιαρχίας στην Ελλάδα μετά από υπόδειξη του Leeper, ο οποίος εκδήλωνε την ανησυχία του για τον μικρό αριθμό των υποστηρικτών του Παπανδρέου στα στρατιωτικά σώματα.

²¹⁵ Leeper προς FO 2/11/1944, FO 371/43695 R 14452.

Για το ΕΑΜ, το οποίο τηρούσε όλες τις συμφωνίες και δεχόταν την καθολική αποστράτευση και την κατάργηση της πολιτοφυλακής του, η άφιξη της ταξιαρχίας αποτελούσε προκλητική ενέργεια. Ωστόσο δεν ήταν το μόνο που αντιτάχθηκε στην κίνηση αυτή που εμφανιζόταν ως πρωτοβουλία του Παπανδρέου. Ο ίδιος ο Scobie θεωρούσε την ταξιαρχία «πολύ δεξιά» ενώ και ο ταξίαρχος Arkwright, διοικητής της 23^{ης} Ταξιαρχίας Τεθωρακισμένων πρότεινε την διάλυσή της ως χειρονομία βρετανικής αμεροληψίας²¹⁶. Ο Woodhouse τάχθηκε κατηγορηματικά αντίθετος στην μεταφορά της στην Ελλάδα και εισηγείτο να μην πραγματοποιηθεί τονίζοντας πως αποτελούσε προκλητική ενέργεια έστω και άνευ προθέσεως. Υποστήριξε δε πως η εγκατάστασή της στην Αθήνα αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στην απώλεια της εμπιστοσύνης του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ προς τον Παπανδρέου²¹⁷. Ο Καφαντάρης θα την αποκαλέσει αργότερα ταξιαρχία πραιτωριανών²¹⁸, ενώ ο MacVeagh θα σημειώσει πως η μεταφορά της έγινε για να χαλιναγωγήσει την κομμουνιστική επιρροή στην χώρα²¹⁹.

Σε αντίθεση με αυτούς που κατέκριναν την χρήση της Ταξιαρχίας σαν πολιτικό αντιστάθμισμα στο ΕΑΜ, ο Leeper υποστήριξε πως η άφιξη της ταξιαρχίας ήταν απαραίτητη καθώς ο Παπανδρέου δεν είχε καμία αφοσιωμένη στην κυβέρνηση δύναμη²²⁰, σημειώνοντας μάλιστα πως ο Έλληνας πρωθυπουργός κουράστηκε πολύ για την άφιξη της στην Αθήνα²²¹. Ο Βρετανός πρεσβευτής μεταφέρει στο Λονδίνο πως αμέσως μετά την άφιξη της ταξιαρχίας οι Σιάντος και Ζεύγος ζητούν από τον Scobie να καθυστερήσει η αποστράτευση των ανταρτών²²² ενώ από τον Παπανδρέου ζητούν να αποστρατευθεί και η Ορεινή Ταξιαρχία. Ο Παπανδρέου, από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τον Leeper, είναι αποφασισμένος να μην αποδεχτεί την αποστράτευση της ταξιαρχίας ενώ δηλώνει πως δεν θα αποδειχτεί νέος Kerensky. Τονίζει δε πως η συνεργασία του με τους κομμουνιστές αποσκοπούσε στο να μπει αναίμακτα στην Αθήνα και αφού αυτό επετεύχθη, δεύτερός του στόχος είναι η

²¹⁶ Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 135-136.

²¹⁷ Woodhouse, *ό.π.*, σ. 323.

²¹⁸ Πρακτικά Υπουργικού Συμβουλίου. Σύσκεψη 26^{ης} Δεκεμβρίου 1944, Αρχείο Γεώργιου Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 2, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ).

²¹⁹ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 148

²²⁰ *Ο.π.*, σ. 149.

²²¹ Leeper προς FO 9/11/1944, FO 371/43695 R 18754/9/19.

²²² Να σημειωθεί πως η απάντηση του Scobie στο αίτημα αυτό των Σιάντου και Ζεύγου ήταν πως δεν μπορεί να αναιρέσει ειλημμένη απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης, την στιγμή που ο Παπανδρέου το αποφάσισε χωρίς την συγκατάθεση τουλάχιστον των ΕΑΜικών υπουργών.

αποστράτευση των ανταρτών με φιλικό τρόπο το οποίο ευελπιστεί ακόμα πως θα επιτύχει χωρίς εμφύλιο πόλεμο²²³

Ο Τσάτσος από την άλλη, όπως αναφέρει στον Βρετανό πρεσβευτή, πιστεύει πως το ΕΑΜ παρά τις όποιες ομολογίες πίστης στην κυβέρνηση θα βρίσκει συνεχώς ευκαιρίες για να προβάλει την αναγκαιότητα διατήρησης των ενόπλων δυνάμεων καθώς όπως υποστηρίζει, ο ΕΛΑΣ αποτελεί την μόνη πηγή δύναμης του ΕΑΜ και την μοναδική προστασία τού απέναντι στις αντεκδικήσεις που θα προκύψουν από το αγανακτισμένο πλήθος μετά την αποστράτευση του ΕΛΑΣ²²⁴.

Παρά την αξίωση του ΕΑΜ για ταυτόχρονη διάλυση της Ορεινής Ταξιαρχίας με τις αντάρτικες οργανώσεις, η *Μάχη* σημειώνει πως «ο λαός υποδέχτηκε με ενθουσιασμό τα παιδιά του» και επεφήμησε αυτούς που τιμώντας την καταγωγή τους πολέμησαν στο μέτωπο της Ιταλίας²²⁵, ενώ και ο *Ριζοσπάστης* καλωσορίζει τους αξιωματικούς και άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας²²⁶ και μεταδίδει πως ο λαός της Αθήνας υποδέχτηκε τα παιδιά του με εκδηλώσεις στοργής και συγκίνησης.

Ωστόσο, στο κύριο άρθρο του, ο *Ριζοσπάστης* επικεντρώνεται στο ότι δεν επέστρεψαν όλοι οι στρατιώτες της Μέσης Ανατολής, υπογραμμίζοντας πως το «έγκλημα» αυτών που παραμένουν έγκλειστοι σε στρατόπεδα συγκέντρωσης υπήρξε το αίτημά τους για σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας και κατοχύρωση της λαϊκής κυριαρχίας. Επισημαίνει δε πως η συνέχιση της κράτησής τους δεν συνάδει με το κυβερνητικό πρόγραμμα του σεβασμού της θέλησης και των ελευθεριών του λαού και υπογραμμίζει την παλλαϊκή απαίτηση για τον επαναπατρισμό όλων των Ελλήνων που κατέφυγαν στο εξωτερικό για να πολεμήσουν²²⁷.

Έτσι, ενώ η *Μάχη* «υποδέχεται» την Ορεινή Ταξιαρχία χωρίς να εγείρει κανένα πολιτικό θέμα, ο *Ριζοσπάστης* από την άλλη, ανακινεί το ζήτημα της συνεχιζόμενης φυλάκισης όσων αξιωματικών και στρατιωτών πρωτοστάτησαν στο κίνημα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων Μέσης Ανατολής υπέρ του σχηματισμού κυβέρνησης με βάση την ΠΕΕΑ τον Απρίλιο του 1944 και κάνει λόγο για διακρίσεις φρονημάτων

²²³ Leeper προς FO 19/11/1944, FO 371/43695 R 18757/9/19.

²²⁴ Leeper προς FO 12/11/1944, FO 371/43695 R 18385.

²²⁵ *Μάχη*, 10/11/1944, «Η Ταξιαρχία του Ρίμινι παρέλασε στην Ελεύθερη Ελλάδα», 1^η σ.

²²⁶ *Ριζοσπάστης*, 10/11/1944, «Καλώς ορίσατε», 1^η σ.

²²⁷ *Ριζοσπάστης*, 11/11/1944, «Να γυρίσουν όλοι!», 1^η σ.

στο στράτευμα και για έλλειψη σεβασμού στην δημοκρατική αρχή της ελεύθερης έκφρασης, πολιτική που δεν συνάδει με τις εξαγγελίες της κυβέρνησης.

Παράλληλα, στην αξίωση του ΕΑΜ ότι σε περίπτωση που η ταξιαρχία δεν χρησιμοποιηθεί σε πολεμικό μέτωπο θα έπρεπε, όπως και οι άλλες ένοπλες δυνάμεις να διαλυθεί, η *Ελευθερία*, υποστηρίζει την άποψη πως «...είναι καταπληκτικό και το ότι απλώς διατυπώνεται...» αφού η ταξιαρχία «με την οργάνωσίν της, την εκπαίδευσίν της, την πείραν της και το καθαρώς στρατιωτικόν πνεύμα που την χαρακτηρίζει, είναι το τμήμα ακριβώς του στρατού μας που δύναται να τοποθετηθεί παρά το πλευρόν των συμμαχικών δυνάμεων...» και επισημαίνει πως οποιαδήποτε συζήτηση για την διάλυσή της «είναι διά την κοινή γνώμη απαράδεκτος»²²⁸.

Η *Ανεξαρτησία* σημειώνει πως η Ελλάδα λογίζεται ακόμη ως πολεμικό μέτωπο και συνεπώς ακόμα και μετά την μεταφορά στην Αθήνα, η Ορεινή Ταξιαρχία και ο Ιερός Λόχος θεωρούνται διατεταγμένα τμήματα στην πολεμική υπηρεσία υπό το Συμμαχικό Στρατηγείο. Επισημαίνει δε πως παρά τον εθελοντικό χαρακτήρα της συγκρότησής τους δεν μπορεί να τεθεί θέμα διάλυσής τους την παρούσα χρονική στιγμή, κάτι που θα μπορούσε να γίνει σύμφωνα με την εφημερίδα μετά την συγκρότηση τακτικού στρατού και την ανάληψη πολεμικής υπηρεσίας στο πλευρό των Συμμάχων²²⁹.

Η εθνικιστική εφημερίδα *Δόξα* σημειώνει πως ξεπερνάει κάθε όριο θρασύτητας και αναισχυντίας «Οι άνθρωποι της “εθναπελευθέρωσης”, οι άνθρωποι που χουν για “αδέλφια” τους βούλγαρους κατακτητές, οι άνθρωποι που περιφέρουν στους δρόμους τα πτώματα δολοφονημένων από τους ίδιους Ελλήνων και τα ρεκλαμάρουν σαν πτώματα θυμάτων της ιδικής τους παράταξης...» να κατηγορούν τον Ιερό Λόχο και την Ορεινή Ταξιαρχία που δοξάστηκαν στο πεδίο των μαχών και ταυτόχρονα δόξασαν και την πατρίδα τους πως στις τάξεις τους περιλαμβάνονται δωσίλογοι και πεμπτοφαλαγγίτες²³⁰. Για το θέμα της αποστράτευσης των σωμάτων αυτών σημειώνει πως «το ένοπλον κόμμα ημπορεί, πρέπει να διαλυθεί και θα διαλυθεί εντός ολίγου. Το ένοπλον όμως έθνος δεν διαλύεται... εάν οι κομμουνιστές θέτουν εαυτόν εκτός του έθνους, και το έθνος ολόκληρον θα τους θέσει οριστικώς εκτός αυτού»²³¹.

²²⁸ *Ελευθερία*, 11/11/1944, «Είναι απαράδεκτος», 1^η σ.

²²⁹ *Ανεξαρτησία*, 9/11/1944, «Η Ορεινή Ταξιαρχία και ο Ιερός Λόχος θεωρούνται τμήματα ευρισκόμενα εν πολεμική δράσει (αδύνατος η διάλυσίς των)», 2^η σ.

²³⁰ *Δόξα*, 9/11/1944, «Η Ελλάδα δεν διαλύεται», 1^η σ.

²³¹ *Δόξα*, 10/11/1944, «Η Ταξιαρχία μας», 1^η σ.

Παρατηρούμε λοιπόν πως τόσο οι κεντρώες εφημερίδες *Ελευθερία* και *Ανεξαρτησία* όσο και η εθνικιστική *Δόξα* θεωρούν παράλογο και εξωφρενικό το αίτημα του ΕΑΜ για καθολική αποστράτευση των ενόπλων δυνάμεων συμπεριλαμβανομένης και της Ορεινής Ταξιαρχίας και Ιερού Λόχου, όπως άλλωστε προέβλεπε και η Συμφωνία του Λιβάνου. Οι μεν κεντρώες το αιτιολογούν εξαιτίας της συνεχιζόμενης εμπόλεμης κατάστασης της Ελλάδας και τις υπηρεσίες που μπορεί η ταξιαρχία να προσφέρει -θέση η οποία είναι αβάσιμη αφού στην περίπτωση αυτή δεν θα έπρεπε να αποστρατευθεί ούτε ο ΕΛΑΣ²³². Η *Δόξα* ωστόσο συναρτά την ανάγκη διατήρησης της ταξιαρχίας με το αυξημένο πατριωτικό φρόνημα που την διακρίνει. Στον συλλογισμό και την θέση αυτή, δεν διστάζει να κατηγορήσει τον ΕΛΑΣ για μειωμένο εθνικό φρόνημα και να υποβαθμίσει τις μάχες του κατά των Ναζί ανακινώντας παράλληλα το ζήτημα της συνεργασίας του με τους Βούλγαρους κομμουνιστές κατά των Γερμανών κατακτητών. Παράλληλα χαρακτηρίζει τον ΕΛΑΣ, όπως και ο Παπανδρέου κατά το Συνέδριο του Λιβάνου, ταξικό στρατό που σφαγιάζει τους αντιπάλους του. Οι θέσεις αυτές σε ό, τι αφορά το φερόμενο ως κομματικό κράτος του ΕΑΜ και τις «εκκαθαρίσεις» των αντιπάλων, όπως θα δούμε και στα επόμενα κεφάλαια, θα αναπαραχθούν και από τις κεντρώες εφημερίδες ενώ το ζήτημα της δήθεν συνεργασίας του ΕΛΑΣ με τους Βούλγαρους για την απόσχιση της Μακεδονίας, θα λάβει μεγάλες διαστάσεις.

Η άφιξη, λοιπόν, της Ορεινής Ταξιαρχίας στην Ελλάδα, την στιγμή που ο ΕΛΑΣ και η Εθνική Πολιτοφυλακή δρομολογούσαν την αποστράτευσή τους, σε συνδυασμό με την έλλειψη εκκαθάρισης των σωμάτων ασφαλείας -όπως θα δούμε και στην συνέχεια- αποτελεί προκλητική ενέργεια εκ μέρους του Παπανδρέου για το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Η εγκατάσταση της ταξιαρχίας στην Αθήνα όπου δρουν διάφορες φιλοβασιλικές και δωσιλογικές οργανώσεις πυροδοτεί πολιτικές εντάσεις και εντείνει το αίσθημα ανασφάλειας του ΕΑΜικού κόσμου, ενώ η αποστράτευσή της θα αποτελέσει σημείο τριβής εντός της κυβέρνησης αφού ο Παπανδρέου και οι υπουργοί των αστικών κομμάτων θα αξιώνουν την διατήρησή της και οι ΕΑΜικοί υπουργοί την αποστράτευσή της μαζί με τις υπόλοιπες οργανώσεις. Το συμβιβαστικό σχέδιο του ΕΑΜ για διατήρηση της Ταξιαρχίας μαζί με τον Ιερό Λόχο και τον ΕΔΕΣ και ίση δύναμη του ΕΛΑΣ, θα τορπιλιστεί, όπως θα δούμε στο 5^ο Κεφάλαιο, από τον Παπανδρέου και θα οδηγήσει στην παραίτησή των ΕΑΜικών υπουργών.

²³² Βλ. και Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 136, υπ 7.

Κεφάλαιο 3^ο

Πώς εμφανίζεται η κατάσταση που επικρατεί στην πρωτεύουσα και την ύπαιθρο

Η αποφυγή εκκαθάρισης των σωμάτων ασφαλείας και

η απαγόρευση εισόδου ενόπλων στην Αττική

Η άφιξη ταγματασφαλιτών και χωροφυλάκων από όλη την Ελλάδα στην Αθήνα και

οι επιθέσεις της Χ στον ΕΛΑΣ

Οι προειδοποιήσεις στελεχών του ΕΛΑΣ προς το ΠΓ του ΚΚΕ

για επικείμενη σύγκρουση

και η είσοδος όπλων στην Αθήνα προς εξοπλισμό του άοπλου εφεδρικού ΕΛΑΣ

Η εμπέδωση της εξουσίας της κυβέρνησης είναι ένα ζήτημα που προκαλεί μεγάλη ανησυχία στην κυβέρνηση Churchill καθώς σύμφωνα με πληροφορίες που λαμβάνει ο Leeper από Βρετανούς αξιωματούχους στην ελληνική ύπαιθρο, ο ΕΛΑΣ παρεμβαίνει αυθαίρετα σε κάθε τομέα της διοικητικής αρχής ενώ ο τοπικός πληθυσμός υφίσταται τρομοκρατία²³³. Να σημειωθεί ωστόσο πως πολλές αναφορές εμφανίζονται αρνητικές για την κατάσταση που επικρατεί σε πόλεις της υπαίθρου επειδή εκεί υπάρχουν μόνο υποστηρικτές του ΕΑΜ²³⁴.

Παρόμοιες με τις βρετανικές αναφορές για την ελληνική ύπαιθρο είναι και οι ανταποκρίσεις των αστικών εφημερίδων σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου και κυρίως σε ό, τι αφορά την κατάσταση στην Μακεδονία. Στις 13 Νοεμβρίου, η *Ανεξαρτησία* μεταδίδει πως η κυβέρνηση και το Συμμαχικό Αρχηγείο στην Ελλάδα έχουν αλληπάλληλες επαφές για το θέμα της «εμπέδωσης της δημόσιας ασφάλειας στις επαρχίες» και προσθέτει πως διάφορα μέλη της κυβέρνησης αναχωρούν για την ύπαιθρο όπου συντρέχουν λόγοι «αμέσου κυβερνητικής επεμβάσεως διά την αποκατάσταση της τάξεως»²³⁵, την στιγμή που, όπως σημειώσαμε σύμφωνα με την απόφαση αποστράτευσης όπως δημοσιεύθηκε την 7^η Νοεμβρίου, η Εθνική Πολιτοφυλακή του ΕΑΜ είναι αναγνωρισμένη από την κυβέρνηση και υπακούει σε

²³³ Leeper προς FO 7/11/1944, FO 371/43695 R18066.

²³⁴ Βλ. Leeper προς FO 8/11/1944, FO 371/43695 R 18134.

²³⁵ *Ανεξαρτησία*, 13/11/1944, «Τα κυβερνητικά μέτρα διά την εμπέδωσιν της δημόσιας ασφάλειας», 2^η σ.

αυτήν ως νόμιμο σώμα της ασφάλειας του κράτους μέχρι την συγκρότηση της Εθνοφυλακής²³⁶.

Η *Ελευθερία* σε άρθρο της σχετικά με την διεξαγωγή δημοψηφίσματος τάσσεται κατηγορηματικά εναντίον οποιασδήποτε πρότασης περί πρόωρης διεξαγωγής του καθώς όπως σημειώνει, πέρα από την έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ της πρωτεύουσας και της υπόλοιπης Ελλάδας, δεν υπάρχει κανένα σημάδι για την μετάβαση στην κατάσταση της νομιμότητας καθώς «...πνέει ένας αέρας ασυδοσίας και οι δυνάμεις της συνθέσεως δεν άρχισαν ακόμη να δρουν» ενώ υπογραμμίζει πως μέρα με την ημέρα η κατάσταση ανωμαλίας προσλαμβάνει διαστάσεις όλο και περισσότερο ανησυχαστικές²³⁷.

Ωστόσο πέρα από τις αναφορές για ωμότητες στην ύπαιθρο, την στιγμή που ο Παπανδρέου επιβεβαιώνει μόνο ότι έχουν γίνει συλλήψεις από το ΕΑΜ²³⁸ η *Ελευθερία* επικεντρώνεται στην κατάσταση που επικρατεί στην Μακεδονία. Σε άρθρο της με τίτλο «Απευθυνόμεθα προς όλους» και κύριο ερώτημα «Τι συμβαίνει εις την Βόρειον Ελλάδα» υπογραμμίζει την ανάγκη να στραφεί η προσοχή των ιθυνόντων σε όλες τις περιοχές βορείως του Ολύμπου από την στιγμή που διαπιστώθηκε ότι η κατάσταση «παραμένει επικινδύνως ανώμαλη» αφού όπως επισημαίνει «...στα εδάφη των οποίων η ελληνικότητα έχει καθαριάσει τόσο αίμα της συγχρόνου ιστορίας μας, θα αποτελεί έγκλημα και η πιο ελαφριά επιπολαιότητα»²³⁹.

Τα *Καθημερινά Νέα* στις 21 Νοεμβρίου φιλοξενούν τις δηλώσεις του Παπανδρέου ο οποίος σημείωσε πως στην Θεσσαλονίκη και την Μακεδονία γενικότερα η κατάσταση είναι δυσάρεστη καθώς έχουν γίνει συλλήψεις κατά τρόπο παράνομο. Ο Παπανδρέου πρόσθεσε πως θα μεταβούν οι υπουργοί Λαμπριανίδης, Σβώλος και Πορφυρογένης προκειμένου εξ ονόματος της κυβέρνησης να αποκαταστήσουν την τάξη καθόσον στις διαταγές αυτής πρέπει άπαντες να υπακούσουν ενώ υπογράμμισε πως οι παρανομούντες θα τιμωρούνται²⁴⁰.

²³⁶ Βλ. και *Ριζοσπάστης*, 25/11/1944, «Έπαινος του κ. Πρωθυπουργού στην Εθνική Πολιτοφυλακή», 2^η σ.

²³⁷ *Ελευθερία*, 17/11/1944, «Όχι πρόωρον δημοψήφισμα», 1^η σ.

²³⁸ *Ελευθερία*, 21/11/1944, «Εις Θεσσαλονίκην συνελήφθησαν 5.000 περίπου άτομα από τους Αριστερούς», 2^η σ., 22/11/1944, «Αι ευθύναι διά το στασιαστικόν κίνημα της Αιγύπτου και διά τας διαπραχθείσας ωμότητας εις την ύπαιθρον», 2^η σ.

²³⁹ *Ελευθερία*, 24/11/1944, «Απευθυνόμεθα προς όλους», 1^η σ.

²⁴⁰ *Καθημερινά Νέα*, 21/11/1944, «Η κατάσταση εις την Θεσσαλονίκην», 2^η σ.

Λίγες μέρες αργότερα σε κύριο άρθρο των *Καθημερινών Νέων* διαβάζουμε πως «εις την υπαίθρο επικρατεί εξ ολοκλήρου ένα κομματικό κράτος» η ύπαρξη του οποίου, σύμφωνα με τον αρθρογράφο, οφείλεται στο γεγονός ότι οι αντιστασιακές οργανώσεις που εγκαταστάθηκαν εκεί κατά την διάρκεια της Κατοχής θεώρησαν πως είναι αυτές που καθορίζουν την τύχη της Ελλάδος «...και ήταν φυσικό να εκδηλωθούν έκτροπα εφόσον δεν υπήρχε κανένα αντίπαλο δέος εκτός από την παντοκρατορία μιας κομματικής δύναμης». Σημειώνει πως για τα έκτροπα και τις παράνομες συλλήψεις ευθύνονται οι τοπικές αρχές. Επισημαίνει ωστόσο πως για την κατάσταση στην επαρχία φέρει ευθύνη και η ΕΑΜική ηγεσία «προς την οποίαν και μόνον υπακούει το κομματικό κράτος της υπαίθρου» διότι εκείνη είχε εγγυηθεί ότι οι οργανώσεις της θα δρούσαν για την ασφάλεια και την ελευθερία των πολιτών. Ο αρθρογράφος καταλήγει τονίζοντας πως οι ΕΑΜικοί υπουργοί βρίσκονται σε δυσχερή θέση και κατηγορεί την αδιάλλακτη μερίδα που υπάρχει εντός του ΕΑΜ, η οποία εκθέτοντας τους εκπροσώπους της και δρώντας αυτοβούλως θα μπορούσε να εκτροχιάσει την κατάσταση την στιγμή που όλοι θα έπρεπε να συνεργάζονται για την αποκατάσταση της ομαλότητας²⁴¹.

Η εθνικιστική εφημερίδα *Δόξα* αναφέρει πως η Μακεδονία «ζητεί ολίγην στοργήν» καθώς τόσο στην Θεσσαλονίκη όσο και στην γενικότερη περιοχή έχουν γίνει *χιλιάδες σφαγές* και συμπληρώνει: «Αν στην Θεσσαλονίκη υφίσταται κομμουνιστικό κράτος, εις όλη την υπόλοιπη Μακεδονία και Θράκη κυριαρχεί ο Βούλγαρος και ο ΕΑΜίτης κοιτατζής». Επισημαίνει ότι πολλές υπεύθυνες διοικητικές θέσεις κατέχονται από Βούλγαρους που ευαγγελίζονται αυτόνομη Μακεδονία υπό βουλγαρική αιγίδα, κατηγορεί τον ΕΛΑΣ πως απαγορεύει στον πληθυσμό να έρχεται σε επαφή με Βρετανούς στρατιώτες ενώ υπογραμμίζει πως αν η κυβέρνηση δεν μπορεί να φέρει εις πέρας τις υποχρεώσεις της, μεταξύ των οποίων και η φύλαξη των συνόρων με την συγκρότηση στρατού, θα πρέπει να παραιτηθεί. Τέλος, υπογραμμίζει πως «Όταν κινδυνεύει η Μακεδονία ένα μόνο μπορεί να είναι στο σύνθημά μας: Όλων τα μάτια εστρεμμένα προς τον Βορράν»²⁴². Για την αποστολή των ΕΑΜικών υπουργών στην Μακεδονία η *Δόξα* αναφέρει πως είτε εστάλησαν για να χαλιναγωγήσουν τους

²⁴¹ *Καθημερινά Νέα*, 24/11/1944, «Η ευθύνη της ηγεσίας», 1^η σ.

²⁴² *Δόξα*, 23/11/1944, «Όλων τα μάτια προς τον Βορράν», 1^η σ.

οπαδούς τους είτε -ακόμα χειρότερα- «για να ελέγξουν την εφαρμογή συστημάτων, τα οποία οι ίδιοι σχεδιάζουν και να συγχαρούν τους εφαρμοστές»²⁴³.

Η φιλοβασιλική εφημερίδα *Ελληνικό Αίμα* αναφέρεται σε δηλώσεις του υπουργού Εσωτερικών Μανουηλίδη, ο οποίος φέρεται να δήλωσε με «καταφανή συγκίνηση» πως φονεύθηκαν από τους αντάρτες 2.000 άτομα και πως κρατούνται άλλες 4.500²⁴⁴. Επιπλέον, υποστηρίζει πως επικρατεί χάος στην ύπαιθρο και πως «η απελευθέρωση από τον γερμανικό ζυγό δεν απετέλεσε διά την Μακεδονία το τέρμα των δοκιμασιών της» διότι έχει επικρατήσει η άκρα αριστερά και η Ομάδα Μεραρχιών Μακεδονίας με αρχηγούς τον Βαφειάδη και τον Μπακιρτζή που αποτελούν την ανώτερη αρχή και εξουσιάζουν τα πάντα²⁴⁵.

Το *Ελληνικό Αίμα* επισημαίνει μάλιστα, πως θα εξαντληθούν τα όρια της υπομονής προς χάριν της υποτιθέμενης εθνικής ενότητας καθώς δεν είναι δυνατόν να συνεχιστεί η τυραννία στην ύπαιθρο από μια μικρή μειοψηφία. Η εφημερίδα επισημαίνει, τέλος, πως βασική και απαράβατη προϋπόθεση της πολιτικής που πρέπει να ακολουθηθεί είναι η διατήρηση της Ελλάδος και όχι η συμπτωματική εθνική ενότητα που επιτρέπει να εγείρονται αμφιβολίες για την ελληνικότητα της Μακεδονίας²⁴⁶ και αυτονομιστικές τάσεις, άλλοθι στην ουσία της άκρας Αριστεράς η οποία μέσω αυτών, όπως υπογραμμίζει, αποσκοπεί στην διατήρηση του ΕΛΑΣ προκειμένου να αποδειχθεί η «εθνοπρέπεια» της ίδιας και του στρατού της²⁴⁷.

Από την άλλη μεριά τόσο η *Μάχη* όσο και ο *Ριζοσπάστης* αντιδρούν διαψεύδοντας τις ειδήσεις για τα «έκτροπα» και την κατάσταση που εμφανίζεται να επικρατεί στην Μακεδονία. Η *Μάχη* αναφέρει πως από κάθε έγκυρη πληροφορία διαψεύδονται οι εκτελέσεις χιλιάδων ανθρώπων ενώ για την εγκυρότητα των συλλήψεων σημειώνει πως μέχρι την συγκρότηση της Εθνοφυλακής, η Πολιτοφυλακή του ΕΑΜ είναι το μόνο σώμα που ενεργεί νόμιμα. Τέλος επισημαίνει πως για κάθε σύλληψη θα εξετασθεί από τις δικαστικές αρχές η βασιμότητα της κατηγορίας και παράλληλα

²⁴³ *Δόξα*, 25/11/1944, «Ο Κερένσκυ της Ελλάδος:...», 1^η σ.

²⁴⁴ *Ελληνικό Αίμα*, 23/11/1944, «Ομαδικαί σφαγαί εις την Θεσσαλονίκην. Εξετελέσθησαν 2.000 άτομα», 2^η σ.

²⁴⁵ *Ελληνικό Αίμα*, 22/11/1944, «Τα δεινά της Μακεδονίας εξακολουθούν και μετά την αποχώρησιν των Γερμανών», 1^η σ.

²⁴⁶ *Ελληνικό Αίμα*, 22/11/1944, «Τα όρια της υπομονής», 1^η σ.

²⁴⁷ *Ελληνικό Αίμα*, 22/11/1944, «Κρίσεις και απόψεις», 1^η σ.

καταλογίζει στον τύπο της Δεξιάς που μεταδίδει ανυπόστατες ειδήσεις δημοσιογραφική ανευθυνότητα, ανεντιμότητα και πολιτική ανηθικότητα²⁴⁸.

Και ο *Ριζοσπάστης*, αμυνόμενος για την εθνική πολιτική του ΚΚΕ, διαψεύδει με την σειρά του τις ειδήσεις για τις χιλιάδες συλλήψεις και εκτελέσεις και σημειώνει πως «η συκοφαντική επινόηση για ανωμαλίες στην Μακεδονία και την Θεσσαλονίκη» δεν είναι καινούργια αφού αποτελεί ένα «από τα πιο δυνατά μέσα της φανλοκρατίας». Ο *Ριζοσπάστης* επισημαίνει δε πως αυτό που συμβαίνει στην Μακεδονία και σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα εκτός της Αθήνας είναι «μια υποδειγματική τάξη, μια ιδεώδης ασφάλεια» και υπογραμμίζει πως αυτοί που προπαγανδίζουν την διασάλευση της τάξης και την ύπαρξη ανώμαλων καταστάσεων στην Μακεδονία είναι οι συνεργάτες των δωσιλόγων που από την μία δεν θέλουν να δικαστούν οι εθνοπροδότες για να μην αποκαλυφθεί και η δική τους συνέργεια και ταυτόχρονα ευαγγελίζονται την στελέχωση του εθνικού στρατού από αυτούς ακριβώς τους δωσιλόγους με την παράλληλη αποστράτευση του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής και την πτώση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας²⁴⁹.

Επιπλέον, ο *Ριζοσπάστης* αναδημοσιεύει ψηφίσματα από διάφορες περιοχές ανά την Ελλάδα με τα οποία οι πολίτες ζητούν την σύλληψη και τιμωρία των δωσιλόγων²⁵⁰ και υπογραμμίζει τις δηλώσεις των αρμοδίων κυβερνητικών οργάνων αλλά και του πρωθυπουργού που εκφράζει την λύπη του για την διασπορά ψευδών ειδήσεων οι οποίες, όπως σημειώνει ο Παπανδρέου, ευλόγως δημιουργούν σύγχυση²⁵¹, δηλώσεις που δημοσιεύονται και στον υπόλοιπο τύπο²⁵².

Στο σημείο αυτό να επισημάνουμε πως σε όλη την διάρκεια του Σεπτεμβρίου - Οκτωβρίου 1944 ο ΕΛΑΣ δίνει μάχες στην Μακεδονία τόσο κατά των Βουλγάρων και Γερμανών κατακτητών όσο και κατά των ντόπιων συνεργατών τους, όπως του Αντόν Τσαούς (Α. Φωστερίδης). Μετά την απόφαση αποχώρησης των βουλγαρικών στρατευμάτων και την κυβερνητική αλλαγή στην Βουλγαρία με την είσοδο του

²⁴⁸ *Μάχη*, 25/11/1944, 1^η σ., 29/11/1944, «Ανατριχιαστικές λεπτομέρειες από τις “σφαγές” της Θεσσαλονίκης», 1^η σ.

²⁴⁹ *Ριζοσπάστης*, 24/11/1944, «Ψευτιές και συκοφαντίες. Η αλήθεια για την Μακεδονία», 1^η σ.

²⁵⁰ *Ριζοσπάστης*, 22/11/1944, «Οι επαρχίες ζητούν την τιμωρία των προδοτών», 2^η σ., 24/11/1944, «Ψευτιές και συκοφαντίες. Η αλήθεια για την Μακεδονία», 2^η σ.

²⁵¹ *Ριζοσπάστης*, 24/11/1944, «Ψευτιές και συκοφαντίες. Η αλήθεια για την Μακεδονία», 1^η σ., 28/11/1944, «Οι δηλώσεις του κ. Παπανδρέου», 2^η σ.

²⁵² Ενδεικτικά: *Ελευθερία*, 28/11/1944, «Κατά επισήμους ανακοινώσεις εις Μακεδονίαν και Πελοπόννησον επικρατεί τάξις και ησυχία», 2^η σ.

Κόκκινου Στρατού, η τοπική ελληνική κομμουνιστική ηγεσία θα επιδιώξει συνεργασία με τους Βούλγαρους κομμουνιστές -που έχουν πάρει πλέον στα χέρια τους την διοίκηση του βουλγαρικού στρατού- έτσι ώστε να επιτεθούν στους αποχωρούντες Γερμανούς.

Παρά την επιθυμία των Βούλγαρων τοπικών ηγετών (Kostov) να παράσχουν βοήθεια στον ΕΛΑΣ, ώστε να μην πάρουν την εξουσία στην Μακεδονία οι εθνικιστικές και φασιστικές οργανώσεις, ο Βούλγαρος ηγέτης Dimitrov, θα ειδοποιήσει από την Μόσχα όπου βρίσκεται, να μην δοθούν όπλα στους Έλληνες κομμουνιστές και γιατί υπάρχει έλλειψη αλλά κυρίως επειδή θα περιπλακεί περισσότερο η διεθνής θέση της Βουλγαρίας με την Βρετανία, η οποία ευνοεί την ανάληψη της εξουσίας στην Μακεδονία από τους Έλληνες εθνικιστές φασίστες. Παράλληλα, και η ελληνική κομμουνιστική ηγεσία θέλει να αποφύγει την κατηγορία ότι συνεργάζεται με τους Βούλγαρους -παρ' ότι είναι κομμουνιστές- και ζητά να σταματήσει η συνεργασία. Την ίδια στιγμή η ανώτατη σοβιετική στρατιωτική διοίκηση (Tolbukhin) παραγγέλλει στους τοπικούς διοικητές της να μην δίνονται όπλα στους Έλληνες κομμουνιστές και να μην δέχονται τις ελληνικές αντιπροσωπείες που ζητούν βοήθεια²⁵³.

Να σημειωθεί επίσης ότι ο ΕΛΑΣ μέχρι και τις αρχές Νοεμβρίου δίνει μάχες στην Φλώρινα κατά των Σλαβομακεδόνων κομμουνιστών παρτιζάνων των Tempo - Tito²⁵⁴ οι οποίοι επιθυμούν την αυτονόμηση της Μακεδονίας και την δημιουργία μακεδονικής ομοσπονδίας -η οποία περιλαμβάνει και τους νομούς Φλωρίνης, Εδέσσης και Κιλκίς- στα πλαίσια της Ομοσπονδιακής Λαϊκής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, θέμα που έχει δημιουργήσει προβλήματα στις σχέσεις Κομμουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσλαβίας και ΚΚΕ²⁵⁵, το οποίο πασχίζει να διατηρήσει τις λεπτές ισορροπίες όπως φαίνεται και από τις οδηγίες του Σιάντου. Ο γραμματέας του ΚΚΕ, τον Σεπτέμβριο του 1944 διαμηνύει στον Στρίγκο, του Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ: «Προσέχετε πολύ το εθνικό ζήτημα της

²⁵³ Μπάεφ, ό.π., σ. 171-176, βλ. και *Εμφύλιος πόλεμος. Έγγραφα από τα γιουγκοσλαβικά και βουλγαρικά αρχεία*, Βασίλης Κόντης, Σπυρίδων Σφέτας (επιμ.), Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, ³2006, σ. 151-152.

²⁵⁴ Ιατρίδης, ό.π., σ. 151, Γρηγόρης Φαράκος, *Ο ΕΛΑΣ και η εξουσία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, τ. Α', σ. 307.

²⁵⁵ Χατζής, ό.π., τ. Γ', σ. 436-442.

Μακεδονίας, την κίνηση των σλαβοσλαβονιστικών στοιχείων και κρατάτε αδελφικές σχέσεις με τις δυνάμεις του Τίτο»²⁵⁶.

Επιπροσθέτως, μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης και την αποχώρηση των κατακτητών από τα ελληνικά εδάφη, ο διοικητής της Ομάδας Μεραρχιών Μακεδονίας του ΕΛΑΣ, Ευριπίδης Μπακιρτζής, στις 3 Νοεμβρίου διατάσσει την συγκρότηση συνοριακών τομέων από τις μονάδες του ΕΛΑΣ *«προς διαφύλαξιν, εξασφάλισιν και έλεγχον συνόρων»* τονίζοντας πως *«η σύνθεσις των τμημάτων των τομέων να είναι τοιαύτη ώστε να μην υπάρξει περίπτωση ενασκήσεως προπαγάνδας υπό των αυτονομιστών Μακεδονίας»²⁵⁷.*

Επιπλέον, στις 22 Νοεμβρίου ο στρατιωτικός αρχηγός του ΕΛΑΣ, Σαράφης, επισημαίνει σε μήνυμά του προς τον Παπανδρέου πως Σλαβομακεδόνες παρτιζάνοι επιχειρούν την είσοδό τους στα ελληνικά εδάφη προκειμένου να προπαγανδίσουν υπέρ της αυτόνομης Μακεδονίας και να στρατολογήσουν αντάρτες και ενημερώνει τον Παπανδρέου πως το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ έχει λάβει όλα τα μέτρα για την συγκέντρωση δυνάμεων προς αυτήν την κατεύθυνση ώστε να παρεμποδισθεί η είσοδος των τμημάτων αυτών και να διαφυλαχθούν τα ελληνικά σύνορα²⁵⁸, χωρίς να λάβει καμία απάντηση ή οδηγία από τον Έλληνα πρωθυπουργό²⁵⁹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, παρότι ο ΕΛΑΣ μάχεται για την απελευθέρωση περιοχών και μεριμνά για την διαφύλαξη των εθνικών συνόρων, τόσο οι εφημερίδες του κεντρώου πολιτικού χώρου όσο και οι εφημερίδες με μοναρχικές και εθνικιστικές απόψεις, καταγγέλλουν πως στην Μακεδονία οι ΕΑΜίτες και οι κομμουνιστές έχουν αντικαταστήσει την νόμιμη εξουσία και πως προβαίνουν σε εκκαθαρίσεις.

Επιπλέον, ο φιλοβασιλικός και εθνικιστικός τύπος ανακινεί τα εθνικά θέματα και κυρίως προβάλλει το μακεδονικό, κατηγορώντας το ΚΚΕ-ΕΑΜ πως απεργάζεται την απόσχιση της Μακεδονίας. Η μερίδα αυτή του τύπου στοχεύει με αυτόν τον τρόπο να επηρεάσει τόσο το αντικομμουνιστικό όσο και το πατριωτικό ακροατήριο με ευαισθησία στα εθνικά ζητήματα κατά του ΚΚΕ-ΕΑΜ, εκμεταλλευόμενη την παλαιά

²⁵⁶ Ευάγγελος Κωφός, «Η βαλκανική διάσταση του Μακεδονικού ζητήματος στα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα 1936-1944: Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση. Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας*, Χάγκεν Φλάισερ, Νίκος Σβορώνος (επιμ.), Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα, 1989, σ. 440.

²⁵⁷ *Ο.π.*, σ. 445.

²⁵⁸ Φαράκος, *ό.π.*, τ. Β', σ. 355.

²⁵⁹ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 514.

θέση του ΚΚΕ υπέρ της ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας -την οποία είχε εγκαταλείψει από το 1935. Να σημειωθεί ότι αυτές τις κοινωνικές φοβίες έναντι της Αριστεράς είχαν επιστρατεύσει και οι κατοχικές κυβερνήσεις κάνοντας λόγο για «Εαμβούλγαρους» και εμφανίζοντας όλους τους Βούλγαρους ως «φίλους» των Ελλήνων κομμουνιστών και αυτούς ως «φίλους» της Βουλγαρίας, προκειμένου να πλήξουν το αντιστασιακό κίνημα²⁶⁰.

Εκτός από την κατάσταση που εμφανίζεται να επικρατεί στην ύπαιθρο με την κυριαρχία του «κομματικού κράτους» των κομμουνιστών και ΕΑΜιτών, όπως υποστηρίζει ο αστικός τύπος, ένα άλλο ζήτημα που προβάλλει ο τύπος, ενδεικτικό του πολιτικού κλίματος, το οποίο σταδιακά εντείνεται είναι η κατάσταση που επικρατεί στην Αθήνα.

Καθ' όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου, σύσσωμος ο αστικός τύπος αναφέρεται σε συλλήψεις αναρμοδίων, σε επιθέσεις και εκτελέσεις είτε πολιτών είτε αξιωματικών που δεν ανήκουν στον ΕΛΑΣ, ενέργειες που δυναμιτίζουν την πολιτική ατμόσφαιρα και θέλουν να δημιουργήσουν κλίμα ανησυχίας. Από την άλλη μεριά, τόσο η *Μάχη* όσο -και κυρίως- ο Ριζοσπάστης κατηγορούν την «αντίδραση» η οποία συνεχώς αποθρασύνεται και τονίζει ότι ενώ σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα επικρατεί τάξη και ασφάλεια, στην πρωτεύουσα η δράση των εθνοπροδοτών, οι οποίοι παραμένουν ελεύθεροι, εντείνει το αίσθημα ανασφάλειας και αναζωπυρώνει τους φόβους του λαού για εγκαθίδρυση δικτατορικών λύσεων, προκειμένου να σωθεί η αντίδραση από την «αμαρτωλή της ύπαρξη»²⁶¹.

Η *Ελευθερία* σε καθημερινή σχεδόν βάση αναφέρεται σε απαγωγές, συλλήψεις και εκτελέσεις από τον ΕΛΑΣ και την Εθνική Πολιτοφυλακή αλλά και σε επιθέσεις σε πολίτες και σε άνδρες του ΕΔΕΣ και της αστυνομίας πόλεων, χωρίς στις περισσότερες των περιπτώσεων να αναφέρεται στους λόγους για τους οποίους έγιναν αυτές οι επιθέσεις και συλλήψεις δίνοντας την εντύπωση ότι αυτό συμβαίνει εξαιτίας απλώς της διαφοράς των φρονημάτων μεταξύ των ΕΛΑΣιτών ή της ΕΠ με αυτούς

²⁶⁰ Γρηγόρης Φαράκος, «Το ΚΚΕ απέναντι στους βαλκανικούς ανταγωνισμούς, 1935-1952» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα '36- '49· Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), Καστανιώτης, Αθήνα, ⁵2003, σ. 55.

²⁶¹ *Ριζοσπάστης*, 19/11/1944, «Είκοσι έξι χρόνια αγώνες. Προς την δημοκρατική αναγέννηση», άρθρο του Γιάννη Ζεύγου, 1^η σ.

τους οποίους συλλαμβάνουν²⁶². Γενικώς για την κατάσταση που επικρατεί στην Αθήνα σημειώνει πως είναι σχεδόν πάντοτε ηλεκτρισμένη και πλανάται μια αίσθηση απειλής αφού καθημερινά τα «χωνιά συνεχίζουν τις ανακοινώσεις τους, μιλούν συνεχώς περί εκδικήσεων και θανάτων...» ενώ επισημαίνει «η πρωτεύουσα είναι όλη σημαδεμένη» αφού δεν έχει μείνει κανένα σημείο της πόλης χωρίς επιγραφές και συνθήματα. Τονίζει πως περισσότερο από οτιδήποτε άλλο ο λαός έχει ανάγκη από ησυχία και κάνει έκκληση σε όλα τα πολιτικά κόμματα να σταματήσει ο πόλεμος νεύρων και πέρα από τον υλικό αφοπλισμό να επέλθει και ο ηθικός αφοπλισμός αφού, όπως υποστηρίζει, οι εκδηλώσεις αυτές είναι ανελεύθερες²⁶³. Επισημαίνει δε πως η τακτική των χωνιών και των συνθημάτων που χρησιμοποιεί η Αριστερά -η οποία φέρεται να αγωνίζεται κατά του φασισμού-, όπως σημειώνει η *Ελευθερία*, προσιδιάζει ιδιαιτέρως σε φασιστικές μεθόδους και καταλήγοντας τονίζει πως τόσο ο κομμουνισμός όσο και ο φασισμός είναι συστήματα ανελεύθερα και η προσοχή όλων των λαών θα έπρεπε να στραφεί σε αυτό το γεγονός²⁶⁴.

Η εφημερίδα *Ανεξαρτησία* σημειώνει πως «κάθε μέρα οι ανεύθυνοι, οι αναρμόδιοι, οι ένοπλοι, οι συλλήψεις, οι εκτελέσεις πληθύνονται. Η συνοικία των Αθηνών κατέστη και πάλιν επικίνδυνος» επισημαίνοντας πως δεν υφίσταται πλέον λόγος ύπαρξης «ιδιωτικών στρατευμάτων». Υπογραμμίζει δε την ευθύνη των πολιτικών, οι οποίοι -συμπεριλαμβανομένου και του Σιάντου- εμφανίζονται να επιθυμούν την εξομάλυνση της κατάστασης και σημειώνει πως πρέπει να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα ώστε να παύσει να υφίσταται το αίσθημα της εντεινόμενης ανασφάλειας και ο φόβος της διάσπασης της εθνικής ενότητας²⁶⁵.

Η *Ανεξαρτησία* τονίζει ότι για τις συλλήψεις και εκτελέσεις δεν ευθύνεται μόνο μία παράταξη και επισημαίνει πως από την στιγμή που δεν υπάρχουν φόβοι για δικτατορία της επονομαζόμενης Δεξιάς καθώς οι Λαϊκοί και Φιλελεύθεροι ήταν πάντοτε αντιδικτατορικά κόμματα, και από την στιγμή που το Κομμουνιστικό Κόμμα έχει εγκαταλείψει την ιδέα της δικτατορίας του προλεταριάτου, πρέπει η επιβλαβής και εγκληματική αυτή προπαγάνδα για επικείμενο πραξικόπημα είτε από την μία είτε

²⁶² *Ελευθερία*, 21/11/1944, «Μία καταγγελία περί εκτελέσεων δεκαπέντε ατόμων υπό της Πολιτοφυλακής», 2^η σ., 22/11/1944, «Η δράσις των ενόπλων. Συλλήψεις των ΕΛΑΣιτών», 2^η σ., 24/11/1944, «Η χθεσινή δράσις των αγνώστων», 2^η σ., 25/11/1944, «Αι χθεσιναί διαδηλώσεις και αλληπάλληλοι συμπλοκαί», 1^η σ., 26/11/1944, «Νέαι απαγωγαί από αναρμόδιους», 2^η σ.

²⁶³ *Ελευθερία*, 19/11/1944, «Ηθικόν Αφοπλισμόν!», 1^η σ.

²⁶⁴ *Ελευθερία*, 22/11/1944, «Η αριστερά και ο φασισμός», 1^η σ.

²⁶⁵ *Ανεξαρτησία*, 16/11/1944, «Αγωνία», 1^η σ.

από την άλλη παράταξη να σταματήσει καθώς η μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού, όπως αναφέρει, δεν θέλει «ούτε χωνιά, ούτε περιπόλους, ούτε συλλήψεις από ανεύθυνους, ούτε συλλαλητήρια, επιτροπές, σύγχυση» αλλά μόνο τάξη, νόμο και κράτος²⁶⁶.

Η εθνικιστική Δόξα στρέφει τα πυρά της κατά του Παπανδρέου και τον κατηγορεί πως «κυμαίνεται μεταξύ κακοποιού δράσεως και ενόχου αδρανείας, μεταξύ του παλαιοκομματικού κόσμου και του ΕΑΜ» και επισημαίνει πως η εθνική ενότητα πρέπει να είναι οργανική και γνήσια και όχι απλώς μια «μηχανική προσπάθεια συρραφής των δύο άκρων». Επιπλέον σημειώνει πως ένα μεγάλο μέρος του λαού το οποίο δεν ανήκει ούτε στην Δεξιά ούτε στην Αριστερά πιθανώς θα αναγκαστεί να εφαρμόσει την θεωρία «το μη χείρον βέλτιστον» και μεταξύ μιας κομμουνιστικής δικτατορίας που θα εξαλείψει την Μεγάλη Ελλάδα και τις ελευθερίες του ελληνικού λαού και μιας δικτατορίας της Δεξιάς που θα σώσει την Μεγάλη Ελλάδα, θα επιλέξει την δεύτερη με την ελπίδα ότι κάποτε θα την ανατρέψει²⁶⁷.

Εξάλλου όπως υπογραμμίζει η Δόξα θα έρθει η ώρα που η θεία Νέμεσις θα καταδικάσει όλους όσους έχουν μεταβάλει την χώρα «εις ένα σφαγείο, ανόσιο, ανίερο, άτιμο και εγκληματικό χώρο άτιμων, εγκληματικών και ανίερων πράξεων» και οι «δολοφόνοι των αθηναϊκών οδών και οι σφαγιαστές των Ελλήνων πατριωτών και γυναιοπαίδων της πρωτεύουσας του ελληνικού βορρά, θα συρθούν ενώπιον των λαϊκών δικαστηρίων διά να δώσουν τον λόγο των εγκλημάτων τους»²⁶⁸.

Το *Ελληνικό Αίμα* αναφέρει πως μόνο στην Αθήνα η κατάσταση βρίσκεται υπό τον έλεγχο του κράτους και υπάρχει ελευθερία²⁶⁹ και συγκεκριμένα «μόνο στο κέντρο της πόλης καθώς πέρα της Ιεράς Οδού και της γέφυρας του Ποδονίφτη δεν δύναται ναν κυκλοφορήσουν εφημερίδες πέραν αυτών της άκρας αριστεράς»²⁷⁰. Για τα συχνά περιστατικά επιθέσεων, συλλήψεων και απαγωγών αναφέρεται σε κάποιες περιπτώσεις σε δράση αγνώστων ενόπλων και δεν κατονομάζει τους ΕΛΑΣίτες ή την

²⁶⁶ *Ανεξαρτησία*, 17/11/1944, «Ο λαός θέλει κράτος και τάξιν», 1^η σ.

²⁶⁷ *Δόξα*, 19/11/1944, «Ανάγκη σαφών προσανατολισμών», 1^η σ.

²⁶⁸ *Δόξα*, 24/11/1944, «Οι αδελφοκτόνοι», 1^η σ.

²⁶⁹ *Ελληνικό Αίμα*, 22/11/1944, «Τα όρια της υπομονής», 1η σ.

²⁷⁰ *Ελληνικό Αίμα*, 28/11/1944, «Ο, τι θέλει ο λαός!», 1^η σ. Ποδονίφτης είναι ο Κηφισός στην περιοχή των Πατησίων.

Εθνική Πολιτοφυλακή²⁷¹. Ωστόσο σημειώνει και περιστατικά κατά τα οποία κομμουνιστές επιτέθηκαν σε πολίτες γιατί απλώς έσκιζαν τον *Ριζοσπάστη* καθώς και για επιθέσεις σε αξιωματικούς του ΕΛΕΣ, ενώ αναφέρει πως πτώματα που ο ΕΛΑΣ παρουσίαζε ως υποστηρικτών του αποδείχτηκε πως στην πραγματικότητα ήταν θύματα του ΕΛΑΣ²⁷².

Αντιθέτως, ο *Ριζοσπάστης* αναφέρει πως «*Η ατμόσφαιρα της πρωτεύουσας είναι βαριά. Αρχισε να γίνεται αποπνικτική. Από την Ελευσίνα και έξω αέρας καθαρός. Ό, τι πιο μαύρο και σκοτεινό έχει η Ελλάδα ολόκληρη, μαζεμένο στο κέντρο της Αθήνας, καταβάλλει μια μεγάλη, μια απελπισμένη προσπάθεια για να σώσει την χαμένη του υπόθεση. Την αντιλαϊκή υπόθεση της κατάπνιξης των ελευθεριών, την υπόθεση της μοναρχίας, της δικτατορίας, του φασισμού.....*»²⁷³. Επισημαίνει πως «*οι δήμιοι του λαού παραμένουν ελεύθεροι*» και με τις ενέργειές τους προσπαθούν να ανατρέψουν την κυβέρνηση ώστε να επέλθει το χάος «*γιατί έτσι θα μπορεί να γίνει πραξικόπημα των σκοτεινών αντιδραστικών κύκλων για να ξαναγυρίσει με την βία και όχι με τίμιο λαϊκό δημοψήφισμα ο Γλύζμπουργκ*»²⁷⁴.

Ο *Ριζοσπάστης* κάνει συχνά αναφορά σε επιθέσεις αντιδραστικών εις βάρος των πατριωτών πολιτών αλλά και των ΕΛΑΣιτών²⁷⁵ και καταγγέλλει ότι ο «*λυσσόδηκτος τύπος*» που αναφέρεται στα «*έκτροπα της ΕΑΜοκρατίας*», προσπαθεί να συκοφαντήσει τον αγώνα του ΕΑΜ και την ηρωική εποποιία του ΕΛΑΣ και υπογραμμίζει ότι «*ο ελληνικός φασισμός νικήθηκε αλλά δεν πέθανε*»²⁷⁶.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, τόσο το θέμα της δημόσιας ασφάλειας και το ποιος είναι υπεύθυνος για την διαφύλαξή της όσο και η στελέχωση των σωμάτων της κατέχουν κυρίαρχο ρόλο στον πολιτικό λόγο και στον τύπο καθώς από την μία ο αστικός τύπος καταδικάζει τις αυθαιρεσίες του ΕΛΑΣ και από την άλλη το ΚΚΕ-ΕΑΜ και ο *Ριζοσπάστης* επισημαίνουν συνεχώς την επιτακτική ανάγκη εκκαθάρισης των

²⁷¹ *Ελληνικό Αίμα*, 22/11/1944, «Αφοπλίζονται οι ένοπλοι των Αθηνών. Εις την αστυνομία ανετέθη ο αφοπλισμός», 2^η σ., 26/11/1944, «Βανδαλισμοί και συλλήψεις των “αγνώστων”», 2^η σ., 28/11/1944 «Συνεχίζεται η δράσις των “αγνώστων”», 2^η σ.

²⁷² *Ελληνικό Αίμα*, 25/11/1944, «Αι χθεσιναί σκηναί εις την οδόν Σταδίου», 2^η σ.

²⁷³ *Ριζοσπάστης*, 18/11/1944, «Η ανεξαρτησία μας», 1^η σ.

²⁷⁴ *Ριζοσπάστης*, 22/11/1944, «Η πέμπτη φάλαγγα δεν καταθέτει τα όπλα», 1^η σ.

²⁷⁵ Ενδεικτικά: *Ριζοσπάστης*, 21/11/1944, «Οι πατριδοκάπηλοι προκάλεσαν χθες νέα αιματηρά επεισόδια», 2^η σ. 23/11/1944, «Που βαδίζουμε. Προδότες και εγκληματίες πολέμου συνεχίζουν ανενόχλητοι το έργο τους», 1^η σ. 26/11/1944, «Η δράση της πέμπτης φάλαγγας», 1^η σ.

²⁷⁶ *Ριζοσπάστης*, 26/11/1944, «Η “δυναμική αναμέτρησης”», 1^η σ.

σωμάτων ασφαλείας από δωσιλόγους και την τιμωρία των τελευταίων, ζητήματα που αποτελούν δεσμεύσεις της κυβέρνησης.

Ενώ έτσι έχει η κατάσταση, ο Leeper σε τηλεγράφημά του προς το Foreign Office διαμηνύει στον Churchill ότι ο Scobie έλαβε αναφορά πως επίκειται σύντομα πραξικόπημα του ΕΑΜ στην Αθήνα, καθώς ο αριθμός των δυνάμεων του ΕΛΑΣ πλησίον της πρωτεύουσας αλλά και σε διάφορες περιοχές εντός της πόλης συνεχώς αυξάνεται και του διαβιβάζει πως οι ΕΛΑΣίτες έχουν εντολή να κρύβουν τον βαρύτερο οπλισμό τους και να βρίσκονται σε ετοιμότητα. Ο Leeper επισημαίνει ότι υπάρχουν εκ μέρους των κομμουνιστών ορισμένες απαιτήσεις αλλά δεν είναι σαφές αν πρώτα θα ενεργήσουν διά της βίας και μετά θα ζητήσουν να εκτελεστούν οι όροι τους ή αν πρώτα θα τεθούν και σε περίπτωση απόρριψής τους θα δράσουν. Σε κάθε περίπτωση, σημειώνει ο Leeper, ό, τι είναι να γίνει θα γίνει πριν τις 10 Δεκεμβρίου -ημέρα αποστράτευσης των αντάρτικων σωμάτων- και επισημαίνει πως αν οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ στην πρωτεύουσα αυξηθούν και καταλάβουν ορισμένες θέσεις - κλειδιά, οι Βρετανοί θα είναι αντιμέτωποι με το δίλημμα είτε να αποδεχτούν τους όρους του ΕΛΑΣ είτε να τον αντιμετωπίσουν διά της βίας²⁷⁷.

Έτσι ο στρατηγός Wilson -με την έγκριση του Churchill²⁷⁸- εξουσιοδοτεί τον Scobie να κηρύξει την Αθήνα στρατιωτική ζώνη και να δώσει εντολή στον Σαράφη να διατάξει την αποχώρηση από αυτήν όλων των δυνάμεων του ΕΛΑΣ. Επιπλέον, ο Scobie εντέλλεται να αφοπλίζει ή να συλλαμβάνει όσους δεν υπακούν ενώ σε περίπτωση επίθεσης κατά βρετανικών δυνάμεων ή σε απόπειρα πραξικοπήματος μπορεί να χρησιμοποιήσει «*τόση βία, βρετανική ή/και ελληνική, όση χρειάζεται*» για να συντρίψει τον ΕΛΑΣ²⁷⁹.

Στις 16 Νοεμβρίου ο Scobie εκδίδει διαταγή με την οποία απαγορεύει την είσοδο ενόπλων στην Αθήνα και προειδοποιεί πως «...οποιαδήποτε εχθρική ενέργεια κατά των βρετανικών στρατευμάτων θα οδηγούσε σε αυστηρά αντίμετρα ακόμα και την επιβολή στρατιωτικού νόμου»²⁸⁰.

²⁷⁷ Leeper προς FO 15/11/1944, FO 371/43695 R 18600/9/G.

²⁷⁸ Churchill προς Wilson 16/11/1944, FO 371/43695 R 18653/G.

²⁷⁹ Wilson προς Scobie 15/11/1944, FO 371/43695 R 18655.

²⁸⁰ *Ανεξαρτησία*, 17/11/1944, «Απόλυτος συμφωνία επήλθε», 2^η σ., αναλυτικά το άρθρο αναφέρει: «Ο αρχηγός των εν Ελλάδι συμμαχικών δυνάμεων στρατηγός Σκόμπυ εξέδωσε χθες στις 6 μ.μ. διαταγή κατά την οποία απαγορεύεται η οπλοφορία παντός χωρίς ειδική άδεια της Στρατιωτικής Διοίκησης. Με την ίδια διαταγή απαγορεύεται η είσοδος ενόπλου στην περιφέρεια στην οποία ασκεί καθήκοντα τάξεως η

Ωστόσο η *Ανεξαρτησία* σημειώνει πως η ανακοίνωση της απαγόρευσης εισόδου ενόπλων έχει σχέση με την επικείμενη κινητοποίηση όλων των οργανώσεων του ΕΑΜ για το προσεχές συλλαλητήριο του ΚΚΕ και την συμμετοχή σε αυτό και των ενόπλων τμημάτων του αλλά και με σχετικές πληροφορίες ότι μεταφέρονται τμήματα του ΕΛΑΣ από την επαρχία στην Αθήνα για να συμμετάσχουν σε αυτό με σκοπό την επιβολή των απόψεών τους μέσω των λαϊκών και δυναμικών αυτών επεμβάσεων²⁸¹.

Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε πως η μετακίνηση μικρών μονάδων του ΕΛΑΣ κατά τις 10-14 Νοεμβρίου πλησίον της πρωτεύουσας -που ερμηνεύθηκε από τον Βρετανό πρεσβευτή σαν προπαρασκευή πραξικοπήματος- οφείλεται στους φόβους της ΕΑΜικής και κομμουνιστικής ηγεσίας για επικείμενο πραξικόπημα από τις εθνικιστικές δυνάμεις. Επιπλέον η μετακίνηση αυτή είχε ως στόχο την εξουδετέρωση των επιπτώσεων της παρουσίας της Ορεινής Ταξιαρχίας στην Αττική²⁸² -μιας και από την απελευθέρωση μέχρι και την άφιξή της δεν είχε γίνει καμία μεταβολή στην διάταξη των δυνάμεων του ΕΛΑΣ²⁸³- διότι στους κύκλους των αριστερών κυκλοφορούσε η φήμη πως η ταξιαρχία είχε έρθει για να συντρίψει το ΕΑΜ και να επαναφέρει τον βασιλιά²⁸⁴.

Ο Σιάντος την ημέρα άφιξης της Ορεινής Ταξιαρχίας είχε διαμηνύσει στις οργανώσεις πως «...η αντίδραση αποσκοπεί στην δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για ένα πραξικόπημα και δικτατορία... Η Πολιτοφυλακή θα πρέπει να εκτελεί τα καθήκοντά της μέχρι να συγκροτηθεί μια Εθνοφυλακή που θ' ανταποκρίνεται στην θέληση του λαού» και καλούσε σε επαγρύπνηση με την «...φροντίδα δημιουργίας δημοκρατικού μετώπου κατά της μοναρχίας...»²⁸⁵. Γενικότερα όμως ήταν έντονη η φημολογία για επικείμενο πραξικόπημα της Δεξιάς με την βοήθεια της Ταξιαρχίας, το οποίο ο MacVeagh διαμήνυε στον Παπανδρέου να μην ανεχθεί²⁸⁶.

Να σημειώσουμε πως οι «φήμες» αυτές ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα αφού στους βασιλόφρονες κύκλους επεξεργάζονταν και εισηγούνταν στον Γεώργιο σχέδια

Αστυνομία Πόλεων (Αθήνα, Πειραιάς και Περίχωρα). Σε περίπτωση διασάλευσης της τάξης και σε αδυναμία της αστυνομίας να τηρήσει την τάξη, θα επεμβαίνουν τμήματα των ενόπλων δυνάμεων του κατά γη στρατού».

²⁸¹ *Ανεξαρτησία*, 17/11/1944, «Ολόκληρον το ιστορικόν», 2^η σ.

²⁸² Ιατρίδης, ό.π., σ. 154.

²⁸³ Ό.π., σ. 150.

²⁸⁴ Ό.π., σ. 148.

²⁸⁵ Ό.π., σ. 152.

²⁸⁶ Ό.π., σ. 156.

για την διάλυση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας, την ανάληψη της ηγεσίας των ενόπλων δυνάμεων και την «έστω διά της βίας» διάλυση του ΕΛΑΣ. Η στρατιωτική δύναμη για το εγχείρημα αυτό, το οποίο θα επανέφερε τον βασιλιά στον θρόνο του ώστε να ορκίσει στην συνέχεια μια κυβέρνηση πολιτικών και στρατιωτικών συνίστατο στην Ορεινή Ταξιαρχία, τον Ιερό Λόχο, την χωροφυλακή αλλά και τα Τάγματα Ασφαλείας. Το σχέδιο προέβλεπε την κατάληψη της εξουσίας αρχικά στην πρωτεύουσα και στην συνέχεια την σταδιακή επέκταση της στην υπόλοιπη Ελλάδα²⁸⁷.

Επιπλέον τα καθημερινά σχεδόν περιστατικά που σημειώνονται μεταξύ της Χ και άλλων δωσιλογικών οργανώσεων και του ΕΛΑΣ²⁸⁸ δημιουργούσαν ανησυχία στην ηγεσία του ΚΚΕ για τα άοπλα τμήματα του εφεδρικού ΕΛΑΣ ο οποίος ήταν σε διαδικασία αποστράτευσης²⁸⁹ με αποτέλεσμα να διαταχθεί η είσοδος όπλων στην Αθήνα²⁹⁰, αφού διαχέονταν πληροφορίες πως η Χ, ο ΕΔΕΣ Αθήνας και άλλες φασιστικές οργανώσεις σχεδίαζαν να χτυπήσουν τις άοπλες δυνάμεις του ΕΛΑΣ²⁹¹.

Παράλληλα, η παραμονή σε νευραλγικές θέσεις του υπουργείου Στρατιωτικών ατόμων όπως ο Σπηλιωτόπουλος και ο Βεντήρης δημιουργούσε επιπλέον ανησυχίες στο ΚΚΕ-ΕΑΜ. Ο Σπηλιωτόπουλος -πρώην στρατιωτικός διοικητής Αττικής διορισμένος από την κυβέρνηση- έναν μήνα πριν την απελευθέρωση και αφού την κυβέρνηση είχαν στελεχώσει και ΕΑΜικοί υπουργοί δήλωνε στους εκπροσώπους του ΚΚΕ-ΕΑΜ στην Ελλάδα πως δεν είχε εντολές από την κυβέρνηση Παπανδρέου να συνεργάζεται με το ΕΑΜ²⁹². Επιπλέον, σύμφωνα με τις πληροφορίες των στελεχών του ΚΚΕ ο Σπηλιωτόπουλος ερχόταν σε επαφή και συνεργαζόταν με μέλη δωσιλογικών οργανώσεων όπως της Χ και της ΡΑΝ²⁹³.

²⁸⁷ Ριζάς, *ό.π.*

²⁸⁸ Νίκανδρος Κεπέσης, *Ο Δεκέμβρης του 1944*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, ⁴1984, σ. 87-96.

²⁸⁹ Χρύσα (Χατζηβασιλείου) προς κομματική οργάνωση Μακεδονίας 16/11/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/239, ΑΣΚΙ.

²⁹⁰ Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 291, 307.

²⁹¹ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 88.

²⁹² Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 12/9/1944, Φ=7/32/153 και 21/9/1944, Φ=7/32/193, Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 26/9/1944, Φ=7/32/217, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ. Στο δεύτερο ραδιοτηλεγράφημα μεταξύ άλλων σημειώνεται: «Οι συνταγματάρχες Γεωργιούλης -φρούραρχος Πειραιά- και Στεργιόπουλος -φρούραρχος Αθηνών- παραιτήθηκαν γιατί ο Σπηλιωτόπουλος δεν εδέχθη την γνώμη τους που ήταν συνεργασία με το ΕΑΜ».

²⁹³ Από Πλουμπίδη 5/9/1944, Φ=7/32/129, Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 6/9/1944, Φ=7/32/131, Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 10/9/1944 Φ=7/32/144, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ

Να σημειωθεί δε πως ο Σπηλιωτόπουλος, από τον Αύγουστο - Σεπτέμβριο 1944 οπότε και ανέλαβε στρατιωτικός διοικητής Αθηνών από τις πρώτες διαταγές που εξέδωσε ήταν ο εξοπλισμός των «εθνικών ομάδων»²⁹⁴. Στο υπουργείο Στρατιωτικών παρέμενε και ο Βεντήρης, στέλεχος της ΡΑΝ, ο οποίος είχε πρωτοστατήσει στην εκκαθάριση από τους δημοκρατικούς αξιωματικούς των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων Μέσης Ανατολής²⁹⁵, με αποτέλεσμα η ΕΑΜική ηγεσία να εκφράζει δικαίως έντονες ανησυχίες για τις προθέσεις της κυβέρνησης²⁹⁶.

Επιπροσθέτως, ενώ στην Συντακτική Πράξη «Περί συγκροτήσεως του Σώματος των Αξιωματικών και Ανθυπασπιστών της Εθνοφυλακής» της 24^{ης} Νοεμβρίου 1944 επισημαίνεται πως «*Αξιωματικοί και Ανθυπασπισταί, καταταγέντες εις τα Τάγματα Ασφαλείας, θεωρούνται αυτοδικαίως αποβληθέντες του Σώματος και διαγράφονται εκ του Μητρώου των Στελεχών της Χωροφυλακής διά διαταγής του Υπουργού των Στρατιωτικών. Εξ αυτών δύνανται να ζητήσωσι την ουσιαστικήν κρίσιν του Α' Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου... όσοι εγκαίρως και οικειοθελώς απεχώρησαν είτε εξηναγκάσθησαν βιαίως υπό των κατακτητών εις κατάταξιν, κατέστησαν δε έκδηλον την αντίδρασιν των...*»²⁹⁷, η αποπομπή τους και η παραπομπή σε δίκη για συνεργασία με τους κατακτητές δεν συντελείται.

Ταυτόχρονα, σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου ταγματасφαλίτες συρρέουν συνεχώς στην Αθήνα από το Γύθειο²⁹⁸, την Τρίπολη, την Κόρινθο και το Ναύπλιο οι οποίοι συγκεντρώνονται στην Σχολή Χωροφυλακής στο Γουδί, μαζί με την Ορεινή Ταξιαρχία²⁹⁹. Εξάλλου, ο Σπηλιωτόπουλος πριν την απελευθέρωση είχε καταβάλει προσπάθειες διατήρησής τους, ισχυριζόμενος μάλιστα πως λειτουργεί κατ' εντολή

²⁹⁴ Θρασύβουλος Τσακαλώτος, *Σαράντα χρόνια στρατιώτης της Ελλάδος. Πως εκερδίσαμε τους αγώνες μας 1940-1949*, Τυπ. Ακροπόλεως, Αθήνα. 1960, τ. Γ', σ. 576.

²⁹⁵ Ριζάς, *ό.π.*, σ. 51.

²⁹⁶ Η *Ανεξαρτησία* αναφέρει πως ο Σβώλος εξέφρασε την έκπληξή του για τον διορισμό των Βεντήρη και Σπηλιωτόπουλου καθώς είχε δοθεί διαβεβαίωση ότι αυτοί οι δύο αξιωματικοί δεν θα χρησιμοποιηθούν σε ηγετικές θέσεις στον ανασυγκροτούμενο εθνικό στρατό. *Ανεξαρτησία*, 20/11/1944, «Η πρωινή πολύωρος σύσκεψιν», 2^η σ.

²⁹⁷ Συντακτική Πράξη «Περί συγκροτήσεως του Σώματος των Αξιωματικών και Ανθυπασπιστών της Εθνοφυλακής» Αρθρο 4^ο, 24/11/1944, Αρχείο Αιγιαλίδης, κουτί 1, φ. 3, ΕΛΙΑ.

²⁹⁸ «Κατάστασις ονομαστική εμφανίονσα τους αξιωματικούς εις Αθήνας μεταφερθέντας των Ταγμάτων Ασφαλείας Γυθείου», 12/11/1944, Αρχείο Ηλία Λαγκάκου, ΕΛΙΑ, βλ. και «Ονομαστικός κατάλογος των κρατουμένων αξιωματικών των Ταγμάτων Ασφαλείας εις τας φυλακάς Σπάρτης», στο ίδιο.

²⁹⁹ Κωστόπουλος, *ό.π.*, σ. 70-71.

της κυβέρνησης³⁰⁰. Να σημειωθεί πως το ΚΚΕ είχε ενδείξεις ότι τα Τάγματα Ασφαλείας είχαν πάρει εντολές συγκεκριμένα από τον Παπανδρέου να μην διαλυθούν³⁰¹, με το οποίο φέρονται να ευθυγραμμίζονται και άλλοι πολιτικοί εντός και εκτός κυβέρνησης μεταξύ των οποίων οι βασιλικοί και οι Π. Ράλλης, Σοφούλης, Γονατάς³⁰². Επιπλέον, στα χέρια του ΚΚΕ είχε περιέλθει απόρρητη διαταγή του Σπηλιωτόπουλου που ανέφερε πως κατόπιν εντολής της κυβέρνησης του Καΐρου συγκροτούνται συντάγματα πεζικού και ανεξάρτητα τάγματα από τους ταγματασφαλίτες με την ταυτόχρονη ενίσχυση τους από δωσιλογικές οργανώσεις³⁰³.

Εξάλλου στην ηγεσία των Ταγμάτων Ασφαλείας είχε ανακοινωθεί εμπιστευτικά ότι η αποκήρυξή τους από την κυβέρνηση (εξορίας) ήταν εικονική³⁰⁴. Όπως σημειώνει ο Θρασύβουλος Τσακαλώτος, διοικητής της 3^{ης} Ορεινής Ταξιαρχίας: *«Τα Τάγματα Ασφαλείας ευρίσκονται εις δυσχερέστατη θέση καθώς έχουν αποκηρυχθεί από την κυβέρνηση ως προδοτικά. Καταλλήλως όμως ο στρατιωτικός διοικητής (Σπηλιωτόπουλος) τα ειδοποιεί να συνεχίσουν την υπηρεσία τους με την δήλωση -όχι ακριβώς- ότι θα τύχουν συγγνώμης. Χρειάζονται αυτά ως αντίπαλοι κατά του ΕΑΜ, το οποίο επιμόνως ζητεί την διάλυσή τους»*³⁰⁵.

Επιπλέον, οι ταγματασφαλίτες με διαταγή του Σπηλιωτόπουλου της 10^{ης} Νοεμβρίου βρίσκονται «εν αυστηρά επιφυλακή» και «εν αναμονή διαταγών», ενώ χρησιμοποιούνται και οι υπηρεσίες τους για την κάλυψη της λαθραίας εισαγωγής όπλων με προορισμό τον εξοπλισμό των αντιΕΑΜικών οργανώσεων για την τελική αναμέτρηση με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ³⁰⁶. Να σημειωθεί δε πως το σχέδιο διατήρησης των Ταγμάτων συνάδει με την επιδίωξη της βρετανικής πολιτικής αφού οι Βρετανοί εξέταζαν από τον Ιουνίου του 1944 την ένταξη της καλύτερης στρατιωτικά και λιγότερο εκτεθειμένης πολιτικά μερίδας των Ταγμάτων στον εθνικό στρατό³⁰⁷.

³⁰⁰ Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 19/9/1944, Φ=7/32/185, Ιωαννίδης προς όλες τις οργανώσεις του κόμματος 20/9/1944, Φ=7/32/188, Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 26/9/1944, Φ=7/32/217, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

³⁰¹ Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 8/9/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/141, ΑΣΚΙ.

³⁰² Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 13/9/1944, Φ=7/32/160, Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 16/9/1944, Φ=7/32/168, Ρούσος προς Λεωνίδα (Στρίγκο) Μακεδονικό Γραφείο, Φ=7/32/217, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

³⁰³ Πλουμπίδης προς Ιωαννίδη 16/9/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/168, ΑΣΚΙ.

³⁰⁴ Κωστόπουλος, *ό.π.*

³⁰⁵ Τσακαλώτος, *ό.π.*, σ. 578.

³⁰⁶ Κωστόπουλος, *ό.π.*

³⁰⁷ Παπαστράτης, «Οι κυβερνήσεις εξορίας...», *ό.π.*

Στην συγκέντρωσή των ταγματасφαιλιτών στην Αττική, ο Ριζοσπάστης απαντά με συνεχείς καταγγελίες ενώ δημοσιεύει και διαταγή του Σπηλιωτόπουλου της 4^{ης} Νοεμβρίου με την οποία τους θέτει σε πολεμική διαθεσιμότητα και καταγγέλλει πως η νέα Εθνοφυλακή στελεχώνεται με άνδρες των Ταγμάτων³⁰⁸.

Παράλληλα, η Συντακτική Πράξη «Περί συγκροτήσεως του Σώματος των Αξιωματικών και Ανθυπασιστών της Εθνοφυλακής» της 24^{ης} Νοεμβρίου 1944 αφού σημειώνει πως «Το (Ανώτατο Στρατιωτικό) Συμβούλιον λαμβάνον υπ' όψει την διαγωγήν κατά την περίοδον της Δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου και κατά την διάρκειαν της Κατοχής... ως και την πολεμικήν και υπηρεσιακήν δράσιν, τον χαρακτήρα, τα διοικητικά και ηθικά προσόντα, την επαγγελματικήν κατάστασιν αποφασίζει ποιοί θα παραμείνωσιν εις την ενέργειαν ως έχοντες αναμφισβητήτως άπαντα τα προσόντα τα ενδεικνυόμενα διά τα ηγετικά προσόντα της νέας Εθνοφυλακής, ποιοί θα αποστρατευθώσι και ποιοί θα τεθώσιν εις απόταξιν» επισημαίνει πως «Η από της 4^{ης} Αυγούστου 1936 μέχρι της 28^{ης} Απριλίου 1941 χρονική περίοδος λογίζεται ως περίοδος καθεστώτος Δικτατορικής διοικήσεως της χώρας. Αξιωματικοί και Ανθυπασισταί της τέως Χωροφυλακής εμφανώς εκδηλωθέντες έργω και ενεργεία επί της Δικτατορίας και χρησιμεύσαντες ως στηλοβάται του Αντιστατικού Καθεστώτος... απολύονται της υπηρεσίας διά πράξεως του Υπουργού των Στρατιωτικών μετά γνωμάτευσιν του (Ανώτατου Στρατιωτικού) Συμβουλίου... Αξιωματικοί και Ανθυπασισταί της τέως Χωροφυλακής υπηρετούντες την 28^{ην} Απριλίου 1941 εις τας ας κατείχον θέσεις, ένα έχουν αποδεδειγμένως συνεργασθή με τον Κατακτητήν ή εβοήθησαν τας Κυβερνήσεις Κατοχής εις την λήψιν μέτρων καταθλιπτικών και αντιπατριωτικών ή αντέδρασαν κατά τρόπον καταφανή εις την Εθνικήν κατά του εχθρού αντίστασιν και συνείργησαν εις την μείωσιν της αντιστάσεως του Έθνους... κριθήσονται κατά βαθμόν ευθύνης υπό των διά της παρούσης Συντακτικής Πράξεως προβλεπομένων Συμβουλίων.... Η υπηρεσία των κρινομένων, οίτινες υπηρέτησαν εις την Ειδικήν Ασφάλειαν³⁰⁹ αποτελεί ιδιαίτερον επιβαρυντικόν στοιχείον αναλόγως της δράσεως εκάστου»³¹⁰.

³⁰⁸ Ριζοσπάστης, 25/11/1944, «Οι αξιωματικοί των Ταγμάτων πήγαν στο Κορωπί και στα Μέγαρα σαν στελέχη της Εθνοφυλακής», 2^η σ., 23/11/1944, «Το στρατιωτικό», 1^η σ., 18/11/1944, «Να ποιος είναι ο Σπηλιωτόπουλος», 1^η σ., βλ. και Χατζηιωσήφ, ό.π., σ. 386

³⁰⁹ Να σημειωθεί ότι το σώμα της Ειδικής Ασφάλειας της χωροφυλακής επέδειξε ιδιαίτερο ζήλο στους βασανισμούς αγωνιστών και στην κατάδοσή τους στους Γερμανούς.

³¹⁰ Συντακτική Πράξη «Περί συγκροτήσεως του Σώματος των Αξιωματικών και Ανθυπασιστών της Εθνοφυλακής» Άρθρο 5^ο, 24/11/1944, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 3, ΕΛΙΑ.

Παρ' όλα αυτά οι διαδικασίες εκκαθάρισης του σώματος της χωροφυλακής δεν προχωρούν. Επιπλέον, ενώ ο Σπηλιωτόπουλος είχε αρχικά -στις 6 Οκτωβρίου- διατάξει την διάλυση του σώματος της Ειδικής Ασφάλειας, στις 10 Οκτωβρίου, δύο μέρες πριν την Απελευθέρωση, τροποποιεί την απόφαση ως ακολούθως: «*Άπαντες οι Αξιωματικοί οι υπηρετούντες εις την Ειδικήν Ασφάλειαν κατά την ημέραν της αντικαταστάσεως του Υποστράτηγου Λάμπου τίθενται αμέσως εις την διάθεσιν του Αρχηγείου Χωροφυλακής απαγορευμένης της χρησιμοποίησός των εις οιανδήποτε υπηρεσίαν άνευ διαταγής της Εθνικής υπηρεσίας*»³¹¹. Επιπλέον υπάρχουν υποδείξεις για την παραμονή αξιωματικών της Ειδικής Ασφάλειας στην χωροφυλακή «*μέχρι λήψεως αποφάσεων υπό της Εθνικής Κυβερνήσεως*»³¹².

Να σημειωθεί μάλιστα πως μερίδα του τύπου προασπίζεται το στρατιωτικό αυτό σώμα σημειώνοντας πως «*καταβάλλεται προσπάθεια όπως γίνει (η χωροφυλακή) το εξιλαστήριο θύμα δι' όλα τα ανομήματα της περιόδου της Κατοχής*» και υπογραμμίζει πως η χωροφυλακή είχε το μικρότερο ποσοστό -από τους οργανωμένους Έλληνες- ατόμων που συνεργάστηκαν με τον κατακτητή ή που υπέπεσαν σε αδικήματα του ποινικού δικαίου, ζητώντας παράλληλα την προστασία του ηθικού κύρους του σώματος³¹³. Από την άλλη μεριά, ο Ριζοσπάστης καταγγέλλει την δράση του σώματος και τις επιθέσεις χωροφυλάκων εναντίον ΕΛΑΣιτών και πατριωτών πολιτών αλλά και την άφιξη στην Αθήνα χωροφυλάκων από όλη την Ελλάδα³¹⁴.

Να σημειώσουμε εδώ πως βάσει του σκεπτικού ότι κριτήρια για την είσοδο των αξιωματικών στον νέο στρατό -την οποία θα αποφασίζει το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο- είναι πέρα από την επαγγελματική ικανότητά τους, τόσο η διαγωγή τους κατά τον πόλεμο στην Αλβανία όσο και η στάση τους σε όλη την διάρκεια της κατοχής, αποκλείονται οι αξιωματικοί που συμμετείχαν στο κίνημα υπέρ της ΠΕΕΑ τον Απρίλιο του 1944 στην Μέση Ανατολή³¹⁵. Ο Παπανδρέου δήλωσε πως δεν

³¹¹ Στρατιωτική Διοίκηση Αττικής. Διαταγή Απόρρητος Προσωπική Εξαιρετικώς επείγουσα. 10/10/1944, Αρχείο Λαγκάκου, ΕΛΙΑ.

³¹² Αρχηγείον Χωροφυλακής. Κατάστασις ονομαστική των Αξιωματικών και Ανθυπασιπιστών της τέως Διευθύνσεως Ειδικής Ασφάλειας του Κράτους οίτινες προτάσει του κ. Υπαρχηγού του Σώματος δέον να κρατηθώσιν εις την Σχολήν Χωροφυλακής μέχρι λήψεως αποφάσεων υπό της Εθνικής Κυβερνήσεως. Οκτώβριος 1944, Αρχείο Λαγκάκου, ΕΛΙΑ.

³¹³ *Ελευθερία*, 21/11/1944, «Χωρίς φόβο και λογοκρισία», 1^η σ., βλ. και *Ελληνικό Αίμα*, 24/11/1944, «Κρίσης και απόψεις», 1^η σ. όπου σημειώνεται πως η δράση της χωροφυλακής δεν πρέπει να συγχέεται με αυτήν της Ειδικής Ασφάλειας και τονίζεται πως πολλοί χωροφύλακες διώχθηκαν από τους κουίσλινγκς και τους γερμανοϊταλούς.

³¹⁴ Ενδεικτικά: *Ριζοσπάστης*, 26/11/1944, «Να ποια είναι η χωροφυλακή!», 2^η σ.

³¹⁵ *Καθημερινά Νέα*, 21/11/1944, «Ενεκρίθη ομοφώνως το στρατιωτικόν νομοσχέδιον», 2^η σ.

υπάρχει ειδική ρύθμιση για αυτούς αλλά το γεγονός ότι υπάρχει προηγούμενη καταδίκη του κινήματος τόσο από τους αστούς όσο και από τους ΕΑΜικούς πολιτικούς, εμποδίζει τους αξιωματικούς και στρατιώτες να τεθούν υπό την κρίση του Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο και συνεπώς να επανέλθουν στο στράτευμα³¹⁶.

Ωστόσο δεν τέθηκε ζήτημα για τους βασιλόφρονες αξιωματικούς οι οποίοι τον Μάρτιο του 1943 υπέβαλλαν τις παραιτήσεις τους και αρνήθηκαν να υπηρετήσουν υπό τις διαταγές δημοκρατικών αξιωματικών, οι οποίοι συμμετείχαν στα φιλοβενιζελικά κινήματα της δεκαετίας τους 1930. Οι βασιλόφρονες αξιωματικοί μάλιστα που αρνήθηκαν να πολεμήσουν χαρακτηρίστηκαν από την τότε διοίκηση του Γενικού Κέντρου Εκπαιδύσεως και Σχολών του ελληνικού στρατού ως *εσωτερικοί εχθροί της ελληνικής πολεμικής προσπάθειας* και τους αποδόθηκε ο χαρακτηρισμός «πεμπτοφαλαγγίτες», ενώ απομακρύνθηκαν από τις μονάδες τους και φυλακίστηκαν στο στρατόπεδο του Μερτζαγιούν. Ωστόσο οι αξιωματικοί αυτοί επανήλθαν στο στράτευμα κατά την συγκρότηση της Ορεινής Ταξιαρχίας, επάνοδο την οποία ερμήνευσαν ως δικαίωση των αντιλήψεών τους για την οργάνωση, τα στελέχη και το φρόνημα που πρέπει να διαθέτει ο στρατός³¹⁷.

Έτσι, το αίτημα των Βρετανών και των αστών της ελληνικής κυβέρνησης, η ταξιαρχία να στελεχωθεί αυτούσια τον εθνικό στρατό σήμαινε ότι οι αξιωματικοί αυτοί που σαμποτάρισαν την πολεμική προσπάθεια του ελληνικού στρατού δεν θα περνούσαν υπό κρίση και θα υπηρετούσαν κανονικά.

Κατ' αυτόν τον τρόπο ενώ η εκκαθάριση των δωσιλόγων δεν προχωρά και οι Λαϊκοί και Φιλελεύθεροι της κυβέρνησης αντιτίθεντο στην άμεση εκκαθάριση του στρατεύματος λόγω έλλειψης των απαραίτητων εγγυήσεων για δίκαιη κρίση³¹⁸, το θέμα της αποστράτευσης της Ορεινής Ταξιαρχίας που είχε αποκτήσει πρακτική και συμβολική αξία, ήταν το επίμαχο σημείο πρόκλησης αντιπαραθέσεων. Το ΕΑΜ αρνείτο τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ αν ταυτόχρονα δεν τιμωρούνταν οι συνεργάτες του κατακτητή εντός των σωμάτων ασφαλείας και δεν διαλύονταν όλες οι στρατιωτικές οργανώσεις, συμπεριλαμβανομένης και της Ορεινής Ταξιαρχίας. Από

³¹⁶ *Ελευθερία*, 23/11/1944, «Ενηφίσθη το στρατιωτικόν νομοσχέδιον», 2^η σ.

³¹⁷ Τάσος Σακελλαρόπουλος, «Το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών στον πόλεμο και την πολιτική» στο συλλογικό: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2007, τ. Γ1, σ. 324, 348-349.

³¹⁸ *Ανεξαρτησία*, 22/11/1944, «Όλοι αι λεπτομέρειαι της συζητήσεως διά το στρατιωτικόν ζήτημα», 2^η σ.

την άλλη μεριά, οι αστοί πολιτικοί θεωρούσαν προϋπόθεση για όλα την εκ των προτέρων αποστράτευση του ΕΛΑΣ³¹⁹.

Στις αξιώσεις των Λαϊκών και Φιλελευθέρων καθώς και σε όλους «τους “πατριώτες” της “Μεγάλης Ελλάδας”» που απειλούν να παραιτηθούν από την κυβέρνηση αν δεν διαλυθεί ο ΕΛΑΣ στην ορισμένη προθεσμία, ο Ριζοσπάστης απαντά πως είναι πατριωτικό καθήκον του ΕΛΑΣ να συνεχίσει να πολεμάει για την ολοκληρωτική απελευθέρωση της Κρήτης και των Δωδεκανήσων ειδικά την στιγμή που ο εχθρός είναι λίγα χιλιόμετρα έξω από την Ελλάδα και πολεμά εναντίον των Συμμάχων.

Ο Ριζοσπάστης υπογραμμίζει πως όσοι απαιτούν τον άμεσο αφοπλισμό του ΕΛΑΣ και δεν ενδιαφέρονται για την τιμωρία των δωσιλόγων, στην πραγματικότητα είναι έρμαια των «στενών κομματικών και ατομικών συμφερόντων μερικών οικογενειών» και έρχονται σε σύγκρουση με τα «ζωτικά λαϊκά και εθνικά συμφέροντα». Επισημαίνει δε πως προϋπόθεση για τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ -ο οποίος όπως σημειώνει δεν έχει την αξίωση να είναι πάνω από τις άλλες οργανώσεις αλλά έχει την αξίωση να είναι ισότιμος στα καθήκοντα και τα δικαιώματα με όλους τους άλλους- είναι η εξάλειψη του κινδύνου πραξικοπήματος και η εξασφάλιση ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης³²⁰.

Ο Τσιριμώκος, γραμματέας της ΕΛΔ, από την άλλη, σε άρθρο του στην *Μάχη* με τίτλο «Ο εμφύλιος πόλεμος δεν θα γίνει» τονίζει: «*Η’ θα δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις για να μπορέσει ο λαός να εκφράσει ελεύθερα την θέλησή του ή θα κατακυλήσουμε στην ένοπλη ρήξη για την επικράτηση*». Επισημαίνει δε πως «*απ’ την λύση του στρατιωτικού εξαρτάται η ησυχία του τόπου. Κανείς δεν παραδίδεται στον άλλο. Όλοι πρέπει να απαλλαγούν απ’ τον φόβο πως ο άλλος θα επικρατήσει με την βία*» και συμπληρώνει πως «*ο νέος στρατός δεν είναι όργανο για την επικράτηση κανενός, μα για την εξασφάλιση της λαϊκής κυριαρχίας και επομένως φασίστες και κινηματίες δεν έχουν θέση μέσα σε τέτοιο στρατό*»³²¹.

Ενώ λοιπόν από το Συμβόλαιο του Λιβάνου και από τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης, προβλεπόταν η σύλληψη και τιμωρία των συνεργατών των Γερμανών και η εκκαθάριση όλων των κρατικών υπηρεσιών από τους συνεργάτες και

³¹⁹ Ιατρίδης, ό.π., σ. 162.

³²⁰ Ριζοσπάστης, 23/11/1944, «Το στρατιωτικό». 1^η σ.

³²¹ *Μάχη*, 23/11/1944, «Ο εμφύλιος πόλεμος δεν θα γίνει», 1^η σ.

ιδιαίτερα των υπηρεσιών που αφορούσαν την δημόσια τάξη και εθνική ασφάλεια, εκτός από την σύλληψη κάποιων πολύ γνωστών δωσιλόγων, οι προσπάθειες των αστών υπουργών της κυβέρνησης για απομάκρυνση των συνεργατών του κατακτητή από την χωροφυλακή και την αστυνομία πόλεων ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτες³²².

Το θέμα αυτό ήταν μείζονος σημασίας για τους αριστερούς και όλους όσους αναμείχθηκαν στο κίνημα Αντίστασης καθώς τα τακτικά σώματα ασφαλείας χρησιμοποιήθηκαν από το μεταξικό καθεστώς αρχικά και από τους κατακτητές στην συνέχεια, για την δίωξη των Αριστερών. Όσο τα ίδια άτομα που υπηρετούσαν την 4^η Αυγούστου και τον κατακτητή βρίσκονταν στην υπηρεσία της κυβέρνησης Παπανδρέου, ενισχυόταν η καχυποψία και ο φόβος μεγάλου μέρους του κόσμου πως τα σώματα αυτά θα χρησιμοποιηθούν για την επιβολή καθεστώτων ευνοϊκών προς την Δεξιά ή την μοναρχία και θα συντελέσουν στην συντριβή του κινήματος της Αριστεράς όπως είχε συμβεί στην μεταξική περίοδο³²³.

Έτσι το λαϊκό αίτημα για δικαιοσύνη, η απόδοση της οποίας θα επέφερε την εξουδετέρωση της αποτελεσματικότητας των σωμάτων ασφαλείας και την διατήρηση μόνο του ΕΛΑΣ³²⁴, δεν ικανοποιείται αφού τα αστικά πολιτικά κόμματα αναγνωρίζουν πως δεν θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν το ΕΑΜικό κίνημα και τα αιτήματά του χωρίς αντιστάθμισμα στον ΕΛΑΣ. Κύριος στόχος λοιπόν είναι ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ και η διατήρηση της χωροφυλακής και της αστυνομίας πόλεων ως είχαν αλλά και των Ταγμάτων Ασφαλείας και όλων των εθνικιστικών και δωσιλογικών οργανώσεων, τα μέλη των οποίων παράλληλα συγκεντρώνονται στην πρωτεύουσα.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, παρότι είχαν ληφθεί οι σχετικές αποφάσεις, η αποφυγή εφαρμογής των μέτρων εκκαθάρισης του κρατικού μηχανισμού και απονομής δικαιοσύνης δημιουργεί προβλήματα στις σχέσεις μεταξύ του ΚΚΕ-ΕΑΜ και των αστών της κυβέρνησης όχι μόνο διότι συνιστούν καίρια παραβίαση του Συμφώνου του Λιβάνου αλλά επιπλέον, διότι η μη σύλληψη των συνεργατών των Γερμανών που κυκλοφορούσαν ελεύθεροι προσέβαλε το αίσθημα δικαίου και ενέτεινε την ανασφάλεια του ΕΑΜικού κόσμου, επιδεινώνοντας ταυτόχρονα την κρίση αποστράτευσης καθώς η διατήρηση του ΕΛΑΣ θα αποτελεί για το ΕΑΜικό

³²² Ιατρίδης, *ό.π.*

³²³ *Ο.π.*, σ. 147.

³²⁴ *Ο.π.*, σ. 161-162.

στρατόπεδο την μοναδική εγγύηση για την ασφάλεια και την μη επιβολή δικτατορικών καθεστώτων.

Επιπλέον, η ηγεσία του ΚΚΕ ήταν αντιμέτωπη με τις προειδοποιήσεις στελεχών του κόμματος και στρατιωτικών πως επίκειται σύγκρουση και πως πρέπει να λάβει τα μέτρα της. Στις 16 Νοεμβρίου σε ραδιοτηλεγράφημα από την Κρήτη προς το ΠΓ του ΚΚΕ αφού επισημαίνεται πως τα σώματα ασφαλείας και ο κρατικός μηχανισμός είναι «γεμάτος 4αυγουστιανούς και πεμπτοφαλαγγίτες» και πως δεν προχωρά η εφαρμογή των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης, υπογραμμίζεται πως «δεν τιμωρούνται οι προδότες, παραβιάζονται οι συμφωνίες για δημιουργία ενιαίου εθνικού στρατού, διάλυση χωροφυλακής και ίδρυση εθνοφυλακής, αναβάλλεται ζήτημα δημοψηφίσματος». Επιπλέον στο μήνυμα σημειώνεται πως «η εξωκυβερνητική αντίδραση με πόλο την Διοίκηση του κόμματος των Φιλελευθέρων και τον Γονατά-οργανωτή των Ταγμάτων Ασφαλείας- συγκεντρώνει μοναρχικά και αντιδραστικά στοιχεία που ετοιμάζουν εμφύλιο πόλεμο και πραξικόπημα...». Το ραδιοτηλεγράφημα καταλήγει: «Πρέπει να είμαστε σε επιφυλακή μπροστά στην γενική επίθεση που ετοιμάζει η αντίδραση»³²⁵.

Ο Άρης Βελουχιώτης την ημέρα άφιξης της Ορεινής Ταξιαρχίας τηλεγραφούσε στον Σιάντο: «Περιμένουμε τις εντολές για να δράσουμε. Το 100% του στρατού και το 70% του λαού περιμένουν ανυπόμονα το σινιάλο για δράση κατά των σκοτεινών δυνάμεων»³²⁶. Επιπλέον, ο Βελουχιώτης είχε δώσει διαταγή να περιοριστεί η κατανάλωση βενζίνης έτσι ώστε αν ξεσπάσει σύγκρουση να μπορούν να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες που θα προκύψουν³²⁷ ενώ στις 17 Νοεμβρίου με δική του πρωτοβουλία πραγματοποιήθηκε στην Λαμία σύσκεψη των Καπεταναίων των μεγάλων ομάδων του ΕΛΑΣ κατά την οποία συνέστησε την λήψη των αναγκαίων μέτρων για την προοπτική ενόπλου αγώνα κατά της ελληνικής αντίδρασης την οποία πολύ πιθανώς θα στήριζαν και οι Βρετανοί. Για τις ενέργειές του αυτές, σύμφωνα με τον Μακρίδη, ο Βελουχιώτης, επικρίθηκε έντονα από τον Σιάντο ο οποίος τον

³²⁵ Επιτροπή Πόλης Κρήτης προς το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ 16/11/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/240, ΑΣΚΙ.

³²⁶ George Alexander, *The prelude to the Truman Doctrine. British policy in Greece 1944-1947*, Clarendon Press, Oxford, 1982, σ. 67 (από τα κατασχεθέντα από τους Βρετανούς έγγραφα του ΚΚΕ που βρίσκονται στο αρχείο του War Office).

³²⁷ Για τις οδηγίες που έδινε ο Βελουχιώτης στην διάρκεια του Νοεμβρίου για την ανάγκη μειωμένης κατανάλωσης καυσίμων βλ. και την μαρτυρία του ΕΛΑΣίτη Κώστα Γεωργιάδη (Ζαχαριά) στο: *Η προσωπικότητα του Άρη Βελουχιώτη και η Εθνική Αντίσταση. Ένα επιστημονικό συμπόσιο*, Κλεομένης Κουτσούκης (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, ²1998, σ. 285-287.

κατηγόρησε πως δεσμεύει τις ελευθερίες του ελληνικού λαού και πως προκαλεί την δίκαια αγανάκτηση των Βρετανών³²⁸. Και ο επιτελικός του ΕΛΑΣ, Θόδωρος Μακρίδης στις 10 Νοεμβρίου ειδοποιούσε το ΠΓ του ΚΚΕ πως «*Το εσωτερικό ελληνικό πρόβλημα θα λυθεί αναγκαστικώς πρό του πέρατος του πολέμου. Η λύσις θα είναι βιαία και ουχί κοινοβουλευτική. Η ελληνική αντίδραση θα επιχειρήσει πραξικόπημα κατά τον Δεκέμβριο του 1944 ή τον Ιανουάριο του 1945. Είναι λίαν ενδεχόμενη βρετανική ένοπλος επέμβαση...*»³²⁹.

Για τα όσα διαμήνυσε στην ηγεσία του ΚΚΕ ο Μακρίδης, στάλθηκε στην Λαμία η Χρύσα Χατζηβασιλείου και ο Πέτρος Ρούσος, μέλη του ΠΓ του ΚΚΕ, για να τον καθησυχάσουν πως η σύγκρουση δεν είναι αναμενόμενη αλλά ακόμα και αν φανεί το ενδεχόμενο σύγκρουσης θα παρθούν τα αναγκαία μέτρα³³⁰. Επιπλέον ο Σιάντος προκειμένου να μην επιβληθούν οι πιο σκληροπυρηνικοί, ειδοποιούσε τους πιστούς στην ηγεσία Καπεταναίους, πως η ετοιμότητα στην οποία ήθελε να βρίσκονται οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ, δεν έπρεπε σε καμία περίπτωση να εξελιχθεί σαν δικαιολογία σύγκρουσης³³¹, ενώ σε μήνυμά του προς τον Βελουχιώτη ζητούσε να αποφευχθούν οποιεσδήποτε κινήσεις μπορούσαν να δημιουργήσουν σύγχυση και παρανοήσεις³³².

Παράλληλα, ο *Ριζοσπάστης* συγκεντρώνει τα βέλη του κατά της ολιγορίας των ιθυνόντων να προχωρήσει η εκκαθάριση των σωμάτων ασφαλείας και η τιμωρία των δωσιλόγων. Στο κύριο άρθρο της 25^{ης} Νοεμβρίου αναφέρει: «*Σαράντα τρείς μέρες έκλεισαν από την απελευθέρωση της Αθήνας... ο λαός της πρωτεύουσας, ο λαός όλης της χώρας ακάλλιασε την κυβέρνηση εθνικής κυβέρνησης γιατί άκουσε τις δηλώσεις της... που υποσχέθηκαν την άμεση σύλληψη και ...δίκη... των προδοτών... την διάλυση της μισητής και αμαρτωλής... χωροφυλακής και ξεκαθάρισμα της αστυνομίας από τα πεμπτοφαλαγγίτικα στοιχεία... το ριζικό ξεκαθάρισμα των στελεχών του στρατού και την αναγέννηση ενός πραγματικού εθνικού στρατού... 43 μέρες έκλεισαν αλλά ΟΙ ΥΠΟΣΧΕΣΕΙΣ ΔΕΝ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ... Η ΠΕΜΠΤΗ ΦΑΛΑΓΓΑ ΖΕΙ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΥΕΙ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ και κατόρθωσε μέχρι στιγμής να τινάζει*

³²⁸ Φαράκος, *Ο ΕΛΑΣ και η εξουσία*, ό.π., Έκθεση Μακρίδη, (στο εξής: Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος), σ. 214-215.

³²⁹ Ό.π. Και ο Σαράφης μετά την συνάντησή του με τον Scobie, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, θα ειδοποιήσει το ΠΓ του ΚΚΕ ότι είναι ενδεχόμενη η επίθεση των βρετανικών δυνάμεων κατά του ΕΛΑΣ.

³³⁰ Ό.π.

³³¹ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 89-90.

³³² Ιατρίδης, ό.π., σ. 156, υπ. 44.

στον αέρα το έργο της Εθνικής Κυβέρνησης³³³. Επιπλέον ο Ριζοσπάστης ζητά να ληφθούν όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε ο λαός να γίνει κυρίαρχος στον τόπο του³³⁴.

Ο Σιάντος στον εορτασμό των 26 χρόνων από την ίδρυση του ΚΚΕ, αφού αναφέρθηκε στους αγώνες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και του ΚΚΕ και την προσφορά τους στην αντίσταση του ελληνικού λαού, επεσήμανε πως το κόμμα στηρίζει και μετέχει στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας αφού είναι σύμφωνο με τους προγραμματικούς σκοπούς της και υπογράμμισε πως αυτοί πρέπει να πραγματοποιηθούν. Έτσι έθεσε το θέμα της ατιμωρησίας των δωσιλόγων και τόνισε πως όσοι στην διάρκεια της κατοχής πρόδωσαν την πατρίδα και τον λαό εξακολουθούν να συνωμοτούν κατά των ομαλών δημοκρατικών λύσεων σχεδιάζοντας μια δεύτερη δικτατορία με επικεφαλής τον Γεώργιο, και συνεχίζουν να τρομοκρατούν τον λαό της πρωτεύουσας εξοπλίζοντας συμμορίες.

Ο γραμματέας του ΚΚΕ σημείωσε πως ενώ πολλαπλασιάζονται οι ένοπλες φασιστικές οργανώσεις και φθάνουν συνεχώς στην Αθήνα ταγματασφαλίτες, ζητείται ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής που στην ουσία αποτελούν την εγγύηση της ησυχίας και της ομαλότητας στον τόπο. Τόνισε δε πως ο ΕΛΑΣ είναι έτοιμος να αποστρατευθεί αλλά μαζί με αυτόν πρέπει να αποστρατευθούν όλες οι εθελοντικές οργανώσεις εσωτερικού και εξωτερικού ώστε ο εθνικός στρατός που θα σχηματισθεί να προέλθει από κανονική στρατολογία και να μην υπάρχουν στους κόλπους του προδότες και φασίστες. Ο Σιάντος επεσήμανε την ανάγκη εκκαθάρισης των σωμάτων ασφαλείας, αστυνομίας πόλεων και χωροφυλακής, όπως και όλου του κρατικού μηχανισμού από τους συνεργάτες των Γερμανών και τέλος υπογράμμισε την σπουδαιότητα της σύντομης διεξαγωγής εκλογών συντακτικής εθνοσυνέλευσης και κυρίως δημοψηφίσματος για το πολιτειακό, ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος του εμφυλίου πολέμου, επισημαίνοντας ότι το ΚΚΕ θα σεβασθεί την ετυμηγορία του λαού, όποια και αν είναι αυτή³³⁵.

³³³ Ριζοσπάστης 25/11/1944, «Υστερα από 43 μέρες», 1^η σ.

³³⁴ Ριζοσπάστης, 26/11/1944, «Η δυναμική αναμέτρησις», 1^η σ.

³³⁵ Ριζοσπάστης, 21/11/1944, «Αγωνιζόμαστε για την ανεξαρτησία και ακεραιότητα της χώρας! Για λύση του οικονομικού σύμφωνη με τα συμφέροντα του λαού. Για γρήγορο δημοψήφισμα. Για την σύλληψη όλων των προδοτών». Ολόκληρος ο λόγος του σ. Γιώργη Σιάντου», 3^η σ.

Κεφάλαιο 4^ο

Οι βρετανικές παρεμβάσεις στους ΕΑΜικούς υπουργούς Σβώλο και Ζεύγο, στον στρατηγό Αλέξανδρο Οθωναίο που προορίζεται για αρχιστράτηγος των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων και στον στρατιωτικό αρχηγό του ΕΛΑΣ Στέφανο Σαράφη

Η χορήγηση αόριστης άδεια στους άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας από τον Παπανδρέου και η ανάκλησή της μετά την παρέμβαση του Churchill

Η προσπάθεια του Παπανδρέου για την αποστράτευση των ανταρτών χωρίς την υπογραφή κυβερνητικού διατάγματος - Η στελέχωση της Εθνοφυλακής με 250 αξιωματικούς των οποίων η προέλευση δεν έχει ελεγχθεί

Οι Βρετανοί αντιπρόσωποι στην Ελλάδα, προκειμένου να εξασφαλίσουν την συνεργασία του ΚΚΕ-ΕΑΜ για την πολιτική που εκείνοι θέλουν να ακολουθηθεί, επιδιώκουν διαδοχικές συναντήσεις με τους εκπροσώπους τους στην κυβέρνηση, και συγκεκριμένα με τον Σβώλο, μέσω του οποίου, όπως σημειώνει ο Leeper, επιθυμεί να γίνει γνωστή η βρετανική άποψη στους κομμουνιστές οι οποίοι δεν είναι αδιάφοροι για αυτήν³³⁶.

Να σημειωθεί πως η βρετανική κυβέρνηση έχει εξετάσει και το ενδεχόμενο να απευθυνθεί στην Σοβιετική Ένωση προκειμένου να χαλιναγωγήσει τους Έλληνες κομμουνιστές. Η πρόταση αυτή ωστόσο απορρίφθηκε με το σκεπτικό πως αφενός δεν υπήρχε καμία ένδειξη για επαφή μεταξύ του ΚΚΕ και της ΕΣΣΔ και αφετέρου πως θα ήταν αποτυχία για την βρετανική κυβέρνηση να ζητήσει από την Σοβιετική Ένωση να συγκρατήσει τους Έλληνες κομμουνιστές από την στιγμή που βάσει της συμφωνίας Churchill και Stalin την πρωτοκαθεδρία στην Ελλάδα είχαν οι Βρετανοί. Να σημειωθεί δε πως ένα άλλο ενδεχόμενο που εξέταζε η βρετανική κυβέρνηση σαν δραστικό μέτρο σε περίπτωση ανάγκης για να επιτύχει την συνεργασία των κομμουνιστών στην κατεύθυνση που ήθελε, ήταν η φυλάκιση των πιο υψηλά ιστάμενων κομμουνιστών, δηλαδή των Σιάντου και Βελουχιώτη³³⁷.

Σε συνάντηση του Leeper και του Scobie με τους Σβώλο και Ζεύγο, όπως την μετέδωσε ο Βρετανός πρεσβευτής στο Λονδίνο, ο Scobie εξήγησε στους Έλληνες τις

³³⁶ Leeper προς FO 15/11/1944, FO 371/43735 R 18580.

³³⁷ Sargent προς Churchill 9/11/1944, FO 371/43695 R 18064/G, Minute by Laskey 15/11/1944, FO 371/43695 R 18067/G, Churchill προς Macmillan 19/11/1944, FO 371/43695 R 18655/9/G.

προσπάθειες που καταβάλλει η βρετανική κυβέρνηση για την άφιξη και διανομή εφοδίων στην Ελλάδα και έθεσε στους υπουργούς το ζήτημα της τρομοκρατίας, θυματοποίησης και σκόπιμης εχθρότητας στα βρετανικά στρατεύματα τις οποίες εξ όσων γνώριζε υφίστανται με υπαιτιότητα του ΕΑΜ και κυρίως του ΚΚΕ. Υποστήριξε δε πως οι ένοπλες δυνάμεις του ΚΚΕ δείχνουν μονάχα υποκριτική αφοσίωση στις διαταγές του και πως από όταν έφτασε στην Ελλάδα, ο ΕΛΑΣ προέβη σε βίαιες επιτάξεις κατοικιών, σε παράνομες συλλήψεις ενώ πλέον υπάρχουν και ενδείξεις ότι έχει εμπλακεί σε υποθέσεις φόνων. Πρόσβαψε δε στους υπουργούς ότι τα στρατεύματα αυτά βρίσκονται υπό τον δικό τους έλεγχο και ευθύνη.

Όταν οι υπουργοί απάντησαν πως δεν επικροτούν αυτές τις πράξεις, ο Scobie ζήτησε να δοθεί στην δημοσιότητα μια ανακοίνωση στην οποία οι υπουργοί να δηλώνουν πως είναι σε πλήρη συμφωνία με την κυβέρνηση, πως η πολιτική τους υποστηρίζει την ελευθερία λόγου και τύπου και πως καταδικάζουν τόσο τις συλλήψεις που γίνονται χωρίς την εξουσιοδότηση της κυβέρνησης όσο και τις ποινές που επιβάλλονται σε υποτιθέμενους δράστες χωρίς προηγουμένως να έχει διεξαχθεί δίκαιη δίκη. Τους ζήτησε παράλληλα να σταματήσει η θυματοποίηση των Βρετανών που έχουν φιλικές διαθέσεις³³⁸. Στην επίθεση του Scobie ο Σβώλος σημείωσε πως δεν είναι μέλος του ΕΑΜ ενώ ο Ζεύγος απάντησε πως πρέπει να το συζητήσει με την ΚΕ του ΚΚΕ και τόνισε πως οι υπουργοί δεν μπορεί να διαφοροποιούν τις δηλώσεις τους από αυτές της υπόλοιπης κυβέρνησης και πως θα έπρεπε τα ζητήματα αυτά να τεθούν στο υπουργικό συμβούλιο³³⁹.

Την επομένη, ο Παπανδρέου ευχαρίστησε τον Scobie για τις παρεμβάσεις του αλλά ενημέρωσε τον τελευταίο και τον Leeper πως οι Σβώλος και Ζεύγος υπέβαλλαν τις παραιτήσεις τους και πως ο ίδιος δεν ήθελε την διάσπαση της κυβέρνησης³⁴⁰. Επιπλέον σε συνάντηση των Σβώλου και Leeper, ο ΕΑΜικός υπουργός επεσήμανε πως ο Scobie δεν επιτρέπεται να έχει αυτήν την συμπεριφορά, ούτε να δίνει διαταγές σε μεμονωμένα πρόσωπα και υπογράμμισε πως μετά από αυτά δεν μπορούν να

³³⁸ Εδώ πρέπει να σημειώσουμε πως ο Σαράφης εκτενώς αναφέρεται σε περιστατικά κατά τα οποία οι Βρετανοί επεδείκνυν επιθετική διάθεση προς ΕΛΑΣίτες, Σαράφης, *ό.π.*, σ. 522-525, ενώ και ο *Ριζοσπάστης* μεταδίδει τέτοιου είδους περιστατικά που χαρακτηριστικά αναφέρει πως τα αναπαράγει από «συμμαχικό καθήκον» και τα παρουσιάζει ως μεμονωμένα περιστατικά που λαμβάνουν χώρα εν αγνοία της βρετανικής διοίκησης, *Ριζοσπάστης*, 22/11/1944, «Από καθήκον μας!», 1^η σ., 23/11/1944, «Νέα στοιχεία», 1^η σ.

³³⁹ Leeper προς FO 16/11/1944, FO 371/43695 R18641.

³⁴⁰ *Ο.π.*

παραμείνουν στην κυβέρνηση. Ο Βρετανός πρεσβευτής απάντησε πως τα λεγόμενα του στρατηγού ενέπιπταν στην δικαιοδοσία του και πως όσα είπε βασίζονταν σε γεγονότα. Επεσήμανε δε στον Σβώλο πως η παραίτηση τους δεν θα ωφελούσε κανέναν και πως εκτός από την σύγκληση του υπουργικού συμβουλίου για την συζήτηση των θεμάτων που προέκυψαν, το ΚΚΕ όφειλε να δώσει στις οργανώσεις του την σχετική «γραμμή»³⁴¹. Η παραίτηση τελικά δεν πραγματοποιήθηκε καθώς καμία μεριά δεν την επιθυμούσε στην πραγματικότητα³⁴².

Στα μέσα Νοεμβρίου ο δημοκρατικός αξιωματικός Οθωναίος, όπως είχε συμφωνηθεί στον Λίβανο (αλλά δεν ανακοινώθηκε για λόγους ασφαλείας), ανέλαβε την αρχιστρατηγία του Ελληνικού Στρατού ενώ ο Σαράφης δεν έγινε δεκτός από τον Παπανδρέου ως αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού ώστε η κατοχή τέτοιου αξιώματος να μην παρερμηνευθεί ως προσπάθεια προνομιακής μεταχείρισης του ΕΑΜ. Του προτάθηκε ωστόσο η θέση του υπαρχηγού του επιτελείου.

Στις 13 Νοεμβρίου ο Οθωναίος γνωστοποίησε στον πρωθυπουργό τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορούσε να συνεχίσει την άσκηση των καθηκόντων του, οι οποίες ήταν: Ο αρχιστράτηγος θα έχει απόλυτη δικαιοδοσία επί των ελληνικών μονάδων και σχηματισμών του εμπόλεμου στρατού. Ο στρατηγός Scobie θα διοικεί τα βρετανικά στρατεύματα και ο Έλληνας αρχιστράτηγος τα ελληνικά. Όλοι οι νόμοι, διαταγές και κανονισμοί που αφορούν τις εμπόλεμες μονάδες θα εκδίδονται από το Γενικό Στρατηγείο ως όργανο του αρχιστράτηγου. Η σύσταση του ΓΣ, η συγκρότηση και έδρες των μονάδων και σχηματισμών καθώς και η αποστράτευση αυτών θα είναι αποκλειστικό δικαίωμα του αρχιστράτηγου. Η διάθεση παντός είδους πολεμικού εξοπλισμού του στρατού, όπλων κ.ά. θα είναι επίσης αποκλειστικό δικαίωμα του αρχιστράτηγου. Στα παραπάνω ο πρωθυπουργός, προσχηματικά, δεν έφερε καμία αντίρρηση και μάλιστα έδωσε εντολή να προετοιμαστεί το σχετικό διάταγμα και προσκάλεσε τον Οθωναίο στην συνάντησή του με τον Scobie³⁴³.

Στην συνάντηση αυτή, και ενώ υπήρχε προσυνεννόηση μεταξύ των Παπανδρέου και Leeper για το τι θα πει ο πρωθυπουργός και ο Scobie στον Έλληνα στρατηγό³⁴⁴, μετά από κάποιες παρατηρήσεις του Βρετανού στρατηγού για το ποιοι θα έπρεπε να

³⁴¹ Leeper προς FO 17/11/1944, FO 371/43695 R18677/9/G.

³⁴² Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 252.

³⁴³ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 514-516.

³⁴⁴ Alexander, *ό.π.*, σ. 69.

διοριστούν στον στρατό -όπως ο φιλοβασιλικός Βεντήρης³⁴⁵-, ο Οθωναίος υποστήριξε πως αν δεν γίνουν δεκτοί οι όροι του δεν μπορεί να συνεχίσει να ασκεί τα καθήκοντά του και δήλωσε κατηγορηματικά πως ο Scobie πρέπει να διοικεί τα βρετανικά στρατεύματα και μόνο, καθώς δεν του αναγνώριζε κανένα δικαίωμα επέμβασης στην οργάνωση των ελληνικών μονάδων και ειδικά στον διορισμό αξιωματικών. Τέλος, απευθυνόμενος στον πρωθυπουργό δήλωσε πως αν δεν γίνουν δεκτές αυτές οι προϋποθέσεις, όφειλε να τον αντικαταστήσει.

Ο Παπανδρέου απαντώντας επεσήμανε πως δεν τίθεται θέμα αντικατάστασης του Οθωναίου αλλά επειδή το χρονικό διάστημα έως τις 10 Δεκεμβρίου, δηλαδή μέχρι την αποστράτευση, ήταν κυρίως πολιτικό ζήτημα, ζήτησε από τον Οθωναίο να περιμένει μέχρι τότε, οπότε μετά την συγκρότηση του τακτικού εθνικού στρατού, αν το κρίνει απαραίτητο, μπορεί να παραιτηθεί. Ο Οθωναίος δήλωσε πως δεν επιθυμεί να αναμειχθεί με την πολιτική και αν δεχόταν κάτι τέτοιο, ουσιαστικά θα έπαιρνε μέρος σε μια παραπλανητική κατάσταση, οπότε προκειμένου να το αποφύγει, μπορούσε να επιστρέψει στα καθήκοντά του μετά την 10^η Δεκεμβρίου. Αυτό έγινε δεκτό και η συνάντηση έληξε³⁴⁶.

Μετά την συνομιλία με τον Οθωναίο, ο Σαράφης είχε εκ νέου συνάντηση με τον Scobie στην οποία ήταν παρών και ο Leeper. Πέρα από την αμφισβήτηση της επικράτειας του ΕΛΑΣ στην Λευκάδα -η οποία εκπορευόταν και από την Συμφωνία της Καζέρτας- προς όφελος του ΕΔΕΣ, ο Βρετανός στρατηγός έθεσε σε αμφισβήτηση και δήλωσε ότι δεν δέχεται να υπάρχει η υπογραφή του Άρη Βελουχιώτη στα έγγραφα του Γενικού Στρατηγείου. Το σοβαρότερο όμως που ανησύχησε τον Σαράφη

³⁴⁵ Όπως ενημέρωσε ο Καφαντάρης τον συνεργαζόμενο με το ΚΚΕ στα πλαίσια του ΕΑΜ Χατζήμπεη, ενώ ο ίδιος είχε ζητήσει την απομάκρυνση από τον στρατό του Βεντήρη από τις 20 Οκτωβρίου, ο Παπανδρέου απέφευγε να το κάνει, Ριζάς, *ό.π.*, σ. 51.

³⁴⁶ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 517-518. Η εφημερίδα *Ανεξαρτησία* σημειώνει πως η μη άμεση ανάληψη της αρχιστρατηγίας από τον Οθωναίο οφείλεται σε διαφορά αντιλήψεων μεταξύ του ιδίου και του Παπανδρέου και για αυτό αποφασίστηκε να αναλάβει τα καθήκοντά του μετά από δύο εβδομάδες οπότε και θα είχε ρυθμιστεί το ζήτημα της ανασυγκρότησης του στρατεύματος. Επισημαίνει πως οι ΕΑΜικοί υπουργοί αντιτίθενται στον διορισμό του Κ. Βεντήρη ως αρχηγού του ΓΕΣ, *Ανεξαρτησία*, 16/11/1944, «Το προκύψαν ζήτημα διά την ανάληψιν των καθηκόντων από τον αρχιστράτηγον κ. Οθωναίον», 2^η σ. Την επομένη, διαβάζουμε στην *Ανεξαρτησία* πως ο Πρόεδρος της κυβέρνησης ως υπουργός Στρατιωτικών ανακοίνωσε πως ανέλαβε και εκτελεί καθήκοντα Αρχηγού του ΓΕΣ ο στρατηγός Βεντήρης, ενώ στο ίδιο άρθρο υπάρχει η αναγγελία ότι ο υφυπουργός Στρατιωτικών Λαμπριανίδης «ετόνισε ότι ο κ. Οθωναίος παραμένει αρχιστράτηγος», *Ανεξαρτησία*, 17/11/1944, «Ο κ. Βεντήρης διορίσθη Επιτελάρχης», 2^η σ. Ο *Ριζοσπάστης* δημοσιεύει πως «Αρχιστράτηγος παραμένει ο Οθωναίος» σύμφωνα με την δήλωση Λαμπριανίδη, *Ριζοσπάστης*, 18/11/1944, 2^η σ. ενώ στις 24/11/1944 αναφέρει πως πρόεδρος του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου θα είναι ο Οθωναίος και μέλη του οι Σαρηγιάννης, Μάντακας, Καθενιώτης, Μανέτας, Βλάχος και Δράκος «Καταρτίστηκε το ΑΣΣ», 2^η σ.

και το οποίο έθεσε υπ' όψει του Α' Σώματος Στρατού του ΕΛΑΣ, του Μάντακα και του Σιάντου ήταν ότι ο Scobie κατέκρινε την στάση του ΕΛΑΣ προς τους Βρετανούς και δήλωσε πως αν οι προστριβές συνεχιστούν θα ενημερώσει σχετικά την βρετανική κυβέρνηση η οποία θα λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να επιβάλλει τον σεβασμό και τόνισε πως «...ένας αντάρτικος στρατός δεν μπορεί να αντιμετωπίσει έναν σύγχρονο στρατό που διαθέτει βαριά όπλα, άρματα, αεροπορία και ναυτικό». Ο Σαράφης ενημέρωσε τους αρμόδιους ότι αυτό αποτελεί καθαρή απειλή³⁴⁷.

Ο Παπανδρέου που δέχεται πιέσεις από το ΕΑΜ να εφαρμόσει τα συμφωνηθέντα και από τους πολιτικούς των αστικών κομμάτων να μην κάνει παραχωρήσεις προς το ΕΑΜ-ΚΚΕ αποφασίζει να δώσει αόριστη άδεια στους άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας και μάλιστα μονογράφει σχετικό διάταγμα. Στην ενέργειά του αυτή, αντιτίθενται τόσο οι μη ΕΑΜικοί υπουργοί της κυβέρνησης όσο -και κυρίως- οι Βρετανοί. Όπως ενημερώνει ο Leeper το Foreign Office, ο Παπανδρέου στις 20 Νοεμβρίου σε μακρές συζητήσεις με τους κομμουνιστές αποφάσισε όχι να διαλύσει την Ορεινή Ταξιαρχία αλλά να δώσει γενναιόδωρες άδειες στους αξιωματικούς και στρατιώτες που λείπουν καιρό από τις εστίες τους. Ο Leeper προσθέτει πως ο Παπανδρέου λόγω της σοβαρότητας της προσεχούς εβδομάδας κατά την οποία θα κληθεί υπό τα όπλα η Εθνοφυλακή θέλει να εξασφαλίσει πως τα πράγματα θα είναι όσο πιο ήρεμα γίνεται³⁴⁸.

Ωστόσο ο Churchill έχει δηλώσει στον Eden από τις 19 Νοεμβρίου, ότι η Ορεινή Ταξιαρχία «είναι η μόνη συμπαγής και προφανώς αξιόπιστη ελληνική δύναμη και σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να διαλυθεί» και ότι μια τέτοια εξέλιξη θα σήμαινε καταστροφή πρώτου μεγέθους³⁴⁹. Επιπλέον, ο Βρετανός πρωθυπουργός διαμνηνύει στον στρατηγό Wilson πως η ταξιαρχία δεν πρέπει να γίνει πιόνι στις διαπραγματεύσεις με το ΕΑΜ ή τον ΕΛΑΣ³⁵⁰ και στον Leeper πως οι τυχόν άδειες που θα δοθούν δεν πρέπει να είναι σε τέτοια κλίμακα που να επηρεάσουν την αποτελεσματικότητά της³⁵¹.

Εξ αιτίας των ανωτέρω, ο Παπανδρέου ανακοινώνει στο ΕΑΜ πως δεν μπορεί να προχωρήσει το σχέδιο αυτό καθώς δεν το επιτρέπουν οι Βρετανοί και παράλληλα

³⁴⁷ Σαράφης, ό.π., σ. 521.

³⁴⁸ Leeper προς FO 20/11/1944, FO 371/43696 R 18489/9/G.

³⁴⁹ Churchill προς Eden 19/11/1944, FO 371/43735 R 18580.

³⁵⁰ Ανδρικόπουλος, ό.π., σ. 218.

³⁵¹ FO προς Leeper 23/11/1944, FO 371/43696 R 18941/9/19.

αντιλαμβανόμενος τις δυσκολίες επίλυσης του στρατιωτικού ζητήματος διά της πολιτικής οδού, επιχειρεί να την μεταθέσει στους στρατιωτικούς και συγκεκριμένα στον Scobie, ο οποίος καλεί σε σύσκεψη τους Σαράφη και Ζέρβα. Να σημειωθεί πως υπάρχει διαφοροποίηση σε ό, τι αφορά την πραγματοποίηση της διήμερης σύσκεψης η οποία όπως προκύπτει και από τον τύπο πραγματοποιήθηκε στις 23 και 24 Νοεμβρίου και όχι στις 26 και 27³⁵². Να επισημάνουμε δε πως ενώ στην ελληνική έκδοση του βιβλίου του Σαράφη -που παρίσταται στις συζητήσεις- *Ο ΕΛΑΣ* ως ημερομηνία πραγματοποίησης της σύσκεψης αναφέρεται η 26^η και 27^η Νοεμβρίου³⁵³, στην αγγλική έκδοση του βιβλίου αναφέρεται η 23^η και 24^η Νοεμβρίου³⁵⁴.

Ο Βρετανός στρατηγός στην συνάντηση αυτή δήλωσε πως σύμφωνα με το σχέδιο αφοπλισμού, οι αντάρτικες οργανώσεις πρέπει να διαλυθούν μεταξύ 10 και 20 Δεκεμβρίου, ενώ η Εθνική Πολιτοφυλακή πρέπει να παραδώσει τα καθήκοντά της στην Εθνοφυλακή σε κάποιες περιοχές μέχρι την 1^η Δεκεμβρίου και σε άλλες μέχρι την 17^η Δεκέμβρη. Για τις αντάρτικες οργανώσεις, σύμφωνα με την πρώτη φάση του σχεδίου, όλοι οι άνδρες θα πάνε σε κέντρα αποστράτευσης όπου θα βρίσκεται αντιπρόσωπος της κυβέρνησης που θα ενημερωθεί για τα ζητήματα των ανταρτών. Κατά την δεύτερη φάση, οι μονάδες θα πρέπει να παραδώσουν τα όπλα τους και να διαλυθούν. Με την παράδοση του όπλου κάθε αντάρτης θα παραλάβει 1.400 δραχμές και άλλες τόσες μετά από έξι μήνες. Ο αντιπρόσωπος του ΕΔΕΣ δέχτηκε αρχικά την συμφωνία, την οποία θα έπρεπε να επικυρώσει ο Ζέρβας, ενώ ο Σαράφης υποστήριξε ότι έπρεπε να το σκεφθεί. Το ίδιο απόγευμα ο Ζέρβας που ήταν παρών συμφώνησε.

Ο Σαράφης, ωστόσο, δήλωσε πως η παράδοση των καθηκόντων της Εθνοφυλακής που ήταν υπό τις διαταγές της Γραμματείας Εσωτερικών της ΠΕΕΑ, είχε τώρα περιέλθει στην αρμοδιότητα της κυβέρνησης. Σε ό, τι αφορά την αποστράτευση του ΕΛΑΣ ως εθνικού στρατού θα έπρεπε και αυτή να αποφασιστεί από την κυβέρνηση και όχι τον ίδιο. Σύμφωνα με τον ελληνικό νόμο το υπουργικό συμβούλιο θα πρέπει να εκδώσει διάταγμα αποστράτευσης που θα δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και μετά να εκδοθεί διαταγή που να γνωστοποιεί το διάταγμα. Ο Scobie τότε παρέδωσε επιστολή του Παπανδρέου που συμφωνούσε με την διαταγή. Όταν ο Σαράφης δήλωσε πως το προσωπικό μήνυμα του Παπανδρέου δεν αποτελεί

³⁵² Βλ. και Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 178-180.

³⁵³ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 525, 529.

³⁵⁴ Stefanos Sarafis, *ELAS. Greek Resistance Army*, Merlin Press, London, 1980, σ. 487-488.

διάταγμα της κυβέρνησης και πως δεν μπορεί να ενεργήσει κατ' εξουσιοδότηση μιας επιστολής, ο Scobie τον κατηγορήσε για απειθαρχία σε ανώτερη αρχή. Ο Σαράφης απαντώντας δήλωσε πως ήταν έτοιμος να εκτελέσει διαταγές του Βρετανού στρατηγού που αφορούσαν σε επιχειρήσεις κατά εχθρού, υποστήριξε όμως πως η αποστράτευση και η συγκρότηση νέου στρατού υπερέβαινε την δικαιοδοσία του Scobie και μόνο η κυβέρνηση μπορούσε να αποφασίσει σχετικά.

Ο Σαράφης επεσήμανε πως οι αντάρτες έπρεπε να πεισθούν ότι ήταν σωστό και δίκαιο να αποστρατευθούν, καθώς οι ΕΛΑΣίτες σύμφωνα με τον όρκο τους δεν έπρεπε να παραδώσουν τα όπλα παρά μόνο μετά την αποκατάσταση των ελευθεριών του λαού. Επομένως, έπρεπε όχι μόνο η στρατιωτική αλλά και η πολιτική ηγεσία να πείσει αυτούς που εθελοντικά πολέμησαν τον εχθρό ότι η δημοκρατία αποκαταστάθηκε. Την επομένη, σε νέα συνάντηση, ο Scobie δήλωσε πως δεν είχε υπογραφεί υπουργική απόφαση για την αποστράτευση, οπότε ο Σαράφης αρνήθηκε να υπογράψει διάταγμα αποστράτευσης, με αποτέλεσμα η σύσκεψη να λήξει³⁵⁵, και το ζήτημα να μεταφερθεί και πάλι στην αρμοδιότητα της ελληνικής κυβέρνησης³⁵⁶.

Στις 24 Νοεμβρίου ημέρα έναρξης της συγκρότησης της Εθνοφυλακής -στην οποία σταδιακά πρέπει να παραδώσει τα καθήκοντά της η Πολιτοφυλακή του ΕΑΜ- την υπογραφή του υφυπουργού στρατιωτικών, Λαμπριανίδη, φέρει μια διαταγή διορισμών στην Εθνοφυλακή περισσοτέρων από 250 αξιωματικών των οποίων η προέλευση δεν είχε ελεγχθεί. Ο Λαμπριανίδης, σύμφωνα με τον Σβώλο, αρνήθηκε την γνησιότητα του εγγράφου, ενώ κανείς από τους υπευθύνους δεν ήταν σε θέση να εξηγήσει τι συνέβη³⁵⁷. Έτσι ο Λαμπριανίδης παραιτείται ενώ ο Βεντήρης απομακρύνεται από το Γενικό Επιτελείο και ο Παπανδρέου τοποθετεί στην θέση του υφυπουργού Στρατιωτικών τον Πτολεμαίο Σαρηγιάννη που είναι αποδεκτός από την Αριστερά³⁵⁸.

Ο Ριζοσπάστης καταγγέλλει ότι το 90% των 250 αξιωματικών που διορίστηκαν χωρίς προηγούμενη κρίση ήταν Ταγματασφαλίτες και κάνει λόγο για προμελετημένο σχέδιο

³⁵⁵ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 525-530, βλ. και Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 182 υπ. 26 όπου σημειώνει πως και ο Βρετανός αξιωματικός Byford Jones που ήταν παρών παραθέτει όσα και ο Σαράφης υποστηρίζει ότι διαμείφθηκαν.

³⁵⁶ Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 183.

³⁵⁷ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 534. (απόσπασμα από άρθρο του Σβώλου στην *Μάχη* της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1945).

³⁵⁸ Παπαστράτης, *ό.π.*

«συστηματικής δικτατορικής επιβολής»³⁵⁹. Παράλληλα, αναφέρει πως σε σύσκεψη του Σιάντου με τους υπουργούς του ΕΑΜ διαπιστώθηκε πως η κίνηση αυτή αποτελεί όχι μόνο παράβαση των συμφωνηθέντων καθώς θα έπρεπε ο εθνικός στρατός να στελεχωθεί με άτομα κοινής εμπιστοσύνης αλλά αποτελεί και «υπονόμευση του κυβερνητικού προγράμματος για εθνική ενότητα και δημοκρατική εξέλιξη». Ο συντάκτης σημειώνει ότι η σύσκεψη κατέληξε στο συμπέρασμα πως χρειάζονται εγγυήσεις για την εφαρμογή του κυβερνητικού προγράμματος, στο οποίο, όπως υπογραμμίζει ο συντάκτης, συμφώνησε και ο Παπανδρέου³⁶⁰.

Επιπλέον, ο Ριζοσπάστης χαιρετίζει τον διορισμό Σαρηγιάννη και εξαίρει την θέση του στρατηγού Σαράφη πως δεν μπορεί να διαλυθεί ο ΕΛΑΣ χωρίς προηγούμενη απόφαση της κυβέρνησης ενώ συμπληρώνει ότι και ο πρωθυπουργός δείχνει να αντιλαμβάνεται πως «η δεξιά με την στάση της δημιουργεί την εντύπωση ότι επιδιώκει να δημιουργήσει αντιαμική κατάσταση υποσκάπτοντας την εθνική ενότητα»³⁶¹. Έτσι, ο Ριζοσπάστης υπογραμμίζει πως σε αυτές τις συνθήκες ο ΕΛΑΣ και η Εθνική Πολιτοφυλακή που αποτελούν εγγυήσεις για την τάξη και την δημοκρατική εξέλιξη δεν μπορούν να παραδώσουν τα όπλα διότι η αντίδραση θα αποθρασυνθεί και ενδεχομένως να προχωρήσει σε πραξικόπημα με αποτέλεσμα να ξεσπάσει εμφύλιος πόλεμος που θα είναι καταστροφικότερος και από την τριπλή κατοχή³⁶².

Η Μάχη σε ό, τι αφορά τον διορισμό των 250 αξιωματικών κάνει λόγο για «μικρό πραξικόπημα» της αντίδρασης που θα προλείαινε το έδαφος για το μεγάλο πραξικόπημα, κίνηση που απέτυχε. Συμπληρώνει πως η παρουσία του Σαρηγιάννη αποτελεί εγγύηση ότι η αντίδραση δεν θα επαναλάβει την αποτυχημένη απόπειρά της να στελεχώσει τον εθνικό στρατό με φασιστικά στοιχεία και επισημαίνει πως ο διορισμός του Σαρηγιάννη συνιστά ένα σοβαρό βήμα προς την ομαλότητα³⁶³.

Επιπλέον, η Μάχη τονίζει πως το πραγματικό επίμαχο θέμα δεν είναι η αποστράτευση των ανταρτών αλλά η στελέχωση του νέου εθνικού στρατού³⁶⁴ και διαψεύδει πως ο Σαράφης αρνήθηκε την αποστράτευση του ΕΛΑΣ επισημαίνοντας πως το ΕΑΜ

³⁵⁹ Ριζοσπάστης, 24/11/1944, «Απαράδεκτο», 1^η σ.

³⁶⁰ Ριζοσπάστης, 25/11/1944, «Ο στρατηγός Σαράφης δήλωσε ότι ο ΕΛΑΣ δεν διαλύεται χωρίς διαταγή της ελληνικής κυβέρνησης», 2^η σ.

³⁶¹ Ο.π. Να σημειώσουμε ότι στο ίδιο φύλλο του Ριζοσπάστη δημοσιεύεται «Επαινος του κ. Πρωθυπουργού στην Εθνική Πολιτοφυλακή».

³⁶² Ριζοσπάστης, 24/11/1944, «Απαράδεκτο», 1^η σ.

³⁶³ Μάχη, 25/11/1944, «Ένα σοβαρό βήμα προς την ομαλότητα», 1^η σ.

³⁶⁴ Μάχη, 26/11/1944, «Το “μικρό” πραξικόπημα», 1^η σ.

συζητεί απλά την ορθή εφαρμογή της αποστράτευσης. Επιπλέον, υπογραμμίζει ότι δεν υφίσταται διαφωνία μεταξύ στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας³⁶⁵.

Ο συντάκτης της *Μάχης* απαντά έτσι σε δημοσίευμα της *Ανεξαρτησίας*, η οποία ισχυρίζεται ότι η διαλλακτική στάση του ΚΚΕ-ΕΑΜ με την οποία είχε συνταχθεί και ο Παπανδρέου και που κατέληξε σε συμφωνία για την αποστράτευση, δεν βρήκε σύμφωνη την στρατιωτική ηγεσία του ΕΛΑΣ. Η *Ανεξαρτησία* καταλογίζει έτσι την ευθύνη για την μη επίτευξη της συμφωνίας στην διάσταση απόψεων εντός της Αριστεράς, σημειώνοντας όμως πως καταβάλλονται προσπάθειες για ενιαίο μέτωπο και οριστικές προτάσεις προς τον πρωθυπουργό³⁶⁶. Επιπλέον, σε άρθρο της 24^{ης} Νοεμβρίου, τονίζεται η ανάγκη όπως όλες οι πλευρές δείξουν σύνεση καθώς «η χώρα κατά την ώρα ταύτη ευρίσκεται εις ένα μεγάλο, σπουδαίο σταθμό της ιστορίας της. Κρίνεται αν θα ζήσει ή αν θα αποθάνει» και επισημαίνει ότι οι πολιτικοί που έχουν την ευθύνη, πρέπει να αρθούν υπεράνω παθών και κομματικών υπολογισμών³⁶⁷.

Την επομένη δε, η *Ανεξαρτησία* υπογραμμίζει την έντονη αντίθεση των κόμματος των Φιλελευθέρων και Λαϊκών που μετέχουν στην κυβέρνηση για τον διορισμό του Σαρηγιάννη, οι οποίοι υποστήριζαν ότι αποτελεί παραβίαση του Συμφώνου του Λιβάνου καθώς στην θέση αυτή θα έπρεπε να διορισθεί πρόσωπο κοινής εμπιστοσύνης κάτι που δεν ισχύει για τον Σαρηγιάννη. Τα κόμματα δε, κατακρίνουν και τον τρόπο του διορισμού του καθώς δεν προηγήθηκε η σύγκληση του υπουργικού συμβουλίου και έγινε μια απλή ενημέρωσή τους από τον Παπανδρέου ενώ κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου πως μια αποχώρηση των κομμάτων αυτών- την οποία θα ακολουθήσουν και άλλοι υπουργοί- θα σημάνει διάλυση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας, η οποία, όπως υπογραμμίζουν, μπορεί να αποσοβηθεί αν υπογραφεί συμφωνία με το ΕΑΜ για αποστράτευση των ανταρτών στις 10 Δεκεμβρίου³⁶⁸.

Και η *Ελευθερία* κάνει λόγο για νέα υποχώρηση του Παπανδρέου προς την Αριστερά η οποία χωρίς την επέμβαση των ψυχραιμοτέρων θα οδηγούσε σε διάσπαση της κυβέρνησης³⁶⁹. Σημειώνει πως ο διορισμός Σαρηγιάννη αποτελεί πλήγμα στην εθνική

³⁶⁵ *Μάχη*, 25/11/1944, «Ένα σοβαρό βήμα προς την ομαλότητα», 1^η - 2^η σ.

³⁶⁶ *Ανεξαρτησία*, 24/11/1944 «Η αποστράτευση του ΕΛΑΣ εμφανίζει από χθες και πάλιν δυσχέρειες», 2^η σ.

³⁶⁷ *Ανεξαρτησία*, 24/11/1944, «Ωρα κρίσιμος», 1^η σ.

³⁶⁸ *Ανεξαρτησία*, 25/11/1944, «Η μεταβολή εις το υπουργείον Στρατιωτικών προεκάλεσεν εντόνους διαμαρτυρίας των κομμάτων», 2^η σ.

³⁶⁹ *Ελευθερία*, 25/11/1944, «Πως εξελίσσεται η πολιτική κατάσταση - Ηπειλήθησαν χθες την νύκτα αθρόαι παραιτήσεις», 1^η σ.

ενότητα και καταλήγει πως «ολόκληρος ο κόσμος, ο πολιτικός κόσμος της χώρας, ο κόσμος ο οποίος εκπροσωπεί κατά τα μόνα υπάρχοντα τεκμήρια της λαϊκής θέλησης την μεγάλη πλειοψηφία του Ελληνικού Λαού» όχι μόνο δεν συμφωνεί με την λύση αυτή αλλά επιπλέον χάνει και την εμπιστοσύνη του³⁷⁰.

Επιπλέον, η Ελευθερία, κατηγορεί το ΚΚΕ πως καλεί τον λαό να μείνει πάνοπλος και πως εμποδίζει την συγκρότηση της Εθνοφυλακής, κάτι που σύμφωνα με την εφημερίδα συνιστά όχι μόνο αντινομία -αφού με την Συμφωνία της Καζέρτας ο Σαράφης δέχθηκε την διάλυση των αντάρτικων οργανώσεων και την υπαγωγή του ΕΛΑΣ στις διαταγές του Scobie, αλλά «καθαρά και απόλυτος αντίδραση... εναντίον της προσπάθειας προς δημιουργία κράτους». Ο συντάκτης συνεχίζει τονίζοντας πως το ΚΚΕ δεν θέλει κράτος ελληνικό αλλά κράτος κομμουνιστικό ή τουλάχιστον ΕΑΜικό. Σημειώνει πως δεν μπορούν να υπάρχουν δύο κράτη και πως το ΕΑΜικό κράτος πρέπει τάχιστα να συγχωνευθεί στο ελληνικό. Επισημαίνει, τέλος, πως όπως και οι άλλες αντάρτικες οργανώσεις, έτσι και ο ΕΛΑΣ δεν έχει κανένα λόγο ύπαρξης καθώς κανείς δεν απειλεί ούτε το ΚΚΕ ούτε την ελευθερία της χώρας με την εγκαθίδρυση δικτατορίας και καταλήγει πως το ΚΚΕ «...μπορεί με την αντίδρασή του να προκαλέσει την άλλη αντίδραση. Αυτό θέλει; Δεν νομίζουμε»³⁷¹.

Οι οδηγίες που στέλνει το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ δεν δείχνουν πως το κόμμα επιδιώκει να υπονομεύσει τις προσπάθειες για την συγκρότηση της Εθνοφυλακής αλλά φανερώνουν πως ο κίνδυνος «δυναμικών λύσεων» από την άλλη πλευρά είναι ορατός για την ηγεσία του ΚΚΕ, η οποία διαμηνύει πως τα στελέχη δεν πρέπει να τον αγνοούν. Στις 22 Νοεμβρίου ο Σιάντος επισημαίνει πως όλα τα μέλη του κόμματος της κλάσης του 1936, όλοι οι ΕΛΑΣίτες και οι ΕΑΜίτες πρέπει να καταταγούν πρώτοι στην προσωρινή Εθνοφυλακή με ασφαλή τρόπο και στις 24 Νοεμβρίου τηλεγραφεί στον Βελουχιώτη πως «...Η ΚΕ του ΕΑΜ κατηύθυνε τα τμήματα του ΕΛΑΣ να προσχωρούν στις επίσημες ενώσεις των Παλαιών Πολεμιστών αλλά κατά τρόπο που να μην χάνουν την συνοχή τους και την μαχητική τους αξία για την περίπτωση που παρουσιαστεί ανάγκη...»³⁷².

³⁷⁰ Ελευθερία, 26/11/1944, «Προσοχή», 1^η σ.

³⁷¹ Ελευθερία, 25/11/1944, «Κράτος ελληνικόν», 1^η σ.

³⁷² Alexander, ό.π., σ. 72. (Από τα κατασχεμένα έγγραφα του ΚΚΕ που βρίσκονται στο WO), βλ. και Χρύσα (Χατζηβασιλείου) προς ΕΠ Μακεδονίας 16/11/1944, Φ=7/32/239 και Σιάντος προς Μακεδονικό Γραφείο 22/11/1944, Φ=7/32/242, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

Από την άλλη, το *Ελληνικό Αίμα* επιτίθεται στον Σαράφη ότι συμπεριφέρθηκε σαν πολιτικός και όχι σαν στρατιωτικός καθώς, σύμφωνα με την εφημερίδα, θα έπρεπε να υπακούσει στις διαταγές του ανωτέρου του στρατηγού Scobie και να υπογράψει το διάταγμα αποστράτευσης του ΕΛΑΣ, μιας και ο τελευταίος βάσει της Καζέρτας υπάγεται στο συμμαχικό στρατηγείο. Η εφημερίδα αναφέρεται και στο άρθρο του *Ριζοσπάστη* ο συντάκτης του οποίου επισημαίνει πως η Εθνική Πολιτοφυλακή και ο ΕΛΑΣ δεν θα αποστρατευθούν, και κάνει λόγο για αθέτηση συμπεφωνημένων και βάσει της Καζέρτας και βάσει των προφορικών δεσμεύσεων για αποστράτευση, και καταλήγει πως ο ΕΛΑΣ για άλλη μια φορά εκβιάζει και *δεν θα έχει καλό τέλος όπως οι αντιφασίστες ήρωες της Μέσης Ανατολής*³⁷³. Η εφημερίδα επισημαίνει και στην δυσφορία που έχουν προκαλέσει οι ενέργειες του Σαρηγιάννη στους μόνιμους αξιωματικούς, χωρίς όμως να αναφέρεται σε κάποιες συγκεκριμένες κινήσεις του νέου υφυπουργού Στρατιωτικών³⁷⁴.

Επιπροσθέτως, το *Ελληνικό Αίμα* υπογραμμίζει ότι το πρώτο αίτιο της σημερινής κρίσης είναι μεν η γερμανική κατοχή που καλλιέργησε συστηματικά την εθνική διαίρεση αλλά πλέον ευθύνεται και το ΚΚΕ το οποίο δεν έχει αποφασίσει ακόμα αν θα ακολουθήσει τον δρόμο της ομαλότητας και δημοκρατικής οδού ή αν θα επιδιώξει δυναμική αναμέτρηση. Υπογραμμίζει ωστόσο πως όπως το ΚΚΕ δέχτηκε την συμμετοχή του στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας λόγω έξωθεν εντολών, έτσι και τώρα θα αναγκαστεί να συμμορφωθεί και είναι ευθύνη όλων των πολιτικών και κυρίως του Παπανδρέου να αναγκάσει το ΚΚΕ να πειθαρχήσει σύντομα και «να σταματήσει τους εκβιασμούς που μόνον στη κλασσική “μπλόφαν” στηρίζονται»³⁷⁵.

Η εφημερίδα *Δόξα* αναφέρεται εκτενώς στα προβλήματα που δημιουργήθηκαν εντός του υπουργικού συμβουλίου λόγω των ιδιαίτερων συμφωνιών Παπανδρέου με την Αριστερά³⁷⁶ ενώ φιλοξενεί τις δηλώσεις Ζέρβα πως ο ΕΔΕΣ δεν είναι όργανο πολιτικής οργάνωσης όπως ο ΕΛΑΣ και οι ΕΟΕΑ (Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών) θα διαλυθούν μιας και εκπλήρωσαν την αποστολή τους³⁷⁷. Σε ό, τι αφορά δε τους Έλληνες αξιωματικούς που το ΚΚΕ θεώρησε ακατάλληλους για το

³⁷³ *Ελληνικό Αίμα*, 25/11/1944, «Υπάρχουν οι αντάρτικες δυνάμεις του ΕΛΑΣ υπό τις διαταγές του Συμμαχικού Στρατηγείου;», 1^η σ.

³⁷⁴ *Ελληνικό Αίμα*, 26/11/1944, «Μεγίστη δυσφορία μεταξύ των μόνιμων αξιωματικών εκ των ενεργειών του νέου υφυπουργού των Στρατιωτικών», 2^η σ.

³⁷⁵ *Ελληνικό Αίμα*, 26/11/1944, «Η “μπλόφαν”!», 1^η σ.

³⁷⁶ *Δόξα*, 25/11/1944, «Μεταβολή εις το υπουργείον Στρατιωτικών», 2^η σ.

³⁷⁷ *Δόξα*, 26/11/1944, «Αι ΕΟΕΑ θα διαλυθούν», 2^η σ.

στράτευμα επειδή είναι αντιδραστικοί, ο συντάκτης της *Δόξας* αναφέρει πως ο ελληνικός στρατός είναι «από καταγωγής και παραδόσεως» απολύτως δημοκρατικός και επισημαίνει πως ενώ δεν επιθυμεί να επικροτήσει όσους συνεργάστηκαν με τον κατακτητή, αναπαράγει την ρήση του Churchill ο οποίος υποστήριζε πως υπήρξαν πολλοί Έλληνες που ενώ θα ήθελαν να πολεμήσουν τους Γερμανούς, λόγω των ακροτήτων του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, στελέχωσαν τα Τάγματα Ασφαλείας που σχημάτισαν οι Γερμανοί³⁷⁸.

Επιπλέον η *Δόξα* σημειώνει πως ο Παπανδρέου κρατά την χώρα άθελά του σε αδικαιολόγητο εκνευρισμό και υποστηρίζει πως «εάν η εθνική ενότητα δεν είναι δυνατόν να καταστεί πραγματική, τότε ας διαλυθεί το ταχύτερο, διά να καθορίσει την θέση του ο καθένας» ενώ σημειώνει πως δεν έχει υπάρξει άλλη πρωθυπουργία στην Ελλάδα με συρροή τόσων πολλών αδικημάτων εσχάτης προδοσίας, όσα αυτά που επί Παπανδρέου διαπράττει το ΕΑΜ το οποίο «για την στερέωση της νέας τάξης πραγμάτων και την θεμελίωση της λαοκρατίας» θέλει να χυθεί άφθονο αίμα. Ο αρθρογράφος απευθυνόμενος προς τον Παπανδρέου διερωτάται: «*Η μήπως προορίσατε τον εαυτό Σας δι' Έλληνα Κερένσκυ κ. Πρωθυπουργέ;*»³⁷⁹, ενώ την επομένη σημειώνει ότι ο Παπανδρέου «προσανατολίζεται μάλλον προς την πλευρά της κακοποιού δράσεως» καθώς ο λαός «του προσέφερε την Ελλάδα και ούτος επροτίμησε το ΕΑΜ»³⁸⁰.

Η εφημερίδα *Καθημερινά Νέα* επισημαίνει πως η σημερινή κρίση οφείλεται «εις την ατμόσφαιρα του φανατισμού και της αδιαλλαξίας, που καλλιεργείται είτε από αφέλεια, είτε από πάθος, είτε από εγκληματικό υπολογισμό» υπογραμμίζοντας πως ο τεχνητός αυτός αναβρασμός που συντηρείται με «σατανική επιδεξιότητα» αποβαίνει εις βάρος των ατέρμονων προσπαθειών της κυβέρνησης εθνικής ενότητας. Τονίζει πως «η συστηματική και αντεθνική αντίδραση, προκλητική από την μεριά των δωσιλόγων και συκοφαντική από την άλλη μεριά» προσπαθεί να δώσει την εντύπωση πως η χώρα βαίνει προς έναν νέο εμφύλιο πόλεμο με απώτερο στόχο την καταπάτηση των ελευθεριών του ελληνικού λαού και επισημαίνει πως οπουδήποτε και αν βρίσκεται η αντίδραση, θα ηττηθεί, καθώς «η αδίστακτη απόφαση του ελληνικού λαού είναι να στεριώσει την ύπαρξή του, να περιφρουρήσει τις ελευθερίες του και να εξασφαλίσει τα

³⁷⁸ *Δόξα*, 28/11/1944, «Οι Έλληνες αξιωματικοί», 1^η σ.

³⁷⁹ *Δόξα*, 25/11/1944, «Ο Κερένσκυ της Ελλάδος...», 1^η σ.

³⁸⁰ *Δόξα*, 26/11/1944, «Μοιραία συνέπειαι μοιραίων ασυνεπειών», 1^η σ.

αναφαίρετα δικαιώματά τους εις την ζωή»³⁸¹. Επιπλέον, τα *Καθημερινά Νέα* χαρακτηρίζουν την θέση του Ζέρβα ότι ο ΕΔΕΣ θα αποστρατευθεί, συμβολή στην αποκατάσταση της ομαλότητας και της επανόδου στην τάξη³⁸².

Η κίνηση αυτή του Παπανδρέου για απομάκρυνση του Λαμπριανίδη και υπουργοποίηση του Σαρηγιάννη, η οποία όπως είδαμε ερμηνεύθηκε από πολλές εφημερίδες σαν υποχωρητικότητα προς το ΕΑΜ δημιουργεί ανησυχία στον Βρετανό πρεσβευτή και την κυβέρνησή του. Ο Leeper θεώρησε ορθό να προειδοποιήσει τον Παπανδρέου πως μονομερείς συζητήσεις και συμφωνίες μεταξύ αυτού και του ΕΑΜ χωρίς την έγκριση και των άλλων κομμάτων της κυβέρνησης είναι αντίθετες με τους λόγους για τους οποίους η βρετανική κυβέρνηση του παρείχε στήριξη, και του επεσήμανε πως ο ίδιος κάνει ό, τι μπορεί για να αποτρέψει την διάσπαση της κυβέρνησης με την αποχώρηση της δεξιάς πτέρυγας της. Ο Παπανδρέου, όπως μας πληροφορεί ο Leeper, προσφέρθηκε να παραιτηθεί αν η βρετανική κυβέρνηση έχασε την εμπιστοσύνη της στο πρόσωπό του αλλά ο Leeper τον καθησύχασε.

Επιπροσθέτως, ο Έλληνας πρωθυπουργός δεσμεύτηκε πως η Ορεινή Ταξιαρχία δεν πρόκειται να υποστεί καμία μεταβολή και υπογράμμισε πως θα κάνει τα πάντα για να καταφέρει να έχει έτοιμο το διάταγμα της αποστράτευσης των ανταρτών μέχρι τις 10 Δεκεμβρίου. Θέλησε δε να μάθει την άποψη της βρετανικής κυβέρνησης σε περίπτωση που επιδώσει στο ΕΑΜ τελεσίγραφο σχετικά με το διάταγμα αποστράτευσης. Η βρετανική άποψη ήταν πως δεδομένων των συνθηκών καλό θα ήταν ο Παπανδρέου να περιμένει μέχρι την συγκρότηση της Εθνοφυλακής πριν επιμείνει στην υπογραφή του διατάγματος η οποία θα μπορούσε να προκαλέσει παραίτηση των ΕΑΜικών υπουργών³⁸³, την στιγμή που ο Leeper, όπως μετέφερε στο Λονδίνο είχε ήδη αποσπάσει την υπόσχεση των Λαϊκών και Φιλελευθέρων ότι θα παραμείνουν στην κυβέρνηση μέχρι να εδραιωθεί το ελληνικό κράτος με την συγκρότηση νόμιμου στρατού³⁸⁴.

³⁸¹ *Καθημερινά Νέα*, 25/11/1944, «Η αντίδρασις», 1^η σ.

³⁸² *Καθημερινά Νέα*, 25/11/1944, «Χρονικά», 1^η σ.

³⁸³ Leeper προς FO 26/11/1944, FO 371/43735 R 19306 και FO 371/43735 R 19306/945/09.

³⁸⁴ Leeper προς FO, FO 371/43735 R 19739.

Κεφάλαιο 5^ο

Οι προτάσεις των ΕΑΜικών υπουργών για το σχέδιο αποστράτευσης

και η παραποιημένη δημοσίευσή τους από τον Παπανδρέου

Η απειλή παραιτήσεων των μη κομμουνιστών υπουργών και

η συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 1^{ης} Δεκεμβρίου

Στην διάρκεια της κρίσης δημιουργείται η εντύπωση ότι το αδιέξοδο θα λυθεί. Με πρόταση του υφυπουργού Σαρηγιάννη προτείνεται στον Παπανδρέου, στις 27 Νοεμβρίου, το εξής σχέδιο: να μην αποστρατευθεί ούτε η Ορεινή Ταξιαρχία ούτε ο Ιερός Λόχος αλλά να συγχωνευθούν υπό μία ενιαία διοίκηση μαζί με τον ΕΔΕΣ και τον ΕΛΑΣ, συγκροτώντας μια στρατιωτική δύναμη μεγέθους ταξιαρχίας όπου ο ΕΛΑΣ θα έχει ίση δύναμη και οπλισμό με το άθροισμα της Ορεινής Ταξιαρχίας, του Ιερού Λόχου και του ΕΔΕΣ. Ο Παπανδρέου το δέχεται και κάνει ορισμένες τροποποιήσεις μπροστά στους ΕΑΜικούς υπουργούς. Διαγράφει την λέξη μεικτό και στις δυο περιπτώσεις που αναφερόταν στο τμήμα του εθνικού στρατού και την ίση δύναμη και ίσο οπλισμό του ΕΛΑΣ με τις υπόλοιπες μονάδες, και σημειώνει πως αυτές οι διατάξεις ήταν καλύτερο να καταρτισθούν σε υπουργικές αποφάσεις, κάτι που γίνεται δεκτό από την Αριστερά³⁸⁵. Ο Τσιριμώκος σημειώνει: «Δύο σημεία του (του σχεδίου) κρίνει ο Πρωθυπουργός πως είναι καλύτερα να διατυπωθούν σε διαταγές του ως υπουργού των Στρατιωτικών. Ο Ζεύγος το δέχεται. Καλείται ο Σαρηγιάννης και οι διαταγές γράφονται με το ίδιο το χέρι του Παπανδρέου. Μας λέει ότι θα το επιμεληθεί φραστικά και θα μας το στείλει την επομένη να το υπογράψουμε πρώτοι. Πράγματι στις 28 το στέλνει σε μένα που το πηγαίνω στους άλλους. Το παραλαμβάνει ο Ζεύγος και οδεύει προς Σιάντον»³⁸⁶.

Στις 27 Νοεμβρίου, ο Παπανδρέου θεωρώντας ότι έχει εξασφαλίσει την συγκατάθεση του ΕΑΜ-ΚΚΕ προβαίνει στις εξής δηλώσεις: «Κατεχόμενοι από την συνείδηση των ευθυνών μας αγωνιζόμαστε διά να αποτρέψουμε τον εμφύλιο πόλεμο. Είμεθα ευγνώμονες προς εκείνους οι οποίοι είναι παραστάτες των προσπαθειών μας. Αλλά διαμαρτυρόμαστε και καταγγέλλουμε εκείνους οι οποίοι με ανεξήγητη ελαφρότητα εξωθούν κάθε ημέρα

³⁸⁵ Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 189-190. Βλ. τα κείμενα στο Παράρτημα από το βιβλίο του Θεμιστοκλή Τσάτσου, *Ο Δεκέμβρης 1944*, Σάκκουλας, Αθήνα, 1945, σ. 78-79. Ο Γασπαρινάτος σημειώνει ότι η Αριστερά πίστεψε πως παρότι δεν θα υπήρχε μεικτότητα «άνδρα προς άνδρα» (μεικτότητα μονάδων), το σώμα θα ήταν ενιαίο υπό μία διοίκηση, Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 196.

³⁸⁶ Χατζής, ό.π., τ. Δ', σ. 157. (από το «Ημερολόγιο» του Τσιριμώκου)

προς τον εμφύλιο πόλεμο. Διότι υπάρχουν δυστυχώς και όργανα του τύπου και μερίδα της ιθύνουσας τάξεως η οποία μας επικρίνει διατί βραδύνουμε να τον πραγματοποιήσουμε. Ο εμφύλιος πόλεμος θα είναι ο τάφος της Ελλάδος»³⁸⁷.

Η πολιτική κατάσταση όπως την αποτυπώνει ο τύπος την 28^η Νοεμβρίου έχει ως εξής: Η *Ελευθερία* αναφέρει ότι η κυβερνητική κρίση δεν απετράπη, η εκδήλωσή της αναβάλλεται για λίγες μέρες καθώς η υπουργοποίηση του Σαρηγιάννη έθεσε επί τάπητος πρόωρα όλα τα φλέγοντα ζητήματα που ακόμη εκκρεμούν³⁸⁸. Από την άλλη τα *Καθημερινά Νέα* αναφέρουν πως υπεγράφη το διάταγμα αποστράτευσης μεταξύ Παπανδρέου και Αριστεράς που ο στρατηγός Σαράφης χρειαζόταν, και πως θα ανακοινωθούν τα μέτρα εντός της ημέρας στο υπουργικό συμβούλιο εκφράζοντας έτσι αισιοδοξία για την εξέλιξη της κατάστασης³⁸⁹.

Και η *Ανεξαρτησία* αναφέρει ότι υπάρχει η εντύπωση ότι τελικά θα υπογραφεί εντός της ημέρας το σχέδιο αποστράτευσης του οποίου κύριο σημείο παρουσιάζει την αποστράτευση των αντάρτικων σωμάτων με την εξαίρεση της συγκρότηση μιας ξεχωριστής ταξιαρχίας του ΕΛΑΣ που θα υπάγεται στις διαταγές του υπουργείου Στρατιωτικών και του Scobie³⁹⁰. Και το *Ελληνικό Αίμα* σημειώνει ότι η κυβερνητική κρίση είναι ηπιότερη και πως υπάρχουν ελπίδες για την υπογραφή συμφωνίας, επισημαίνοντας όμως και τις ενστάσεις του Σοφούλη πως απειλούνται οι λαϊκές ελευθερίες από τις υπερβολικές παραχωρήσεις του Παπανδρέου προς το ΕΑΜ. Επιπλέον, παρέχει πληροφορίες πως αντί της διάλυσης της Ορεινής Ταξιαρχίας, η τελευταία θα ανασυγκροτηθεί με την είσοδο ίσου αριθμού ΕΔΕΣιτών και ΕΛΑΣιτών³⁹¹.

Η *Μάχη* σημειώνει πως θα υπάρξει σύντομα συμφωνία αν δεν τορπιλισθούν και πάλι οι προσπάθειες από την Δεξιά η οποία έχει πάθει ψύχωση για την 10^η Δεκεμβρίου, ημέρα αποστράτευσης του ΕΛΑΣ, οπότε και η Αριστερά ανησυχεί πως θα εκδηλωθεί πραξικόπημα, που τόσο καιρό προπαρασκευάζεται. Επιπλέον, υπογραμμίζει πως οι προειδοποιήσεις των Λαϊκών και Φιλελευθέρων ότι θα παραιτηθούν αν δεν υπάρξει

³⁸⁷ Ενδεικτικά: *Ελευθερία*, 28/11/1944, «Ο κ. πρωθυπουργός αισιοδοξεί διά την εξέλιξη της πολιτικής καταστάσεως», 1^η σ., *Ριζοσπάστης* 28/11/1944, «Ο παλαιοκομματικός κόσμος σπρώχνει σε εμφύλιο πόλεμο», 2^η σ.

³⁸⁸ *Ελευθερία*, 28/11/1944, «Η ζωνηρά πολιτική κίνησης του τελευταίου 48ωρου», 1^η σ.

³⁸⁹ *Καθημερινά Νέα*, 28/11/1944, 1^η σ. «Υπεγράφη χθες το διάταγμα αποστράτευσης των ανταρτών».

³⁹⁰ *Ανεξαρτησία*, 28/11/1944, «Θα υπογραφεί απόψε η απόφασις περί διαλύσεως των δυνάμεων αντιστάσεως», 2^η σ.

³⁹¹ *Ελληνικό Αίμα*, 28/11/1944, «Εμονογράφη σχέδιον διά την αποστράτευσιν», 1^η σ.

πολύ σύντομα απόφαση αποστράτευσης, είναι απλές απειλές και επισημαίνει πως πιθανώς το βράδυ της 28^{ης} Νοεμβρίου θα υπάρξει κυβερνητικό διάγγελμα που θα αναγγείλει την «ευτυχή λύση του στρατιωτικού και εσωτερικού ζητήματος»³⁹².

Ο Ριζοσπάστης της 28^{ης} Νοεμβρίου υπογραμμίζοντας τις δηλώσεις του Παπανδρέου για την ευθύνη όσων σπρώχνουν την κατάσταση σε εμφύλιο πόλεμο εκφράζει αισιοδοξία και σιγουριά για την αδιαφορία που θα επιδείξει ο πρωθυπουργός στην «ομαδική παράκρουση της ιθύνουσας τάξεως» και επισημαίνει πως οι Λαϊκοί και Φιλελεύθεροι που εμφανίζονται να επιδιώκουν την αποκατάσταση της δημοκρατίας, στην πραγματικότητα ευνοούν δικτατορικές λύσεις έχοντας συνεπίκουρο τον Γονατά. Επιπλέον, τονίζει πως η απλή ανασύνθεση ορισμένων σωμάτων και η άρνηση για δημιουργία πραγματικού εθνικού στρατού είναι αντίθετα προς την λαϊκή επιθυμία για ομαλή δημοκρατική εξέλιξη³⁹³, ενώ στο κύριο άρθρο του κάνει ιδιαίτερη αναφορά στον στρατηγό Ζέρβα, τον οποίο χαρακτηρίζει μισθοφόρο και τον κατηγορεί για την συνεργασία του με τις γερμανικές δυνάμεις κατοχής, και καταλήγει τονίζοντας πως «σε όλες τις ανώμαλες περιστάσεις που μυρίζουν πραξικόπημα και δικτατορία, ο τολμηρός Ναπολέων προβάλλει την ύποπτη φυσιογνωμία του»³⁹⁴.

Ωστόσο ο Παπανδρέου έχοντας τροποποιήσει το κείμενο και προφανώς αποσιωπώντας τα διατάγματα για την ισότητα του ΕΛΑΣ με τα υπόλοιπα σώματα και την μεικτότητα του εθνικού στρατού, διαβεβαιώνει τον Leeper ότι απέσπασε την συγκατάθεση των κομμουνιστών για την αποστράτευση των ανταρτών στις 10 Δεκεμβρίου και πως το σχετικό διάταγμα θα υπογραφεί το πρωί της 28^{ης} Νοεμβρίου, και του επισημαίνει, όπως ενημερώνει ο πρεσβευτής το Λονδίνο ότι η Ελλάδα σώθηκε³⁹⁵.

Ο Βρετανός πρεσβευτής σε νέο του τηλεγράφημα το απόγευμα της 28^{ης} Νοεμβρίου σημειώνει ότι ο Παπανδρέου κυκλοφόρησε το κείμενο της απόφασης, το οποίο οι Leeper και Scobie αποδέχτηκαν -πιστεύοντας πάντα ότι το κείμενο στο οποίο συμφωνούσαν οι κομμουνιστές είναι αυτό που τους παρουσίασε ο Παπανδρέου- υπογραμμίζοντας μάλιστα ότι κάποια σημεία είχαν την πρόθεση να δώσουν

³⁹² Μάχη, 28/11/1944, «Η κυβέρνηση θα εκδόσει διάγγελμα προς τον λαό», 2^η σ.

³⁹³ Ριζοσπάστης, 28/11/1944, «Ο παλαιοκομματικός κόσμος σπρώχνει σε εμφύλιο πόλεμο», 2^η σ.

³⁹⁴ Ριζοσπάστης, 28/11/1944, «Ο μισθοφόρος», 1^η σ.

³⁹⁵ Leeper προς FO 28/11/1944, FO 371/43696 R 19559.

ικανοποίηση στην Αριστερά, αλλά προέκυψαν αντιρρήσεις από την μεριά των κομμάτων Λαϊκού και Φιλελευθέρων και κυρίως των δευτέρων³⁹⁶.

Ο Έλληνας πρωθυπουργός στις 28 Νοεμβρίου δηλώνει πως αφού ο ίδιος δέχθηκε το σχέδιο που οι ΕΑΜικοί υπουργοί του κατέθεσαν, το οποίο ανταποκρινόταν στην συμφωνία, το έθεσε υπ' όψει του υπουργικού συμβουλίου, που το αποδέχτηκε επίσης και μάλιστα ομόφωνα³⁹⁷. Ωστόσο, ο Leeper πληροφορεί το Λονδίνο πως ο Σοφούλης δέχτηκε το κείμενο που πρότεινε ο Παπανδρέου μόνο όταν το ΕΑΜ αρνήθηκε ότι αυτό ήταν δικό του κείμενο και κατά λέξη σημειώνει: «...Στο μεταξύ πήρα ένα άλλο μήνυμα από τον Παπανδρέου, σύμφωνα με το οποίο οι κομμουνιστές θέλουν τώρα να επιφέρουν αλλαγές στο κείμενο. Το είπα στον Σοφούλη και πιθανώς αυτό τον έκανε να το δεχτεί (το κείμενο που παρουσίασε ο Παπανδρέου)»³⁹⁸.

Οι ενστάσεις των Λαϊκών και Φιλελευθέρων σχετικά με το ζήτημα της Ορεινής Ταξιαρχίας έχουν διατυπωθεί ήδη από τις 27 Δεκεμβρίου οπότε και εκπρόσωποι των κομμάτων είχαν δηλώσει ότι αποκλείουν την διάλυση ή ανασυγκρότησή της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου με την είσοδο των ανταρτών³⁹⁹. Και η *Ελευθερία* σημειώνει πως όταν ο Παπανδρέου ενημέρωσε τον Σοφούλη πως δεν θα αφοπλισθεί η Ορεινή Ταξιαρχία αλλά θα ανασυγκροτηθεί με την είσοδο ενός τμήματος 1.500 ανταρτών του ΕΛΑΣ και κάποιας δύναμης του ΕΔΕΣ ο Σοφούλης αλλά και τα άλλα κόμματα διαφώνησαν, καθώς το σχέδιο αυτό θα οδηγούσε σε αναπόφευκτη σύρραξη εντός των κόλπων της ταξιαρχίας και άρα αχρήστευση της αξιολογής αυτής μαχητικής ομάδας⁴⁰⁰.

Ωστόσο ο Παπανδρέου δημοσιοποιεί το σχέδιο όπως ο ίδιος το είχε τροποποιήσει υποστηρίζοντας ότι αυτό είναι το σχέδιο που του κατέθεσε το ΕΑΜ-ΚΚΕ και

³⁹⁶ Leeper προς FO 28/11/1944, FO 43696 R 19560. Στο ίδιο τηλεγράφημα ο Leeper υπογραμμίζει ότι η Ελλάδα δεν σώθηκε και ότι κατανοεί γιατί ο Γεώργιος αποδέχτηκε την μεταξική δικτατορία. Σχολιάζοντας ο Churchill σημειώνει: «*Το ίδιο είμαι σίγουρος θεωρούν και οι πιο πληροφορημένοι άνθρωποι, λαμβάνοντας υπ' όψει αυτήν την δύστροπη ράτσα και χώρα*», στο ίδιο.

³⁹⁷ *Ελευθερία*, 29/11/1944, «Ανεβλήθη το χθεσινό υπουργικό συμβούλιο», 1^η σ., *Καθημερινά Νέα* 29/11/1944, «Η πολιτική κατάσταση διευκρινίζεται εντός της ημέρας», 1^η σ.

³⁹⁸ Leeper προς FO 28/11/1944, FO 371/43696 R 19560.

³⁹⁹ *Ανεξαρτησία*, 27/11/1944, «Η κυβερνητική κρίσις σοβεί». 2^η σ. Στο ίδιο άρθρο σημειώνεται η δήλωσή πως οι Λαϊκοί και Φιλελεύθεροι θεωρούν εαυτούς εγγύηση για την αποκατάσταση του ομαλού πολιτικού βίου και δεν θέλουν ούτε τον εμφύλιο πόλεμο ούτε την εγκαθίδρυση δικτατορίας από την μια ή την άλλη πλευρά.

⁴⁰⁰ *Ελευθερία*, 28/11/1944, «Ζωηρά πολιτική κινήσις του τελευταίου 48ώρου», 1^η σ.

δηλώνει πως «δεν απομένει τώρα παρά να ερωτηθεί το ΚΚΕ αν είναι διατεθειμένο να υπογράψει και τότε την συμφωνία, την οποία αυτό το ίδιον είχε προτείνει»⁴⁰¹.

Συγκεκριμένα οι εφημερίδες δημοσιεύουν το σχέδιο αποστράτευσης στο οποίο υποτίθεται ότι συμφώνησαν οι κομμουνιστές αρχικά και τώρα αρνούνται ως εξής:

1. Την 10^η Δεκεμβρίου θα αποστρατευθούν οι δυνάμεις της Εθνικής Αντιστάσεως ΕΛΑΣ, ΕΛΑΝ και ΕΔΕΣ. Οι στρατιωτικοί σχηματισμοί οι ευρισκόμενοι εις Μέση Ανατολή θα αποστρατευθούν επίσης προ της επιστροφής των. 2. Προς συνέχιση της συμμετοχής της Ελλάδος εις τον κοινό συμμαχικό αγώνα, μέχρι της οργανώσεως του τακτικού στρατού μας εκτός της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου θα σχηματισθούν επίσης εκ των δυνάμεων της Εθνικής Αντιστάσεως μία ταξιαρχία του ΕΛΑΣ και ανάλογος μονάς του ΕΔΕΣ. 3. Στην Κρήτη δεν θα γίνει αποστράτευση των αντάρτικων δυνάμεων εφόσον είναι ζώνη επιχειρήσεων. 4. Όλοι οι αποστρατευόμενοι θα τύχουν των δεουσών ηθικών και υλικών αμοιβών. 5. Μόνο εις την κυβέρνηση ανήκει το δικαίωμα της στρατολογίας εθελοντικής ή υποχρεωτικής. 6. Όλοι οι κρατούμενοι στην Μέση Ανατολή αξιωματικοί και οπλίτες αμνηστεύονται και θα επανέλθουν το ταχύτερο με μέριμνα της κυβέρνησης στην Ελλάδα. 7. Τα στελέχη και οι άνδρες του σώματος της Χωροφυλακής θα τεθούν υπό την κρίση του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου καθώς και των περαιτέρω στρατιωτικών συμβουλίων. Όσοι αξιωματικοί και άνδρες θεωρηθούν υγιή στοιχεία, θα ενταχθούν στο νέο Σώμα της Εθνοφυλακής στο οποίο επίσης θα ενταχθούν και όσοι άνδρες και αξιωματικοί της Εθνικής Πολιτοφυλακής κριθούν κατάλληλοι υπό των οικείων Στρατιωτικών Συμβουλίων. 8. Εν τω μεταξύ το σώμα της Χωροφυλακής που θα αντικατασταθεί από την Εθνοφυλακή θα βρίσκεται εκτός υπηρεσίας. Ο οπλισμός του θα παραδοθεί στην Εθνοφυλακή. 9. Η Εθνική Πολιτοφυλακή θα παραδώσει υπηρεσία την 1^η και 17^η Δεκεμβρίου σύμφωνα με τις διαταγές που εκδόθηκαν και θα αποστρατευθεί. Η κλάση του 1936 επιστρατεύεται σε όλες τις επαρχίες του Κράτους. 10. Μέχρι τις 16 Δεκεμβρίου θα έχει εκκαθαριστεί το Σώμα της Αστυνομίας τουλάχιστον ως προς τα ανώτατα στελέχη. 11. Η φρούρηση των δημοσίων ιδρυμάτων, φυλακών, αποθηκών και εν γένει η τήρηση της τάξης και ασφάλειας ενεργείται μόνο υπό των νόμιμων ελληνικών δυνάμεων. 12. Η εκτέλεση των ανωτέρω αποφάσεων της κυβέρνησης

⁴⁰¹ *Ανεξαρτησία*, 29/11/1944, «Η επαφή κυβερνήσεως - ΕΑΜικών δεν αποκατεστάθη», 2^η σ. Η *Ανεξαρτησία* δημοσιεύει πρώτη όλες τις δηλώσεις και τα κείμενα (ακόμα και τις προτάσεις του ΚΚΕ τις δημοσιεύει πριν από τον *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ*) προφανώς επειδή είναι απογευματινή εφημερίδα ενώ οι άλλες πρωινές.

ανατίθεται στο υπουργείο Στρατιωτικών. 13. Θα επιταχυνθεί η εφαρμογή του Νόμου των Κυρώσεων ώστε να αρχίσουν αμέσως να λειτουργούν τα ειδικά δικαστήρια. 14. Η ανασύνταξη της λειτουργίας του Κράτους: Δικαιοσύνης, Διοικήσεως και Οργανισμών Δημοσίου Δικαίου θα γίνει το ταχύτερο σύμφωνα με το πνεύμα των προγραμματικών κατευθύνσεων της Κυβέρνησης. Οι διοικήσεις των Οργανώσεων θα προέρχονται από ελεύθερη εκλογή των μελών τους. 15. Θα επιδιωχθεί η συντόμευση της διενέργειας δημοψηφίσματος για το πολιτειακό υπό τον όρο πάντοτε της πλήρους γνησιότητας. 16. Κατ' αρχήν οι συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις και συναθροίσεις θα είναι ελεύθερες. Εξουσιοδοτείται όμως ο υπουργός Εσωτερικών όπως λάβει τα ακόλουθα μέτρα: α. Επιτρέπει τις διαδηλώσεις μόνο κατόπιν αδείας του. Οι συγκεντρώσεις σε κλειστούς χώρους θα ανακοινώνονται απλώς. Απαγορεύεται όμως όπως μετατρέπονται σε διαδηλώσεις. β. Διώκει αυστηρά τους ενεργούντες παράνομες συλλήψεις. γ. Διώκει τους οπλοφορούντες. δ. Απαγορεύει την αναγραφή συνθημάτων στους τοίχους. Θα ορισθούν χώροι, όπου θα επιτρέπεται η τοιχοκόλληση εντύπων καθώς και η τοποθέτηση πινακίδων. ε. Απαγορεύει οργάνωση, προπαγάνδα υπέρ του φασισμού και γενικώς προπαγάνδα εναντίον των λαϊκών ελευθεριών⁴⁰².

Ωστόσο το κείμενο που το ΕΑΜ είχε καταθέσει στον Παπανδρέου στο πρώτο του άρθρο ανέφερε: *«Θα καταρτισθεί τμήμα εθνικού στρατού ίνα συνεχίσει συμβολικώς την συμμετοχή εις τον κοινό συμμαχικό αγώνα και λάβει επίσης μέρος, αν απαιτηθεί εις τις περιοχές της Κρήτης και Δωδεκανήσων. Εις το τμήμα τούτο του εθνικού στρατού το οποίο θα συμβολίζει την εθνική ενότητα, θα μετάσχουν η υφιστάμενη Ορεινή Ταξιαρχία, ο Ιερός Λόχος και τμήμα του ΕΛΕΣ καθώς και μια ταξιαρχία του ΕΛΑΣ έχουσα δύναμη ίση με το άθροισμα των άνω δυνάμεων και ίσο οπλισμό»*⁴⁰³.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, στις 29 Νοεμβρίου ο αστικός τύπος παρουσιάζει την άποψη του Παπανδρέου, ότι δηλαδή είχε επέλθει συμφωνία μεταξύ του υπουργικού συμβουλίου και του ΚΚΕ και ότι εκ των υστέρων το ΚΚΕ υπαναχώρησε από την συμφωνία που το ίδιο είχε προτείνει. Επιπλέον, ο αστικός τύπος εμφανίζει τα κόμματα των Φιλελευθέρων και Λαϊκών είτε να μην συμφωνούν ούτε με αυτήν την

⁴⁰² *Ανεξαρτησία* 29/11/1944, «Το πλήρες κείμενον του σχεδίου αποφάσεως του υπουργικού συμβουλίου», 1^η σ., *Καθημερινά Νέα*, 30/11/1944, «Το αρχικόν κείμενον της εγκριθείσας συμφωνίας διά την αποστράτευσιν. Οι απορριφθέντες όροι του ΚΚΕ», 2^η σ., *Ελευθερία*, 30/11/1944, «Συνεχίζεται εισέτι η κυβερνητική κρίσις», 1^η σ.

⁴⁰³ *Ριζοσπάστης*, 30/11/1944, «Ο κ. Παπανδρέου υπαναχωρεί από τα συμφωνημένα», 1^η σ., 1/12/1944, 2^η σ., «Το ΚΚΕ δεν έκανε καμία υπαναχώρηση», 1^η σ., *Μάχη*, 30/11/1944, «Η κατάσταση είναι πολύ σοβαρή», 1^η σ.

συμφωνία Παπανδρέου -ειδικά με τον όρο της άμεσης διενέργειας δημοψηφίσματος και γενικά με το πρωτόκολλο εγγυήσεων που ζητά ο ΕΛΑΣ πριν την αποστράτευση⁴⁰⁴- αλλά είναι διατεθειμένα να μην την απορρίψουν λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης⁴⁰⁵ είτε να συμφωνούν με το πρωτόκολλο⁴⁰⁶, συντασσόμενα όπως και να έχει με τον Παπανδρέου⁴⁰⁷ και υποστηρίζοντας πως οι νέοι όροι που προβάλλει το ΚΚΕ είναι απαράδεκτοι και πως όλοι εμμένουν στο αρχικό πρωτόκολλο.

Ωστόσο, η *Ελευθερία* σημειώνει επίσης πως σύμφωνα με άλλες πληροφορίες, η υποβληθείσα από το ΕΑΜ πρόταση στον πρωθυπουργό υπέστη τροποποιήσεις από τον τελευταίο και αυτές οι τροποποιήσεις δεν έγιναν δεκτές από το ΕΑΜ. Αναφέρει δε ότι το ΕΑΜ επιμένει στο σχέδιο αποστράτευσης σύμφωνα με το οποίο η Ορεινή Ταξιαρχία, ο Ιερός Λόχος και ο ΕΔΕΣ θα αποτελούν μια ταξιαρχία και άλλη μία ίση προς αυτήν θα αποτελεί ένα τμήμα του ΕΛΑΣ. Σημειώνει επίσης ότι προέκυψε πρόβλημα σε ό, τι αφορά την ημερομηνία διεξαγωγής του δημοψηφίσματος που το ΕΑΜ θέλει να γίνει μέσα σε δύομισι μήνες και ο πρωθυπουργός μέσα σε έξι⁴⁰⁸. Και τα *Καθημερινά Νέα* αναφέρουν πως επήλθε συμφωνία σχετικά με την ισότητα του ΕΛΑΣ και το άθροισμα των υπολοίπων σωμάτων αλλά το ΚΚΕ στην συνέχεια ζήτησε αύξηση της δύναμής του⁴⁰⁹. Στην πορεία όμως και οι δύο εφημερίδες θα υποστηρίξουν πλήρως την άποψη Παπανδρέου, ότι δηλαδή ποτέ δεν συμφωνήθηκε ισότητα του ΕΛΑΣ με το άθροισμα των άλλων σωμάτων και πως το ΚΚΕ εντελώς

⁴⁰⁴ Τα θέματα αυτά προβάλλονται σαν άσχετα με το στρατιωτικό ζήτημα, *Δόξα*, 29/11/1944, «Νέαι αξιώσεις της ΕΑΜικής παρατάξεως διά την διάλυσιν των εθνικών δυνάμεων», 2^η σ.

⁴⁰⁵ *Ελευθερία*, 29/11/1944, «Ανεβλήθη το χθεσινό υπουργικό συμβούλιο», 1^η σ.

⁴⁰⁶ *Ανεξαρτησία*, 29/11/1944, «Το πλήρες κείμενον του σχεδίου αποφάσεως του υπουργικού συμβουλίου», 1^η σ., *Καθημερινά Νέα*, 29/11/1944, «Αι νέαι αξιώσεις του ΚΚΕ εδημιούργησαν σοβαράν κυβερνητική κρίσιν», 2^η σ.

⁴⁰⁷ Ο Παπανδρέου σημειώνει: «Απροόπτως, την Τρίτη 28^η Νοεμβρίου, το απόγευμα, ο κομμουνιστής υπουργός Ζεύγος επισκέφθη μόνος τον Πρόεδρο της Κυβερνήσεως εις την οικία του. Ετέλει υπό το κράτος μεγάλης νευρικότητος. Εδήλωσε εις τον Πρόεδρο της κυβερνήσεως ότι το ΚΚΕ δεν αποδέχεται πλέον την συμφωνία, την οποία αυτός ο ίδιος είχε εχειρίσει την προηγούμενη και ότι θέτει νέους όρους προς αποδοχή...», Παπανδρέου, *ό.π.*, σ. 215-216. Ο Κανελλόπουλος στην εγγραφή της 29^{ης} Νοεμβρίου, αφού σημειώνει ότι όλοι συμφώνησαν στο αρχικό κείμενο, το οποίο επισημαίνει ότι αφορούσε την ισότητα του ΕΛΑΣ με το σύνολο των άλλων δυνάμεων και όχι αυτό που υποστηρίζει ο Παπανδρέου ότι ήταν η συμφωνία, αναφέρει: «Ωστόσο ενώ είχε ορισθεί για χθες το απόγευμα υπουργικό συμβούλιο, ο Ζεύγος τηλεφωνεί και ζητά να αναβληθεί. Το απόγευμα ήρθε ο Ζεύγος στον Παπανδρέου που ήμουν και εγώ και μας διάβασε νέο κείμενο που τροποποιεί το προηγούμενο και ζητά την αποστράτευση της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου. Είπαμε ότι δεν συμφωνούμε και ο Ζεύγος έφυγε», Παναγιώτης Κανελλόπουλος, *Ημερολόγιο Κατοχής. 31 Μαρτίου 1942 - 4 Ιανουαρίου 1945*, Εισ. Θάνος Βερέμης, Εστία, Αθήνα, 2003, σ. 704.

⁴⁰⁸ *Ελευθερία* 29/11/1944, «Ανεβλήθη το χθεσινό υπουργικό συμβούλιο», 1^η σ.

⁴⁰⁹ *Καθημερινά Νέα*, 29/11/1944, «Αι νέαι αξιώσεις του ΚΚΕ εδημιούργησαν σοβαράν κυβερνητικήν κρίσιν», 2^η σ.

ξαφνικά ζήτησε την τροποποίηση της συμφωνίας επαναφέροντας το αίτημά του για καθολική αποστράτευση.

Το *Ελληνικό Αίμα* σημειώνει πως ο Παπανδρέου έγινε επιτέλους «κοινωνός των αντιλήψεων του Σοφούλη» ότι δηλαδή το κόμμα των Φιλελευθέρων που επέμενε στην αποστράτευση εντός της προθεσμίας, δεν μπορεί να φέρει «ουδεμία ηθική ευθύνη... διά τα συντελούμενα και την από σκοπού παρεμπόδιση παντός μέτρου συντελεστικού εις την αποκατάσταση της τάξεως, της ομαλότητος και του Κράτους του νόμου»⁴¹⁰.

Από την άλλη, ο *Ριζοσπάστης* κατηγορεί κυρίως τους Φιλελευθέρους πως επιμένουν σε μονόπλευρες λύσεις και πως επιθυμούν την αποστράτευση του ΕΛΑΣ χωρίς να εκπληρωθούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις -εν προκειμένω το ότι διαχωρίζουν το πρωτόκολλο της αποστράτευσης από αυτό των προϋποθέσεων- και καταλήγει πως το ΕΑΜ δεν προβάλλει νέους όρους αλλά παραμένει σταθερό στις τρεις βασικές αρχές του: «Της καθολικής αποστράτευσης των εθελοντικών σωμάτων, της διάλυσης της χωροφυλακής και της εκκαθάρισης του κρατικού μηχανισμού προς όλες τις κατευθύνσεις»⁴¹¹.

Η *Μάχη* σημειώνει ότι μετά τις οριστικές τροποποιήσεις που επέφερε ο Παπανδρέου στο κείμενο, ο Ζεύγος επισκέφθηκε τον Παπανδρέου και του ζήτησε την καθολική αποστράτευση⁴¹² επισημαίνοντας ότι οι δυσχέρειες θα αντιμετωπισθούν «αν κρίνει κανείς από τις δηλώσεις του πρωθυπουργού». Το μότο της εφημερίδας είναι: «Αξίωση του Ελληνικού λαού είναι να εξασφαλισθεί η ενότητα και να τερματισθεί γρήγορα η εκκρεμότητα»⁴¹³.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε πως ακόμα και αν δεχτούμε πως η ίση δύναμη και ίσος οπλισμός μεταξύ Ορεινής Ταξιαρχίας, Ιερού Λόχου και ΕΔΕΣ από την μία και ΕΛΑΣ από την άλλη θα διασφαλιζόνταν όχι από το κυβερνητικό διάταγμα αλλά από την διαταγή του Παπανδρέου προς τον Σαρηγιάννη, όπως υποστηρίζει ο Τσάτσος⁴¹⁴, θα έπρεπε η διαταγή αυτή να δημοσιευθεί ούτως ώστε να γίνει γνωστό ότι ο Παπανδρέου δεν είχε σκοπό να παγιδεύσει το ΕΑΜ. Ωστόσο ο Παπανδρέου θα διατυπώσει την άποψη ότι αυτές οι τροποποιήσεις που επέφερε ήταν απλές

⁴¹⁰ *Ελληνικό Αίμα*, 29/11/1944, «Ο κ. πρόεδρος της κυβέρνησης δηλοί», 1^η σ.

⁴¹¹ *Ριζοσπάστης*, 29/11/1944, «Συνεχίζεται η πολιτική ζύμωση για το στρατιωτικό», 2^η σ.

⁴¹² *Μάχη*, 30/11/1944, «Η κατάσταση είναι πολύ σοβαρή», 1^η σ.

⁴¹³ *Μάχη* 29/11/1944.

⁴¹⁴ Τσάτσος, ό.π., σ. 77.

αναδιατυπώσεις, χωρίς να αναφέρει πουθενά την ύπαρξη άλλων διαταγμάτων, ενώ όταν το ΕΑΜ θα του ζητήσει εκ νέου αντί της καθολικής αποστράτευσης, την μεικτότητα των σωμάτων -όπως θα δούμε παρακάτω- θα το αρνηθεί υποστηρίζοντας πως η Ορεινή Ταξιαρχία αποτελεί τμήμα του συμμαχικού στρατού και δεν επιτρέπεται να επιφέρει αλλαγές.

Εδώ να σημειώσουμε πως από πλευράς ΕΑΜ είχε σημασία η ισότητα των σωμάτων αλλά κυρίως η μεικτότητα καθώς αν τα δύο σώματα ήταν ανεξάρτητα, η ταξιαρχία του ΕΛΑΣ θα μπορούσε να σταλεί στα σύνορα και οι άλλες δυνάμεις να παρέμεναν στην Αθήνα οπότε και θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν εναντίον της Αριστεράς⁴¹⁵.

Οι λόγοι υπαναχώρησης του Παπανδρέου παραμένουν άγνωστοι· είτε πίστεψε ότι είχε κάνει πολλές υποχωρήσεις προς το ΕΑΜ είτε είχε εξαρχής σκοπό να παγιδεύσει το ΕΑΜ προσποιούμενος ότι συμφωνεί στο σχέδιο ώστε αργότερα να το παραποιήσει και να φέρει το ΕΑΜ αντιμέτωπο με ένα τελεσίγραφο⁴¹⁶. Θα μπορούσαμε δε να υποθέσουμε ότι ο Παπανδρέου προχώρησε σε αυτήν την ενέργεια μετά από πιέσεις των Λαϊκών και Φιλελευθέρων ή του Leeper.

Ο Βρετανός πρεσβευτής πάντως στην επικοινωνία του με το Λονδίνο δεν αναφέρει πουθενά κανένα κείμενο που προβλέπει μεικτότητα και ισότητα των σωμάτων και διαβιβάζει το (παραποιημένο) σχέδιο που του παρουσίασε ο Παπανδρέου ως *πρωτότυπο* κείμενο σχεδίου διατάγματος για την αποστράτευση⁴¹⁷. Ο Alexander δε σημειώνει πως δεν βρήκε στα αρχεία καμία ένδειξη ότι υπήρχε Βρετανός επίσημος που να μην πίστευε ότι οι κομμουνιστές αποκήρυξαν το δικό τους σχέδιο⁴¹⁸.

Με βάση τα στοιχεία που έχουμε στην διάθεσή μας τα γεγονότα συνοπτικά έχουν ως εξής: στις 27 Δεκεμβρίου επέρχεται συμφωνία για την αποστράτευση και την επομένη ο Παπανδρέου διαρρέει άλλη συμφωνία από την πραγματική. Όταν οι κομμουνιστές αντιλαμβάνονται ότι ο Παπανδρέου έχει παραποιήσει το κείμενο που του παρέδωσαν, ζητούν την αλλαγή του, την οποία όμως δεν δέχεται ούτε ο

⁴¹⁵ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 534-535, (απόσπασμα από άρθρο του Σβώλου στην Μάχη της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1945).

⁴¹⁶ Alexander, *ό.π.*, σ. 75.

⁴¹⁷ Leeper προς FO 30/11/1944, FO 371/43697 R 19718. "Original text of draft decree of demobilization".

⁴¹⁸ George Alexander, «Η κρίση αποστράτευσης του Νοεμβρίου 1944» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, πολ. Λ. Μακράκη, μτφ. Μ.Δρίτσα, Α. Λυκιαρδοπούλου, Θεμέλιο, Αθήνα, 2006, [1^η εκδ. University Press of New England, Hanover/London 1981], σ. 284, υπ. 58.

Παπανδρέου ούτε κανένας πολιτικός των αστικών κομμάτων, οι οποίοι κατηγορούν το ΚΚΕ ότι υπαναχώρησε από τις δικές του θέσεις.

Μάλιστα η θεωρία της υπαναχώρησης του ΚΚΕ είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη και πολλοί την στηρίζουν στα εξής φερόμενα ως στοιχεία. Ο Κούσουλας υποστηρίζει ότι το βράδυ της 27^{ης} προς 28^η Νοεμβρίου έφτασε στον Σιάντο τηλεγράφημα του Tito που απαντούσε σε ερώτημα του Σιάντου αν θα έπρεπε να προσπαθήσουν μόνοι τους να καταλάβουν την πρωτεύουσα μιας και οι βρετανικές δυνάμεις στην Ελλάδα ήταν πολύ λιγότερες από όσες υπολόγισαν. Ο Ορέστης (Ανδρέας Μούντριχας, καπετάνιος του ΕΛΑΣ) -η πηγή του Κούσουλα- υποστηρίζει ότι η απάντηση του Tito ήταν θετική και μάλιστα σημειώνει ότι ο Tito διαμήνυσε στους Έλληνες κομμουνιστές πως μπορούν να στηρίζονται στην δική του ηθική υποστήριξη⁴¹⁹.

Ωστόσο όπως μας πληροφορεί ο Alexander, στα κατεσχεμένα έγγραφα του ΚΚΕ (που βρίσκονται στο αρχείο του War Office) υπάρχει τηλεγράφημα προς το ΚΚΕ από τον «Στέργιο»⁴²⁰ αλλά με ημερομηνία 30 Νοεμβρίου. Το εν λόγω τηλεγράφημα διαμήνυε στον Σιάντο πως ο ΕΛΑΣ δεν θα έπρεπε να αποπλισθεί υπό τους όρους του Παπανδρέου αλλά δεν αναφερόταν σε γιουγκοσλαβική υποστήριξη προς τους Έλληνες κομμουνιστές⁴²¹.

Ο Ροδάκης εξηγεί την μεταστροφή της ηγεσίας του ΚΚΕ λόγω της παρέμβασης του Σοβιετικού συνταγματάρχη Ρορον. Υποστηρίζει δηλαδή πως το βράδυ της 27^{ης} Νοεμβρίου σε συνεδρίαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ παρευρέθηκε ο Ρορον και έδωσε την «γραμμή» της Μόσχας πως καλό θα ήταν το ελληνικό κομμουνιστικό κόμμα -όπως και τα υπόλοιπα- μέχρι την επικείμενη συνεδρίαση των νικητών του πολέμου Μεγάλων Συμμάχων να μην έχουν παραδώσει τα όπλα αλλά παράλληλα να αποφύγουν οποιαδήποτε σύγκρουση με τους Άγγλους. Ο Ροδάκης υποστηρίζει ότι το ΠΓ θεώρησε πως θα μπορούσε με κάποιες δικαιολογίες να επιτύχει την παράταση του αποπλισμού και ανήφηση το γεγονός ότι στην περίπτωση της Ελλάδας ο Churchill επεδίωκε την σύγκρουση⁴²². Την άποψη ότι σε συναντήσεις μελών του ΠΓ του ΚΚΕ

⁴¹⁹ George Kousoulas, *Revolution and Defeat. The story of the Greek Communist Party*, προλ. Christopher Woodhouse, Oxford University Press, London, 1965, σ. 200-201.

⁴²⁰ Ο Alexander σημειώνει ότι η Βρετανική Στρατιωτική Αποστολή θεωρούσε ότι αυτός ήταν ο Ανδρέας Τζήμας, αντιπρόσωπος του ΕΛΑΣ στο στρατηγείο του Tito. Ωστόσο, πρόκειται για τον Στέργιο Αναστασιάδη, που είχε σταλεί εκ μέρους του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στο Βελιγράδι.

⁴²¹ Alexander, *ό.π.*, σ. 275. Για την επικοινωνία μεταξύ ΚΚΕ και γειτονικών κομμουνιστικών κομμάτων βλ. αναλυτικά Κεφάλαιο 10^ο.

⁴²² Περικλής Ροδάκης, *Δεκέμβρης 1944*, Επικαιρότητα, Αθήνα, 1984, σ. 134-136.

με τον Ρορον τον Νοέμβριο, στην διάρκεια των οποίων δόθηκε στο ΚΚΕ η «γραμμή» της Μόσχας να μην παραδώσει ο ΕΛΑΣ τα όπλα και εν ανάγκη να συγκρουσθεί με τις κυβερνητικές δυνάμεις αλλά όχι με τους Βρετανούς, υποστηρίζει και ο Οικονομίδης⁴²³.

Να σημειωθεί ότι την συνάντηση του Σιάντου με τον Σοβιετικό συνταγματάρχη «την στιγμή της κρίσης πριν να παραιτηθούν οι έξι υπουργοί του ΕΛΑΣ» σημειώνει και ο Leeper σε τηλεγράφημά του προς τον Eden στις 11 Δεκεμβρίου⁴²⁴. Ωστόσο στις 25 Νοεμβρίου ο Eden σε τηλεγράφημά του προς τον Leeper αναφερόμενος στην σκληρή γραμμή που πρέπει να κρατήσουν απέναντι στο ΕΑΜ, ώστε μια συναινετική στάση να μην θεωρηθεί αδυναμία, επισημαίνει πως η τακτική τους αυτή θα είναι επιτυχής αφού όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει «η σοβιετική κυβέρνηση και η σοβιετική αποστολή στον ΕΛΑΣ (Ρορον) είναι προσκολλημένη και πιστή στην συμφωνία της Μόσχας (συμφωνία ποσοστών) και δεν ενθαρρύνουν το ΕΑΜ»⁴²⁵. Η μέχρι τότε στάση της σοβιετικής κυβέρνησης και οι παραπάνω πληροφορίες που διαθέτει η βρετανική κυβέρνηση για τις κινήσεις των Σοβιετικών θέτουν εν αμφιβόλω την άποψη περί σοβιετικών υποδείξεων στην απόφαση του ΚΚΕ να μην προχωρήσει στην αποστράτευση του ΕΛΑΣ με τους όρους που έθετε ο Παπανδρέου.

Να σημειωθεί επιπλέον πως ο Σιάντος στις 28 Νοεμβρίου σε μήνυμά του τονίζει την κρισιμότητα της κατάστασης και σημειώνει πως είναι απαράδεκτη η απόρριψη του σχεδίου ταυτόχρονης αποστράτευσης όλων των στρατιωτικών σωμάτων από τον Παπανδρέου και επισημαίνει πως «...η αντίδραση θέλει μετά την αποστράτευση του ΕΛΑΣ να επιβάλλει δικτατορία με τα φασιστικά σώματα της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου...». Παράλληλα, καλεί σε επαγρύπνηση για την αντιμετώπιση της πρόκλησης ενώ επισημαίνει και τις πιέσεις των Βρετανών για να αρχίσει η «αντίδραση» εμφύλιο πόλεμο. Από το μήνυμα αυτό φαίνεται πως δεν υπάρχει προσπάθεια συντονισμού επιθετικής ενέργειας εναντίον των κυβερνητικών δυνάμεων ενώ αντιθέτως είναι φανερό πως το χτύπημα αναμένεται από την άλλη πλευρά⁴²⁶.

Ωστόσο εντός του ΕΑΜικού στρατοπέδου υπάρχει αμφιταλάντευση για την στάση που πρέπει να κρατήσουν απέναντι στον Παπανδρέου και το σχέδιο αποστράτευσης

⁴²³ Φοίβος Οικονομίδης, *Οι προστάτες. Η αληθινή ιστορία της αντίστασης*, Ορφέας, Αθήνα, ²1985, σ. 298-301.

⁴²⁴ *Ο.π.*, σ. 300.

⁴²⁵ FO προς Leeper 25/11/1944, FO 371/43696 R 19027/9/G.

⁴²⁶ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 170-171.

που εκείνος δημοσιοποίησε, αφού οι μη κομμουνιστές και συγκεκριμένα ο Σβώλος θεωρούσε πως έπρεπε είτε να δεχθούν το σχέδιο αφοπλισμού όπως το παρουσίασε ο Παπανδρέου είτε να παραιτηθούν από την κυβέρνηση⁴²⁷. Αργότερα δε σχολίασε πως οι κομμουνιστές ήθελαν τώρα ριζοσπαστικότερες λύσεις μετά την αγανάκτηση που δικαίως ένιωσαν για την υπαναχώρηση του Παπανδρέου⁴²⁸.

Ο Τσιριμώκος σημειώνει πως ουσιαστικά το βράδυ της 28^{ης} Νοεμβρίου ο ίδιος και ο Σβώλος τελούσαν υπό παραίτηση η οποία τελικά δεν εκδηλώθηκε καθώς ο Σβώλος μετά από τηλεφώνημα του Σιάντου που τον πληροφορούσε πως θα συνεδρίαζε το ΠΓ του ΚΚΕ, πίστεψε ότι μπορούσε να βρεθεί λύση και έτσι ανέβαλε την παραίτησή του. Το ίδιο έκανε και ο Τσιριμώκος, ενώ συντάκτης της *Μάχης* ειδοποιήθηκε την τελευταία στιγμή να μην δημοσιεύσει την είδηση της παραίτησής τους⁴²⁹.

Και στην συνεδρίαση της ΚΕ της ΕΛΔ που πραγματοποιήθηκε το απόγευμα της 29^{ης} Νοεμβρίου, η οποία υπήρξε «*δραματική και πολύωρη*» καθώς ήταν διάχυτη η αγωνία για τις συνέπειες που θα είχε η αμοιβαία αδιαλλαξία, αποφασίστηκε πως αν το ΚΚΕ επέμενε, οι υπουργοί θα παραιτούνταν από την κυβέρνηση αφήνοντας έτσι στους κομμουνιστές την αποκλειστική ευθύνη για τα επακόλουθα της τυχόν εμμονής τους στην αδιάλλακτη πολιτική τους⁴³⁰. Στις 29 Νοεμβρίου, ο Σιάντος προσπαθεί εκ νέου να πείσει τον Σβώλο να μην παραιτηθεί, καθώς όπως του υπογράμμιζε, η παραίτηση θα ήταν το καλύτερο σενάριο για τους αστούς της κυβέρνησης αφού, όπως θα εξηγήσει και στην συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 1^{ης} Δεκεμβρίου, η κυβέρνηση Παπανδρέου μετά την παραίτηση των ΕΑΜικών υπουργών θα μπορούσε να παριστάνει την νόμιμη κυβέρνηση και να παρέχει στον Scobie όσα διατάγματα επιθυμούσε⁴³¹.

Αυτές οι αμφιταλαντεύσεις εντός του ΕΑΜ αποτυπώνονται και στον αστικό τύπο, ο οποίος παρουσιάζει τις προσπάθειες των ΕΑΜικών να αποφευχθεί η ρήξη και να αναθεωρήσει το ΚΚΕ τις νέες, όπως τις χαρακτηρίζουν, αξιώσεις του, σημειώνοντας πως παρά τις αντίθετες διαβεβαιώσεις, δεν υπάρχει κοινή γραμμή και εξασθενεί η «*ψυχική επαφή*» των σβωλικών υπουργών με το ΚΚΕ. Επισημαίνουν μάλιστα πως αφού το ΚΚΕ δεν επιθυμεί την διάσπαση της ΕΑΜικής παράταξης, θα λάβει σίγουρα

⁴²⁷ Χατζής, *ό.π.*, σ. 160-161.

⁴²⁸ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 535 (Απόσπασμα από άρθρο του Σβώλου στην *Μάχη* της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1945).

⁴²⁹ Χατζής, *ό.π.*

⁴³⁰ *Ο.π.*

⁴³¹ *Ο.π.*, σ. 164, 166.

υπ' όψει του την στάση των μη κομμουνιστών υπουργών⁴³². Τα *Καθημερινά Νέα* μάλιστα υπογραμμίζουν ότι εκτός του ΚΚΕ όλοι οι άλλοι είναι αλληλέγγυοι με την στάση του Παπανδρέου⁴³³.

Τελικά το ΚΚΕ ανακοινώνει πως μετά την υπαναχώρηση του Παπανδρέου δεν μπορεί παρά να επανέλθει στις αρχικές επιδιώξεις του για καθολική αποστράτευση και έτσι παρουσιάζει το σχέδιο αποστράτευσης με τις εξής μεταβολές: Άρθρο 1: Την 10^η Δεκεμβρίου θα αποστρατευθούν οι δυνάμεις της Εθνικής Αντίστασης ΕΛΑΣ, ΕΛΑΝ, ΕΔΕΣ, Ορεινή Ταξιαρχία, Ιερός Λόχος καθώς και οι στρατιωτικοί σχηματισμοί οι ευρισκόμενοι στην Μέση Ανατολή συμπεριλαμβανομένων και των τμημάτων της Χωροφυλακής Μέσης Ανατολής. Άρθρο 8: Από σήμερα και μέχρι εκκαθαρίσεώς τους, οι άνδρες της Χωροφυλακής τίθενται εκτός υπηρεσίας και αποστέλλονται στις εστίες τους αφοπλιζόμενοι, διατιθέμενου του οπλισμού τους στην Εθνοφυλακή. Άρθρο 18: Θα επιταχυνθεί η εφαρμογή του Νόμου των Κυρώσεων ώστε μέχρι την 10^η Δεκεμβρίου να έχουν εκδοθεί οι αποφάσεις κατά των κυριότερων αρχηγών της εθνοπροδοσίας Ράλλη, Λάμπου, Παπαδόγκωνα, Μπουραντά, Πλυντζανόπουλου, Παπαθανασόπουλου, Παγκάλου, Παρθενίου κ.λ.π. ⁴³⁴.

Σε δηλώσεις του ο Ζεύγος σημειώνει πως το ΚΚΕ θεωρεί ορθότερη λύση την αποστράτευση όλων των δυνάμεων και την δημιουργία ενιαίου εθνικού τακτικού στρατού καθώς μόνο αυτή μπορεί να αλλάξει την σημερινή κατάσταση και να οδηγήσει στην ομαλότητα και επισημαίνει ότι η πρόταση του Παπανδρέου διατηρεί χωριστές τις στρατιωτικές δυνάμεις και επιφέρει μείωση μόνο της δύναμης του ΕΛΑΣ⁴³⁵.

Επιπλέον ο *Ριζοσπάστης* κατηγορεί τον Παπανδρέου για υπαναχώρηση και επικαλείται τόσο στο συμβόλαιο του Λιβάνου όσο και στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης που αναφέρονται σε καθολική αποστράτευση των εθελοντικών σωμάτων ενώ καταγγέλλει ότι ο πρωθυπουργός προσπαθεί να διασπάσει την ΕΑΜική

⁴³² *Δόξα*, 30/11/1944, «Μακράι συνομιλία του πρωθυπουργού κ. Παπανδρέου με τους κ.κ. Σβώλον και Αγγελόπουλον», 2^η σ., 1/12/1944, «Ηρchiσε να χαλαρούται η ενότης εις την παράταξιν των ΕΑΜικών», 2^η σ., *Ανεξαρτησία*, 30/11/1944, «Υστατη προσπάθεια προς αποφυγήν της ρήξεως», 2^η σ., *Ελευθερία*, 30/11/1944, «Συνεχίζεται εισέτι η κυβερνητική κρίσις», 1^η σ.

⁴³³ *Καθημερινά Νέα*, 29/11/1944, «Η πολιτική κατάσταση διευκρινίζεται εντός της ημέρας», 1^η σ.

⁴³⁴ *Ριζοσπάστης*, 30/11/1944, «Τι απαιτεί η ΕΑΜική παράταξις», 1^η σ., *Ανεξαρτησία*, 29/11/1944, «Το ΚΚΕ ηξίωσε την διάλυσιν της ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου ως και συνοπτικήν διαδικασίαν διά τους δοσιλόγους», 2^η σ.

⁴³⁵ *Ριζοσπάστης*, 30/11/1944, «Ο κ. Παπανδρέου υπαναχωρεί από τα συμφωνηθέντα. Το ΕΑΜ επιμένει στην δημιουργία ενιαίου εθνικού στρατού», 1^η σ.

ενότητα αφού καλεί μόνο το ΚΚΕ να υπογράψει την απόφαση αποστράτευσης. Επιπλέον, κάνει μνεία στις δηλώσεις του Παπανδρέου για την παραδειγματική τάξη που κράτησε το ΚΚΕ κατά την απελευθέρωση και στην πρόσφατη τοποθέτησή του ότι η ιθύνουσα τάξη οργανώνει εμφύλιο πόλεμο⁴³⁶ και ταυτόχρονα διαψεύδει τις πληροφορίες ότι εντός του ΕΑΜ υπάρχουν διαφοροποιήσεις και πως επήλθε διάσπαση⁴³⁷.

Από την άλλη μεριά, στην δημοσίευση της απόφασης της σύσκεψης της ΚΕ της ΕΛΔ σημειώνεται μόνο ότι εξουσιοδοτήθηκε το ΠΓ της ΕΛΔ να εξακολουθήσει την προσπάθειά του «για την ενότητα και την ομαλότητα» ενώ η Μάχη διαψεύδει τα περί παραιτήσεως των Τσιριμώκου και Σβώλου⁴³⁸.

Παράλληλα, σε ανακοίνωση της ΚΕ σημειώνεται ότι «Η ΚΕ του ΕΑΜ... επιμένει περισσότερο από κάθε άλλη φορά στην ανάγκη της διατήρησης της εθνικής ενότητας και για τις δημοκρατικές λύσεις. Με αυτό το πνεύμα της εθνικής ενότητας αντιμετωπίζει ομόφωνα την λύση των τρεχόντων προβλημάτων καθώς και του στρατιωτικού»⁴³⁹.

Ωστόσο παρότι ο Ριζοσπάστης είναι emphaticός στην καθολική αποστράτευση, στις διαδοχικές συναντήσεις που θα έχουν οι υπουργοί του ΕΑΜ και οι κομμουνιστές ηγέτες με τους εκπροσώπους των υπόλοιπων κομμάτων, επαφές που θα πραγματοποιηθούν και στις 29 και 30 Νοεμβρίου, θα συνεχίσουν να επιδιώκουν την μεικτότητα των σωμάτων υπό μια ενιαία διοίκηση χωρίς να προβάλλουν ως μοναδική λύση την αποστράτευση της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου⁴⁴⁰. Γράφει ο Τσιριμώκος: «Την επομένη (30 Δεκεμβρίου) επισκέπτονται τον Παπανδρέου ο Ζεύγος και ο Αγγελόπουλος και πάλι χωρίς αποτέλεσμα. Το απόγευμα πηγαίνει ο Σβώλος συνιστώντας την “πρόσμειξη” ή την γενική αποστράτευση. Χωρίς αποτέλεσμα. Ούτε από εδώ υποχώρηση. Το πείσμα έχει κορυφωθεί»⁴⁴¹. Ο Κανελλόπουλος για τις 29 Δεκεμβρίου σημειώνει πως πραγματοποιήθηκε σύσκεψη στο υπουργείο Εξωτερικών μεταξύ Παπανδρέου, Σιάντου, Ζεύγου, Αγγελόπουλου και του ιδίου και προσθέτει

⁴³⁶ Ο.π.

⁴³⁷ Ριζοσπάστης, 1/12/1944, «Η ενότητα των κομμάτων του ΕΑΜ παραμένει αδιάσπαστη», 2^η σ.

⁴³⁸ Μάχη, 30/11/1944, «Η κατάσταση είναι πολύ σοβαρή», 1^η σ.

⁴³⁹ Μάχη, ό.π., Ριζοσπάστης, 30/11/1944, «Ο κ Παπανδρέου υπαναχωρεί από τα συμφωνηθέντα. Το ΕΑΜ επιμένει στην δημιουργία ενιαίου εθνικού στρατού», 1^η σ.

⁴⁴⁰ ΚΚΕ Εσωτερικού Επίσημα Κείμενα, ό.π., σ. 485. (Από την ομιλία Σιάντου στην συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 1^{ης} Δεκεμβρίου), βλ. παρακάτω, Δόξα, 1/12/1944, «Εξακολουθεί η αδιαλλαξία εις τους κόλπους της κυβερνήσεως», 2^η σ.

⁴⁴¹ Χατζής, ό.π., σ. 164, (από το «Ημερολόγιο» του Τσιριμώκου).

«οι κομμουνιστές ανέκδοτοι και εμείς το ίδιο. Ο Σβώλος και οι λοιποί συντάσσονται ξανά με κομμουνιστές»⁴⁴². Ωστόσο ο Παπανδρέου δεν δέχεται την μεικτότητα των τμημάτων καθώς «η άποψη αυτή είναι τελείως απαράδεκτος και ως αλλοιούσα την σύνθεσιν των στρατιωτικών τμημάτων, τα οποία θεωρούνται αναπόσπαστα τμήματα του συμμαχικού στρατού»⁴⁴³ και υπογραμμίζει: «Θέλω να ελπίζω ότι το ΚΚΕ δεν θα θελήσει να ωθήσει την χώρα σε εμφύλιο πόλεμο, διότι τους προσκαλούμε να υπογράψουν το δικό τους κείμενο». Σημείωσε δε ότι οι προθεσμίες επιστράτευσης των ανδρών της Εθνοφυλακής, της ανάληψης υπηρεσίας από αυτούς και της αποστράτευσης των αντάρτικών σωμάτων είναι αμετακίνητες⁴⁴⁴.

Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι το ΚΚΕ είτε να κατηγορείται από μέρος του αστικού τύπου για υπαναχώρηση και να δέχεται δριμεία επίθεση είτε να δέχεται πρόσκληση από άλλο τμήμα του τύπου να επιδείξει σοβαρότητα και συναίσθηση της κρισιμότητας της κατάστασης και να υπογράψει την συμφωνία αποστράτευσης.

Η *Ελευθερία* της 29^{ης} Νοεμβρίου αναφέρει πως οι αξιώσεις της Αριστεράς ταράσσουν την κατάσταση όχι τόσο διότι οι συνεχώς νεοπροβαλλόμενοι όροι της είναι απαράδεκτοι αλλά διότι συνοδεύονται με την επίμονη απειλή εμφυλίου πολέμου και έχουν στόχο να υποκύψουν οι πολλοί στις απαιτήσεις των λίγων, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει. Επιπλέον, ενώ την ίδια ημέρα απευθύνει το αγωνιώδες ερώτημα «Έως πότε; Έως πότε ο θόρυβος, οι παλινωδίες, οι υποχωρήσεις, οι εκβιασμοί; Έως πότε;»⁴⁴⁵, την επομένη υπογραμμίζοντας ότι το ΚΚΕ έχει την αποκλειστική ευθύνη για την τεταμένη κατάσταση, σημειώνει πως ο πολιτικός κόσμος που εκφράζει την μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού οφείλει να μην κάνει καμία νέα υποχώρηση⁴⁴⁶. Καλεί δεν τον Παπανδρέου να πάρει πρωτοβουλίες «να αποδείξει ότι είναι πρωθυπουργός...» διότι «...όταν οι αναρμόδιοι θορυβούν, δεν επιτρέπεται ο Πρωθυπουργός της Ελλάδος, της νικήτριας Ελλάδος, να σιωπά και να αδρανεί» και σημειώνει ότι ο «μονότονος, επίμονος, αμετάβλητος, ψυχρός κα

⁴⁴² Κανελλόπουλος, ό.π., σ. 704.

⁴⁴³ *Ελευθερία*, 1/12/1944, «Δεν επετεύχθη εισέτι προσέγγισης των διιστάμενων απόψεων μεταξύ του κ. Πρωθυπουργού και του Κομμουνιστικού Κόμματος», 1^η σ.

⁴⁴⁴ *Ελευθερία*, 30/12/1944, «Συνεχίζεται εισέτι η κυβερνητική κρίσης», 1^η σ.

⁴⁴⁵ *Ελευθερία*, 29/11/1944, «Έως πότε;», 1^η σ.

⁴⁴⁶ *Ελευθερία*, 30/11/1944, «Ουδεμία νέα υποχώρησις!», 1^η σ.

στερεότυπος πόλεμος νεύρων» της «άκρας» Αριστεράς εναντίον των συμφερόντων της Ελλάδος και της ησυχίας του λαού πρέπει να σταματήσει⁴⁴⁷.

Η Δόξα αποκαλώντας τον Παπανδρέου θαυματοποιό εξαίρει την στάση που διατήρησε κατά το Συνέδριο του Λίβανο και την συμβολή του στην αναδιοργάνωση του στρατού και του στόλου, αλλά και την αναγνώριση των υπηρεσιών του από τον Churchill, υπογραμμίζει τις παραχωρήσεις στις οποίες προέβη προς τους κομμουνιστές από την «αποφράδα ημέρα της συμμετοχής των» στην κυβέρνηση και τον καλεί να μην υποχωρήσει άλλο στις αξιώσεις της «άκρας» Αριστεράς καθώς μοναδικό σκοπό της αποτελεί η επιβολή της δικτατορίας της, όπως επισημαίνει⁴⁴⁸. Υπογραμμίζει δε ότι ο Παπανδρέου θα έπρεπε να είχε «πλήξει το κακόν εις την ρίζαν του από την αρχήν» ώστε το ΚΚΕ να μην «διεξάγει εναντίον της κυβερνήσεως πόλεμον των νεύρων» με τις αλλεπάλληλες υπαναχωρήσεις του⁴⁴⁹ και καταλήγει τονίζοντας ότι ολόκληρος ο ελληνικός λαός θα πει ένα δεύτερο «ΟΧΙ» απέναντι στον εσωτερικό δυνάστη και θα τον αντιμετωπίσει με οποιονδήποτε τρόπο απαιτήσουν οι περιστάσεις και τα εθνικά συμφέροντα⁴⁵⁰.

Η φιλοβασιλική εφημερίδα *Ελληνικό Αίμα* σημειώνει πως «η αληθινή και βασική αιτία της εξωθήσεως σε εμφύλιο πόλεμο είναι η πραγματική κατάσταση που επικρατεί στο μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδος υπό την ανεξέλεγκτη και τυραννική κυριαρχία μιας μειοψηφίας». Σημειώνει πως πέρα από τα τείχη που αυτή η μειοψηφία δημιουργεί μεταξύ της πρωτεύουσας και της υπόλοιπης Ελλάδας και την αλλοίωση που επιδιώκει στο στράτευμα και στην διοίκηση της χώρας επιπλέον «...-το χειρότερο ίσως από όλα- εκτοξεύει την κατηγορία της προδοσίας κατά παντός Έλληνας που δεν είναι σύμφωνος με τα συνθήματα ενός και μόνο κόμματος». Επισημαίνει πως μόνο όταν αυτή η κατάσταση παύσει να υφίσταται θα αποφευχθεί ο κίνδυνος του εμφυλίου⁴⁵¹, ενώ υπογραμμίζει πως η αν η κυβέρνηση προβεί στην μεταβολή του στρατεύματος ή του πολιτειακού ή της κοινωνικής και οικονομικής διάρθρωσης για τα οποία δεν θα έχει αποφασίσει ο λαός αλλά οι ολίγοι ή ακριβέστερα «μεταξύ αυτών των ολίγων οι ακόμη ολιγότεροι που διαθέτοντες εισέτι ενόπλους δυνάμεις, τρομοκρατούν με αυτές τους

⁴⁴⁷ *Ελευθερία*, 1/12/1944, «Πρωτοβουλία», 1^η σ.

⁴⁴⁸ *Δόξα*, 29/11/1944, «Προς τον κ. Πρωθυπουργόν», 1^η σ.

⁴⁴⁹ *Δόξα*, 30/12/1944, «Πόλεμος των νεύρων», 1^η σ.

⁴⁵⁰ *Δόξα*, 1/12/1944, «Όσοι πιστεύουν στην Ελλάδα», 1^η σ.

⁴⁵¹ *Ελληνικό Αίμα*, 29/11/1944, «Ο αληθινός κίνδυνος», 1^η σ.

υπολοίπους», θα ισοδυναμεί με πραξικόπημα, αφού μοναδική αρμοδιότητα της κυβέρνησης είναι να οδηγήσει την χώρα σε ομαλή πολιτική κατάσταση⁴⁵².

Η *Ανεξαρτησία* σημειώνει πως είναι απαράδεκτο να κατηγορούνται οι Λαϊκοί και οι Φιλελεύθεροι ότι επιβουλεύονται να εγκαθιδρύσουν δικτατορία στην Ελλάδα καθώς πάντοτε αγωνίστηκαν για τις δημοκρατικές ελευθερίες. Επιπλέον, υπογραμμίζει πως όσοι γράφουν και μιλούν για κατάργηση των λαϊκών ελευθεριών «είναι ως να μάχονται εναντίον σκιάς» καθώς δεν υφίσταται τέτοιος κίνδυνος στην Ελλάδα. Επισημαίνει δε ότι αυτός που «εν μέσω αόπλων θέλει να διατηρεί πάνοπλο δύναμη, καθίσταται ύποπτος επιβουλής κατά των λαϊκών ελευθεριών» ή σε διαφορετική περίπτωση πλανάται. Παράλληλα, η εφημερίδα κρούει τον κώδωνα του κινδύνου ότι αν η σημερινή κρίση καταλήξει σε διάσπαση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας, θα επακολουθήσει πιθανώς εμφύλιος πόλεμος και η καταστροφή της Ελλάδας⁴⁵³ και προσθέτει πως οι υπεύθυνοι για τον εμφύλιο θα είναι όσοι διατηρούν τα όπλα τους αφού εκείνοι θα τον διεξάγουν, παρότι μέσα από τα άρθρα τους φαίνεται να τον φοβούνται και τον απεύχονται⁴⁵⁴.

Επιπλέον, η *Ανεξαρτησία* επισημαίνει πως το ΚΚΕ δεν πρέπει να συνεχίσει το πολιτικοστρατιωτικό του παιχνίδι και πως η ρήξη δεν το συμφέρει, διότι θα θυσιάσει την εμπιστοσύνη τμήματος του ελληνικού λαού που έχει κερδίσει και παράλληλα θα υποστεί την αποχώρηση από το ΕΑΜ των σοσιαλιστών. Σημειώνει, τέλος, πως αρνείται να πιστέψει ότι το ΚΚΕ θα θελήσει τον εμφύλιο πόλεμο και τονίζει πως θα αποδειχτεί πως είναι ό, τι υποσχέθηκε, κόμμα εθνικό που δεν θέλει το άδικο⁴⁵⁵.

Τα *Καθημερινά Νέα* υπογραμμίζουν πως οι υπεύθυνοι παράγοντες οφείλουν να φανούν ισάξιου του λαού⁴⁵⁶ καθώς στην περίπτωση της Ελλάδας «υπάρχει μονίμως η τρομερά αυτή αντινομία: η ηγεσία να είναι πάντοτε σχεδόν κατωτέρα εις πατριωτισμό και δυναμικότητα από τον ελληνικό λαό»⁴⁵⁷. Επιπλέον, η εφημερίδα σημειώνει πως το ΚΚΕ με την στάση του εμφανίζει μια αντίληψη καθαρά δικτατορική και επιδιώκει να επηρεάσει την πολιτική κατάσταση με την δύναμη που βρέθηκε στα χέρια του κατά την διάρκεια της κατοχής. Επιπλέον, υπογραμμίζει πως «κανείς δεν μπορεί να

⁴⁵² *Ελληνικό Αίμα*, 28/11/1944, «Ο, τι θέλει ο λαός», 1^η σ.

⁴⁵³ *Ανεξαρτησία*, 27/11/1944, «Σκιαμαχία», 1^η σ,

⁴⁵⁴ *Ανεξαρτησία*, 28/11/1944, «Ο κίνδυνος και η αγωνία», 1^η σ.

⁴⁵⁵ *Ανεξαρτησία*, 30/11/1944, «Ποιος θα τολμήσει;», 1^η σ.

⁴⁵⁶ *Καθημερινά Νέα*, 29/11/1944, «Ισάξιοι του λαού», 1^η σ.

⁴⁵⁷ *Καθημερινά Νέα*, 28/11/1944, «Ο φατριασμός», 1^η σ.

αναθέσει την προστασία των ελευθεριών του στους ενόπλους αντιπάλους του», σημειώνοντας πως κανείς δεν θέλει να παραδεχθεί ότι το κομμουνιστικό κόμμα σκοπεύει σε αντιλαϊκές λύσεις. Παράλληλα, τα *Καθημερινά Νέα* σημειώνουν πως παραμένει το ερώτημα αν το ΚΚΕ αναγκάστηκε να υπαναχωρήσει λόγω άγνωστων παραγόντων ή λόγω της αδιαλλαξίας κάποιων μελών του και υπογραμμίζει πως οι πολιτικοί αντίπαλοι δίνουν αφορμές που να δικαιολογούν την δυσπιστία του ΚΚΕ αλλά τονίζει ότι το κόμμα θα πρέπει σε τόσο κρίσιμες στιγμές να χαράζει την πολιτική του βάσει των θέσεων του και όχι βάσει κομματικών σκοπιμοτήτων⁴⁵⁸.

Κατ' αυτόν τον τρόπο το σύνολο του αστικού τύπου υιοθετεί την κυβερνητική άποψη περί αποστράτευσης του ΕΛΑΣ και δεν αναγνωρίζει κανένα δίκαιο στα αιτήματα του ΚΚΕ-ΕΑΜ περί τήρησης των κυβερνητικών δεσμεύσεων για εκκαθάριση των σωμάτων ασφαλείας, τιμωρία των δωσιλόγων και αποστράτευση των εθελοντικών στρατιωτικών σωμάτων, τήρηση δηλαδή του Συμφώνου του Λιβάνου και των εξαγγελιών του Παπανδρέου. Αντιθέτως, όπως και για τους αστούς πολιτικούς, το πρωτεύον ζήτημα και για τους αρθρογράφους των παραπάνω εφημερίδων είναι ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ σε κάθε περίπτωση και πάση θυσία αφού βάσει του συλλογισμού και των αντιλήψεών τους το μόνο θέμα που ταλανίζει την πολιτική σκηνή είναι η ύπαρξη μιας ένοπλης δύναμης η οποία παρότι βρίσκεται στις υπηρεσίες της κυβέρνησης, συνιστά ταξικό στρατό και η διατήρησή του, εν καιρώ πολέμου, απειλεί να διασπάσει την εθνική ενότητα.

Έτσι οι μεν φιλοβασιλικές και εθνικιστικές εφημερίδες και η *Ελευθερία* εγκαλούν τον Παπανδρέου γιατί δεν αναλαμβάνει δράση προκειμένου να διακόψει το ΚΚΕ «τον πόλεμο νεύρων» και την απειλή της έναρξης εμφυλίου κάθε φορά που οι όροι του δεν γίνονται αποδεκτοί, οι δε εφημερίδες που μπορούμε να τις κατατάξουμε στον κεντρώο χώρο, όπως η *Ανεξαρτησία* και τα *Καθημερινά Νέα* η μεν πρώτη δεν βλέπει κανέναν κίνδυνο επιβολής δικτατορικών λύσεων από την Δεξιά και κατηγορεί το ΚΚΕ πως εκείνο θα είναι υπεύθυνο για την διάσπαση της εθνικής ενότητας, η δε δεύτερη αναγνωρίζοντας πως υπάρχουν προκλήσεις από την αντίπαλη παράταξη καλεί το ΚΚΕ να αρθεί στο ύψος των περιστάσεων και να υπακούσει, ενώ και οι δύο του καταλογίζουν πολιτικοστρατιωτικά παιχνίδια και μικροκομματικές βλέψεις. Σε κάθε περίπτωση, όλες οι αστικές εφημερίδες συγκλίνουν στην άποψη πως το ΚΚΕ

⁴⁵⁸ *Καθημερινά Νέα*, 30/11/1944, «Το ΚΚΕ», 1^η σ.

πρέπει να αναλάβει την δέσμευσή του για αποστράτευση του ΕΛΑΣ χωρίς να καταλογίζουν στα αστικά κόμματα της κυβέρνησης πως δεν έχουν προωθήσει την υλοποίηση των υπόλοιπων κυβερνητικών δεσμεύσεων.

Από την άλλη μεριά, η *Μάχη* χαρακτηριστικά υπογραμμίζει πως η Αριστερά δεν αρνείται τον αφοπλισμό ούτε την ανάγκη να αποκατασταθεί η ομαλότητα αλλά ζητά να υπάρξουν εγγυήσεις, ώστε ο μονομερής αφοπλισμός του ΕΛΑΣ να μην δώσει στην Δεξιά την δυνατότητα να χρησιμοποιήσει τις δικές της δυνάμεις μετά την 10^η Δεκεμβρίου, για να εγκαθιδρύσει μια καινούργια φασιστική δικτατορία, αφού ζητά τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ αλλά όχι και της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου και παράλληλα δεν διστάζει να υπερασπίζεται τα Τάγματα Ασφαλείας, την Εδική Ασφάλεια και τους δωσιλόγους. Έτσι, συνεχίζει η *Μάχη*, παρ' όλο που οι διεθνείς συνθήκες δεν «επιτρέπουν» ένα φασιστικό πραξικόπημα, αν οι δυνάμεις της Δεξιάς μείνουν άθικτες, μπορεί οποιαδήποτε στιγμή κρίνει κατάλληλη να προβεί σε «*αυτόν τον κρυφό σκοπό της πολιτικής της*». Η *Μάχη* καταλήγει επισημαίνοντας πως «για να απαλλαγούμε από την τυραννία των ημερομηνιών» πρέπει να υπάρχουν εγγυήσεις πως ο Εθνικός Στρατός δεν θα αποτελείται από κρυφοφασίστες, πως θα εκκαθαριστούν οι κρατικές υπηρεσίες και πως θα τιμωρηθούν οι δωσίλογοι έτσι ώστε η χώρα να εισέλθει στην ομαλότητα⁴⁵⁹.

Ο *Ριζοσπάστης* κατηγορεί τον υπουργό Δικαιοσύνης Αβραάμ ότι παρακωλύει σκοπίμως με αναίτιες καθυστερήσεις την εφαρμογή της συμφωνίας για την τιμωρία των δωσιλόγων και την απομάκρυνσή τους από τον κρατικό μηχανισμό, και σημειώνει πως «*η δίκαια αγανάκτηση του λαού όχι μόνο δεν εξατμίζεται αλλά μεταβάλλεται σε ηφαιστειακή*» εξαιτίας της ατιμωρησίας των προδοτών⁴⁶⁰. Στις κατηγορίες για υπαναχώρηση και παλινωδία εκ μέρους του ΚΚΕ απαντά πως ο Παπανδρέου ήταν αυτός που υπαναχώρησε αφού δεν τήρησε την υπόσχεσή του για αποστράτευση όλων των εθελοντικών σωμάτων, δεν έδωσε επ' αόριστον άδεια στους άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας, δεν διέλυσε την χωροφυλακή. Επιπλέον, ο *Ριζοσπάστης* τονίζει πως οι ΕΛΑΣίτες που πολέμησαν τους Ιταλούς, Γερμανούς και Βούλγαρους και πήραν τα όπλα τους στο πεδίο της μάχης, δέχονται να αποστρατευθούν αλλά απαιτούν όπως και ο ελληνικός λαός να «*καθαριστεί πρώτα το*

⁴⁵⁹ *Μάχη*, 30/11/1944, «10-11 Δεκεμβρίου», 1^η σ.

⁴⁶⁰ *Ριζοσπάστης*, 29/11/1944, «Οι δωσίλογοι και ο κ Αβραάμ», 1^η σ., 1/12/1944, «Η “αδιαλλαξία” του ΚΚΕ», 1^η σ.

έδαφος από τον κίνδυνο της πέμπτης φάλαγγας, από τον κίνδυνο της δικτατορίας και της πολιτικής και πολιτειακής ανωμαλίας».

Ο Ριζοσπάστης λοιπόν επιμένει πως ο ΕΛΑΣ θα διαλυθεί στις 10 Δεκεμβρίου αλλά μαζί πρέπει να διαλυθούν και όλα τα εθελοντικά σώματα, καθώς σε αυτήν την βάση συγκροτήθηκε η εθνική κυβέρνηση και καταλήγει: *«Αν κύριοι αντιδραστικοί δεν θέλετε να διαλυθούν όλα τα εθελοντικά σώματα, αν δεν θέλετε να αποπλίσσετε την χρεωκοπημένη εθνικά χωροφυλακή, αν δεν θέλετε να δικαστούν αμέσως οι μεγάλοι δωσίλογοι, θα πει ότι περνάτε για βλάκα τον ελληνικό λαό. ΤΟΥ ΖΗΤΑΤΕ ΤΑ ΟΠΛΑ ΤΟΥ ΓΙΑ ΝΑ ΤΑ ΠΑΡΑΔΩΣΕΤΕ ΣΤΟΥΣ ΔΗΜΙΟΥΣ ΤΟΥ. Ξέρουμε πως απειλείτε τον ελληνικό λαό και τις εθνικές του δυνάμεις με εμφύλιο πόλεμο την “μοιραία μέρα” της 10^{ης} Δεκεμβρίου, ίσως και πρωτότερα... Ο ελληνικός λαός και οι εθνικές του οργανώσεις σας περιμένουν ήρεμα, με την ηρεμία της σιγουριάς και της δύναμης. Ιδού η Ρόδος ιδού και το πήδημα! Και θα έχετε ακέραια την ευθύνη απέναντι του Έθνους και της ιστορίας του»⁴⁶¹.*

Επιπροσθέτως, ο Σιάντος σε συνέντευξή του σε Άγγλο ανταποκριτή σημειώνει πως ο ΕΛΑΣ δεν έθεσε όρους για την αποστράτευσή του αλλά εγγυήσεις για την εφαρμογή του κυβερνητικού προγράμματος, για την κατοχύρωση της ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης. Επισημαίνει ότι οι εγγυήσεις αυτές, δηλαδή η αποστράτευση όλων των εθελοντικών σωμάτων, ο αποπλισμός της χωροφυλακής, η εκκαθάριση του σώματος των αξιωματικών από όσους συνεργάστηκαν με τον κατακτητή και η τιμωρία των δωσιλόγων, δεν εκπληρώθηκαν. Υπογραμμίζει πως δυναμικές λύσεις επιδιώκουν όσοι συνεργάστηκαν με τον κατακτητή και φοβούνται την λαϊκή ετυμηγορία μέσω των εκλογών η οποία θα τους καταδικάσει και τους εκμηδενίσει πολιτικά, και όσοι κρυφά συνεργάστηκαν και ανησυχούν πως θα αποκαλυφθεί η συνενοχή τους. Ο γραμματέας του ΚΚΕ καταλήγει τονίζοντας πως *«και η παραμικρή απόπειρά τους για πραξικόπημα θα συναντούσε γρανιτένια και ολοκληρωτική συντριβή των υπολειμμάτων του ελληνικού φασισμού»* αλλά μια *«τέτοια αναμέτρηση δυνάμεων θα αποτελούσε μια νέα φοβερή δοκιμασία για το έθνος»*, για αυτό το ΚΚΕ *«μένει σταθερό στην γραμμή της ομαλότητας και της δημοκρατικής εξέλιξης του τόπου. Την ευθύνη για κάθε τυχόν*

⁴⁶¹ Ριζοσπάστης, 30/11/1944, «Ποιος θέλει τον εμφύλιο πόλεμο;», 1^η σ.

*παρέκκλιση απ' αυτήν θα φέρει ολόκληρη και μόνη η αντίδραση και οι υποστηρικτές της»*⁴⁶².

Στην συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ την 1^η Δεκεμβρίου, ο Παρτσαλίδης, γραμματέας της ΚΕ του ΕΑΜ τόνισε τις υπαναχωρήσεις που έγιναν από τον Παπανδρέου, ο οποίος ενώ αρχικά είχε δεχτεί την παραχώρηση αόριστης άδειας στους άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας, στην συνέχεια το αναίρεσε και στην προσπάθεια του ΕΑΜ να διευκολύνει την κατάσταση και στην πρότασή του για δημιουργία ενιαίου εθνικού στρατού, ο Παπανδρέου παραποίησε το κείμενο και συνέχισε να υποστηρίζει την ανάγκη ύπαρξης χωριστών μονάδων. Ο Παρτσαλίδης προσθέτει πως *«ύστερα από τον σάλο που δημιουργήθηκε, η καλύτερη και η πιο ενδεδειγμένη για την ησυχία του τόπου λύση, είναι η πραγματοποίηση της αρχικής συμφωνίας, που προβλέπει ταυτόχρονη διάλυση όλων των εθελοντικών σωμάτων. Ο Παπανδρέου αποκρούει τώρα την ταυτόχρονη αποστράτευση όλων και επίσης απορρίπτει και τον μεικτό στρατό»*⁴⁶³.

Να σημειωθεί ότι ο σάλος για τον οποίο κάνει λόγο ο Παρτσαλίδης και οι αντιδράσεις που προκλήθηκαν από την προσπάθεια του Παπανδρέου να παγιεύσει το ΕΑΜ με το παραποιημένο κείμενο, παρατηρούνται τόσο στους απλούς οπαδούς του ΕΑΜ όσο και στους μαχητές του ΕΛΑΣ, που καταλόγιζαν εμπαιγμό στην κυβέρνηση, με αποτέλεσμα ο γραμματέας του ΚΚΕ να έρχεται αντιμέτωπος με φαινόμενα απειθαρχίας των ΕΛΑΣιτών στις κομματικές εντολές⁴⁶⁴.

Ο Σιάντος στην συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ τόνισε: *«Αν θα δεχόμαστε τις απόψεις της δεξιάς, θα υποβοηθούσαμε την αντίδραση να εγκαθιδρύσει ένα κράτος της «Ορεινής», ένα άλλο του ΕΔΕΣ και ένα άλλο του «Ιερού Λόχου», που στην πραγματικότητα υπάρχει από τώρα στα νησιά του Αιγαίου. Μας λεν ότι σε αντάλλαγμα αυτού θα έχουμε μια ταξιαρχία του ΕΛΑΣ. Μα εμείς δεν ζητούμε να δημιουργηθούν στρατοί παρατάξεων και παραταξιακά κράτη, στις έδρες των στρατών αυτών, γιατί αυτό παρατείνει και επιδεινώνει την ανωμαλία»*. Και συνεχίζει υπογραμμίζοντας πως από την στιγμή που ο Παπανδρέου απέρριψε τον μεικτό στρατό *«...εμείς δεν έχουμε πια καμία απολύτως δέσμευση. Επανερχόμαστε λοιπόν στην αρχική συμφωνία για ταυτόχρονη γενική αποστράτευση, όποτε θέλουν. Αν πραγματοποιήσουν αυτοί την*

⁴⁶² Ριζοσπάστης, 1/12/1944, «Θα τσακιστεί από τον λαό κάθε απόπειρα για πραξικοπηματική επικράτηση», 1^η σ.

⁴⁶³ «Το πρακτικό της συνεδρίασης της ΚΕ του ΕΑΜ», ΚΚΕ Εσωτερικού Επίσημα Κείμενα, ό.π., σ. 483-484.

⁴⁶⁴ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 90.

συμφωνία, την πραγματοποιούμε και εμείς. Αν δεν αποστρατεύσουν αυτοί τις δυνάμεις τους ούτε και εμείς θα αποστρατευθούμε». Σύμφωνα με τα πρακτικά, και ο Τσιριμώκος τόνισε την ορθότητα της θέσης για γενική αποστράτευση και επεσήμανε πως κανείς δεν μπορεί να κατηγορήσει το ΕΑΜ για την θέση αυτή⁴⁶⁵.

Έτσι, στην συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 1^{ης} Δεκεμβρίου υιοθετούνται πλήρως οι θέσεις του ΚΚΕ. Στην απόφαση της ΚΕ αφού υπογραμμίζεται ότι: «*Η ΚΕ του ΕΑΜ ακολουθώντας πάντα την εθνική και δημοκρατική πολιτική του ΕΑΜ αγωνίζεται και σήμερα για την διατήρηση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας με την προϋπόθεση ότι θα βάλει άμεσα σε εφαρμογή το εξαγγελμένο πρόγραμμά της και θα οδηγήσει την χώρα στην κατοχύρωση των λαϊκών ελευθεριών με το γρήγορο δημοψήφισμα και ελεύθερες εκλογές για συντακτική εθνοσυνέλευση*» και αφού διαπιστώνει ότι «*δεν προχώρησαν προς την λύση τους τα φλέγοντα πολιτικά ζητήματα, αλλά η αντίδραση με τις σκοτεινές της ενέργειες τα περιπλέκει και προχωρά σε βίαιες αντιλαϊκές λύσεις*» ζητά: την καθολική αποστράτευση όλων των εθελοντικών σωμάτων -αφού οι δυσκολίες που προέκυψαν από την συζήτηση δημιουργίας μεικτού εθνικού στρατού έκαναν φανερή την προσπάθεια της αντίδρασης να διατηρήσει άθικτες τις δικές της δυνάμεις, την εφαρμογή της κυβερνητικής απόφασης για εκκαθάριση της αστυνομίας πόλεων και της χωροφυλακής τουλάχιστον από τα ανώτερα στελέχη μέχρι τις 10 Δεκεμβρίου, την άμεση εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους δωσιλόγους και τέλος την εφαρμογή του νόμου περί κυρώσεων ώστε μέχρι τις 10 Δεκεμβρίου να έχουν δικαστεί οι λίγες δεκάδες αρχηγοί της εθνοπροδοσίας, που αποτελεί ζήτημα «*εθνικής τιμής και ηθικής τάξης*», όπως υπογραμμίζεται. Η απόφαση καταλήγει: «*Η ΚΕ του ΕΑΜ καλεί όλους τους δημοκράτες, όλους όσους πονούν για την ησυχία και την προκοπή του τόπου, όλο τον ελληνικό λαό που τόσες θυσίες και αίματα προσέφερε για την λευτεριά του να ματαιώσει τα σκοτεινά σχέδια της αντίδρασης. Ενωμένος να επιβάλλει την λύση που προτείνει η ΚΕ του ΕΑΜ*»⁴⁶⁶.

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Χατζή, στην συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ, η οποία ήταν ευρύτατη, υπήρξαν έντονες διαφωνίες μεταξύ των μελών της και των καθοδηγητικών στελεχών των κομμάτων που αποτελούσαν το ΕΑΜ, και συγκεκριμένα από τον Τσιριμώκο. Ο γενικός γραμματέας της ΕΛΔ, σύμφωνα με τον Χατζή, διαχώριζε τις

⁴⁶⁵ «Το πρακτικό της συνεδρίασης της ΚΕ του ΕΑΜ», ΚΚΕ Εσωτερικού Επίσημα Κείμενα, ό.π., σ. 484-486.

⁴⁶⁶ Ριζοσπάστης, 2/12/1944, «Για την ησυχία, τις ελευθερίες του λαού και την ομαλή εξέλιξη της χώρας», 1^η σ., Μάχη, 2/12/1944, «Η απόφαση της ΚΕ του ΕΑΜ», 1^η σ.

απόψεις και τις ευθύνες του ΕΑΜ από αυτές του ΚΚΕ και υποστήριξε πως δεν πρέπει να επικρατήσει η αδιαλλαξία του ΚΚΕ ούτε η αμοιβαία δυσπιστία, σημειώνοντας: «*Η ΕΛΑ φρονεί πως και η μέτρια λύση είναι πραγματοποιήσιμη και πως ο φόβος της αντίδρασης δεν πρέπει να μας κάνει να μην βλέπουμε ότι την αφοπλίζουμε ολοσχερώς έναντι της κοινής γνώμης που αμερόληπτα θα ιδεί πως είναι ψέμα ό, τι της διηγούνται, ότι δηλαδή το ΕΑΜ επιζητεί την βίαιη επικράτηση*». Ο Σιάντος, όπως σημειώνει ο Χατζής, επέμεινε πως σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να παραιτηθούν από την κυβέρνηση καθώς με τον τρόπο αυτόν ο Παπανδρέου και οι υπόλοιποι υπουργοί θα παρίσταναν την νόμιμη κυβέρνηση και θα εφοδίαζε τον Σκόμπυ με διατάγματα που θα του εξασφάλιζαν ανεξέλεγκτη διαχείριση των πολιτικών και στρατιωτικών προβλημάτων της χώρας⁴⁶⁷.

Στις διαφοροποιήσεις στους κόλπους του ΕΑΜ σε σχέση με την στάση που έπρεπε να τηρηθεί απέναντι στην κυβέρνηση Παπανδρέου και τους Βρετανούς, τις οποίες αναφέραμε και προηγουμένως, πρέπει να προσθέσουμε πως μετά την απελευθέρωση, στο εσωτερικό του ΕΑΜ έκαναν την εμφάνισή τους όλες εκείνες οι διαφορετικές κοινωνικές και πολιτικές αναφορές των συνιστωσών που το αποτελούσαν οι οποίες στην διάρκεια της κατοχής είχαν σχετικώς περιθωριοποιηθεί από τον βασικό στόχο της εκδίωξης του κατακτητή⁴⁶⁸. Εκτός όμως από αυτές τις διαφορετικές καταβολές και στόχους που καθορίζουν την στάση του Τσιριμώκου στην συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ, πρέπει να επισημάνουμε πως ο τελευταίος ακολουθούσε διαφορετική τακτική από τους άλλους σοσιαλιστές συμμάχους του ΚΚΕ, αφού ήδη από τις αρχές Νοεμβρίου, όπως μεταφέρει ο Leeper στο Λονδίνο είχε εκμυστηρευθεί στον Παπανδρέου πως περίμενε την κατάλληλη στιγμή για να απομακρυνθεί από το ΚΚΕ και να τεθεί ανοιχτά στο πλευρό του Παπανδρέου⁴⁶⁹.

⁴⁶⁷ Χατζής, *ό.π.*, σ. 166.

⁴⁶⁸ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 64.

⁴⁶⁹ Leeper προς FO 9/11/1944, FO 371/43695 R 18754/9/19.

Κεφάλαιο 6^ο

Το διάγγελμα και η προκήρυξη του Scobie - Οι παραιτήσεις των ΕΑΜικών υπουργών

Η συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 2^{ας} Δεκεμβρίου

Η απόφαση συγκάλεσης συλλαλητηρίου

Μέσα σε αυτό το κλίμα και ενώ το ενδεχόμενο υπογραφής συμφωνίας δεν έχει αποκλειστεί⁴⁷⁰, ο Βρετανός στρατηγός Scobie εκδίδει ειδική ημερήσια διαταγή προς όλους τους αξιωματικούς και άνδρες της ελληνικής αντίστασης «*όπως επιστρέφουν στις εστίες τους εκτελώντας τις οδηγίες της ελληνικής κυβέρνησης...*» -την στιγμή που δεν υπάρχουν οδηγίες της ελληνικής κυβέρνησης αφού το υπουργικό συμβούλιο δεν έχει λάβει απόφαση για την αποστράτευση- «*...αφήνοντας την ευθύνη της τήρησης του νόμου και της τάξης στην Εθνοφυλακή*»⁴⁷¹.

Παράλληλα εκδίδεται διαταγή με τις οδηγίες του Scobie και του Παπανδρέου, ως υπουργού Στρατιωτικών, που αναφέρονται στον σχηματισμό της Εθνοφυλακής το διάστημα της 24^{ης} Νοεμβρίου έως 1^{ης} Δεκεμβρίου σε ορισμένες περιοχές και στην υπόλοιπη Ελλάδα το διάστημα της 10^{ης} έως 17^{ης} Δεκεμβρίου, οπότε και η Εθνική Πολιτοφυλακή καλείτο στις μεν πρώτες να παραδώσει υπηρεσία την 1^η Δεκεμβρίου και στις υπόλοιπες την 17^η Δεκεμβρίου. Σε ό, τι αφορά τις αντάρτικες οργανώσεις, η αποστράτευσή τους είχε ως έναρξη την 10^η Δεκεμβρίου και λήξη την 20^η ενώ προβλέπονταν τα κέντρα αποστράτευσης στα οποία και θα παρέδιδαν τον οπλισμό τους. Και οι δύο διαταγές έφεραν ημερομηνία Νοεμβρίου 1944, χωρίς να αναφέρουν

⁴⁷⁰ Ο Ριζοσπάστης, όπως σημειώσαμε, έγραφε «Ο ΕΛΑΣ θα διαλυθεί στις 10 Δεκεμβρίου» αλλά σημείωνε πως πρέπει να διαλυθούν και οι άλλες οργανώσεις, τα *Καθημερινά Νέα* ανέφεραν πως είναι πιθανό εξομαλυνθεί η κατάσταση με την προϋπόθεση ότι το ΚΚΕ δεν θα επιμείνει στους νέους όρους, το οποίο δεν απέκλειε, *Καθημερινά Νέα*, 30/11/1944, «Πως διεμορφώθη χθες η δημιουργηθείσα πολιτική κρίσις», 1^η σ., η *Ανεξαρτησία* την 1^η Δεκεμβρίου σημειώνει: «Ο πρωθυπουργός απεφάσισε να παρέλθει η σημερινή ημέρα πρωτού καλέσει τους ΕΑΜικούς υπουργούς να αποφασίσουν». Πρόσθετε ότι η μη υπογραφή της συμφωνίας θα είχε ως συνέπεια την αποχώρησή τους από την κυβέρνηση, «Η κυβέρνηση αντιμετωπίζει με σταθερά μέτρα ενδεχόμενον αναμίξεως δυναμικού παράγοντος», 2^η σ. Ο Χατζής, *ό.π.* σ. 166, σημειώνει ότι στην συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 1^{ης} Δεκεμβρίου αποφασίστηκε να γίνει άλλη μια προσπάθεια προς τον Παπανδρέου, ενώ και η *Μάχη* σημειώνει ότι έγιναν συνομιλίες με τον Παπανδρέου και την 1^η Δεκεμβρίου, *Μάχη*, 2/12/1944, «Παραιτούνται και οι έξι υπουργοί της αριστεράς. Το ιστορικό», 1^η σ.

⁴⁷¹ Βλ. *Ανεξαρτησία* 1^{ης} Δεκεμβρίου και τον υπόλοιπο τύπο 2^{ας} Δεκεμβρίου 1944.

την ακριβή ημέρα⁴⁷². Αντίτυπα και των δύο διαταγών ρίφθηκαν με αεροπλάνα σε όλη την Ελλάδα και μεταδόθηκαν από το ραδιόφωνο.

Να σημειωθεί εδώ ότι η σχετική απόφαση για ρίψη της διαταγής αποστράτευσης της Εθνικής Πολιτοφυλακής και του ΕΛΑΣ είχε ληφθεί από τις 30 Νοεμβρίου κατόπιν εξουσιοδότησης του Παπανδρέου στον Scobie -η διαταγή αποστράτευσης φέρει και την υπογραφή του Παπανδρέου-, όπως ενημερώνει ο Leeper το Λονδίνο⁴⁷³, ενώ όπως αναφέρει και ο ίδιος η τελική απόφαση των κομμουνιστών είχε αναβληθεί για την επομένη. Στο ίδιο τηλεγράφημα σημειώνει πως δεν έχει ξεκαθαριστεί ποια θα είναι η θέση των ΕΑΜικών υπουργών σε περίπτωση που οι κομμουνιστές παραιτηθούν⁴⁷⁴. Η ρίψη δε της διαταγής αποστράτευσης πραγματοποιείται από τις 30 Νοεμβρίου, όπως θα φανεί σε τηλεγράφημα του Σιάντου προς τις κομματικές οργανώσεις.

Παράλληλα ο Βρετανός στρατηγός απευθύνει και διάγγελμα στον ελληνικό λαό αναφέροντας πως τα βρετανικά στρατεύματα ήρθαν στην Ελλάδα έχοντας 3 σκοπούς: να βοηθήσουν στην εκδίωξη του κατακτητή, να φέρουν τρόφιμα και άλλο υλικό και να βοηθήσουν να αναστηθεί η χώρα στο προηγούμενο μεγαλείο της. Αφού σημειώνει πως ο πρώτος σκοπός εξετελέσθη και πως γίνεται σοβαρή προσπάθεια για τον δεύτερο, τονίζει πως ο τρίτος εξαρτάται από τη εγκαθίδρυση της κυβερνητικής εξουσίας σε όλη την χώρα και την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης του λαού.

Ο Scobie υπογραμμίζει: *«είμαι αποφασισμένος να επιτύχω εφόσον δύναμαι την εκτέλεση των σκοπών οι οποίοι μου ανετέθησαν από την κυβέρνησή μου»*, δηλώνοντας έτσι σαφώς πως ενώ βρίσκεται στην θέση του αρχηγού των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων δεν υπακούει στις εντολές της ελληνικής κυβέρνησης αλλά της βρετανικής, ωσάν να ήταν η Ελλάδα υπό βρετανική κυριαρχία. Επισημαίνει επιπλέον, πως είναι εχθρός της τρομοκρατίας, της βίας και των φονασκιών από όπου και αν προέρχονται και σημειώνοντας την πεποίθησή του ότι σε πολλές περιοχές της Ελλάδας υφίσταται ακόμα τρομοκρατία και εξαπάτηση, τονίζει ότι αυτό εμποδίζει την δίκαιη διανομή τροφίμων και περίθαλψης από τις προμήθειες των συμμαχικών κυβερνήσεων και υπογραμμίζει πως αν μέχρι την αποκατάσταση του κράτους με την δημιουργία

⁴⁷² Ενδεικτικά: *Ελευθερία*, 2/12/1944, «Διετάχθη η διάλυσις όλων των αντάρτικων σωμάτων», 1^η σ. Ωστόσο τόσο η *Ελευθερία*, «Από αύριο αναλαμβάνει τα καθήκοντά της η Εθνοφυλακή» όσο και η *Λόζα* «Ο κ. Κατσώτας προς την Εθνοφυλακή», της 1^{ης} Δεκεμβρίου αναφέρονται σε διαταγή του Παπανδρέου ως υπουργού Στρατιωτικών όσο και του Κατσώτα, ως ταξιάρχου της Εθνοφυλακής να αναλάβει υπηρεσία η Εθνοφυλακή.

⁴⁷³ Leeper προς FO 30/11/1944, FO 371/43736 R 19683/945/19.

⁴⁷⁴ Leeper προς FO 30/11/1944, FO 371/43736 R 19683.

νόμιμης ένοπλης δύναμης και την διεξαγωγή εκλογών, δεν σταθεροποιηθεί το νόμισμα τότε ο λαός δεν θα τραφεί. Τέλος σημειώνει πως στέκεται στο πλευρό της συνταγματικής κυβέρνησης και πως θα προστατεύσει τον ελληνικό λαό και την κυβέρνησή του «εναντίον οποιασδήποτε απόπειρας πραξικοπήματος από οποιονδήποτε και αν προέρχεται ή από άλλη πράξη βίαιη και αντισυνταγματική»⁴⁷⁵.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Βρετανός στρατηγός παρά την αποτυχία συμφωνίας με τον Σαράφη και Ζέρβα, και παρά την έλλειψη απόφασης της ελληνικής κυβέρνησης διέταξε δημόσια την διάλυση των ανταρτών και όχι με διαταγή στις διοικήσεις τους αλλά με δημόσια εξαγγελία ασκώντας έτσι πίεση σε όλους τους ΕΛΑΣίτες -και στον καθένα ξεχωριστά- θεωρώντας πως θα προτιμούσαν να αυτοδιαλυθούν παρά να δείξουν απειθαρχία⁴⁷⁶.

Όπως μεταδίδει ο Leeper στο Λονδίνο, ο Παπανδρέου το πρωί της 1^{ης} Δεκεμβρίου του διαμήνυσε πως μπορεί να είναι βέβαιος ότι ο ίδιος δεν θα υποχωρήσει καθώς ένιωθε πλέον σίγουρος ότι οι 10.000 οπλισμένοι άνδρες της Εθνοφυλακής θα μείνουν πιστοί στα καθήκοντά τους⁴⁷⁷ ενώ σε νέο του τηλεγράφημα ο Βρετανός πρεσβευτής υπογράμμιζε πως χαιρόταν που η περίοδος συμβιβασμών τελείωσε σημειώνοντας πως «...Η προσπάθεια κατευνασμού των Ελλήνων κομμουνιστών, παραδόξως, θυμίζει νοσταλγικά την προσπάθεια κατευνασμού του Χίτλερ»⁴⁷⁸.

Αντιθέτως ο Αμερικανός πρεσβευτής, ο οποίος μάλιστα φοβόταν ότι ο ΕΛΑΣ στην καλύτερη περίπτωση θα διαλυόταν αλλά δεν θα αποστρατευόταν και πως οι Έλληνες για πολλά χρόνια δεν θα αφοπλίζονταν, σημείωνε πως η εμμονή διατήρησης της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου, που θα είχε ως αποτέλεσμα την κυριαρχία της Δεξιάς στο στράτευμα, έκανε την καχυποψία της Αριστεράς κατανοητή⁴⁷⁹.

Να σημειωθεί δε πως σε υπόμνημα Αμερικανού αξιωματούχου της 6^{ης} Ιανουαρίου του 1945 στο οποίο σκιαγραφείται η φύση και η αιτία της ελληνικής κρίσης, σημειώνεται πως προέκυψε εξαιτίας της αμοιβαίας δυσπιστίας μεταξύ των ελληνικών παρατάξεων. Ο Murray επισημαίνει πως οι αντάρτικες οργανώσεις (ΕΛΑΣ)

⁴⁷⁵ Ενδεικτικά *Ελευθερία*, 2/12/1944, «Ειδική ημερήσια διαταγή του εν Ελλάδι αρχιστράτηγου κ. Σκόμπυ και βαρυσήμαντος προκήρυξης του προς τον ελληνικόν λαόν», 1^η σ., Leeper προς FO 1/12/1944, FO 371/43736 R 19466/9/G.

⁴⁷⁶ Ιατρίδης, ό.π., σ. 176.

⁴⁷⁷ Leeper προς FO 1/12/1944, FO 371/43697 R19466.

⁴⁷⁸ Leeper προς FO 1/12/1944, FO 371/43697, N° 410.

⁴⁷⁹ *Ambassador MacVeagh reports. Greece, 1933-1947*, John Iatrides (επιμ.), Princeton University Press, Princeton/New Jersey, 1980, σ. 653-654, εγγραφή της 30^{ης} Νοεμβρίου 1944.

υποπεύονταν πως η κυβέρνηση Παπανδρέου, με την στήριξη των Βρετανών, επιθυμούσε την επάνοδο του Γεωργίου και την εγκαθίδρυση συντηρητικού καθεστώτος και υπογραμμίζει πως «αυτή η καχυποψία κορυφώθηκε όταν αποφασίστηκε ο αφοπλισμός των αντάρτικων οργανώσεων χωρίς να προβλέπεται το ίδιο για τις κυβερνητικές δυνάμεις, οι οποίες είχαν εκκαθαρισθεί από τους συμπαθούντες το ΕΑΜ στην Αίγυπτο την περασμένη άνοιξη»⁴⁸⁰.

Ωστόσο, η απόπειρα των Scobie και Παπανδρέου δεν απέδωσε καθώς οι διαταγές των διοικήσεων ήταν να παραμείνουν τα τμήματα του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής ως είχαν⁴⁸¹. Στις 30 Δεκεμβρίου ο Σιάντος ειδοποιεί τις οργανώσεις: «Ο Σκόμπυ εξέδωσε διαταγή και προκήρυξη αποστράτευσης του ΕΛΑΣ στις 10 Δεκεμβρίου, χωρίς να υπάρχει απόφαση της κυβέρνησης. Μέχρι που να διασαφηνισθεί η κατάσταση δεν πρέπει να γίνει καμία αποστράτευση. Αντίθετα πρέπει να είστε έτοιμοι να αποκρούσετε οποιαδήποτε επίθεση, που είναι δυνατόν να επακολουθήσει. Θα σας ενημερώνουμε για την εξέλιξη της κατάστασης. Με τις συνθήκες που δημιουργήθηκαν είναι αδύνατο να παραδώσει η Εθνική Πολιτοφυλακή τα καθήκοντά της στην Εθνοφυλακή»⁴⁸². Να σημειωθεί ότι ο Ιατρίδης υπογραμμίζει πως είναι αδύνατο μια τέτοια διαταγή να εκδόθηκε μετά από απόφαση σύγκρουσης⁴⁸³, που όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο κάποιοι υποστηρίζουν ότι έλαβε το ΚΚΕ στις 27 Νοεμβρίου.

Ο Ζεύγος σε δηλώσεις του τόνισε πως οι τελευταίες ενέργειες του Scobie είναι αντίθετες με τις αρχές του συμμαχικού αγώνα και «ασφαλώς δεν επιδοκιμάζονται από την κυβέρνηση της Συμμάχου Μεγάλης Βρετανίας» ενώ ταυτόχρονα επεσήμανε πως οδηγούν σε πολιτικό αδιέξοδο. Υπογράμμισε δε πως μοναδική λύση του στρατιωτικού προβλήματος αποτελεί η γενική αποστράτευση και καταλήγοντας τόνισε πως ο ελληνικός λαός μπορεί «να κρίνει μόνος του ποιος υπερασπίζει την ησυχία του και την ομαλή εξέλιξη της πολιτικής ζωής»⁴⁸⁴.

Επιπροσθέτως, στο κύριο άρθρο του *Ριζοσπάστη* της 3^{ης} Δεκεμβρίου, ο Ζεύγος αμφισβητεί το δικαίωμα του Βρετανού στρατηγού να επεμβαίνει στα εσωτερικά της Ελλάδος καθώς όπως υπογραμμίζει βάσει της συμφωνίας της Καζέρτας ο Scobie

⁴⁸⁰ Memorandum by the Director of the Office of Near Eastern and African Affairs (Murray) to the Secretary of State 6/1/1945, FRUS V. 8 Greece, σ. 99-100.

⁴⁸¹ Ιατρίδης, *ό.π.*

⁴⁸² Χατζής, *ό.π.*, σ. 163.

⁴⁸³ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 173.

⁴⁸⁴ *Ριζοσπάστης*, 2/12/1944, «Η μοναδική λύση στο πολιτικό αδιέξοδο της χώρας», 1^η σ.

περιορίζεται στην συμμαχική βοήθεια της απελευθέρωσης της χώρας και δεν έχει κανένα δικαίωμα να ζητά την αποστράτευση του ΕΛΑΣ χωρίς να έχει υπογραφεί σχετικό κυβερνητικό διάταγμα. Ο Ζεύγος επισημαίνει πως σε όλες τις κυβερνητικές και μη αποφάσεις οι Leeper και Scobie επεμβαίνουν προς όφελος της αντιδραστικής Δεξιάς, όπως στην οργάνωση της Εθνοφυλακής, στην μεταφορά χωροφυλάκων και ταγματασφαλιτών στην Αθήνα, στην απελευθέρωση κρατουμένων δωσιλόγων, στην παροχή όπλων σε προδότες, και ταυτόχρονα, όπως σημειώνει, απαιτούν υπεύθυνες δηλώσεις από τους υπουργούς της κυβέρνησης⁴⁸⁵.

Χαρακτηριστική στο σημείο αυτό είναι η τοποθέτηση του ΚΚΕ ως προς την βρετανική πολιτική, αφού δεν επιτίθεται σε καμία περίπτωση στην παρεμβατικότητα της βρετανικής κυβέρνησης εν γένει αλλά στις ενέργειες των συγκεκριμένων προσώπων των Leeper και Scobie -κάτι που θα συνεχισθεί σε όλη την διάρκεια σχεδόν των μαχών του Δεκεμβρίου- οι οποίες, όπως σημειώσαμε και πιο πάνω, το ΚΚΕ θεωρεί ότι «δεν επιδοκιμάζονται από την κυβέρνηση της Συμμάχου Βρετανίας». Η στάση αυτή του ΚΚΕ παρατηρείται σε όλο το διάστημα από την απελευθέρωση και έπειτα καθώς τόσο στις δηλώσεις των κομμουνιστών ηγετών όσο και στον *Ριζοσπάστη* δεν υπάρχει κάποια ένδειξη υπονόμησης των βρετανικών σκοπών ούτε αμφισβήτηση του ρόλου τους⁴⁸⁶.

Και η *Μάχη* επισημαίνει πως το διάγγελμα του Scobie στους κύκλους της Αριστεράς θεωρείται «ατύχημα» καθώς «δεν είναι και δεν μπορεί να είναι σύμφωνο με την πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας» και υπογραμμίζει πως όταν ενημερωθεί ο Βρετανός στρατηγός για «την αλγεινή εντύπωση που προκάλεσε το διάγγελμα θα θελήσει να εξηγήσει το νόημα των λόγων του... που δεν μπορεί να είναι τόσο δυσμενές για τον ελληνικό λαό»⁴⁸⁷.

Αυτήν την φαινομενική ή μη θεώρηση του ΚΚΕ-ΕΑΜ και την προσπάθεια να διασωθούν οι σχέσεις με τους Βρετανούς έστω και την τελευταία στιγμή -η οποία φαίνεται ξεκάθαρα και από την έκκληση που θα απευθύνει στους συμμάχους Βρετανούς στις 2 Δεκεμβρίου, θα ανατρέψει η δημοσιοποίηση της έγκρισης από τον

⁴⁸⁵ *Ριζοσπάστης*, 3/12/1944, «Εμπρός για την λευτεριά του λαού», 1^η σ.

⁴⁸⁶ Βλ. και *Ριζοσπάστης* 22/11/1944 όπου αναδημοσιεύεται δήλωση του Βρετανού προξένου ότι «Οι Άγγλοι δεν θα επέμβουν στα εσωτερικά της Ελλάδας», 2^η σ.

⁴⁸⁷ *Μάχη*, 2/12/1944, «Το διάγγελμα του Σκόμπυ», 1^η σ.

Churchill των μέτρων του Scobie στον τύπο της 3^{ης} Δεκεμβρίου⁴⁸⁸, καθώς όπως σημειώνεται και σε τηλεγράφημα προς τον Βρετανό πρεσβευτή «Ο Churchill επιθυμεί να γίνει γνωστό ότι το μήνυμα του Scobie της 1^{ης} Δεκεμβρίου προς τον ελληνικό λαό που τονίζει την ανάγκη της ενότητας και την πλήρη υποστήριξη» της Βρετανίας «στην παρούσα ελληνική κυβέρνηση έγινε εν γνώσει και πλήρη αποδοχή της κυβέρνησης της Α.Μ. (Αυτού Μεγαλειότητας)»⁴⁸⁹. Εξάλλου από τις 30 Νοεμβρίου ο Churchill σε υπόμνημά του σημείωνε: «Είναι σημαντικό να γίνει σαφές ότι, εάν ξεσπάσει εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα, θα σταθούμε στο πλευρό της κυβέρνησης την οποία εγκαταστήσαμε στην Αθήνα και πάνω από όλα ότι δεν θα διστάσουμε να πυροβολήσουμε»⁴⁹⁰.

Για να αποκαταστήσει το ζήτημα που δημιουργήθηκε σε σχέση με την εγκυρότητα της διαταγή αποστράτευσης που εξέδωσε ο Scobie, το βράδυ της 1^{ης} Δεκεμβρίου ο Παπανδρέου συγκαλεί υπουργικό συμβούλιο χωρίς να ειδοποιήσει τους υπουργούς του ΕΑΜ⁴⁹¹. Το υπουργικό συμβούλιο κατόπιν της συγκροτήσεως των Ταγμάτων Εθνοφυλακής⁴⁹² αποφάσισε: «1. Από 1^{ης} Δεκεμβρίου την τήρηση της τάξης θα αναλάβουν τα κατά τόπους συγκροτηθέντα Τάγματα Εθνοφυλακής στις περιοχές Αττικοβοιωτίας, Φωκίδος, Πελοποννήσου, Θεσσαλονίκης, Μυτιλήνης, 2. Από την ίδια ημερομηνία η υπάρχουσα στις άνω περιοχές ΕΠ (Εθνική Πολιτοφυλακή) θα παραδώσει υπηρεσία... εις τα κατά τόπους Τάγματα Εθνοφυλακής, 3. Επίσης στις ίδιες περιοχές τα τμήματα Χωροφυλακής θα παραδώσουν την ίδια ημερομηνία τον οπλισμό και τα πυρομαχικά τους στα Τάγματα Εθνοφυλακής, 4. Τα ανωτέρω θα εφαρμόζονται και στις λοιπές περιοχές της χώρας ευθύς ως συγκροτούνται και εκεί Τάγματα Εθνοφυλακής, συμφώνως προς τις διαταγές του Υπουργού των Στρατιωτικών, 5. Όσοι δεν εκτελέσουν τις άνω εντολές θα διώκονται ως παραβάτες του νόμου»⁴⁹³.

⁴⁸⁸ Καθημερινά Νέα, 3/12/1944, «Η αγγλική κυβέρνηση εγκρίνει τα μέτρα του στρατηγού Σκόμπυ», 1^η σ.

⁴⁸⁹ FO προς Leeper 3/12/1944, FO 371/43736 R 19813/945/19.

⁴⁹⁰ Prime Minister's Personal Minute 30/11/1944, FO 371/43735 R 19341/745/19.

⁴⁹¹ Ελευθερία, 2/12/1944, «Νέα περιπλοκή εις την κατάσταση», 1^η σ., βλ. και Heinz Richter, 1936 - 1946. Δύο επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις στην Ελλάδα, μτφ. Ειρήνη Μιχαλακοπούλου, Τζένη Μαστοράκη, Εξάντας, [Αθήνα], 2^η 1975, τ. Β', σ. 215.

⁴⁹² Η Ελευθερία της 3^{ης} Δεκεμβρίου αναφέρει ότι ανεστάλη προσωρινώς στην Αθήνα η κατάταξη των εφέδρων του 1936, «Ανεστάλη προσωρινώς η κατάταξη των εφέδρων 1936 εις την περιοχήν Αθηνών», 2^η σ.

⁴⁹³ «Απόφασις κατόπιν της συγκροτήσεως των Ταγμάτων Εθνοφυλακής (κλ. 1936)», Αθήναι, τη 1^η Δεκεμβρίου 1944, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 1, ΕΛΙΑ.

Ο Παπανδρέου ειδοποίησε κατόπιν τους ΕΑΜικούς υπουργούς ότι αναμένει να υπογράψουν και εκείνοι την απόφαση μέχρι την 10^η νυκτερινή της ίδιας ημέρας ώστε να αρχίσει άμεσα η παράδοση καθηκόντων της Εθνικής Πολιτοφυλακής. Ο πρωθυπουργός διαμήνυσε στους υπουργούς ότι τίθεται θέμα εμπιστοσύνης, ότι δηλαδή αν δεν υπογράψουν παύουν να μετέχουν της κυβέρνησης⁴⁹⁴.

Ο υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου Λαμπριανίδης επισκέφθηκε τους υπουργούς Σβώλο, Τσιριμώκο, Αγγελόπουλο και Ασκούτση και τους ενημέρωσε σχετικά. Ο Σβώλος υπέβαλε την παραίτησή του, την οποία ακολούθησαν οι παραιτήσεις και των τριών παρευρισκομένων ΕΑΜικών υπουργών. Στην επιστολή του προς τον Παπανδρέου, ο Σβώλος αφού σημείωσε ότι πάντοτε κατέβαλε προσπάθειες για την εξεύρεση λύσεων στα πλαίσια της κυβέρνησης εθνικής ενότητας το οποίο δεν πέτυχε, επεσήμανε ότι η αμοιβαία δυσπιστία εξακολουθεί να υπάρχει και κατέληξε πως πιστεύει πάντοτε «στην απόλυτη ανάγκη της πλήρους εθνικής ενότητας»⁴⁹⁵. Ο Τσιριμώκος σε δηλώσεις του σημείωσε πως «η παραίτησή μας ήταν απαραίτητη για να αποσαφηνισθεί η κατάσταση που περιήλθε σε αδιέξοδο από την αποτυχία κάθε προσπάθειας για να βρεθεί λύση στο στρατιωτικό ζήτημα που να ικανοποιεί τις λαϊκές αξιώσεις» και σημείωσε πως επιθυμία όλων είναι η αποφυγή της ένοπλης ρήξης και η εξασφάλιση της ομαλότητας⁴⁹⁶.

Τις πρωινές ώρες της 2^{ης} Δεκεμβρίου γίνεται γνωστό πως οι ΕΑΜικοί υπουργοί Σβώλος, Τσιριμώκος, Αγγελόπουλος και Ασκούτσης παραιτήθηκαν από το βράδυ της προηγούμενης, χωρίς να έχει ειδοποιηθεί η ΚΕ του ΕΑΜ και το ΚΚΕ προηγουμένως. Για να υπάρξει ενιαία γραμμή παραιτούνται και οι κομμουνιστές Πορφυρογένης και Ζεύγος το πρωί της 2^{ης} Δεκεμβρίου⁴⁹⁷. Είναι σαφές πως πρώτα παραιτήθηκαν οι μη κομμουνιστές. Η *Μάχη* αναφέρεται στην παραίτηση των *τεσσάρων υπουργών* και συνεχίζει σημειώνοντας πως «...Επίσης βέβαιο είναι ότι σήμερα το πρωί θα υποβάλλουν τις παραιτήσεις τους και οι κομμουνιστές υπουργοί Γεωργίας Ζευγος και Εργασίας Πορφυρογένης»⁴⁹⁸. Αργότερα ο Τσιριμώκος σημείωσε: «Η αλήθεια είναι ότι

⁴⁹⁴ *Ελευθερία*, 2/12/1944, «Νέα περιπλοκή εις την κατάσταση», 1^η σ., *Μάχη* 2/12/1944, «Η κρίση εξέσπασε χθες», 1^η σ., *Καθημερινά Νέα*, 2/12/1944, «Επήλθε διάσπασις της εθνικής κυβερνήσεως», 2^η σ.

⁴⁹⁵ *Μάχη*, 2/12/1944, «Η κρίση εξέσπασε χθες», 1^η σ., *Καθημερινά Νέα*, 2/12/1944, «Επήλθε διάσπασις της εθνικής κυβερνήσεως», 2^η σ.

⁴⁹⁶ *Μάχη*, 2/12/1944, «Η κρίση εξέσπασε χθες. Παραιτούνται και οι έξι υπουργοί της αριστεράς», 1^η σ.

⁴⁹⁷ Χατζής, *ό.π.*, σ. 170-171.

⁴⁹⁸ *Μάχη*, 2/12/1944, ««Η κρίση εξέσπασε χθες. Παραιτούνται και οι έξι υπουργοί της αριστεράς», 1^η σ.

εμείς παραιτηθήκαμε πριν από τους υπουργούς του ΚΚΕ. Η παραίτησή μας αποτελούσε πιστοποίηση της αποτυχίας μας να επιβάλλουμε την συμβιβαστική λύση. Ήταν διαφωνία και προς τα δύο μέρη. Έγινε ίσως λίγο αργότερα από ό, τι θα έπρεπε»⁴⁹⁹.

Στην συνέχεια, οι ΕΑΜικοί υπουργοί αντικαθίστανται από τους υπουργούς άνευ χαρτοφυλακίου και διορίζονται οι: Γ. Καρτάλης υπουργός Εθνικής Οικονομίας, Α. Σμπαρούνης ως υφυπουργός των Οικονομικών, Στεφανόπουλος ως υπουργός Δημοσίων Έργων, και πιθανώς ο Α. Σιδέρης υπουργός Εργασίας⁵⁰⁰.

Παράλληλα στην σύσκεψη του υπουργικού συμβουλίου της 2^{ης} Δεκεμβρίου «*διεπιστώθη πλήρης αλληλεγγύη των μελών της κυβερνήσεως και η αποφασιστικότητα όπως μείνουν πιστοί εις τις προγραμματικές αρχές της κυβερνήσεως εθνικής ενότητας όπως διετυπώθησαν εις τον λόγο του κ. Πρωθυπουργού την 18^η Οκτωβρίου*»⁵⁰¹, αφού σύμφωνα με τον Παπανδρέου το κυβερνητικό πρόγραμμα δεν αποτελούσε παραχώρηση στην Αριστερά αλλά πολιτική πίστη της κυβέρνησης⁵⁰². Επιπλέον, υπογράφεται από τους υπουργούς της κυβέρνησης και τον βασιλιά και το διάταγμα αποστρατεύσεως των αντάρτικων οργανώσεων, σύμφωνα με το οποίο η αποστράτευση πρέπει να αρχίσει την 10^η Δεκεμβρίου και να ολοκληρωθεί την 20^η Δεκεμβρίου⁵⁰³.

Βλέπουμε λοιπόν, πως όπως και κατά το Συνέδριο του Λιβάνου, έτσι και τώρα, όταν ο Παπανδρέου σκληραίνει την στάση του προς το ΕΑΜ όλα τα πολιτικά κόμματα συντάσσονται μαζί του⁵⁰⁴. Το ίδιο συμβαίνει και με τον αστικό τύπο, ο οποίος μάλιστα εμφανίζει τον Scobie ως εγγυητή των ελευθεριών του ελληνικού λαού.

Η *Ελευθερία* χαρακτηρίζει την προκήρυξη Scobie «*ηθική πράξη*» την οποία διακρίνει «*θερμότατα φιλικός τόνος έναντι της Ελλάδος*», που αποβλέπει να την βοηθήσει. Η εφημερίδα σημειώνει πως η προκήρυξη «*αποτελεί την αποκρυστάλλωση της ιδέας που εμπνέει τον Χάρτη του Ατλαντικού και καθορίζει συγχρόνως την εφαρμογή της στα*

⁴⁹⁹ Ηλίας Τσιριμώκος, *Αλ. Σβώλος, Η δική μας αλήθεια*, Δίφρος, Αθήνα, 1962, σ. 76, βλ. και Αγγελόπουλος, *ό.π.*, σ. 156.

⁵⁰⁰ *Καθημερινά Νέα*, 3/12/1944, «Το υπουργικόν συμβούλιον εις το πλευρόν του κ. Παπανδρέου», 2^η σ., *Δόξα*, 3/12/1944, «Ονόματα νεοδιορισθέντων υπουργών», 1^η σ.

⁵⁰¹ *Δόξα*, 3/12/1944, «Οι αποφάσεις του υπουργικού συμβουλίου», 1^η σ.

⁵⁰² *Ανεξαρτησία*, 2/12/1944, «Η κυβέρνησις θα συνεχίσει το έργον της βάσει των αρχικών κατευθύνσεών της», 2^η σ.

⁵⁰³ *Ελευθερία*, 3/12/1944, «Το διάταγμα της αποστρατεύσεως», 1^η σ.

⁵⁰⁴ Βλ. και Leeper προς FO 2/12/1944, FO 371/43736 R 19856 όπου ο Βρετανός πρεσβευτής ενημερώνει το Λονδίνο ότι ο Σοφούλης δήλωσε στον Παπανδρέου πως θα μείνει στο πλευρό του.

ελληνικά πλαίσια» και αποσκοπεί στην αποκατάσταση της εξουσίας της κυβέρνησης σε όλη την επικράτεια»⁵⁰⁵. Επιπλέον υποστηρίζει ότι η αποχώρηση των ΕΑΜικών υπουργών από την κυβέρνηση δεν συνιστά διάσπαση της εθνικής ενότητας διότι το ΚΚΕ δημιουργούσε προσκόμματα σε αυτήν, όπως με την επιμονή του στην διατήρηση του ταξικού, όπως τον χαρακτηρίζει, στρατού ΕΛΑΣ ώστε να τον χρησιμοποιήσει στην επαναστατική κομματική πολιτική του. Επισημαίνει δε πως οι κομμουνιστές ήθελαν μονόπλευρη λύση του ζητήματος των δωσιλόγων ώστε να μην τιμωρηθούν όσοι βοήθησαν το ΚΚΕ στον ταξικό και πολιτικό του αγώνα.

Επιπροσθέτως, η *Ελευθερία* σημειώνει ότι η οικονομική πολιτική του κόμματος είχε ως μόνο στόχο την εκπρολεταριοποίηση της αστικής τάξης ώστε να επιτευχθεί «η λαϊκή δυστυχία και οικονομική εξαθλίωση» που αποτελούν το μοναδικό μέσο για να έχει το ΚΚΕ οπαδούς. Τέλος, διαχωρίζει τους κομμουνιστές από τους σοσιαλιστές συνοδοιπόρους τους οι οποίοι θα ήθελαν να παραμείνουν στην κυβέρνηση αλλά λόγω «μιας κακώς εννοούμενης αλληλεγγύης ή από άλλες ανάλογες αιτίες παρακολούθησαν το ΚΚΕ στην αποχώρησή του» -θεωρώντας έτσι ριζοσπαστική κίνηση την παραίτηση των ΕΑΜικών υπουργών, την οποία καταλογίζει εσφαλμένα σε πρωτοβουλία των κομμουνιστών- και καταλήγει επισημαίνοντας πως «η αποχώρηση του ΚΚΕ το οποίο μέσα στην κυβέρνηση θύμιζε τον διχασμό και όχι την ενότητα δεν θα εμποδίσει ούτε την ζωή ούτε την πρόοδο της Ελλάδος»⁵⁰⁶.

Τα *Καθημερινά Νέα* σημειώνουν πως οι προκηρύξεις του Βρετανού στρατηγού έχουν δημοκρατικό πνεύμα και αποτελούν πρόσθετη εγγύηση ότι οι ελευθερίες του ελληνικού λαού δεν κινδυνεύουν από κανέναν. Η εφημερίδα προσθέτει πως οι προκηρύξεις τερματίζουν μια δυναμική κατάσταση αφού η αποστράτευση των ανταρτών αποτελεί το τελευταίο στάδιο για την τακτοποίηση του παρελθόντος και την επαναφορά στον ομαλό πολιτικό βίο καθώς με τα μέτρα αυτά το ελληνικό κράτος ολοκληρώνει την προσπάθειά του για την κατοχύρωση των ελευθεριών του λαού αποκλείοντας οποιαδήποτε δυναμική ενέργεια⁵⁰⁷.

Επιπλέον σε μια ανάλυση των αιτιών της διάσπασης της κυβέρνησης η εφημερίδα εντοπίζει τρεις παράγοντες: την προκλητικότητα της πολιτικής και ταξικής αντίδρασης, την μόνιμη δυσπιστία της Αριστεράς και την υπερτροφική της αντίληψη

⁵⁰⁵ *Ελευθερία*, 2/12/1944, «Πνεύμα φιλίας», 1^η σ.

⁵⁰⁶ *Ελευθερία*, 3/12/1944, «Και τώρα», 1^η σ.

⁵⁰⁷ *Καθημερινά Νέα*, 2/12/1944, «Τελευταία υπηρεσία», 1^η σ.

για τον ρόλο που κατέχει στην εθνική ζωή της χώρας και τέλος την έλλειψη πολιτικού σθένους από μέρους των συνεργαζομένων με το ΚΚΕ κομμάτων να ωθήσουν τις πατριωτικές τους προθέσεις σε μία πολιτική πράξη. Τα *Καθημερινά Νέα* σημειώνουν πως είναι δικαιολογημένος ο φόβος των κομμουνιστών για αναβίωση δυναμικών λύσεων καθώς αυτοί που δεν αναγνώρισαν τον πατριωτισμό της Αριστεράς καλλιέργησαν εμφυλιοπολεμικό κλίμα εξαιτίας του τυφλού ιδεολογικού και κομματικού τους πάθους και ευθύνονται για την διάσπαση της κυβέρνησης, υπογραμμίζοντας όμως πως οι συνεχείς υπαναχωρήσεις της κομμουνιστικής Αριστεράς -εξαιτίας της καχυποψίας της- με την προβολή ολοένα και περισσότερων όρων έθεσε σε κίνδυνο όλους τους υπόλοιπους. Τέλος, η εφημερίδα υποστηρίζει πως οι δύο αυτές παρατάξεις υπερθεματίζουν τα πολιτικά τους συμφέροντα την στιγμή που ο λαός ζητά την εξάλειψη της βίας, την κατοχύρωση των δημοκρατικών θεσμών και την κοινωνική αναγέννηση και καταλήγει πως ο προγραμματικός λόγος του πρωθυπουργού είναι κοινή πίστη όλων των Ελλήνων πως «ο λαός μπορεί να είναι ήσυχος ότι έχει εμπιστευθεί την τύχη του σε ελεύθερους ανθρώπους»⁵⁰⁸.

Η *Ανεξαρτησία* σημειώνοντας τις θυσίες που έχει κάνει η Μεγάλη Βρετανία στους πολέμους της Ευρώπης κατά της ανελευθερίας υπογραμμίζει «ότι όταν κοιτάζουν οι επίστρατοι της Εθνοφυλακής τις στολές και τα όπλα τους θα γνωρίσουν διατί είναι αγγλικά, διατί τα έδωσε η Αγγλία θα εννοήσουν ότι αφού τα επήραν, αφού φόρεσαν τις στολές, έχουν πλέον αναλάβει και κάποια υποχρέωση». Η εφημερίδα συνεχίζει επισημαίνοντας πως η Ελλάδα έχει πολύ μεγαλύτερο κέρδος από ό, τι η Βρετανία, να αποκτήσει κράτος και σημειώνει την ευθύνη κυρίως όσων «φορούν το χακί» για την τήρηση της τάξης⁵⁰⁹.

Για το διάγγελμα του Scobie η *Ανεξαρτησία* υπογραμμίζει πως απηχεί «το πραγματικό αίσθημα του ελληνικού λαού» και αποδεικνύει και πάλι την πολύτιμη συνδρομή του βρετανικού έθνους. Η εφημερίδα επισημαίνει ότι το ρήγμα που προήλθε στην κυβέρνηση με την αποχώρηση του ΕΑΜ είναι τυπικό καθώς το έθνος παραμένει αρραγές και σημειώνει ότι «οι απαθλιωμένες Κασσάνδρες οι οποίες εκφράζουν φόβους ότι την 11^η Δεκεμβρίου ...τον ελληνικό ουρανό θα φωτίσουν φλόγες εμφυλίου σπαραγμού, απαγγέλλουν αξιοθρήνητη προφητεία» καθώς κανείς δεν θα τολμήσει να αρχίσει εμφύλιο πόλεμο. Καταλήγει τονίζοντας πως ακόμα και αν «άνθρωποι

⁵⁰⁸ *Καθημερινά Νέα*, 3/12/1944, «Ελεύθεροι άνθρωποι», 1^η σ.

⁵⁰⁹ *Ανεξαρτησία*, 1/12/1944, «“Θεωρία”», 1^η σ.

τελούντες εις παράκρουση φρενών» το τολμήσουν «και πάλι ερυθρές φλόγες σπαραγμού δεν θα ανέλθουν εις τον ουρανό μας» καθώς ο βρετανικός σύμμαχος, που αποτελεί και τον φρουρό των συνόρων της πατρίδος, θα βοηθήσει τον ελληνικό λαό⁵¹⁰.

Η Δόξα σημειώνει πως η εκβιαστική μέθοδος του ΚΚΕ με την απειλή εμφυλίου πολέμου παρ' ότι υπήρξε αποτελεσματική⁵¹¹, δεν μπορεί να εξακολουθήσει καθώς η κυβέρνηση αυτήν την φορά αρνείται να υποχωρήσει και «να παραδώσει την Ελλάδα εις την φατρία». Επισημαίνοντας πως ο μόνος θεμιτός διαχωρισμός που ο λαός αναγνωρίζει είναι αυτός μεταξύ εθνικοφρόνων, όπου συμπεριλαμβάνεται η άκρα Δεξιά μέχρι την «ορθώς εννοούμενη αριστερά» και κομμουνιστών⁵¹², η Δόξα υπογραμμίζει πως το ένοπλο κόμμα δεν έχει δικαίωμα να διεκδικεί θέση στην πολιτική ζωή του τόπου και πρέπει να διαλυθεί -όπως άλλωστε υποσχέθηκε- και αν τελικώς το ΚΚΕ μείνει στην κυβέρνηση πρέπει να τηρεί τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει. Σημειώνει πως ο εμφύλιος πόλεμος δεν θα γίνει καθώς οι κομμουνιστές παρότι πιθανόν να τον επιθυμούν δεν έχουν τις δυνάμεις για να επικρατήσουν αφού «είναι εις θέση να τον καταπνίξει εν τη γενέσει του ο στρατός της Ελλάδος, ο οποίος εις πείσμα αυτών και των εχθρών μας δεν πρόκειται να διαλυθεί» και τονίζει πως αυτός που πρέπει να διαλυθεί είναι ο ΕΛΑΣ μαζί με τις υπόλοιπες αντάρτικες οργανώσεις⁵¹³.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο αστικός τύπος παρουσιάζει την προκήρυξη του Scobie σωτήρια λύση για την Ελλάδα και την κατάλληλη απάντηση στην κρίση αποστράτευσης. Σε αυτό το πλαίσιο ο τύπος εξαίρει την συμβολή των Βρετανών συμμάχων στην απελευθέρωση της Ελλάδος, τελικό στάδιο της οποίας θεωρείται ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ, και οι διαταγές του Βρετανού στρατηγού προβάλλονται σαν χειρονομία καλής θέλησης της βρετανικής κυβέρνησης που φέρεται να επιζητά την πρόοδο της χώρας και την διασφάλιση των ελευθεριών του ελληνικού λαού.

Έτσι, καμία εφημερίδα του αστικού τύπου δεν αναγνωρίζει την διαταγή αποστράτευσης του Βρετανού στρατηγού ως παρέμβαση στα εσωτερικά της χώρας και το γεγονός ότι δεν υπάρχει σχετική απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης όχι απλά

⁵¹⁰ *Ανεξαρτησία*, 2/12/1944, «Ασφαλής ο λαός, ασφαλή τα σύνορα», 1^η σ.

⁵¹¹ *Δόξα*, 2/12/1944, «Τέλος εκβιασμών», 1^η σ.

⁵¹² *Δόξα*, 3/12/1944, «Η λύσις της κρίσεως», 1^η σ.

⁵¹³ *Δόξα*, 2/12/1944, «Τέλος εκβιασμών», 1^η σ.

δεν αποτελεί άξιο μομφής αλλά κρίνεται μη απαραίτητο και δευτερεύον αφού αξιωματικά και χωρίς δεύτερες σκέψεις ο Scobie έχει κάθε δικαίωμα να απαιτήσει από τους κομμουνιστές την αποστράτευσή τους.

Αυτό εξηγείται από την θεώρηση εκ μέρους του τύπου ότι οι κομμουνιστές είναι αυτοί που επιβουλεύονται την διατήρηση του στρατού τους ώστε να επηρεάζουν τις πολιτικές αποφάσεις της χώρας, ενώ ο ξένος παράγοντας, ο Scobie, -ο οποίος παρουσιάζεται από τον αστικό τύπο σαν καλός πατέρας που προσπαθεί να νουθετήσει τους Έλληνες και να λάβει τις σωστές αποφάσεις για αυτούς- και εν γένει η βρετανική κυβέρνηση, όχι μόνο έχει δικαίωμα να λαμβάνει αποφάσεις που εμπίπτουν στην δικαιοδοσία της ελληνικής κυβέρνησης αλλά έχει ηθική υποχρέωση να το κάνει, αφού όπως προβάλλεται από τον αστικό τύπο τα συμφέροντα της Ελλάδας ταυτίζονται με αυτά της Βρετανίας.

Αποτέλεσμα αυτών είναι, όπως και η αστική τάξη της Ελλάδας προθυμοποιείται να ακολουθήσει τις υποδείξεις της βρετανικής κυβέρνησης σε όλα τα ζητήματα για να εξασφαλίσει την βοήθειά της ώστε να διατηρήσει την κυριαρχία της, έτσι και ο αστικός τύπος να θεωρεί ότι το πιο συμφέρον για την Ελλάδα είναι η επάνοδος στην ομαλότητα που εξισώνεται με την επάνοδο στην προπολεμική τάξη πραγμάτων, απαραίτητη προϋπόθεση για την οποία είναι ο αφοπλισμός των ανταρτών -χωρίς την ταυτόχρονη αποστράτευση των φιλομοναρχικών εθελοντικών σωμάτων, χωρίς την εξασφάλιση της τιμωρίας των δωσιλόγων και την εκκαθάρισή τους από τα σώματα ασφαλείας και τον κρατικό μηχανισμό- και ο σεβασμός των βρετανικών βλέψεων για την Ελλάδα με την επακόλουθη τήρηση των εντολών της βρετανικής κυβέρνησης.

Επιπροσθέτως, ο αστικός τύπος υποστηρίζει ότι η παραίτηση των ΕΑΜικών υπουργών δεν απαιτεί περαιτέρω συζητήσεις για τον ανασχηματισμό της κυβέρνησης, ούτε εξέταση των μέτρων που η τελευταία έλαβε. Αντιθέτως, η αποχώρηση τους προβάλλεται σαν καλή εξέλιξη -στην ουσία λυτρωτική- που θα επιλύσει την κρίση που ξέσπασε αφού οι κομμουνιστές, η τακτική και οι στόχοι τους παρουσιάζονται, από την μεγαλύτερη μερίδα του αστικού τύπου, ως η αιτία όλων των προβλημάτων που προέκυψαν.

Από την άλλη μεριά τόσο η *Μάχη* όσο και ο *Ριζοσπάστης* καταγγέλλουν την παρέμβαση του Scobie στα εσωτερικά της Ελλάδας και υπογραμμίζουν πως η κίνησή του ευνοεί την άκρα Δεξιά και παράλληλα επισημαίνουν τους φόβους για εκδήλωση

πραξικοπήματος από τις παραστρατιωτικές δυνάμεις της. Ωστόσο διαφοροποιούνται σε ό, τι αφορά την στάση που αναμένουν ότι θα τηρήσει ο Παπανδρέου, καθώς η μεν *Μάχη* παρουσιάζει τον Έλληνα πρωθυπουργό σαν κοινωνό των αντιλήψεων της Αριστεράς για υπέρβαση καθηκόντων εκ μέρους του Βρετανού στρατηγού και προβάλλει ότι ο Παπανδρέου θα προσπαθήσει να εξομαλύνει την κατάσταση σε συνεργασία με το ΕΑΜ. Αντιθέτως, ο Ζεύγος μέσω του *Ριζοσπάστη* κατηγορεί τον Παπανδρέου και τους αστούς πολιτικούς της κυβέρνησης πως θέλουν να αφοπλίσουν τον ΕΛΑΣ ώστε να επιβάλουν μετά την αποστράτευσή του μια νέα 4^η Αυγούστου και προειδοποιεί πως την απάντηση θα δώσει ο ελληνικός λαός που θα αντισταθεί σε οποιαδήποτε προσπάθεια επιβολής δικτατορικού καθεστώτος.

Η *Μάχη* λοιπόν, υπογραμμίζει πως το διάγγελμα του Scobie επέτεινε την πολιτική ένταση και δεν συντέλεσε στην εξομάλυνση της κατάστασης. Επισημαίνει δε πως η κίνηση του Βρετανού στρατηγού ενίσχυσε την θέση της άκρας Δεξιάς η οποία εκμεταλλεύεται στο έπακρο τις δηλώσεις του περί «τρομοκρατίας και εξαπάτησης» για την κατάσταση που υποτίθεται ότι επικρατεί στην ελληνική ύπαιθρο όπως επίσης και τις δηλώσεις του περί φωνασκιών που, όπως υπογραμμίζει η *Μάχη*, συμβαδίζουν με την «*απέχθεια της δεξιάς προς τα χωνιά*». Σημειώνει επιπλέον πως η αναφορά του Scobie για την μη διανομή τροφίμων σε περίπτωση αναταραχών, προκαλεί ενθουσιασμό στην Δεξιά η οποία προβάλλει πως επιβεβαιώνονται οι προβλέψεις της για την «*πολιτική των θερμίδων*» που θα εφαρμόσει η Βρετανία ώστε να επηρεάσει τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα⁵¹⁴.

Παρ' όλα αυτά η *Μάχη* προωθώντας συμβιβαστική πολιτική εκφράζει αισιοδοξία για την έκβαση της κατάστασης και σημειώνει πως πιθανότατα ο Παπανδρέου θα αντιδράσει με την παραίτησή του στις ενέργειες αυτές του Scobie καθώς και εκείνος, όπως υποστηρίζει η *Μάχη*, «*συμμερίζεται την επιθυμία του ελληνικού λαού ως προς την ανάμειξη ξένων στα εσωτερικά του*», ενώ σημειώνει πως υπάρχουν πληροφορίες ότι ο Παπανδρέου μελετά κατά πόσο το διάγγελμα του Βρετανού στρατηγού δικαιολογεί αίτηση για αντικατάστασή του⁵¹⁵. Τέλος, επισημαίνει πως «*στους κύκλους της αριστεράς εκφράζεται η ελπίδα ότι ο κ. Πρωθυπουργός, έστω και την τελευταία στιγμή θα κατανοήσει την άποψη της Αριστεράς και θα θελήσει να επανέλθει στις*

⁵¹⁴ *Μάχη*, 2/12/1944, «Το διάγγελμα του Σκόμπυ επροκάλεσε αλγεινή εντύπωση στον πολιτικό κόσμο της χώρας», 1^η σ.

⁵¹⁵ *Μάχη*, 2/12/1944, «Το διάγγελμα του Σκόμπυ επροκάλεσε αλγεινή εντύπωση στον πολιτικό κόσμο της χώρας», 1^η σ.

απόψεις που ο ίδιος είχε υπογράψει στις 22 Νοεμβρίου. Ελπίζεται ότι ο κ. Παπανδρέου θα βαδίζει προς την θέση αυτή παρά την οξύτητα της δεξιάς που προκαλεί αδικαιολόγητη ένταση, αφού η λύση για τον κοινό νου είναι πολύ απλή»⁵¹⁶, προβάλλοντας έτσι την θέση του Τσιριμώκου για τον ρόλο και του Παπανδρέου, όπως την εξέφρασε κατά την συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 1^{ης} Δεκεμβρίου, που παραθέσαμε από τον Χατζή.

Από την άλλη μεριά ο Ζεύγος, στο κύριο άρθρο του *Ριζοσπάστη* της 3^{ης} Δεκεμβρίου αφού σημειώνει πως παρ' όλο που η Αριστερά με το τεράστιο κύρος της έδωσε την μαζική λαϊκή βάση και το στήριγμα της στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας, διαπίστωσε πως η κυβέρνηση δεν θέλησε να δώσει τέρμα σε μια κατάσταση που αποτελεί «ζήτημα στοιχειώδους εθνικής αξιοπρέπειας» καθώς ή την ανέχεται ή την προκαλεί αφού «στην πολιτική της κυριαρχεί ένας σκοπός: να αφοπλίσει τον λαό, να εξοπλίσει την αντίδραση και να επιβάλει ξανά την μοναρχοφασιστική δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου.... Τρέμει την λαϊκή βάση του ΕΑΜ και θέλει να στηριχτεί στους δωσιλόγους...» αφού σημειώνει πως σε αυτήν την κατάσταση ήταν επιβεβλημένη η παραίτηση των υπουργών του ΕΑΜ υπογραμμίζει ότι «Ο κ. Παπανδρέου ανασχηματίζει την κυβέρνησή του προς τα δεξιά στην κυβέρνηση εμφυλίου πολέμου». Ο Ζεύγος καταλήγει επισημαίνοντας πως «Τώρα τον λόγο τον έχει ο ελληνικός λαός... που θα σαρώσει την κυβέρνηση του εμφυλίου πολέμου και θα δημιουργήσει μια κυβέρνηση πραγματικής εθνικής ενότητας»⁵¹⁷.

Παράλληλα, πραγματοποιείται νέα συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ στις 2 Δεκεμβρίου η οποία «απηχώντας την γενική απαίτηση του ελληνικού λαού να προστατευθούν οι ελευθερίες του, να εξασφαλισθεί η ομαλή δημοκρατική εξέλιξη της χώρας, να συλληφθούν όλοι οι προδότες και δωσίλογοι, να πέσει η κυβέρνηση του εμφυλίου πολέμου και να σχηματισθεί κυβέρνηση πραγματικής εθνικής ενότητας» αποφάσισε να απευθύνει έκκληση στις κυβερνήσεις των Συμμάχων Μεγάλης Βρετανίας, Σοβιετικής Ένωσης και Αμερικής, να οργανωθεί παλλαϊκή συγκέντρωση στις 3 Δεκεμβρίου στην πλατεία Συντάγματος στην οποία θα μιλήσουν εκπρόσωποι των ΕΑΜικών κομμάτων,

⁵¹⁶ *Μάχη*, 2/12/1944, «Παραιτούνται και οι έξι υπουργοί της αριστεράς. Το ιστορικό», 1^η σ.

⁵¹⁷ *Ριζοσπάστης*, 3/12/1944, «Εμπρός για την λευτεριά του λαού», 1^η σ.

να οργανωθεί και κηρυχθεί παλλαϊκή απεργία για την Δευτέρα 4 Δεκεμβρίου και να ανασυγκροτηθεί η ΚΕ του ΕΛΑΣ⁵¹⁸.

Η ΚΕ του ΕΑΜ στην έκκλησή της προς τους Συμμάχους αναφέρει: *«Εκτιμώντας βαθύτατα την πολύτιμη συμβολή των βρετανικών στρατευμάτων στην απελευθέρωση της χώρας μας, ... ο ελληνικός λαός δέχτηκε με αδελφικά αισθήματα τα βρετανικά στρατεύματα...»*. Αφού εξαιρεί τους αγώνες του ελληνικού λαού και του ΕΛΑΣ κατά των κατακτητών επισημαίνει ότι ζητείται ο αφοπλισμός του χωρίς να υπάρχουν οι απαραίτητες εγγυήσεις ότι δεν θα αποτελέσει την απαρχή για *«την ανεμπόδιστη επιβολή δυναμικών... λύσεων»*. Η έκκληση της ΚΕ συνεχίζει επισημαίνοντας πως *«σε μια κρίσιμη στιγμή των ενδοκυβερνητικών συζητήσεων η απροσδόκητη παρέμβαση του Στρατηγού Σκόμπυ πληγώνει βαθειά το αίσθημα του ελληνικού λαού και ιδιαίτερα ο συσχετισμός ενός πολιτικού ζητήματος με την βοήθεια των συμμάχων για την διατροφή του και με την σταθερότητα του εθνικού του νομίματος»* και καταλήγει τονίζοντας πως η ΚΕ του ΕΑΜ πιστεύει ότι οι σύμμαχοι κυβερνήσεις *«θα αναγνωρίσουν το δικαίωμα του ελληνικού λαού να αποφασίσει μόνος του για τα εσωτερικά του ζητήματα σύμφωνα άλλωστε με τις επανειλημμένες σχετικές βεβαιώσεις των Βρετανικών πολιτικών ηγετών»*⁵¹⁹.

Για την συγκρότηση της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΛΑΣ ο Ριζοσπάστης στην πρώτη σελίδα της 3^{ης} Δεκεμβρίου σημειώνει: *«Η ΚΕ του ΕΛΑΣ ανέλαβε την ανώτατη διοίκηση των δυνάμεων του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής ολόκληρης της χώρας»*⁵²⁰.

Η επανασύσταση της ΚΕ του ΕΛΑΣ θεωρήθηκε από πολλούς επαναστατική ενέργεια. Ωστόσο με την παραίτηση των υπουργών του ΕΑΜ, η κυβέρνηση εθνικής ενότητας

⁵¹⁸ Ριζοσπάστης, 3/12/1944, «Αποφάσεις της ΚΕ του ΕΑΜ», 2^η σ. Ωστόσο, τόσο η απόφαση για την πραγματοποίηση του συλλαλητηρίου όσο και αυτή της επανασύστασης της ΚΕ του ΕΛΑΣ πρέπει ουσιαστικά να λήφθηκαν την προηγούμενη, κατά την συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 1^{ης} Δεκεμβρίου και να επικυρώθηκαν τυπικά στην συνεδρίαση της 2^{ης} Δεκεμβρίου, αφού υπάρχουν αναφορές που σημειώνουν πως την 1^η Δεκεμβρίου αποφασίστηκε πως ο ΕΛΑΣ θα κατέβαινε άοπλος στο συλλαλητήριο της 3^{ης} Δεκεμβρίου και αναφορές που κάνουν λόγο για σχέδιο της ΚΕ του ΕΛΑΣ της 1^{ης} Δεκεμβρίου, βλ. κεφάλαιο 7^ο. Στο σκεπτικό αυτό, ότι οι αποφάσεις ελήφθησαν ουσιαστικά την 1^η Δεκεμβρίου, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως για αυτό οι μη κομμουνιστές υπουργοί παραιτήθηκαν το βράδυ της 1^{ης} Δεκεμβρίου, χωρίς να ειδοποιηθεί η ΚΕ του ΕΑΜ και το ΚΚΕ, γιατί διαφώνησαν προφανώς με αυτές τις αποφάσεις και ήθελαν, όπως σημείωσε και ο Τσιριμώκος να διαδηλώσουν την διαφωνία τους και προς τις δύο μεριές.

⁵¹⁹ Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο, Λευκή Βίβλος, Μάης 1944 - Γενάρης 1945, Τρίκαλα, 1945, (Ανατύπωση Αθήνας) [χ.χ.], σ. 37-38, τμήματα της έκκλησης και στον Ριζοσπάστη 3/12/1944, «Έκκληση του ΕΑΜ στις σύμμαχες δυνάμεις», 1^η σ.

⁵²⁰ Ριζοσπάστης, 3/12/1944, «Ανασυγκροτήθηκε η ΚΕ του ΕΛΑΣ», 1^η σ.

-υπό τις διαταγές της οποίας είχε τεθεί ο ΕΛΑΣ- έπαυε να είναι τέτοια και θεωρήθηκε απαραίτητη η σύσταση της ΚΕ που θα διοικούσε τον ΕΛΑΣ και θα αναλάμβανε τις διαπραγματεύσεις για την τύχη του, έτσι ώστε να υπάρξει πολιτική συνεννόηση και όχι απλά στρατιωτική εντολή. Από αυτήν την άποψη, όπως τονίζει ο Χατζής, αφού η ΚΕ δεν θα έπαιζε τον ρόλο στρατιωτικής επαναστατικής επιτροπής, ίσως ήταν λάθος η συγκρότησή της καθώς έδωσε επιχειρήματα στους αντιπάλους να υποστηρίξουν ότι το ΚΚΕ δεν τηρεί την γραμμή της νομιμότητας⁵²¹. Να σημειώσουμε δε πως ο Σιάντος σε πολλές περιπτώσεις δημιουργούσε δίπλα στα κανονικά όργανα διοίκησης του ΕΛΑΣ συμπληρωματικά, ώστε να μην υπάρχει συγκέντρωση εξουσίας⁵²².

Στο πλαίσιο αυτό, ότι η ΚΕ του ΕΛΑΣ θα έδινε τις οδηγίες για την αντιμετώπιση πραξικοπήματος, να σημειωθεί πως την 1^η Δεκεμβρίου, μετά την προκήρυξη και το διάγγελμα του Scobie, οι δυνάμεις της Ορεινής Ταξιαρχίας ακροβολίστηκαν στους λόφους μεταξύ Υμηττού και των συνοικιών Ζωγράφου - Καισαριανής, ενώ ο Ζέρβας- για τον οποίο ο *Ριζοσπάστης*, όπως σημειώσαμε, υπογράμμιζε πως «σε όλες τις ανώμαλες περιστάσεις που μυρίζουν πραξικόπημα και διχτατορία, ο τολμηρός Ναπολέων προβάλλει την ύποπτη φυσιογνωμία του» έφυγε βιαστικά για την Ήπειρο⁵²³.

Επιπροσθέτως η *Μάχη* υπογραμμίζει πως αργά την νύχτα της 1^{ης} Δεκεμβρίου υπήρχαν πληροφορίες ότι η αντίδραση ετοιμάζει πραξικόπημα με τις ένοπλες δυνάμεις της και έχει καταρτίσει σχέδιο κατάληψης της Αθήνας, αποκοπή της επικοινωνίας με την ύπαιθρο, ακινητοποίηση των δυνάμεων του ΕΛΑΣ που βρίσκονται στην Αθήνα και εξουδετέρωση της λαϊκής αντίστασης κατά του πραξικοπήματος. Προσθέτει δε πως σχετική με αυτές τις κινήσεις είναι η ξαφνική αποχώρηση του Ζέρβα για την Πρέβεζα⁵²⁴.

Τον κίνδυνο επιβολής δικτατορικών λύσεων υπογραμμίζει και ο *Ριζοσπάστης*, ο οποίος στους εξέχοντες κύκλους αυτών που προπαρασκευάζουν πραξικόπημα αναφέρει τον Γονατά, ενώ επισημαίνει πως ένα από τα μέτρα που θα ληφθούν είναι η απομόνωση των συνοικιών και οι μαζικές συλλήψεις και σφαγές των αγωνιστών του λαού ενώ τονίζει πως η στελέχωση των Ταγμάτων Εθνοφυλακής στην παρούσα φάση

⁵²¹ Χατζής, *ό.π.*, σ. 180.

⁵²² Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 108, υπ. 45. Σχετικά με την απόφαση του Σιάντου να επανασυγκροτήσει την ΚΕ του ΕΛΑΣ, η οποία ήταν ανενεργή τα τελευταία δύο χρόνια της αντίστασης, Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 91, βλ. και Κεφάλαιο 8^ο.

⁵²³ *Κομμουνιστική Επιθεώρηση (ΚΟΜΕΠ)*, τχ. 34, Φλεβάρης 1945, «Το τραγικό ελληνοβρετανικό δίμηνο», σ. 29.

⁵²⁴ *Μάχη*, 2/12/1944, «Το πραξικόπημα έχει ετοιμασθεί», 1^η σ.

με αντιδραστικούς δείχνει πως «δεν προορίζονται για δράση σύμφωνη με τα συμφέροντα του λαού αλλά για την επιβολή δικτατορίας»⁵²⁵.

Στην αίτηση του ΕΑΜ για πραγματοποίηση του συλλαλητηρίου δόθηκε αρχικά άδεια. Ωστόσο σε συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου το βράδυ της 2^{ης} Δεκεμβρίου αποφασίστηκε η απαγόρευσή του. Δεν είναι σαφές αν η απόφαση αυτή ήταν των ίδιων των Ελλήνων πολιτικών ή αν ελήφθη σε συνάντηση μεταξύ Παπανδρέου, Leeper και Scobie η οποία έλαβε χώρα μετά την αρχική άδεια που δόθηκε στο ΕΑΜ για το συλλαλητήριο, και στην οποία οι Βρετανοί φέρονται να είπαν στον Παπανδρέου πως ήταν η κατάλληλη στιγμή να δείξει αποφασιστικότητα απέναντι στην Αριστερά⁵²⁶. Ωστόσο υπάρχει και η εκδοχή ότι λόγω της συγκέντρωσης στην φιλολογική λέσχη του Παρνασσού, πλησίον δηλαδή της πλατείας Συντάγματος, διαφόρων προσωπικοτήτων μεταξύ των οποίων του Leeper και του Scobie, ο Παπανδρέου αποφάσισε να ακυρώσει το συλλαλητήριο ώστε τόσες πολλές προσωπικότητες να μην αποτελέσουν στόχο των διαδηλωτών⁵²⁷.

Η επίσημη θέση για την άρση της άδειας του συλλαλητηρίου ήταν ότι αυτό δεν θα αποτελέσει «*αυθύπαρκτη πολιτική εκδήλωση αλλά εν εκ των μέτρων ολοκλήρου σειράς επαναστατικών πράξεων, διά τας οποίας ελήφθη απόφαση της ΚΕ του ΕΑΜ*» με αποτέλεσμα, όπως σημειώνεται, η κυβέρνηση να υποχρεωθεί να εξασφαλίσει την τάξη απαγορεύοντας την πραγματοποίηση του συλλαλητηρίου ώστε να αποφευχθεί η δημιουργία έκνομης κατάστασης⁵²⁸.

Ο Ριζοσπάστης για την απαγόρευση του συλλαλητηρίου αναφέρει πως «οι αρμόδιοι κύκλοι του ΕΑΜ δήλωναν αργά την νύχτα ότι το συλλαλητήριο θα γίνει οπωσδήποτε αφού δεν πρόκειται για “επαναστατικές πράξεις” όπως κακόβουλα λέει ο Παπανδρέου αλλά για άσκηση αναφαίρετου δικαιώματος του λαού» και επισημαίνει ότι οι ίδιοι κύκλοι του ΕΑΜ τονίζουν ότι επαναστατικές πράξεις είναι αυτές που κάνει «η ψευδοκυβέρνηση Παπανδρέου που δεν εκπροσωπεί τον λαό και που δεν έχει κανένα

⁵²⁵ Ριζοσπάστης, 2/12/1944, «Το σχέδιο ενέργειας για την κατάληψη της εξουσίας», 1^η σ.

⁵²⁶ Lars Baerentzen, “The demonstration in Syntagma Square on Sunday the 3rd of December, 1944”, *Scandinavian Studies in Modern Greek*, N° 2, 1978, σ. 22-23.

⁵²⁷ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 22. Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 178. Ο Leeper ωστόσο δεν αναφέρεται σε καμία από αυτές τις εκδοχές και σημειώνει πως ο Παπανδρέου τον ειδοποίησε να μην πάει στην συγκέντρωση, Reginald Leeper, *When Greek meets Greek*, Chatto & Windus, [London], 1950, σ. 100. Ο Leeper σε τηλεγράφημά του προς το Λονδίνο αναφέρει πως το συλλαλητήριο απαγορεύθηκε μετά από απόφαση του (ελληνικού) υπουργικού συμβουλίου, Leeper προς FO 2/12/1944, FO 371/43736, R 19864.

⁵²⁸ *Καθημερινά Νέα*, 3/12/1944, «Απαγορεύθη το συλλαλητήριο», 2^η σ., *Ελευθερία*, 3/12/1944, «Απαγορεύθη η συγκρότησις του σημερινού συλλαλητηρίου», 1^η σ.

δικαίωμα να σταθεί εμπόδιο στον αγώνα του για τις ελευθερίες του και τα κυριαρχικά του δικαιώματα»⁵²⁹.

Άλλωστε ακόμα και αν ήταν τεχνικά εφικτό να αναστείλει το ΕΑΜ το συλλαλητήριο, ήταν πολιτικά και ψυχολογικά αδύνατο⁵³⁰ καθώς ο σκοπός της συγκρότησής του ήταν η λαϊκή παρέμβαση ώστε να αποτραπεί ο εμφύλιος πόλεμος, ήταν να δοθεί απάντηση στο τελεσίγραφο του Scobie με την μαζική διαμαρτυρία και την επίδειξη της λαϊκής ισχύος ώστε είτε να παραιτηθεί ο Παπανδρέου, είτε να υποχρεωθεί να δεχθεί τους όρους του ΕΑΜ, είτε να αρχίσουν και πάλι οι διαπραγματεύσεις για την αποστράτευση⁵³¹.

Να σημειωθεί δε ότι ο Leeper μετά την απόφαση δημοσιοποίησης της διαταγής αποστράτευσης του Scobie διαβίβαζε στην βρετανική κυβέρνηση στις 30 Νοεμβρίου πως αν οι κομμουνιστές παραιτηθούν, *«πρέπει να αναμένουμε απεργίες και διαδηλώσεις στην Αθήνα»⁵³²*, κάτι που δείχνει ότι αντιλαμβανόταν πως ήταν λογικό και λίαν ενδεχόμενο η παράνομη αυτή ενέργεια του Scobie να προκαλέσει διάσπαση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας και συνεπακόλουθα λαϊκές αντιδράσεις. Παρ' όλα αυτά ο Παπανδρέου και ο Βρετανός πρεσβευτής επέλεξαν να μην συνεχίσουν τις διαπραγματεύσεις με το ΚΚΕ-ΕΑΜ για την αποστράτευση του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής αλλά να απαιτήσουν τον αφοπλισμό τους.

⁵²⁹ Ριζοσπάστης, 3/12/1944, «Ο κ. Παπανδρέου προχωρεί σε έκνομα μέτρα. Η ψευδοκυβέρνηση δεν θα σταθεί εμπόδιο στον λαό», 2^η σ.

⁵³⁰ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 24.

⁵³¹ Ιατρίδης, *ό.π.* 177-178, Σπύρος Κωτσάκης, *Δεκέμβρης του 1944 στην Αθήνα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1986, σ. 55-56, Βασίλης Μπαρτζιώτας, *Εθνική Αντίσταση και Δεκέμβρης 1944*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1979, σ. 352.

⁵³² Leeper προς FO 30/11/1944, FO 371/43736 R 19683/945/19.

Κεφάλαιο 7^ο

3^η Δεκεμβρίου: Τα γεγονότα στην πλατεία Συντάγματος⁵³³

Η απόφαση της ΚΕ του ΕΛΑΣ για την κατάληψη των αστυνομικών τμημάτων
και η αναστολή της

Η παραιτήση Παπανδρέου και η αναίρεσή της μετά τις εντολές του Churchill

Σύμφωνα με τον Leeper στην αστυνομία δόθηκαν οδηγίες να μην επιτρέψει την πραγματοποίηση του συλλαλητηρίου και να αναχαιτίσει τις πορείες που κατευθύνονταν από τα προάστια προς το κέντρο, ενώ είχε εντολή να χρησιμοποιήσει βία αν είναι απαραίτητο⁵³⁴. Έτσι υπήρχαν αστυφύλακες σε κάθε γωνία που οδηγούσε στην πλατεία Συντάγματος, στην στέγη των Παλαιών Ανακτόρων ενώ έξω από το αρχηγείο της Αστυνομικής Διεύθυνσης στην συμβολή των οδών Πανεπιστημίου και Βασιλίσσης Σοφίας, ακριβώς απέναντι από το ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία, υπήρχε επαρκής αστυνομική δύναμη⁵³⁵.

Πριν το προγραμματισμένο στις 11 συλλαλητήριο είχε συγκεντρωθεί πλήθος κόσμου στην πλατεία Συντάγματος και συνέρρεε συνεχώς ενώ ήδη βρίσκονταν πολλοί ξένοι ανταποκριτές και Βρετανοί στρατιώτες⁵³⁶. Επιπλέον περιμετρικά της πλατείας υπήρχαν βρετανικά τεθωρακισμένα αυτοκίνητα εκ των οποίων το ένα βρισκόταν μπροστά από την Μεγάλη Βρετανία⁵³⁷.

⁵³³ Η περιγραφή των γεγονότων του συλλαλητηρίου της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944 βασίζεται στο άρθρο του Lars Baerentzen “The demonstration in Syntagma Square on Sunday the 3rd of December, 1944”, *ό.π.*, σ. 3-52, πηγές του οποίου αποτελούν ανέκδοτες εκθέσεις, συνεντεύξεις, άρθρα και βιβλία αυτόπτων μαρτύρων ξένων ανταποκριτών και αξιωματικών. Πρόκειται για αυτόπτες μάρτυρες, οι οποίοι βρίσκονταν κατά κύριο λόγο κοντά στο ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία. Οι μαρτυρίες των δημοσιογράφων θα δημοσιευθούν σε μεγάλες εφημερίδες και πρακτορεία ειδήσεων όπως στους *New York Times*, στο *BBC* αλλά και στους *Times* του Λονδίνου. Οι μαρτυρίες κάποιων εξ αυτών παρατίθενται και στα περισσότερα βιβλία αντιστασιακών για την περιγραφή των γεγονότων της πλατείας Συντάγματος. Στην συνέχεια θα παραθέσουμε και την άποψη του Έβερτ -διευθυντή της αστυνομίας- για το τι συνέβη στην πλατεία Συντάγματος, εκδοχή στην οποία στηρίχτηκε ο Παπανδρέου για να δικαιολογήσει την επίθεση της αστυνομίας στους διαδηλωτές.

⁵³⁴ Leeper προς FO 2/12/1944, FO 371/43736 R 19864.

⁵³⁵ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 27. Ο Χατζής υποστηρίζει ότι η μεγαλύτερη δύναμη βρισκόταν μπροστά από το μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη, Χατζής, *ό.π.*, σ. 198.

⁵³⁶ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 28. Το γεγονός ότι οι ξένοι ανταποκριτές βρίσκονταν πλησίον της Μεγάλης Βρετανίας και είδαν από κοντά όσα συνέβησαν, επιβεβαιώνει και ο Βρετανός πρεσβευτής, Leeper, *ό.π.*, σ. 101.

⁵³⁷ Baerentzen, *ό.π.*, Η *Ανεξαρτησία* ήδη από την 2^η Δεκεμβρίου αναφέρεται στην κυκλοφορία βρετανικών τανκς στους δρόμους της πρωτεύουσας, «Ελληνικά και βρετανικά δυνάμεις εξασφαλίζουν από πρωίας την τάξιν και την εργασίαν των πολιτών εις την πρωτεύουσαν», το ίδιο αναφέρουν και τα *Καθημερινά Νέα* της 3^{ης} Δεκεμβρίου.

Μετά τις 10.30 άρχισε να συγκεντρώνεται κόσμος στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη φωνάζοντας συνθήματα κατά της κυβέρνησης Παπανδρέου ενώ προηγήθηκαν κάποιες μικροσυμπλοκές μεταξύ αστυνομίας και διαδηλωτών ώστε να σπάσει ο αστυνομικός κλοιός⁵³⁸ και ένα μεγάλο μπλοκ διαδηλωτών που ερχόταν από την Αμαλίας ενώθηκε με εκείνο που βρισκόταν ήδη στην πλατεία αφού οι αστυνομικοί δεν κατάφεραν να το σταματήσουν. Στις 11 οι διαδηλωτές που βρίσκονταν μπροστά στην Αστυνομική Διεύθυνση άρχισαν να κινούνται προς το μέρος της, χωρίς να γίνεται σαφές που κατευθύνονταν. Σύμφωνα με κάποιες μαρτυρίες ήταν ειρηνικοί και γελούσαν ενώ σύμφωνα με άλλες κάποιιοι από τους διαδηλωτές εκτόξευαν απειλές προς την αστυνομία. Ωστόσο οι διαδηλωτές δεν έδιναν την εντύπωση ότι ξεκινούν οργανωμένη επίθεση ενώ σύμφωνα με όλους τους αυτόπτες μάρτυρες οι διαδηλωτές που κατευθύνονταν προς την αστυνομία δεν ήταν οπλισμένοι⁵³⁹.

Ωστόσο, κάποιιοι αστυνομικοί ήδη σημάδευαν τους διαδηλωτές με τα όπλα τους⁵⁴⁰. Ξαφνικά εμφανίστηκε ο Έβερτ στο μπαλκόνι και έδωσε μια εντολή που ακούστηκε και ερμηνεύθηκε από τους ξένους στρατιώτες και ανταποκριτές σαν να διέταξε «πυρ» αφού αμέσως μετά άρχισαν σταδιακά οι πυροβολισμοί⁵⁴¹. Ο ίδιος ο Έβερτ παραδέχθηκε αργότερα ότι διέταξε τους αστυνομικούς να πυροβολήσουν. Ωστόσο να επισημάνουμε, ότι το «πυρ» του Έβερτ δεν είχε στόχο τον εκφοβισμό των διαδηλωτών αλλά τους ίδιους. Όπως επιβεβαιώνεται από μαρτυρία του συνδιευθυντή της Αστυνομικής Διεύθυνσης Αθήνας, Κώστα Τσαπόγα, που ήταν παρών, όταν ο Έβερτ έδωσε την εντολή επίθεσης, ο Λεωνίδας Οικονομάκος, επικεφαλής

⁵³⁸ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 29.

⁵³⁹ *Ο.π.*, σ. 35-36. Οι εντολές προς τον ΕΛΑΣ που κατέβηκε στην διαδήλωση για περιφρούρηση ήταν να είναι άοπλος. Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 56, Χατζής, *ό.π.*, σ. 202, Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 352. Δεν μπορούμε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο κάποιοι να οπλοφορούσαν στην διαδήλωση, αφού όπως σημειώνει και ο Βρετανός πρεσβευτής στην Αθήνα κυκλοφορούσαν πολλοί ένοπλοι, Leeper, *ό.π.*, σ. 103. Ωστόσο κανείς από τους αυτόπτες μάρτυρες δεν επιβεβαιώνει την οπλοφορία όσων κατευθύνονταν προς την αστυνομία, όπως δεν επιβεβαιώνει και πυροβολισμό από την πλευρά των διαδηλωτών.

⁵⁴⁰ Έχει υποστηριχθεί ότι οι αστυνομικοί είχαν εντολές να πυροβολήσουν με άσφαιρα πυρά και ότι έφεραν μόνο άσφαιρα πυρά. Πάντως δεν μπορούμε να θεωρήσουμε πως μια κυβέρνηση η οποία απαγόρευσε ένα συλλαλητήριο το οποίο εξέλαβε ως απαρχή επαναστατικών πράξεων θα παρείχε στην αστυνομία μόνο άσφαιρα. Επιπλέον ήταν εξοπλισμένοι με όπλα sten [“tommy gyps”= οπλοπολυβόλα] και τουφέκια. Τα όπλα sten δεν μπορούν να εκπυρσοκροτήσουν άσφαιρα πυρά εκτός αν φέρουν ειδικό εξάρτημα, Baerentzen, *ό.π.*, σ. 27-28.

⁵⁴¹ *Ο.π.*, σ. 36-37.

αποσπάσματος αστυνομικών ρώτησε τον Έβερτ τρεις φορές αν τον στόχο αποτελούσαν οι διαδηλωτές και τρεις φορές ο Έβερτ απάντησε καταφατικά⁵⁴².

Τότε οι αστυνομικοί άρχισαν -όχι όλοι μαζί- διστακτικά να πυροβολούν. Αρχικά υπήρξαν λίγοι πυροβολισμοί οι οποίοι σύμφωνα με τους μάρτυρες μπορεί να έπεσαν και από αλλού εκτός από την αστυνομία καθώς μόλις έπεσαν οι πρώτες σφαίρες όλοι κοιτούσαν προς την μεριά της Μεγάλης Βρετανίας⁵⁴³. Το πλήθος αρχικά ήταν σαστισμένο ενώ στην συνέχεια έπεφτε στον δρόμο για να καλυφθεί. Αμέσως μετά δόθηκε εντολή στους αστυνομικούς να κινηθούν προς τα πίσω και τότε άρχισαν να πυροβολούν όλο και πιο έντονα. Στους αυτόπτες μάρτυρες δόθηκε η εντύπωση ότι τα πυρά έρχονταν και από αλλού πέραν της αστυνομίας ενώ περίμεναν να υπάρξει απάντηση από τους διαδηλωτές με ανταλλαγή πυρών κάτι που δεν έγινε⁵⁴⁴.

Αρχικά οι ευρισκόμενοι στην πλατεία Συντάγματος νόμιζαν ότι οι αστυνομικοί έριχναν στον αέρα ή με ασφαιρα πυρά μέχρις ότου είδαν τους τραυματίες και νεκρούς⁵⁴⁵. Μετά από τους έντονους πυροβολισμούς έσκασε μια χειροβομβίδα στο κενό που υπήρχε μεταξύ της αστυνομίας και των διαδηλωτών, η οποία όμως δεν είχε θύματα⁵⁴⁶. Όταν οι πυροβολισμοί άρχισαν σταδιακά να μειώνονται κάποιοι από τους διαδηλωτές προσπάθησαν να φύγουν αλλά δεν μπόρεσαν καθώς όποτε σηκώνονταν η αστυνομία πυροβολούσε. Σταδιακά η αστυνομία σταμάτησε να πυροβολεί οπότε και οι διαδηλωτές αρχικά αποχώρησαν για να επιστρέψουν αμέσως μετά για να πάρουν τους νεκρούς και τραυματίες⁵⁴⁷.

Μετά από την περισυλλογή των θυμάτων η πλατεία άρχισε και πάλι να γεμίζει -περισσότερο από ό, τι πριν⁵⁴⁸- ενώ μέρος των διαδηλωτών κατευθύνθηκε προς τους αστυνομικούς οι οποίοι εν τω μεταξύ είχαν οχυρωθεί πίσω από το κιγκλίδωμα του

⁵⁴² Δεκέμβρης του '44. Νεώτερη έρευνα και προσεγγίσεις, Φαράκος (επιμ.) ό.π., σ. 146-147. Η μαρτυρία είναι του Γιώργου Τσαπόγα, υιού του Κώστα Τσαπόγα όπως του την μετέφερε ο πατέρας του. Συγκεκριμένα η ερώτηση που διατύπωσε ο Οικονομάκος προς τον Έβερτ ήταν αν θα πυροβολήσει «στο ψαχνό».

⁵⁴³ Baerentzen, ό.π., σ. 37. Ένας από τους αυτόπτες μάρτυρες θεωρεί ότι κάποιοι από τους πρώτους πυροβολισμούς που σκότωσαν ένα μικρό αγόρι ήρθαν από τα Παλαιά Ανάκτορα, στο ίδιο.

⁵⁴⁴ Ό.π., σ. 37-39.

⁵⁴⁵ Ωστόσο πρέπει να λάβουμε υπ' όψει μας ότι αν όλοι οι αστυνομικοί είχαν ένσφαιρα πυρά και αν όλοι σημάδευαν τους διαδηλωτές τότε τα θύματα θα ήταν πολλά περισσότερα, ενώ είναι πολύ πιθανό πως κάποιοι από τους αστυνομικούς προσπαθούσαν να μην χτυπήσουν το πλήθος, ό.π., σ. 39.

⁵⁴⁶ Ό.π., σ. 38-39. Οι Αμερικανοί δήλωσαν πως δεν μπορεί να εκτοξεύτηκε από τους διαδηλωτές καθώς σε όλη την διάρκεια τους έβλεπαν αλλά δεν μπορούσαν να πουν από πού ακριβώς ήρθε, στο ίδιο.

⁵⁴⁷ Ό.π., σ. 40-41.

⁵⁴⁸ Ο Μπαρτζιώτας σημειώνει: «Η πλατεία άδειασε για λίγα λεπτά. Έμειναν μόνο οι νεκροί και οι τραυματίες... Αμέσως, με τους συνδέσμονες μας δώσαμε εντολή στην εφεδρική κολώνα να τραβήξει και να μπει στην πλατεία του Συντάγματος...», Μπαρτζιώτας, ό.π., σ. 353-354.

αρχηγείου της Αστυνομίας. Υπήρξαν και πάλι σποραδικοί πυροβολισμοί από την αστυνομία χωρίς όμως να προκαλέσουν θύματα ή την αποχώρηση των διαδηλωτών. Τελικά οι πυροβολισμοί σταμάτησαν εντελώς στις 11.25.

Υπάρχουν ενδείξεις πως μεμονωμένοι Βρετανοί στρατιώτες, οι οποίοι δεν συμμετείχαν στην επίθεση που εξαπέλυσε η ελληνική αστυνομία, προσπάθησαν να επέμβουν προκειμένου να την σταματήσουν. Την ίδια στιγμή, βρετανικά τεθωρακισμένα αυτοκίνητα μετέβησαν στην πλατεία Συντάγματος ενώ λίγο αργότερα αεροπλάνα της βρετανικής αεροπορίας πετούσαν για δύο ώρες πάνω από την Αθήνα. Στην συνέχεια κάποιοι νεαροί διαδηλωτές προσπάθησαν να σκαρφαλώσουν στο κιγκλίδωμα γύρω από την αστυνομία αλλά η ηγεσία του ΕΑΜ προσπαθούσε να συγκρατήσει τον κόσμο και τον καλούσε να επιστρέψει στην πλατεία. Κάποιοι έκαναν τον σταυρό τους, άλλοι έφερναν λουλούδια, άλλοι έβαζαν αυτοσχέδιους σταυρούς εκεί όπου πριν ήταν οι νεκροί, άλλοι ορκίζονταν εκδίκηση ενώ άλλοι έψελναν το πένθιμο εμβατήριο⁵⁴⁹.

Στην συνέχεια από τα γραφεία του ΚΚΕ (επί της Όθωνος) μίλησε ο Παρτσαλίδης και ο Ζεύγος οι οποίοι καυτηρίασαν την δολοφονική επίθεση και κάλεσαν τον λαό να βρίσκεται σε επιφυλακή⁵⁵⁰. Ο Παρτσαλίδης τους ανακοίνωσε την απόφαση του ΕΑΜ για την παλλαϊκή κηδεία των θυμάτων την επομένη και τους κάλεσε να αποχωρήσουν⁵⁵¹. Το Reuters μετέδωσε ότι ο Παρτσαλίδης είπε τα ακόλουθα: «Από εδώ και στο εξής η κυβέρνηση Παπανδρέου είναι παράνομη. Ο λαός θα παλέψει για την ελευθερία του χωρίς να μετρήσει τις θυσίες του. Η αναφορά του στρατηγού Σκόμπυ για την τροφοδοσία του ελληνικού λαού έχει πληγώσει βαθιά την περήφανη ελληνική ψυχή»⁵⁵². Μετά τον λόγο του Παρτσαλίδη το πλήθος διασκορπίστηκε προς διαφορετικές κατευθύνσεις⁵⁵³.

Σύμφωνα με την αστυνομία, η τελευταία αναγκάστηκε να πυροβολήσει γιατί οι διαδηλωτές απέσπασαν όπλα από τους αστυνομικούς⁵⁵⁴. Σε συνέντευξή του Έβερτ στον Modiano (συνεργάτη του Reuters) αμέσως μετά τους πυροβολισμούς ανέφερε

⁵⁴⁹ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 40-44.

⁵⁵⁰ Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 354

⁵⁵¹ Χατζής, *ό.π.*, σ. 200.

⁵⁵² Baerentzen, *ό.π.*, σ. 43.

⁵⁵³ *Ο.π.*, σ. 45, Χατζής, *ό.π.*

⁵⁵⁴ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 29 Την απόσπαση όπλων από τους αστυνομικούς επιβεβαιώνει και ο Μπαρτζιώτας, ο οποίος όμως σημειώνει πως έγινε μετά την επίθεση της αστυνομίας, κατά την είσοδο της εφεδρικής κολώνας, Μπαρτζιώτας, *ό.π.*

ότι η αστυνομία είχε εντολές από την κυβέρνηση να πυροβολήσει μόνο στην περίπτωση που δεχόταν επίθεση και αμυνόταν⁵⁵⁵ ενώ σε συνέντευξή του στην εφημερίδα Ακρόπολη το 1958 αναφέρει: «Εκείνη την στιγμή ακριβώς (δεν είναι σαφές σε ποια στιγμή αναφέρεται) και βάσει των διαταγών τις οποίες είχα, διέταξα υπευθύνως και εγώ την βίαιη διάλυση των επιτιθέμενων διαδηλωτών, οι οποίοι όπως αποδείχτηκε και από τον φόνο του αρχιφύλακος δεν ήσαν καθόλου άοπλοι»⁵⁵⁶.

Παράλληλα ο Έβερτ δήλωσε ότι για τα θύματα που προκλήθηκαν από την ρίψη χειροβομβίδων δεν φέρει ευθύνη η αστυνομία καθώς η τελευταία δεν χρησιμοποίησε χειροβομβίδες⁵⁵⁷. Όπως σημειώσαμε η χειροβομβίδα που έσκασε στην πλατεία Συντάγματος δεν είχε θύματα. Το μόνο επιπλέον περιστατικό κατά το οποίο σημειώθηκε έκρηξη μίας ή δύο χειροβομβίδων έλαβε χώρα έξω από το σπίτι του Παπανδρέου, στις οδούς Ρηγίλλης και Ηρώδου Αττικού, όταν διαδηλωτές που κατευθύνονταν προς το Σύνταγμα, είχαν συγκεντρωθεί από έξω.

Σε αυτό το περιστατικό το οποίο η κυβέρνηση προσπαθεί να τοποθετήσει πολύ νωρίτερα από όσα συνέβησαν στην πλατεία Συντάγματος -το οποίο όμως έγινε αμέσως πριν την επίθεση της αστυνομίας στο Σύνταγμα όπως επιβεβαιώνει και ο Leeper⁵⁵⁸- και να το παρουσιάσει σαν απαρχή της «στάσης» υπήρξαν τουλάχιστον δύο νεκροί διαδηλωτές και ένας αστυνομικός -ο οποίος είναι και ο μοναδικός νεκρός από την μεριά της αστυνομίας- κάτι που θέτει σε αμφισβήτηση το κατά πόσο η χειροβομβίδα ρίφθηκε από τους διαδηλωτές⁵⁵⁹, ενώ η ΕΑΜική πλευρά υποστηρίζει ότι η επίθεση της αστυνομίας ξεκίνησε από αυτό ακριβώς το περιστατικό έξω από το σπίτι του Παπανδρέου⁵⁶⁰.

Οι νεκροί και οι τραυματίες από την επίθεση της αστυνομίας κυμαίνονται στους 20-24 και 100-140 αντιστοίχως⁵⁶¹, ενώ ο Ριζοσπάστης της 4^{ης} Δεκεμβρίου επισημαίνει πως οι μέχρι τότε εξακριβωμένοι νεκροί είναι 21 και οι τραυματίες 140⁵⁶².

⁵⁵⁵ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 27.

⁵⁵⁶ *Ο.π.*, σ. 37.

⁵⁵⁷ *Ο.π.*, σ. 29.

⁵⁵⁸ Leeper, *ό.π.*

⁵⁵⁹ Αναλυτικότερα για το περιστατικό έξω από το σπίτι του Παπανδρέου, βλ. Baerentzen, *ό.π.*, σ. 30-31, 34, πρβ. Ελλάς, Επίσημο Δελτίον Πληροφοριών του υφυπουργείου Τύπου και Διαφωτίσεως, <http://www.scribd.com/doc/62403494>, 5/12/1945, «Επίθεσις κατά της οικίας του κ. Πρωθυπουργού» σ. 69, Leeper, *ό.π.* σ. 103, Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 258.

⁵⁶⁰ Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 63.

⁵⁶¹ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 44-45, υπ. 10, Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 261, υπ. 16.

⁵⁶² Ριζοσπάστης, 4/12/1944, «Μπρος στα όπλα των δολοφόνων», 1^η σ.

Ωστόσο η κυβέρνηση προσπάθησε να εμφανίσει υπερβολικές τις εκτιμήσεις του ΕΑΜικού κόσμου για τα θύματα και έτσι στην κυβερνητική εφημερίδα *Ελλάς*, διαβάζουμε πως οι τραυματίες ήταν 40 και οι νεκροί ήταν μόνο 10 και πως τα υπόλοιπα φέρετρα κατά την κηδεία των θυμάτων ήταν άδεια. Επιπλέον η εφημερίδα σημειώνει πως σε πολλές περιπτώσεις οι κομμουνιστές παρουσίαζαν ως δικά τους θύματα ανθρώπους που οι ίδιοι σκότωσαν⁵⁶³. Και ο Κανελλόπουλος θα σημειώσει πως τα πτώματα ήταν 11 ενώ τα φέρετρα 24⁵⁶⁴, ενώ ο Leeper θα ενημερώσει το Λονδίνο πως η τελευταία αναφορά της αστυνομίας κάνει λόγο για 1 τραυματία και 2 νεκρούς αστυνομικούς και 10 νεκρούς και 60 τραυματίες διαδηλωτές⁵⁶⁵.

Ο Έλληνας πρωθυπουργός δικαιολογώντας την επίθεση της αστυνομίας δήλωσε πως «...Εις την πλατεία Συντάγματος επετέθησαν εναντίον της αστυνομίας, αφοπλίσαν αστυφύλακες, τους πήραν δεκαπέντε αυτόματα και κινδύνευαν να αφοπλισθούν όλοι. Φονεύθηκε και ένας αρχιφύλακας. Τότε αναγκάστηκαν να αμυνθούν»⁵⁶⁶, ενώ η *Ελλάς* σημείωσε πως τα μαχητικά στελέχη του ΚΚΕ κρυμμένα πίσω από γυναικόπαιδα «πυροβολούν κατά αστυνομικών για να τους φέρουν στην ανάγκη να αντιπυροβολήσουν και έτσι να υπάρξουν λίγα θύματα...»⁵⁶⁷.

Στο διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό ο Παπανδρέου⁵⁶⁸ κάνει μια μακρά αναφορά στα όσα συνέβησαν το διάστημα από την απελευθέρωση και έπειτα, και επικεντρωμένος στις ολοένα αυξανόμενες αξιώσεις του ΚΚΕ κυρίως στο στρατιωτικό, οι οποίες, όπως υποστηρίζει, ανέτρεπαν κάθε φορά τα συμφωνηθέντα καταλήγει πως «Ολόκληρος η ευθύνη, ενώπιον της Ιστορίας και ενώπιον του Έθνους βαρύνει την ηγεσία της άκρας αριστεράς. Διότι επανελήφθη, δυστυχώς, η περιπέτεια του Λιβάνου. Επικράτησαν οι αδιάλλακτοι...» ενώ κάλεσε τους νέους, κυρίως, της Ελλάδος να μην στρέψουν τα όπλα κατά της πατρίδας⁵⁶⁹.

⁵⁶³ *Ελλάς*, ό.π., 6/12/1944, «Οι υπεύθυνοι των σκηνών», ό.π., σ. 71. Ενώ και η εφημερίδα *Ελληνικό Αίμα* σε συνέχεια άρθρων της με τίτλο «Η δεκεμβριανή κομμουνιστική επανάσταση», θα υποστηρίζει ότι τα πτώματα που παρουσίασε το ΕΑΜ-ΚΚΕ ως δολοφονημένους από την αστυνομία, τα πήρε από νεκροταφεία και τον Σταθμό Πρώτων Βοηθειών, 24/1/1945, 1^η σ.

⁵⁶⁴ Κανελλόπουλος, ό.π., σ. 709, εγγραφή της 5^{ης} Δεκεμβρίου.

⁵⁶⁵ Leeper προς FO 3/12/1944, FO 371/43736, R 2000.

⁵⁶⁶ *Ελλάς*, ό.π., 8/12/1944. «Επίσημος καταγγελία προς τους δημοκρατικούς λαούς όλου του κόσμου», σ. 96.

⁵⁶⁷ *Ελλάς*, ό.π., 6/12/1944, «Οι υπεύθυνοι των σκηνών», σ. 70-71.

⁵⁶⁸ Ο Leeper σημειώνει πως εξαιτίας της διακοπής ρεύματος λόγω της απεργίας ο Παπανδρέου δεν θα εκφωνήσει τον λόγο του μέσω του ραδιοφώνου και επισημαίνει πως η ομιλία του θα τοιχοκολληθεί και θα ριφθεί με φυλλάδια, Leeper προς FO 3/12/1944, FO 371/43736 R 19864/745/19.

⁵⁶⁹ *Ελλάς*, ό.π., 6/12/1944, «Ο πρωθυπουργός κ. Παπανδρέου προς τον ελληνικόν λαόν», σ. 80-85.

Επιπλέον, ο Παπανδρέου σε συνέντευξή του προς τους ξένους δημοσιογράφους αφού επεσήμανε πως αποτελεί σημαία φασισμού η διατήρηση ιδίας ενόπλου δυνάμεως εκ μέρους του ΚΚΕ, σημείωσε πως το κομμουνιστικό κόμμα επεχείρησε και προπαρασκεύασε το πραξικόπημα και απόδειξη για αυτό αποτελεί η επανασυγκρότηση από την 2^α Δεκεμβρίου της ΚΕ του ΕΛΑΣ με την οποία αναίρεσε την εξάρτησή του από την κυβέρνηση και τον στρατηγό Scobie και δημιούργησε κράτος εν κράτει. Τόνισε επίσης ότι η βρετανική ένοπλη ανάμειξη στα εσωτερικά της Ελλάδας δεν αποτελεί επέμβαση καθώς δεν υπήρχε καθεστώς πολιτικής ελευθερίας που ανατράπηκε, αφού μια ένοπλη μειονότητα κατείχε την Ελλάδα, και επεσήμανε πως η βρετανική «βοήθεια» αποτελεί απελευθερωτική κίνηση και χαίρει της ευγνωμοσύνης του ελληνικού λαού⁵⁷⁰.

Ο Ριζοσπάστης, από την άλλη μεριά, για την κινητοποίηση του λαού στο συλλαλητήριο της 3^{ης} Δεκεμβρίου αναφέρει πως «*Η Αθήνα ξανάζησε... τις ηρωικότερες μέρες της. Ένας ατελείωτος χείμαρρος από άνδρες και γυναίκες πλημμύρισαν το κέντρο της πόλης για να συγκεντρωθεί στην πλατεία Συντάγματος*». Καταγγέλλει την αιματηρή επίθεση της αστυνομίας για την οποία κατηγορεί ως υπεύθυνη την «*δολοφονική κυβέρνηση του δήμιου Παπανδρέου*» και ζητά την άμεση παραίτησή της, την δίκη των Παπανδρέου, Έβερτ και Κατσώτα και τον σχηματισμό μιας κυβέρνησης πραγματικής εθνικής ενότητας που θα διαφυλάξει την εθνική ανεξαρτησία και αξιοπρέπεια αρνούμενη οποιαδήποτε ξένη επέμβαση. Εντύπωση προκαλεί πως ο συντάκτης δεν επιτίθεται στην βρετανική πολιτική εν γένει και σχολιάζει ως θλιβερό γεγονός το ότι οι βρετανικές στρατιωτικές δυνάμεις δέχθηκαν να βοηθήσουν τον Παπανδρέου ενώ εκφράζει την ελπίδα πως η υπεύθυνη βρετανική κυβέρνηση θα αποδοκιμάσει τις «*θλιβερές ενέργειες των Λήπερ και Σκόμπυ*»⁵⁷¹, διαχωρίζοντας, με τον τρόπο αυτό, για άλλη μια φορά την βρετανική κυβέρνηση από τους εν Ελλάδι εντολοδόχους της.

Να σημειώσουμε πως έχει υποστηριχθεί ότι ο Έβερτ συνεργαζόταν στενά με τους Βρετανούς μέσω της Ειδικής Ασφάλειας και πως δέχτηκε εντολή να πυροβολήσει

⁵⁷⁰ *Ελλάς, ό.π.*, 8/12/44, «Ο πρωθυπουργός κ. Παπανδρέου προς τους ξένους δημοσιογράφους», σ. 93-98.

⁵⁷¹ *Ριζοσπάστης*, 4/12/1944. «Ό, τι θέλει ο λαός», «Η μεγαλειώδης διαδήλωση του αθηναϊκού και πειραϊκού λαού».

απευθείας από τον Scobie και όχι από τον Παπανδρέου⁵⁷². Ο Βρετανός στρατηγός λίγο πριν την έναρξη των πυροβολισμών έφτασε στο γραφείο του, μεταξύ των οδών Πανεπιστημίου και Σταδίου, πολύ κοντά δηλαδή στο αρχηγείο της αστυνομίας, ενώ στο βρετανικό τεθωρακισμένο αυτοκίνητο το οποίο βρισκόταν μπροστά από την Μεγάλη Βρετανία επέβαινε Βρετανός στρατιώτης ο οποίος μετέδιδε συνεχώς τις εξελίξεις μέσω ασυρμάτου πιθανότατα στον Scobie⁵⁷³.

Ακόμα και αν την εντολή επίθεσης δεν έδωσε ο Scobie, θα μπορούσε σε σύντομο χρονικό διάστημα να διατάξει τον τερματισμό των πυροβολισμών, οι όποιοι διήρκησαν τουλάχιστον μισή ώρα και θα απέφευγε αυτό για το οποίο κατηγορήθηκαν τα βρετανικά στρατεύματα από τους *Times*, ότι δηλαδή η παρουσία τους και η αδράνειά τους μπροστά στην επίθεση της αστυνομίας, «σχέτισε τους Βρετανούς με αυτό που αποκαλείται φασιστική πράξη»⁵⁷⁴.

Σε κάθε περίπτωση η συνέχιση των πυροβολισμών από την αστυνομία δεν δικαιολογείται, γιατί ακόμα και αν ένιωθε ότι απειλείται από τους διαδηλωτές και ήθελε να τους εκφοβίσει, θα μπορούσε είτε να πυροβολήσει στον αέρα⁵⁷⁵ είτε να σταματήσει εγκαίρως την επίθεση αφού μόλις άρχισε οι διαδηλωτές δεν αντέδρασαν επιθετικά, ανταπαντώντας τους πυροβολισμούς ή συνεχίζοντας την πορεία τους προς το κτίριο της αστυνομίας. Αντιθέτως, προσπάθησαν να προστατευθούν από τα αστυνομικά πυρά πέφτοντας στον δρόμο και στην συνέχεια με τις οδηγίες των Ζεύγου και Παρτσαλίδη εκκένωσαν την πλατεία Συντάγματος, γεγονός που ανατρέπει τους ισχυρισμούς του Έβερτ και του Παπανδρέου ότι υπήρχε οργανωμένο σχέδιο επίθεσης. Συνεπώς οι Παπανδρέου και Έβερτ μαζί με τον Scobie⁵⁷⁶, ειδικά από την

⁵⁷² Μαθιόπουλος, *ό.π.*, σ. 311. Από την άλλη ο *Ριζοσπάστης* της 3^{ης} Δεκεμβρίου παραθέτει έγγραφο διαταγών του Έβερτ με τις οποίες ο τελευταίος στην διάρκεια της Κατοχής αιτείται την γνωστοποίηση της δράσης των κομμουνιστών και των Άγγλων υπηκόων καθώς και έγγραφο διαταγής με το οποίο ζητά την επιτακτική δίωξη των «αναρχικών» στοιχείων ΕΑΜ-ΕΛΑΣ καθώς, όπως αναγράφεται, οι αστυνομικοί δεν δείχνουν ιδιαίτερο ζήλο στην εφαρμογή της εντολής αυτής, σε αντίθεση με την αναγκαιότητα της συνεργασίας της Αστυνομίας και των Ευζωνικών Ταγμάτων προς επιτυχία της δίωξης του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, «Να ποιος είναι ο Έβερτ!», 1^η σ.

⁵⁷³ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 27-28.

⁵⁷⁴ Eden προς Leeper, 4/12/1944, FO 371/43736, σ. 148. Στο ίδιο τηλεγράφημα σημειώνεται πως το άρθρο των *Times* έγραφε ότι οι διαδηλωτές ήταν αγόρια και κορίτσια εναντίον των οποίων η αστυνομία πυροβολούσε επί μία ώρα.

⁵⁷⁵ Την απορία του γιατί η αστυνομία δεν πυροβόλησε στον αέρα εκφράζει και ο Βρετανός πρεσβευτής, Leeper, *ό.π.*, σ. 104.

⁵⁷⁶ Ο Κανελλόπουλος σημειώνει ότι ο Scobie την 3^η Δεκεμβρίου ανέφερε στον Παπανδρέου ότι θα λάβει τα απαραίτητα μέτρα ώστε να μην πραγματοποιηθεί το συλλαλητήριο και σχολιάζει πως ο Παπανδρέου αρκέστηκε, ως συνήθως, στην βεβαίωση του Scobie χωρίς να ρωτήσει καν ποια μέτρα θα είναι αυτά Κανελλόπουλος, *ό.π.*, σ. 706, εγγραφή 5^{ης} Δεκεμβρίου 1944.

στιγμή που δεν καταδίκασαν την στάση της αστυνομίας, είναι υπεύθυνοι για την αιματοχυσία της διαδήλωσης της 3^{ης} Δεκεμβρίου, η οποία θα αποτελέσει την αφορμή του ξεσπάσματος οργής του ΕΑΜικού κόσμου και της ένοπλης διαμαρτυρίας του ΕΛΑΣ κατά του Παπανδρέου και των πολιτικών που ακολουθούσε, κατά των σωμάτων ασφαλείας που υπό τις υπηρεσίες της κυβέρνησης Παπανδρέου επιτέθηκαν στον ΕΑΜικό κόσμο όπως έπρατταν και στην διάρκεια της κατοχής, διαμαρτυρία η οποία εξαιτίας και των όσων θα ακολουθήσουν, θα διαρκέσει 33 ημέρες.

Μετά την αιματηρή επίθεση της αστυνομίας ο Μπαρτζιώτας, μέλος του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ και γραμματέας της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας (ΚΟΑ) ειδοποίησε τον καπετάνιο του Α' Σώματος Στρατού (ΑΣΣ) Νέστορα, (Σπύρος Κωτσάκης) να διατάξει κάποια τμήματα του ΕΛΑΣ να μεταβούν στην οδό Σόλωνος. Παράλληλα, στα γραφεία της ΚΟΑ πραγματοποιήθηκε κοινή σύσκεψη της Επιτροπής Πόλης και της διοίκησης του ΑΣΣ η οποία κατέληξε στην απόφαση να προταθεί στην ΚΕ του ΕΛΑΣ να αρχίσουν άμεσα στρατιωτικές επιχειρήσεις με επίθεση στο κέντρο της πόλης, ώστε να εξαναγκαστούν οι κυβερνητικές και βρετανικές δυνάμεις είτε να αποχωρήσουν είτε να παραδοθούν. Η Χατζηβασιλείου -μέλος του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ- και ο Μπαρτζιώτας, αποφασίζουν να γνωστοποιήσουν την πρόταση στην ΚΕ του ΕΛΑΣ. Στην συνάντησή τους με τον Σιάντο, ο τελευταίος τους απάντησε πως πρέπει να περιμένουν την διαταγή της ΚΕ, η οποία εστάλη αργά το απόγευμα⁵⁷⁷.

Βάση της διαταγής αυτής αποτελούσε το σχέδιο ενέργειας που είχε καταρτιστεί την 1^η Δεκεμβρίου από την ΚΕ του ΕΛΑΣ μετά το διάγγελμα του Scobie και την απόφαση ότι δεν θα παραδοθούν τα όπλα χωρίς αντίσταση στις αυθαίρετες βρετανικές επεμβάσεις⁵⁷⁸. Το σχέδιο συνίστατο σε αμυντικές ενέργειες και θα τίθετο σε εφαρμογή εάν η κυβέρνηση Παπανδρέου και οι δυνάμεις που διέθετε επιχειρούσαν επιβολή πραξικοπήματος και βίαιο μονομερή αφοπλισμό του ΕΛΑΣ⁵⁷⁹. Το σχέδιο

⁵⁷⁷ Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 354-355.

⁵⁷⁸ Στην ίδια συνεδρίαση αποφασίστηκε και ότι θα δοθεί το βάρος στο συλλαλητήριο και επίσης ότι ο ΕΛΑΣ της περιφρούρησης θα λάμβανε μέρος άοπλος, Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 56, Χατζής, *ό.π.*, Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 352.

⁵⁷⁹ Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 45. Ο Σιάντος αναφέρει ότι η διαταγή αυτή έβαζε τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ Αθηνών - Πειραιώς και περιχώρων σε αυστηρή επιφυλακή, διέτασσε την κύκλωση των αστυνομικών τμημάτων και της χωροφυλακής ώστε στην δεδομένη στιγμή να αφοπλιστούν και να εμποδιστούν να χτυπήσουν τον λαό. Σε περίπτωση επίθεσης προέβλεπε την κατάληψη των συνοικιών που είναι φιλικές στο ΕΑΜ και την περίσφυξη σε συνέχεια του κέντρου ώσπου να επέμβουν στον αγώνα και δυνάμεις από την ύπαιθρο, *Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά και η έκθεση της XIII^{ης} Μεραρχίας του ΕΛΑΣ για την Μάχη της Αθήνας*, Περικλής Ροδάκης, Μπάμπης Γραμμένος (ερευν.), Γλάρος, Αθήνα, 1986, (στο εξής: *Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά*), σ. 13.

ενέργειας προέβλεπε ότι η αντίδραση θα δρούσε βάσει των στρατιωτικών σχηματισμών της Ορεινής Ταξιαρχίας, του Ιερού Λόχου, της χωροφυλακής, των Γερμανοτσοβιάδων, των αστυνομικών τμημάτων, της οργάνωσης Χ και άλλων παρεμφερών οργανώσεων, των δυνάμεων της Γενικής Ασφάλειας και του ανασυγκροτηθέντος τμήματος Μπουραντά και για αυτό οι ενέργειες των τμημάτων του ΕΛΑΣ θα στρέφονταν εναντίον των στρατιωτικών αυτών σχηματισμών στην περίπτωση που δέχονταν επίθεση⁵⁸⁰. Ο καπετάνιος του ΑΣΣ, Κωτσάκης, είχε διατυπώσει τρεις παρατηρήσεις επί του σχεδίου ενέργειας εκ των οποίων η μία ήταν πως δεν λάμβανε υπ' όψει ότι τα βρετανικά στρατεύματα θα στηρίζαν τις κυβερνητικές δυνάμεις. Η απάντηση σε αυτήν την παρατήρηση ήταν πως δεν θα δινόταν αφορμή στους Βρετανούς να επέμβουν, και αυτό *παρά τις διαταγές* που είχε εκδώσει ο Scobie την 1^η Δεκεμβρίου με τις οποίες διέτασσε τον αφοπλισμό της Εθνικής Πολιτοφυλακής και του ΕΛΑΣ χωρίς την ύπαρξη κυβερνητικής απόφασης, όπως παρατηρεί ο Κωτσάκης⁵⁸¹.

Όταν έφθασε η βασική διαταγή επιχειρήσεων, το μεν ΑΣΣ ετοίμασε τις επιμέρους διαταγές προς τα τμήματα του ΕΛΑΣ⁵⁸² παρά την διαφωνία της διοίκησης όπως αναφέραμε⁵⁸³, ο δε Μπαρτζιώτας έστειλε σύνδεσμο στον Σιάντο για να διατυπώσει τις ενστάσεις του για το σχέδιο αλλά και για να ζητήσει περαιτέρω διευκρινίσεις επ' αυτού. Το σχέδιο έδινε δευτερεύουσες επιχειρήσεις στο ΑΣΣ όπως αφοπλισμός αστυνομικών τμημάτων και χωροφυλακής, με παράλληλη μετακίνηση τμημάτων του ΕΛΑΣ, και όχι επίθεση στο κέντρο της πόλης, και επιπλέον όριζε ως έναρξη των επιχειρήσεων την 6^η πρωινή της 4^{ης} Δεκεμβρίου⁵⁸⁴. Ο Μπαρτζιώτας θεωρούσε πως έπρεπε να γίνει άμεση έναρξη των επιχειρήσεων για την κατάληψη της Αθήνας⁵⁸⁵. Ο Σιάντος σημειώνει πως σαν αρχή επίθεσης από την αντίδραση μπορούσε να λογιστεί

⁵⁸⁰ «Σχέδιον Ενέργειας», Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 46-50.

⁵⁸¹ *Ο.π.*, σ. 55. Ο Χατζής σημειώνει ότι οι βρετανικές δυνάμεις είχαν αμυντική διάταξη και πιο σωστά διάταξη περιφρούρησης ειδικών πολεμικών αντικειμένων, όπως αεροδρομίων, λιμανιών κλπ. Επισημαίνει πως αυτή η διάταξη προκάλεσε σύγχυση στην ηγεσία του κινήματος και αυταπάτες δημιουργώντας την εντύπωση ότι δεν θα αναμειχθούν σε μια ενδοελληνική σύρραξη, Χατζής, *ό.π.*, σ. 172. Και η μη ανάμειξη των Άγγλων στην επίθεση της αστυνομίας κατά των διαδηλωτών ενέτεινε την ψευδαίσθηση ότι οι Βρετανοί θα έμεναν ουδέτεροι, Lars Baerentzen, David Close, «Η ήττα του ΕΑΜ από τους Βρετανούς, 1944-1945» στο συλλογικό: *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950. Μελέτες για την πόλωση*, Ντέιβιντ Κλόουζ (επιμ.), μτφ. Γιάννης Σπανδωνής, Φιλίστωρ, Αθήνα, 1998, σ. 219.

⁵⁸² *Ο.π.*, σ. 58.

⁵⁸³ Βλ. και Σόλων Γρηγοριάδης, *Δεκέμβρης - Εμφύλιος 1944-1949 (συνοπτική ιστορία)*, Καπόπουλος, Αθήνα, ²1989, σ. 110.

⁵⁸⁴ «Σχέδιον Ενέργειας», Κωτσάκης, *ό.π.*

⁵⁸⁵ Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 354-355.

το χτύπημα του συλλαλητηρίου στην πλατεία Συντάγματος επειδή όμως δεν έβλεπε άλλη ενέργεια της αντίδρασης, δεν διέταξε την άμεση έναρξη των επιχειρήσεων⁵⁸⁶.

Αφού έχουν σταλεί οι διαταγές ο Σιάντος σε συνάντησή του με τους στρατιωτικούς του ΑΣΣ εξέφρασε τις αμφιβολίες του για το αν θα καθίστατο δυνατή η παρεμπόδιση της βρετανικής επέμβασης και αποφάσισε να αναστείλει την εφαρμογή του σχεδίου ενέργειας μέχρι νεωτέρας. Έτσι, διατάσσει να μην μετακινηθούν οι μονάδες του ΕΛΑΣ, να αποπλισθεί μόνο η χωροφυλακή των προαστίων και η Χ που βρισκόταν στο Θησείο ενώ για τα αστυνομικά τμήματα διέταξε περικύκλωση και επιτήρηση ή αποπλισμό διά της πολιτικής πειθούς⁵⁸⁷. Ο γραμματέας του ΠΓ υποστήριξε πως θα έπρεπε να συγκεντρώσουν περισσότερες δυνάμεις μέχρι την 10^η Δεκεμβρίου -οπότε έληγε η προθεσμία αποπλισμού του ΕΛΑΣ- και τότε να ξεκινήσουν οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Επεσήμανε δε πως έπρεπε να δοθεί έμφαση στις λαϊκές κινητοποιήσεις ώστε να ασκηθεί πολιτική πίεση στην κυβέρνηση για την εξεύρεση λύσης με ειρηνικά μέσα⁵⁸⁸.

Ωστόσο υπάρχει και η άποψη ότι ο Σιάντος άλλαξε στάση λόγω των πολιτικών εξελίξεων στο κυβερνητικό στρατόπεδο. Όπως σημειώνει ο Γρηγοριάδης, το βράδυ της 3^{ης} Δεκεμβρίου ο Σοφούλης ζήτησε να έρθει σε επαφή με το ΕΑΜ και το ΚΚΕ προκειμένου να εξασφαλίσει την συγκατάθεσή τους σε νέο κυβερνητικό σχήμα με πρόεδρο τον ίδιο αφού ο Παπανδρέου είχε την πρόθεση να παραιτηθεί. Ο Σιάντος συμφώνησε και ο Σοφούλης απέσπασε και από τα άλλα κόμματα την έγκριση για να αναλάβει την προεδρία της νέας κυβέρνησης⁵⁸⁹, ενώ την επομένη ο Παρτσαλίδης επισκέφθηκε τον Σοφούλη στο σπίτι του όπου έγινε συζήτηση προκειμένου να του ανατεθεί ο σχηματισμός της νέας κυβέρνησης⁵⁹⁰ για τον οποίο, όπως θα φανεί και από τις δηλώσεις του Σοφούλη της 5^{ης} Δεκεμβρίου, το ΚΚΕ συμφώνησε.

Την διάθεση του Σιάντου για επίλυση του ζητήματος φανερώνουν και τα όσα σημειώνει ο Τσιριμώκος στο ημερολόγιό του για το βράδυ της 3^{ης} Δεκεμβρίου: *«Το βράδυ συναντούμε τον Σιάντο. Είναι έξω φρενών. Μα δεν δείχνει να θέλει ρήξη. Φρονεί ότι ύστερα από τα σημερινά πρέπει να παραιτηθεί η κυβέρνηση. Δέχεται ίσως*

⁵⁸⁶ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π.

⁵⁸⁷ Διαταγές επιχειρήσεων, Κωτσάκης, ό.π., σ. 66-68.

⁵⁸⁸ Κωτσάκης, ό.π., 64.

⁵⁸⁹ Γρηγοριάδης, ό.π., σ. 114-116.

⁵⁹⁰ Πρακτικά Υπουργικού Συμβουλίου. Συνεδρίαση 26^{ης} Δεκεμβρίου 1944, Αρχείο Γεώργιου Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 2, ΕΛΙΑ.

Καφαντάρη»⁵⁹¹ ενώ σημείωσε πως η μετριοπαθής αυτή στάση του Σιάντου που ήθελε απλώς την αποπομπή του Παπανδρέου εντυπωσίασε τους πάντες⁵⁹².

Παράλληλα, το βράδυ της 3^{ης} προς 4^η Δεκεμβρίου συνεδρίασε και η ΚΕ του ΕΑΜ, σύσκεψη κατά την οποία δόθηκε έμφαση στην απεργία της επόμενης μέρας της οποίας τα συνθήματα έπρεπε να είναι η πολιτική λύση της κρίσης με τον σχηματισμό κυβέρνησης πραγματικής εθνικής ενότητας. Επίσης αποφασίζεται πως η πορεία για την κηδεία των θυμάτων θα συνοδεύεται από ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ τα οποία δεν θα κάνουν χρήση των όπλων αν δεν δεχθούν επίθεση από κυβερνητικές ή παραστρατιωτικές δυνάμεις. Η απόφαση αυτή εναρμονίζεται με την αναστολή των επιχειρήσεων από την ΚΕ του ΕΛΑΣ⁵⁹³.

Όπως σημειώνει ο Χατζής όλη η προσπάθεια του Σιάντου το βράδυ της 3^{ης} προς 4^{ης} Δεκεμβρίου ήταν πώς να κινηθούν χωρίς να προκαλέσουν την επέμβαση των Βρετανών στα εσωτερικά πολιτικά ζητήματα έτσι ώστε από την μία να μην προκληθεί κρίση στο εσωτερικό του ΕΑΜ, η οποία θα αποτυπωνόταν και στην βάση του κινήματος -παρά την μικρή απήχηση των συνεργαζομένων στο ΕΑΜ κομμάτων, και από την άλλη να μην βρεθεί ο λαός μπροστά στο δίλημμα να πάρει ή όχι τα όπλα ενάντια σε αυτούς που μέχρι τότε -αλλά και στην συνέχεια- το ίδιο το ΚΚΕ αποκαλούσε συμμάχους, με υπαρκτό το ενδεχόμενο ο λαός να μην ακολουθήσει το ΚΚΕ στην απόφαση για σύγκρουση με τους Βρετανούς. Αντιθέτως, όπως σημειώσαμε, τόσο η στρατιωτική όσο και η πολιτική ηγεσία του ΚΚΕ και του ΕΛΑΣ της Αθήνας θεωρούσαν πως η στιγμή ήταν κατάλληλη για την ένοπλη εξέγερση⁵⁹⁴.

Ωστόσο η διαταγή αναστολής των επιχειρήσεων δεν φτάνει σε όλα τα τμήματα του ΕΛΑΣ. Έτσι το 2^ο Σύνταγμα της ΙΙ^{ης} Μεραρχίας του ΕΛΑΣ το οποίο είχε αρχικά διαταχθεί να εισέλθει στην Αθήνα και να καταλάβει την βόρεια παρυφή Ψυχικού-Χαλανδρίου⁵⁹⁵ κυκλώθηκε και αφοπλίστηκε από Βρετανούς. Από τους ΕΛΑΣίτες, οι οποίοι δεν είχαν εντολή να επιτεθούν στους Βρετανούς, άλλοι παραδόθηκαν και

⁵⁹¹ Χατζής, *ό.π.*, σ. 216 (απόσπασμα από το «Ημερολόγιο» του Τσιριμώκου στην εφημερίδα *Ανεξάρτητος Τύπος*, Ιούνιος 1956).

⁵⁹² Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 92, (απόσπασμα από το «Ημερολόγιο» του Τσιριμώκου στην εφημερίδα *Ανεξάρτητος Τύπος*, Ιούνιος 1956).

⁵⁹³ Χατζής, *ό.π.*, σ. 215, 217.

⁵⁹⁴ *Ο.π.*, σ. 208-209.

⁵⁹⁵ «Προς την ΙΙ Μεραρχίαν», Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 59-60.

άλλοι κατάφεραν να διαφύγουν με τον οπλισμό τους⁵⁹⁶. Η ΚΕ του ΕΛΑΣ έστειλε διαμαρτυρία στον Scobie για τον αφοπλισμό του Συντάγματος ενώ διέταξε όλα τα τμήματα του ΕΛΑΣ να μείνουν στους καταυλισμούς και να μην εμποδιστεί η Ορεινή Ταξιαρχία σε περίπτωση που κατευθυνθεί προς το κέντρο⁵⁹⁷. Παράλληλα, ο αφοπλισμός των αστυνομικών τμημάτων ξεκινά κανονικά και στον Πειραιά το πρωί της 4^{ης} Δεκεμβρίου αφού ούτε εκεί είχε φθάσει η διαταγή αναστολής επιχειρήσεων⁵⁹⁸.

Εν τω μεταξύ από το απόγευμα της 3^{ης} Δεκεμβρίου η οργάνωση Χ επιτέθηκε στον ΕΛΑΣ, επίθεση που ο τελευταίος απέκρουσε επιτυχώς⁵⁹⁹, ενώ σε πολλές περιοχές της Αθήνας φασιστικές οργανώσεις επιτέθηκαν σε πολίτες. Έτσι, ο λαός με την συνδρομή και των τοπικών πολιτικών οργανώσεων απαντούν στις επιθέσεις χωρίς να περιμένουν οδηγίες από την κεντρική ηγεσία, αφού όπως σημειώνει ο Χατζής, *«οι λαϊκές μάζες ήταν πιο μπροστά από το ΕΑΜ-ΚΚΕ, οι κομμουνιστές και οι ΕΑΜίτες ήταν πιο μπροστά από τις καθοδηγήσεις»*, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει η λαϊκή οργή⁶⁰⁰, και να απελευθερωθεί το επαναστατικό δυναμικό που με μεγάλη προσπάθεια συγκρατούσε μέχρι τότε η ηγεσία του ΚΚΕ⁶⁰¹. Ο Μπαρτζιώτας σημειώνει πως *«ο Μεγάλος Δεκέμβρης, η ένοπλη σύγκρουση, άρχισε ενώ η ΚΕ του ΕΛΑΣ είχε αναστείλει την εφαρμογή της βασικής διαταγής επιχειρήσεων!»*⁶⁰² και επισημαίνει ότι τυπικά ποτέ δεν ελήφθη η απόφαση σύγκρουσης από επίσημο σώμα του ΚΚΕ όπως το ΠΓ ή η ΚΕ χωρίς να σημαίνει ότι κάποιο μέλος ήταν αντίθετο, όπως υποστηρίζει⁶⁰³.

Την επομένη, 4 Δεκεμβρίου οπότε και πραγματοποιείται η κηδεία των θυμάτων της προηγούμενης, σημειώνεται νέα επίθεση εναντίον ΕΑΜιτών από την Γενική Ασφάλεια, το 4^ο Τμήμα, την Τροχαία και το Ξενοδοχείο «Μητρόπολις» όπου

⁵⁹⁶ Κάποιοι αποδίδουν τον αφοπλισμό αυτού του Συντάγματος του ΕΛΑΣ, το οποίο ήταν από τα πιο ετοιμοπόλεμα και με τον καλύτερο οπλισμό σε προδοτική ενέργεια ή σε σκόπιμη μη παράδοση της εντολής μη επίθεσης, βλ. Νίκανδρος Κεπέσης, *ό.π.*, σ. 196-198, Σαράφης, *ό.π.*, σ. 539, Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 356, Γρηγόρης Φαράκος, *Άρης Βελουχιώτης. Το χαμένο αρχείο - Άγνωστα Κείμενα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σ. 162, σ. 315-316. Διαφορετική άποψη έχει ο Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 69-71. Επιπλέον, αρχικά είχε θεωρηθεί πως λόγω του αφοπλισμού του 2^{ου} Συντάγματος ο Σιάντος διέταξε την αναστολή των επιχειρήσεων, κάτι που δεν ισχύει, βλ. Κωτσάκης, *ό.π.* Παρ' όλα αυτά λόγω της πολύ καλής εκπαίδευσης και οπλισμού του Συντάγματος, η διάλυσή του είχε αρνητικές για τον ΕΛΑΣ επιπτώσεις στρατιωτικά και ηθικά, Κεπέσης, *ό.π.*

⁵⁹⁷ «Διαταγή. Εξαιρετικώς επείγουσα», Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 72.

⁵⁹⁸ Κεπέσης, *ό.π.*, σ. 194-195.

⁵⁹⁹ Baerentzen, *ό.π.*, σ. 47, Ριζοσπάστης, 4/12/1944, «Μπροστά στα όπλα των δολοφόνων».

⁶⁰⁰ Χατζής, *ό.π.*, σ. 201, 222.

⁶⁰¹ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 88, 91, Χατζηιωσήφ, *ό.π.*, σ. 387.

⁶⁰² Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 357.

⁶⁰³ *Ο.π.*, σ. 351.

διαμένουν ΕΔΕΣίτες με αποτέλεσμα νέα θύματα 40 νεκρούς και 70 τραυματίες⁶⁰⁴. Έτσι μετά και την επίθεση κατά όσων επέστρεφαν στις συνοικίες τους από την κηδεία, γίνεται σαφές ότι «η αντίδραση έκανε αρχή στην εφαρμογή του σχεδίου της» όπως σημειώνεται στην έκθεση του Σιάντου⁶⁰⁵ και ξεκινά η επίθεση του ΕΛΑΣ κατά της Χ και η επιχείρηση κατάληψης των αστυνομικών τμημάτων. Μέχρι τις 18.30 της 4^{ης} Δεκεμβρίου έχει επιτευχθεί ολοκληρωτική εξόντωση των Χιτών του Θησείου ενώ το 60% των αστυνομικών τμημάτων έχουν αφοπλισθεί⁶⁰⁶.

Για την αιματηρή επίθεση στις 4 Δεκεμβρίου κατά την κηδεία των θυμάτων της 3^{ης} Δεκεμβρίου, ο Ριζοσπάστης καταγγέλλει πως δόθηκε εντολή από τον Παπανδρέου στα αποτελούμενα από δωσιλόγους σώματα ασφαλείας να επιτεθούν κατά του λαού⁶⁰⁷ και τονίζει πως ο πρωθυπουργός δεν έχει πλέον καμία λαϊκή νομιμοποίηση. Επιπλέον υπογραμμίζει ότι με την παραμονή του στην κυβέρνηση σπρώχνει τον λαό στην άβυσσο του εμφυλίου πολέμου και επισημαίνει ότι η «αδυσώπητη κραυγή ΔΟΛΟΦΟΝΕ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ υπήρξε και η οριστική πολιτική και εθνική κηδεία του θλιβερού πρωθυπουργού». Σημειώνει δε ότι οι Leeper και Scobie διάλεξαν να δώσουν την ηθική και υλική ενίσχυση σε μια κυβέρνηση που αποτελείται και υποστηρίζεται μόνο από τους δωσιλόγους, σε μια κυβέρνηση προτεκτοράτου, και καταλήγει τονίζοντας πως ο ελληνικός λαός θα αποκτήσει κυβέρνηση πραγματικής εθνικής ενότητας⁶⁰⁸.

Ο Βρετανός πρεσβευτής από την άλλη, ενώ αρχικά διαμήνυσε στο Foreign Office ότι η γενική απεργία μπορεί να μην είναι παρά μόνο μια εικοσιτετράωρη διαμαρτυρία που απλά θα εμποδίσει την διανομή των τροφίμων στον πληθυσμό⁶⁰⁹, το απόγευμα της 3^{ης} Δεκεμβρίου δηλώνει πως η κατάσταση συνεχώς επιδεινώνεται⁶¹⁰ ενώ αργότερα υπογραμμίζει πως βρίσκονται αντιμέτωποι με την πρόκληση «μιας συμμορίας αδίστακτων ανδρών» που θέλουν να αυξήσουν την δύναμή τους και έχουν

⁶⁰⁴ Ανακοίνωσή της η ΚΕ του ΕΑΜ 6^{ης} Δεκεμβρίου, Χατζής ό.π., σ. 257-258, βλ. και Ανδρέας Κέδρος, *Η Ελληνική Αντίσταση 1940-1944*, μτφ. Αντώνης Μοσχοβάκης, Θεμέλιο, Αθήνα, 1983, τ. Β', σ. 242-243.

⁶⁰⁵ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 14.

⁶⁰⁶ «Κατάσταση σήμερα βράδυ, ώρα 18.30», Κωτσάκης, ό.π., σ. 76.

⁶⁰⁷ Ριζοσπάστης, 5/12/1944, «Το κράτος του Παπανδρέου».

⁶⁰⁸ Ριζοσπάστης, 5/12/1944, «Δολοφόνε Παπανδρέου!».

⁶⁰⁹ Leeper προς FO 3/12/1944, FO 371/43736 R 19864/745/19 (4.25μμ.).

⁶¹⁰ Leeper προς FO 3/12/1944, FO 371/43736 R 19864/746/19 (6.50μμ.).

οδηγίες να καταλάβουν την Αθήνα⁶¹¹, κάτι που μπορεί να αποτραπεί, όπως σημειώνει, μόνο από τα βρετανικά στρατεύματα⁶¹².

Στις 4 Δεκεμβρίου, ωστόσο, ο Leeper αναγνωρίζει και εκείνος την πολιτική διάσταση της κρίσης και επισημαίνει στο Foreign Office ότι απαιτείται κυβερνητική αλλαγή αφού ο Παπανδρέου δεν μπορεί να συνεχίσει να ηγείται της κυβέρνησης. Προτείνει αρχικά στην θέση του πρωθυπουργού τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό ο οποίος, όπως σημειώνει, με το κύρος του θα μπορούσε να συσπειρώσει όλους τους ηγέτες των κομμάτων και να συγκαλέσει συνέδριο με την Αριστερά ώστε να σταματήσει ο εμφύλιος πόλεμος⁶¹³. Ωστόσο, εξαιτίας της διαφωνίας τόσο των Λαϊκών όσο και των Φιλελευθέρων στην πρωθυπουργοποίηση του Δαμασκηνού και εξαιτίας της επιμονής του Σοφούλη στην ανάληψη της προεδρίας της κυβέρνησης από τον αρχηγό του κόμματος με τις περισσότερες έδρες της Βουλής του 1936, δηλαδή του ιδίου, ο Leeper, μετά και την συγκατάθεση του Λαϊκού κόμματος προτείνει την αντικατάσταση του Παπανδρέου από τον Σοφούλη, αλλαγή η οποία, όπως σημειώνει, θα βοηθούσε γενικώς την κατάσταση⁶¹⁴.

Ο ίδιος ο Παπανδρέου σε τηλεγράφημά του προς τον Γεώργιο αφού τον ενημέρωσε ότι η ανεπάρκεια των ελληνικών και βρετανικών δυνάμεων δεν επέτρεψε την άμεση και αποτελεσματική εξουδετέρωση των «στασιαστικών εκδηλώσεων», του γνωστοποιεί πως κατόπιν συζητήσεων με τον Σοφούλη και τον Leeper είναι πρόθυμος να παραδώσει αμέσως την αρχή⁶¹⁵.

Ωστόσο ο Churchill βλέποντας ότι γίνονται προσπάθειες ακόμα και εκ μέρους του πρεσβευτή του για εκτόνωση της κρίσης σε τηλεγράφημά του προς τον Leeper, τα ξημερώματα της 5^{ης} Δεκεμβρίου σημειώνει: *«Δεν είναι καιρός να εμπλέκεται κανείς με την ελληνική πολιτική ή να φαντάζεται ότι οι Έλληνες πολιτικοί διαφόρων αποχρώσεων θα μπορούσαν να επηρεάσουν την κατάσταση. Δεν πρέπει να ανησυχείτε για την σύνθεση της ελληνικής κυβέρνησης... Πρέπει να υποχρεώσετε τον Παπανδρέου να κάνει το καθήκον του... Αν παραιτηθεί, φυλακίστε τον έως ότου συνέλθει, όταν θα τελειώσουν οι μάχες... Θα μπορούσε να αρρωστήσει και να μην μπορεί να τον*

⁶¹¹ Ο Leeper σημειώνει πως ο ΕΑΜικός υφυπουργός Στρατιωτικών του ανέφερε ότι ο ΕΛΑΣ σκοπεύει να καταλάβει την Αθήνα.

⁶¹² Leeper προς FO 4/12/1944, FO 371/43736 R 19864/746/19 (12.50πμ).

⁶¹³ Leeper προς FO 4/12/1944, FO 371/43736 R 19929.

⁶¹⁴ Leeper προς FO 4/12/1944, FO 371/43736 R 19929/G και R 19933.

⁶¹⁵ Παπανδρέου, ό.π., σ. 238-239.

πλησιάζει κανείς... δεν είναι πλέον η στιγμή που κάποιος Έλληνας πολιτικός θα μπορούσε να επηρεάσει την τις εξεγερμένες μάζες.... Από εδώ και στο εξής εσείς και ο Παπανδρέου θα συμμορφώνεστε στα πάντα με τις οδηγίες για ό, τι αφορά θέματα δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Πρέπει να υποστηρίζετε και οι δύο με κάθε δυνατό τρόπο τον Scobie...για να κάνει πιο σθεναρή και αποφασιστική την δράση του»⁶¹⁶.

Στο αμέσως προηγούμενο τηλεγράφημα ο Churchill είχε διαμηνύσει στον Scobie μεταξύ άλλων: «...Είστε υπεύθυνος για την τήρηση της τάξεως στην Αθήνα και πρέπει να εξουδετερώσετε ή να συντρίψετε όλες τις ομάδες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ που θα πλησιάσουν την πόλη... Μην διστάσετε να ενεργείτε σαν να βρίσκεστε σε κατεχόμενη πόλη όπου έχει ξεσπάσει τοπική εξέγερση... Πρέπει να κρατήσουμε και να κυριαρχήσουμε στην Αθήνα. Θα ήταν σημαντικό αν αυτό το πετυχαίναμε χωρίς αιματοχυσία, αν είναι δυνατόν, αλλά επίσης και με αιματοχυσία, αν είναι αναγκαίο»⁶¹⁷.

Ο Churchill με αυτό τον τρόπο και παρά την πρόθεση ακόμα και του Παπανδρέου να αποχωρήσει έτσι ώστε να αρχίσουν οι συνομιλίες με το ΚΚΕ-ΕΑΜ για την δημιουργία μιας νέας κυβέρνησης και την εξεύρεση άμεσης πολιτικής λύσης, επεμβαίνει καίρια τορπιλίζοντας και την ύστατη στιγμή την δυνατότητα διαπραγματεύσεων και παραγγέλλει την έναρξη επίθεσης προς εξουδετέρωση του ΕΛΑΣ, στρατού αναγνωρισμένου ως συμμάχου, στην απελευθερωμένη από τους Γερμανούς πρωτεύουσα της Ελλάδος.

Εξάλλου όπως είχε διαμηνύσει στον Eden, από τις αρχές Νοεμβρίου περίμενε την σύγκρουση με τον ΕΛΑΣ, η οποία δεν έπρεπε να αποφευχθεί αρκεί να είχε επιλεγεί το σωστό έδαφος. Τελικά ίσως ο Βρετανός πρωθυπουργός δεν είχε κάνει την σωστή επιλογή, αφού τα βρετανικά στρατεύματα δεν επαρκούσαν για την κατάπνιξη της «τοπικής εξέγερσης σε κατεχόμενη πόλη», αλλά δεν θα διστάσει να αποσπάσει βρετανικές μεραρχίες από το ιταλικό μέτωπο που πολεμούσαν κατά των γερμανικών στρατευμάτων για να επιτύχει τον στόχο του, αφού όπως διαμηνύει στον στρατηγό

⁶¹⁶ Churchill προς Leeper 5/12/1944, FO 371/43736 R 19929G.

⁶¹⁷ Churchill προς Scobie 5/12/1944, FO 371/43736, σ. 119. Ο Churchill υπογραμμίζει στο βρετανικό πολεμικό συμβούλιο της 7^{ης} Δεκεμβρίου ότι μετά την συνεννόηση με τον Eden το βράδυ της 4^{ης} προς 5^η Δεκεμβρίου έστειλε κατά σειρά τα εξής τηλεγραφήματα: στον αρχιστράτηγο Wilson για να του επισημάνει πως ήταν υπεύθυνος για την παροχή όλων των αναγκαίων δυνάμεων στον στρατηγό Scobie, στον στρατηγό Scobie για να του καταστήσει σαφές πως ήταν υπεύθυνος για την διατήρηση της τάξης στην Αθήνα και την εξουδετέρωση ή εξολόθρευση όλων των δυνάμεων του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ που πλησίαζαν την πρωτεύουσα και να του δηλώσει πως θα στήριζε τις ενέργειές του, και τέλος στον Leeper για να του επισημάνει πως όσο διαρκούσε η κρίση (παρούσα κατάσταση) δεν θα γινόταν καμία μεταβολή στην ελληνική κυβέρνηση, War Cabinet 7/12/1944, CAB/65/48/14.

Wilson «Πρώτος σκοπός μας με προτεραιότητα υπέρτατης τάξεως είναι η νίκη στην Αθήνα»⁶¹⁸.

Ο Γεώργιος από την άλλη μεριά, ο οποίος προφανώς δεν είχε ενημερωθεί για τις ενέργειες αυτές του Churchill ζήτησε από τον Παπανδρέου να του γνωστοποιήσει αν υπάρχουν λόγοι μεταβολής της κυβέρνησης και του επισήμανε να προβεί σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες για την αποκατάσταση της τάξης. Ο Παπανδρέου έχοντας λάβει γνώση της υπόδειξης του Βρετανού πρωθυπουργού απαντά στον Γεώργιο ότι «Δεν υφίσταται πλέον κυβερνητικό ζήτημα...», και πως μετά το τηλεγράφημα του Churchill «...περιβαλλόμενος με εμπιστοσύνη μεγίστης πλειοψηφίας Ελληνικού Λαού και Συμμάχων», παραμένει στην θέση του για να επιτελέσει το «καθήκον Απελευθέρωσης Ελλάδος»⁶¹⁹.

Ο Σοφούλης δηλώνει: «Ο κ. Παπανδρέου, την 4^η Δεκεμβρίου με παρακάλεσε να σχηματίσω νέα κυβέρνηση. Σε αυτό η αριστερή παράταξη και τα άλλα κόμματα έδωσαν την συγκατάθεσή τους, δηλαδή στο να μπω επικεφαλής της κυβέρνησης. Εγώ συμφώνησα γιατί έβλεπα με αυτό μια καλή λύση στα προβλήματα που ανεφύησαν. Στις 5 Δεκεμβρίου ο Άγγλος πρεσβευτής μου ανακοίνωσε ότι σύμφωνα με τις τελευταίες οδηγίες που είχε, ο Άγγλος πρωθυπουργός δεν συμφωνεί με οποιαδήποτε αλλαγή στο πρόσωπο του Προέδρου της Κυβερνήσεως στην σημερινή κατάσταση. Ο στρατηγός Σκόμπυ με παρακάλεσε να υποστηρίζω τον κ. Παπανδρέου και εγώ του απάντησα ότι αν συγκατατεθώ να υποστηρίζω την κυβέρνηση Παπανδρέου, αυτό σημαίνει ότι υποστηρίζω την δικτατορία, πράγμα που δεν μπορώ να το κάνω»⁶²⁰. Και στην σύσκεψη των πολιτικών κομμάτων που πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Churchill στις 26-27 Δεκεμβρίου ο Σοφούλης θα παραδεχθεί «Μου ανακοίνωσαν οι Άγγλοι ότι μεταβλήθηκε η κατάσταση και παραμένει η κυβέρνηση»⁶²¹.

⁶¹⁸ Churchill προς Wilson 4/12/1944 (PREM), Ανδρικόπουλος, ό.π., τ. Β', σ. 252.

⁶¹⁹ Παπανδρέου, ό.π., σ. 243. Σε επόμενο δε τηλεγράφημά του προς τον Γεώργιο στις 11/12/1944, ο Παπανδρέου αυτάρεσκα εξηγεί: «Καθ' όσον αφορά παραίτησή μου παρελθούσης Δευτέρας επιθυμώ παράσχω εξήγηση ότι πρόέβη εις αυτήν όχι λόγω μηχανορραφιών κομμάτων, εις οποία ουδεμία αποδίδω σημασία, επειδή στερούνται απολύτως λαϊκής βάσεως, αλλά διότι ο Λήπερ ενεθάρρυνε μεταβολή και ειλόγως υπέθεσα ότι εκφράζει γνώμες Κυβερνήσεώς του ή και Υμετέρας Μεγαλειότητος. Μετά επελθόντα γεγονότα, ζήτημα παραίτησεως έπαυσε υφιστάμενο», στο ίδιο, σ. 243-244.

⁶²⁰ Χατζής, ό.π. σ. 231, βλ. και Leeper προς FO 5/12/1944, FO 371/43736 R 20064. Η δήλωση αυτή του Σοφούλη επισημαίνεται και στην ΚΟΜΕΠ, τχ. 34 Φλεβάρης 1945, «Το τραγικό ελληνοβρετανικό δίμηνο» όπου σημειώνεται ότι έγινε σε ανταποκριτή του πρακτορείου Reuters.

⁶²¹ Πρακτικά συσκέψεως εκπροσώπων των πολιτικών κομμάτων 27^{ης} Δεκεμβρίου 1944, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 3, ΕΛΙΑ.

Και ο *Ριζοσπάστης* σημειώνει ότι ο Σοφούλης διαμαρτυρήθηκε έντονα για την βρετανική επέμβαση και δήλωσε ότι θα αποσύρει τους υπουργούς του κόμματος των Φιλελευθέρων. Επισημαίνει δε πως ούτε ο Καφαντάρης δέχεται συμμετοχή στην κυβέρνηση Παπανδρέου⁶²².

Ωστόσο, ο αρχηγός του κόμματος των Φιλελευθέρων παρά την αρχική εναντίωσή του να στηρίξει μια δικτατορία, όπως ο ίδιος την χαρακτήρισε, θα αλλάξει στάση και δεν θα αποσύρει τους υπουργούς του από την κυβέρνηση Παπανδρέου. Ευθυγραμμίζεται έτσι με τις υποδείξεις των Leeper και Scobie, οι οποίοι ακολουθώντας τις εντολές του Churchill εμποδίζουν την παραίτηση Παπανδρέου και προσπαθούν να πιέσουν τους υπουργούς να παραμείνουν στην κυβέρνηση ώστε να αποφευχθεί η κυβερνητική κρίση μέχρι την έλευση βρετανικών ενισχύσεων. Ο δε Τσαλδάρης του Λαϊκού κόμματος δηλώνει εξ αρχής στον Leeper την πρόθεσή να στηρίξει τον Παπανδρέου⁶²³, με αποτέλεσμα, όπως σχολιάζει ο Κανελλόπουλος, μέχρι το μεσημέρι της 5^{ης} Δεκεμβρίου ο Παπανδρέου να έχει εδραιωθεί⁶²⁴, και ο Τσιριμώκος να σημειώνει πως «το απόγευμα μαθαίνουμε ότι ο κ. Σκόμπυ επισκέφθηκε τον Σοφούλη και ο δεύτερος δέχθηκε να ενισχύσει τον Παπανδρέου»⁶²⁵.

Έτσι, το επίσημο δελτίο πληροφοριών του υφυπουργείου Τύπου και Διαφωτίσεως της 5^{ης} Δεκεμβρίου αναφέρει πως οι φήμες που κυκλοφόρησαν για την θέση της κυβέρνησης είναι ψευδείς και ουδέποτε τέθηκε ζήτημα παραίτησής της⁶²⁶.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Παπανδρέου που από την μεριά του ΚΚΕ-EAM θεωρείται υπεύθυνος των γεγονότων της 3^{ης} και 4^{ης} Δεκεμβρίου, επιλέγει να παραμείνει στην πρωθυπουργία -ακολουθώντας τις υποδείξεις του Churchill- με την στήριξη των μελών της κυβέρνησης και των αρχηγών των κομμάτων που την απαρτίζουν, αποδεχόμενοι και όσοι από εκείνους διαφώνησαν, τις οδηγίες των Βρετανών.

Απορρίπτεται λοιπόν η ομαλή διέξοδος από την κρίση με την αλλαγή στο πρόσωπο του πρωθυπουργού που είχε βρει θετική ανταπόκριση στην ηγεσία του ΚΚΕ. Ο Παρτσαλίδης σημειώνει: «*Θυμάμαι, με πόση ανακούφιση πληροφορηθήκαμε στις 4 Δεκεμβρίου την είδηση για την παραίτηση του Παπανδρέου και συμφωνήσαμε αμέσως,*

⁶²² *Ριζοσπάστης*, 7/12/1944, «Η πολιτική κατάσταση σε νεκρό σημείο».

⁶²³ Leeper προς FO, 5/12/1944, FO 371/43736 R 20064, βλ. και Churchill προς Leeper FO 371/43736, σ. 100.

⁶²⁴ Κανελλόπουλος, *ό.π.*, σ. 710, εγγραφή 5^{ης} Δεκεμβρίου.

⁶²⁵ Χατζής, *ό.π.*, σ. 232, (απόσπασμα από το «Ημερολόγιο» του Τσιριμώκου, εγγραφή 5^{ης} Δεκεμβρίου).

⁶²⁶ *Ελλάς*, *ό.π.*, 5/12/1944, «Η θέσις της κυβερνήσεως», σ. 67.

χωρίς δισταγμούς, να αναλάβει να σχηματίσει κυβέρνηση ο πρόεδρος του πολιτικού κόσμου, Θ. Σοφούλης»⁶²⁷. Και ο Σιάντος σε τηλεγράφημά του σημειώνει «Κάτω από πίεσιν μας παραιτήθη χθες νύχτα κυβέρνηση Παπανδρέου. Τούτο αποτελεί πρώτη μεγάλη νίκη και ευνοεί περαιτέρω αγώνα μας»⁶²⁸. Αποτέλεσμα αυτής της επιλογής τόσο του Churchill όσο και των Ελλήνων πολιτικών ήταν η επέκταση των συγκρούσεων.

Ο Ρούσος τον Δεκέμβρη του 1945, σημειώνει πως «μπροστά στο δίλημμα ή αφοπλισμός δίχως όρους και ηθική εξουθένωση ή ένοπλη αντίσταση σε έστω και σύμμαχες δυνάμεις, ο ελληνικός λαός και το ΕΑΜ αναγκάστηκε να δεχθεί κάτι που ήταν άμεσα ασύμφορο και στον εθνικό και στον συμμαχικό αγώνα», υπογραμμίζοντας πως «το κίνημα αντίστασης δεν έκανε το ένα και σοβαρό λάθος: να παραδοθεί, κατά παράβαση των συμφωνηθέντων, στα χέρια των εχθρών της εθνικής ενότητας και της δημοκρατίας»⁶²⁹. Ο Παρτσαλίδης επισημαίνει πως ήταν «τέτοια η ατμόσφαιρα, τέτοιος ο δυναμισμός του κινήματος που δεν χωρούσε άλλη λύση. Απόπειρα επιβολής γραμμής υποχώρησης χωρίς αντίσταση θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να επιτύχει. Και οπωσδήποτε θα είχε αποσυνθετική επίδραση στο ηθικό του μεγάλου εθνικού και λαϊκού κινήματος»⁶³⁰.

Ο Σιάντος στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Απρίλιος 1945) θα υπογραμμίσει πως βρέθηκαν μπροστά στο δίλημμα ή να αντισταθούν ή να παραδοθούν χωρίς όρους επισημαίνοντας πως «η παράδοση χωρίς αντίσταση θα ήταν μια βαριά ήττα. Θα ήταν ακόμα, μια προδοσία από μέρους της ηγεσίας ενός τέτοιου κινήματος εν γνώσει ότι θα επακολουθήσει μια κατάσταση πολύ χειρότερη από την σημερινή...» συμπληρώνοντας πως η αντίσταση ήταν επιβεβλημένη «όχι για να πέσουμε ηρωικά μα για δώσουμε λύσεις λαϊκές»⁶³¹. Και κατά την λογοδοσία της ΚΕ του ΚΚΕ στο 7^ο Συνέδριο του κόμματος (Οκτώβριος 1945), ο Σιάντος θα επισημάνει πως ούτε ήθελαν ούτε πίστευαν πως με την αντίσταση θα συνέτριβαν την αγγλική αυτοκρατορία και υπογραμμίζει: «Εμείς ήμαστε υποχρεωμένοι να διαμαρτυρηθούμε και με τα όπλα

⁶²⁷ Μήτσος Παρτσαλίδης, *Διπλή αποκατάσταση της Εθνικής Αντίστασης*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1978, σ. 124. Βλ. και Κεπέσης, *ό.π.*, σ. 203, Γρηγοριάδης, *ό.π.*, σ. 120.

⁶²⁸ Σιάντος προς Βαβούδη, Σόφιαν, 5/12/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/243, ΑΣΚΙ.

⁶²⁹ *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 44, Δεκέμβρης 1945, «Ο ελληνικός Δεκέμβρης και η διεθνής θέση του», σ. 15.

⁶³⁰ Παρτσαλίδης, *ό.π.*, σ. 126.

⁶³¹ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, *ό.π.*, Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Έκθεση δράσης του Γ. Σιάντου, σ. 422.

ενάντια στην παραβίαση της ανεξαρτησίας μας και του χάρτη του Ατλαντικού»⁶³², ενώ στο κύριο άρθρο της Κομμουνιστικής Επιθεώρησης του Δεκεμβρίου του 1945, «για την πρώτη Επέτειο της ένοπλης αντίστασης του Ελληνικού λαού» σημειώνεται πως το ΕΑΜ «στην πρόκληση της αντίδρασης... απάντησε με τον μόνο τίμιο και ελληνικό τρόπο:... την ένοπλη υπεράσπιση της δημοκρατίας και ανεξαρτησίας του, ενάντια στην ξενική πρόκληση»⁶³³.

Όπως επισημαίνει ο Αμερικανός πρεσβευτής σε γράμμα του προς τον Roosevelt της 8^{ης} Δεκεμβρίου -αφού η αμερικανική κυβέρνηση είχε ενημερωθεί από τον αντιπρόσωπό της στην Ιταλία, Kirk, για τις οδηγίες του Churchill προς τον Scobie που διέρρευσαν την ημέρα αποστολής τους⁶³⁴ και οι οποίες θα χαρακτηρισθούν από αμερικανικές υπηρεσίες ως προσπάθεια για «εξουδετέρωση ή καταστροφή όλων των ομάδων του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ οι οποίες πλησιάζουν την πρωτεύουσα»⁶³⁵- οι μάχες στην Αθήνα πιθανώς θα είχαν αποφευχθεί αν ο Churchill είχε επιτρέψει τον ανασχηματισμό της κυβέρνησης Παπανδρέου. Επισημαίνει δε πως το σφάλμα, αν μπορεί να θεωρηθεί τέτοιο, του Churchill είναι το τελευταίο από μια σειρά σφαλμάτων του, ενώ σε μια ανάλυση της πολιτικής του Βρετανού πρωθυπουργού για την Ελλάδα εντοπίζει την ουσία του προβλήματος στην αντιμετώπιση των Ελλήνων -τους οποίους ο MacVeagh θεωρεί λαό που αγαπά την ελευθερία- σαν ιθαγενείς που βρίσκονται υπό βρετανική κυριαρχία⁶³⁶.

Την άποψη του MacVeagh για το αυθαίρετο βέτο που άσκησε ο Churchill στην παραίτηση Παπανδρέου, συμμερίζεται και ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών, Stettinius, ο οποίος σε υπόμνημά του προς τον Roosevelt σημειώνει πως εξαιτίας του βέτο η κατάσταση στην Αθήνα βγήκε εκτός ελέγχου και η πολιτική διαπραγμάτευση κατέστη αδύνατη⁶³⁷.

⁶³² ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., τ. Στ', Λογοδοσία της Κεντρικής Επιτροπής στο 7^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, εισηγητής Γιώργης Σιάντος, σ. 409.

⁶³³ ΚΟΜΕΠ, τχ. 44, Δεκέμβρης 1945, «Ο Δεκέμβρης σταθμός και νέα αφετηρία του αγώνα για την ανεξαρτησία και την δημοκρατία», (Θέσεις εγκεκριμένες από το ΠΓ του ΚΚΕ), σ. 2.

⁶³⁴ The United States Representative, Advisory Council for Italy (Kirk) to the Secretary of State 5/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 143-144.

⁶³⁵ Ιορδάν Μπάεφ, *Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα. Διεθνείς διαστάσεις*, μτφ. Γιώργος Σιακαντάρης, Φιλίστωρ, Αθήνα, 1997, σ. 76.

⁶³⁶ *Ambassador MacVeagh reports*, ό.π., σ. 659-662.

⁶³⁷ Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt, 13/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 148-149.

Κεφάλαιο 8^ο

Οι προσπάθειες της ΚΕ του ΕΛΑΣ και του ΕΑΜ για τον τερματισμό της βρετανικής επέμβασης και την εξεύρεση πολιτικής λύσης

Η απαγόρευση από τον Σιάντο της εισόδου του ορεινού ΕΛΑΣ στην Αττική

Οι αντιδράσεις σε διεθνές επίπεδο για την επέμβαση του Churchill στην Ελλάδα

Παρ' όλα αυτά, η ηγεσία του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ σε όλη την διάρκεια των Δεκεμβριανών θα προσπαθήσει να επιτύχει πολιτική λύση, τόσο μέσα από τις εκκλήσεις προς τους συμμάχους όσο και με την απευθείας επικοινωνία με τον στρατηγό Scobie.

Σε έκκλησή της προς τις κυβερνήσεις της Μεγάλης Βρετανίας, ΗΠΑ, Σοβιετικής Ένωση και Γαλλικής Δημοκρατίας, η ΚΕ του ΕΑΜ αφού αναφέρεται στα αιματηρά γεγονότα της 3^{ης} και 4^{ης} Δεκεμβρίου σημειώνει: «Κάτω από τις άρες και το ανάθεμα του λαού, η κυβέρνηση του δολοφόνου παραιτήθηκε. Και τώρα ο ελληνικός λαός πληροφορείται με κατάπληξη και βαθύτατη εξανάσταση ότι η Μεγάλη μας Σύμμαχος Μεγάλη Βρετανία στηρίζει το ηθικό και πολιτικό αυτό ράκος για να σταθεί σαν αρχηγός μιας αιματοβαμμένης κυβέρνησης... Η επιμονή στην διατήρηση του Παπανδρέου στην εξουσία σπρώχνει την κατάσταση σε αδιέξοδο... ανοίγει το βάραθρο του εμφυλίου πολέμου. Για τον λαό ύστερα από την δολοφονική επίθεση ο Παπανδρέου είναι εκτός νόμου...». Επισημαίνει, τέλος, ότι η κίνηση της βρετανικής κυβέρνησης αποτελεί κατάφωρη επέμβαση στα εσωτερικά της χώρας και των συμφωνιών του Ατλαντικού και της Τεχεράνης και καταλήγει πως ο ελληνικός λαός που έχυσε το αίμα του για τα ιδανικά της ελευθερίας, της ανεξαρτησίας και της δημοκρατίας έχει την αξίωση να μείνει ελεύθερος και ανεξάρτητος στην ρύθμιση των εσωτερικών ζητημάτων του⁶³⁸.

Επιπλέον, σε έκκληση της ΚΕ του ΕΑΜ προς τους στους πρεσβευτές των συμμάχων χωρών στις 6 Δεκεμβρίου, αφού τονίζεται πως ο Παπανδρέου οργάνωσε συστηματικά τον εμφύλιο πόλεμο κωλυσιεργώντας την εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού και τις δίκες των δωσιλόγων, επιδιώκοντας την διατήρηση των στρατιωτικών σχηματισμών που αποτελούνταν από αντιδραστικούς και μοναρχοφασίστες αξιωματικούς, καταγγέλλει πως στην προσπάθειά του αυτή βρήκε υποστηρικτές τους

⁶³⁸ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 39, (χωρίς ημερομηνία προφανώς 5/12/1944 γιατί αναφέρεται σε επίθεση στην κηδεία των «χθесινών» θυμάτων, δηλαδή στις επιθέσεις της 4^{ης} Δεκεμβρίου).

Leeper και Scobie. Επιπλέον, η ΚΕ υπογραμμίζει την υπέρβαση καθηκόντων από την μεριά του Βρετανού στρατηγού και τις «*προκλητικές και εξευτελιστικές επεμβάσεις του σε βάρος της εθνικής αξιοπρέπειας και των δικαιωμάτων του λαού*» και κάνει έκκληση όπως οι σύμμαχες κυβερνήσεις ενεργήσουν «*για να σταματήσει άμεσα η ανάμειξη του στρατηγού Σκόμπυ στα εσωτερικά ζητήματα*». Παράλληλα, ζητά να ορισθεί Διασυμμαχική Επιτροπή που θα διαπιστώσει τα αίτια της δημιουργηθείσας κατάστασης και θα αποτρέψει οποιαδήποτε παρόμοια επέμβαση στα εσωτερικά της χώρας στο μέλλον⁶³⁹, ενώ σε νέα της έκκληση προς τους πρεσβευτές και τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό την επομένη, καταγγέλλει εκ νέου την επέμβαση των Βρετανών και κάνει έκκληση να υπάρξει παρέμβαση των συμμάχων ώστε «*να πάψει το πυρ των βρετανικών στρατευμάτων εναντίον του αγωνιζόμενου λαού*»⁶⁴⁰.

Από την άλλη μεριά, ο Scobie δήλωσε στο ΓΣ του ΕΛΑΣ ότι λόγω της απειθαρχίας στις διαταγές του για αφοπλισμό της ΕΠ και της εισόδου του ΕΛΑΣ στην Αθήνα και τον Πειραιά, διατάσσει τις μονάδες του ΕΛΑΣ και της ΕΠ έπειτα από παράκληση της ελληνικής κυβέρνησης, όπως σημειώνει -την στιγμή που ελληνική κυβέρνηση δεν υπάρχει αφού ο Παπανδρέου τελεί υπό παραίτηση- όπως εγκαταλείψουν την περιοχή που περιζώνεται από την Ελευσίνα, Ασπρόπυργο, Λιόσια, Κηφισιά, φράγμα Μαραθώνα, Παλλήνη, Κορωπί, Πρασονήσι, μέχρι τα μεσάνυχτα της 6^{ης} προς 7^η Δεκεμβρίου. Επιπλέον ορίζει πως αν συνεχιστούν οι προσπάθειες αφοπλισμού της χωροφυλακής από τις 4μμ της 4^{ης} Δεκεμβρίου θα θεωρηθούν εχθρικές και ως τέτοιες θα αντιμετωπισθούν ενώ αν ο ΕΛΑΣ συνεχίσει να κατέχει στρατωνισμούς της αστυνομίας θα διαταχθεί να αποσυρθεί αλλιώς θα απωθηθεί διά της βίας⁶⁴¹.

Στην απάντηση προς τον Scobie στις 5 Δεκεμβρίου, η ΚΕ του ΕΛΑΣ αφού επισημαίνει τις παραβιάσεις εκ μέρους του Παπανδρέου των συμφωνιών του Λιβάνου και των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης και τονίζει ότι η δικτατορική κυβέρνηση που κήρυξε τον στρατιωτικό νόμο εκπροσωπεί μία ελαχιστότατη μερίδα του ελληνικού λαού και μάλιστα αυτήν που συνέπραξε με τους κατακτητές, υπογραμμίζει πως ο Βρετανός στρατηγός δεν θα έπρεπε να λάβει υπ' όψει του τις παρακλήσεις μιας τέτοιας κυβέρνησης εκδίδοντας διαταγές που παραβαίνουν τα

⁶³⁹ Ο.π., σ. 45-46. Την θέση του ΕΑΜ για τον ορισμό διασυμμαχικής επιτροπής για το ελληνικό ζήτημα συμερίζονται και Αμερικανοί αξιωματούχοι, βλ. παρακάτω.

⁶⁴⁰ Ο.π., σ. 47.

⁶⁴¹ Leeper προς FO 4/12/1944, FO 371/43736 R 19939/745/19, ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 40-41. Ο Σαράφης στο μήνυμα του Scobie απαντά πως δεν είναι υπεύθυνο το ΓΣ αλλά η ΚΕ του ΕΛΑΣ στην οποία και πρέπει να απευθυνθεί ο Βρετανός στρατηγός, Σαράφης, ό.π. σ. 537-538.

συμφωνηθέντα. Η ΚΕ του ΕΛΑΣ καταλήγει τονίζοντας πως οι δυνάμεις εναντίον των οποίων στρέφεται ο Scobie είναι εκείνες που πολέμησαν μαζί του, διατήρησαν την τάξη μέχρι την άφιξή του στην Ελλάδα και «εζήτησαν πάντοτε τας ομαλὰς λύσεις»⁶⁴².

Παράλληλα η διαταγή της 5^{ης} Δεκεμβρίου της ΚΕ προς τον ΕΛΑΣ είναι να αναπτύξει τις δυνάμεις του και να εκκαθαρίσει τα «αντιδραστικά υπολείμματα...» των συνοικιών που κατέχει «...οι οποίες πρέπει να παραμείνουν πάση θυσία ελεύθεροι»⁶⁴³ με αποτέλεσμα όλη η Αθήνα εκτός του κέντρου και κάποιων εχθρικών εστιών, διάσπαρτων σε όλη την πόλη, να βρίσκεται στα χέρια του ΕΛΑΣ⁶⁴⁴.

Ενώ μέχρι το μεσημέρι της 5^{ης} Δεκεμβρίου η έκθεση της στρατιωτικής κατάστασης που υποβάλλει το ΑΣΣ προς την ΚΕ του ΕΛΑΣ αναφέρει ότι η Ορεινή Ταξιαρχία, ο Ιερός Λόχος και η αεροπορία δεν έχουν καμία ανάμειξη και οι Βρετανοί όπου αντιμετωπίσουν ισχυρή αντίσταση αποσύρονται και συγκεκριμένα σημειώνει ότι «η χθεσινή και σημερινή στάση τους εμφανίζεται ως αδιαφορία διά των διεξαγόμενων αγώνων»⁶⁴⁵, από το απόγευμα της ίδιας μέρας, η εφαρμογή των εντολών του Churchill είναι εμφανής. Έτσι, οι βρετανικές περιπολίες πυκνώνουν στον Πειραιά που «στρατοκρατείται από Άγγλους, οι οποίοι ήγειραν οδοφράγματα και εγκατέστησαν συρματοπλέγματα», μεταφέρονται από την Ρώμη 40 οπλιταγωγά αεροπλάνα με δύναμη περίπου 1.500 ανδρών ενώ η Ορεινή Ταξιαρχία κατευθύνεται προς το κέντρο⁶⁴⁶. Επιπλέον, τα κυβερνητικά κτίρια φρουρούνται από Βρετανούς⁶⁴⁷, και συνεπώς οποιαδήποτε επίθεση του ΕΛΑΣ εναντίον των κυβερνητικών θα προσέκρουε σε βρετανική αντεπίθεση. Αυτό συνέβη στις 6 Δεκεμβρίου οπότε στην επίθεση του ΕΛΑΣ κατά του συντάγματος χωροφυλακής που βρισκόταν στο στρατόπεδο του Μακρυγιάννη, τα βρετανικά στρατεύματα επενέβησαν υπερασπιζόμενα τους χωροφύλακες⁶⁴⁸.

⁶⁴² Ριζοσπάστης, 6/12/1944, «Άμυνα κατά της τρομοκρατίας», ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 41-42.

⁶⁴³ «Διαταγή εξαιρετικώς επείγουσα», Κωτσάκης, ό.π., σ. 80.

⁶⁴⁴ Η έκθεση Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 62-63. (Κέντρο: συνοικίες Πλάκας, Κολωνακίου, Ζαπτείου και Εθνικού Κήπου, Ανάκτορα -παλαιά και νέα- και τμήματα των οδών Αιόλου, Σταδίου, Πανεπιστημίου, Ακαδημίας, Σόλωνος μαζί με την Πλατεία Ομονοίας μέχρι Κάνιγγος και Βάθης, στο ίδιο).

⁶⁴⁵ «Έκθεσις επί της καταστάσεως την 13.30' της 5-12-44», Κωτσάκης, ό.π., σ. 84

⁶⁴⁶ «Δελτίον καταστάσεως 19^{ης} ώρας 5-12-44», Κωτσάκης, ό.π., σ. 85. Ριζοσπάστης, 6/12/1944, «Ο λαός αδάμαστος μάχεται στους δρόμους». Η ΚΕ του ΕΛΑΣ όπως σημειώσαμε είχε διατάξει τον ΕΛΑΣ να μην εμποδίσει την Ορεινή Ταξιαρχία να κατευθυνθεί προς το κέντρο.

⁶⁴⁷ Γρηγοριάδης, ό.π., σ. 121, Ελλάς, ό.π., Δελτίο πληροφοριών του υφυπουργείου Τύπου και Διαφωτίσεως, 5/12/1944, «Η αντιμετώπιση της τάξεως».

⁶⁴⁸ Κωτσάκης, ό.π., σ. 88.

Παρ' όλα αυτά η γενική διαταγή επιχειρήσεων της ΚΕ του ΕΛΑΣ -που συντάχθηκε μετά την έναρξη της μάχης του Μακρυγιάννη- σε σχέση με την τηρητέα στάση προς τους Άγγλους επισημαίνει πως «υπάρχουν μεγάλες πιθανότητες ότι τα αγγλικά στρατεύματα, αν και δεν θα προκληθούν, θα επέμβουν στον αγώνα εναντίον μας. Στην περίπτωση αυτή θα αντιμετωπισθούν ως εχθρικά τμήματα»⁶⁴⁹. Έτσι, δεν διατάσσει επίθεση στους Βρετανούς και μόνο σε περίπτωση δικής τους επίθεσης θα πρέπει ο ΕΛΑΣ να αμυνθεί. Παράλληλα, η ΚΕ απευθύνει εκ νέου διαμαρτυρία στον Scobie στις 6 Δεκεμβρίου για την «εχθρική επίθεση συμμαχικών αεροπλάνων κατά Ελληνικού Στρατού αγωνιζόμενου στο πλευρό των συμμάχων» και επισημαίνει: «Ο ισχυρισμός σας ότι προστατεύετε την κυβέρνηση και την τάξη αποτελεί ομολογία ότι υπερασπίζεστε μια φασιστική δικτατορία». Η ΚΕ του ΕΛΑΣ καταλήγει: «Διά μία ακόμη φορά διαμαρτυρόμεθα και κάνομε ύστατη έκκληση να παύσετε την ανάμιξή σας εις τα εσωτερικά μας πράγματα»⁶⁵⁰.

Όπως σχολιάζει ο Κωτσάκης, η ΚΕ του ΕΛΑΣ συνέχιζε να πιστεύει ότι εχθρός της πρωτίστως ήταν οι ελληνικές κυβερνητικές και παραστρατιωτικές δυνάμεις και δευτερευόντως οι Βρετανοί με αποτέλεσμα να μην υπάρχει σχέδιο ενέργειας σε περίπτωση βρετανικής επέμβασης αλλά ούτε ενημέρωση των θέσεων και δυνάμεων των στρατευμάτων τους⁶⁵¹.

Ωστόσο, ενώ η ΚΕ του ΕΛΑΣ θέλει να αποφύγει την σύγκρουση με τους Άγγλους, το ΓΣ του ΕΛΑΣ θεωρεί ότι η στρατηγική αυτή είναι λάθος. Στις 6 Δεκεμβρίου οι Σαράφης και Βελουχιώτης διαμηνύουν στην ΚΕ του ΕΛΑΣ ότι εκτός από την Αθήνα, τα βρετανικά τμήματα επιτέθηκαν στον ΕΛΑΣ και σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Ζητούν δε από την ΚΕ να τους ενημερώσει αν αυτό αποτελεί έναρξη εχθροπραξιών και υπογραμμίζουν ότι εάν η εκκαθάριση δεν αρχίσει άμεσα, η ενίσχυση των βρετανικών δυνάμεων στο μέλλον θα αποτελέσει κίνδυνο. Την επομένη, το ΓΣ παρακαλεί εκ νέου να του γνωστοποιηθεί αν τα γεγονότα δικαιολογούν έναρξη εχθροπραξιών και ζητά την εκκαθάριση των βρετανικών στρατευμάτων σε όλη την Ελλάδα επισημαίνοντας και πάλι ότι η ενίσχυσή τους θα καταστεί επικίνδυνη και θα

⁶⁴⁹ «Γενική διαταγή επιχειρήσεων», Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 92-93. Η διαταγή προς τα επιμέρους τμήματα του ΕΛΑΣ υπογραμμίζει για την τηρητέα στάση προς τα βρετανικά στρατεύματα: «Κατ' αρχήν θα αποφύγουμε πάσα πρόκληση», στο ίδιο σ. 94-96, βλ. και Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 212.

⁶⁵⁰ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, *ό.π.*, σ. 42.

⁶⁵¹ Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 90.

δεσμεύσει σοβαρές δυνάμεις του ΕΛΑΣ⁶⁵². Στις εκκλήσεις αυτές του ΓΣ για επίθεση κατά των αγγλικών τμημάτων σε όλη την Ελλάδα, η ΚΕ του ΕΛΑΣ απαντά αρνητικά και ζητά από το ΓΣ μόνο να παρακολουθούνται οι Βρετανοί⁶⁵³.

Επιπλέον, με διαταγή της, η ΚΕ καθορίζει την δικαιοδοσία και τις αποστολές του ΓΣ ενώ θέτει υπό τις διαταγές της κάποιες μονάδες του ορεινού ΕΛΑΣ, που υπάγονταν στο ΓΣ. Το ΓΣ έχει δικαιοδοσία μέχρι την γραμμή Χαλκίδα-Θήβα-Δόμβραινα και αποστολή του την διάλυση των αντάρτικων δυνάμεων του Ζέρβα και του Αντόν Τσαούς, την ασφάλεια των συνόρων και των αποβάσεων στην περιοχή του⁶⁵⁴.

Με την απαγόρευση της εισόδου στην Αττική των πολυάριθμων, εμπειροπόλεμων και πολύ καλύτερα εξοπλισμένων δυνάμεων του ορεινού ΕΛΑΣ, ο Σιάντος αποφεύγει την ολομέτωπη επίθεση, ενώ με την απομάκρυνση μεγάλου όγκου των δυνάμεων του ΕΛΑΣ προς τον Ζέρβα, στην Ήπειρο και τον Αντόν Τσαούς στην Μακεδονία -οι οποίες θα μπορούσαν να κατευθυνθούν στην Αττική, και με την απαγόρευση της επίθεσης των δυνάμεων του ΕΛΑΣ κατά των διάσπαρτων βρετανικών στρατευμάτων αποτρέπει την επέκταση των συγκρούσεων μεταξύ των Βρετανών και του ΕΛΑΣ σε όλη την Ελλάδα.

Οι εντολές αυτές του Σιάντου, σε συνδυασμό με την ανάληψη της διεξαγωγής του αγώνα της Αθήνας από την ΚΕ του ΕΛΑΣ, στην οποία είχε την απόλυτη εξουσία, και ο παραμερισμός του ΓΣ στο οποίο κυριαρχούσε η άποψη ότι έπρεπε να δοθεί δυναμική απάντηση στην επίθεση των βρετανικών και κυβερνητικών δυνάμεων, απορρέουν από την προσπάθειά του να ελέγξει όσο το δυνατόν περισσότερο την πορεία των στρατιωτικών επιχειρήσεων ώστε οι συγκρούσεις να μην πάρουν ανεξέλεγκτες διαστάσεις⁶⁵⁵ και τορπιλίσουν την δυνατότητα πολιτικών διαπραγματεύσεων την οποία ο γραμματέας του ΠΓ του ΚΚΕ θέλει να διατηρήσει ζωντανή⁶⁵⁶.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ενώ οι συγκρούσεις του ΕΛΑΣ με τις κυβερνητικές και βρετανικές δυνάμεις είναι σε εξέλιξη και παρ' ότι ο *Ριζοσπάστης* καταγγέλλει ότι «οι

⁶⁵² «Από Γενικό Στρατηγείο» 6/12/1944, «Από Γενικό Στρατηγείο» 7/12/1944, Κωτσάκης *ό.π.*, σ. 101-102.

⁶⁵³ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 541.

⁶⁵⁴ *Ο.π.*, σ. 539-541.

⁶⁵⁵ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 92.

⁶⁵⁶ Γκέοργκι Δημητρόφ, *Σελίδες από το απόρρητο ημερολόγιο*, Σπύρος Κουζινόπουλος (επιμ.), Καστανιώτη, Αθήνα, 1999, σ. 245 (στο εξής: *Σελίδες από το απόρρητο ημερολόγιο του Δημητρόφ*).

Λήπερ και Σκόμπυ δεν εννοούν να αφήσουν να λυθεί ομαλά το εσωτερικό πρόβλημα και διαθέτοντας λίγους και ανάξιους γραϊκύλους σπρώχνουν την χώρα μας στον εχθρό», υπογραμμίζοντας ότι ούτε οι Γερμανοί δεν χρησιμοποίησαν αεροπλάνα κατά του αθηναϊκού λαού⁶⁵⁷, ο Ριζοσπάστης ταυτόχρονα σημειώνει ότι η γενική απεργία έχει απόλυτη επιτυχία και καλεί τους πολίτες της Αθήνας και του Πειραιά να συνεχίσουν «τον αγώνα με την παλλαϊκή απεργία, με διαδηλώσεις, με τα όπλα» για μια «κυβέρνηση πραγματικής εθνικής ενότητας», κάλεσμα που επαναλαμβάνεται και τις επόμενες ημέρες⁶⁵⁸.

Η ΚΕ του ΕΑΜ, από την μεριά της, σε ανακοίνωσή της στις 6 Δεκεμβρίου, στην οποία καταγγέλλει την επίθεση της αστυνομίας κατά του λαού στις 3, 4 και 5 Δεκεμβρίου, και χαρακτηρίζει τις συγκρούσεις των βρετανικών στρατευμάτων με τον ΕΛΑΣ «θλιβερά επεισόδια», σημειώνει ότι ο λαός «θα συνεχίσει την απεργία και με παλλαϊκές μαχητικές εκδηλώσεις θα αγωνισθεί μέχρις ότου σχηματισθεί μια κυβέρνηση πραγματικής εθνικής ενότητας που θα εξασφαλίσει ειλικρινά την Λαϊκή κυριαρχία με άμεση εκκαθάριση και τιμωρία των δωσιλόγων εγκληματιών πολέμου»⁶⁵⁹.

Και στις επόμενες ανακοινώσεις της, η ΚΕ του ΕΑΜ, όπως και ο Ριζοσπάστης, υπογραμμίζει την σημασία της επιτυχίας της παλλαϊκής απεργίας για την ανατροπή της κυβέρνησης Παπανδρέου και την ανεξαρτησία της Ελλάδας⁶⁶⁰ ενώ σε συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ στις 9 Δεκεμβρίου, όπου και διαπιστώθηκε ότι η επέμβαση του Scobie και η ταυτόχρονη ενθάρρυνση που έδωσε στους δωσίλογους και τους προδότες οδήγησε την κατάσταση σε αδιέξοδο, η ΚΕ έθεσε σαν πρώτιστο καθήκον τον τερματισμό της επέμβασης του Βρετανού στρατηγού και αποφάσισε την συνέχιση της παλλαϊκής απεργίας δίπλα στον ένοπλο αγώνα⁶⁶¹. Έτσι, ενώ οι μάχες στην Αθήνα μαίνονται, το ΕΑΜ συνεχίζει τις απεργίες σαν να επρόκειτο απλώς για πολιτική σύγκρουση⁶⁶².

Επιπροσθέτως, η ΚΕ του ΕΑΜ σε έκκλησή της στις 9 Δεκεμβρίου «προς όλους τους φιλελεύθερους λαούς» καταγγέλλει την επίθεση που δέχεται ο ελληνικός λαός από «...μοναρχοφασιστικές δυνάμεις με την συμμετοχή των βρετανικών στρατευμάτων...»,

⁶⁵⁷ Ριζοσπάστης, 6/12/1944, «Η Αθήνα ξανά στις πρώτες επάλξεις».

⁶⁵⁸ Ριζοσπάστης, φύλλα 7 έως 12 Δεκεμβρίου 1944.

⁶⁵⁹ «Ανακοίνωση της ΚΕ του ΕΑΜ», Χατζής, *ό.π.*, σ. 258.

⁶⁶⁰ Ανακοινώσεις της ΚΕ του ΕΑΜ 8, 9, 11 Δεκεμβρίου 1944, *ό.π.*, σ. 259-266.

⁶⁶¹ Ριζοσπάστης, 10/12/1944, «Συνήλθε χθες η ΚΕ του ΕΑΜ».

⁶⁶² Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 92-93.

επισημαίνει πως βρίσκεται σε κίνδυνο η ανεξαρτησία, η ελευθερία και «...αυτή την ύπαρξη του ελληνικού λαού...» και καλεί όλους τους φιλελεύθερους λαούς να μην σταθούν αδιάφοροι στο ελληνικό δράμα. Η ΚΕ σε ιδιαίτερη έκκληση που απευθύνει προς «τον περήφανο αντιφασίστα λαό της Μεγάλης Βρετανίας» ζητά να μην αφήσει να ατιμασθούν τα βρετανικά όπλα χύνοντας το αίμα των Ελλήνων Δημοκρατών⁶⁶³.

Ο Scobie, από την άλλη μεριά, αφού η ΚΕ του ΕΛΑΣ δεν πειθάρχησε στις διαταγές του, στις 7 Δεκεμβρίου απευθύνει προσωπικά στον Σαράφη τηλεγράφημα στο οποίο αφού τον ενημερώνει ότι δεν τον θεωρεί υπεύθυνο για τα γεγονότα «μερικών αναρχικών» που έλαβαν χώρα στην Αθήνα, τον καλεί να πιστέψει ότι ενεργεί «για το συμφέρον όλων των ειρηνόφιλων Ελλήνων». Ο Σαράφης απαντώντας πολύ πιο επιθετικά από την ΚΕ του ΕΛΑΣ, υπογραμμίζει πως παρά την προσπάθεια του ιδίου, η ενοποίηση όλων των ελληνικών αντάρτικων οργανώσεων δεν επετεύχθη εξαιτίας της αντίθεσης της βρετανικής στρατιωτικής αποστολής και επισημαίνει πως μετά την απελευθέρωση επικράτησε αναρχία στην Αθήνα εξαιτίας της δράσης των δωσιλόγων και της ενσωμάτωσης στην Εθνοφυλακή ταγματασφαλιτών. Σημειώνει δε ο Σαράφης, ότι ο σημερινός αγώνας είναι «αγώνας ελεύθερων ανθρώπων επιθυμούντων την ελευθερία και την ανεξαρτησία των» και προσθέτει πως είχε κατ' επανάληψη γίνει σαφές ότι οποιαδήποτε απόπειρα επιβολής δικτατορίας θα αντιμετωπιζόταν διά των όπλων. Ο Στρατιωτικός αρχηγός του ΕΛΑΣ καταλήγει: «Ελπίζομεν ότι ως σύμμαχοι και φίλοι θα μείνετε ουδέτεροι. Αν επιμείνετε και υποκύψωμε προ των ισχυρών μέσων σας, θα έχωμε εκτελέσει το καθήκον μας πλήρως προς την πατρίδα και τον λαόν μας. Αλλά δεν θα υποκύψωμεν, διότι ουδέποτε η Ελλάς υπέκυψε εις τους κατακτητάς»⁶⁶⁴. Οι δηλώσεις αυτές του Σαράφη θα δημοσιευθούν σε κεντρικό άρθρο του *Ριζοσπάστη*⁶⁶⁵.

Στις 7 Δεκεμβρίου, η ΚΕ του ΕΛΑΣ σε διακήρυξή της προς τον ελληνικό λαό, προσπαθώντας ακόμα να κρατήσει τους Βρετανούς εκτός της ενδοελληνικής σύγκρουσης και να καταστήσει σαφές ότι ο ΕΛΑΣ δεν ξεκίνησε τον πόλεμο αλλά αναγκάστηκε να αμυνθεί στην επίθεση που δέχθηκε, μεταξύ άλλων σημειώνει πως «η γενική μάχη για την λευτεριά και την ολοκληρωτική ανεξαρτησία της Ελλάδας μας άρχισε» και υπογραμμίζει ότι δεν την θέλησαν αλλά επιβλήθηκε από τον «προτέκτορα

⁶⁶³ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 48-49.

⁶⁶⁴ Σαράφης, ό.π., σ. 541-543.

⁶⁶⁵ *Ριζοσπάστης*, 15/12/1944, «“Ουδέποτε η Ελλάς υπέκυψε στους κατακτητάς!”». Ο στρατηγός Σαράφης προς τον κ. Σκόμπυ».

Παπανδρέου, πρωθυπουργό των προδοτών» και από τους Leeper και Scobie που έφεραν από τα πολεμικά μέτωπα στρατεύματα για να σφάξουν τον ελληνικό λαό. Η ΚΕ τονίζει ότι διεξάγεται ο ιερότερος αγώνας για την ελευθερία και ανεξαρτησία της πατρίδας και πως «οι σύμμαχοι Άγγλοι πρέπει να μείνουν ουδέτεροι» σε αυτόν τον καθαρά εσωτερικό αγώνα⁶⁶⁶.

Και ο Ζεύγος σε άρθρο του στον *Ριζοσπάστη* σημειώνει πως «είναι τραγική και ακατανόητη πλάνη να επιμένουν να ταυτίσουν το κύρος και το γόητρο της Μεγάλης Βρετανίας με τον Γ. Γλύξμπουργκ, με το Γ. Παπανδρέου και με τα τάγματα ασφαλείας και τους χίτες και να πιστεύουν ότι με αυτά τα μέσα θα δαμάσουν τον ελληνικό λαό που πολεμάει τέσσερα χρόνια με τα όπλα στο χέρι και εξυπηρετεί το συμμαχικό και ιδιαίτερα τον Αγγλικό αγώνα... Αν θέλουν οι Άγγλοι που από παράδοση συνηθίσαμε να τους θεωρούμε και τους θεωρούμε φίλους και συμμάχους, να ολοκληρώσουν το έργο της καταστροφής, που άρχισαν οι Γερμανοί, ας το κάμουν. Τώρα τα τανκς τους, τα αεροπλάνα και τα πολυβόλα χύνουν άφθονο το αίμα το Ελληνικό στην Αθήνα και τον Πειραιά, πράμα που δεν το έκαναν οι Γερμανοί...»⁶⁶⁷.

Παράλληλα ο ανταποκριτής των *Times*, εφημερίδας που διατηρούσε πολύ καλές σχέσεις με το Foreign Office, Geoffrey Hoare -του οποίου την αντικατάσταση θα επιδιώξει ο Leeper, όπως και οι υπόλοιποι ξένοι δημοσιογράφοι, θα υποστηρίξει ότι η ελληνική αστυνομία επιτέθηκε απρόκλητα στην ειρηνική διαδήλωση της 3^{ης} Δεκεμβρίου, ενώ τα κύρια άρθρα της εφημερίδας τις επόμενες μέρες για το ελληνικό ζήτημα θα στραφούν εναντίον της βρετανικής στρατιωτικής επέμβασης στην Ελλάδα και της επιλογής της να στηρίξει την κυβέρνηση Παπανδρέου κατά του ΕΑΜ⁶⁶⁸. Η εφημερίδα *Manchester Guardian* της 5^{ης} Δεκεμβρίου έγραφε το πιο σκληρό ίσως σχόλιο που είδε το φως της δημοσιότητας: «Είναι απαίσια αλήθεια ότι το γόητρο της βρετανικής διπλωματίας έχει τις τελευταίες μέρες τόσο ξεπέσει που έφτασε το επίπεδο της εποχής του Μονάχου.... Η μεγαλύτερη υπηρεσία που μπορεί να προσφέρει ο Τσώρτσιλ στα βρετανικά στρατεύματα στην Αθήνα είναι να τα βγάλει από την εμπλοκή

⁶⁶⁶ *Ριζοσπάστης*, 8/12/1944, «Εμπρός! Στην γενική μάχη για την λευτεριά και την ανεξαρτησία!», ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 48.

⁶⁶⁷ *Ριζοσπάστης*, 10/12/1944, «Η Αθήνα μάχεται για την λευτεριά της».

⁶⁶⁸ Γιούλα Κουτσοπανάγου, «Η στάση των *Times* απέναντι στην Ελλάδα, 1944-49, και οι αρχές του ψυχρού πολέμου», στο συλλογικό: *Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα και προσεγγίσεις*, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 221-222.

στην οποία περιήλθαν, έστω και αν χρειαστεί να καταβληθεί προσωρινά το τίμημα της μείωσης του γοήτρου τους»⁶⁶⁹.

Για τις μεταδόσεις των ξένων ανταποκριτών, ο Βρετανός πρεσβευτής ανέφερε πως ήταν συναισθηματικές και ανακριβείς⁶⁷⁰ και υποστήριξε πως έδωσαν μιας πρώτης τάξεως προπαγάνδα για το ΕΑΜ σε ολόκληρο τον κόσμο καθώς όλες οι εφημερίδες διεθνώς κατέκριναν την στάση της αστυνομίας⁶⁷¹. Να σημειωθεί δε πως χρόνια αργότερα, ο Leeper παραδέχτηκε πως οι ξένοι ανταποκριτές μετέφεραν όσα είδαν⁶⁷².

Έτσι στην διάρκεια των Δεκεμβριανών, εκτός από την συντηρητική εφημερίδα *Daily Telegraph* -της οποίας αρκετά άρθρα θα αναδημοσιεύσει η κυβερνητική *Ελλάς*- ο υπόλοιπος βρετανικός τύπος κατέκρινε την βρετανική επέμβαση⁶⁷³ με αποτέλεσμα από την 4^η Δεκεμβρίου και μέχρι τον Φεβρουάριο του 1945 να επιβληθεί αυστηρή λογοκρισία και να απαγορευθεί στους Βρετανούς δημοσιογράφους -οι οποίοι ήταν διαπιστευμένοι στον βρετανικό στρατό ως πολεμικοί ανταποκριτές- κάθε επικοινωνία με τον ΕΛΑΣ. Παράλληλα και σε όλους τους υπόλοιπους ξένους δημοσιογράφους δεν επιτράπη η επικοινωνία με τον «εχθρό» -όπως αποκαλούσαν τον ΕΛΑΣ οι βρετανικές στρατιωτικές αρχές, των οποίων οι αναφορές στον ΕΛΑΣ ήταν παρόμοιες με αυτές στους Γερμανούς⁶⁷⁴.

Η ανησυχία της βρετανικής κυβέρνησης για τις διαδιδόμενες από τα βρετανικά μέσα ειδήσεις είναι έντονη σε όλη την διάρκεια των Δεκεμβριανών, όχι μόνο για τις ανταποκρίσεις από την Ελλάδα αλλά και για τα ρεπορτάζ των δημοσιογράφων στην Αγγλία τα οποία μεταδίδονταν στην Ελλάδα. Έτσι, τα μέλη του βρετανικού πολεμικού συμβουλίου στις 18 Δεκεμβρίου εκφράζουν την ανησυχία τους για την δημοσιότητα που έδωσε το BBC στην διαδήλωση που έλαβε χώρα την προηγούμενη

⁶⁶⁹ Μαθιόπουλος, *ό.π.*, σ. 131-132.

⁶⁷⁰ Leeper προς FO 4/12/1944, FO 371/43736 R 19936.

⁶⁷¹ Leeper, *ό.π.*, σ. 104.

⁶⁷² Πυρομάγλου, *ό.π.*, σ. 446.

⁶⁷³ Για τις αντιδράσεις του τύπου και των μελών της βρετανικής Βουλής των Κοινοτήτων στην επέμβαση του Churchill βλ. και *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 34 Φλεβάρης 1945, «Το ελληνικό ζήτημα και η διεθνής κοινή γνώμη», *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 44, Δεκέμβρης 1945, «Οι ξένοι για τον Δεκέμβρη», *Ντοκουμέντα του ΕΑΜ για τα Δεκεμβριανά*, Γιώργος Πετρόπουλος, (επιμ., εισ.), Προσκήνιο, Αθήνα, 2005, σ. 220-259. Να σημειωθεί ότι μέσω αμερικανικών ειδικών υπηρεσιών (OSS) «διέρρευσε» η πληροφορία και το τηλεγράφημα του Churchill προς τον Scobie της 5^{ης} Δεκεμβρίου δημοσιεύτηκε στην *Washington Post* της 12^{ης} Δεκεμβρίου 1944 με αποτέλεσμα να προκαλέσει έντονες αντιδράσεις στην αμερικανική κοινή γνώμη, Μπάεφ, *ό.π.*, σ. 239, υπ. 43, βλ. και Μαθιόπουλος, *ό.π.*, σ. 202-203.

⁶⁷⁴ Κουτσοπανάγου, *ό.π.*, σ. 223. Να σημειωθεί ότι σε λογοκρισία υπόκειντο και τα γράμματα των Βρετανών στρατιωτών και αξιωματικών προς τους οικείους τους στην Βρετανία, βλ. War Cabinet 31/12/1944, CAB/66/60/16, Report by the Military Censorship Authorities for week ending 16th December, 1944.

στην πλατεία Trafalgar με κύριο αίτημα το «Κάτω τα χέρια από την Ελλάδα», ενώ ο υπουργός Τύπου (Information) δηλώνει πως δεν ήταν δυνατόν να ληφθεί κάποιο μέτρο για τον έλεγχο των μεταδόσεων του BBC αφού το βρετανικό πολεμικό συμβούλιο από το 1941 είχε παραχωρήσει στο διοικητικό συμβούλιο του σταθμού έναν βαθμό ανεξαρτησίας⁶⁷⁵.

Ενστάσεις θα διατυπωθούν από το πολεμικό συμβούλιο και για ρεπορτάζ φερόμενου ως συνεργάτη του Reuters (που τελικά δεν ήταν) για την διάθεση της κοινής γνώμης της Βρετανίας σχετικά με τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα, ρεπορτάζ το οποίο κυκλοφόρησε στα βρετανικά στρατεύματα στην Αθήνα και το οποίο το πολεμικό συμβούλιο έκρινε σαν μεροληπτικό και επιζήμιο για την βρετανική πολιτική. Στην ίδια συνεδρίαση του βρετανικού συμβουλίου επισημάνθηκε πως είναι απαράδεκτο ένα πρακτορείο όπως το Reuters, το οποίο λαμβάνει κρατική επιχορήγηση να διατυπώνει και μεταδίδει τέτοιου είδους ειδήσεις⁶⁷⁶. Ωστόσο και σε αυτήν την περίπτωση ο υπουργός Τύπου επεσήμανε πως το Reuters δεν υπόκειται σε λογοκρισία και πως ο ίδιος δεν μπορούσε να το κατευθύνει. Επιπλέον, υπογράμμισε πως το πολεμικό συμβούλιο δεν έπρεπε να υπερεκτιμήσει την πίεση που θα μπορούσε να ασκήσει μια πιθανή αναστολή της κρατικής επιχορήγησης καθώς εκπρόσωπος του Reuters υπαινίχθηκε πως το πρακτορείο ήταν πρόθυμο να μην λάβει καμία επιδότηση η οποία θα το μετέτρεπε σε κρατική υπηρεσία⁶⁷⁷.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός ωστόσο, στην συνεδρίαση του πολεμικού συμβουλίου της 2^{ας} Ιανουαρίου 1945 υποστήριξε πως ήταν πολύ σημαντική η επανάκτηση του δικαιώματος πλήρους ελέγχου των μεταδόσεων σε χώρες όπου διεξάγονταν ακόμη πολεμικές επιχειρήσεις και οι ζωές Βρετανών στρατιωτών ήταν σε κίνδυνο, ενώ το συμβούλιο ενέκρινε την πρότασή του για σύσταση ειδικής επιτροπής η οποία θα διασταυρώσει την πηγή των πληροφοριών, τις συνθήκες και την έγκριση της μετάδοσης των ειδήσεων που διοχετεύθηκαν στην Αθήνα και διανεμήθηκαν στα βρετανικά στρατεύματα⁶⁷⁸.

Ο MacVeagh, από την άλλη μεριά, θα ενημερώσει το State Department ότι όταν μεγάλο πλήθος κόσμου προσπάθησε να εισέλθει στην πλατεία Συντάγματος την 3^η

⁶⁷⁵ War Cabinet 18/12/1944, CAB/65/44/41.

⁶⁷⁶ War Cabinet 30/12/1944, CAB/65/44/46.

⁶⁷⁷ War Cabinet 2/1/1945, CAB/65/49/1.

⁶⁷⁸ Ο.π.

Δεκεμβρίου όπου πραγματοποιείται το απαγορευμένο συλλαλητήριο, η αστυνομία άνοιξε πυρ⁶⁷⁹, ενώ και ο Stettinius σε υπόμνημά του στον Roosevelt θα επισημάνει ότι το συλλαλητήριο που αρχικά επετράπη και στην συνέχεια απαγορεύτηκε, χτυπήθηκε από Έλληνες αστυφύλακες⁶⁸⁰.

Να σημειωθεί ότι ο Αμερικανός πρεσβευτής θα επισημάνει στο State Department στις 8 Δεκεμβρίου ότι είναι πεπεισμένος πως ο μεγαλύτερος κίνδυνος για το μέλλον είναι η βαθειά εδραιωμένη αμοιβαία καχυποψία των δύο ελληνικών παρατάξεων που συγκρούονται, καθώς όπως υπογραμμίζει πολλές χιλιάδες Ελλήνων πατριωτών που είναι στο πλευρό της «άκρας» Αριστεράς αναμφίβολα το πράττουν γιατί υποψιάζονται ότι πίσω από τις κυβερνητικές ενέργειες σκοπεύουν στην επαναφορά του βασιλιά και πιθανώς και την μισητή φασιστική δικτατορία για την οποία θεωρούν υπεύθυνο τον Γεώργιο. Και από την άλλη, συνεχίζει ο MacVeagh, πολλές χιλιάδες Ελλήνων πατριωτών είναι πεπεισμένοι πως πίσω από τις ενέργειες των κομμουνιστών υπάρχει σχέδιο εγκαθίδρυσης κομμουνιστικής δικτατορίας. Ωστόσο, προσθέτει, ότι προκειμένου να αποφευχθεί ο εμφύλιος πόλεμος θα μπορούσε -μετά την αποκατάσταση της τάξης- να ανακοινωθεί η εγκατάσταση τριμελούς διασυμμαχικής επιτροπής των ΗΠΑ, Σοβιετικής Ένωσης και Μεγάλης Βρετανίας από την κυβέρνηση της τελευταίας, επιτροπή που θα επιβλέψει την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος για το πολιτειακό ώστε από την μία και οι δύο παρατάξεις να είναι βέβαιες για την εγκυρότητα του αποτελέσματος και από την άλλη να επανακτηθεί η απολεσθείσα εμπιστοσύνη των Ελλήνων προς τους Βρετανούς. Επιπλέον ο MacVeagh σημειώνει πως ο Leeper του ανέφερε ότι και εκείνος έχει παρόμοιες σκέψεις⁶⁸¹, ενώ την πρόταση του Αμερικανού πρεσβευτή θα υιοθετήσει και ο αρχηγός του OSS, William Donovan⁶⁸². Και ο Stettinius θα την θέσει υπ' όψει του Roosevelt παρά τα προσκόμματα που θα μπορούσαν να προκύψουν, όπως επισημαίνει⁶⁸³.

⁶⁷⁹ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 3/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 141.

⁶⁸⁰ Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt 13/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 148-149.

⁶⁸¹ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 8/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 145.

⁶⁸² Ριζάς, ό.π., σ. 77.

⁶⁸³ Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt 13/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 149-150. Βλ. και Memorandum by the Assistant Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Kohler) 22/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 165-166, όπου τονίζεται η ανάγκη προετοιμασίας της αμερικανικής κυβέρνησης να λάβει ενεργά μέρος σε ενδεχόμενη διασυμμαχική επιτροπή στην Ελλάδα για την επίβλεψη του δημοψηφίσματος και των εκλογών στην περίπτωση που ο Churchill δεν ασκήσει βέτο

Αντιθέτως, ο Churchill στην ομιλία του στις 5 Δεκεμβρίου στην Βουλή των Κοινοτήτων απορρίπτει όσα έγραψαν οι *Times*, αποκρύπτει τα δύο τηλεγραφήματα που έστειλε στους Leeper και Scobie και σημειώνει ότι στην Αθήνα επικρατεί αναρχία και απειλείται κομμουνιστική δικτατορία. Στην αίτηση του Εργατικού βουλευτή Bevan για συζήτηση επί του ελληνικού ζητήματος ο Churchill αρνείται και η σχετική συζήτηση διεξάγεται στις 8 Δεκεμβρίου⁶⁸⁴ οπότε και ο Βρετανός πρωθυπουργός θέτει θέμα εμπιστοσύνης της κυβέρνησης⁶⁸⁵.

Η γραμμή, όπως είχε αποφασιστεί από την προηγούμενη, 7 Δεκεμβρίου, σε συνεδρίαση του πολεμικού συμβουλίου, ήταν πως στην διάρκεια της δημόσιας συζήτησης έπρεπε να επισημανθεί ότι οι Βρετανοί ενεπλάκησαν στα εσωτερικά της Ελλάδας στον βαθμό που όφειλαν ώστε να προασπίσουν τα δικαιώματα των Ελλήνων να εκφράζονται ελεύθερα και χωρίς φόβο, και τόσο ώστε να κατοχυρώσουν την δυνατότητα των πολιτών να προσφύγουν μελλοντικά στις κάλπες χωρίς να νιώθουν ότι απειλούνται ή ότι βρίσκονται υπό παρακολούθηση. Επιπλέον, στην συνεδρίαση του πολεμικού συμβουλίου έγινε ιδιαίτερη μνεία στην ανάγκη όπως ο Βρετανός πρωθυπουργός στην δημόσια συζήτηση εξαντλήσει όλα τα επιχειρήματα κατά των κύκλων που κατηγορούν την βρετανική κυβέρνηση πως επιθυμεί την αποκατάσταση της μοναρχίας ανεξάρτητα ή ενάντια στην θέληση των Ελλήνων, και επιπλέον να χρησιμοποιήσει ισχυρά επιχειρήματα υπέρ της δημοκρατίας⁶⁸⁶.

Ενδεικτική των επικρίσεων είναι η ερώτηση ενός βουλευτή ο οποίος απευθυνόμενος στον Churchill τον ρώτησε κατά πόσο διεκδικούσε *«το δικαίωμα να διορίζει πρωθυπουργούς σε συμμαχικά κράτη, όπως διορίζει μερικούς κοινοβουλευτικούς γραμματείς, ή όπως ο Χίτλερ διορίζει γκαουλάιτερ στις διάφορες χώρες που περιέρχονταν υπό την κυριαρχία του»*⁶⁸⁷. Ο Seymour Cocks, βουλευτής της αριστερής

στην σοβιετική συμμετοχή αφού όπως τονίζει ο Kohler, συμμεριζόμενος την άποψη του Stettinius, οι ΗΠΑ δεν θα έπρεπε να συμμετέχουν σε μια επιτροπή με αγγλοαμερικανική μόνο σύνθεση. Την εισήγηση της έκθεσης για θετική ανταπόκριση σε πιθανό αίτημα συμμετοχής των Αμερικανών στην επίβλεψη του δημοψηφίσματος και των εκλογών στην Ελλάδα ενέκρινε η Secretary's Staff Committee (επιτροπή που σχηματίστηκε με πρωτοβουλία του Stettinius και η οποία συμπεριελάμβανε τον υφυπουργό Εξωτερικών και τους διευθυντές των κυριότερων τομέων του State Department και ήταν υπεύθυνη για τον καθορισμό και συντονισμό της πολιτικής του αμερικανικού υπουργείου Εξωτερικών) σε συνεδρίασή της την 26^η Δεκεμβρίου, στο ίδιο υπ. 61a.

⁶⁸⁴ Richter, *ό.π.*, σ. 229.

⁶⁸⁵ Μαθιόπουλος, *ό.π.*, σ. 131-132.

⁶⁸⁶ War Cabinet 7/12/1944, CAB/65/48/14. Η πρόταση αυτή για την χρήση «ισχυρών επιχειρημάτων» υπέρ της δημοκρατίας έχει σχέση και με την κριτική που δέχθηκε η βρετανική πολιτική από την αμερικανική κυβέρνηση, βλ. αμέσως πιο κάτω.

⁶⁸⁷ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 192.

πτέρυγας, ισχυρίστηκε πως τα βρετανικά στρατεύματα στην Αθήνα υπερασπίζονταν μια βασιλική δικτατορία πολεμώντας τις δυνάμεις της Αριστεράς⁶⁸⁸. Παρά τις επιθέσεις που δέχτηκε, ο Βρετανός πρωθυπουργός κατάφερε να κερδίσει την ψήφο εμπιστοσύνης. Ωστόσο η αποχή από την ψηφοφορία ήταν μεγάλη καθώς απουσίαζαν οι περισσότεροι βουλευτές του Εργατικού αλλά και μερικοί του Συντηρητικού κόμματος⁶⁸⁹. Ο Βρετανός πρωθυπουργός μεταξύ άλλων, υποστήριξε ότι δεν μπορούν να τον αποκαλούν προδότη της δημοκρατίας επειδή δεν επέτρεψε σε *συμμορίες ορεισίβιων ανταρτών, βαρέως οπλισμένων, να κατέβουν από την ύπαιθρο και να εγκατασταθούν στις μεγάλες πόλεις για να εγκαθιδρύσουν τον νόμο του όχλου*⁶⁹⁰.

Και από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού ο Churchill δέχεται επικρίσεις καθώς η «Φωνή της Αμερικής» μεταδίδει στις 3 Δεκεμβρίου, μετά την έγκριση του State Department, *«πως είναι εξουσιοδοτημένη να υπογραμμίσει για άλλη μια φορά ότι πολιτική την Ηνωμένων Πολιτειών πάντοτε υπήρξε και συνεχίζει να είναι η αποφυγή οποιασδήποτε ανάμειξης στα εσωτερικά άλλων χωρών και με εξαίρεση τις περιπτώσεις κατά τις οποίες κινδυνεύει η ασφάλεια των συμμαχικών στρατών, οι ΗΠΑ δεν θα αποπειραθούν να επηρεάσουν την σύνθεση των κυβερνήσεων σε οποιαδήποτε φιλική χώρα»*. Επισημαίνει, τέλος, πως *«ο αμερικανικός λαός, όπως είναι φυσικό, έχει δει με συμπάθεια τις προσδοκίες των αντιστασιακών κινήματων και αντιφασιστικών οργανώσεων και γνωρίζει ότι οι ομάδες αυτές που αγωνίστηκαν τόσο γενναία κατά των Γερμανών δεν έχουν καμία πρόθεση να θέσουν εμπόδια στις παρούσες τόσο σημαντικές στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά των Γερμανών»*⁶⁹¹.

Παράλληλα, το State Department σε ανακοίνωση που εξέδωσε την 5^η Δεκεμβρίου σχετικά με την διαμάχη για την σύνθεση της ιταλικής κυβέρνησης επεσήμανε ότι η ρύθμιση του ζητήματος ανήκει αποκλειστικά στους Ιταλούς που πρέπει να επιλύσουν τα προβλήματά τους χωρίς έξωθεν επιρροές και υπογράμμισε ότι η πολιτική της μη ανάμειξης των ΗΠΑ στα εσωτερικά των άλλων χωρών ισχύει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό για τις κυβερνήσεις των απελευθερωμένων χωρών των Ηνωμένων Εθνών⁶⁹². Ο

⁶⁸⁸ Alexander, *The prelude to the Truman Doctrine...*, ό.π., σ. 81.

⁶⁸⁹ Γασπαρινάτος, ό.π., 302. Ο Alexander από την άλλη μεριά θα σχολιάσει πως το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας ήταν ηχηρή πλειοψηφία, Alexander, ό.π.

⁶⁹⁰ *Ελλάς*, ό.π., 10/12/1944, «Μνημειώδεις λόγοι των κ. κ. Τσώρτσιλ και Ήντεν» (ανταπόκριση από Λονδίνο 9^{ης} Δεκεμβρίου), σ. 115-120, βλ. και Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 299-301.

⁶⁹¹ The Secretary of State to the Ambassador in Greece (MacVeagh) 12/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 147-148.

⁶⁹² The Department of State Bulletin, V. 11, N° 285, 10/12/1944, σ. 722, "Present problems in Italy".

Churchill ερμήνευσε την ανακοίνωση αυτή του υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ σαν καταγγελία της ακολουθούμενης από τους Βρετανούς πολιτικής τόσο στην Ιταλία όσο και στην Ελλάδα ως αντιδημοκρατικής⁶⁹³ και ο Eden τηλεγράφησε στον Βρετανό πρεσβευτή στις ΗΠΑ, Halifax, να επισκεφθεί τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών για να διαμαρτυρηθεί για την δήλωσή του η οποία έθιξε βαθύτατα τον Churchill⁶⁹⁴.

Επιπλέον, στις 7 Δεκεμβρίου ο Stettinius σε ερώτηση δημοσιογράφου σχετικά με την Ελλάδα, υπογράμμισε πως συμφωνεί απόλυτα με την τοποθέτηση του Βρετανού πρωθυπουργού στην Βουλή των Κοινοτήτων της 5^{ης} Δεκεμβρίου ο οποίος είχε δηλώσει ότι *«είναι θέμα αποκλειστικά των Ελλήνων αν θα έχουν δημοκρατικό ή μοναρχικό καθεστώς, αν θα έχουν μια κυβέρνηση της δεξιάς ή της αριστεράς»*. Ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών πρόσθεσε και την ελπίδα που τρέφει για την συνεργασία των ελληνικών αρχών και των Βρετανών συμμάχων στην ανοικοδόμηση της κατεστραμμένης Ελλάδας⁶⁹⁵.

Ο MacVeagh δε, ενημερώνει το State Department πως κάνει ό, τι μπορεί ώστε να μην επιτρέψει η αμερικανική διπλωματική αποστολή να εμπλακεί στις εσωτερικές υποθέσεις και παράλληλα να μην προσβάλλει τους Βρετανούς Συμμάχους⁶⁹⁶, ενώ ο Βρετανός πρεσβευτής θα υπογραμμίσει πως κατά τις πρώτες μέρες των μαχών του Δεκέμβρη το πιο ατυχές γεγονός ήταν η στάση ουδετερότητας των Αμερικανών, την οποία οι κομμουνιστές εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο⁶⁹⁷.

⁶⁹³ War Cabinet 7/12/1944, CAB/65/48/14.

⁶⁹⁴ Μαθιόπουλος, *ό.π.*, σ. 201. Την άποψη ότι οι Βρετανοί ενοχλήθηκαν υπερβολικά εκφράζει ο Wittner καθώς όπως σημειώνει η αντίδραση των Αμερικανών ήταν πολύ λιγότερο επιθετική από ό, τι την ερμήνευσαν οι Βρετανοί, Lawrence Wittner, *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949*, μτφ. Χρύσα Νάντρις, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1991. σ. 39-41. Να σημειωθεί ότι ο Eden πληροφόρησε το πολεμικό συμβούλιο την 7^η Δεκεμβρίου ότι είχε λάβει απολογητική απάντηση στην «πολύ έντονη διαμαρτυρία» που απηύθυνε στον Stettinius σχετικά με την ανακοίνωση του State Department, War Cabinet 7/12/1944, CAB/65/48/14.

⁶⁹⁵ Secretary's of State press and radio news conference on December 7, The Department of State Bulletin, V. 11, N° 285, 10/12/1944, σ. 713, "Present problems in Greece".

⁶⁹⁶ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 5/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 142-143. Να σημειωθεί πως ο Αμερικανός ναύαρχος Ernest King, αντιδρώντας στην βρετανική επέμβαση στην Ελλάδα, έστειλε διαταγή που απαγόρευε την χρήση των αμερικανικών L.S.Ts. (αρματαγωγά/μεταγωγικά πλοία) για την μεταφορά βρετανικών στρατευμάτων και προμηθειών, διαταγή που ακυρώθηκε άμεσα από την Ουάσινγκτον, Wittner, *ό.π.*, σ. 41-42, βλ. και την έκθεση του Βρετανού αντιστράτηγου Gammell για την συμπεριφορά των Αμερικανικών Ενόπλων Δυνάμεων (Services) του Αρχηγείου των Συμμαχικών Δυνάμεων (A.F.H.Q.- Allied Forces Headquarters) σε σχέση με την κατάσταση στην Ελλάδα, War Cabinet 21/12/1944, CAB/66/60/6. Επιπλέον ανώτερος αξιωματικός του αμερικανικού στρατού προέτρεπε τους ανωτέρους του να εκδώσει το αμερικανικό υπουργείο Πολέμου διαταγές που να απαγορεύουν στο αμερικανικό προσωπικό να μεταφέρει με τα υπό αμερικανική σημαία οχήματα Βρετανούς μέσα από τις γραμμές του ΕΛΑΣ, Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 203.

⁶⁹⁷ Leeper, *ό.π.*, σ. 111-112.

Σε αντίθεση με την άμεση καταδίκη της βρετανικής επέμβασης στην Ελλάδα από μερίδα Βρετανών βουλευτών και του βρετανικού τύπου αλλά και της επίσημης έμμεσης αποδοκιμασίας της από την πλευρά των Αμερικανών, η εφημερίδα *Ελλάς*, η οποία σημειώνει κάτω από τον τίτλο της πως αποτελεί «Όργανο του Ελληνικού Λαού» σε αντιπαράθεση με τον *Ριζοσπάστη* που επισήμως αποτελεί «Όργανο της ΚΕ του ΚΚΕ», καταγγέλλει ότι το ΚΚΕ ξεκίνησε εμφύλιο πόλεμο, κήρυξε την επανάσταση κατά του κράτους και πήρε τα όπλα κατά της νόμιμης κυβέρνησης, στην προσπάθειά του να επιβάλει κομμουνιστική δικτατορία παρά την θέληση του ελληνικού λαού, την οποία ψευδώς υποστηρίζει ότι υπερασπίζεται⁶⁹⁸.

Η *Ελλάς* καταγγέλλει ότι η επίθεση του ΚΚΕ για την κατάληψη της εξουσίας ήταν «*συστηματικώς και από μακρού οργανωθείσα*» και την συγκρίνει με την προσπάθεια επιβολής φασιστικού καθεστώτος στην Ελλάδα, υπογραμμίζοντας πως όπως ο ελληνικός λαός είπε «*ΟΧΙ*» την 28^η Οκτωβρίου 1940, έτσι θα πει και τώρα⁶⁹⁹. Ταυτόχρονα εκφράζει την ευγνωμοσύνη της προς την μεγάλη σύμμαχο Αγγλία και εξαίρει την συμβολή των «*ηρωικών τέκνων της Μεγάλης Βρετανίας*» τα οποία «*δεν διστάζουν να χύσουν μαζί με τους Έλληνες στρατιώτες το αίμα τους για την πολιτική ελευθερία των Ελλήνων και την αποκατάσταση της τάξης*»⁷⁰⁰ και σημειώνει πως μια μέρα «*θα κλίνει γόνυ η Ελλάς*» μπροστά σε αυτούς τους στρατιώτες⁷⁰¹.

Ο *Ριζοσπάστης* από την άλλη, εκμεταλλευόμενος στο έπακρο την αντίθεση των Αμερικανών στους βρετανικούς χειρισμούς, όπως σημείωσε και ο Leeper, αναφέρει ότι πρόκειται να συνέλθει τριμερής διάσκεψη για να εξετάσει σε ποιο βαθμό οι Βρετανοί τήρησαν τους όρους των συμφωνιών του Ατλαντικού και της Τεχεράνης, υπερθεματίζει την αντίθεση των Αμερικανών στην βρετανική πολιτική και αναπαράγει τις δηλώσεις Stettinius⁷⁰², ενώ δίνει έμφαση στην κριτική που δέχεται ο

⁶⁹⁸ *Ελλάς*, ό.π., 6/12/1944, «Οι υπεύθυνοι των σκηνών», σ. 70-71.

⁶⁹⁹ *Ελλάς*, ό.π., 9/12/1944, «Η δημοκρατία», σ. 105-106.

⁷⁰⁰ *Ελλάς*, ό.π., 6/12/1944, «Προς την Αγγλίαν», σ. 70.

⁷⁰¹ *Ελλάς*, ό.π., 8/12/1944, «Οι Άγγλοι που έπεσαν», σ. 92-93.

⁷⁰² *Ριζοσπάστης*, 7/12/1944, «Τριμερής διάσκεψη για το ελληνικό ζήτημα. Η πολιτική κατάσταση σε νεκρό σημείο», 9/12/1944, «Ο Ρούζβελτ ζήτησε να ρυθμιστεί το ελληνικό ζήτημα». Ο *Ριζοσπάστης* της 4^{ης} Δεκεμβρίου θα σημειώσει πως ο Αμερικανός πρεσβευτής επέδωσε διάβημα στον Leeper για τον χαρακτήρα των μέτρων του Scobie και δήλωσε την αντίθεση της αμερικανικής κυβέρνησης στα μέτρα αυτά, τα οποία αντίκεινται στις συμφωνίες του Ατλαντικού και της Τεχεράνης. Ο MacVeagh εξουσιοδότησε το Foreign Office να διαψεύσει πως διαμαρτυρήθηκε στον Βρετανό ομόλογό του, The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 5/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 142-143, *Ελλάς*, ό.π., 5/12/1944, «Κατηγορηματική διάψευσις των φημών περί δήθεν διαβημάτων του Αμερικανού πρεσβευτού», σ. 68. Ωστόσο σε ό, τι αφορά την δήλωση Stettinius σύμφωνα με την οποία η κυβέρνηση των ΗΠΑ είναι υπέρμαχος του δικαιώματος των λαών να καθορίζουν τις κυβερνήσεις

Churchill στην Βουλή των Κοινοτήτων, και υπογραμμίζει πως η παγκόσμια κοινή γνώμη βρίσκεται στο πλευρό του ελληνικού λαού⁷⁰³.

Η Ελλάδα όμως, υπερασπιζόμενη τόσο την κυβέρνηση Παπανδρέου όσο και τον Βρετανό πρωθυπουργό, εμφανίζει για προπαγανδιστικούς λόγους πλήρη σύμπνοια μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και ΗΠΑ για την αγγλική πολιτική στην Ελλάδα, ερμηνεύοντας την δήλωση Stettinius σαν στήριξη προς τον Churchill. Παράλληλα, καλεί τους ΕΛΑΣίτες να καταθέσουν αμέσως τα όπλα αφού ο Βρετανός πρωθυπουργός διαδήλωσε την πρόθεσή του να «προστατεύσει» την Ελλάδα και επισημαίνει πως η πολιτική της Αγγλίας για την Ελλάδα δεν πρόκειται να αλλάξει τονίζοντας πως η πίστη του ΚΚΕ για την νίκη του επί της Μεγάλης Βρετανίας ανήκει στην σφαίρα της φαντασίας⁷⁰⁴.

Στις 12 Δεκεμβρίου τα κόμματα και οι οργανώσεις που συνεργάζονται με το ΕΑΜ⁷⁰⁵ έστειλαν υπόμνημα στον Leeper στο οποίο αφού σημειώνουν την κατάπληξη του ελληνικού λαού για την αναφορά του Churchill στην Βουλή των Κοινοτήτων περί των αδιάλλακτων της άκρας Αριστεράς και των σπειρών και συμμοριών των όρεων και των τρομοκρατών της υπαίθρου που κατέβηκαν στην Αθήνα, επισημαίνουν την υποχρέωσή τους να καταστήσουν γνωστό πως τον σημερινό αγώνα διεξάγει η πλειοψηφία του ελληνικού λαού μαζί με τον ΕΛΑΣ *εναντίον των σπειρών των τρομοκρατών*, τις οποίες χρησιμοποιεί ο Scobie για να σφαγιάσει τον λαό Αθηνών – Πειραιώς. Το υπόμνημα καταλήγει υπογραμμίζοντας πως *«Ο σημερινός αγώνας που διεξάγει ο ελληνικός λαός με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δεν είναι επανάσταση κομμουνιστική αλλά ένα κίνημα που αναγκάστηκε να ξεσηκωθεί για την υπεράσπιση της εσωτερικής λευτεριάς του και της ανεξαρτησίας της Πατρίδος»*⁷⁰⁶.

τους, ο Ριζοσπάστης την μετέδωσε όπως περίπου ήταν, ανέφερε δηλαδή ότι ο Stettinius επεσήμανε το δικαίωμα του ελληνικού λαού (συγκεκριμένα) να καθορίζει την κυβέρνησή του.

⁷⁰³ Ριζοσπάστης, 10/12/1944, «Στην Αθήνα παίζεται η τιμή της Αγγλίας», 11/12/1944, ««Ολόκληρη η ανθρωπότητα στο πλευρό μας!», «Ο Τσώρτσιλ σε αδιέξοδο. Η Αμερική και η Σοβιετική Ένωση δεν συμφωνούν με την επέμβαση του Σκόμπυ».

⁷⁰⁴ Ελλάδα, ό.π., 10/12/1944, «Καταθέσατε αμέσως τα όπλα!», σ. 113-115.

⁷⁰⁵ Υπογράφουν η ΕΛΔ - Δημόπουλος, ΕΣΚ (Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα) - Μαραγγός, ΑΚΕ - Γαβριηλίδης, ΔΕ (Δημοκρατική Ένωση) - Κρητικός, ΣΚΕ - Στρατής, ΔΚΕ (Δημοκρατικό Κόμμα Ελλάδας) - Χατζηεμμανουήλ, ΓΣΕΕ - Μαργιόλης, ΚΠΕ (Κεντρική Πανυπαλληλική Επιτροπή) - Καλαντζής, ΕΑ (Εθνική Αλληλεγγύη) - Σίμος, ΕΠΟΝ (Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων) - Γεωργιάδης.

⁷⁰⁶ Ριζοσπάστης, 12/12/1944, «ΕΑΜ είναι η πλειοψηφία του λαού. Απάντηση στον κ. Τσώρτσιλ», ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 51.

Παράλληλα, οι επικρίσεις στην Βουλή των Κοινοτήτων κατά των χειρισμών του Churchill στο ελληνικό ζήτημα θα συνεχισθούν σε όλη την διάρκεια των Δεκεμβριανών, ενώ το Εργατικό Κόμμα θα ζητήσει διαπραγματεύσεις για τον τερματισμό των εχθροπραξιών⁷⁰⁷. Οι *Times* στις 14 Δεκεμβρίου γράφουν πως «η κοινή γνώμη ζητάει από την μία μεριά να εξασφαλιστεί πραγματικό δημοκρατικό σύστημα στην Ελλάδα και από την άλλη σε καμία περίπτωση να μην αναμειχθούν τα εκεί βρετανικά στρατεύματα στις εσωτερικές διαμάχες»⁷⁰⁸. Ο Hoare την επομένη, θα μεταδώσει, ότι στην Ελλάδα αυτό που συμβαίνει είναι στην πραγματικότητα ο αγώνας μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς και λίγες μέρες αργότερα θα επισημάνει πως οι επιλογές των Ελλήνων είναι ή ο εμφύλιος πόλεμος ή η εθνική συμφιλίωση. Η επίτευξη της δεύτερης λύσης προϋπέθετε, σύμφωνα με τον Hoare, την αντικατάσταση του Παπανδρέου, την καθολική αποστράτευση, την εκκαθάριση όλων των δημόσιων υπηρεσιών από τους φασίστες, την δίκη των δωσιλόγων και τέλος την εφαρμογή των μέτρων ασφαλείας δίκαια και αμερόληπτα για τα δύο αντιμαχόμενα μέρη⁷⁰⁹.

Παρ' όλες τις διεθνείς αντιδράσεις, η *Ελλάς* δεν αναγνωρίζει στο ελάχιστο, κάποια έστω, δίκαια αιτήματα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και ταυτόχρονα αναπαράγει τα λόγια του Churchill ότι το ΚΚΕ επαναστατεί κατά του κράτους με τα όπλα που του δόθηκαν από τους συμμάχους για να απελευθερώσει την πατρίδα⁷¹⁰. Σημειώνει δε πως το ΚΚΕ επρόκειτο να επιβάλλει δικτατορία αλλά «*χάρης στην βοήθεια των Βρετανών συμμάχων μας η τρομοκρατία του κομμουνιστικού κόμματος θα εξαλειφθεί από την χώρα μας. Χάρης στο αίμα των νέων της Αγγλίας ο Ελληνικός Λαός θα αποκτήσει τις πολιτικές του ελευθερίες και την εσωτερική του γαλήνη. Χάρης τέλος στην παρουσία των βρετανικών δυνάμεων οι Βούλγαροι δεν τολμούν να επωφεληθούν του αλληλοσπαραγμού και να εισβάλουν στην χώρα μας*» και καταλήγει υπογραμμίζοντας ότι «*η ιστορική ευθύνη θα βαρύνει εξ ολοκλήρου την άκρα αριστερά και τους αδιάλλακτους ηγέτες της*»⁷¹¹, αναπαράγοντας τις δηλώσεις Παπανδρέου περί επανάλληψης της περιπέτειας του Λιβάνου και της επικράτησης των αδιάλλακτων.

⁷⁰⁷ Ριζοσπάστης, 14/12/1944, «Η Αγγλία δίνει εξετάσεις στην Ελλάδα. Το ψήφισμα των εργατικών», Μαθιόπουλος, *ό.π.*, σ. 134.

⁷⁰⁸ Μαθιόπουλος, *ό.π.*

⁷⁰⁹ Κουτσοπανάγου, *ό.π.*, σ. 222-223.

⁷¹⁰ *Ελλάς*, *ό.π.*, 7/12/1944, «Η Ελλάς θα ζήσει», σ. 86-87.

⁷¹¹ *Ελλάς*, *ό.π.*, 10/12/1944, «Η ευθύνη της Αριστεράς», σ. 121.

Κεφάλαιο 9^ο

Η αποτυχημένη απόπειρα της ΚΕ του ΕΛΑΣ για κατάπαυση των εχθροπραξιών

Οι παραινήσεις των Βρετανών αντιπροσώπων προς τον Churchill για την εξεύρεση
πολιτικής λύσης στην Ελλάδα και
η άρνηση του Γεωργίου - με την υποστήριξη του Βρετανού πρωθυπουργού και των
Ελλήνων αστών πολιτικών - να διορίσει αντιβασίλεα

Εν τω μεταξύ ο ΕΛΑΣ στις 7 Δεκεμβρίου διεξάγει γενική επίθεση η οποία επαναλαμβάνεται και στις 10 με συμμετοχή και ορισμένων τμημάτων του ορεινού ΕΛΑΣ, χωρίς ωστόσο να επιτίθεται στα βασικά σημεία του κέντρου όπου βρίσκονται οι βρετανικές δυνάμεις, αλλά σε περιφερειακά⁷¹². Ωστόσο παρατηρούμε πως ενώ η 10^η Δεκεμβρίου ήταν η προθεσμία παράδοσης των όπλων του ΕΛΑΣ και ημερομηνία κατά την οποία ο Σιάντος είχε αναφέρει ότι θα φτάσουν ενισχύσεις από τον ΕΛΑΣ υπαίθρου, εκτός από ορισμένα τμήματα, όπως σημειώσαμε, δεν υπάρχει καμία διαταγή να συγκεντρωθούν σε Αθήνα - Πειραιά τμήματα του ορεινού ΕΛΑΣ⁷¹³.

Να σημειωθεί πως η μη συγκέντρωση τμημάτων του ορεινού ΕΛΑΣ στην Αττική και η μη επίθεση του ΕΛΑΣ στο κέντρο της Αθήνας κατά των κυβερνητικών και βρετανικών στρατευμάτων θα αποδοθεί από τους υποστηρικτές της κυβέρνησης Παπανδρέου στην αδυναμία του ΕΛΑΣ για μια τέτοια επιχείρηση⁷¹⁴ και από τους υπέρμαχους -εντός του ΚΚΕ- της σύγκρουσης στην έλλειψη στρατιωτικών ικανοτήτων του Σιάντου⁷¹⁵ και δεν θα εκληφθεί ως συνειδητή επιλογή του γραμματέα του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ να αποφύγει μια ανεξέλεγκτη εμφύλια σύγκρουση, που ήταν η πρόθεσή του⁷¹⁶.

⁷¹² «Γενική διαταγή επιχειρήσεων» 6^{ης} και 9^{ης} Δεκεμβρίου, Κωτσάκης, ό.π., σ. 92-94 και 117-118 αντιστοίχως, Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 74-75. Βλ. αναλυτικά για τις μάχες, στα ίδια.

⁷¹³ Βλ. και Κωτσάκης, ό.π., σ. 127, Μπαρτζιώτας, ό.π., σ. 395-396, ο οποίος σημειώνει ότι ο ίδιος, σαν κομματικός καθοδηγητής του ΑΣΣ και η διοίκηση του Σώματος (Κωτσάκης, Πυρίοχος) ξεκίνησαν την μάχη του Δεκέμβρη «μόνο με την κατηγορηματική δήλωση της ΚΕ του ΕΛΑΣ, ότι θα φέρει τις κύριες δυνάμεις του ΕΛΑΣ στην μάχη της Αθήνας και του Πειραιά».

⁷¹⁴ Ο Leeper εκφράζει την απορία του για το γεγονός ότι ο ΕΛΑΣ δεν προσπάθησε να επιτεθεί στο κέντρο, συμπληρώνοντας πως αν το επιχειρούσε θα του κόστιζε ακριβά, Leeper, ό.π., σ. 112.

⁷¹⁵ Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, ό.π., σποράδην, Μπαρτζιώτας, ό.π., σ. 348-349.

⁷¹⁶ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 90, βλ. και Χατζής, ό.π., σ. 221, ο οποίος αναφερόμενος στην αναστολή διαταγής επιχειρήσεων της 3^{ης} προς 4^η Δεκεμβρίου σημειώνει ότι «αντικειμενικά είχε ωριμάσει η κατάσταση για την ένοπλη εξέγερση, αλλά υποκειμενικά η ίδια η ηγεσία του ΚΚΕ και του ΕΑΜ, και το ίδιο το λαϊκό κίνημα, δεν ήταν έτοιμοι άμεσα να την πραγματοποιήσουν».

Παρ' όλα αυτά ο ΕΛΑΣ κυριαρχεί στην Αθήνα καθώς έχουν περιέλθει σε αυτόν αρκετές από τις εχθρικές εστίες εντός των Αθηνών⁷¹⁷. Ο Βρετανός πρεσβευτής επισημαίνει την κρισιμότητα της κατάστασης αναφέροντας πως στις 11 Δεκεμβρίου οπότε έφθασε στην Αθήνα ο Alexander -αρχιστράτηγος των συμμαχικών δυνάμεων Μεσογείου (που είχε αντικαταστήσει τον Wilson), και ο οποίος διαμήνυε στον Churchill πως βρήκε την κατάσταση πολύ χειρότερη από ότι την περίμενε όταν βρισκόταν στο Λονδίνο⁷¹⁸, ανέφερε στον Leeper πως η στρατιωτική εξέλιξη ήταν ανησυχητική αφού το λιμάνι (του Πειραιά) ήταν αποκλεισμένο, το αεροδρόμιο μπορούσε να προσπελαστεί μόνο με τανκ ή τεθωρακισμένο αυτοκίνητο, τα βρετανικά στρατεύματα υστερούσαν αριθμητικά, οι αποθήκες ήταν περικυκλωμένες και τα πυρομαχικά αρκούσαν για τρεις ημέρες⁷¹⁹.

Ο Κανελλόπουλος, επίσης, σημειώνει πως ο ΕΛΑΣ είχε περισφίξει την περιοχή που κατεχόταν από τις βρετανικές και κυβερνητικές δυνάμεις⁷²⁰, ενώ και ο MacVeagh στις 11 Δεκεμβρίου πληροφορούσε τον Stettinius πως κάθε μέρα γίνεται όλο και πιο σαφές ότι οι δυνάμεις του Scobie ήταν ανεπαρκείς⁷²¹ και δύο μέρες αργότερα τονίζει ότι οι Βρετανοί ήταν περικυκλωμένοι στο κέντρο⁷²². Και ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών σε υπόμνημά του προς τον Roosevelt στις 13 Δεκεμβρίου σημείωνε πως *«Το καλύτερο που μπορούν να ελπίζουν οι Βρετανοί να κερδίσουν, χωρίς μεγάλης κλίμακας ενισχύσεις, είναι ο έλεγχος της Αθήνας και ο ΕΛΑΣ να παραμένει κυρίαρχος σε όλη την υπόλοιπη χώρα»*⁷²³.

Το ανακοινωθέν του Scobie της 11^{ης} Δεκεμβρίου αναφέρει ότι *«νέαι στασιαστικάί δυνάμεις εξακολουθούν να εισδύουν εις τα μέρη των Αθηνών και των περιχώρων εις τα οποία τα στρατεύματά μας δεν ηδυνήθησαν να φθάσουν»*⁷²⁴, ενώ την ίδια στιγμή, σύμφωνα με τον διοικητή της 3^{ης} Ορεινής Ταξιαρχίας, Θρασύβουλο Τσακαλώτο, το βρετανικό στρατηγείο είχε αποφασίσει την εκκένωση της Αθήνας και την σύμπτυξη προς το Δέλτα Φαλήρου εν αναμονή ευνοϊκότερων συνθηκών, απόφαση η οποία

⁷¹⁷ Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 126-139, Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, *ό.π.*, σ. 62-63.

⁷¹⁸ War Cabinet 12/12/1944, CAB/65/48/16.

⁷¹⁹ Leeper, *ό.π.*, σ. 114.

⁷²⁰ Κανελλόπουλος, *ό.π.*, σ. 717, εγγραφή 12^{ης} Δεκεμβρίου για την προηγούμενη ημέρα.

⁷²¹ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 11/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 146.

⁷²² The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 13/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 151-152.

⁷²³ Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt, 13/12/1944, FRUS V. 5 Greece σ. 148-149.

⁷²⁴ Ελλάς, *ό.π.*, 12/12/1944, «Το ανακοινωθέν του στρατηγού κ. Σκόμπυ», σ. 136.

ματαιώθηκε μετά την άρνηση του Τσακαλώτου να την εκτελέσει, όπως ο ίδιος υποστηρίζει⁷²⁵.

Το δίλημμα των βρετανικών και κυβερνητικών δυνάμεων να εγκαταλείψουν την Αθήνα και να συγκεντρωθούν στον Πειραιά προκειμένου να εξασφαλίσουν τον ανεφοδιασμό και την επικοινωνία τους μέσω της θάλασσας ή να παραμείνουν στην Αθήνα και να επιδιώξουν την αποκατάσταση της γραμμής επικοινωνίας μεταξύ των δύο πόλεων, επισημαίνεται και στην έκθεση επιχειρήσεων της 23^{ης} βρετανικής τεθωρακισμένης ταξιαρχίας, στην οποία σημειώνεται πως αποφασίστηκε η διατήρηση δυνάμεων και στις δύο πόλεις για πολιτικούς λόγους προκειμένου να αποφευχθεί η κυριαρχία του ΕΛΑΣ στην Αθήνα⁷²⁶.

Εξαιτίας, μάλιστα, της δεινής θέσης των κυβερνητικών και βρετανικών δυνάμεων τις ημέρες αυτές αποφασίστηκε η χρησιμοποίηση των Ταγμάτων Ασφαλείας. Ο τότε υφυπουργός Στρατιωτικών Λεωνίδα Σπαής σημειώνει: *«Στις 12 Δεκεμβρίου ...αποφασίστηκε να χρησιμοποιηθούν κατά του ΕΑΜ τα Τάγματα Ασφαλείας. Η εισήγηση ήταν των Άγγλων και η απόφαση δική μου. Δεν θέλω να δικαιολογήσω την πράξη, αλλά δεν γινόταν αλλιώς, η στρατιωτική μας δύναμη ήταν ανύπαρκτη. Συνολικά υπήρχαν 27.000 άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας. Χρησιμοποιήσαμε 12.000 τους λιγότερο εκτεθειμένους και οπωσδήποτε κανέναν από τα σημαίνοντα στελέχη...»*⁷²⁷.

Έτσι, ενώ η ελληνική κυβέρνηση από τον Σεπτέμβριο του 1944 είχε αναγνωρίσει ότι τα Τάγματα Ασφαλείας αποτελούν εχθρικές στρατιωτικές δυνάμεις και παρά τα επανειλημμένα αιτήματα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ να απομακρυνθούν από την Αττική ή να επισπευθούν οι διαδικασίες για την διεξαγωγή των δικών των δωσιλόγων, ο σκοπός της διατήρησης τους στα στρατόπεδα αλλά και της άφιξής τους από όλη την Ελλάδα στην Αθήνα έγινε φανερός στην διάρκεια των Δεκεμβριανών, οπότε μαζί με όλες τις άλλες δωσιλογικές οργανώσεις χρησιμοποιήθηκαν κατά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.

Την στιγμή που ο ΕΛΑΣ κυριαρχούσε στην Αθήνα, η ΚΕ θα αποπειραθεί να διαπραγματευθεί με τον Scobie την κατάπαυση των εχθροπραξιών, προσπάθεια που καθιστά σαφές -ειδικά την στιγμή της στρατιωτικής υπεροχής του ΕΛΑΣ στην πρωτεύουσα- ότι το ΚΚΕ με την ένοπλη αντεπίθεση του ΕΛΑΣ στην επίθεση που

⁷²⁵ Θρασύβουλος Τσακαλώτος, *Δεκέμβριος 1944. Η μάχη των Αθηνών*, Αθήνα, 1969, σ. 30-34.

⁷²⁶ Ριζάς, ό.π., σ. 74, "23rd Armored Brigade: Operations in Greece October 15 1944 - January 7 1945".

⁷²⁷ Ρούσος, ό.π., σ. 358. Απόσπασμα άρθρου του Σπαή στα «Πολιτικά θέματα» της 4^{ης} Δεκεμβρίου 1976.

δέχθηκε το ΕΑΜικό κίνημα στις 3 και 4 Δεκεμβρίου, δεν αποπειράθηκε να καταλάβει την εξουσία. Αντιθέτως, προσπάθησε να εξοντώσει την χωροφυλακή, την αστυνομία, την Χ, στρατιωτικές δηλαδή και παραστρατιωτικές οργανώσεις οι οποίες στην διάρκεια της κατοχής συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς και οι οποίες μετά την απελευθέρωση ούτε εκκαθαρίστηκαν, στην περίπτωση της χωροφυλακής και της αστυνομίας, ούτε αφοπλίσθηκαν, στην περίπτωση της Χ κ.ά., ούτε δικάστηκαν τα μέλη τους από τα δικαστήρια που έπρεπε να λειτουργήσουν για τους δωσιλόγους, όπως προέβλεπε το Συμβόλαιο του Λιβάνου και οι προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης, με αποτέλεσμα να αποτελούν απειλή για τον λαό εν γένει και το ΕΑΜικό κίνημα ειδικότερα, αφού αυτές οι οργανώσεις είχαν τεθεί στην υπηρεσία των Γερμανών για την κατάπνιξη του αντιστασιακού κινήματος και την δίωξη των αντιστασιακών.

Όπως σημειώνει ο Παρτσαλίδης παρά την προκλητική στάση των Βρετανών, το ΚΚΕ προσπάθησε όσο μπορούσε, και παρά την αντίθετη πρόταση του Γενικού Στρατηγείου, να αποφύγει την σύγκρουση με τους Βρετανούς ενώ ο ΕΛΑΣ απάντησε μόνο *«μετά από απανωτές προκλήσεις των αγγλικών στρατευμάτων»*, και δεν πέρασαν παρά μόνο λίγες μέρες για να ζητήσει η ΚΕ του ΕΛΑΣ διαπραγματεύσεις για την κατάπαυση των εχθροπραξιών⁷²⁸. Εξάλλου, η απόφαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ της 11^{ης} Δεκεμβρίου υπογράμμιζε ότι το ΚΚΕ *«αγωνιζόταν με κάθε τρόπο για να αποφευχθεί ο εμφύλιος πόλεμος και η αλληλοσφαγή»*, απόφαση η οποία απευθυνόταν και σε όσους στο εσωτερικό του ΚΚΕ ήταν οπαδοί της σύγκρουσης⁷²⁹.

Στις 12 Δεκεμβρίου στάλθηκε από την ΚΕ του ΕΛΑΣ ο κομμουνιστής πρώην υπουργός της κυβέρνησης εθνικής ενότητας Μιλτιάδης Πορφυρογένης ως εκπρόσωπος της ΚΕ του ΕΑΜ που διευθύνει και την ΚΕ του ΕΛΑΣ⁷³⁰ για να διαπραγματευθεί με τον Βρετανό στρατηγό την κατάπαυση των εχθροπραξιών. Πριν προλάβει ο Πορφυρογένης να θέσει τους όρους του, ο Scobie έθεσε τους δικούς του⁷³¹. Οι όροι του Βρετανού στρατηγού προκειμένου ειδοποιήσει τον αρχιστράτηγο Alexander να τερματίσει τις συγκρούσεις και να *αποκαταστήσει τις δημοκρατικές ελευθερίες όλων των Ελλήνων ανεξαρτήτως φρονήματος*, όπως σημείωσε, ήταν η υπακοή των δυνάμεων του ΕΛΑΣ στις διαταγές του ιδίου βάσει της Συμφωνίας της

⁷²⁸ Παρτσαλίδης, *ό.π.*, σ. 137.

⁷²⁹ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 93.

⁷³⁰ Έτσι δήλωσε στο στρατηγείο του Scobie, Leeper προς FO 12/12/1944, FO 371/43737 R 20660.

⁷³¹ Richter, *ό.π.*, σ. 234.

Καζέρτας -η οποία ωστόσο δεν προέβλεπε ανάμειξη των Βρετανών στα εσωτερικά της Ελλάδας ούτε την επιβολή του νόμου και της τάξης από τα βρετανικά στρατεύματα, ο τερματισμός της αντίστασης των υποστηρικτών του ΕΛΑΣ Αθηνών - Πειραιώς και η παράδοση των όπλων τους. Επιπλέον, ο Scobie επεσήμανε πως είναι γνωστός ο αριθμός των υποστηρικτών του ΕΛΑΣ και σε περίπτωση που ο αριθμός των όπλων που θα παραδίδονταν δεν ήταν ικανοποιητικός, θα θεωρούσε πως οι όροι της συμφωνίας δεν εκπληρώθηκαν⁷³². Ο Πορφυρογένης, όπως μετέφερε ο Leeper στο Λονδίνο, πριν αποσυρθεί εξέφρασε την άποψη ότι οι ανώτεροί του δεν θα δεχτούν τους όρους του Scobie⁷³³.

Αυτή η στάση του Βρετανού στρατηγού ήταν αποτέλεσμα των υποδείξεων του Churchill καθώς από τις 8 Δεκεμβρίου, οπότε ο Βρετανός πρωθυπουργός πληροφορήθηκε για την πιθανότητα εκδήλωσης των προθέσεων του ΕΑΜ για διαπραγματεύσεις, διαμήνυσε στον Scobie πως θα ήταν ενδιαφέρουσες αλλά σε κάθε περίπτωση έπρεπε να απορρίπτονται όλες οι προτάσεις που δεν θα εγγυούνταν όσα είχαν επιτευχθεί πριν την έναρξη των συγκρούσεων και δεν έπρεπε να γίνει αντικείμενο διαπραγματεύσεων ό,τι μπορούσε να κερδηθεί με τα όπλα. Ο Churchill υπογράμμισε ότι τελικός στόχος ήταν η συντριβή του ΕΑΜ και δευτερεύων ο τερματισμός των εχθροπραξιών, επισημαίνοντας ότι φτάνουν στην Αθήνα βρετανικές ενισχύσεις⁷³⁴. Στις 9 Δεκεμβρίου, έχοντας κερδίσει και την μάχη στην Βουλή των Κοινοτήτων ο Βρετανός πρωθυπουργός διαμήνυσε στον Leeper ότι δεν θα ενδώσει «στην εφήμερη οχλοβοή» και επεσήμανε πως «ο στόχος στην Αθήνα όπως και οπουδήποτε αλλού είναι όχι ειρήνη χωρίς νίκη»⁷³⁵.

Έτσι ο Churchill παρεμβαίνει για άλλη μια φορά αποφασιστικά, επαναλαμβάνοντας με ανάγλυφο τρόπο την σημασία που έχει κατά πρώτο και κύριο λόγο η στρατιωτική κατίσχυση, εξολόθρευση στην ουσία, του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ, προφανώς με απώτερο στόχο την εκμηδένιση οποιασδήποτε πιθανότητας στο μέλλον επανάληψης του ένοπλου αγώνα του ΕΛΑΣ και αντίδρασης του ΕΑΜικού κινήματος στις ακολουθούμενες πολιτικές της Βρετανίας στην Ελλάδα. Η κατάπαυση των εχθροπραξιών μεταξύ των βρετανικών στρατευμάτων και σύμμαχου στρατού σε

⁷³² Leeper προς FO 12/12/1944, FO 371/43737 R 2066, ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 52, *Ελλάς, ό.π.*, 12/12/1944, «Ο στρατηγός Σκόμπυ εδέχθη σήμερα τον κ. Πορφυρογένην», σ. 137.

⁷³³ Leeper προς FO 12/12/1944, FO 371/43737 R 2066.

⁷³⁴ Ιατρίδης, ό.π., σ. 212. (Απομνημονεύματα Churchill).

⁷³⁵ Alexander, ό.π., σ. 81. (Απομνημονεύματα Churchill: “I do not yield to passing clamour /No peace without victory”).

απελευθερωμένη χώρα την περίοδο των πολεμικών επιχειρήσεων κατά του Γ' Ράιχ στο ιταλικό μέτωπο, από το οποίο ο Churchill θα ζητήσει να αποσπαστούν βρετανικά στρατεύματα για να σταλούν στην Ελλάδα, ήταν σαφώς δευτερεύον ζήτημα.

Άλλωστε όπως τόνισε ο Βρετανός πρωθυπουργός στο πολεμικό συμβούλιο της 29^{ης} Δεκεμβρίου, αν η δράση των Βρετανών στην Ελλάδα στεφθεί με επιτυχία, θα αποφευχθεί ένα «τεράστιο κύμα αναρχίας στην Ευρώπη και θα αποθαρρύνει παρόμοιες εξεγέρσεις(outbreaks)»⁷³⁶. Έτσι τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα είναι υψίστης σημασίας καθώς στην χώρα αυτή ένα κίνημα με κομμουνιστικό πυρήνα -σημείο κοινό με τα αντιστασιακά κινήματα της Ευρώπης- εξεγείρεται κατά των βρετανικών επεμβάσεων και των επιλογών μιας κυβέρνησης της οποίας τα μέλη -από την μία μεριά- διεκδικούν για λογαριασμό τους την επανάκτηση των προνομίων που απώλεσαν στην διάρκεια της κατοχής, μέλη στα οποία -από την άλλη μεριά- και ιδιαίτερα στον Παπανδρέου, ο Churchill είχε βρει τους συμμάχους που θα βοηθούσαν στην επαναπροώθηση των βρετανικών βλέψεων για την Ελλάδα και ταυτόχρονα θα έθεταν εμπόδια σε οποιαδήποτε προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης να ασκήσει επιρροή σε αυτό το τμήμα της Μεσογείου.

Η κυβερνητική εφημερίδα *Ελλάς*, προδικάζοντας ότι το ΚΚΕ δεν πρόκειται να αποδεχθεί τους όρους του Scobie, σχολιάζει πως οι όροι διαπνέονται «από πλήρη αντικειμενικότητα και ενδιαφέρονται για την δημιουργία αληθινών συνθηκών ελευθερίας για όλους τους Έλληνες...» και συνεχίζει σημειώνοντας πως «...εκείνο που θέλουμε να εξάrouμε είναι η σαφής, αντικειμενική και αποφασιστική γραμμή την οποία έχοραξε ο Στρατηγός Σκόμπυ εις το ζήτημα της παραδόσεως των όπλων και του αφοπλισμού»⁷³⁷.

Η πρωτοβουλία της ΚΕ του ΕΛΑΣ για κατάπαυση των εχθροπραξιών αμέσως μετά την άφιξη του στρατηγού Alexander και του υπουργού για θέματα ανατολικής Μεσογείου, Macmillan, έχει χαρακτηριστεί περίεργη σύμπτωση⁷³⁸. Ωστόσο, όπως έχουμε δει, όλες οι ανακοινώσεις του ΚΚΕ-EAM-ΕΛΑΣ όσο και τα άρθρα του *Ριζοσπάστη* στρέφονταν όχι κατά της βρετανικής πολιτικής εν γένει αλλά κατά των

⁷³⁶ War Cabinet 29/12/1944, CAB/65/48/22.

⁷³⁷ *Ελλάς*, ό.π., 13/12/1944, «Η χθεσινή συνάντησις», σ. 141.

⁷³⁸ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, «Φωτιά και τσεκούρι!» *Ελλάς, 1946-1949 και τα προηγμένα*, αναπαραγωγή σε μονοτονικό του ομώνυμου έργου της 8^{ης} εκδ. Εστία, Αθήνα, 1996, Το Βήμα Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σ. 136-137. [1^η εκδ. 1974].

συγκεκριμένων ενεργειών των Leeper και Scobie⁷³⁹. Βάσει αυτών, η αποστολή της αντιπροσωπείας του ΕΛΑΣ κατά την άφιξη των Alexander και Macmillan, θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως πεποίθηση ή ελπίδα της ηγεσίας του ΚΚΕ ότι είναι δυνατή η διαπραγμάτευση με άλλους εκπροσώπους της βρετανικής κυβέρνησης για κατάπαυση των εχθροπραξιών.

Μια τέτοια αισιοδοξία του ΚΚΕ ή προσπάθεια προβολής της φαίνεται και από τον *Ριζοσπάστη* που σημειώνει ότι σύμφωνα με πληροφορίες η τριμελής συμμαχική επιτροπή για το ελληνικό ζήτημα δεν πραγματοποιήθηκε διότι ο Churchill στέλνει στην Αθήνα τους Alexander και Macmillan για να ασχοληθούν με την κατάσταση στην Ελλάδα⁷⁴⁰.

Παρά την σκληρή γραμμή που χαράσσει ο Scobie όπως υποδεικνύεται από τον Churchill, το Foreign Office που αναγνωρίζει ότι ο ΕΛΑΣ κυριαρχεί σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα, αρχίζει να αναζητά πολιτική λύση. Στις 10 Δεκεμβρίου σε υπόμνημα Βρετανού αξιωματούχου σημειώνεται πως οι Βρετανοί πρέπει να συναντηθούν με το ΕΑΜ μόλις ο ΕΛΑΣ εκδιωχθεί από την Αθήνα ενώ για να ενθαρρυνθούν οι αντάρτες να παραδώσουν τα όπλα τους πρέπει να τους προταθούν «εξαιρετικά γενναίοι όροι». Επιπλέον, στο υπόμνημα τονίζεται ότι η επιείκεια προς τον ΕΛΑΣ πρέπει να είναι τέτοια ώστε να καλλιεργηθεί συμφιλιωτικό πνεύμα μεταξύ των Ελλήνων καθώς αν τελικά ο εμφύλιος πόλεμος επιτραπεί να καταλήξει σε άγρια καταστολή και εξολόθρευση της Αριστεράς δεν υπάρχει πιθανότητα εγκαθίδρυσης σταθερής και δημοκρατικής κυβέρνησης⁷⁴¹.

Σε παρόμοιο πλαίσιο κινείται και ο Leeper, ο οποίος σε από κοινού τηλεγράφημα με τον Scobie στις 10 Δεκεμβρίου προς το Foreign Office συνιστά τον διορισμό του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού στην αντιβασιλεία. Στο τηλεγράφημα επισημαίνεται ότι ο διορισμός θα ωφελούσε και στο στρατιωτικό και στο πολιτικό επίπεδο, αφού όπως σημειώνεται, ο αρχιεπίσκοπος θα είχε την δυνατότητα να επιβάλλει τους όρους για την κατάπαυση του πυρός και τελικώς τον αφοπλισμό των ανταρτών, αφού σύμφωνα

⁷³⁹ Βλ. και προκήρυξη της ΚΕ του ΕΛΑΣ της 11^{ης} Δεκεμβρίου όπου μεταξύ άλλων τονίζεται ότι οι Leeper και Scobie έχουν ως μόνο στόχο την επιβολή την φασιστικής δικτατορίας του Γκλύξμπουργκ και Παπανδρέου ώστε να γίνει η Ελλάδα αγγλικό προτεκτοράτο, *Ριζοσπάστης*, 13/12/1944, «Εμπρός για τον αποφασιστικό παλλαϊκό πόλεμο!».

⁷⁴⁰ *Ριζοσπάστης*, 13/12/1944, «Ο Μακμίλλαν και ο Στρατηγός Αλεξάντερ στην Αθήνα».

⁷⁴¹ Alexander, *ό.π.* (For if the civil war were allowed to culminate in the “savage repression and elimination” of the Left, there would be no prospect of establishing a “stable and democratic” government. FO minute 10/12/1944). Το υπόμνημα πρέπει να είναι του Laskey, βλ. Ριζάς, *ό.π.*, σ. 76.

με τους Leeper και Scobie ο Δαμασκηνός ήταν ανεπιφύλακτα φιλοβρετανός⁷⁴². Άλλωστε σε συνάντηση του Βρετανού πρεσβευτή με τον αρχιεπίσκοπο στις αρχές Νοεμβρίου, ο τελευταίος είχε εκφράσει την άποψη ότι οι κομμουνιστές δεν συμμορφώνονται διότι τα βρετανικά στρατεύματα στην Ελλάδα είναι λίγα, και πρόσθεσε πως οι κομμουνιστές δεν θα μπορέσουν να αντιταχθούν στα φιλοβρετανικά αισθήματα του ελληνικού λαού⁷⁴³.

Παράλληλα και ο Alexander, σε προσωπικό τηλεγράφημά του προς τον Churchill της 11^{ης} Δεκεμβρίου, υπογράμμισε ότι τόσο ο ίδιος όσο και ο Macmillan στηρίζουν την πρόταση του Leeper για τον διορισμό του Δαμασκηνού στην αντιβασιλεία και συνιστούν όπως ο βασιλιάς κάνει άμεσα όλες τις απαραίτητες κινήσεις για τον σκοπό αυτό. Με τον τρόπο αυτό, όπως αναφέρουν, θα αποκατασταθεί ο αρχηγός του κράτους ενώ το πιο ισχυρό επιχείρημα κατά των Βρετανών, αυτό της επέμβασης σε ξένο κράτος θα απαντηθεί αποτελεσματικά⁷⁴⁴. Στο ίδιο τηλεγράφημα ο Alexander ζήτησε την αποστολή ισχυρών ενισχύσεων στην Ελλάδα, αίτημα που εγκρίθηκε⁷⁴⁵.

Μετά από την πρόταση όλων των Βρετανών αντιπροσώπων, οι Churchill και Eden σε δύο διαδοχικές συναντήσεις με τον Έλληνα βασιλιά προσπάθησαν να τον πείσουν για την ανάγκη σύστασης αντιβασιλείας. Ωστόσο ο Γεώργιος αρνήθηκε, σημειώνοντας πως η αντιβασιλεία δεν θα βοηθούσε στην αντιμετώπιση της στρατιωτικής κατάστασης. Επεσήμανε δε ότι δέχεται τηλεγραφήματα από την

⁷⁴² War Cabinet 12/12/1944, CAB/65/48/16. Να σημειωθεί ότι η βρετανική κυβέρνηση είχε εξετάσει το σχέδιο διορισμού του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού στην αντιβασιλεία -μέχρι την επάνοδο του Γεωργίου- από το 1943, μετά τις σχετικές υποδείξεις του Leeper. Ο Βρετανός πρεσβευτής θεωρούσε ότι η σύσταση αντιβασιλείας θα έκανε δυνατή την διακοπή κάθε επαφής με το ΕΑΜ -με την παράλληλη δυσφήμιση της ηγεσίας του και διάσπασή του μέσω της προσέλευσης των πιο μετριοπαθών μελών του. Είχε προηγηθεί τον Αύγουστο του ίδιου έτους η υπογραφή από τους αντιπροσώπους του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ -που είχαν μεταβεί στο Κάιρο- και τους Κανελλόπουλο και Εξηντάρη κοινή δήλωση με την οποία ζητούσαν να μην επιστρέψει ο βασιλιάς στην Ελλάδα πριν την διεξαγωγή δημοψηφίσματος (βλ. ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., τ. Ε', «Η κοινή δήλωση κατά της επανόδου του βασιλιά» σ. 340-341). Με το αντιμοναρχικό πρωτόκολλο είχαν συμφωνήσει και τα μέλη του υπουργικού συμβουλίου που βρίσκονταν στο Κάιρο, ενώ η βρετανική κυβέρνηση συγκέντρωνε πληροφορίες, μεταξύ των οποίων και από τον Δαμασκηνό, σύμφωνα με τις οποίες η επιστροφή του Γεωργίου στην Ελλάδα θα μπορούσε να προκαλέσει δυναμική αντίδραση. Έτσι, βάσει του βρετανικού σχεδίου, ο Γεώργιος θα δήλωνε πως δεν σκόπευε να επιστρέψει στην Ελλάδα πριν την διεξαγωγή δημοψηφίσματος και μέχρι τότε θα διόριζε τον Δαμασκηνό στην αντιβασιλεία. Το σχέδιο ωστόσο δεν καρποφόρησε εξαιτίας της άρνησης του Γεωργίου -με την υποστήριξη του Roosevelt- να δηλώσει πως δεν θα επιστρέψει πριν το δημοψήφισμα, οπότε και η βρετανική κυβέρνηση αναγκάστηκε να στραφεί σε πιο ήπιες μεθόδους εξουδετέρωσης της απειλής του ΕΑΜ, οπότε και επεδίωξε την συμμετοχή του στην κυβέρνηση, Παπαστράτης, ό.π., σ. 226-227.

⁷⁴³ Leeper προς FO 8/11/1944, FO 371/43735 R 18156.

⁷⁴⁴ (In this way a proper measure of responsibility can be restored to the Head of the Greek State and the most powerful cry against us -foreign intervention- effectively answered).

⁷⁴⁵ War Cabinet 12/12/1944, CAB/65/48/16.

Ελλάδα, μεταξύ των οποίων και του Σοφούλη, που τον συμβουλεύουν για το αντίθετο και τόνισε πως αν διόριζε αντιβασιλέα οι υποστηρικτές του στην Ελλάδα θα πείθονταν πως εγκαταλείπει την μοναρχία και τους ίδιους στην μοίρα τους. Ο Γεώργιος πρόσθεσε όμως πως ήταν έτοιμος να υποδείξει τον Δαμασκηνό ή οποιονδήποτε άλλο για να σχηματίσει νέα κυβέρνηση και να εξουσιοδοτήσει τον Παπανδρέου -ο οποίος, όπως σημείωσε ο βασιλιάς, θα έπρεπε να πεισθεί να εγκαταλείψει την πρωθυπουργία- να ορκίσει την νέα κυβέρνηση εξ ονόματός του⁷⁴⁶.

Το βρετανικό πολεμικό συμβούλιο παρότι θεωρούσε προβληματικό να ορκιστεί η νέα κυβέρνηση από τον βασιλιά, και ταυτόχρονα δεν ήθελε να δοθεί η εντύπωση στον Παπανδρέου ότι τον παραγκωνίζουν -δεδομένων των υποχρεώσεών των Βρετανών προς τον τελευταίο αφού αυτός ήταν επικεφαλής της κυβέρνησης που τους προσκάλεσε στην Αθήνα, όπως αναφέρεται στα πρακτικά της συνεδρίασης του συμβουλίου, αποφάσισε τελικά -μετά και την δεύτερη άρνηση του Γεωργίου να διορίσει τον αρχιεπίσκοπο αντιβασιλέα- πως η ενδεδειγμένη λύση ήταν ο σχηματισμός κυβέρνησης με πρόεδρο αυτής τον Δαμασκηνό⁷⁴⁷.

Ωστόσο, η πρόταση αυτή δεν ικανοποιεί τους Macmillan και Leeper. Ο Macmillan σε τηλεγράφημά του προς τον Churchill στις 13 Δεκεμβρίου, εκφράζοντας και τον Leeper, επιμένει στην ανάγκη άσκηση μεγαλύτερης πίεσης στον Γεώργιο για τον διορισμό του αρχιεπισκόπου στην αντιβασιλεία, ως την μόνη ενδεδειγμένη λύση, και προσθέτει πως η βρετανική κυβέρνηση μπορεί να κατηγορηθεί πως συνωμοτεί με την εγωιστική (self-defence) πολιτική του βασιλιά.

Επιπλέον, ο Macmillan υποστηρίζει ότι ο αρχιεπίσκοπος δεν θα μπορούσε να πεισθεί να αναλάβει την πρωθυπουργία διότι αυτή η θέση δεν θα του εξασφάλιζε την αναγκαία αποστασιοποίηση από την πολιτική αλλά ούτε και την απαραίτητη πολιτική σταθερότητα. Ο Macmillan τόνισε μάλιστα πως ο Δαμασκηνός πρέπει να κατέχει μια θέση «προστάτη» για το χρονικό διάστημα μέχρι την διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το πολιτειακό και κατέληξε πως η βρετανική κυβέρνηση δεν πρέπει να εγκαταλείψει

⁷⁴⁶ Ο.π. Βλέπε και Memorandum from the King of Greece της 13^{ης} Δεκεμβρίου προς τον Churchill, War Cabinet 15/12/1944, CAB/66/59/40 στο οποίο μεταξύ άλλων ο Γεώργιος αμφισβήτησε την συνταγματικότητα του εγχειρήματος, σημείωσε ότι ο διορισμός αντιβασιλέα θα αποδυνάμωνε την αντίσταση στους επαναστάτες ενώ οι τελευταίοι δεν θα αρκούσαν μόνο στην αντιβασιλεία και σταδιακά θα προέβαλαν και άλλες αξιώσεις.

⁷⁴⁷ War Cabinet 12/12/1944, CAB/65/48/16.

«το μόνο πολιτικό όπλο, τον διορισμό...», το οποίο υπάρχει περίπτωση να την βγάλει «...από το σημερινό πλήρες αδιέξοδο»⁷⁴⁸.

Απαντώντας στο τηλεγράφημα, ο Eden επανέλαβε ότι ο Γεώργιος δέχεται τηλεγραφήματα από την Ελλάδα που τον συμβουλεύουν να μην διορίσει αντιβασιλέα -εκ των οποίων ένα και από τον Παπανδρέου το ίδιο βράδυ- και υπογράμμισε στον Macmillan ότι θα ήταν πιο εύκολο για τον βασιλιά να αποφασίσει εάν οι Έλληνες υπουργοί και ο πρωθυπουργός απευθύνονταν σε αυτόν προτείνοντας τον διορισμό του αρχιεπισκόπου⁷⁴⁹, εννοώντας προφανώς ότι οι Leeper και Macmillan έπρεπε να πείσουν τους Έλληνες να απευθυνθούν στον Γεώργιο συνιστώντας του τον σχηματισμό αντιβασιλείας, όπως σχολιάζει και ο Αμερικανός πρεσβευτής στην Ιταλία, Kirk⁷⁵⁰.

Στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι και η θέση του State Department, όπως εκφράζεται από τον Stettinius σε υπόμνημά του προς τον Roosevelt, είναι πως η κατάσταση θα βελτιωνόταν πολύ αν ο Γεώργιος ενέκρινε την σύσταση αντιβασιλείας και αν προέβαινε σε μια δήλωση που θα αποσαφήνιζε την πρόθεσή του να μην επιστρέψει στην Ελλάδα αν δεν αποφανθεί υπέρ του ένα δημοψήφισμα. Ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών υποστηρίζει την άποψη αυτή διότι, όπως τονίζει στο υπόμνημα, οι βασικές αιτίες της διαμάχης που έχει ξεσπάσει στην Αθήνα εντοπίζονται πρωτίστως στην καχυποψία του ΕΑΜ για τους σκοπούς της υποστηριζόμενης από τους Βρετανούς ελληνικής κυβέρνησης σε ό, τι αφορά την διεξαγωγή αδιάβλητων εκλογών και δημοψηφίσματος για το πολιτειακό και δευτερευόντως στην επιθυμία του ΕΑΜ να ασκήσει την εξουσία που του αναλογεί (exercise its share of power)⁷⁵¹.

Την πρόταση του Stettinius για τον διορισμό αντιβασιλέα και δήλωσης του βασιλιά ότι δεν θα επιστρέψει πριν από το δημοψήφισμα επισημαίνει και ο Αμερικανός πρόεδρος στην επικοινωνία του με τον Churchill. Ο Roosevelt μάλιστα υπογραμμίζει ότι η καχυποψία του ΕΑΜ για τις προθέσεις του βασιλιά υπήρξε η αιτία ή η δικαιολογία (reason-or excuse, perhaps) της στάσης (attitude) του ΕΑΜ και προσθέτει ότι την κατάσταση θα διευκόλυνε και ο ορισμός ημερομηνίας εκλογών,

⁷⁴⁸ War Cabinet 13/12/1944, CAB/65/48/17.

⁷⁴⁹ Eden προς Macmillan 13/12/1944, War Cabinet 15/12/1944, CAB/66/59/40.

⁷⁵⁰ The Ambassador in Italy (Kirk) to the Secretary of State, 15/12/1944, FRUS, V. 5 Greece, σ. 156-158.

⁷⁵¹ Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt 13/12/1944, FRUS, V. 5 Greece, σ. 148-149.

μετά την διασφάλιση της ελεύθερης έκφρασης της λαϊκής βούλησης. Τέλος, ο Αμερικανός πρόεδρος προτείνει στον Churchill την καθολική αποστράτευση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένης της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου⁷⁵².

Στην απάντησή του προς τον Roosevelt, ο Churchill επεσήμανε πως θα ήταν πολύ εύκολο για τους Βρετανούς να αποσυρθούν από την Ελλάδα και επεσήμανε πως το αποτέλεσμα αυτής της αποχώρησης θα ήταν «μια τρομακτική σφαγή και η εγκαθίδρυση ενός κομμουνιστικής έμπνευσης καθεστώτος της άκρας αριστεράς στην Αθήνα». Σημείωσε δε ότι μετά την άρνηση του Γεωργίου να διορίσει τον Δαμασκηνό στην αντιβασιλεία, ο ίδιος δεν μπορεί να υλοποιήσει αυτό το σχέδιο διότι μια τέτοια κίνηση θα συνεπαγόταν συνταγματική εκτροπή. Ο Βρετανός πρωθυπουργός πρόσθεσε πως η αποστράτευση της Ορεινής Ταξιαρχίας -που κατέλαβε το Ρίμινι- και του Ιερού Λόχου -ο οποίος πολέμησε τόσο καλά στο πλευρό των βρετανικών και αμερικανικών στρατευμάτων- όπως σχολίασε, θα αποδυνάμωνε τις ένοπλες δυνάμεις και υπογράμμισε πως δεν μπορεί να επιτρέψει την «σφαγή» των ελληνικών αυτών σχηματισμών, οι οποίες θα μπορούσαν όμως, όπως σχολίασε, να εγκατασταθούν κάπου αλλού βάσει μιας συνολικής μελλοντικής συμφωνίας.

Τέλος, ο Βρετανός πρωθυπουργός υπογράμμισε πως η *υποτιθέμενη*, όπως την χαρακτήρισε, αντίθεση των ΗΠΑ στην ακολουθούμενη από τους Βρετανούς πολιτική στην Ελλάδα, όπως εκφράστηκε στο ανακοινωθέν του Stettinius της 7^{ης} Δεκεμβρίου στον τύπο, έχει προκαλέσει επιπλέον δυσκολίες στην βρετανική κυβέρνηση και υπενθύμισε στον Roosevelt πως οι Βρετανοί επωμίστηκαν το δύσκολο έργο που την στιγμή αυτή διεκπεραιώνουν, μετά την πλήρη συναίνεση του Αμερικανού προέδρου όπως εκφράστηκε στην απάντηση που έδωσε στις 26-27 Αυγούστου στο μήνυμα του Churchill της 17^{ης}-18^{ης} Αυγούστου 1944⁷⁵³.

Να σημειωθεί πως τα δύο αυτά τηλεγραφήματα τα οποία, όπως σημειώσαμε στην εισαγωγή, αναφέρονταν στην συμφωνία του Roosevelt στην πρόταση του Churchill για την όσο το δυνατόν ταχύτερη αποστολή βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα

⁷⁵² President Roosevelt to the British Prime Minister (Churchill) 13/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 150-151.

⁷⁵³ The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt 15/12/1944 και 17/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 154-155 και 159-160 αντιστοίχως. Οι δύο ημερομηνίες στις επικοινωνίες μεταξύ Churchill και Roosevelt προκύπτουν από την διαφορά ώρας μεταξύ Λονδίνου και Ουάσινγκτον, στο ίδιο.

κατά την αποχώρηση των Γερμανών ώστε να αποτραπεί η διασάλευση της τάξης και η ενδεχόμενη απόπειρα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ να καταλάβει την εξουσία, ο Βρετανός πρωθυπουργός τα διανέμει στο υπουργικό συμβούλιο την 19^η Δεκεμβρίου μαζί με την συμφωνία της Καζέρτας «...ώστε οι συνάδελφοί...» του να έχουν υπ' όψει τα έγγραφα αυτά «...καθώς αποτελούν τα θεμέλια της δράσης...» τους «...στην Ελλάδα»⁷⁵⁴.

Η συμφωνία λοιπόν της Καζέρτας, την οποία ο Churchill αυθαίρετα προβάλλει σαν ισχύουσα και μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας αποτελεί, σε συνδυασμό με την προσυπογραφή του Roosevelt για την απόβαση βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα, το άλλοθι της επέμβασής του. Ωστόσο πέρα από το γεγονός ότι η συμφωνία της Καζέρτας δεν ισχύει μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας -το όποιο παρότι ρητώς δεν αναφέρεται ωστόσο τεκμαίρεται⁷⁵⁵- βάση και προϋπόθεση αυτής αποτελεί η εναπόθεση του δικαιώματος της κυβέρνησης για την διοίκηση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων ως προς τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στον στρατηγό Scobie.

Ωστόσο η συμφωνία δεν προβλέπει την επιβολή του νόμου και της τάξης από τον Βρετανό στρατηγό αφού όρος αυτός απαλείφθηκε, ενώ το διάταγμά της 1^{ης} Δεκεμβρίου βάσει του οποίου η Εθνική Πολιτοφυλακή έπρεπε την ίδια μέρα να παραδώσει καθήκοντα στην Εθνοφυλακή και ο ΕΛΑΣ να αποστρατευθεί την 10^η Δεκεμβρίου υπερέβαινε των δικαιωμάτων του Scobie αφού από την μία δεν αφορούσε στρατιωτικές επιχειρήσεις και από την άλλη είχε εκδοθεί χωρίς την έγκριση της ελληνικής κυβέρνησης.

Για αυτόν ακριβώς τον λόγο σαν πράξη διαμαρτυρίας απέναντι στις αυθαιρεσίες του Scobie -ο οποίος σε ανεξάρτητη χώρα με εθνική κυριαρχία επενέβη στα ζητήματα εθνικής ασφάλειας και δημόσιας τάξης παραμερίζοντας την ελληνική κυβέρνηση- παραιτήθηκαν και οι ΕΑΜικοί υπουργοί και εν συνεχεία ο Σιάντος προχώρησε στην επανασύσταση της ΚΕ του ΕΛΑΣ -στις διαταγές της οποίας περιήλθε ο ΕΛΑΣ- ώστε να αναλάβει τις πολιτικές διαπραγματεύσεις αφού η κυβέρνηση εθνικής ενότητας έπαυσε υφιστάμενη.

⁷⁵⁴ War Cabinet 19/12/1944, CAB/66/59/43.

⁷⁵⁵ Η συμφωνία της Καζέρτας υποτίθεται πως υπεγράφη για τα «συμφέροντα του κοινού αγώνα», δηλαδή της απελευθέρωσης της Ελλάδας η οποία επετεύχθη στην ηπειρωτική τουλάχιστον χώρα. Το γεγονός μάλιστα ότι η ελληνική κυβέρνηση και ο Scobie βρίσκονταν τον Νοέμβριο σε επικοινωνία με τον Οθωναίο, ο οποίος βάσει της συμφωνίας του Λιβάνου προοριζόταν για αρχιστράτηγος, δηλώνει την υποτιθέμενη πρόθεση της ελληνικής κυβέρνησης να διορίσει, ως όφειλε, στην αρχηγία των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων Έλληνα αξιωματικό, κάτι που δεν συνέβη εξαιτίας της πρότερης συνεννόησης του Παπανδρέου με τον Scobie με σκοπό την παραμονή του τελευταίου στην θέση του.

Κατά συνέπεια, αυτό που οδήγησε στην αποχώρηση των ΕΑΜικών υπουργών από την κυβέρνηση, στην επανασυγκρότηση της ΚΕ του ΕΛΑΣ και εν συνεχεία στην επέκταση των συγκρούσεων λόγω της μη επίλυσης της κρίσης σε πολιτικό επίπεδο μέσω της κυβερνητικής αλλαγής -στην οποία όλοι συμφώνησαν εκτός από τον Churchill, τις οδηγίες του οποίου τελικά ο Έλληνας πρωθυπουργός επέλεξε να ακολουθήσει- ήταν ακριβώς η μη τήρηση της συμφωνίας της Καζέρτας. Ήταν επιπλέον, η πληθώρα παρεμβάσεων του Scobie στα εσωτερικά ελληνικά ζητήματα και η απροθυμία των αστών υπουργών της κυβέρνησης να προωθήσουν την υλοποίηση των όρων της Συμφωνίας του Λιβάνου και όχι η προσπάθεια του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ να καταλάβει την εξουσία -απόπειρα που υποτίθεται ότι ανάγκασε την βρετανική κυβέρνηση να παρέμβει, όπως προσπαθεί να παρουσιάσει ο Churchill.

Την ίδια στιγμή, ο Έλληνας πρωθυπουργός επιθυμεί να διαρραγούν ολοκληρωτικά οι σχέσεις με το ΚΚΕ. Στις 11 Δεκεμβρίου τηλεγραφεί στον βασιλιά ότι οι κομμουνιστές απαντούν στον ξένο τύπο πως η διευθέτηση της κατάστασης μπορεί να επιτευχθεί με την μεταβολή της κυβέρνησης, ενώ ο ίδιος τονίζει ότι η αιτία της «στάσεως» των κομμουνιστών δεν υπήρξε η σύνθεση της κυβέρνησης αλλά η άρνηση της παράδοσης των όπλων. Ο Παπανδρέου συμπεραίνει πως δεν τίθεται θέμα κυβερνητικής αλλαγής καθόσον αυτό θα αποτελούσε νίκη των κομμουνιστών και επισημαίνει πως «*κυβερνητική συνεργασία μετά Κομμουνιστικού Κόμματος δέον πλέον αποκλεισθεί οριστικώς*» και προσθέτει πως η συνεργασία με τον κομμουνισμό υπήρξε απαραίτητη ώστε να αποτραπεί ο εμφύλιος πόλεμος και από την στιγμή που η «άκρα» Αριστερά τον επεχείρησε «*δέον τουλάχιστον έχωμεν ως αντάλλαγμα την οριστικήν εκκαθάρισιν του Κράτους από αναρχικάς δυνάμεις και την παγίωσιν αληθούς Κράτους Δικαίου*»⁷⁵⁶.

Στα ίδια πλαίσια κινείται η Ελλάς, που σημειώνει: «*Ας μην νομίσουν όμως οι αρχηγοί του ΚΚΕ πως τελικά θα διαφύγουν. Δεν θα εύρουν γωνία που θα τους στεγάσει και θα τους προστατεύσει. Παντού όπου και αν μεταβούν, θα αναπηδήσουν οι τιμωροί των εγκλημάτων και των δολοφονιών των*»⁷⁵⁷ άρθρο που κυκλοφορεί ενώ συνεχίζονται οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της ΚΕ του ΕΛΑΣ και του Scobie για την κατάπαυση των

⁷⁵⁶ Παπανδρέου, ό.π., σ. 243-244.

⁷⁵⁷ Ελλάς, ό.π., 14/12/1944, «Η εκκαθάρισις», σ. 147.

εχθροπραξιών. Λίγες μέρες νωρίτερα η *Ελλάς* δημοσίευε την είδηση της έναρξης λειτουργίας των δικαστηρίων για τους «στασιαστές»⁷⁵⁸.

Έτσι πέρα από την αντίσταση του βασιλιά με την υποστήριξη του Churchill, στο σχέδιο της αντιβασιλείας είναι αντίθετοι και οι Παπανδρέου, Κανελλόπουλος, Σοφούλης και Στεφανόπουλος -καθώς και άλλοι αστοί πολιτικοί, όπως θα δούμε στο 11^ο κεφάλαιο- διότι θεωρούν πως μια τέτοια κίνηση θα ερμηνευόταν από τους κομμουνιστές σαν σημάδι αδυναμίας και θα ενεθάρρυνε τον ΕΛΑΣ. Επιπλέον, οι Παπανδρέου και Σοφούλης είχαν αντιρρήσεις για τον διορισμό συγκεκριμένα του Δαμασκηνού διότι πίστευαν πως θα ήταν πολύ υποχωρητικός προς τους κομμουνιστές⁷⁵⁹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο ηγέτης του κόμματος των Φιλελευθέρων, κόμματος πάγια αντιβασιλικού, ο Στεφανόπουλος του Λαϊκού Κόμματος που μαζί με τον Παπανδρέου και άλλους πολιτικούς ηγέτες και εκπροσώπους είχαν υπογράψει τον Μάρτιο του 1942 πρακτικό στο οποίο κηρύσσονταν υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας και της διεξαγωγής δημοψηφίσματος πριν την επάνοδο του Γεωργίου⁷⁶⁰ και ο Κανελλόπουλος που μαζί με τον Εξηντάρη και τους εκπροσώπους του ΚΚΕ-ΕΑΜ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ είχε υπογράψει τον Αύγουστο του 1943 πρωτόκολλο που απαιτούσε από τον βασιλιά να μην επιστρέψει στην Ελλάδα πριν την διεξαγωγή δημοψηφίσματος⁷⁶¹, προτείνουν τώρα στον βασιλιά να μην αποχωρήσει ούτε προσωρινά από την κεντρική πολιτική σκηνή, αποχώρηση που θα εξομάλυνε την κατάσταση. Η δε επιθυμία του Γεωργίου να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στα τεκταινόμενα προσλαμβάνει κάποιο μανδύα νομιμοποίησης εξαιτίας του αντικομμουνιστικού του λόγου⁷⁶² αλλά και της στήριξης που του παρέχουν τα πολιτικά κόμματα.

Με αυτόν τον τρόπο, ο συνυπεύθυνος για την εγκαθίδρυση της δικτατορίας Μεταξά, βρίσκεται στα πρόσωπα των συγκεκριμένων αστών πολιτικών, πολέμιων θεωρητικά δικτατορικών λύσεων, τους συμμάχους που χρειάζεται στην προσπάθειά του για την διατήρηση του θρόνου του.

⁷⁵⁸ *Ελλάς*, ό.π., 8/12/1944, «Εντός της εβδομάδος αρχίζει η λειτουργία των δικαστηρίων διά τους στασιαστές», σ. 103.

⁷⁵⁹ Alexander, ό.π., σ. 83.

⁷⁶⁰ Παπαστράτης, «Τα αστικά κόμματα...», ό.π., σ. 534.

⁷⁶¹ Παπαστράτης, «Οι κυβερνήσεις εξορίας...», ό.π., σ. 226.

⁷⁶² Ριζάς, ό.π., σ. 84.

Όπως σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου οι αστοί πολιτικοί αντιπαρατάχθηκαν σε οποιεσδήποτε αξιώσεις του ΚΚΕ-ΕΑΜ που εκπορεύονταν από την συμφωνία του Λιβάνου, κατηγορώντας παράλληλα τον Παπανδρέου για υπέρμετρη υποχωρητικότητα προς το ΕΑΜ, έτσι και στην διάρκεια των μαχών του Δεκεμβρίου με κίνητρο τον αντικομμουνισμό τους, δεν διστάζουν να συμμαχήσουν με τον βασιλιά και να τον προτρέψουν να διατηρήσει τον θρόνο του, ώστε από την μία να μην παρουσιαστεί η αντιβασιλεία σαν νίκη του ΕΑΜ και από την άλλη, να μην υπάρξει κάποιο πρόσωπο, το οποίο -με βάση την δική τους θεωρία- θα επιδιώξει τον τερματισμό των εχθροπραξιών και την συμφιλίωση των αντιμαχόμενων παρατάξεων χωρίς την ολοκληρωτική εξόντωση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.

Παρ' ότι στην συνέχεια θα αναγκαστούν να αναθεωρήσουν σχετικά με την σύσταση αντιβασιλείας, εξαιτίας των πιέσεων των Βρετανών αντιπροσώπων, η στάση τους αυτή εξηγείται από την προσπάθεια να επανακτήσουν από την μία τα προνόμια που είχαν πριν την δικτατορία Μεταξά⁷⁶³ και από την άλλη να εξοντώσουν πολιτικά το ΚΚΕ-ΕΑΜ, στις τάξεις του οποίου είχαν προσχωρήσει κοινωνικές ομάδες που προπολεμικά στήριζαν τα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα και τώρα είχαν ριζοσπαστικοποιηθεί. Έτσι, οι Έλληνες αστοί πολιτικοί, ακόμα και αυτοί των δημοκρατικών κομμάτων, επιστρατεύουν όλα τα διαθέσιμα μέσα, ακόμα και την παραμονή του Γεωργίου στον θρόνο του, προκειμένου να εξασφαλίσουν την πρωτοκαθεδρία τους στην πολιτική ζωή του τόπου, την στιγμή που οι λαοί σε παγκόσμιο επίπεδο εκτός από την πάλη για την νίκη επί του φασισμού, αγωνίζονταν για την ανατροπή της προπολεμικής τάξης πραγμάτων και για μια πιο δίκαια και δημοκρατική κοινωνία.

⁷⁶³ Βλ. και το τηλεγράφημα Macmillan προς Churchill της 21^{ης} Δεκεμβρίου στο Κεφάλαιο 11^ο.

Κεφάλαιο 10^ο

Η αντιπρόταση της ΚΕ του ΕΛΑΣ στους όρους του Scobie - Η διακήρυξη της ΚΕ του ΕΑΜ της 15^{ης} Δεκεμβρίου - Οι αντιθέσεις εντός του ΕΑΜικού στρατοπέδου

Η «πολιτική της πείνας»

Η «προδοσία» του ΚΚΕ στην Μακεδονία - Η αναζήτηση υλικής και ηθικής ενίσχυσης από τα γειτονικά κομμουνιστικά κόμματα και την ΕΣΣΔ

Στο στρατόπεδο του ΚΚΕ-ΕΑΜ- ΕΛΑΣ, από την άλλη μεριά, μετά την άφιξη των Macmillan και Alexander -οπότε και οι στρατιωτικές επιχειρήσεις των βρετανικών στρατευμάτων εντείνονται αφού φτάνουν και ενισχύσεις⁷⁶⁴- και την γνωστοποίηση των όρων του Scobie για την κατάπαυση των εχθροπραξιών, παρατηρούμε μια στροφή σε ό, τι αφορά την στάση προς την βρετανική πολιτική, καθώς η επίθεση στις μεθόδους της γενικεύεται πέρα από τα πρόσωπα των Leeper και Scobie. Έτσι, ο Ριζοσπάστης σε κύριο άρθρο του με τίτλο «Να τι θέλει ο λαός κύριε Μακμίλλαν!» σημειώνει πως ενώ τους προηγούμενους μήνες το καλωσόρισμα προς τους Βρετανούς ήταν πραγματικό και ειλικρινές, από την άφιξη των Macmillan και Alexander μεταβλήθηκε σε κατάρα τόσο φρικτή όσο και «ο θάνατος που σκορπούν τόσο σπάταλα τα αεροπλάνα, τα κανόνια και τα τανκς του κ. Σκόμπυ». Ο Ριζοσπάστης επισημαίνει την εμπλοκή της Βρετανίας σε έναν πόλεμο γοήτρου και την μετατροπή της πολεμικής στρατηγικής της σε δολοφονική εις βάρος του ελληνικού λαού⁷⁶⁵ και παράλληλα χαρακτηρίζει τους Leeper και Scobie «κακούς δαίμονες της Ελλάδας» τονίζοντας πως το «γεροντικό πείσμα» του Churchill στον πόλεμο κατά του ελληνικού λαού επιδεινώνει «το γόητρο και το κύρος της γηραιάς Αλβιόνος»⁷⁶⁶.

Επιπλέον, για μια ακόμη φορά ο Ριζοσπάστης υπογραμμίζει τα πάγια αιτήματα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δηλαδή την αναγκαιότητα της απεμπλοκής των Άγγλων από μια καθαρά ελληνική υπόθεση, της παραίτησης του Παπανδρέου και της συγκρότησης κυβέρνησης πραγματικής εθνικής ενότητας για την άμεση διεξαγωγή δημοψηφίσματος ενώ για πρώτη φορά αναφέρεται στην ανάγκη συγκρότησης

⁷⁶⁴ Βλ. και Ελλάς, ό.π., 12/12/1944, «Βρετανικά στρατιωτικά ενισχύσεις καταφθάνουν συνεχώς εις τας Αθήνας», σ. 135, 14/12/1944, «Ανακοινωθέν του κ. Σκόμπυ. Η άφιξης και άλλων ενισχύσεων», σ. 151-152, και ραδιοτηλεγραφήματα Σιάντου προς τις οργανώσεις 13/12/1944, Φ=7/32/245 και 16/12/1944, Φ=7/32/254, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁷⁶⁵ Ριζοσπάστης, 14/12/1944, «Να τι θέλει ο λαός κ Μακμίλλαν!».

⁷⁶⁶ Ριζοσπάστης, 16/12/1944, «Οι όροι του λαού».

αντιβασιλείας⁷⁶⁷ την οποία χαρακτηρίζει εχέγγυο που δεν θα επιτρέψει τις ξένες επεμβάσεις και μεσολαβήσεις αφού «θα κλείσει τον δρόμο επιστροφής του Γλυξμπουργκ»⁷⁶⁸.

Παράλληλα, η ΚΕ του ΕΛΑΣ στις 14 Δεκεμβρίου, απαντώντας στους όρους του Scobie, δήλωσε πως μέχρι την οριστική επίλυση του στρατιωτικού ζητήματος είναι πρόθυμη να αποσύρει τα τμήματα του ΕΛΑΣ από την Αθήνα και τον Πειραιά στην γενική γραμμή που καθορίζεται από την 3^η Δεκεμβρίου σε μήνυμα του Βρετανού στρατηγού (Ελευσίνα, Ασπρόπυργο, Λιόσια, Κηφισιά, φράγμα Μαραθώνα, Παλλήνη, Κορωπί, Πρασονήσι) ζητώντας την ταυτόχρονη προσωρινή απομάκρυνση της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου από την Αθήνα και τον Πειραιά, τον αφοπλισμό της χωροφυλακής, την πραγματική φυλάκιση των Ταγμάτων Ασφαλείας μέχρι την δίκη τους και την τήρηση της συμφωνίας της Καζέρτας βάσει της οποίας οι βρετανικές δυνάμεις δεν επεμβαίνουν στα εσωτερικά της Ελλάδας. Επιπλέον η ΚΕ του ΕΛΑΣ ζητά ο πολιτικός κόσμος ανεπηρέαστος να σχηματίσει το ταχύτερο δυνατόν κυβέρνηση πραγματικής εθνικής ενότητας που θα ρυθμίσει το πολιτειακό, το στρατιωτικό και όλα τα προβλήματα του Ελλάδας⁷⁶⁹.

Τις προτάσεις του ΕΛΑΣ θα χαρακτηρίσουν συμβιβαστικές οι Βρετανοί αξιωματικοί Woodhouse και Byford⁷⁷⁰ αφού η ΚΕ αποδέχεται την εκκένωση της Αττικής από τον ΕΛΑΣ αλλά θέλει την ταυτόχρονη απομάκρυνση των κυβερνητικών στρατευμάτων που πολεμούσαν εναντίον του ΕΛΑΣ καθώς υπήρχε ο φόβος ότι οι οργανώσεις αυτές και κυρίως οι δωσιλογικές παρακρατικές ομάδες θα προχωρούσαν σε αντίποινα⁷⁷¹. Εξάλλου όπως τονίζει η ΚΕ του ΕΑΜ, στις συνομιλίες μεταξύ Scobie και ΕΛΑΣ δεν έγινε κανένας λόγος για τις παραστρατιωτικές φασιστικές δυνάμεις και επισημαίνει πως «ούτε λίγο ούτε πολύ ο κ. Σκόμπυ ζητούσε να παραδοθεί ο Λαός άοπλος στα χέρια των δυνάμεων του»⁷⁷².

Οι όροι της ΚΕ του ΕΛΑΣ διευκρινίζονται με την διακήρυξη της ΚΕ του ΕΑΜ της 15^{ης} Δεκεμβρίου όπου γίνεται σαφές ότι ο ΕΛΑΣ δεν πολεμάει για την κατάληψη της εξουσίας. Στην διακήρυξή της, η ΚΕ του ΕΑΜ αφού επισημαίνει πως η στάση

⁷⁶⁷ Ριζοσπάστης, 14/12/1944, «Να τι θέλει ο λαός κ Μακμίλαν!».

⁷⁶⁸ Ριζοσπάστης, 16/12/1944, «Οι όροι του λαού».

⁷⁶⁹ Ριζοσπάστης, 16/12/1944, «Για να σταματήσουν οι εχθροπραξίες τι ζήτησε η ΚΕ του ΕΛΑΣ», ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 52-53.

⁷⁷⁰ Κέδρος, ό.π., σ. 254.

⁷⁷¹ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 94.

⁷⁷² «Ανακοίνωση της ΚΕ του ΕΑΜ» 12/12/1944, Χατζής, ό.π., σ. 266-268.

αναμονής των παλαιών πολιτικών κομμάτων που αποσκοπεί σε μικροκομματικά οφέλη τα κάνει συνυπεύθυνα για την καταστροφή της χώρας, υπογραμμίζει πως το ΕΑΜ, το οποίο εξουσιάζει όλη την Ελλάδα με εξαίρεση κάποιους δρόμους της Αθήνας, θα μπορούσε να προβεί στην συγκρότηση ανεξάρτητου κυβερνητικού οργάνου. Όπως σημειώνει η διακήρυξη, το ΕΑΜ δεν προχώρησε στην κίνηση αυτή αφού παρά τα πυρά που δέχεται από την αντίδραση, «*παραμένει πιστό στις θεμελιώδεις αρχές της εθνικής ενότητας, της ομαλής δημοκρατικής εξέλιξης και της υπεράσπισης των ζωτικών συμφερόντων του έθνους*».

Στην συνέχεια η ΚΕ επισημαίνει ξεκάθαρα πως το ΕΑΜ «*Δεν θέλει να καταλάβει την εξουσία. Δεν θέλει κανενός είδους πραξικόπημα. Δεν θέλει κυβέρνηση μονομερή της Αριστεράς*» και υπογραμμίζει πως δέχεται ακόμα και σήμερα να έρθει σε διαπραγματεύσεις για την εξεύρεση πολιτικής λύσης προτείνοντας ως βάση συνεννόησης αυτά που πρότεινε και η ΚΕ του ΕΛΑΣ, δηλαδή την τήρηση της συμμαχικής αρχής και της συμφωνίας της Καζέρτας ως προς την μη επέμβαση στα εσωτερικά των άλλων χωρών, τον σχηματισμό κυβέρνησης πραγματικής εθνικής ενότητας για την προκήρυξη εκλογών και δημοψηφίσματος, την καθολική αποστράτευση όλων των εθελοντικών σωμάτων και την συγκρότηση εθνικού στρατού με κανονική στρατολογία και εκκαθάριση των στελεχών από τα αρμόδια στρατιωτικά όργανα, την τήρηση όσων συμφωνήθηκαν στον Λίβανο και εξαγγέλθηκαν στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης για εκκαθάριση των σωμάτων ασφαλείας και των δημοσίων υπηρεσιών και την τιμωρία των δωσιλόγων, ενώ για πρώτη φορά επισήμως αναφέρεται στην ανάγκη σύστασης αντιβασιλείας που θα μπορέσει να αντιμετωπίσει ειρηνικά οποιαδήποτε κυβερνητική κρίση. Τέλος, η διακήρυξη καταλήγει πως αν και η προσπάθεια αυτή αποτύχει, η ευθύνη δεν θα βαρύνει το ΕΑΜ καθώς ο λαός θα συνεχίσει τον δίκαιο και ιερό αγώνα «*για την Δημοκρατία, για την ανεξαρτησία της Χώρας, για την προκοπή του τόπου*»⁷⁷³.

Ενώ ο Ριζοσπάστης σχολιάζει πως η αποδοχή από την ΚΕ του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ της αποχώρησης του ΕΛΑΣ από την Αττική υπό αυτές τις προϋποθέσεις διαπνέεται από «*πνεύμα πατριωτισμού και εθνικής συνείδησης*» που πάντα χαρακτήριζε το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ και από ένα «*αίσθημα ευθύνης για τα γενικότερα συμφέροντα του*

⁷⁷³ Ριζοσπάστης, 16/12/1944, «Οι όροι για την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη και την ανεξαρτησία της Ελλάδας. Διακήρυξη της ΚΕ του ΕΑΜ».

συμμαχικού αγώνα»⁷⁷⁴, η Ελλάδα, αντιθέτως, ερμηνεύει τις προσπάθειες κατάπαυσης των εχθροπραξιών εκ μέρους του ΚΚΕ σαν πολιτικό ελιγμό στον οποίο αναγκάστηκε να προβεί αφού διαπίστωσε την δυναμική ήττα του μετά το αιματοκύλισμα της Ελλάδας⁷⁷⁵.

Η Ελλάδα καταγγέλλει πως το ΚΚΕ ανακάλυψε ξαφνικά ότι ο Παπανδρέου είναι φασίστας μόνο όταν ο τελευταίος ζήτησε τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ και υπογραμμίζει πως ο μόνος λόγος για τον οποίο το ΚΚΕ επεδίωξε να διατηρήσει την υλική του δύναμη ήταν για να επιβάλει την δικτατορία του⁷⁷⁶, ερμηνεύοντας για άλλη μια φορά τις πολιτικές επιδιώξεις του ΚΚΕ-ΕΑΜ για κυβερνητική αλλαγή, εκδημοκρατισμό του στρατού και εκκαθάριση των δωσιλόγων, σαν προσπάθειες επιβολής κομμουνιστικής δικτατορίας. Επιπλέον σημειώνει πως κανένας πολιτικός ελιγμός δεν μπορεί να εξασφαλίσει *«εις τους χθεσινούς εγκληματίες νέας επάλξεις διά την επανάληψιν του δολοφονικού των έργου»*, υπογραμμίζοντας πως δεν ηττάται ο ΕΛΑΣ για να κερδίσει το ΕΑΜ και πως οι ηγέτες του εγκλήματος δεν πρέπει να έχουν αυταπάτες ότι θα αναρριχηθούν στην εξουσία διά της πολιτικής οδού επειδή η στρατιωτική απέτυχε⁷⁷⁷ ζητώντας για αυτόν τον σκοπό, εκ μέρους του ελληνικού λαού όπως σημειώνει, *«την αυστηράν, την παραδειγματικήν τιμωρίαν των υπεύθυνων στασιαστών»*⁷⁷⁸.

Να σημειώσουμε στο σημείο αυτό, πως παρότι η απόφαση της ΚΕ του ΕΑΜ, λήφθηκε ομόφωνα, από την έναρξη της μάχης της Αθήνας υπάρχουν διαφοροποιήσεις εντός του ΕΑΜ για την πολιτική που πρέπει να ακολουθηθεί απέναντι στην κυβέρνηση και τους Βρετανούς και για την συνέχιση ή όχι της ένοπλης σύγκρουσης. Ενδεικτικό της κατάστασης είναι αυτό που σημειώνει ο Ρούσος: *«Ο πρώην πρόεδρος της ΠΕΕΑ καθηγητής Α. Σβώλος, μετά την παραίτηση των υπουργών της Αριστεράς, προέκρινε να μείνει στην ζώνη του κυβερνητικού ελέγχου, την κατοπινή “Σκομπία”, να κρύβεται στο σπίτι του υπουργού (της ΕΚΚΑ) Γ. Καρτάλη και αλλού. Ήταν δείγμα ασυμφωνίας του με την πολιτική της ένοπλης σύγκρουσης, κράτησε όμως σε όλη την διάρκεια των συγκρούσεων στάση “ειρηνευτική”, μεσολαβητική... Ο Ηλ. Τσιριμώκος κρύβεται σε διάφορα σπίτια της Αθήνας και κρατά επαφή με το ΕΑΜ. Οι Καλομοίρης*

⁷⁷⁴ Ριζοσπάστης, 16/12/1944, «Οι όροι του λαού».

⁷⁷⁵ Ελλάδα, ό.π., 16/12/1944, «Πολιτικός ελιγμός», σ. 161.

⁷⁷⁶ Ελλάδα, ό.π., 17/12/1944, «Τι μας χωρίζει», σ. 169-170.

⁷⁷⁷ Ελλάδα, ό.π., 16/12/1944, «Πολιτικός ελιγμός», σ. 161.

⁷⁷⁸ Ελλάδα, ό.π., 17/12/1944, «Τι μας χωρίζει», σ. 169-170.

και Στρατής -ρεφορμιστές μέλη της ΚΕ του ΕΑΜ- στέλνονται μαζί με τον Ρούσο και άλλους στο εξωτερικό»⁷⁷⁹.

Ο Τσιριμώκος στο ημερολόγιό του σημειώνει: «Προς τους κομμουνιστές πρέπει να λεχθεί πως το Κομμουνιστικό Κόμμα μόνο του έκαμε πράξεις που μπόρεσαν να θεωρηθούν σαν επαναστατικές χωρίς να ρωτήσει κανένα και χωρίς κανείς να του δώσει την εντολή, την συμβουλή, την άδεια.... Μας επιθυμεί ως κάλυμμα. Μα, ενδίδοντας, έχουμε επιτύχει το αντίθετο. Ζημία του αριστερού κινήματος, διότι αποφασίζουν ό, τι θέλουν και όπως θέλουν. Δεν εβγάλαμε πέρα τις συνέπειες του Λιβάνου όπως έπρεπε, και είναι λάθος μας», ενώ εκφράζει την δυσαρέσκειά του για την παρουσία του Πορφυρογένη ενώπιον του Scobie ως εκπροσώπου του ΕΑΜ με την δήλωση πως το ΕΑΜ διευθύνει και τον ΕΛΑΣ⁷⁸⁰.

Έτσι, στην συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ που πραγματοποιήθηκε στις 13 και 14 Δεκεμβρίου, τμήμα των σοσιαλιστών αξίωσε την εξεύρεση «άμεσης συμφιλιωτικής λύσης» αφού θεωρούσαν πως αν η πολεμική αντιπαράθεση συνεχιζόταν, η αντίσταση αναπόφευκτα θα συντριβόταν με απρόβλεπτους κινδύνους για το έθνος γενικά και το αριστερό κίνημα ειδικά⁷⁸¹. Επιπλέον, όπως ενημέρωνε ο Leeper το Λονδίνο, σύμφωνα με αξιόπιστη πηγή, ο Σβώλος σε επικοινωνία του με τον Ζεύγο επεσήμανε στον τελευταίο πως έπρεπε να παραδοθούν και να δεχθούν τους όρους του Scobie καθώς η συνεχής ενίσχυση των βρετανικών στρατευμάτων δεν επέτρεπε καμία σκέψη νίκης επί των Βρετανών και υπογράμμιζε ότι η καλύτερη εγγύηση ότι η Δεξιά δεν θα προχωρούσε σε αντίποινα ήταν η παρουσία των βρετανικών δυνάμεων⁷⁸².

Παρά την διαφορετική τοποθέτηση μέρους των σοσιαλιστών, οι τελευταίοι δεν διαχώρισαν τις θέσεις τους από το ΚΚΕ -κατά την διάρκεια των Δεκεμβριανών- και δεν ενέδωσαν στις πιέσεις της κυβέρνησης και των Άγγλων που τους ζητούσαν να καταγγείλουν την «επίθεση του ΚΚΕ», αφού όπως σημείωναν δεν μπορούσαν να μαχαιρώσουν πίσωπλάτα τους συναγωνιστές τους -κάτι που ο Τσιριμώκος δεν θα διστάσει να κάνει κατά τις διαπραγματεύσεις στην Βάρκιζα, την κατάλληλη δηλαδή

⁷⁷⁹ Ρούσος, ό.π., σ. 342-343. Για την αποστολή του ΚΚΕ-ΕΑΜ στο εξωτερικό βλ. παρακάτω.

⁷⁸⁰ Χατζής, ό.π. σ. 256 «Ημερολόγιο Τσιριμώκου», εγγραφή 12^{ης} Δεκεμβρίου, βλ. και Hagen Fleischer, "The National Liberation Front (ΕΑΜ) 1941-1947. A reassessment", στο συλλογικό: *Greece at the crossroads. The civil war and its legacy*, John Iatrides, Linda Wringley, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania (University Park), 1995, σ. 75

⁷⁸¹ Fleischer, ό.π.

⁷⁸² Leeper προς FO 14/12/1944, FO 371/43737 R 20406.

στιγμή όπως είχε πει και στον Παπανδρέου στα μέσα Νοεμβρίου- ούτε να διατηρήσουν ουδέτερη στάση, η οποία θα ερμηνευόταν ως εγκατάλειψη⁷⁸³.

Για την στάση αυτή των μη κομμουνιστών, η εφημερίδα *Ελλάς* εκφράζοντας τις θέσεις της κυβέρνησης, σημειώνει πως ενώ οι ΕΑΜικοί υπουργοί προσπάθησαν πάντοτε να συγκρατήσουν τους κομμουνιστές και απεύχονται την επικράτηση της κομμουνιστικής δικτατορίας που επιχειρείται, τονίζει ότι είναι συνυπεύθυνοι της τραγωδίας καθώς συμπαραιτούμενοι με τους κομμουνιστές⁷⁸⁴ αποτέλεσαν τους σιωπηρούς συνεργάτες τους, παρέχοντας «αμέριστον την ηθικήν συνδρομήν τους εις το έργο της αλληλοσφαγής». Επισημαίνει δε πως η ουδετερότητα που προσπαθούν να επιδείξουν αποτελεί «καταχθόνιο ελιγμό υποστηρίξεως του ΚΚΕ» ειδάλλως θα έπρεπε δημοσίως να καταδίκάζαν το πραξικόπημα, όπως σχολιάζει, των κομμουνιστών⁷⁸⁵.

Η *Ελλάς*, κάνοντας ένα επιπλέον βήμα υπογραμμίζει πως «υπάρχουν αριστεροί και σοσιαλισταί οι οποίοι εμφανίζονται μεν ως σοσιαλισταί, εις το βάθος όμως είναι κρυπτοκομμουνισταί και αντισοσιαλισταί» και τονίζει πως «η σημερινή σύγκρουση μεταξύ της βίας και της Ελευθερίας της Δικτατορίας και της Δημοκρατίας, της Τρομοκρατίας και της Τάξεως» δίνει την ευκαιρία στον λαό να ξεχωρίσει ποιοι είναι «οι πραγματικοί δημοκράται από τους δήθεν τοιούτους και οι τίμιοι σοσιαλισταί από τους κρυπτοκομμουνιστάς» αφού οι δημοκράτες και σοσιαλιστές είναι όσοι στηρίζουν την κυβέρνηση και μάχονται με επικεφαλής τον «Δημοκράτη και Σοσιαλιστή κ. Παπανδρέου» για την επικράτηση της ελευθερίας και του νόμου ενώ αντιθέτως οι κρυπτοκομμουνιστές κατατάσσονται στο στρατόπεδο το οποίο επιχειρεί «να επιβάλει τρομοκρατική δικτατορία ενός μικρού, οπλισμένου κόμματος»⁷⁸⁶.

Ίσως ο Παπανδρέου, στην βάση αυτών των σκέψεων και σε μια προσπάθεια να καταδείξει τα δημοκρατικά και σοσιαλιστικά του φρονήματα αλλά και να επανακτήσει την δημοτικότητα του η οποία επλήγη λόγω των παραχωρήσεών του προς την «άκρα» Αριστερά όπως ο ίδιος δήλωσε⁷⁸⁷ αποφάσισε, εν μέσω των μαχών, να ιδρύσει το «Αριστερό Μέτωπο». Σε αυτό προσχώρησαν το Δημοκρατικό

⁷⁸³ Fleischer, *ό.π.*, Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 61.

⁷⁸⁴ Για άλλη μια φορά επιχειρείται να προβληθεί πως πρώτα παραιτήθηκαν οι κομμουνιστές, την στιγμή που ο Σιάντος προσπαθούσε να μεταπείσει τους σβωλικούς να μην παραιτηθούν και αφού το έκαναν, τους ακολούθησαν και οι κομμουνιστές.

⁷⁸⁵ *Ελλάς*, *ό.π.*, 11/12/1944, «Η ευθύνη των ΕΑΜικών υπουργών», σ. 127-129.

⁷⁸⁶ *Ελλάς*, *ό.π.*, 12/12/1944, «Σύγκρουσις βίας και ελευθερίας», σ. 134-135.

⁷⁸⁷ *Ελλάς*, *ό.π.*, 12/12/1944. «Δηλώσεις του Προέδρου της κυβέρνησεως κ. Παπανδρέου», ανταπόκριση από το Λονδίνο 12^{ης} Δεκεμβρίου, σ. 136-137.

Σοσιαλιστικό Κόμμα πρόεδρος του οποίου ήταν ο ίδιος, το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα (Κανελλόπουλος), το Εργατικό και Αγροτικό Κόμμα (Δημοκρατική Ένωση - παλαιό κόμμα Παπαναστασίου), η «Ένωση Σοσιαλιστών», μια ομάδα «Φιλελευθέρων», μια ομάδα Αγροτικών καθώς και άλλες πολιτικές ομάδες και ανεξάρτητες προσωπικότητες, όπως σχολιάζει η *Ελλάς*. Στα σχόλια της εφημερίδας αξίζει να σημειωθεί πως χαρακτηρίζει την ίδρυση του Μετώπου εξαιρετικής σημασίας γεγονός καθώς *«μεταξύ της δεξιάς των παλαιών κομμάτων και της άκρας αριστεράς, η οποία βαρύνεται με την τρομεράν ευθύνην της αντεθνικής στάσεως, συγκροτείται η Ελληνική Αριστερά»* που θα υψώσει την σημαία της *«πραγματικής λαϊκής δημοκρατίας»*. Σημειώνει δε ότι προσχώρησαν και ομάδες του ΕΑΜ οι οποίες αποσχίστηκαν από αυτό λόγω της αντίθεσής τους στην *«αντεθνική στάση του»*⁷⁸⁸.

Ο Παπανδρέου στις δηλώσεις του για το Αριστερό Μέτωπο, αφού σημείωσε ότι *«άκρα Δεξιά δεν υπάρχει στην Ελλάδα εκτός από έναν περιορισμένο αριθμό μεμονωμένων ατόμων»*, επεσήμανε ότι σκοπεύει στην *«σύνθεσιν της Ελευθερίας και Κοινωνικής Δικαιοσύνης»* και αυτό που διαχωρίζει τον δικό του αριστερό χώρο από την «άκρα» Αριστερά είναι ότι η τελευταία θέλει να επιβάλει την δική της δικτατορία και εκείνο που τον διαχωρίζει από την Δεξιά είναι ότι ο ίδιος είναι υπέρμαχος της σοσιαλιστικής αλλαγής και όχι του καπιταλισμού. Σημείωσε δε ότι το Αγροτικό Κόμμα έφυγε από το ΕΑΜ⁷⁸⁹ και πως στο Αριστερό Μέτωπο θα προσχωρήσουν και δυνάμεις της ΕΛΔ⁷⁹⁰.

Παρότι δεν υπάρχουν ενδείξεις, όπως επικαλείται ο Παπανδρέου για προσχώρηση τμήματος της ΕΛΔ στο Αριστερό Μέτωπο, να σημειώσουμε πως ενώ στην Αθήνα, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις εντός του ΕΑΜικού στρατοπέδου, η ενότητα στους κόλπους του διατηρείται, δεν συμβαίνει το ίδιο στην Θεσσαλονίκη. Έτσι, αυτό που επισημοποιείται τον Ιανουάριο του 1945, οπότε μέλη του ΣΚΕ και της ΕΛΔ Θεσσαλονίκης μεταβαίνουν στην Αθήνα -κέντρο των πολιτικών διαπραγματεύσεων, με την κινητοποίηση των βρετανικών μυστικών υπηρεσιών- και δηλώνουν ότι τα κόμματά τους δεν συναποφάσισαν την στρατιωτική ρήξη του Δεκεμβρίου αλλά ενεπλάκησαν σε αυτήν με αποκλειστική υπαιτιότητα του ΚΚΕ, ζητώντας παράλληλα

⁷⁸⁸ *Ελλάς, ό.π.*, 23/12/1944, «Ιδρυσις Λαϊκού Μετώπου», σ. 225- 226.

⁷⁸⁹ Το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδος, με πρόεδρο τον Κ. Γαβριηλίδη το οποίο ήταν από ένα τα κόμματα που μαζί με το ΚΚΕ προχώρησαν στην ίδρυση του ΕΑΜ, δεν αποχώρησε από το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Το Αγροτικό Δημοκρατικό Κόμμα του Μυλωνά είναι αυτό που θα συνεργαστεί με τον Παπανδρέου.

⁷⁹⁰ *Ελλάς, ό.π.*, 24/12/1944, «Το Αριστερόν Μέτωπον», σ. 235-237.

από τους ΕΛΑΣίτες να καταθέσουν τα όπλα τους⁷⁹¹, κάνει την εμφάνισή του από τον Δεκέμβρη, ενώ η αντίθεση του ΣΚΕ-ΕΛΔ στην σύγκρουση θα οδηγήσει αργότερα στην αποχώρησή τους από το ΕΑΜ. Έτσι, ενώ Σιάντος θα ζητήσει από τον Στρίγκο διευκρινιστικούς λόγους για την στάση του Σοσιαλιστικού Κόμματος στην Μακεδονία και θα υπογραμμίσει: «Καταβάλατε κάθε προσπάθειαν αποκατάστασιν ομαλών συναγωνιστικών σχέσεων» σημειώνοντας πως για να διευκολυνθεί η κατάσταση μπορούν να μην καταγγέλλουν την στάση των Βρετανών γενικά αλλά των Leeper και Scobie συγκεκριμένα⁷⁹², η Ελλάδα θα δίνει εύσημα στην στάση του ΣΚΕ και της ΕΛΔ Θεσσαλονίκης. Όπως σημειώνει, ο ελληνικός λαός «δηλώνει όλον του τον σεβασμό, την συμπάθειαν και την εκτίμησιν» σε εκείνους που είχαν το πολιτικό θάρρος και τον πατριωτισμό να μην παρασυρθούν ή ανεχθούν τις αποφάσεις του ΚΚΕ, σε αντίθεση όπως υπογραμμίζει, με τους εν Αθήναις ηγέτες των κομμάτων τους⁷⁹³.

Εν τω μεταξύ στις προτάσεις της ΚΕ του ΕΛΑΣ της 14^{ης} Δεκεμβρίου ο Scobie απάντησε στις 16 Δεκεμβρίου πως είναι ευτυχής που ο ΕΛΑΣ δέχεται την απομάκρυνσή του από την Αττική αλλά ο ίδιος πρέπει να επιμείνει στο ζήτημα του πλήρους αφοπλισμού του ΕΛΑΣ. Επιπλέον αναφέρει ότι ο Ιερός Λόχος βρίσκεται εκτός Αττικής και διαψεύδει -ψευδόμενος- ότι οι άνδρες των Ταγμάτων Ασφαλείας συμμετέχουν στις μάχες, ενώ τονίζει ότι ο αφοπλισμός της χωροφυλακής άπτεται του γενικότερου θέματος του αφοπλισμού των στρατιωτικών ομάδων. Θεωρεί δε ότι τα βρετανικά στρατεύματα δεν έχουν παραβεί τους όρους της Συμφωνίας της Καζέρτας, σημειώνει ότι η επιστροφή της Ορεινής Ταξιαρχίας στους στρατώνες της θα πραγματοποιηθεί αν εκπληρωθούν οι δύο όροι του (εκκένωση Αττικής και αφοπλισμός των υποστηρικτών του ΕΛΑΣ Αττικής), οπότε και θα ειδοποιήσει τον Alexander να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για την αποκατάσταση της ομαλότητας και της αποκατάστασης των δημοκρατικών ελευθεριών όλων των Ελλήνων, ανεξαρτήτως φρονήματος -όπως είχε αναφέρει και στις 12 Δεκεμβρίου⁷⁹⁴.

Ωστόσο, η στρατιωτική κατάσταση στην Αθήνα δεν είναι ξεκάθαρη, αφού όπως σημειώνει ο αρχιστράτηγος Alexander δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι η αντίσταση του

⁷⁹¹ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 61-62. Την στάση του ΣΚΕ-ΕΛΔ Θεσσαλονίκης ο Βρετανός πρεσβευτής θα εκμεταλλευτεί στο έπακρο κάνοντας λόγο για διάσπαση του ΕΑΜ, στο ίδιο σ. 62-63.

⁷⁹² Σιάντος προς Λεωνίδα Στρίγκον, Μακεδονίαν, 16/12/1944, Φ=7/32/255, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁷⁹³ Ελλάδα, *ό.π.*, 19/12/1944, «Άξιοι τιμής», σ. 187.

⁷⁹⁴ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, *ό.π.*, σ. 55, Leeper προς FO 16/12/1944, FO 371/43737 R 21045.

ΕΛΑΣ μειώνεται και ζητά νέες ενισχύσεις⁷⁹⁵, οι οποίες, όπως έχουμε αναφέρει, αποσπώνται από το ιταλικό μέτωπο. Έτσι παρά την ανησυχητική επίθεση των Γερμανών στις Αρδέννες και τις δυσκολίες των συμμάχων στην Ιταλία, από τις 15 έως τις 25 Δεκεμβρίου, με 1.650 αεροπορικές μεταφορές οι Βρετανοί αποβιβάζουν στην Αθήνα 1.413 τόνους (4.374.000 λίμπρες) πολεμικού υλικού μεταξύ των οποίων τανκς και τεθωρακισμένα οχήματα, δύο πλήρεις βρετανικές μεραρχίες καθώς και ισχυρές μονάδες αποικιακού πεζικού και μια ακόμη ταξιαρχία της 4^{ης} ινδικής μεραρχίας⁷⁹⁶, ενώ μέχρι τις 28 Ιανουαρίου 1945 έχουν φτάσει στην Ελλάδα 75.000 Άγγλοι⁷⁹⁷.

Παράλληλα ο Alexander στις 15 Δεκεμβρίου, αντιλαμβανόμενος τον πολύ μεγάλο βαθμό έκθεσης των βρετανικών στρατευμάτων, διατάσσει να αντικαταστήσει ο Hawkesworth τον Scobie -τον οποίο ενώ αρχικά ήθελε να απομακρύνει εντελώς, μετά από τις παραινήσεις που δέχθηκε, διατήρησε φαινομενικά ως αρχηγό των βρετανικών στρατευμάτων⁷⁹⁸. Επιπλέον, προκειμένου να αποδεσμεύσει βρετανικές δυνάμεις, διατάσσει την δημιουργία ελληνικών ταγμάτων Εθνοφυλακής τα οποία θα διοικήσουν αξιωματικοί του ελληνικού στρατού και στα οποία θα στρατολογηθούν ταγματασφαλίτες⁷⁹⁹, άνδρες της Χ και άλλων δωσιλογικών και παραστρατιωτικών - φασιστικών οργανώσεων που στην διάρκεια της κατοχής είχαν εμπλακεί σε φονικές συμπλοκές με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, τάγματα τα οποία μέσα στις επόμενες εβδομάδες φθάνουν τους 15.000 άνδρες⁸⁰⁰.

Το σχέδιο του Hawkesworth είχε ως εξής: οι Βρετανοί καταλάμβαναν μόνο όσες περιοχές μπορούσαν να κρατήσουν, έκαναν έρευνες σε όσες κατοικίες περιέρχονταν στην κατοχή τους και συνελάμβαναν όσους σχετίζονταν με τον ΕΛΑΣ, τους οποίους μετέφεραν σε στρατόπεδα αιχμαλώτων πολέμου⁸⁰¹. Εάν δεν σημειώνονταν

⁷⁹⁵ War Cabinet 16/12/1944, CAB/65/48/18.

⁷⁹⁶ Κέδρορ, *ό.π.*, σ. 253.

⁷⁹⁷ Baerentzen, Close, *ό.π.*, σ. 124.

⁷⁹⁸ *Ό.π.*, σ. 121-122. Ο Alexander υποστηρίζει πως ο αρχιστράτηγος Alexander αντικατέστησε τον Scobie λόγω της απαισιοδοξίας του τελευταίου, Alexander, *ό.π.*, σ. 83.

⁷⁹⁹ Κωστόπουλος, *ό.π.*, σ. 72.

⁸⁰⁰ Baerentzen, Close, *ό.π.*, σ. 122-123, βλ. και *Ελλάς, ό.π.*, 11/12/1944, «Πρόσκλησις εφέδρων αξιωματικών και οπλιτών. Ποίαι κλάσεις καλούνται υπό τα όπλα». σ. 129-130, 14/12/1944, «Πρόσκλησις υπό τα όπλα και νέων εφεδρικών κλάσεων», σ. 148-149, 16/12/1944, «Οι έφεδροι των κλάσεων 1934-1940. Καλούνται εξ ολοκλήρου της περιφέρειας Διοικήσεως Πρωτευούσης και παρεπιδημούντες ενταύθα», σ. 161-162.

⁸⁰¹ Για τους αιχμαλώτους, βλ. αναλυτικά στο Κεφάλαιο 14^ο.

πυροβολισμοί για 24 ώρες στην περιοχή⁸⁰², διένεμαν γεύματα στους κατοίκους ώστε να εξασφαλίσουν την συνεργασία τους και στην συνέχεια σε κάθε συνοικία έμπαιναν οι εθνοφύλακες οι οποίοι ερευνούσαν τα σπίτια για τυχόν εναπομείναντες ΕΛΑΣίτες και κρυμμένα όπλα, απαγορεύοντας ταυτόχρονα οποιαδήποτε επαφή των κατοίκων με τον ΕΛΑΣ. Παράλληλα οι βρετανικές δυνάμεις αποδεδειγμένα και προχωρούσαν στην επόμενη περιοχή⁸⁰³.

Εξάλλου, η απαγόρευση κυκλοφορίας που ισχύει από την 3^η Δεκεμβρίου, επεκτείνεται. Συγκεκριμένα η ανακοίνωση της στρατιωτικής διοίκησης Αθηνών αναφέρει πως η κυκλοφορία στην κυβερνητική ζώνη επιτρέπεται μόνο από τις 12.00 έως τις 14.00 και οποιοδήποτε άτομο (με εξαίρεση τους Βρετανούς στρατιώτες, τους αστυνομικούς, δημοσίους υπαλλήλους, υπαλλήλους του συμμαχικού στρατηγείου και ιατρούς και επισήμους του Ερυθρού Σταυρού -οι οποίοι και πάλι στις ώρες απαγόρευσης θα κυκλοφορούν με δική τους ευθύνη) κυκλοφορεί πέραν των ωρών αυτών, θα συλλαμβάνεται ενώ σε περίπτωση αντίστασής του ενδέχεται να πυροβοληθεί. Παράλληλα, κάθε ιδιοκτήτης και γενικώς υπεύθυνος ακινήτου (ακόμα και νοσοκομείων, ξενοδοχείων, σχολείων) οφείλει να συντάξει πίνακα των ενοίκων του και για οποιαδήποτε τροποποίηση οφείλει να ενημερώσει το οικείο αστυνομικό τμήμα⁸⁰⁴.

Η πολιτική των βρετανικών στρατευμάτων να διανέμουν τρόφιμα για να εξασφαλίσουν την συνεργασία του πληθυσμού συνδυάζεται με την έλλειψη τροφίμων που παρατηρήθηκε κατά την διάρκεια των μαχών του Δεκέμβρη. Τον επισιτισμό της πρωτεύουσας κατά την διάρκεια της κατοχής είχε αναλάβει η σουηδοελβετική Μεικτή Επιτροπή Περίθαλψης (Joint Relief Commission), η οποία συνέχισε να διαχειρίζεται και να διανέμει τρόφιμα και μετά την απελευθέρωση μαζί με άλλες οργανώσεις και κυρίως την ML (Military Liaison) Συμμαχική Υπηρεσία Αρωγής, η οποία ήταν αμιγώς βρετανική. Στην συνέχεια όφειλε να αναλάβει η UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) - Οργανισμός Περίθαλψης και

⁸⁰² Αυτό διότι αρχικά οι Βρετανοί καταλάμβαναν μια περιοχή και στην συνέχεια περνούσαν αμέσως στην επόμενη με αποτέλεσμα ο ΕΛΑΣ, κατά την διάρκεια κυρίως της νύχτας, να ανακαταλαμβάνει την εκάστοτε «εκκαθαρισμένη» περιοχή, βλ. και The Ambassador in Italy (Kirk) to the Secretary of State, 14/12/1944, "Situation in Greece as of December 9 has been reported to AFHQ by British Ambassador", FRUS V. 5 Greece, σ. 153-154.

⁸⁰³ Baerentzen, Close, *ό.π.*, σ. 122-123.

⁸⁰⁴ *Ελλάς, ό.π.*, 14/12/1944, «Η κυκλοφορία εις τας οδούς. Ανακοίνωσις της Στρατιωτικής Διοικήσεως» (υπογραφή Κατσώτα), σ. 150-151.

Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών. Ωστόσο οι συγκρούσεις εντός της πόλης - ειδικά κατά τις πρώτες ημέρες- εμπόδισαν την περίθαλψη του πληθυσμού αφού οι αποθήκες τροφίμων ήταν διάσπαρτες στις συνοικίες και ο δρόμος που οδηγούσε στα κέντρα διανομών διέσχιζε εχθρικές ζώνες. Τα πλοία δε που κατευθύνονταν στον Πειραιά για την εκφόρτωση εφοδίων ανακλήθηκαν⁸⁰⁵.

Παρότι τις δύο πρώτες εβδομάδες των μαχών η επισιτιστική βοήθεια δεν σημείωσε μεγάλη πρόοδο, στην πορεία έγινε δυνατή στις υπό βρετανικό έλεγχο περιοχές η διανομή αλευριού και γάλακτος, ενώ μετά τις 19 Δεκεμβρίου ξεκίνησε η διανομή συσσιτίων και κρέατος, και από τις 21 Δεκεμβρίου και έπειτα η βοήθεια στις περιοχές αυτές ήταν σε πλήρη εξέλιξη⁸⁰⁶. Έτσι, ο υπουργός Εφοδιασμού, Τσάτσος που από τις 8 Δεκεμβρίου είχε δηλώσει πως η κυβέρνηση κάνει ό, τι μπορεί για την τροφοδοσία του πληθυσμού σημειώνοντας την ελπίδα να γίνει δυνατή η άμεση διανομή τροφίμων «εις τας εκκαθαριζόμενας περιοχάς των Αθηνών και του Πειραιώς»⁸⁰⁷, έκανε σαφές πως προϋπόθεση για την διανομή των τροφίμων αποτελούσε η στρατιωτική ήττα και αποχώρηση του ΕΛΑΣ από κάθε συνοικία, προϋπόθεση η οποία καταδίκαιζε τον άμαχο πληθυσμό σε λιμοκτονία. Ο κυβερνητικός τύπος όμως καθιστά υπεύθυνο το ΚΚΕ για την μη διανομή τροφίμων καταγγέλλοντας ότι με την «στάση» του κατά του κράτους καταδικάζει τον πληθυσμό σε θάνατο από την πείνα⁸⁰⁸.

Από την άλλη πλευρά, την διανομή στις ΕΑΜοκρατούμενες συνοικίες ανέλαβε η Παναθηναϊκή Επιτροπή⁸⁰⁹ η οποία σε καθημερινές σχεδόν συναντήσεις της με μέλη της UNRRA και του Ερυθρού Σταυρού δεν κατόρθωσε την πραγματοποίηση της διανομής τροφίμων παρά μόνο από τις 20 Δεκεμβρίου και έπειτα καθώς η έλλειψη μεταφορικών μέσων δεν επέτρεπε την διανομή σε πολλές συνοικίες ταυτόχρονα⁸¹⁰, ενώ μεγάλα προβλήματα είχαν οι ανατολικές συνοικίες της Αθήνας αφού ήταν πιο

⁸⁰⁵ Βασιλική Λάζου, «Ο επισιτισμός της Αθήνας κατά την διάρκεια των Δεκεμβριανών - Η μάχη της διατροφής και η μάχη της προπαγάνδας», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας*, Δεκέμβρης '44, Οι μάχες στις γειτονιές της Αθήνας, Δεκέμβριος 2010, σ. 113-114. Να σημειωθεί επίσης πως από τις 5 Δεκεμβρίου ο πληθυσμός Αθηνών - Πειραιώς παρέμεινε χωρίς θέρμανση και ηλεκτρισμό και από τις 11 Δεκεμβρίου χωρίς ύδρευση, υπηρεσίες που αποκαταστάθηκαν μετά από πέντε εβδομάδες, στο ίδιο σ. 113.

⁸⁰⁶ *Ο.π.*, σ. 116.

⁸⁰⁷ *Ελλάς, ό.π.*, 9/12/1944, «Δηλώσεις του υπουργού Εφοδιασμού κ. Τσάτσου», σ. 109-110.

⁸⁰⁸ Ενδεικτικά: *Ελλάς, ό.π.*, 11/12/1944, «Οι τρομοκράται κομμουνισταί καταδικάζουν τον λαόν εις πείναν», σ. 133, 15/12/1944, «Οι τρομοκράται δυσχεραίνουν το έργο της ΕΜ-ΕΛ», σ. 157-158.

⁸⁰⁹ Λάζου, *ό.π.*, σ. 118.

⁸¹⁰ *Ο.π.*, σ. 120, *Ριζοσπάστης*, 21/12/1944, «Οι λαϊκές επιτροπές συνεχίζουν τις διανομές. Ξαναρχίζουν οι ανταλλαγές με τις επαρχίες».

απομονωμένες και είχαν υποστεί βομβαρδισμούς από τα βρετανικά στρατεύματα, οι οποίοι είχαν καταστήσει την μεταφορά των εφοδίων ιδιαίτερα δυσχερή⁸¹¹.

Επειδή ακριβώς οι Βρετανοί βρίσκονταν σε πλεονεκτική θέση σε σχέση με την διαθεσιμότητα αλλά και την διανομή τροφίμων -λόγω των μεταφορικών μέσων που διέθεταν, είχαν την δυνατότητα να επιτρέπουν ή να απαγορεύουν τις διανομές ανάλογα με τις περιστάσεις ενώ υπόσχονταν την παροχή τροφίμων μόλις κάποια περιοχή «απελευθερωνόταν»⁸¹². Έτσι το ΕΑΜ κατήγγειλε ότι ο Scobie εμποδίζει τις διανομές των τροφίμων και με τα εξοντωτικά αυτά μέσα προσπαθεί να εξανδραποδίσει τον λαό⁸¹³. Παράλληλα, ο Ριζοσπάστης υπογράμμισε τις προσπάθειες του ΕΑΜ για την διανομή τροφίμων⁸¹⁴ ενώ η ΚΕ του ΕΑΜ έκανε έκκληση στον λαό να βοηθήσει με εράνους σε είδος και αποστολές τροφίμων⁸¹⁵ και τόνιζε: «*Αδέρφια, ενισχύσατε τους μαχητές του ΕΛΑΣ. Ενισχύσατε την Αθήνα και τον Πειραιά. Κάθε επαρχιακή πόλη, κάθε χωριό, κάθε καλύβα πρέπει να στείλει ψωμί και τρόφιμα στον λαό της Αθήνας και του Πειραιά*»⁸¹⁶, ενώ σε όλες τις επαρχίες πραγματοποιούνταν θεατρικές παραστάσεις και γιορτές για την αποστολή των εσόδων τους στην πρωτεύουσα⁸¹⁷.

Και ο Σιάντος στα τηλεγραφήματά του προς τις οργανώσεις τονίζοντας ότι «ο λαός Αθηνών - Πειραιώς μαστίζεται από πείνα» ζητούσε την αποστολή τροφίμων και την διενέργεια πανελλαδικού εράνου για την ενίσχυση του ΕΛΑΣ και του λαού της πρωτεύουσας⁸¹⁸ ενώ διαμήνυσε πως η ΕΤΑ (Επιμελητεία του Αντάρτη) μπορούσε να προβεί στην επίταξη τμήματος της παραγωγής των μεγάλων παραγωγών κόβοντας αποδείξεις⁸¹⁹. Οι εκκλήσεις του Σιάντου, που διαβίβαζε πως ο «πληθυσμός (βρίσκεται) *προ κινδύνου μαζικών θανάτων πείνης*», για την ανάγκη συγκέντρωσης τροφίμων θα συνεχισθούν σε όλη την διάρκεια των Δεκεμβριανών⁸²⁰.

⁸¹¹ Λάζου, ό.π.

⁸¹² Ό.π., σ. 122, 124.

⁸¹³ Ενδεικτικά: Ριζοσπάστης, 14/12/1944, «Έκκληση του ΕΑΜ στον λαό των επαρχιών».

⁸¹⁴ Ενδεικτικά: Ριζοσπάστης, 6/12/1944, «Το ΕΑΜ πέτυχε διανομή τροφίμων», 13/12/1944, «Συνεννοήσεις ΕΑΜ και ΕΣ για την διανομή τροφίμων».

⁸¹⁵ Ριζοσπάστης, 14/12/1944, «Έκκληση του ΕΑΜ στον λαό των επαρχιών».

⁸¹⁶ «Έκκληση της ΚΕ του ΕΑΜ προς τον ελληνικό λαό», Μπαρτζιώτας, ό.π., σ. 380

⁸¹⁷ Λάζου, ό.π., σ. 122.

⁸¹⁸ Σιάντος προς οργανώσεις 13/12/1944, Φ=7/32/245 και 14/12/1944, Φ=7/32/246, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁸¹⁹ Σιάντος προς οργανώσεις 14/12/1944, Φ=7/32/248, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁸²⁰ Σιάντος προς οργανώσεις 19/12/1944, Φ=7/32/264 και 23/12/1944, Φ=7/32/270, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα βρετανικά στρατεύματα, παρά τις όποιες προθέσεις για τον επισιτισμό τμήματος του πληθυσμού, χρησιμοποίησαν την «πολιτική της πείνας» εις βάρος του ΕΑΜ και των οπαδών του προκειμένου να επιτύχουν *την ηθική, πολιτική και φυσική εξόντωση τους*. Να σημειωθεί επίσης ότι σε τουλάχιστον δύο περιπτώσεις -όπου υπάρχει η σχετική αναφορά από Αμερικανούς, μέλη της UNRRA- καμουφλαρισμένα αυτοκίνητα του Ερυθρού Σταυρού αποβίβαζαν οπλισμένους Έλληνες στρατιώτες και ένστολους αστυνομικούς, ενώ μετά το τέλος των συγκρούσεων δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *New York Herald Tribune* αναφορά μέλους της UNRRA που κατήγγειλε ότι οι Βρετανοί χρησιμοποιούσαν τα φορτηγά του Ερυθρού Σταυρού για να μεταφέρουν πυρομαχικά και ενόπλους⁸²¹.

Παράλληλα, ενώ οι Βρετανοί ανησυχούν για τυχόν επέκταση των συγκρούσεων στην υπόλοιπη Ελλάδα⁸²² ο Σιάντος, όπως σημειώσαμε δεν ήθελε την επέκτασή τους εκτός Αθηνών, ούτε και την συσσώρευση πολυάριθμων τμημάτων του ΕΛΑΣ στην Αττική, ενώ ακόμα και στις 17 Δεκεμβρίου διέταξε να μην χτυπηθούν βρετανικές δυνάμεις που κατευθύνονταν στην Αθήνα⁸²³. Παράλληλα σε τηλεγραφήματά του προς τις οργανώσεις τόνιζε συνεχώς την ανάγκη των λαϊκών κινητοποιήσεων διαμαρτυρίας σε όλη την Ελλάδα ώστε να ενισχυθεί ηθικά η μάχη της πρωτεύουσας⁸²⁴.

Επιπροσθέτως, ο γραμματέας του ΚΚΕ ενώ αντιλαμβάνεται πως ο αγώνας παίρνει χαρακτήρα διαρκείας⁸²⁵, διατάσσει να χτυπηθούν οι δυνάμεις του Ζέρβα στην Ήπειρο. Για να δικαιολογήσει την αποστολή τόσο πολυάριθμων δυνάμεων του ΕΛΑΣ, γεγονός που είχε προκαλέσει την απορία των επιτελικών αξιωματικών του ΕΛΑΣ -αφού οι δυνάμεις αυτές θα μπορούσαν να κατευθυνθούν προς Αθήνα- χρησιμοποίησε την δικαιολογία ότι ο Ζέρβας ετοιμαζόταν να χτυπήσει τα νώτα του ΕΛΑΣ⁸²⁶.

⁸²¹ Λάζου, *ό.π.*, σ. 126.

⁸²² Βλ. Salonika προς Athens 12/12/1944, FO 371/43737 R 23738. Στο τηλεγράφημα σημειώνεται πως το ΕΑΜ καλεί σε γενική απεργία για να διαμαρτυρηθεί για την επέμβαση των Βρετανών στην Ελλάδα και πως ο τοπικός τύπος γίνεται όλο και πιο επιθετικός προς τους Βρετανούς. Επιπλέον σημειώνεται πως υπάρχουν εκθέσεις που αναφέρονται σε αύξηση της κυκλοφορίας όπλων.

⁸²³ Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 358, Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 349.

⁸²⁴ Σιάντος προς οργανώσεις 14/12/1944 Φ=7/32/248 και 23/12/1944, Φ=7/32/270, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁸²⁵ Σιάντος προς οργανώσεις 15/12/1944, Φ=7/32/251, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁸²⁶ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 91, βλ. και Σιάντος προς οργάνωση Ηπείρου 14/12/1944, Φ=7/32/247, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ, όπου ο γραμματέας του ΠΓ σημειώνει πως ο Ζέρβας θέλει να επιβάλλει βασιλοφασιστική δικτατορία και παράλληλα ζητάει να οργανωθεί παλλαϊκός πόλεμος κατά του Ζέρβα. Ο επιτελικός αξιωματικός του ΕΛΑΣ, Μακρίδης, ο οποίος στην έκθεσή του αναφέρει ότι

Και ενώ έτσι έχει η κατάσταση, ο αστικός τύπος προκειμένου να πλήξει την εικόνα και τον αγώνα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ισχυρίζεται, όπως και στην διάρκεια του Νοεμβρίου, πως το ΚΚΕ επιδιώκει την αυτονομία της Μακεδονίας. Για προπαγανδιστικούς λόγους καταγγέλλει την «αντεθνική» πολιτική του ΚΚΕ ενώ αναφέρεται και στην δράση «ξένων» στοιχείων εντός του ΕΛΑΣ και μάλιστα αυτών που αποτελούσαν τα στρατεύματα κατοχής. Έτσι, η *Ελλάς* με σειρά άρθρων της αναφέρεται τόσο στην ύπαρξη Βουλγάρων, Γερμανών και Ιταλών στις τάξεις του ΕΛΑΣ⁸²⁷ όσο και στην συνεργασία του ΚΚΕ με τους Βούλγαρους για την αυτονομία της Μακεδονίας. Αναφέρει δε πως στην δυτική Μακεδονία το ΕΑΜ διακηρύσσει ότι αγωνίζεται για την δημιουργία σλαβομακεδονικού κράτους, επισημαίνει πως από τα βόρεια σύνορα εισδύουν «ξένα στοιχεία» και υπογραμμίζει πως το ελληνικό στοιχείο στις περιοχές αυτές υφίσταται «*πρωτοφανείς πιέσεις και διώξεις από τους τρομοκράτες*»⁸²⁸.

Παράλληλα η *Ελλάς* σημειώνει πως η αυτονομιστική κίνηση του ΕΑΜ-ΚΚΕ εκδηλώνεται με ποικίλες ενέργειες, η σοβαρότερη από τις οποίες είναι η αποστολή πληρεξούσιου αντιπροσώπου σε αντάρτικη οργάνωση όμορης χώρας, και υπογραμμίζει πως γίνεται προσπάθεια με διάφορους τρόπους από το ΚΚΕ-ΕΑΜ ώστε να προκληθούν ξένες επεμβάσεις «*μη αποκλειόμενης και της δυναμικής τοιαύτης εκ Βουλγαρίας*»⁸²⁹. Αναφέρει δε πως ο στρατηγός του ΕΛΑΣ Μπακιρτζής θέλει την απόσπαση της Μακεδονίας διότι του υποσχέθηκαν ότι θα είναι ο ηγέτης του αυτόνομου μακεδονικού κράτους, που όπως υποστηρίζει η εφημερίδα, το ΚΚΕ

βασικά αίτια του δυσμενούς για τον ΕΛΑΣ αποτελέσματος του αγώνα ήταν -μετά την αρχική κακή γενική κατανομή των δυνάμεων του ΕΛΑΣ και την έλλειψη γενικού σχεδίου ενέργειας- η μη επισυσσώρευση γύρω από το επίκεντρο της Αττικής επαρκών δυνάμεων πριν την έναρξη του ένοπλου αγώνα και η μη επισυσσώρευση γύρω από το επίκεντρο της Αττικής επαρκών δυνάμεων πριν την έναρξη της αποφασιστικής φάσης του αγώνα, Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, *ό.π.*, σ. 217 υποστηρίζει ότι κατά του Ζέρβα έπρεπε να διατεθούν το πολύ 6.000 άνδρες του ΕΛΑΣ, στο ίδιο σ. 221, ενώ η ΚΕ του ΕΛΑΣ διέθεσε την 21^η Δεκεμβρίου κατά την έναρξη του επιθετικού αγώνα 13.600 άνδρες, στο ίδιο σ. 224. Προσθέτει δε ότι αντί στην Αττική να διατεθούν 30.000 άνδρες, στο ίδιο σ. 222, η ΚΕ διέθεσε κατά την έναρξη του σποραδικού αγώνα την 3^η Δεκεμβρίου 10.000 περίπου άνδρες και κατά την έναρξη της αποφασιστικής επίθεσης την 7^η Δεκεμβρίου 14.000-15.000 άνδρες, στο ίδιο σ. 224. Και ο Σιάντος επισημαίνει ότι σε όλη την διάρκεια των μαχών οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ στην Αθήνα δεν ξεπέρασαν τις 15.000, Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, *ό.π.*, σ. 15.

⁸²⁷ *Ελλάς, ό.π.*, Ανακοινωθέντα του Scobie, 6^{ης} και 7^{ης} Δεκεμβρίου, σ. 87, 101 αντιστοίχως, 9/12/1944 «Γερμανοί-Βούλγαροι-ΕΛΑΣ» σ. 107, 22/12/1944, «Γερμανός εις τας τάξεις του ΕΛΑΣ», σ. 215, 25/12/1944, «Βούλγαροι, Ιταλοί και Γερμανοί εις τον ΕΛΑΣ», σ. 251.

⁸²⁸ *Ελλάς, ό.π.*, 16/12/1944, «Η νέα ανομολόγητος προδοσία του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ», σ. 164-166, 21/12/1944, «Τα όργανα των Εαμβουλγάρων εις την δυτικήν Μακεδονίαν», σ. 210-211.

⁸²⁹ *Ελλάς, ό.π.*, 17/12/1944, «Νέα στοιχεία διά την προδοσίαν ΕΑΜ-ΕΛΑΣ εις Μακεδονίαν», σ. 174-175.

ευαγγελιζόταν από το 1943 οπότε και είχε έρθει σε επαφή με την Βουλγαρία και την Αλβανία⁸³⁰.

Ενδεικτικό της στάσης της Ελλάς είναι το γεγονός ότι καταγγέλλει την πραγματοποίηση διαδηλώσεων με *αντιαγγλικά αισθήματα* στην Θεσσαλονίκη και άλλες πόλεις των οποίων αίτημα είναι η μη επέμβασή των Βρετανών στα εσωτερικά της Ελλάδας ενώ καταγγέλλει την απαίτηση των κομμουνιστικών εφημερίδων της Βορείου Ελλάδος για αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων από την Μακεδονία⁸³¹. Και η εφημερίδα *Ελευθερία* δημοσιεύει πληροφορίες σχετικά με την διείσδυση βουλγαρικών ανταρτοσωμάτων στην Μακεδονία, τα οποία, όπως αναφέρει συνδράμουν το ΚΚΕ στην σύλληψη εθνικοφρόνων πολιτών⁸³².

Για τις καταγγελίες αυτές από την κυβερνητική πλευρά για την «προδοτική» στάση του ΚΚΕ-ΕΑΜ σε ό, τι αφορά την Μακεδονία ο Σιάντος θα διαβιβάσει στην Σόφια: *«Άγγλοι και Έλληνες φασίστες διά αντιπερισπασμόν κατά λαϊκού αγώνα μας εμφανίζονται υπερασπιστές ελληνικής Μακεδονίας δήθεν απεκομένης από Βουλγάρους. Παρακαλούμε κάνετε παν δυνατόν αφαιρεθεί κάθε πρόσχημα ενισχύον σκοπούς ελληνικού φασισμού και Άγγλων υποστηρικτών του»*⁸³³.

Να σημειώσουμε ωστόσο πως υπήρχε επικοινωνία μεταξύ των Ελλήνων κομμουνιστών με τα κομμουνιστικά κόμματα Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας,

⁸³⁰ Ελλάς, *ό.π.*, 19/12/1944, «Οι διευθύνοντες του ΚΚΕ-ΕΑΜ συνεργάζονται Βουλγάρων», σ. 190-192. Αντιθέτως, το ΚΚΕ το καλοκαίρι του 1943 είχε έρθει σε επαφή με τα κομμουνιστικά κόμματα Αλβανίας και Γιουγκοσλαβίας για την δημιουργία Κοινού Βαλκανικού Στρατηγείου προκειμένου να διευκολυνθούν οι στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά των Γερμανών, κάτι που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε, βλ. αναλυτικά Χατζής, *ό.π.*, τ. Β', σ. 205-224.

⁸³¹ Ελλάς, *ό.π.*, 16/12/1944, «Η νέα ανομολόγητος προδοσία του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ», 164-166.

⁸³² *Ελευθερία*, 22/12/1944, «Αι ειδήσεις του τελευταίου εικοσιτετραώρου», 2^η σ.

⁸³³ Σιάντος προς Σόφιαν 19/12/44, Φ=7/32/265, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ. Με άλλο τηλεγράφημά του, ο γραμματέας του ΠΓ του ΚΚΕ έχει ζητήσει να παρακολουθούνται οι κινήσεις των σλαβομακεδονικών τμημάτων, Σιάντος προς Αναστασιάδη, Καβάλα, 19/12/1944, Φ=7/32/263, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ, καθώς, όπως έχουμε σημειώσει ο ΕΛΑΣ μέχρι αρχές Νοεμβρίου έδινε μάχες με Σλαβομακεδόνες αυτονομιστές στην δυτική Μακεδονία, ενώ η Ομάδα Μεραρχιών Μακεδονίας του ΕΛΑΣ μετά την αποχώρηση των Γερμανών έμοιαζε με συνοριακή φρουρά. Στο ίδιο τηλεγράφημα ο Σιάντος ζητά πληροφορίες για τις κινήσεις των Τούρκων καθώς υπήρχαν πληροφορίες για εισαγωγή όπλων από τα ελληνοτουρκικά σύνορα προς εξοπλισμό των εθνικιστικών οργανώσεων της Θράκης. Να σημειωθεί πως τηλεγράφημα του Σουηδού πρεσβευτή στην Τουρκία, Μούτινγκ, προς την κυβέρνηση του της 15^{ης} Δεκεμβρίου αναφέρει ότι η βρετανική κυβέρνηση είχε απευθυνθεί στην Άγκυρα προκειμένου να διερευνήσει κατά πόσο ήταν διατεθειμένη να στείλει στην Ελλάδα στρατεύματα κατοχής για να χρησιμοποιηθούν σαν αστυνομικές δυνάμεις. Σύμφωνα με το ίδιο τηλεγράφημα ορισμένοι υπουργοί της τουρκικής κυβέρνησης αποδέχτηκαν την πρόταση. Ωστόσο το σχέδιο δεν προχώρησε, ενώ η σοβιετική κυβέρνηση -της οποίας οι σχέσεις με την τουρκική κυβέρνηση ήταν οξυμμένες και λόγω του καθεστώτος των Στενών των Δαρδανελίων- και η οποία πρέπει να είχε ενημερωθεί σχετικά, έδειξε ιδιαίτερη ψυχρότητα στον Τούρκο πρεσβευτή όταν εκείνος μετέβη στην Μόσχα, όπως σημειώνεται στο τηλεγράφημα του Σουηδού πρεσβευτή, Μαθιόπουλος, *ό.π.*, σ. 26-31.

προκειμένου να ζητηθεί ηθική και υλική υποστήριξη του ΕΑΜικού κινήματος και του ΕΛΑΣ κατά της επέμβασης των Βρετανών, και δεν αφορούσε την αυτονομία της Μακεδονίας.

Ο Στ. Αναστασιάδης, μέλος του ΠΓ του ΚΚΕ, ο οποίος είχε σταλεί αρχικά στην Βουλγαρία⁸³⁴, στις 15 Νοεμβρίου βρισκόταν στο Βελιγράδι προκειμένου να έρθει σε επαφή με τον Tito. Στην συνάντησή τους στην οποία ήταν παρών και ο Α. Τζήμας -αντιπρόσωπος του ΠΓ του ΚΚΕ και του ΓΣ του ΕΛΑΣ στο Βελιγράδι- ο Tito στο θέμα του αποπλισμού συμβούλευσε τους Έλληνες «να αντέξουν και όχι μόνο να μην παραδώσουν τα όπλα, αλλά να μαζέψουν και άλλα»⁸³⁵.

Ο Αναστασιάδης σε νέα αποστολή του στο Βελιγράδι στα τέλη του Νοεμβρίου ξανασυναντήθηκε με τον Tito οπότε και του έθεσε το ζήτημα της στήριξης εκ μέρους του γιουγκοσλαβικού κομμουνιστικού κόμματος του ελληνικού αγώνα σε περίπτωση που οι Βρετανοί επέμβουν στα εσωτερικά της Ελλάδας με στρατιωτικά μέτρα. Ο Ρούσος σημειώνει ότι σύμφωνα με τον Α. Τζήμα, που ήταν παρών, και του μετέφερε τα λεχθέντα, η απάντηση του Tito ήταν «Θα σας στηρίζουμε φτάνει να το αποφασίσετε»⁸³⁶. Ωστόσο, λίγες μέρες αργότερα, όταν είχε ξεκινήσει η σύγκρουση με τους Άγγλους, οπότε και ο Τζήμας κλήθηκε από το ΠΓ του ΚΚΕ να επιστρέψει στην Ελλάδα, όταν έθεσε εκ νέου το ζήτημα της βοήθειας στον Tito, ο τελευταίος

⁸³⁴ Βλ. και Εμφύλιος πόλεμος. Έγγραφα από τα γιουγκοσλαβικά και βουλγαρικά αρχεία, ό.π., σ. 153. Ραδιοτηλεγράφημα του Kostov προς τον Dimitrov για την άφιξη του Αναστασιάδη στην Σόφια.

⁸³⁵ Μπάφ, ό.π., σ. 72-73. Εδώ να σημειώσουμε ότι σύμφωνα με τα Κεντρικά Κομματικά Αρχεία στην Σόφια, σε έγγραφο του κομμουνιστικού κόμματος Γιουγκοσλαβίας που ενημερώνει την βουλγαρική ηγεσία για την συνάντηση της ελληνικής αντιπροσωπείας με τον Tito, ο τελευταίος φαίνεται να δήλωσε στους Έλληνες πως οι Γιουγκοσλάβοι αντέδρασαν αποφασιστικά σε ό, τι επιχείρησαν οι Άγγλοι να κάνουν στην Γιουγκοσλαβία και να τους προέτρεψε να κάνουν και εκείνοι το ίδιο, χωρίς όμως να οξύνουν τις σχέσεις με τους Βρετανούς σε τέτοιο σημείο που να φτάσουν σε σύγκρουση. Στην τελευταία πρόταση του ίδιου εγγράφου όμως σημειώνεται ότι «στο τέλος ο Στρατάρχης υποσχέθηκε ηθική και υλική βοήθεια στο ΚΚΕ», Έγγραφα από τα γιουγκοσλαβικά και βουλγαρικά αρχεία, ό.π., σ. 155-158. Για το ίδιο έγγραφο (προφανώς) διαφορετική θέση έχει ο Φαράκος, ο οποίος σημειώνει ότι ο Tito είπε στους Έλληνες να αντιδράσουν αποφασιστικά χωρίς να φτάσουν στην σύγκρουση αλλά χωρίς να σημειώνει ότι το ίδιο έγγραφο κάνει λόγο για παροχή υλικής και ηθικής βοήθειας στο ΚΚΕ, Γρηγόρης Φαράκος, «Απελευθέρωση με ένοπλη σύγκρουση. Η στάση και οι θέσεις του ΚΚΕ» στο συλλογικό: Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα και προσεγγίσεις, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 92.

⁸³⁶ Όπως έχουμε σημειώσει σε προηγούμενο κεφάλαιο, στα κατεσχεμένα από τους Βρετανούς, έγγραφα του ΚΚΕ που βρίσκονται στο WO υπάρχει τηλεγράφημα προς το ΚΚΕ από τον «Στέργιο» (Στέργιος Αναστασιάδης). Το εν λόγω τηλεγράφημα διαμήνυε στον Σιάντο πως ο ΕΛΑΣ δεν θα έπρεπε να αποπλισθεί υπό τους όρους του Παπανδρέου αλλά δεν αναφερόταν σε γιουγκοσλαβική υποστήριξη προς τους Έλληνες κομμουνιστές.

απάντησε πως ήταν ακόμα νωρίς για να παρασχεθεί βοήθεια στους Έλληνες, αλλά έπρεπε σύμφωνα με αυτόν, η μάχη να συνεχισθεί⁸³⁷.

Επιπλέον, όπως σημειώσαμε και πιο πάνω, με απόφαση της ΚΕ του ΕΑΜ της 2^{ας} Δεκεμβρίου, στάλθηκε στο εξωτερικό ελληνική αντιπροσωπεία προκειμένου να ζητήσει υλική και διπλωματική βοήθεια. Όπως σημειώνει ο Ρούσος, μέλος της αντιπροσωπείας, όταν έφθασαν στην Γιουγκοσλαβία εξαιτίας του φόβου διεθνών περιπλοκών, τους κράτησαν ινκόγκνιτο. Χωρίς να αναφέρει λεπτομέρειες, σημειώνει πως πήγαν και στην Σόφια προκειμένου να ζητήσουν τα ίδια και καταλήγει: *«Το συμπέρασμα των επισκέψεων και συνομιλιών στην Σόφια και το Βελιγράδι ήταν πως η διεθνής στιγμή δεν επέτρεπε συγκεκριμένη βοήθεια προς τον αγώνα μας και ούτε υπήρχε τρόπος να προωθηθούμε σε άλλες χώρες. Επιστρέψαμε άπρακτοι στην πατρίδα. Καταστεναχωρημένοι, όχι όμως και παραξενεμένοι»*⁸³⁸.

Πιο συγκεκριμένα, όταν στις 7 Δεκεμβρίου, ο Ρούσος έφτασε στην Σόφια ζήτησε από τον Τ. Kostov, γενικό γραμματέα της ΚΕ του Κομμουνιστικού Κόμματος Βουλγαρίας, συμβουλές και βοήθεια για να μεταβεί στην Μόσχα. Επιπλέον διαβιβάστηκε στον Βούλγαρο ηγέτη Dimitrov, πρώην γενικό γραμματέα της Κομμουνιστικής Διεθνούς και υπεύθυνο της ΕΣΣΔ για εξωτερικά θέματα, ο οποίος βρισκόταν στην Μόσχα, τηλεγράφημα του Ρούσου. Στο τηλεγράφημα ζητούσε ηθική υποστήριξη, όπλα και τρόφιμα και επιπλέον αναφερόμενος στην Σοβιετική Ένωση έγραφε: *«Μπορούμε να περιμένουμε από την πλευρά των κοινών μας φίλων ενεργητική μεσολάβηση ενάντια στην αγγλική επέμβαση, και σε ποιο βαθμό μπορούμε να περιμένουμε κάποια βοήθεια και ποια;»* και στην περίπτωση που αυτό δεν ήταν εφικτό ρωτούσε ποια θα ήταν η συμβουλή του⁸³⁹.

Ο Dimitrov, έχοντας ενημερώσει τον Molotov, υπουργό Εξωτερικών της ΕΣΔ, απαντούσε στις 9 Δεκεμβρίου: *«Εξηγείστε προσωπικά και φιλικά στον Ρούσο, ότι στην τωρινή κατάσταση οι Έλληνες φίλοι δεν μπορούν να υπολογίζουν σε ενεργητική μεσολάβηση από εδώ. Ο ερχομός του εδώ είναι επικίνδυνος πολιτικά και μη σκόπιμος.*

⁸³⁷ Ρούσος, *ό.π.*, σ. 346-347, βλ. και Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 534, υπ. 104.

⁸³⁸ *Ο.π.*, σ. 347. Ο Wittner σημειώνει πως ο Ρούσος στις 18 Δεκεμβρίου καθοδόν προς την Μόσχα για να κάνει έκκληση για βοήθεια συνελήφθη από τους Σοβιετικούς, οι οποίοι ανεπίσημα τον έστειλαν πίσω στα ελληνικά σύνορα τρεις μέρες μετά, Wittner, *ό.π.*, σ. 43.

⁸³⁹ Μπάεφ, «Τα Βαλκάνια...», *ό.π.*, σ. 179-180. Η αναφορά του Ρούσου συνοδευόταν από το σχόλιο του Kostov ότι *«τα πράγματα στην Ελλάδα έχουν προχωρήσει πάρα πολύ. Διεξάγεται τυπικά πόλεμος ανάμεσα στο ΕΑΜ και τους Άγγλους, τον οποίο οι Άγγλοι εκμεταλλεύονται για αποβίβαση νέων στρατευμάτων...»*, στο ίδιο.

Όλες τις απαραίτητες πληροφορίες να τις στέλνουν σε εσάς». Επιπλέον συμβούλευε τους Βούλγαρους κομμουνιστές, δεδομένης της εξωτερικής πολιτικής κατάστασης, η Βουλγαρία «να μην δεσμεύεται άμεσα με τίποτα σχετικά με την ανάπτυξη του εσωτερικού αγώνα στην Ελλάδα»⁸⁴⁰.

Λίγες μέρες αργότερα, στις 13 Δεκεμβρίου, ο Kostov ενημέρωνε τον Dimitrov για την κατάσταση στην Ελλάδα και συμπλήρωνε «Ο αγώνας στην Αθήνα συνεχίζεται όχι άσκοπα...». Την επομένη, στην απάντησή του ο Dimitrov ενημέρωσε τον Kostov ότι έχει απευθείας επικοινωνία με το ελληνικό ΠΓ (Σιάντο) και τόνισε: «Τον αγώνα τους βέβαια πρέπει να τον συνεχίσουν αλλά προς το παρόν δεν μπορούν να υπολογίζουν σε βοήθεια από έξω», συμβουλή που ο Kostov διαβίβασε στον Σιάντο⁸⁴¹. Ο Σιάντος σε απάντησή του ανέφερε: «Τηλεγράφημά σας με συμβουλές Παππού (Dimitrov) ελήφθη. Ευχαριστούμε. Συνεχίσουμε παλλαϊκό πόλεμο διά ελευθερίαν λαού και ανεξαρτησίαν χώρας μας»⁸⁴². Ο Kostov σε νέο του κρυπτογράφημα προς τον Σιάντο τόνισε: «Δίνοντάς σας την συμβουλή του Παππού σύγχρονα υπογραμμίζομεν ότι προς το παρόν, εφόσον, βοήθεια απ' έξω είναι αδύνατη, έχετε και αυτό υπ' όψει σας στις αποφάσεις σας»⁸⁴³.

Πέρα από τους φόβους της Βουλγαρίας για την διεθνή της κατάσταση λόγω της συνεργασίας της προηγούμενης βουλγαρικής κυβέρνησης με τον Άξονα, οι προειδοποιήσεις που δέχονται και οι Γιουγκοσλάβοι από τους Βρετανούς είναι

⁸⁴⁰ Ο.π., σ. 180.

⁸⁴¹ Ο.π., σ. 181.

⁸⁴² Σιάντος προς Σόφια 16/12/1944, Φ=7/32/256, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁸⁴³ Σ. (Λεωνίδας Στρίγκος - οργάνωση Μακεδονίας, που διαβίβασε το τηλεγράφημα του Kostov ο οποίος υπογράφει σαν Σπυριδόνος) προς Αθήναν - Σιάντον 19/12/1944 (ληφθέν 20/12/1944), Φ=7/32/293, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ. Ο Βαεν υπογραμμίζει πως η ανακοίνωση του Kostov προς την Μόσχα το βράδυ της 19^{ης} Δεκεμβρίου «Ο Σιάντος ευχαριστεί για την συμβουλή» επικυρώνει τον ισχυρισμό ότι αυτό το τηλεγράφημα του Dimitrov ήταν γνωστό στην καθοδήγηση του ΚΚΕ, Μπάεφ, ό.π., σ. 189 υπ. 34. Βλ. και Σελίδες από το απόρρητο ημερολόγιο του Δημητρώφ, ό.π., σ. 241-242. Αντιθέτως, ο Οικονομίδης, υποστηρίζει ότι το τηλεγράφημα του Kostov της 19^{ης} Δεκεμβρίου, το οποίο όπως σημειώνει θα μπορούσε να κάνει τον γραμματέα του ΠΓ πιο επιφυλακτικό σε σχέση με την συνέχιση του αγώνα, ο Σιάντος δεν το έλαβε στις 19/12/1944 αλλά στις 15/1/1945. Ο Οικονομίδης στηρίζεται στα λεγόμενα του Στρίγκου, ο οποίος έλαβε το τηλεγράφημα από την Σόφια, και ο οποίος υποστήριξε ότι υπήρχε λάθος στον κώδικα και δεν μπόρεσαν να το αποκρυπτογραφήσουν παρά μόνο στις 15/1/1945 οπότε και έφτασε στα χέρια του Σιάντου, Φοίβος Οικονομίδης, «Ο Δεκέμβρης του '44 και οι μεγάλες δυνάμεις» στο συλλογικό: *Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα και προσεγγίσεις*, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 213-215. Ο Βαεν ωστόσο επισημαίνει πως δεν πρόκειται για αυτό το τηλεγράφημα αλλά για ένα άλλο που ο Kostov έστειλε στις 12/1/1945 και έφτασε στον Σιάντο στις 15/1/1945, Μπάεφ, ό.π., σ. 181-182. (Για τις συμβουλές του Dimitrov που μεταφέρει ο Kostov με το τηλεγράφημα αυτό βλ. Κεφάλαιο 13^ο). Να σημειωθεί ότι στο αρχείο του ΚΚΕ που βρίσκεται στα ΑΣΚΙ τα δύο αυτά τηλεγραφήματα εμφανίζονται ως ένα (βλ. και Παράρτημα). Το γεγονός πάντως ότι δεν μπορούσε να παρασχεθεί από τα γειτονικά κομμουνιστικά κόμματα και την Σοβιετική Ένωση ήταν ήδη γνωστό στις αντιπροσωπείες του ΚΚΕ-EAM που μετέβησαν στην Σόφια και το Βελιγράδι.

εύλωπτες. Ο αρχηγός της βρετανικής αποστολής στην Γιουγκοσλαβία, ταξίαρχος MacLean ανέφερε στο Foreign Office ότι ο γιουγκοσλαβικός τύπος δίνει μεγάλη δημοσιότητα στα γεγονότα της Ελλάδας, συμπληρώνοντας πως αν και ο Tito δείχνει κάποια κατανόηση για τις δυσκολίες των Βρετανών, *«ένας στενός παραλληλισμός γίνεται ανάμεσα στην κατάσταση σε αυτήν την χώρα και την Ελλάδα και σοβαροί φόβοι εκδηλώνονται σχετικά με τους σκοπούς μας (των Βρετανών) να επιδιώξουμε αποβίβαση δυνάμεων στην Γιουγκοσλαβία»*.

Επιπλέον σε διαδοχικές συναντήσεις του MacLean με τον Tito κατά τις οποίες ο τελευταίος εξέφρασε την άποψη ότι δεν θα μπορέσει να βρεθεί λύση στην Ελλάδα όσο ο Παπανδρέου παραμένει πρωθυπουργός, ο Βρετανός ταξίαρχος, όπως υπογραμμίζει, τον συμβούλευσε για *«ακόμα μια φορά... να μείνει αμέτοχος από τις ελληνικές υποθέσεις»*. Παράλληλα, ενώ οι Γιουγκοσλάβοι παρτιζάνοι είχαν ζητήσει να ανακληθεί ο Βρετανός αξιωματικός σύνδεσμος της στρατιωτικής αποστολής από τα Σκόπια, στην πορεία απέσυραν το αίτημά τους ενώ ο MacLean στις 18 Δεκεμβρίου σημείωνε πως η καμπάνια του τύπου των Σκοπίων *«προς υποστήριξη του ΕΛΑΣ και η κριτική της βρετανικής επέμβασης στην Ελλάδα έχει σταματήσει τελείως»*. Για τον τύπο του Βελιγραδίου ανέφερε ότι βελτιώνεται σε ό, τι αφορά την στάση του προς τους Βρετανούς, υπογραμμίζοντας πως δεν έχει υπάρξει επίσημο σχόλιο για την ελληνική κατάσταση⁸⁴⁴, ενώ στις 23 Δεκεμβρίου ο Tito διαβεβαίωνε τον MacLean ότι οι γιουγκοσλαβικές δυνάμεις δεν επρόκειτο να αναμειχθούν με οποιονδήποτε τρόπο στις ελληνικές εξελίξεις⁸⁴⁵.

Έτσι, ενώ ο γιουγκοσλαβικός αλλά και ο βουλγαρικός τύπος⁸⁴⁶ πήραν θέση υπέρ του ΕΑΜ και εμμέσως κατά των Βρετανών, από την πλευρά της, η ΕΣΔΔ δεν είχε ανταποκριτή στην Αθήνα, ενώ η εφημερίδα *Pravda*, επίσημο όργανο του ΚΚΣΕ δημοσίευε ειδήσεις για την κατάσταση στην Ελλάδα με απλή αναφορά στα γεγονότα βάσει δημοσιογραφικών ανταποκρίσεων από το Λονδίνο και την Νέα Υόρκη. Στις 16 Δεκεμβρίου ο Eden μάλιστα ζήτησε από τον Βρετανό πρεσβευτή στην Μόσχα να

⁸⁴⁴ Οικονομίδης, *Οι προστάτες...*, ό.π., σ. 323-324.

⁸⁴⁵ Ριζάς, ό.π., σ. 69-70. Ο MacLean ενημέρωνε το Foreign Office ότι παρά την διάχυση πληροφοριών για παροχή όπλων από τους Γιουγκοσλάβους στους Έλληνες κομμουνιστές, δεν υπήρχε καμία ένδειξη για αυτό, στο ίδιο.

⁸⁴⁶ Κύριο άρθρο της βουλγαρικής εφημερίδας *Izgreven* της 14^{ης} Δεκεμβρίου ανέφερε: *«Είναι αλήθεια ότι πρώτος ο ΕΛΑΣ πήρε τα όπλα αλλά είναι επίσης αλήθεια ότι η κυβέρνηση Παπανδρέου και τα κόμματα που την στηρίζουν δεν είναι άξια εμπιστοσύνης και δεν ικανοποίησαν την συμφωνία για ίση μεταχείριση όλων των ενόπλων δυνάμεων και καθολική αποστράτευση όλων των απελευθερωτικών σωμάτων»*, Sophia προς FO 15/12/1944, FO 371/43737 R 21056.

διαβιβάσει την ικανοποίηση της βρετανικής κυβέρνησης στην σοβιετική κυβέρνηση για την στάση που τήρησε με την αυτοσυγκράτηση του τύπου⁸⁴⁷, ενώ ο Churchill έγραφε αργότερα πως ο Stalin «τήρησε με αυστηρή και πιστή προσήλωση την συμφωνία μας του Οκτωβρίου ενώ καθ' όλη την διάρκεια των μακρών εκείνων εβδομάδων αγώνος κατά των κομμουνιστών στις οδούς των Αθηνών ούτε μια λέξη επίπληξης δεν ακούστηκε από την Πράβδα ή την Ιζβέστια (επίσημη εφημερίδα της σοβιετικής κυβέρνησης)»⁸⁴⁸.

Αντιθέτως, ο σοβιετικός τύπος την περίοδο των μαχών του ΕΛΑΣ κατά των κυβερνητικών και βρετανικών στρατευμάτων, έδινε ιδιαίτερη σημασία στο πολωνικό ζήτημα. Η παραίτηση του πρωθυπουργού της εξόριστης πολωνικής κυβέρνησης -η οποία βρισκόταν στο Λονδίνο, Mikolajczyk, στα τέλη Νοεμβρίου 1944, η οποία ερμηνεύθηκε από τον Βρετανό πρεσβευτή στην Μόσχα ως «πολιτική αυτοκτονία των Πολωνών του Λονδίνου», έκανε πράγματι αναπόφευκτο, όπως ο ίδιος σχολιάζει, τον σχηματισμό κυβέρνησης από την Πολωνική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (Polish Committee of National Liberation), αντίστοιχη της ΠΕΕΑ, εξαιτίας και της αμέριστης συμπαράστασης του Stalin προς αυτήν.

Έτσι, σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου και του Δεκεμβρίου ο σοβιετικός τύπος στηρίζει ευθαρσώς τον σχηματισμό κυβέρνησης από την Επιτροπή (του Λιούμπλιν)⁸⁴⁹, η οποία στις 31 Δεκεμβρίου μετατρέπεται σε Προσωρινή Κυβέρνηση της Πολωνίας (Provisional Polish Government). Παρά την αντίδραση τόσο του Roosevelt όσο και του Churchill που είχαν ζητήσει από τον Stalin να μην προχωρήσει σε καμία ενέργεια σε σχέση με το πολωνικό ζήτημα πριν από την επικείμενη μεταξύ τους συνάντηση⁸⁵⁰, ο Stalin, στις 4 Ιανουαρίου 1945 αναγνώρισε επισήμως την Προσωρινή Κυβέρνηση της Πολωνίας ως την νόμιμη κυβέρνηση⁸⁵¹.

Να σημειωθεί ότι μία ημέρα νωρίτερα, στις 3 Ιανουαρίου 1945, και ενώ οι μάχες στην Αθήνα εξακολουθούν, η κυβερνητική εφημερίδα *Ελλάς* δημοσιεύει την είδηση ότι ο υφυπουργός Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης, Vishinski, ανήγγειλε τον

⁸⁴⁷ Elisabeth Barker, «Η Ελλάδα στο πλαίσιο των αγγλοσοβιετικών σχέσεων 1941-1947» στο συλλογικό: *Από την Αντίσταση στον Εμφύλιο πόλεμο*, Μάριον Σαράφη (επιμ.), εισ. Νίκος Σβορώνος, Λιβάνης/Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1982, σ. 49.

⁸⁴⁸ Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 207.

⁸⁴⁹ Οικονομίδης, *ό.π.*, σ. 331-339

⁸⁵⁰ War Cabinet 30/12/1944, CAB/65/48/23.

⁸⁵¹ Οικονομίδης, *ό.π.*, σ. 340.

επικείμενο διορισμό του Sergeyev ως Σοβιετικού πρεσβευτή στην Αθήνα⁸⁵², κάτι που μπορεί να ερμηνευθεί ως επίσημη αποδοκιμασία του αγώνα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.

Συνεπώς, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως η άρνησή του Stalin να παράσχει βοήθεια στους Έλληνες κομμουνιστές και η απροθυμία του να ασκήσει έστω κάποια κριτική στην βρετανική επέμβαση στην Αθήνα ακόμα και σε ανεπίσημο επίπεδο σχετίζονται άμεσα με την συμφωνία του Οκτωβρίου -βάσει της οποίας η Ελλάδα ανήκει στην σφαίρα επιρροής της Βρετανίας- και με την προσπάθειά του να αποφύγει οποιοσδήποτε επιπλοκές με τους Συμμάχους -και ιδιαίτερα με τον Churchill, και ενώ ο πόλεμος κατά της Γερμανίας συνεχίζεται. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται και ο δικός του στόχος, να ελέγξει δηλαδή την κυβέρνηση της Πολωνίας χωρίς να προκαλέσει την αντίδραση των Συμμάχων.

Εξάλλου τον Απρίλιο του 1945 ο Stalin σε τηλεγράφημά του προς τους Roosevelt και Churchill αφού σημειώνει πόσο ζωτικής σημασίας είναι η Πολωνία για την ασφάλεια της Σοβιετικής Ένωσης και επομένως πόσο σημαντική μια φιλική προς την ΕΣΣΔ κυβέρνηση, συμπληρώνει: *«Δεν γνωρίζω αν στην Ελλάδα σχηματίστηκε πραγματικά αντιπροσωπευτική κυβέρνηση και κατά πόσο πραγματικά η κυβέρνηση στο Βέλγιο είναι δημοκρατική. Την Σοβιετική Ένωση δεν την ρώτησαν όταν σχηματίζονταν εκεί οι κυβερνήσεις αυτές. Η Σοβιετική Ένωση δεν είχε διατυπώσει την αξίωση όπως αναμειχθεί στις υποθέσεις αυτές, γιατί αντιλαμβάνεται όλη την σημασία που έχουν το Βέλγιο και η Ελλάδα για την ασφάλεια της Μεγάλης Βρετανίας»*⁸⁵³.

⁸⁵² Ελλάς, ό.π., 3/1/1945, «Διορίσθη ο νέος Ρώσος πρεσβευτής εν Αθήνας», σ. 334, Ριζοσπάστης, 4/12/1944, βλ. και Κέδρος, ό.π., σ. 264.

⁸⁵³ Οικονομίδης, ό.π., σ. 340-341.

Κεφάλαιο 11^ο

Η επικοινωνία μεταξύ του Scobie και του ΕΛΑΣ για την κατάπαυση του πυρός

Η έκκληση Πλαστήρα - Οι δηλώσεις των πολιτικών αρχηγών και του Παπανδρέου για την αντιβασιλεία και το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ

Η στήριξη του Churchill και μερίδας των Ελλήνων αστών πολιτικών προς τον Γεώργιο που επιμένει στην διατήρηση θρόνου του

Η επιμονή των Macmillan και Alexander για πολιτική λύση στο ελληνικό ζήτημα

Ο Βρετανός υπουργός Macmillan, σε αντίθεση με τον Churchill -ο οποίος όπως σημειώσαμε είχε διαμηνύσει στον Scobie πως δεν έπρεπε να γίνει καμία διαπραγματεύση για ό, τι μπορούσε να κερδηθεί με τα όπλα- θεωρεί αδύνατη την νίκη των βρετανικών στρατευμάτων επί του ΕΛΑΣ σε όλη την Ελλάδα. Εμμένει λοιπόν στην εξεύρεση πολιτικής λύσης για το ελληνικό ζήτημα θεωρώντας ανεδαφική την ανένδοτη στάση των Ελλήνων πολιτικών προς το ΕΑΜ και επιμένει ιδιαίτερα στον διορισμό του Δαμασκηνού στην αντιβασιλεία καθώς με τον τρόπο αυτό θεωρεί πως μπορεί να επιτευχθεί ειρήνη με τους μετριοπαθείς εντός του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ οι οποίοι συνεργάζονται με τους κομμουνιστές γιατί μισούν την μοναρχία. Ο Macmillan μάλιστα τόνιζε στον Churchill πως η ακαμψία του παραβίαζε την πάγια τακτική της Αγγλίας του «διαίρει και βασίλευε»⁸⁵⁴.

Παράλληλα, ακολουθώντας τις υποδείξεις του Eden, ο Macmillan ασκεί ιδιαίτερες πιέσεις στον Παπανδρέου προκειμένου ο τελευταίος να στείλει τηλεγράφημα στον Γεώργιο προτείνοντάς του τον διορισμό του αρχιεπισκόπου στην αντιβασιλεία, κάτι που ενώ αρχικά ο Παπανδρέου υποσχέθηκε να κάνει⁸⁵⁵, τελικά δεν πραγματοποιεί γιατί φοβάται πως ο Δαμασκηνός δεν θα του απευθυνθεί για την πρωθυπουργία και τώρα -όπως μεταφέρει ο Macmillan- θέλει τον διορισμό τριών αντιβασιλέων⁸⁵⁶.

Τελικά, μετά από τις έντονες πιέσεις του Macmillan, ο Παπανδρέου τηλεγραφεί στον βασιλιά πως παρότι ο διορισμός αντιβασιλέα αποτελεί ηθική νίκη των κομμουνιστών, προτείνει για την θέση αυτήν τον Δαμασκηνό, τον Πλαστήρα και τον Δραγούμη,

⁸⁵⁴ Alexander, ό.π., σ. 81-82.

⁸⁵⁵ Macmillan προς FO 14/12/1944, FO 371/43737 R 26037.

⁸⁵⁶ Macmillan προς FO 15/12/1944, FO 371/43737 R 20996.

τονίζοντας παράλληλα πως προβαίνει σε αυτήν την κίνηση ύστερα από την υπόδειξη των Βρετανών από τους οποίους εξαρτάται η απελευθέρωση της Ελλάδας⁸⁵⁷.

Ο Αμερικανός πρεσβευτής σχολιάζει πως ο Παπανδρέου προτείνοντας αυτούς τους τρεις ενισχύει την θέση του στην πρωθυπουργία καθώς απομακρύνεται η πιθανότητα διαδοχής του από τον Πλαστήρα -του οποίου την επιστροφή στην Ελλάδα οι Βρετανοί σχεδίαζαν από τέλη Νοεμβρίου και η οποία ο Παπανδρέου αρχικά είχε ζητήσει να καθυστερήσει⁸⁵⁸- και προσθέτει πως ο βασιλικός Δραγούμης αποτελεί δόλωμα για να δεχθεί ο Γεώργιος την αντιβασιλεία⁸⁵⁹.

Και ο Κανελλόπουλος σημειώνοντας ότι *«δεν θα έπρεπε αυτήν την στιγμή να κάνουμε το βήμα που χθες θα ήταν φυσικό αλλά που σήμερα θα θεωρηθεί σαν υποχώρηση»* τονίζει ότι αναγκάστηκαν μετά τις πιέσεις των Leeper και Macmillan να δεχθούν την εγκαθίδρυση της αντιβασιλείας μιας και ένιωσαν υποχρεωμένοι να δώσουν στην βρετανική κυβέρνηση το πολιτικό «ατού» που χρειαζόταν⁸⁶⁰. Ωστόσο, ο Γεώργιος με νέα επιστολή προς τον Churchill επιμένει σθεναρά στην διατήρηση του θρόνου του επισημαίνοντας και πάλι ότι δεν υπάρχουν οι απαραίτητες εγγυήσεις ότι την σύσταση αντιβασιλείας θα ακολουθήσει η αποδοχή των όρων του Scobie από τους αντάρτες και ο αφοπλισμός τους⁸⁶¹ ενώ διαμαρτύρεται ότι οι Leeper και Macmillan τρομοκρατούν τους Έλληνες πολιτικούς, και υπογραμμίζει πως θα έχει βάρος στην συνείδησή του την προδοσία του λαού του όταν τα γεγονότα αποκαλύψουν τι είναι ο Δαμασκηνός⁸⁶².

Ωστόσο, παρ' όλο που ο Σοφούλης και οι πολιτικοί που συντάσσονται μαζί του, άλλοι τρεις υπουργοί, αλλά και οι Καφαντάρης και Σβώλος έχουν ταχθεί πλέον υπέρ της αντιβασιλείας, όπως ενημερώνει ο Leeper το Λονδίνο, και παρότι οι ο Βρετανός πρεσβευτής και ο Macmillan, με την ένθερμη υποστήριξη και του στρατηγού Alexander, διαμηνύουν ότι ο Δαμασκηνός πρέπει να διοριστεί άμεσα αντιβασιλέας

⁸⁵⁷ Macmillan προς FO 16/12/1944, FO 371/43738, σ. 69.

⁸⁵⁸ Leeper προς FO 30/11/1944, FO 371/43736 R 19539/G.

⁸⁵⁹ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 16/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 158-159. Στο ίδιο τηλεγράφημα σημειώνει πως οι Leeper και Macmillan έχουν αηδιάσει από τις πολιτικές μανούβρες των Ελλήνων σε αυτές τις κρίσιμες στιγμές.

⁸⁶⁰ Κανελλόπουλος ό.π., σ. 722-723, εγγραφή της 16^{ης} Δεκεμβρίου. Ο Κανελλόπουλος προσθέτει πως ο Macmillan του ανέφερε ότι αν εξαιτίας της Ελλάδας πέσει η κυβέρνηση Churchill μπορεί να χαθεί ο πόλεμος, στο ίδιο.

⁸⁶¹ War Cabinet 15/12/1944, CAB/66/59/41, Επιστολή του Γεωργίου προς τον Churchill της 14^{ης} Δεκεμβρίου.

⁸⁶² Alexander, ό.π., σ. 83-84. (Υπόμνημα Γεωργίου προς Churchill της 16^{ης} Δεκεμβρίου).

και μάλιστα η κίνηση αυτή να παρουσιαστεί σαν πρωτοβουλία του βασιλιά και όχι σαν υποχώρηση προς τους «στασιαστές», το βρετανικό πολεμικό συμβούλιο καθυστερεί να λάβει οριστική απόφαση. Έτσι κατά την συνεδρίασή του της 16^{ης} Δεκεμβρίου σημειώνεται πως πρέπει αρχικά να πεισθεί ο Γεώργιος να συμφωνήσει στην αρχή της αντιβασιλείας και παράλληλα οι Βρετανοί να αναμείνουν από την μία τις πολιτικές εξελίξεις σε ό, τι αφορά τον βαθμό υποστήριξης εκ μέρους των Ελλήνων πολιτικών στην λύση Δαμασκηνού, και από την άλλη να περιμένουν τα αποτελέσματα της άφιξης των βρετανικών ενισχύσεων καθώς όπως επισημαίνεται *«Θα ήταν ατυχές να δεσμευόμασταν σε μια αντιβασιλεία και να πιάσουμε τον βασιλιά να δεχτεί την άποψή μας για να ανακαλύψουμε ότι έκανε μια θυσία χωρίς αντίκρισμα και ότι η θέση μας στην Αθήνα δεν βελτιώθηκε»*⁸⁶³.

Να σημειώσουμε εδώ ότι η επιμονή των Βρετανών αντιπροσώπων στον διορισμό συγκεκριμένα του Δαμασκηνού -πέρα του ότι είναι ο προκαθήμενος της εκκλησίας, οπότε θα εμφανίζεται πως απέχει της πολιτικής- οφείλεται στο ότι ο αρχιεπίσκοπος έχει ήδη συμφωνήσει να ακολουθήσει όποια πολιτική του υποδείξουν οι Βρετανοί -κάτι που θα επισημοποιηθεί με την άφιξη του Churchill στην Αθήνα- ενώ σε συνομιλία του με τον Παπανδρέου όπως την μετέφερε ο τελευταίος στον βασιλιά στις 17 Δεκεμβρίου, ο αρχιεπίσκοπος είχε διευκρινίσει ότι δεν σκόπευε να ακολουθήσει πολιτική συμβιβασμού προς το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και υπογράμμιζε την ανάγκη όπως οι ένοχοι της «στάσης» αποκλεισθούν από τον στρατό και την δημόσια διοίκηση⁸⁶⁴. Επιπλέον, όπως ενημερώνει ο MacVeagh τον Stettinius, ο Δαμασκηνός δεν ήταν διατεθειμένος να κάνει καμία αλλαγή στην κυβέρνηση πριν την αποδοχή από τον ΕΛΑΣ των όρων του Scobie, ενώ σχεδίαζε να καλέσει στην πρωθυπουργία τον Πλαστήρα⁸⁶⁵.

Ο Πλαστήρας, από την άλλη μεριά, που μεταφέρθηκε στην Ελλάδα από τους Βρετανούς στις 14 Δεκεμβρίου⁸⁶⁶, θα χρησίμευε τόσο σαν πολιτικός και στρατιωτικός παράγοντας δημοκρατικών καταβολών όσο και σαν ένα ακόμη δημόσιο πρόσωπο αντικομμουνιστικής τοποθέτησης το οποίο δεν είχε συσχετισθεί με την δράση των

⁸⁶³ War Cabinet 16/12/1944, CAB/65/48/18. Στο ίδιο πολεμικό συμβούλιο υπογραμμίζεται η ανάγκη να υπάρξει ιδιαίτερη μέριμνα για την προστασία της ζωής των υποστηρικτών του βασιλιά και των στρατευμάτων που έμειναν πιστά σε αυτόν.

⁸⁶⁴ Ριζάς, *ό.π.*, σ. 84.

⁸⁶⁵ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 17/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 160-161.

⁸⁶⁶ Ελλάς, *ό.π.*, 14/12/1944, «Άφιξης του στρατηγού Πλαστήρα», σ. 151.

Ταγμάτων Ασφαλείας, σε αντίθεση με τον παλιό συνεργάτη του Γονατά⁸⁶⁷, και παράλληλα θα παρείχε «επαρκή πολιτική στήριξη» στο εγχείρημα της αντιβασιλείας⁸⁶⁸.

Το αντιμοναρχικό παρελθόν του Πλαστήρα δεν ανησυχούσε τους βασιλικούς καθώς όπως σημείωνε ο κύκλος του Γεωργίου, ο στρατηγός θεωρείτο παρωχημένος. Επιπλέον, όπως επεσήμανε ο Ζαλοκώστας στην επικοινωνία του με τον Γεώργιο, η πλειοψηφία του στρατεύματος ήταν πιστή στον βασιλιά -και συγκεκριμένα οι αξιωματικοί σε ποσοστό 80%- ενώ η ενδεχόμενη πρωθυπουργοποίηση του Πλαστήρα θα ήταν χωρίς προβλήματα αν την διοίκηση των σωμάτων στρατού αναλάμβαναν οι Βεντήρης και Σπηλιωτόπουλος. Το ερώτημα ήταν, όπως τόνιζε, ποιοι θα προωθούσαν αποφασιστικές λύσεις μέσω του Πλαστήρα, αναγνωρίζοντας και εκείνος την επικείμενη χρησιμοποίηση του «θρύλου» του Πλαστήρα, όπως τον χαρακτηρίζει⁸⁶⁹.

Στις 18 Δεκεμβρίου, στο νέο βρετανικό πολεμικό συμβούλιο, οι εκτιμήσεις του Alexander, όπως μεταφέρθηκαν από τον Churchill έδειχναν ότι ο αρχιστράτηγος δεν ανησυχούσε άμεσα για την θέση των βρετανικών στρατευμάτων στην Αθήνα αλλά υπογράμμιζε πως οι εξεγερμένοι δεν είχαν νικηθεί ακόμα και πως αν η αντίσταση συνεχιζόταν ή αυξανόταν θα ήταν αναγκασμένος να στείλει στην Ελλάδα ακόμη μία μεραρχία πεζικού, την οποία θα αναγκαζόταν να αποσπάσει από το ιταλικό μέτωπο με σημαντικές επιπτώσεις για την εκεί μάχη⁸⁷⁰.

Παρ' όλα αυτά, το πολεμικό συμβούλιο αποφάσισε εκ νέου να αναμένει τα αποτελέσματα των στρατιωτικών επιχειρήσεων, σημειώνοντας πως από την στιγμή που θα επανακτηθεί ο έλεγχος της Αθήνας η διαπραγματευτική θέση των Βρετανών θα είναι καλύτερη. Δικαιολογία για την νέα αναβολή λήψης απόφασης στο θέμα της αντιβασιλείας αποτελούσε η επιμονή του Γεωργίου για την διατήρηση του θρόνου του, ενώ στην συνεδρίαση εκφράστηκε η άποψη ότι *δεν έπρεπε να αντικατασταθεί η νόμιμη συνταγματική μοναρχία από κάποιον που θα μπορούσε να αποκαλυφθεί ότι είναι δικτάτορας*, και τον οποίο σε περίπτωση ανάγκης, θα ήταν δύσκολο να μετακινήσουν. Ένα ακόμα μειονέκτημα της λύσης Δαμασκηνού ήταν ότι δεν

⁸⁶⁷ Ριζάς, ό.π., σ. 87.

⁸⁶⁸ Ο.π., σ. 91

⁸⁶⁹ Ο.π., σ. 86-87. (Ζαλοκώστας προς Γεώργιο 22/12/1944).

⁸⁷⁰ War Cabinet, 18/12/1944, CAB/65/48/20. Απάντηση του Alexander προς τον Churchill σε προσωπικό τηλεγράφημα του τελευταίου της 17^{ης} Δεκεμβρίου προς τον αρχιστράτηγο με το οποίο ζητούσε ενημέρωση για την στρατιωτική κατάσταση στην Αθήνα.

φαινόταν να έχει την υποστήριξη του Παπανδρέου και των βασιλικών ενώ εκφράστηκαν φόβοι ότι αν τελικά διοριζόταν αντιβασιλέας, η Αριστερά θα προέβαλε και περαιτέρω αξιώσεις στις οποίες ήταν αμφίβολο αν θα αντιστεκόταν ο αρχιεπίσκοπος⁸⁷¹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, παρά τις εξελίξεις στο ιταλικό μέτωπο, το πολεμικό συμβούλιο και συγκεκριμένα ο Churchill ευθυγραμμίζεται πλήρως και στην ουσία υιοθετεί τις θέσεις του Γεωργίου σε μια προσπάθεια να μην απομακρύνει τον άνθρωπο που θα του εξασφαλίσει την εκπλήρωση των στρατηγικών στόχων της αυτοκρατορίας για την Ελλάδα. Προβάλλει λοιπόν πως θέλει να σεβαστεί το Σύνταγμα της Ελλάδας, την στιγμή που έχει παρέμβει στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας καίρια, απαιτώντας από τον Scobie να συμπεριφερθεί σαν σε κατεχόμενη χώρα που έχει ξεσπάσει τοπική εξέγερση και απαγορεύοντας την παραίτηση Παπανδρέου, την οποία όλοι, συμπεριλαμβανομένου και του Βρετανού και του Αμερικανού πρεσβευτή αλλά και του Αμερικανού υπουργού Εξωτερικών, θεωρούσαν σαν ένα πρώτο βήμα για την επίλυση της κρίσης που θα εξομάλυνε την πολιτική κατάσταση.

Έτσι, ο Βρετανός πρωθυπουργός στην επικοινωνία του με τον Roosevelt σημειώνει ότι υπάρχουν υποψίες πως ο Δαμασκηνός φιλοδοξεί να αποκτήσει την αρχηγία του κράτους και υποστηριζόμενος από το ΕΑΜ να την χρησιμοποιήσει αμείλικτα κατά των υπουργών της κυβέρνησης. *«Δεν είμαι καθόλου σίγουρος ότι με την εγκαθίδρυση ενός ανδρός στην αντιβασιλεία, δεν θα επιβάλλουμε μια δικτατορία στην Ελλάδα»*, επισημαίνει ο Churchill και υπογραμμίζει ότι δεν μπορεί να συμβάλλει *«σε μια αντισυνταγματική εκτροπή στις παρούσες συνθήκες... Η άμεση αποστολή μας είναι να εξασφαλίσουμε τον έλεγχο της Αθήνας και του Πειραιά...»*⁸⁷².

Παρά τα όσα υποστηρίζει ο Churchill στην επικοινωνία του με τον Roosevelt, υπερασπιζόμενος την πολιτική του στην Ελλάδα για την «διατήρηση της ελευθερίας και δημοκρατίας», ο Βρετανός πρεσβευτής στις ΗΠΑ, Halifax, πληροφορούσε το Foreign Office στις 17 Δεκεμβρίου ότι *«αμερικανικές πηγές πληροφόρησης, συμπεριλαμβανομένων δημοσιογράφων και παραγόντων της OSS δεν συμφωνούν με τις εκτιμήσεις μας για την δύναμη, την επιρροή και σε μεγάλο βαθμό για τον χαρακτήρα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Αυτές οι ουσιαστικές διαφορές σχετικά με την διάγνωση σημαίνουν ότι δεν*

⁸⁷¹ War Cabinet, 18/12/1944, CAB/65/48/20.

⁸⁷² The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt, 17/12/1944, FRUS, V. 5 Greece, σ. 159-160.

γίνεται πιστευτή η δική μας εξήγηση των γεγονότων όσο και πληρέστερα να παρουσιάζεται και όσο συχνότερα να επαναλαμβάνεται εδώ»⁸⁷³.

Παράλληλα, ο Γεώργιος στην προσπάθειά του να βρει υποστηρικτές απευθύνεται και στον Roosevelt μέσω του Έλληνα πρεσβευτή στις ΗΠΑ, Διαμαντόπουλου. Στο μήνυμά του προς τον Αμερικανό πρόεδρο, αφού του επισημαίνει ότι αυτοί που έχουν εξεγερθεί κατά του κράτους εξοπλίστηκαν από τους Συμμάχους για να πολεμήσουν τους Γερμανούς, τονίζοντας έτσι την «συμμαχική ευθύνη» για την δημιουργηθείσα κατάσταση, σημειώνει ότι όλες οι πολιτικές δυνάμεις εκτός από τους κομμουνιστές είναι στο πλευρό του. Ο βασιλιάς υπογραμμίζει ότι ακόμα και ο Σοφούλης -ο οποίος είναι γνωστός για τις αντιμοναρχικές του θέσεις, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στον Roosevelt- του γνωστοποίησε πολύ πρόσφατα ότι περιμένει την παρέμβασή του για την άσκηση των συνταγματικών προνομίων του ώστε να ρυθμιστεί η πολιτική κατάσταση. Ο Γεώργιος καταλήγει τονίζοντας ότι η γνωστοποίηση των ανωτέρω στον Roosevelt αποσκοπεί στην συνδρομή που ο τελευταίος θα παράσχει με το προσωπικό κύρος του ώστε να αποσαφηνιστούν οι παρανοήσεις, όπως τις χαρακτηρίζει, που έχουν δημιουργηθεί στις ΗΠΑ σε σχέση με τις αρνητικές επιπτώσεις της εθνικής πολιτικής που ο Γεώργιος ακολουθεί⁸⁷⁴.

Επιπροσθέτως, ο βασιλιάς ζητά από τον διάδοχο Παύλο στις 20 Δεκεμβρίου να μεταβεί στην Αθήνα ο αντισμήναρχος Ποταμιανός για να έρθει σε επαφή με τους Παπανδρέου και Σοφούλη προκειμένου να τους ασκήσει πιέσεις ώστε να συνεχίσουν να αρνούνται τον διορισμό αντιβασιλέα, και παράλληλα να παρακολουθεί τις συνομιλίες μεταξύ του ΕΑΜ και των Βρετανών που μπορούσαν, όπως φοβόταν ο βασιλιάς, να καταλήξουν σε συμβιβασμό⁸⁷⁵.

Ο Μαρκεζίνης, φερόμενος ως εντεταλμένος του Γεωργίου, πρότεινε στον βασιλιά να μεταβεί, αμέσως μετά την λήξη της κρίσης, σε ελληνικό νησί προκειμένου από εκεί να αναλάβει πρωτοβουλίες για την επίλυση του κυβερνητικού ζητήματος. Ο Μαρκεζίνης θεωρώντας μάλιστα την στάση των Βρετανών πολύ υποχωρητική προς τους «στασιαστές» σε συνάντησή του με τον δεύτερο γραμματέα της βρετανικής πρεσβείας, Balfour, είχε ζητήσει την άμεση καταστολή της «στάσης» χωρίς πολιτική

⁸⁷³ Μπάεφ, *Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα...*, ό.π., σ. 76.

⁸⁷⁴ The King of Hellenes (George II) to President Roosevelt 19/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 163-164.

⁸⁷⁵ Ριζάς, ό.π., σ. 86.

εκτόνωση της κρίσης, αφού όπως σημείωνε, οι συμβιβαστικές λύσεις θα απέβαιναν καταστροφικές για την βρετανική αυτοκρατορία⁸⁷⁶.

Εν τω μεταξύ, μετά την απάντηση του Scobie της 16^{ης} Δεκεμβρίου με την οποία απέρριπτε το αίτημα της ΚΕ του ΕΛΑΣ για την ταυτόχρονη απομάκρυνση των αντίπαλων δυνάμεων του ΕΛΑΣ μαζί με την εκκένωση της Αττικής από αυτόν, στις 17 Δεκεμβρίου, συνεδριάζει το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ.

Στην απόφαση του ΠΓ τονίζεται ότι *«αυτός ο αγώνας αποτελεί άλλη καταπληκτική φάση του ίδιου απελευθερωτικού αγώνα»* που διεξήγαγε ο ελληνικός λαός *«για την λευτεριά, την ανεξαρτησία της χώρας, για την δημοκρατία και την λαϊκή κυριαρχία»* και επισημαίνεται πως *«είναι εξίσου δίκαιος, εθνικός, λαϊκός, δημοκρατικός»*. Κάνοντας μια ανασκόπηση της δράσης της κυβερνητικής πλευράς και του ΚΚΕ υπογραμμίζει ότι οι κυβερνήσεις του Τσουδερού και του Παπανδρέου, συνεχίζοντας την πολιτική της 4^{ης} Αυγούστου και υποβοηθούμενες από την εσωτερική και εξωτερική αντίδραση αλλά και από μέλη της βρετανικής στρατιωτικής αποστολής επεδίωξαν πάντοτε την καταστολή του απελευθερωτικού κινήματος και υποδαύλισαν τον εμφύλιο πόλεμο συγκροτώντας τα Τάγματα Ασφαλείας και φασιστικές συμμορίες, ενώ αντιθέτως το ΚΚΕ, εκφράζοντας την θέληση του ελληνικού λαού για ομαλές δημοκρατικές λύσεις συμμετείχε στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας ακόμα και με έναν αφερέγγυο πρωθυπουργό, ενώ κατά την απελευθέρωση, παρά την δυνατότητα που είχε να καταλάβει την εξουσία δεν το έκανε, αποδεικνύοντας *«την ειλικρίνεια και την εντιμότητα των δημοκρατικών του σκοπών»*.

Η απόφαση υπογραμμίζει, επιπλέον, τις παραβιάσεις των συμφωνιών από τους Παπανδρέου, Leeper και Scobie και επισημαίνει πως αντί να δεχθούν την καθολική αποστράτευση, επεδίωξαν την διατήρηση όλων των μοναρχοφασιστικών σωμάτων και παράλληλα συγκέντρωσαν χωροφύλακες και δωσιλόγους στην Αθήνα. Στην συνέχεια επισημαίνει πως μετά την αναγκαστική, όπως την χαρακτηρίζει, παραίτηση των ΕΑΜικών υπουργών, η κυβέρνηση έπαυσε να είναι αντιπροσωπευτική του ελληνικού λαού και από την στιγμή που ο Παπανδρέου παρέμεινε σε αυτήν με εντολή των Leeper και Scobie έπαυσε να είναι και τυπικά ελληνική κυβέρνηση και έγινε *«διορισμένη από ξένους αρμοστεία, πράγμα ασυμβίβαστο με την ανεξαρτησία της Ελλάδας»*. Επισημαίνεται δε πως η υποστήριξη της κυβέρνησης από τα κόμματα με

⁸⁷⁶ Ο.π., σ. 90-91.

την εντολή και πάλι του Scobie εκφράζει *«τον έσχατο ξεπεσμό και την πλέρια αποξένωση του παλιού πολιτικού κόσμου από τον αγώνα του ελληνικού λαού»* για την δημιουργία ανεξάρτητης και δημοκρατικής Ελλάδας.

Το ΠΓ καταγγέλλει στον ελληνικό λαό *«σαν προδοσία και έγκλημα εθνικό την πολιτική της αντίδρασης, που με τον Παπανδρέου προκάλεσε ένοπλη ξενική επέμβαση και ξεπουλάει την ανεξαρτησία της χώρας και την μετατρέπει σε αποικιακό προτεκτοράτο»*, διαμαρτύρεται για την επέμβαση της Μεγάλης Βρετανίας του Churchill ενάντια σε έναν μικρό και σύμμαχο λαό αλλά διαδηλώνει την φιλία του ελληνικού λαού στην φιλελεύθερη και δημοκρατική Αγγλία. Τέλος, διακηρύσσει ότι ο σημερινός αγώνας είναι *«εθνικός και λαϊκο-δημοκρατικός... ενάντια στην βία και την αυθαιρεσία απ' οπουδήποτε και αν προέρχεται»* -εναντίωση η οποία πρέπει να απευθύνεται και στους υποστηρικτές της σύγκρουσης εντός του ΚΚΕ- και καταλήγει πως το ΠΓ απόλυτα σύμφωνο με τις διαλλακτικές προτάσεις του ΕΑΜ που *«αποτελούν ελάχιστες εγγυήσεις για την ζωή και την λευτεριά του λαού»* καλεί όλο τον ελληνικό λαό να παλέψει για την επιβολή των όρων του ΕΑΜ και της ΚΕ του ΕΛΑΣ⁸⁷⁷.

Έτσι, η ΚΕ του ΕΛΑΣ απαντώντας στον Scobie, στις 18 Δεκεμβρίου αφού τονίζει ότι στην συμφωνία της Καζέρτας είχε απαλειφθεί ο όρος τήρηση του νόμου και της τάξης από τα βρετανικά στρατεύματα, επισημαίνει ότι η δήλωση του Scobie ότι θα προτρέψει τον Alexander να αποκαταστήσει τις δημοκρατικές ελευθερίες αποτελεί παράβαση της Καζέρτας καθώς σε ένα ανεξάρτητο κράτος *«οι ελευθερίες του ελληνικού λαού διά τις οποίες έχυσε και χύνει τόσο αίμα δεν είναι δυνατόν να προσφέρονται έξωθεν διά τρίτων»* και για αυτό είναι απαραίτητη η συγκρότηση κυβέρνησης εθνικής ενότητας πραγματικής που θα σέβεται την θέληση του κυρίαρχου λαού και τις ελευθερίες του. Σημειώνει δε ότι η επιστροφή της Ορεινής Ταξιαρχίας δεν πληροί τον όρο της απομάκρυνσης της από την Αθήνα - Πειραιά ενώ επισημαίνει πως οι ΕΛΑΣίτες είναι αυτονόητο πως θα κατέπαυαν την αντίστασή τους ταυτόχρονα με την απομάκρυνση των άλλων τμημάτων από την Αθήνα και τον Πειραιά.

⁸⁷⁷ Απόφαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ (17 Δεκέμβρη 1944), Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 109, Φ=4/1/1, ΑΣΚΙ, βλ. και *Ριζοσπάστης* 19/12/44, «Η πατρίδα και η δημοκρατία σε κίνδυνο! Έλληνες ξανά επί ποδός πολέμου! Για την λευτεριά και ανεξαρτησία! Για την δημοκρατία! Απόφαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ».

Η απάντηση της ΚΕ του ΕΛΑΣ προς τον Scobie καταληκτικά υπογραμμίζει: *«Δεχόμεθα τον αφοπλισμό των ως άνω υποστηρικτών του ΕΛΑΣ, όστις επίσης είναι αυτονόητο ότι θα γίνει ταυτοχρόνως με τον αφοπλισμό των υποστηρικτών της αντιθέτου παρατάξεως. Διά τον αφοπλισμό τούτον προτείνουμε ως μόνο πραγματοποιήσιμο τρόπο να ενεργηθεί παρά της σχηματισθησομένης Ελληνικής κυβέρνησης κοινής εμπιστοσύνης. Είναι άλλωστε και ζήτημα αρχής ότι η παράδοση όπλων Ελλήνων πολιτών δύναται να γίνει μόνο προς Ελληνική κυβέρνηση»*⁸⁷⁸.

Η ημερήσια διαταγή της ΚΕ του ΕΛΑΣ στις 20 Δεκεμβρίου σημειώνει: *«Συνεχίσατε τον αγώνα σας με το ίδιο και πείσμα και την ίδια αυταπάρνηση. Από την σθεναρά ως το τέλος αντίστασή μας εξαρτάται η ανεξαρτησία και η πλέρια λευτεριά μας. Η νίκη είναι δική μας γιατί έχουμε μαζί μας το δίκιο»*⁸⁷⁹.

Η κυβερνητική εφημερίδα *Ελλάς* τονίζοντας ότι ο τερματισμός του «στασιαστικού κινήματος» έχει στρατιωτική αλλά και πολιτική άποψη επισημαίνει ότι είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους αφού *«το κίνημα που ανάγκασε τους Άγγλους Συμμάχους να φθάσουν στην στρατιωτική επέμβαση, προήλθε από πολιτικούς λόγους, την επιθυμία δηλαδή του ΚΚΕ να επιβάλλει την τυραννία της δικτατορίας του στον Ελληνικό Λαό»*. Από την άλλη, θεωρεί ότι ο μοναδικός σκοπός της στρατιωτικής επέμβασης της Αγγλίας είναι η αποκατάσταση της *«πολιτικής ελευθερίας και της κοινωνικής τάξης»* στην Ελλάδα. Έτσι, σαν να επρόκειτο για τον πόλεμο άλλου λαού και σαν να μην ήταν Έλληνες αυτοί που διαπραγματεύονταν την κατάπαυση των εχθροπραξιών διεκδικώντας τον ταυτόχρονο αφοπλισμό των αντιπάλων τους μαζί με την εκπλήρωση ορισμένων πολιτικών αιτημάτων, όπως την αποκατάσταση της ανεξαρτησίας του κράτους και των δημοκρατικών ελευθεριών του ελληνικού λαού, επισημαίνει ότι *«πριν από την καταστολή του κινήματος δεν επιτρέπεται η ανάμειξη πολιτικών επιδιώξεων με την μεγάλη υπόθεση που απασχολεί το έθνος σήμερα»*, την καταστολή του στασιαστικού κινήματος και καταλήγει: *«Ας αφήσουμε την κυβέρνηση να κάμει το έργο της από της πολιτικής πλευράς, ακριβώς όπως αφήνουμε τον Στρατηγό Σκόμπυ να κάμει το δικό του έργο από της στρατιωτικής πλευράς»*⁸⁸⁰.

⁸⁷⁸ *Ριζοσπάστης*, 23/12/1944, «Το ιστορικό υπόμνημα του ΕΛΑΣ προς τον κ. Σκόμπυ». Η απάντηση έφτασε στα χέρια του Scobie στις 22/12/1944. Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, *ό.π.*, σ. 79.

⁸⁷⁹ «Ημερήσια διαταγή της ΚΕ του ΕΛΑΣ», Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 189.

⁸⁸⁰ *Ελλάς*, *ό.π.*, 23/2/1944, «Πολιτική και στρατιωτική άποψις», σ. 223-224.

Και η *Ελευθερία* θα υπογραμμίσει ότι οι όροι της ΚΕ του ΕΛΑΣ κρίνονται απαράδεκτοι από τους κυβερνητικούς και πολιτικούς κύκλους και επισημαίνει πως «εις ουδένα άλλον πλὴν του αρχιστράτηγου Σκόμπυ εναπόκειται ὅπως απαντήσει τελικῶς»⁸⁸¹, αναγνωρίζοντας ὅπως και η *Ελλάς* τον Scobie ὡς τον αρμόδιο για να λήξει ή να εξακολουθήσει την σύγκρουση μεταξύ των κυβερνητικών και βρετανικών στρατευμάτων και του ΕΛΑΣ.

Να σημειωθεί ὅτι ο Laskey, στέλεχος του Νοτίου Τομέα του Foreign Office, θεώρησε δυνατή την διαπραγμάτευση ἐπὶ των ὁρων του ΕΛΑΣ που αφορούσαν στον σχηματισμό κυβέρνησης κοινῆς εμπιστοσύνης, αφοπλισμό της χωροφυλακῆς και των οργανώσεων της Δεξιᾶς, απομάκρυνση της Ορεινῆς Ταξιαρχίας και του Ιεροῦ Λόχου ἀπὸ την Αττική. Ωστόσο, ὅπως σημείωνε, πρόβλημα θα ἀνέκυπτε για τον σχηματισμό κυβέρνησης και την στελέχωση της Εθνοφυλακῆς, ἐνῶ το σημαντικότερο ζήτημα ἦταν πως ἀκόμα και αν ἐπερχόταν συμφωνία για την Αττική, ο ΕΛΑΣ θα εξακολουθοῦσε να κυριαρχεῖ στην υπόλοιπη Ελλάδα⁸⁸².

Αυτό θα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ο ΕΛΑΣ να ἐλέγχει ὅλη την υπόλοιπη Ελλάδα χωρίς να ἔχει υποστεί συντριπτική ἥττα στην Αττική, ἥττα που η βρετανική κυβέρνηση θα ἐκμεταλλευτεῖ ἰδιαίτερα και θα προσπαθήσει να παρουσιάσει σαν συνθηκολόγηση ἀνευ ὁρων του ΕΛΑΣ με την ἀποχώρησή του ἀπὸ την Αθήνα και την υπογραφή της ἀνακωχῆς, προκειμένου να καλλιεργήσει αἶσθημα ηττοπάθειας στο ΕΑΜικό στρατόπεδο⁸⁸³. Ἐτσι, δεν θα δοθεῖ ποτέ ἀπάντηση στους ὁρους της ΚΕ του ΕΛΑΣ ἐνῶ με την ἀφίξη του Churchill στην Αθήνα, λίγες μέρες ἀργότερα, οι ἐπιθέσεις των βρετανικών στρατευμάτων κατὰ των θέσεων του ΕΛΑΣ θα γενικευθοῦν.

Παρότι θα υποστηριχθεῖ ἀργότερα ὅτι ἦταν λάθος της ΚΕ του ΕΛΑΣ ὅτι δεν κατέπαυσε τις ἐχθροπραξίες μετὰ τους ὁρους του Scobie της 16^{ης} Δεκεμβρίου⁸⁸⁴, η ἀπόφαση συνέχισης του ἀγώνα μέχρι την ἐκπλήρωση των παραπάνω προϋποθέσεων πρέπει να εἶχε την υποστήριξη των περισσότερων μελών της ΚΕ του ΕΑΜ στην συνεδρίαση της 20^{ης} Δεκεμβρίου. Στην σύσκεψη αὐτή ἐνῶ ο Σβώλος ἐπανέλαβε την

⁸⁸¹ *Ελευθερία*, 23/12/1944, «Διεβιβάσθειςαν χθες αἱ ἀντιπροτάσεις του ΚΚΕ», 1^η σ.

⁸⁸² Ριζᾶς, ὁ.π., σ. 92, (Minute D. S. Laskey 24/12/1944).

⁸⁸³ Λυμπεράτος, ὁ.π., σ. 55.

⁸⁸⁴ ΚΚΕ Ἐπίσημα Κείμενα, ὁ.π., Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ Ἀπρίλιος 1945, Ἐκθεση δράσης του Γ. Σιάντου, σ. 426, βλ. και ομιλία του Γ. Ἰωαννίδη στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (ἀπὸ τα πρακτικά της Ολομέλειας), Ἰωαννίδης, ὁ.π., σ. 487, ο οποίος υποστηρίζει πως παρότι υπήρχαν ἀκόμη μερικές δυνατότητες συνέχισης του ἀγώνα, ἐπρεπε να ἀντιληφθοῦν ὅτι δεν θα εἶχε αἰσιο τέλος και να δώσουν ἀπὸ τότε πολιτική λύση.

θέση ότι έπρεπε να γίνουν δεκτοί οι όροι του Scobie, υποστηρίζοντας ότι ενώ δεν ήταν επιβλαβείς για το ΕΑΜικό στρατόπεδο συμβόλιζαν ένα ζήτημα κύρους της Μεγάλης Βρετανίας, ο Ζεύγος τόνισε ότι η αποφασιστικότητα που επεδείκνυαν ήταν ικανή να επιφέρει την εκπλήρωση των στόχων τους, τονίζοντας την ελπίδα ότι θα αποδώσουν και οι πιέσεις της κοινής γνώμης που είχε καταδικάσει την επέμβαση του Churchill. Μόνο δύο ομιλητές συντάχθηκαν με την άποψη του Σβώλου ενώ οι περισσότεροι κινούνταν προς την άποψη των κομμουνιστών, μεταξύ των οποίων και ο Χατζηεμμανουήλ του Δημοκρατικού Κόμματος και ο Γαβριηλίδης του Αγροτικού Κόμματος, ο οποίος μάλιστα πρότεινε την δημιουργία κυβερνητικού οργάνου από το ΕΑΜ⁸⁸⁵.

Ο Σιάντος ενημερώνοντας τις κομματικές οργανώσεις και το Γενικό Στρατηγείο για την απάντηση που έδωσε η ΚΕ του ΕΛΑΣ στον Scobie αναφέρει: «*Επιμένουμε σε κατάπαυση πάσης ανάμειξης Άγγλων (στα) εσωτερικά (της) Ελλάδος*»⁸⁸⁶, κάτι που δείχνει ότι βασικός στόχος του ΚΚΕ-ΕΑΜ ήταν να εξασφαλίσει πως οι εγχώριες πολιτικές δυνάμεις θα είναι αυτές που θα λαμβάνουν τις πολιτικές αποφάσεις.

Ο Ριζοσπάστης επισημαίνει ότι ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ που απασχολεί τον Scobie, ήταν το πρωταρχικό μέλημα των Γερμανών και του Ράλλη. Καταγγέλλει δε πως ο Βρετανός στρατηγός που θέλει να παραμείνουν ένοπλα τα «*εγκληματικά σώματα σαν εγγυητές της τάξης και της ομαλότητας*» φέρεται σαν «*κατακτητής κάποιας αφρικανικής επαρχίας*» που θα ζητήσει από τους ανωτέρους του να αποδοθούν στον ελληνικό λαό οι ελευθερίες του αν ο τελευταίος τον υπακούσει⁸⁸⁷.

Πέρα από τις προσπάθειες για την κατάπαυση των εχθροπραξιών μέσω του Scobie, το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ θα απευθυνθεί και στον στρατηγό Πλαστήρα. Ο MacVeagh ενημερώνει πως σύμφωνα με αξιόπιστη πηγή, ο Πλαστήρας είχε συνάντηση με τον Πορφυρογόνη, ο οποίος δήλωσε πως ήταν επιθυμία της Αριστερά όπως ο Πλαστήρας διορισθεί είτε αντιβασιλέας είτε πρωθυπουργός καθώς η Αριστερά πιστεύει πως ο στρατηγός θα εκφράσει τις δημοκρατικές αρχές για τις οποίες η ίδια μάχεται. Όταν ο Πλαστήρας απάντησε πως δεν θέλει να ασχοληθεί με την πολιτική, ο Πορφυρογόνης δήλωσε πως το ΚΚΕ-ΕΑΜ θα δεχόταν για πρωθυπουργό τον Σοφούλη, ενώ σε ό, τι αφορά την

⁸⁸⁵ Fleischer, ό.π., σ. 75-76.

⁸⁸⁶ Σιάντος προς οργανώσεις και ΓΣ 18/12/1944, Φ=7/32/261, αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁸⁸⁷ Ριζοσπάστης, 18/12/1944, «Ο κατακτητής Σκόμπυ». Ο συντάκτης καταλήγει: «Έλληνες πολίτες συνεχίστε τον τίμιο αγώνα!»

στρατιωτική πλευρά, ο Πορφυρογένης άφησε να εννοηθεί, όπως σημειώνει ο MacVeagh, ότι η νέα πρόταση του ΕΛΑΣ για την εκκένωση της Αττικής στηρίζεται στον Πλαστήρα ως εγγυητή της επιθυμητής δημοκρατικής πολιτικής λύσης⁸⁸⁸.

Ο Πλαστήρας κατά την άφιξή του, είχε δημοσίως τονίσει ότι είναι οπαδός της απολύτου ελευθερίας υπογραμμίζοντας ότι η ανυπακοή των «στασιαστών» στις διαταγές της κυβέρνησης ερμηνεύεται σαφώς ως απόπειρα επιβολής βίας, ενώ επεσήμανε ότι από την στιγμή που δεν επετεύχθη συμβιβασμός, καθώς οι στασιαστές δεν αποδέχθηκαν τους όρους των βρετανικών στρατιωτικών αρχών, η αποκατάσταση της τάξης επιβάλλεται να γίνει διά στρατιωτικών μέτρων⁸⁸⁹.

Ωστόσο δύο μέρες αργότερα γίνεται πολύ πιο επιθετικός δηλώνοντας πως «Μια ολιγάριθμος κακοποιός σπείρα εξ αναρχικών στοιχείων παρεσκέυασεν από μακρού χρόνου και εξαπέλυσε κατά του Έθνους άγριον εμφύλιον πόλεμον, αφού παρέσυρε έναν αριθμόν πατριωτών Ελλήνων είτε διά δόλου είτε διά της βίας» και κάνει έκκληση «προς τους παρασυρθέντας συμπολεμιστάς» του από την μία και από την άλλη προς «τα πολυπαθή θύματα της Μικρασιατικής συμφοράς» όπως εγκαταλείψουν αμέσως «την αδελφοκτόνον στάσιν» και επιστρέψουν στις εστίες τους ώστε να επιβληθεί η τάξη και η αναδιοργάνωση του κράτους. Παράλληλα τονίζει ότι ο πόλεμος βρίσκεται στην τελική του φάση και για αυτό απαιτείται η ανασύνταξη του ελληνικού στρατού ώστε να συμμετάσχει στην προσπάθεια των συμμάχων και τέλος ζητά να προληφθεί η σύγκρουση «με τους ηρωικούς στρατιώτας» της Βρετανίας την οποία χαρακτηρίζει «μεγάλη φίλη και σύμμαχο» στην οποία η πατρίδα θα έχει αιώνια ευγνωμοσύνη για την συμβολή της στην «απελευθέρωσιν του Έθνους και του Λαού μας»⁸⁹⁰.

Ο MacVeagh σημειώνει πως ενώ ο Πορφυρογένης επρόκειτο να έχει νέα συνάντηση με τον Scobie για περαιτέρω διαπραγματεύσεις, ενημέρωσε ότι δεν θα μπορέσει να παρευρεθεί λόγω της ανταλλαγής πυρών, το οποίο μπορεί να είναι αληθές όπως σχολιάζει ο Αμερικανός πρεσβευτής, που ωστόσο πιθανολογεί ότι η απουσία του Πορφυρογένη οφείλεται στις τελευταίες δηλώσεις του Πλαστήρα⁸⁹¹. Και ο Σοφούλης

⁸⁸⁸ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 19/12/44, FRUS, V. 5 Greece, σ. 162.

⁸⁸⁹ Ελλάς, ό.π., 16/12/1944, «Δηλώσεις του στρατηγού Πλαστήρα προς τους ανταποκριτάς των ξένων εφημερίδων», σ. 163-165.

⁸⁹⁰ Ελλάς, ό.π., 18/12/1944, «Πατριωτική έκκλησις του Ν. Πλαστήρα», σ. 177-178.

⁸⁹¹ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 19/12/44, FRUS, V. 5 Greece, σ. 162, για την επιδίωξη του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ για συμβιβαστική λύση μέσω του Πλαστήρα βλ. και πληροφορίες του OSS από την Αθήνα, που είναι παρόμοιες με αυτές του MacVeagh, Ριζάς, ό.π., σ. 88.

σε δηλώσεις του θα σημειώσει *«χθες ο Πορφυρογένης ζήτησε την μεσολάβηση του Πλαστήρα για να συναντηθεί με τον Σκόμπυ. Η συνάντηση που δεν έγινε χθες θα γίνει σήμερα»*⁸⁹², ενώ η εφημερίδα *Ελευθερία* δύο μέρες αργότερα αναφέρεται σε ναυάγιο της μεσολάβησης Πλαστήρα, καθώς όπως σημειώνει, το ΚΚΕ επιμένει στην αδιαλλαξία του⁸⁹³.

Ο Σιάντος θα ενημερώσει τις οργανώσεις του ΚΚΕ ότι απέτυχαν οι προσπάθειές τους να μείνει ο Πλαστήρας τουλάχιστον ουδέτερος και θα σημειώσει πως οι πράξεις του αποδεικνύουν πως είναι *«λακές των Άγγλων και της αντίδρασης»* τονίζοντας πως οι Βρετανοί και ο Παπανδρέου τον έφεραν *«προς χρησιμοποίησή του κατά παλλαϊκού αγώνα ελευθερίας, ανεξαρτησίας»*. Ο γραμματέας του ΚΚΕ στο ραδιοτηλεγράφημα επισημαίνει ότι οι κομματικές οργανώσεις πρέπει να διαφωτίσουν τον λαό, και κυρίως τους πρόσφυγες, για την προδοσία που διαπράττει ο Πλαστήρας και να οργανώσουν συγκεντρώσεις αποδοκιμασίας του⁸⁹⁴ ενώ σε προκήρυξη της ΚΕ του ΕΛΑΣ της 20^{ης} Δεκεμβρίου που αναδημοσιεύεται σε ανακοίνωση της ΚΕ του ΕΑΜ στις 21 Δεκεμβρίου τονίζεται ότι με τις δηλώσεις του, ο στρατηγός Πλαστήρας απέδειξε ότι δεν αντιλήφθηκε τον τιτάνιο αγώνα των Ελλήνων και πως *«...μένει έξω από τις γραμμές του λαού, αδιάφορος και ασυγκίνητος για το αίμα που χύθηκε και χύνεται για την μεγαλύτερη υπόθεση του νεώτερου Ελληνισμού»*⁸⁹⁵.

Παράλληλα, οι έντονες επιθέσεις προς το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ θα συνεχισθούν και από τους Έλληνες πολιτικούς. Ο Σοφούλης δήλωσε πως *«η παρούσα κατάσταση δεν πρέπει να χαρακτηρίζεται εμφύλιος πόλεμος γιατί δεν πολεμά το μισό του πληθυσμού με το άλλο μισό αλλά κάτι λιγότερο από το 5%, δηλαδή μια ελάχιστη μειοψηφία κατά του κράτους το οποίο αμύνεται»* και συνεπώς πρόκειται για στάση και όχι για εμφύλιο. Παράλληλα τάχθηκε δημοσίως υπέρ της σύστασης αντιβασιλείας, μονομελούς και όχι τριμελούς, συναινώντας στο πρόσωπο του Δαμασκηνού ενώ δήλωσε πως δεν συμφωνεί με τον

⁸⁹² *Ελλάς, ό.π.*, 19/12/1944, «Δηλώσεις του κ. Θ. Σοφούλη», σ. 188.

⁸⁹³ *Ελευθερία*, 21/12/1944, «Αμετάβλητη η πολιτική κατάσταση», 2^η σ.

⁸⁹⁴ Σιάντος προς οργανώσεις 20/12/44, Φ=7/32/267, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁸⁹⁵ «Ανακοίνωση της ΚΕ του ΕΑΜ» 21/12/1944, Χατζής, *ό.π.*, τ. Δ', σ. 303-304. Ο Παρτσαλίδης δε σε ανταποκριτή των *Times* θα υπογραμμίσει πως στον δωσίλογο Πειρουνάκη που πιάστηκε στις φυλακές Αβέρωφ βρέθηκε γράμμα που είχε σταλεί απ' έξω σύμφωνα με το οποίο το περιβάλλον του Πλαστήρα διαβεβαίωνε τον αποστολέα για την άμεση αποφυλάκιση του δωσίλογου εγκλείστου, «Ανακοίνωση της ΚΕ του ΕΑΜ» 23/12/1944, στο ίδιο σ. 306.

βασιλιά πως ο διορισμός αντιβασιλέα θα ερμηνευθεί από τους «στασιαστές» σαν υποχώρηση αφού οι τελευταίοι ενδιαφέρονται μόνο για το στρατιωτικό ζήτημα⁸⁹⁶.

Λίγες μέρες αργότερα ο Σοφούλης σημείωσε πως απέναντι σε αυτήν την μειοψηφία που πήρε τα όπλα για την κατάληψη της εξουσίας *δεν υπάρχει δεξιά παράταξη* αλλά ένας λαός που λιμοκτονεί και που μάχεται με τα πενιχρά μέσα του δίπλα στον βρετανικό στρατό. Επεσήμανε δε ότι η βρετανική ενέργεια αποτελεί οτιδήποτε άλλο εκτός από επέμβαση, σημειώνοντας πως αν ο βρετανικός στρατός εγκατέλειπε την Ελλάδα, αυτό θα αποτελούσε καταπάτηση ηθικής υποχρέωσης. Ο Σοφούλης υπογράμμισε, τέλος, πως αυτό που ακούγεται στους «σοσιαλιστικούς, φιλελεύθερους και αριστερίζοντες» κύκλους του εξωτερικού ότι η «στάση» είναι αγώνας για τις λαϊκές ελευθερίες, αποτελεί «*χονδροειδή αντιστροφή της αλήθειας*»⁸⁹⁷.

Και ο Κανελλόπουλος συμφώνησε στην σύσταση αντιβασιλείας, σημειώνοντας πως και παλαιότερα την είχε προτείνει και την αρνήθηκαν μόνο οι αντιπρόσωποι του ΕΛΑΣ στην κυβέρνηση οι οποίοι ήθελαν το υπουργικό συμβούλιο να ασκεί καθήκοντα αντιβασιλείας. Παράλληλα, έκανε λόγο για σφαγές όσων δεν ανήκαν στο ΕΑΜ στην Πελοπόννησο κατά τον Σεπτέμβριο, πριν την εκεί άφιξή του, ενώ τόνισε πως οι υπουργοί της κυβέρνησης είναι όλοι δημοκράτες και αποφασισμένοι να πολεμήσουν τον φασισμό κάθε μορφής και χρώματος⁸⁹⁸. Και ο Μυλωνάς, αρχηγός του Αγροτικού Δημοκρατικού Κόμματος, καταδίκασε απροκάλυπτα το «στασιαστικό κίνημα» και τάχθηκε υπέρ της σύστασης αντιβασιλείας, καθώς όπως σημείωσε η ενέργεια αυτή δεν προδικάζει το αποτέλεσμα ενός δημοψηφίσματος⁸⁹⁹.

Ο Παπανδρέου στους ξένους ανταποκριτές δήλωσε πως «*Καμία μεγαλύτερη υπηρεσία δεν ήταν δυνατόν να προσφερθεί εις τους Γερμανούς από την εγκληματική στάση. Είναι μια πράξη εχθρική και κατά της Ελλάδος και κατά των Συμμάχων*». Τόνισε δε πως ανέκαθεν υπήρχε θέμα αντιβασιλείας αλλά στις σημερινές συνθήκες είναι άσχετο καθώς η ουσία του προβλήματος είναι «*η άρνηση των αδιάλλακτων της άκρας αριστεράς να αποπλίσουν τον ιδιωτικό τους στρατό*» και επεσήμανε ότι ακόμα και αν διοριστεί αντιβασιλεία θα καταδικάσει τους αδιάλλακτους και αυτοί θα την υβρίσουν

⁸⁹⁶ *Ελλάς, ό.π.*, 19/12/1944, «Δηλώσεις του κ. Θ. Σοφούλη προς τους ανταποκριτές των ξένων εφημερίδων», σ. 188.

⁸⁹⁷ *Ελευθερία*, 24/12/1944, «Οι πολιτικοί αρχηγοί και ο κ. Πρωθυπουργός ομιλούν διά το κίνημα του ΕΑΜ και την αντιβασιλεία», 2^η σ.

⁸⁹⁸ *Ελλάς, ό.π.*, 19/12/1944, «Η εγκληματική δράσις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Αποκαλύψεις του κ. Κανελλόπουλου», σ. 201.

⁸⁹⁹ *Ελευθερία*, 24/12/1944, «Ο κ. Μυλωνάς», 2^η σ.

όπως υβρίζουν την κυβέρνηση⁹⁰⁰, αναγνωρίζοντας έτσι στο πρόσωπο του Δαμασκηνού τον ανταγωνιστή και αντικαταστάτη του, τον διορισμό του οποίου προσπαθεί μέχρι και την τελευταία στιγμή να αποφύγει προκειμένου να διατηρήσει την θέση του. Ο Αμερικανός πρεσβευτής θα σχολιάσει μάλιστα πως ο Παπανδρέου θεώρησε απαράδεκτη την πρόταση της ΚΕ του ΕΛΑΣ διότι η αποδοχή της θα σήμαινε την αντικατάστασή του⁹⁰¹.

Οι Ράλλης και Στεφανόπουλος του Λαϊκού Κόμματος, πιστοί στον βασιλιά, σημειώνουν πως δεν μπορεί να γίνεται λόγος για αντιβασιλεία όσο διαρκεί η «στάση» αφού, όπως σχολιάζουν, είναι αδύνατο να συνδεθεί το πολιτειακό ζήτημα με την απόπειρα των κομμουνιστών να καταλάβουν την εξουσία, επισημαίνοντας πως η αντιβασιλεία δεν θα βοηθούσε την κατάσταση. Υποστήριξαν δε πως θα ήταν «επαναστατική πράξη» να αποφασίσει το υπουργικό συμβούλιο τον διορισμό αντιβασιλέα χωρίς την έγκριση του βασιλιά προσθέτοντας πως το Λαϊκό Κόμμα παρότι συνιστά δημοκρατικό κόμμα και είναι υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας, είναι πρωτίστως νομιμόφρον και συνεπώς, όπως υπογράμμισαν, θα έπρεπε να διενεργηθεί δημοψήφισμα για την επίλυση του πολιτειακού ζητήματος⁹⁰².

Παράλληλα και αυτός που προορίζεται να ενώσει όλους τους Έλληνες, ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός δήλωσε: *«Πρέπει να κατανοηθεί σαφώς ότι η ταύτιση της έννοιας του κράτους με το α ή β πολιτικό κόμμα ή οργάνωση είναι ηθικώς απαράδεκτος και ότι πρέπει να αντιμετωπισθεί με τον δραστικότερο τρόπο»* και επεσήμανε την ελπίδα του ότι η αντιβασιλεία θα αποτελέσει την καλύτερη εγγύηση πως κανένας κίνδυνος δεν θα απειλήσει τις λαϊκές ελευθερίες και πως στο εξής καμία πραξικοπηματική λύση δεν θα είναι δυνατή από όπου και αν προέρχεται. Όπως σχολιάζει η Ελλάς, ο αρχιεπίσκοπος *«λαμβάνει πλέον σαφή και απροκάλυπτη θέση στο πλευρό του μαχόμενου λαού εναντίον πολιτικού κόμματος και οργάνωσης τα οποία διά της βίας και της τρομοκρατίας επιδιώκουν να στραγγαλίσουν τις λαϊκές ελευθερίες και να επιβάλλουν την φασιστική δικτατορία των»*⁹⁰³.

⁹⁰⁰ Ελλάδα, ό.π., 24/12/1944, «Βαρυσήμαντοι δηλώσεις του πρωθυπουργού κ Γ. Παπανδρέου. Οι στασιασταί της άκρας αριστεράς εστράφησαν κατά του έθνους και του λαού», σ. 233-235.

⁹⁰¹ The Ambassador in Greece (MavVeagh) to the Secretary of State 24/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 166-167.

⁹⁰² Ελλάδα, ό.π., 22/12/1944, «Δηλώσεις των Λαϊκών υπουργών προς τους ανταποκριτές των ξένων εφημερίδων», σ. 218-220.

⁹⁰³ Ελλάδα, ό.π., 23/12/1944, «Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών», σ. 224-225, βλ. και *Ελευθερία*, 22/12/1944, «Ο Μακαριώτατος διά τα εθνικά θέματα», 1^η σ.

Από την μεριά του ΚΚΕ, ο Ζεύγος σε άρθρο του στον *Ριζοσπάστη* θα τονίσει πως ο Παπανδρέου στις 4 Δεκεμβρίου επιβλήθηκε για τρίτη φορά στον ελληνικό λαό μετά από ξένη παρέμβαση και θα επαναλάβει πως το ΚΚΕ μάχεται για την αποκατάσταση της ομαλότητας για την οποία είναι απαραίτητη και η συνεργασία με την «*σύμμαχο Αγγλία*», όπως συνεχίζει να την αποκαλεί. Ωστόσο, σημειώνει ότι καθ' όλη την διάρκεια της κατοχής όλες οι προσπάθειες για αυτήν την δημιουργική συνεργασία προσέκρουσαν «σε μια τυφλή και ακατανόητη πολιτική που εννοεί να αγνοεί την ακατανίκητη δύναμη, που εκπροσωπεί το δημοκρατικό ΕΑΜ και να θέλει να επιβάλλει με όλα τα μέσα ακόμα και με ομαδική εξόντωση του λαού μας, τις φασιστικές αντιδραστικές δυνάμεις της δεξιάς». Επισημαίνει, τέλος, ότι η επιμονή της Βρετανίας σε αυτή την πολιτική μπορεί να καταλήξει σε ολοκληρωτική καταστροφή της Ελλάδας, την οποία δεν επέφεραν ούτε οι Γερμανοί⁹⁰⁴.

Ωστόσο, στην εξέλιξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων αποτυπώνεται η συνεχώς αυξανόμενη ενίσχυση των βρετανικών δυνάμεων, η έλλειψη πυρομαχικών και η κούραση των τμημάτων του ΕΛΑΣ τα οποία δεν αντικαθίστανται από εφεδρικά. Στην έκθεση του Σιάντου σημειώνεται πως η επιθετική δράση του ΕΛΑΣ από την άποψη της διατήρησης της πρωτοβουλίας συνεχίστηκε έως τις 16-17 Δεκεμβρίου αλλά σταδιακά μειωνόταν λόγω των συνεχώς αφικνούμενων βρετανικών ενισχύσεων κάτι που αύξανε την κρουστική δυνατότητα του εχθρού και ταυτόχρονα ενίσχυε το ηθικό της ελληνικής αντίδρασης⁹⁰⁵. Πέρα από την συνεχιζόμενη άφιξη βρετανικών ενισχύσεων η έλλειψη αιφνιδιασμού σε κάποιες επιθέσεις του ΕΛΑΣ, και ειδικά στην περίπτωση της στρατιωτικής επιχείρησης κατά της Ορεινής Ταξιαρχίας στο Γουδί, είχαν αποφασιστική επίδραση στην έκβαση όλου του αγώνα⁹⁰⁶.

Στα συμπεράσματα του δελτίου της 18^{ης} Δεκεμβρίου της διοίκησης του ΑΣΣ μεταξύ άλλων διαβάζουμε: «Γενικώς η μάχη των Αθηνών ευρίσκεται εις κρίσιμο σημείο της. Οι αυξανόμενες επιθέσεις του εχθρού διαγράφουν πλέον σαφώς τον αντικειμενικό του σκοπό, της απευθείας εκκαθάρισεως της πόλεως άνευ ευρύτερων κινήσεων ελιγμού προς το παρόν....»⁹⁰⁷, ενώ ο Σιάντος σε τηλεγράφημά του προς τον Ανδρέα Βαβούδη σημειώνει πως οι επιθέσεις των Άγγλων αποκρούονται με μεγάλες απώλειες από τον

⁹⁰⁴ *Ριζοσπάστης*, 25/12/1944, «Ο λαός ζητάει δημοκρατικά δικαιώματα. Η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες» του Γιάννη Ζεύγου.

⁹⁰⁵ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, *ό.π.*, σ. 63. Για τις φάσεις της μάχης του Δεκέμβρη βλ. και *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 34, Φλεβάρης 1945, Τρίκαλα, «Αγώνας 33 ημερών».

⁹⁰⁶ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, *ό.π.*, σ. 60-61.

⁹⁰⁷ «Δελτίον 23^{ης} ώρας της 18-12-44», Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 174-176.

ΕΛΑΣ που ξεπερνούν το 50% και τα κενά συμπληρώνονται από εθελοντές⁹⁰⁸. Παρ' όλα αυτά δεν διατάσσονται μετακινήσεις του ορεινού ΕΛΑΣ, με αποτέλεσμα η πρωτοβουλία να περνά σταδιακά στις βρετανικές και κυβερνητικές δυνάμεις.

Εν τω μεταξύ, ο βασιλιάς συνεχίζει να δέχεται τηλεγραφήματα από Έλληνες πολιτικούς που τον συμβουλεύουν να μην υποκύψει στον διορισμό αντιβασιλέα⁹⁰⁹. Έτσι οι Ράλλης και Στεφανόπουλος του Λαϊκού Κόμματος σημειώνουν πως ο διορισμός αντιβασιλέα θα ελάττωνε την αντίσταση απέναντι στους επαναστάτες και θα εμφανιζόταν σαν δικαίωση της εξέγερσής τους με αποτέλεσμα μελλοντικές επιπλοκές της πολιτικής της Ελλάδας, της οποίας τα συμφέροντα, όπως τονίζουν είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με αυτά της Μεγάλης Βρετανίας. Προσθέτουν δε ότι η βρετανική κυβέρνηση πρέπει να είναι σίγουρη πως μόλις εκκαθαριστεί η Αθήνα «*οι ενθουσιώδεις διαδηλωτές και οι απελευθερωμένες εργατικές τάξεις που τώρα υποφέρουν από την καταπίεση της διοίκησης που τους επιβλήθηκε από τους ΕΑΜικούς υπουργούς θα διαφωτίσουν την βρετανική και αμερικανική κοινή γνώμη ότι δεν είναι αίτημα (question) [προφανώς η αντιβασιλεία] ενός δημοκρατικού αριστερού κινήματος, όπως προσπαθεί να αυτοπαρουσιάζεται, αλλά μιας αναρχικής τρομοκρατικής μειοψηφίας η οποία αποπειράθηκε να επιβάλλει την κυριαρχία της με την βία των όπλων*».

Ο Θεοτόκης στο μήνυμά του σημειώνει ότι οι θέσεις του Εθνικού Λαϊκού Κόμματος παραμένουν αμετάβλητες στο θέμα της αντιβασιλείας, το οποίο μπορεί να συζητηθεί μόνο αν εξωτερικοί λόγοι το καταστήσουν αναπόφευκτο -εννοώντας προφανώς την απαίτηση της βρετανικής κυβέρνησης- και υπογραμμίζει την ανάγκη να μην γίνει καμία παραχώρηση προς την αριστερά που στασιάζει. (left in revolt).

Ο Αλεξανδρής επισημαίνει ότι εσωτερικοί λόγοι δεν υπαγορεύουν την σύσταση αντιβασιλείας και υπογραμμίζει πως μια τέτοια κίνηση μόνο κακό θα μπορούσε να

⁹⁰⁸ Σιάντος προς Βαβούδη 19/12/1944, Φ=7/32/266, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

⁹⁰⁹ Τα τηλεγραφήματα αυτά μαζί με ένα ανώνυμο μήνυμα προς τον βασιλιά επισυνάπτονται στην επιστολή του Γεωργίου προς τον Churchill της 20^{ης} Δεκεμβρίου με την ίδια ημερομηνία. Παρότι τα τηλεγραφήματα δεν φέρουν ημερομηνία πιθανώς να απεστάλησαν στις 19 ή 20 Δεκεμβρίου ή εν πάση περιπτώσει προσφάτως καθώς σε όλα αναφέρεται πως η θέση των πολιτικών παραμένει αμετάβλητη/επανεπιβεβαιώνεται η πρόθεσή τους να μην στηρίζουν το εγχείρημα της αντιβασιλείας. Οπότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι δεν εστάλησαν κατά τις πρώτες μέρες συζητήσεων για το θέμα της αντιβασιλείας (πρώτο δεκαήμερο - μέσα Δεκεμβρίου) αλλά αργότερα. Ο Eden με τις οδηγίες του Churchill διανέμει την επιστολή και τα επισυναπτόμενα στα μέλη του πολεμικού συμβουλίου στις 22 Δεκεμβρίου. Δεν είναι σαφές αν το υπουργικό συμβούλιο είχε γνώση αυτών από την προηγούμενη, 21 Δεκεμβρίου, οπότε και συνεδρίασε και αποφάσισε να μην λάβει οριστική θέση για το ζήτημα της αντιβασιλείας (βλ. πιο κάτω).

προκαλέσει αφού θα παρουσιαζόταν σαν θρίαμβος από τους κομμουνιστές που έχουν ήδη ηττηθεί, όπως υπογραμμίζει. Συμπληρώνει δε -αφού όπως και οι τρεις προηγούμενοι ενδιαφέρεται τα μάλα για την διεθνή θέση και προβολή της βρετανικής κυβέρνησης γενικώς και του Churchill ειδικώς- ότι η σύσταση αντιβασιλείας, την οποία χαρακτηρίζει «*παραχώρηση στους εχθρούς της μεγάλης πλειοψηφίας του ελληνικού λαού*» θα αποτελούσε ανατιολόγητο πλήγμα για τα συμφέροντα και το γόητρο της Μεγάλης Βρετανίας.

Τέλος, και ο Γαρουφαλιάς τονίζει ότι ο διορισμός αντιβασιλείας στις παρούσες συνθήκες θα είχε τις χειρότερες δυνατές επιπτώσεις για τον ελληνικό λαό και θα επέφερε μεγάλη απογοήτευση και ανησυχία για το μέλλον του ελληνικού κράτους⁹¹⁰.

Επιπλέον, ο βασιλιάς δέχεται μια ανώνυμη επιστολή την 19^η Δεκεμβρίου από άτομο το οποίο χαρακτηρίζει «*απολύτου εμπιστοσύνης*» από την Αθήνα, που τον πληροφορεί ότι ο Σοφούλης του εκμυστηρεύτηκε ότι θεωρεί άκαιρη και για αυτό ύποπτη την σύσταση αντιβασιλείας σε σχέση με τις προθέσεις των κομμουνιστών και συμβουλεύει τον βασιλιά να μην την δεχτεί. Ο αποστολέας προσθέτει ότι την ίδια γνώμη έχουν και τα μέλη του Λαϊκού Κόμματος όπως και ο Θεοτόκης, συμπληρώνοντας πως βάσει των πληροφοριών του οι μόνοι που επιθυμούν την σύσταση αντιβασιλείας είναι το ΕΑΜ, ο Καφαντάρης και ο Λαμπράκης. Τέλος, επισημαίνει ότι ο Παπανδρέου αντιστέκεται στην αντιβασιλεία με ισχυρά επιχειρήματα και πως οι Βρετανοί αντιπρόσωποι κάμφθηκαν (bow) μπροστά στα επιχειρήματα αυτά αλλά θεωρούν προς κάτι πρέπει να γίνει. Ο αποστολέας καταλήγει υπογραμμίζοντας πως η ελπίδα όλων είναι να μην υποχωρήσει ο Γεώργιος αφού «*ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός θεωρείται η μόνη ελπίδα των κομμουνιστών*»⁹¹¹.

Ο δε βασιλιάς σε επιστολή του στις 20 Δεκεμβρίου προς τον Churchill επισημαίνει ότι πειθαρχώντας στο αίτημα της κυβέρνησής του και των πολιτικών αρχηγών και του Πλαστήρα, τον πληροφορεί ότι μόλις αποκατασταθεί η τάξη στην Αττική και οι αντάρτες της περιοχής αφοπλισθούν, η ελληνική κυβέρνηση θα αναλάβει την εκκαθάριση της υπόλοιπης Ελλάδας με δικές της δυνάμεις, έτσι ώστε να δοθεί ένα οριστικό τέλος στην απειλή των ενόπλων ομάδων που μπορούν να προκαλέσουν

⁹¹⁰ War Cabinet 22/12/1944, CAB/66/60/11. Να σημειωθεί ότι οι πολιτικοί αυτοί θα κληθούν να εκφράσουν την άποψή τους για το θέμα της αντιβασιλείας κατά την δεύτερη ημέρα σύσκεψης των Ελλήνων κυβερνητικών και της ΚΕ του ΕΛΑΣ που συνήλθε στις 26-27 Δεκεμβρίου με πρωτοβουλία του Churchill, βλ. Κεφάλαιο 12^ο.

⁹¹¹ Ο.π.

σοβαρότερες επιπλοκές στο μέλλον. Στην Μακεδονία όμως, προσθέτει ο βασιλιάς, θα ήταν επιθυμητή η ύπαρξη και βρετανικών δυνάμεων. Επιπλέον, σημειώνει ότι η ελληνική κυβέρνηση και ο όλος ο ελληνικός πολιτικός κόσμος επιβεβαίωσαν και πάλι την πρόθεσή τους να αναζητήσουν την ετυμηγορία του ελληνικού λαού το συντομότερο, και είναι αποφασισμένοι να διασφαλίσουν με όλα τα απαραίτητα μέτρα την γνήσια έκφραση της λαϊκής θέλησης⁹¹².

Παράλληλα, το βρετανικό πολεμικό συμβούλιο της 21^{ης} Δεκεμβρίου, έχοντας ενημερωθεί από τον Leeper ότι ο Παπανδρέου στις 20 Δεκεμβρίου τηλεγράφησε στον βασιλιά συμβουλευοντάς τον να προβεί σε διορισμό αντιβασιλέα, αποφάσισε να μην ασκήσει περαιτέρω πίεση στον Γεώργιο και να εξετάσει τις συμβουλές που οι Έλληνες πολιτικοί είχαν δώσει στον Γεώργιο. Επιπλέον, στην συνεδρίαση εκφράστηκαν εκ νέου αντιρρήσεις για τον αρχιεπίσκοπο, ο οποίος σε περίπτωση διορισμού του, όπως φοβούνταν οι Βρετανοί θα μπορούσε να εγκαταστήσει έναν πρωθυπουργό μαριονέτα -εννοώντας προφανώς μαριονέτα που δεν θα ήταν της αρεσκείας τους- οπότε επισημάνθηκε πως σε κάθε περίπτωση αν τελικά ο Γεώργιος διορίσει τον Δαμασκηνό, θα πρέπει να έχει την δυνατότητα ανάκλησής του αν ο αρχιεπίσκοπος συμπεριφερθεί πέρα από τα αναμενόμενα (if Archbishop behaved contrary to expectation)⁹¹³.

Εξαιτίας της διαρκούς αναβλητικότητας της βρετανικής κυβέρνησης και της απροθυμίας της να πείσει τον Γεώργιο να διορίσει τον Δαμασκηνό αντιβασιλέα και με δεδομένο, όπως επιβεβαιώνει και ο Αμερικανός πρεσβευτής στην Ιταλία, Kirk, ότι τα 4/5 της ηπειρωτικής χώρας βρίσκονται υπό τον έλεγχο του ΕΛΑΣ⁹¹⁴, παρά το προβάδισμα των βρετανικών στρατευμάτων στην Αθήνα, ο Macmillan μεταβαίνει στην Ιταλία για να έρθει σε επαφή με τον αρχιστράτηγο Alexander, ώστε να εξετάσουν την περαιτέρω δράση τους, και με δύο τηλεγραφήματα προς το Λονδίνο καθιστούν απολύτως σαφές ότι το ελληνικό ζήτημα απαιτεί πολιτική λύση.

Ο Macmillan στις 21 Δεκεμβρίου, τονίζει στον Churchill -υπενθυμίζοντάς του ο βασιλιάς είχε μια πολύ κακή και ενδεικτική εμπειρία με τους Έλληνες πολιτικούς πριν επιτρέψει τον έλεγχο της χώρας να αναλάβει ο Μεταξάς, ότι ο Γεώργιος ενδιαφέρεται μόνο για την δυναστεία του και υπογραμμίζει ότι τα κίνητρα όσων

⁹¹² Ο.π.

⁹¹³ War Cabinet 21/12/1944, CAB/65/48/21.

⁹¹⁴ The Ambassador in Italy (Kirk) to the Secretary of State 18/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 161.

πολιτικών τον συμβουλεύουν να μην προχωρήσει στην σύσταση αντιβασιλείας πρέπει να αναζητηθούν στο προσωπικό τους όφελος για την διατήρηση των θέσεων και της εξουσίας τους, καθώς νιώθοντας σίγουροι πίσω από τις βρετανικές ξιφολόγχες⁹¹⁵ δεν θέλουν να διακινδυνεύσουν τον διορισμό κάποιου που πιθανώς θα προσπαθήσει για ένα συμβιβασμό και ίσως τους εκτοπίσει στην πορεία.

Επισημαίνει δε ο Macmillan ότι ο Δαμασκηνός έχει ευρύτερη από τα κόμματα υποστήριξη και σημειώνει ότι αν γίνει αντιβασιλέας θα ζητήσει από τον Πλαστήρα και άλλες μη πολιτικές προσωπικότητες να συμμετάσχουν στην κυβέρνηση, η οποία δεν θα είναι πολιτική, έτσι ώστε οι κομμουνιστές να μην μπορούν να απαιτήσουν την εκπροσώπησή τους. Καταλήγει σημειώνοντας πως στην Ελλάδα διακυβεύονται πολλά για την Βρετανία και υπογραμμίζει για άλλη μια φορά πως αν υπάρχει ένας άνθρωπος για να σώσει την Ελλάδα, θα πρέπει να του δοθεί μια ευκαιρία να το κάνει, όντας σίγουρος ότι ο Δαμασκηνός θα το καταφέρει⁹¹⁶.

Ο Alexander, στην αναφορά του προς το πολεμικό συμβούλιο σημειώνει ότι πρέπει όσο το δυνατόν πιο σύντομα να υπογραφεί ανακωχή (peaceful settlement) καθώς με τις διαθέσιμες δυνάμεις δεν μπορεί να αναλάβει τίποτα περισσότερο από την καταστολή της εξέγερσης στην Αθήνα και τον Πειραιά και επεσήμανε πως θα ήταν μάταιο για τους Βρετανούς να επιχειρήσουν τον έλεγχο της Ελλάδας με στρατιωτικά μέσα. Υπογράμμισε δε *-εξομοιώνοντας λίγο πολύ την βρετανική επέμβαση με μια νέα κατοχή*⁹¹⁷ - πως οι Ναζί με απείρως περισσότερες δυνάμεις από τις βρετανικές δεν κατάφεραν να κυριαρχήσουν στην Ελλάδα και τονίζει πως ακόμα και εκείνοι αναγκάστηκαν να κάνουν πολιτικές συμφωνίες⁹¹⁸.

Ο Αμερικανός πρεσβευτής, Kirk, σχολιάζει πως μετά από αυτές τις αναφορές στο Λονδίνο από τους Macmillan και Alexander ο Churchill ίσως αναλάβει προσωπικά

⁹¹⁵ Το ίδιο είχε επισημάνει και ο Leeper στον MacVeagh τονίζοντας πως οι ηγέτες της δεξιάς νομίζουν ότι οι Βρετανοί θα δώσουν την μάχη για λογαριασμό τους και θα εκκαθαρίσουν τους κομμουνιστές από όλη την Ελλάδα. The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 17/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 160-161.

⁹¹⁶ The Ambassador in Italy (Kirk) to the Secretary of State 25/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 167-168. Ο Macmillan θα σημειώνει στο ημερολόγιό του ότι η γραμμή νίκης κατά του κομμουνισμού που ο Παπανδρέου ήθελε να ακολουθήσει, μακροπρόθεσμα και για το σύνολο της Ευρώπης μπορεί να ήταν σωστή. Ωστόσο, ο Παπανδρέου δεν κατανοεί τις βρετανικές στρατιωτικές δυσκολίες όπως σημειώνει ο Macmillan υπογραμμίζοντας πως οι Βρετανοί *«Δεν επιθυμούμε να αρχίσουμε τον τρίτο παγκόσμιο πόλεμο κατά της Ρωσίας, πριν το τέλος του δεύτερου εναντίον της Γερμανίας και εν πάση περιπτώσει, όχι προς χάριν του κ. Παπανδρέου»*, Richter, ό.π., σ. 251.

⁹¹⁷ Κέδρος, ό.π., σ. 259.

⁹¹⁸ The Ambassador in Italy (Kirk) to the Secretary of State 25/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 167-168.

την διαχείριση (“take charge”) του ελληνικού ζητήματος⁹¹⁹. Επιπλέον, μετά την απάντηση της ΚΕ του ΕΛΑΣ με την οποία γίνεται αποδεκτή η απομάκρυνση και ο αφοπλισμός των τμημάτων του ΕΛΑΣ Αθηνών - Πειραιώς, απάντηση που ο Scobie έλαβε στις 22 Δεκεμβρίου, ο MacVeagh ενημερώνει τον Stettinius ότι ο Leeper τηλεγράφησε στο Foreign Office πως ήταν απαραίτητη η άμεση σύσταση αντιβασιλείας ώστε να βρεθεί λύση⁹²⁰.

Την ίδια στιγμή, οι Churchill και Eden δέχονται επιθέσεις στην Βουλή των Κοινοτήτων για την πολιτική που ακολουθείται στην Ελλάδα ενώ ο βουλευτής του Εργατικού κόμματος, Bevin, τόνισε ότι ο ΕΛΑΣ δεν καταθέτει τα όπλα επειδή «*οι Έλληνες δεν έχουν εμπιστοσύνη στην κυβέρνησή τους γιατί εδώ και δύο χρόνια η βρετανική κυβέρνηση μαγειρεύει την επαναφορά του Γεωργίου στον θρόνο του*», οπότε ο Eden αναγκάστηκε να παραδεχτεί ότι η βρετανική κυβέρνηση δεν ήταν αντίθετη με την αντιβασιλεία⁹²¹. Παράλληλα στις ερωτήσεις των βουλευτών σχετικά με το αν ο Churchill είχε την έγκριση των συμμάχων, ο τελευταίος απάντησε με υπεκφυγές λέγοντας πως οι τρεις δυνάμεις βρίσκονται σε πλήρη συνεργασία με τους γενικούς σκοπούς και πως είναι άλλο θέμα εάν υπάρχει πλήρη συμφωνία για κάθε άποψη που αφορούσε διάφορα ζητήματα⁹²².

Και ενώ ο Γεώργιος συνεχίζει να αρνείται τον διορισμό αντιβασιλέα και επιθυμεί να επιβλέπει τις διαπραγματεύσεις με τους κομμουνιστές από το Λονδίνο, ο Eden στις 23 Δεκεμβρίου εκφράζει την διαφωνία του και επισημαίνει στον Churchill ότι ο βασιλιάς δεν μπορεί να συνεννοηθεί με τους κομμουνιστές μέσω τηλεγραφημάτων⁹²³. Επιπλέον υπογραμμίζει στον Churchill πως μετά την αποδοχή των όρων του Scobie από το ΕΑΜ, ο Παπανδρέου δεν ήταν δυνατό να παραμείνει στην θέση του ή να οργανώσει την διάδοχη κυβέρνηση -η οποία, κατά τον Eden έπρεπε να είναι πλατειά- έργο που έπρεπε να αναλάβει ένας αντιβασιλέας. Ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών υπογράμμισε ότι με αυτόν τον τρόπο το ΕΑΜ θα αφοπλιζόταν και από το βασικό του όπλο, ότι οι Βρετανοί θέλουν να επαναφέρουν τον Γεώργιο με την βία⁹²⁴.

⁹¹⁹ Ο.π.

⁹²⁰ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 24/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 166-167.

⁹²¹ Richter, *ό.π.*, σ. 255.

⁹²² Richter, *ό.π.*, σ. 254, βλ. και *Ελλάς, ό.π.*, 21/12/1944, «Δηλώσεις των κκ Τσώρτσιλ και Ήντεν εις την αγγλικήν βουλήν», από ανταπόκριση του Λονδίνου της 20^{ης} Δεκεμβρίου, σ. 208.

⁹²³ Alexander, *ό.π.*, σ. 85.

⁹²⁴ Richter, *ό.π.*, σ. 256.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, μετά τις συμβουλές των Leeper, Macmillan και Alexander που από τις 10-11 Δεκεμβρίου τονίζουν την ανάγκη επίλυσης του ελληνικού ζητήματος διά της πολιτικής οδού, πλέον και ο Eden συντάσσεται ανοιχτά μαζί τους προτείνοντας τον διορισμό αντιβασιλέα. Έτσι ο Βρετανός πρωθυπουργός, την παραμονή των Χριστουγέννων αποφασίζει να μεταβεί στην Αθήνα για να ελέγξει τον Δαμασκηνό, ώστε να μην εγκατασταθεί στην αντιβασιλεία κάποιος που θα μπορούσε να ακολουθήσει ανεξάρτητη πολιτική, εκτός των συμφωνηθέντων, και να σχηματίσει μια κυβέρνηση - μαριονέτα που δεν θα ήταν αποδεκτή από την βρετανική κυβέρνηση, εξέλιξη που ο ίδιος ο Churchill είχε δηλώσει ότι φοβάται.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός ενημέρωνε τον Roosevelt πως κατευθύνεται στην Αθήνα προκειμένου να διευθετήσει με τον Eden την ελληνική περιπλοκή και συμπλήρωνε πως η βάση της πολιτικής του είναι ότι ο βασιλιάς δεν θα επιστρέψει πριν την διεξαγωγή δημοψηφίσματος προσθέτοντας πως *«Σε ό, τι αφορά τα υπόλοιπα, δεν μπορούμε να εγκαταλείψουμε αυτούς που πήραν τα όπλα για την υπόθεσή μας, για την οποία αν είναι απαραίτητο, θα πολεμήσουμε μαζί τους»*⁹²⁵.

Παράλληλα ο Δαμασκηνός ανήμερα των Χριστουγέννων έκανε έκκληση όπως σταματήσει η αιματοχυσία *«και εξ ονόματος της Εκκλησίας του Χριστού, ιστάμενης υπεράνω κομμάτων και πολιτικών διαμαχών...»* εξόρκιζε *«...τους επαναστατήσαντας να πειθαρχήσουν εις την φωνή Της, διότι είναι άμα και φωνή του Έθνους, το οποίο τοσούτον χειμιάσθη κατά την υπερτριετή δουλείαν»*⁹²⁶.

⁹²⁵ The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt 26/12/1944 FRUS V. 5 Greece, σ. 169-170. (For the rest, we cannot abandon those who have taken up arms in our case, and must [of necessity/ if necessary] fight it out with them).

⁹²⁶ *Ελευθερία*, 26/12/1944, «Εκκλησις του Αρχιεπισκόπου προς κατάπαυσιν της αιματοχυσίας», 1^η σ.

Κεφάλαιο 12^ο

Η διήμερη σύσκεψη υπό την προεδρία του Δαμασκηνού των Ελλήνων αστών πολιτικών και της ΚΕ του ΕΛΑΣ με πρωτοβουλία του Churchill

Οι άκαρπες προσπάθειες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ για κατ' ιδίαν συνάντηση με τον Βρετανό πρωθυπουργό και οι συνεννοήσεις του τελευταίου με τον Δαμασκηνό

Οι επιπτώσεις της επίσκεψης του Churchill: Παραίτηση Παπανδρέου, υποχώρηση Γεωργίου και διορισμός του Δαμασκηνού στην αντιβασιλεία, Πλαστήρας ο νέος πρωθυπουργός

Οι νέες προσπάθειες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ για κατάπαυση των εχθροπραξιών μέσω του Δαμασκηνού

Με την άφιξη των Churchill και Eden στην Αθήνα στις 25 Δεκεμβρίου πραγματοποιήθηκε στο αεροδρόμιο Χασανίου (Ελληνικό), εντός του αεροπλάνου που τους μετέφερε, τρίωρη σύσκεψη με τους Macmillan, Leeper και Alexander⁹²⁷. Οι Βρετανοί αντιπρόσωποι πρότειναν την πραγματοποίηση μιας σύσκεψης μεταξύ των δυο αντιμαχόμενων ελληνικών πλευρών υπό τον Δαμασκηνό, πρόταση στην οποία ο Churchill συμφώνησε⁹²⁸.

Σε σχέση με την στρατιωτική κατάσταση, ο Alexander εκτίμησε ότι ο Hawkesworth μπορούσε να νικήσει την μάχη της Αθήνας, αλλά για την εκκαθάριση του ΕΛΑΣ από την υπόλοιπη Ελλάδα, υποστήριξε, όπως και στις 17 Δεκεμβρίου, ότι ήταν πολύ δύσκολη υπόθεση για τα βρετανικά στρατεύματα, με αποτέλεσμα ο Churchill να παραδεχτεί ότι δεν περίμενε τόση αντίσταση από τον ΕΛΑΣ αφού αρχικά θεωρούσε ότι «μία ομοβροντία των βρετανικών στρατευμάτων θα ήταν αρκετή για την αποκατάσταση της τάξης»⁹²⁹, ενώ αναγκάστηκε να καταστήσει σαφές και στην ελληνική κυβέρνηση ότι οι Βρετανοί δεν είχαν την δυνατότητα να αναλάβουν επιχειρήσεις πέραν της Αττικής⁹³⁰. Μετά το πέρας της σύσκεψης, ο Leeper, ακολουθώντας τις οδηγίες του Churchill ειδοποίησε τον Παπανδρέου και τον Δαμασκηνό να συναντήσουν τον Βρετανό πρωθυπουργό, επαφές που πραγματοποιούνται το ίδιο βράδυ στο καταδρομικό Ajax στον Πειραιά⁹³¹.

⁹²⁷ Γασπαρινάτος, ό.π., τ. Β', σ. 10 (από Macmillan).

⁹²⁸ Leeper, ό.π., σ. 121.

⁹²⁹ Alexander, ό.π., σ. 85-86.

⁹³⁰ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 55.

⁹³¹ Leeper, ό.π., σ. 121-122.

Ενώ η συνάντηση του Churchill με τον Παπανδρέου πρέπει να ήταν εθιμοτυπική⁹³², η συνάντηση με τον Δαμασκηνό ήταν πολύ θερμή⁹³³ αφού ο τελευταίος εξάλειψε τις αμφιβολίες του Βρετανού πρωθυπουργού για τα υποτιθέμενα φιλοκομμουνιστικά του αισθήματα. Όπως ενημέρωσε ο Churchill την κυβέρνησή του, ο αρχιεπίσκοπος, ο οποίος πριν από την συνάντηση είχε ήδη δεχθεί να αναλάβει τα καθήκοντα για τα οποία τον προόριζαν οι Βρετανοί, μίλησε πικρά για το «απαίσιο χέρι που κρύβεται πίσω από το ΕΑΜ», καυτηρίασε τις ωμότητες του ΕΛΑΣ ενώ όπως τόνισε ο Βρετανός πρωθυπουργός, όποιος τον άκουγε «ήταν αδύνατο να μην πεισθεί πως φοβάται την ανάμειξη των κομμουνιστών ή τροτσκιστών, όπως τους έλεγε, στα ελληνικά πολιτικά ζητήματα». Επιπλέον ο αρχιεπίσκοπος δέχθηκε να αποστείλει στον Βρετανό πρωθυπουργό κατάλογο των θεμάτων της ημερησίας διατάξεως⁹³⁴.

Μετά την έγκριση του Δαμασκηνού από τον Churchill, αποφασίστηκε το βρετανικό σχέδιο δράσης το οποίο ήταν το εξής: να προωθηθεί ο Δαμασκηνός στην αντιβασιλεία, να συγκληθεί σύσκεψη των Ελλήνων πολιτικών υπό την προεδρία του αρχιεπισκόπου την οποία ανεξαρτήτως αποτελέσματος οι Βρετανοί θα εκμεταλλεύονταν τόσο στο ελληνικό όσο -και κυρίως- στο διεθνές επίπεδο για να καταδείξουν την πρόθεση τους να συμβιβάσουν τις δύο ελληνικές παρατάξεις⁹³⁵.

Ό, τι εξυπηρετεί η σύγκληση της σύσκεψης υπογραμμίζει και ο Βρετανός πρωθυπουργός σε τηλεγράφημά του προς την βρετανική κυβέρνηση. Όπως σημειώνει: «θεωρήσαμε ότι η σύγκληση μιας τέτοιας σύσκεψης που έχει ως κύριο σκοπό την εξεύρεση λύσης διά την κατάπαυση της εθνοκτόνου διαμάχης στην Ελλάδα, θα είχε ως συνέπεια ακόμα και αν ο ΕΛΑΣ αρνείτο να συμμετάσχει, να καταστήσει γνωστές εις όλο τον κόσμο τις προθέσεις μας και τις ενέργειές μας». Πιο κάτω συμπληρώνει: «... Είναι πολύ πιθανό ο ΕΛΑΣ να αποποιηθεί την πρόσκληση. Εν τούτοις περιπτώσει, θα αποδείξει εις όλο τον κόσμο όλη την κακοπιστία του και την δόλια προαίρεσή του να σφετερισθεί την εξουσία. Αλλά και αν δεχθεί να προσέλθει, δεν τρέφω μεγάλες ελπίδες περί του κατορθωτού επιτεύξεως συμφωνίας διά τον σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού»⁹³⁶. Τέλος, σε ό, τι αφορά το στρατιωτικό ζήτημα αποφασίστηκε να αυξηθούν -εν μέσω διαπραγματεύσεων- οι επιθετικές επιχειρήσεις

⁹³² Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 11.

⁹³³ Leeper, ό.π., σ. 122-123.

⁹³⁴ Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 13-14. (Από απομνημονεύματα Churchill).

⁹³⁵ Ό.π., σ. 12.

⁹³⁶ Ό.π. σ. 13-14. (Από απομνημονεύματα Churchill).

κατά του ΕΛΑΣ, οι οποίες λόγω της αλλαγής των συσχετισμών δυνάμεων θα αποδώσουν⁹³⁷, όπως υπογραμμίζει ο Churchill.

Συνεπώς το αποτέλεσμα της σύσκεψης είναι άσχετο με την πορεία που θα χαράξει η βρετανική πλευρά την επομένη. Από το γεγονός ότι προεξοφλούν την αποτυχία της σύσκεψης εξαιτίας της στάσης που προδικάζουν ότι θα κρατήσει το ΚΚΕ-ΕΛΑΣ, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο επιθετικός λόγος του Churchill κατά την έναρξη της σύσκεψης, όπως θα δούμε στην συνέχεια, στόχευε ακριβώς στην δημιουργία αρνητικού κλίματος εις βάρος του ΚΚΕ-ΕΛΑΣ και των προϋποθέσεων και συνθηκών εκείνων που θα οδηγούσαν στην αποτυχία των συνομιλιών.

Στο έκτατο ανακοινωθέν του Scobie της 26^{ης} Δεκεμβρίου ανακοινώνεται η σύγκληση της σύσκεψης υπό τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, ο σκοπός της οποίας είναι «να θέσει τέρμα εις την εν Ελλάδι αδελφοκτόνον διαμάχην και να καταστή δυνατόν να επανακτήση η Ελλάς την θέσιν της μεταξύ των Ηνωμένων Εθνών». Παράλληλα διαβιβάζεται και ειδοποίηση προς την ΚΕ του ΕΛΑΣ -και όχι στο ΕΑΜ- με την οποία καλείται να στείλει 3 ή 4 αντιπροσώπους⁹³⁸. Παράλληλα, στις 26 Δεκεμβρίου ο Churchill ξανασυναντά τον Δαμασκηνό, οπότε διαπιστώνει ότι είναι απολύτως σύμφωνος σε όσα του υπεβλήθησαν και επιβεβαιώνει την θετική άποψη που σχημάτισε για αυτόν, αφού ο αρχιεπίσκοπος τον καθησύχασε ότι δεν πρόκειται να υπερβεί τα πνευματικά του καθήκοντα⁹³⁹.

Η άφιξη του Churchill στην Αθήνα θα ανακοινωθεί με ιδιαίτερη χαρά από τις εφημερίδες. Η *Ελλάς* σημειώνει ότι η έλευση του Churchill και Eden στην Αθήνα αποτελεί «την πιο εύγλωττη απόδειξη του ενδιαφέροντος από το οποίο κατέχονται οι υπερασπιστές της Ελευθερίας για την Ελλάδα» και επισημαίνει ότι ο ελληνικός λαός δεν θα ξεχάσει ποτέ τα γενναία στρατεύματα της βρετανικής αυτοκρατορίας που ήλθαν για να φέρουν στον ελληνικό λαό «ελευθερία, τάξη και τροφή» και «έβαψαν με το αίμα τους τον Βωμό των λαϊκών του Ελευθεριών», και υπογραμμίζει παράλληλα την ελπίδα πως η σύσκεψη θα σταματήσει την άδικη σφαγή⁹⁴⁰. Η *Ελλάς* τονίζει δε

⁹³⁷ *Ο.π.*, σ. 12.

⁹³⁸ *Ελλάς*, *ό.π.*, 26/12/1944, «Οι κ.κ. Τσώρτσιλ και Ήντεν έφθασαν εις Αθήνας. Συγκροτείται σύσκεψις υπό την προεδρίαν του Αρχιεπισκόπου», «Ειδοποιήσις προς τον ΕΛΑΣ» της 25^{ης} Δεκεμβρίου, σ. 256-257, Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, *ό.π.*, σ. 80.

⁹³⁹ *Leeper*, *ό.π.*, σ. 124.

⁹⁴⁰ *Ελλάς*, *ό.π.*, 26/12/1944, «Οι μεγάλοι φίλοι της Ελλάδος», 252-253.

ότι «χιλιάδες λαού απεθέωσαν τους κ.κ. Τσώρτσιλ και Ήντεν»⁹⁴¹, κάτι που σημειώνει και η *Ελευθερία*⁹⁴². Να σημειωθεί πως ο Κανελλόπουλος θα χαρακτηρίσει την έλευση του Βρετανού πρωθυπουργού και του υπουργού Εξωτερικών το «*πιο όμορφο χριστουγεννιάτικο δώρο*» που θα μπορούσαν να επιθυμήσουν⁹⁴³.

Και ο Ζεύγος όμως σε άρθρο του στον *Ριζοσπάστη* με τίτλο «Λευτεριά και ανεξαρτησία - Όχι επέμβαση» εκφράζει την ελπίδα ότι ο Churchill -τον οποίο χαρακτηρίζει «*μεγάλο αρχηγό της συμμάχου Αγγλίας*»- θα αντιληφθεί το δίκαιο του αγώνα του ελληνικού λαού που μάχεται για την ελευθερία και την ανεξαρτησία του και σημειώνει ότι ο προσωπικός ερχομός του αποδεικνύει την σοβαρότητα και βαριά σημασία του ελληνικού προβλήματος, καθώς σε αυτό «*δοκιμάζεται η πρακτική αξία των αρχών του μεγάλου απελευθερωτικού πολέμου*». Ο Ζεύγος επισημαίνει πως παρότι «*η αδιάλλακτη αντίσταση ενάντια στους επιδρομείς αποτελούν απaráγραπτο τίτλο δόξας για το ΚΚΕ και το ΕΑΜ*» και παρά την πειθαρχία του κατά την απελευθέρωση -η οποία απέδειξε την πολιτική του ωριμότητα και τον δημοκρατικό του χαρακτήρα με την πραγματοποίηση της ενότητας του ελληνικού λαού- βρήκε αντιμετώπιση εξ αρχής την βρετανική πολιτική.

Επιπροσθέτως, ο Ζεύγος υπογραμμίζει πως παρά και ενάντια στους μετασχηματισμούς που έχουν συντελεστεί στην ελληνική κοινωνία, οι εκπρόσωποι της Μεγάλης Βρετανίας στην Ελλάδα παρέμειναν προσκολλημένοι στην προπολεμική πολιτική τάξη και με την βοήθεια του «*αφερέγγυου πολιτικάντη Παπανδρέου*» αποδύθηκαν στην προσπάθεια επιβολής της δικτατορίας της φασιστικής δεξιάς που συνεργάστηκε με τους Γερμανούς. Καταλήγοντας τονίζει ότι πολυτιμότερη για την Βρετανία θα είναι η συμμαχία μιας δημοκρατικής, με την θέληση του λαού, Ελλάδας και όχι μιας μισθοφορικής, δικτατορούμενης με την βία, Ελλάδας⁹⁴⁴.

Στην σύσκεψη υπό την προεδρία του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, στο υπουργείο Εξωτερικών συμμετέχουν οι Βρετανοί Churchill, Eden, Macmillan, Leeper, Alexander, Scobie, Caccia -πολιτικός σύμβουλος του στρατηγού Scobie- και οι πρεσβευτές των ΗΠΑ και Γαλλίας MacVeagh και Baelen αντιστοίχως, ο Σοβιετικός

⁹⁴¹ *Ελλάς*, «Χιλιάδες λαού απεθέωσαν τους κ.κ. Τσώρτσιλ και Ήντεν», σ. 257.

⁹⁴² *Ελευθερία*, 27/12/1944, «Χιλιάδες αθηναϊκού λαού απεθέωσαν χθες τους κ.κ. Τσώρτσιλ και Ήντεν», 1^η σ.

⁹⁴³ Κανελλόπουλος, *ό.π.*, σ. 731.

⁹⁴⁴ *Ριζοσπάστης*, 27/12/1944, «Λευτεριά και ανεξαρτησία - Όχι επέμβαση» του Γιάννη Ζεύγου.

συνταγματάρχης Ρορον⁹⁴⁵ και ο Smith Dorian. Από ελληνικής πλευράς συμμετέχουν οι Θ. Σοφούλης -αρχηγός του Κόμματος των Φιλελευθέρων, Δ. Μάξιμος -εκ μέρους του Λαϊκού κόμματος, Γ. Καφαντάρης -αρχηγός του κόμματος των Προοδευτικών Φιλελευθέρων, Φ. Δραγούμης -υφυπουργός Εξωτερικών, Γ. Παπανδρέου- πρόεδρος της κυβέρνησης, στρατηγός Ν. Πλαστήρας, Δ. Παρτσαλίδης ως γενικός γραμματέας της ΚΕ του ΕΑΜ, Γ. Σιάντος και Εμ. Μάντακας ως μέλη της ΚΕ του ΕΛΑΣ. Την σύσκεψη παρακολούθησαν οι Γ. Αιγιαλίδης -γενικός γραμματέας του υπουργικού συμβουλίου, Ηλίας Λαγκάκος -γενικός διευθυντής του πρωθυπουργικού γραφείου, και Ιωάννης Φραντζής -σύνδεσμος του προέδρου της κυβέρνησης με τις αγγλικές αρχές⁹⁴⁶.

Ωστόσο παρατηρούμε πως δεν παρευρίσκονται αντιπρόσωποι της ΚΕ του ΕΑΜ. Ο Παρτσαλίδης κατά την έναρξη της σύσκεψης σημείωσε πως θα έπρεπε να προσκληθεί και το ΕΑΜ για να λάβει την απάντηση του Eden πως η σύσκεψη δεν αποσκοπούσε στην συνάντηση όλων των πολιτικών κομμάτων αλλά στην συνάντηση μεταξύ των ηγετικών αντιπροσωπειών όλων των αποχρώσεων της κοινής γνώμης των Ελλήνων, συμπληρώνοντας πως είναι θέμα της σύσκεψης να καλέσει όποιον θεωρεί αναγκαίο. Και ο Σιάντος επισημαίνοντας πως οι ίδιοι εκπροσωπούν τον ΕΛΑΣ αναρωτήθηκε αν το ΕΑΜ δεν εκλήθη σκοπίμως στο οποίο ο Καφαντάρης απάντησε ότι ήταν περιορισμένος ο αριθμός των πολιτικών προσώπων⁹⁴⁷.

Την επομένη, οπότε υπήρξε ευρύτερη εκπροσώπηση των πολιτικών δυνάμεων με την παρουσία περισσότερων αντιπροσώπων, η ΚΕ του ΕΑΜ είχε αποφασίσει να προσέλθει στην σύσκεψη αντιπροσωπεία από τους Παρτσαλίδη, Σβώλο, Γαβριηλίδη και Γεωργαλά αλλά οι τρεις τελευταίοι δεν μπόρεσαν να λάβουν μέρος *λόγω ανεξήγητων τεχνικών δυσκολιών*⁹⁴⁸ ενώ στην ειδική έκδοση της Ελεύθερης Ελλάδας «Για να ξέρει ο λαός την αλήθεια» σημειώνεται ότι οι συναγωνιστές Γεωργαλάς,

⁹⁴⁵ Να σημειώσουμε ότι ο Σοβιετικός συνταγματάρχης έμεινε καθ' όλη την διάρκεια των Δεκεμβριανών στο ξενοδοχείο της Μεγάλης Βρετανίας μαζί με μέλη της ελληνικής κυβέρνησης και Βρετανούς αξιωματούχους.

⁹⁴⁶ Πρακτικά Υπουργικού Συμβουλίου. Σύσκεψη 26^{ης} Δεκεμβρίου 1944. Αρχείο Γεώργιου Αιγιαλίδη, κουτί 1, φ. 2. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ). Να σημειωθεί ότι πριν την έναρξη της σύσκεψης οι αντιπρόσωποι του ΕΛΑΣ αρνήθηκαν να παραδώσουν τα πιστόλια τους όπως ζήτησαν οι Βρετανοί. Τελικά αποφασίστηκε να τα παραδώσουν και να τα κλείσουν σε ένα δωμάτιο, το κλειδί του οποίου κράτησε ο στρατηγός Μάντακας. Τα περίστροφά τους παρέδωσαν και οι Alexander και Scobie πριν προσέλθουν στην αίθουσα της συνεδρίασης, Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 20, υπ. 6. Βλ. και *Ελευθερία*, 28/12/1944, 1^η σ.

⁹⁴⁷ Πρακτικά Υπουργικού Συμβουλίου. Σύσκεψη 26^{ης} Δεκεμβρίου 1944. Αρχείο Αιγιαλίδη, κουτί 1, φ. 2, ΕΛΙΑ.

⁹⁴⁸ Fleischer, *ό.π.*, σ. 76.

Γαβριηλίδης, Σβώλος «δεν μπόρεσαν να μετάσχουν γιατί οι προσκλήσεις δόθηκαν αργά και οι Άγγλοι δεν αναλάμβαναν την ευθύνη να τους εξασφαλίσουν την μετάβαση, λόγω των διεξαγόμενων εκείνη την στιγμή επιχειρήσεων»⁹⁴⁹. Σε ερώτηση δε του Παρτσαλίδη την επομένη 27 Δεκεμβρίου προς τον Δαμασκηνό γιατί δεν παρευρέθη ο Σβώλος, ο αρχιεπίσκοπος απάντησε πως δεν τον εντόπισαν ώστε να τον προσκαλέσουν⁹⁵⁰.

Σε συνδυασμό με το σχόλιο του Βρετανού υπουργού Εξωτερικών κατά την τρίωρη συνάντηση μεταξύ των Βρετανών αμέσως μετά την άφιξη του Churchill και Eden ότι «η σύσκεψη αυτή θα έδινε την ευκαιρία για διάσπαση μεταξύ κομμουνιστών και σοσιαλιστών»⁹⁵¹, διάσπαση η οποία αποτελούσε πάγια τακτική της βρετανικής κυβέρνησης για την οποία, όπως είδαμε, ο Βρετανός πρεσβευτής προσπάθησε και κατά τις διαπραγματεύσεις στον Λίβανο, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο αποκλεισμός των μη κομμουνιστών αντιπροσώπων από την σύσκεψη δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαίος⁹⁵².

Την σύσκεψη άνοιξε ο Δαμασκηνός καλωσορίζοντας τον Βρετανό πρωθυπουργό, τον οποίο προσφώνησε «*πρωταθλητή των ελευθεριών των λαών*», και δήλωσε το αίσθημα ευγνωμοσύνης του ελληνικού έθνους προσωπικά στον Churchill και την βρετανική αυτοκρατορία⁹⁵³.

Στην συνέχεια τον λόγο πήρε ο Churchill ο οποίος δήλωσε πως η Ελλάδα έχει την ευκαιρία να καταστεί ένα έθνος ενωμένο και να βαδίζει μαζί με τα άλλα ηνωμένα έθνη προς την νίκη. Επεσήμανε ωστόσο πως αν η ενότητα των Ελλήνων δεν καταστεί δυνατή μέσα από την σύσκεψη, τότε η Μεγάλη Βρετανία θα πρέπει να υποταχθεί στο «*τραχύ καθήκον*» να σώσει την πόλη των Αθηνών από την «*αναρχία και τις φρικτές τωρινές συνθήκες*»⁹⁵⁴ ώστε να επανέλθει ο λαός στις καθημερινές του εργασίες, να λάβει τις προμήθειες και να αισθανθεί ότι έχει ειρήνη, ασφάλεια και ελευθερία.

⁹⁴⁹ Ρούσος, *ό.π.*, σ. 367.

⁹⁵⁰ Πρακτικά συσκέψεως εκπροσώπων των πολιτικών κομμάτων 27^{ης} Δεκεμβρίου 1944, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 3, ΕΛΙΑ.

⁹⁵¹ Alexander, *ό.π.*, σ. 85-86.

⁹⁵² Η βρετανική αυτή τακτική για αποκλεισμό των μη κομμουνιστών αντιπροσώπων από τις συνομιλίες με την κυβερνητική πλευρά θα επαναληφθεί και κατά τις διαπραγματεύσεις στην Βάρκιζα, η οποία όμως δεν θα αποδώσει εξαιτίας της επιμονής του Σιάντου στην συμμετοχή του Τσιριμώκου, Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 65.

⁹⁵³ Πρακτικά Υπουργικού Συμβουλίου. Σύσκεψη 26^{ης} Δεκεμβρίου 1944. Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 2, ΕΛΙΑ.

⁹⁵⁴ “We shall have to bend to our hard task and we, British, shall be given a large part of the duty of rescuing the city of Athens from anarchy and miserable conditions”.

Σημείωσε παράλληλα ότι η σύγκληση της σύσκεψης «δεν οφείλεται στο ότι η Μεγάλη Βρετανία δεν έχει την δυνατότητα ή διστάζει να φέρει εις πέρας την προσπάθεια την οποία ανέλαβε»⁹⁵⁵ αλλά πηγάζει από την πεποίθηση πως μπορούν να βρεθούν σημεία σύγκλησης για την εξεύρεση κοινά αποδεκτών λύσεων.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός υπογράμμισε πως οι βρετανικές δυνάμεις ήρθαν στην Ελλάδα εν γνώσει των Roosevelt και Stalin και τόνισε πως θεωρεί ότι τα βρετανικά στρατεύματα προσκλήθηκαν στην Ελλάδα από την ελληνική κυβέρνηση, συμπεριλαμβανομένων και των αντιπροσώπων του ΕΛΑΣ, οι οποίοι υπέγραψαν την συμφωνία στην Καζέρτα. Σημείωσε ωστόσο πως από την στιγμή που ήρθαν και βρέθηκαν αντιμέτωποι με βίαια και μη αναμενόμενα δεδομένα -τα οποία όμως δεν κατονόμασε- οι Βρετανοί ενεπλάκησαν με το να κάνουν αυτό που θεωρούσαν καθήκον τους και υπογράμμισε πως «το καθήκον θα το εκπληρώσουν άφοβα και πιστά μέχρι τέλους»⁹⁵⁶.

Ο Churchill πρόσθεσε ότι δεν προσδοκά κανένα όφελος υπέρ της Μεγάλης Βρετανίας από την Ελλάδα και πως δεν θέλει να επέμβει στα εσωτερικά της ζητήματα. Τέλος, τόνισε πως, μετά από τα τραγικά γεγονότα που συνέβησαν «οι Βρετανοί θα φύγουν από την Ελλάδα μόνο μετά το αίσιο τέλος της κατάστασης που δημιουργήθηκε, κάτι που αποτελεί ζήτημα τιμής για τους Βρετανούς»⁹⁵⁷ και επεσήμανε πως οι όροι του Scobie πρέπει να γίνουν δεκτοί. Ευχήθηκε δε την σύσταση αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης και δημιουργίας εθνικού στρατού ώστε η Ελλάδα να προστατεύσει τα σύνορά της και να αποτελέσει ένα από τα ηνωμένα έθνη. Στην συνέχεια, τον λόγο πήρε ο αρχιστράτηγος Alexander, ο οποίος τόνισε πως θα έπρεπε αντί οι Βρετανοί στρατιώτες να βρίσκονται στην Ελλάδα, θα έπρεπε οι Έλληνες στρατιώτες να είναι στην Ιταλία και να πολεμούν κατά του κοινού εχθρού⁹⁵⁸.

⁹⁵⁵ "It is not because the task which is confronting His Majesty's Government in Great Britain is beyond our strength or because we shrink from discharging that task that we have asked this company..."

⁹⁵⁶ "Since we have been here, very violent and unexpected troubles have arisen and we have become involved in them through doing what we believed was our duty. That duty we shall discharge inflexibly and faithfully to the end".

⁹⁵⁷ "What will enable us to leave Greece? Naturally, now that all those tragic things have happened we are bound in honor to bring this matter to a good conclusion. We must of course ask here acceptance and fulfillment of General's Scobie terms."

⁹⁵⁸ Εξασέλιδο κείμενο στα αγγλικά των λόγων των Βρετανών και Ελλήνων πολιτικών και αξιωματικών από την έναρξη της σύσκεψης μέχρι την αποχώρηση των Βρετανών, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 3, ΕΛΙΑ.

Ο επιθετικός αυτός λόγος του Churchill σκοπό έχει να ξεκαθαρίσει εξαρχής ότι τα βρετανικά στρατεύματα δεν βρίσκονται σε μειονεκτική θέση και πως δεν θα υποχωρήσουν μέχρι να ηττηθεί ο ΕΛΑΣ. Εξάλλου αυτός είναι και ο σκοπός της έλευσής του και όχι η συνένωση των αντιμαχόμενων ελληνικών παρατάξεων, αφού όπως δηλώνει ακόμα και αν δεν συνεννοηθούν μεταξύ τους, η βρετανική κυβέρνηση είναι αποφασισμένη να σώσει την Αθήνα από την «αναρχία». Όπως σημειώνει, οι επιλογές της μίας από τις παρατάξεις αυτές, από την απελευθέρωση και μετά, τις οποίες η βρετανική κυβέρνηση δεν ενέκρινε, αποτέλεσαν την αιτία της στρατιωτικής επέμβασης, χωρίς να κάνει την παραμικρή αναφορά σε παραλείψεις της κυβερνητικής πλευράς σε πολλά από τα συμφωνηθέντα, παραλείψεις τις οποίες ο ίδιος σε κάποιες περιπτώσεις υπέδειξε -όπως στην περίπτωση του μη αφοπλισμού της Ορεινής Ταξιαρχίας.

Χαρακτηριστικό είναι ότι χρησιμοποιεί την λέξη «καθήκον» αναφερόμενος την βρετανική επέμβαση, κάνοντας σαφείς τις προθέσεις της κυβέρνησής του να διατηρήσει την Ελλάδα στην σφαίρα επιρροής της Βρετανίας, και συνδέει το αίσιο τέλος της επέμβασης με την «τιμή» των Βρετανών. Τέλος, με την αναφορά του ότι τα βρετανικά στρατεύματα ήρθαν στην Ελλάδα μετά την συγκατάθεση των συμμάχων, ο Churchill δηλώνει προς πάσα κατεύθυνση ότι η πολιτική του δεν συναντά αντιδράσεις από την Σοβιετική Ένωση, ενώ χρησιμοποιώντας τον όρο «αναρχία» και όχι κομμουνιστική δικτατορία⁹⁵⁹, από την οποία είναι αποφασισμένος να σώσει την Ελλάδα, κρατά τα προσχήματα ώστε να μην θίξει και τον μεγάλο του σύμμαχο, στρατάρχη Stalin.

Στην συνέχεια όλοι οι Έλληνες πολιτικοί εξέφρασαν την ευγνωμοσύνη τους προς τον Churchill για την συνεισφορά των βρετανικών στρατευμάτων στην απελευθέρωση της Ελλάδας και την ελπίδα η άφιξή του να συντελέσει στην αποκατάσταση της

⁹⁵⁹ Να σημειωθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις ο Churchill χρησιμοποιεί τον όρο «τροτσκιστές» για να χαρακτηρίσει τους Έλληνες κομμουνιστές, βλ. Moscow προς FO 7/12/1944, FO 371/43736 R 20196/745/19 όπου ο Βρετανός πρεσβευτής στην Μόσχα σημειώνει πως δεν πρέπει να σταλεί στον Stalin αυτούσια η ομιλία του Churchill στην Βουλή των Κοινοτήτων κατά την οποία έκανε λόγο για προσπάθεια του ΚΚΕ-ΕΑΜ για εγκαθίδρυση κομμουνιστικής δικτατορίας στην Ελλάδα, αφού όπως σημείωνε ο πρεσβευτής θα μπορούσε να θεωρηθεί πως η βρετανική κυβέρνηση κατηγορούσε την σοβιετική για ανάμειξη στα εσωτερικά της Ελλάδας και για παραβίαση της συμφωνίας του Οκτωβρίου σύμφωνα με την οποία η Βρετανία είχε την πρωτοκαθεδρία στην Ελλάδα. Ο Churchill μάλιστα στην ομιλία του για το ελληνικό ζήτημα στην Βουλή των Κοινοτήτων στις 18 Ιανουαρίου 1945 θα επισημάνει: «ο καλύτερος χαρακτηρισμός του ελληνικού κομμουνισμού είναι ο τροτσκισμός: έχει δε και το προτέρημα ότι μισείται και εις την Ρωσία», *Ελευθερία*, 19/1/1945, «Συγκλονιστική αγόρευση του κ. Τσώρτσιλ επί του ελληνικού ενώπιον της Βουλής. Θα εγκαθιδρύετο “γυμνός τροτσκισμός”», 1^η σ.

ειρήνης στην Αθήνα. Ο Παρτσαλίδης από την μεριά του⁹⁶⁰, εκφράζοντας την ελπίδα του λαού που εκπροσωπεί μέσω του ΕΑΜ για την εξεύρεση λύσης, καλωσόρισε με την σειρά του τον Βρετανό πρωθυπουργό και υπογράμμισε την ελπίδα ότι όσα συμβαίνουν δεν θα διαταράξουν την πατροπαράδοτη φιλική σχέση της Μεγάλης Βρετανίας και της Ελλάδας, τονίζοντας παράλληλα πως ο ελληνικός λαός αγωνίζεται για τον ίδιο λόγο που πολεμούν οι σύμμαχοι, δηλαδή την συντριβή του φασισμού.

Στο σημείο αυτό όλοι οι ξένοι αποχώρησαν. Στην τοποθέτηση του, ο Δαμασκηνός υπογράμμισε ότι βρίσκονται ενώπιον *«μιας επαναστάσεως της αριστεράς μερίδος»* και πως ο πρώτος όρος που πρέπει να πραγματοποιηθεί είναι αυτός του Scobie -πλήρης αφοπλισμός του ΕΛΑΣ των Αθηνών - Πειραιώς και αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αττική.

Ο Σιάντος αφού τόνισε ότι δεν είναι επαναστάτες -και δεν επιτρέπει σε κανέναν να τους αποκαλεί επαναστάτες- επεσήμανε ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ βρίσκεται μπροστά σε *«έναν απρόκλητο πόλεμο εκ μέρους της δεξιάς στον οποίο συμπαρίστανται και συντρέχουν οι Άγγλοι»*, και σημείωσε πως αν ήθελαν να εφαρμόσουν δικτατορία θα το είχαν κάνει πριν έλθουν οι Άγγλοι. Παράλληλα τόνισε πως αν πρόκειται να επαναληφθούν όσα συνέβησαν στον Λίβανο, τότε οι ίδιοι θα αποχωρήσουν. Ο γραμματέας του ΚΚΕ επεσήμανε ότι η Δεξιά έχει λόγους να ανησυχεί εξαιτίας της ύπαρξης ενόπλων σωμάτων της Αριστεράς, πρόσθεσε πως για τον λόγο αυτό έγινε δεκτός ο αφοπλισμός του ΕΛΑΣ και υπογράμμισε την ανάγκη εξάλειψης του φόβου και της Αριστεράς, η οποία θα επιτυγχανόταν με τον καθολικό αφοπλισμό τον οποίο πρότεινε το ΕΑΜ. Ο Παρτσαλίδης στην συνέχεια επεσήμανε ότι η ευθύνη για την κατάσταση που δημιουργήθηκε βρίσκεται στην για δεύτερη φορά επιβολή του Παπανδρέου και των πολιτικών που τον ενισχύουν όπως επίσης και στον Βρετανό πρεσβευτή. Επεσήμανε και εκείνος πως πρέπει *«να πάψουν εκείνα του Λιβάνου που οι κατηγορούμενοι έκαναν τον κατήγορο»*.

Ο Καφαντάρης τόνισε πως βρίσκονται ενώπιον κομματικών ανταγωνισμών και υποστήριξε πως είναι απαραίτητος ο διορισμός αντιβασιλέα ώστε να υπάρξει ρυθμιστής του πολιτεύματος που θα βοηθήσει στην συνεννόηση των κομμάτων. Μαζί του συντάχθηκε και ο Μάξιμος, ενώ και ο Σιάντος τόνισε την αναγκαιότητα της

⁹⁶⁰ Οι αντιπρόσωποι του ΕΛΑΣ καθυστέρησαν να φτάσουν στην σύσκεψη αλλά τους μετέφεραν τα προλεχθέντα.

σύστασης αντιβασιλείας προκειμένου να ομαλοποιηθεί η κατάσταση. Ο Σοφούλης ωστόσο σημείωσε πως το ζητούμενο, βάσει του λόγου του Churchill δεν είναι το θέμα της αντιβασιλείας αλλά η συνεννόηση μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών και πως τον διορισμό αντιβασιλέα θα πρέπει να εγκρίνει όλος ο πολιτικός κόσμος ο οποίος δεν παρίσταται. Και ο στρατηγός Πλαστήρας συμφώνησε στην σύσταση αντιβασιλείας, έκανε επίθεση στον Σιάντο μη αναγνωρίζοντας το έργο της Εθνικής Αντίστασης δηλώνοντας πως οι αντάρτες κατέστρεψαν και δεν έσωσαν την Ελλάδα, και επεσήμανε πως πρέπει άμεσα να καταθέσουν τα όπλα και να συγκροτηθεί εθνικός στρατός⁹⁶¹.

Από την μεριά του ο Παπανδρέου, υπεραμυνόμενος της πολιτικής που εφάρμοσε, σημείωσε όσα προβλέπονταν από το Συμβόλαιο του Λιβάνου και τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης, δηλαδή την αποστράτευση των ανταρτών και την δημιουργία εθνικού στρατού καθώς και την κατάργηση της τρομοκρατίας στην ύπαιθρο και δήλωσε πως το ΕΑΜ παραβίασε τους όρους αυτούς. Επεσήμανε τις παραχωρήσεις που ο ίδιος έκανε προς την Αριστερά ώστε να επιτευχθεί ο βασικός στόχος του αφοπλισμού και σημείωσε πως υπαναχώρησε στο θέμα της παροχής αορίστου αδείας στους άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας για εθνικούς και συμμαχικούς λόγους, αφού ήταν άρτια εξοπλισμένο σώμα και οι σύμμαχοι δεν ήθελαν την αποστράτευσή της.

Ο Καφαντάρης επετέθη στον Έλληνα πρωθυπουργό λέγοντάς του πως αν πίστευε πως η Αριστερά δεν ήθελε να καταλάβει την εξουσία, τότε δεν θα έπρεπε να είχε υπαναχωρήσει από την θέση του ή τουλάχιστον θα έπρεπε να είχε διαφωτίσει την κοινή γνώμη γιατί το έπραξε και δεν έπρεπε να επιλέξει την Ορεινή Ταξιαρχία -την οποία νωρίτερα χαρακτήρισε σώμα μοναρχικών της 4^{ης} Αυγούστου και πραιτοριανών, ένα ζήτημα μη θεμελιώδους σημασίας για να δώσει την μάχη του με τους Αριστερούς.

Ο Σιάντος στην επίθεση του Παπανδρέου προς το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ απάντησε πως η συμφωνία του Λιβάνου προέβλεπε και άλλους όρους όπως την εκκαθάριση των σωμάτων ασφαλείας, την κατάργηση της χωροφυλακής και την δίκη των δωσιλόγων, όροι που παραβιάστηκαν. Τόνισε μάλιστα πως ο πόλεμος δεν είναι εμφύλιος αλλά

⁹⁶¹ Ο Σιάντος υπεραμύνθηκε του έργου της Εθνικής Αντίστασης σε όλη την διάρκεια της κατοχής και επεσήμανε την συνδρομή του ΕΑΜ στην αναίμακτη απελευθέρωση, την οποία χαρακτήρισε ζήτημα τιμής για το ΚΚΕ-ΕΑΜ, ενώ τόνισε πως δεν επιτρέπει σε κανέναν να υβρίζει τα αντάρτικα σώματα.

διεξάγεται μεταξύ του ελληνικού λαού και των Βρετανών με ευθύνη του Παπανδρέου διότι εκείνος έδωσε την αφορμή της ρήξεως με την παραβίαση των συμφωνηθέντων αφού έκανε λανθασμένες εισηγήσεις στους συμμάχους Βρετανούς, όπως στο θέμα της Ορεινής Ταξιαρχίας που αν τους εξηγούσε την σημασία της τότε οι Βρετανοί δεν θα επέμεναν, όπως χαρακτηριστικά σημείωσε. Ο γραμματέας του ΚΚΕ υπογράμμισε πως η σύσταση αντιβασιλείας είναι το πρώτο βήμα που πρέπει να γίνει ώστε το ζήτημα του αφοπλισμού να το λύσει εκείνη και όχι οι Βρετανοί, Αμερικανοί και Σοβιετικοί και επεσήμανε πως ο ΕΛΑΣ δεν θα παραδώσει τα όπλα παρά μόνο στην νέα κυβέρνηση που θα σχηματισθεί, η οποία θα έχει βασικό σκοπό την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας και της ελευθερίας⁹⁶².

Την επομένη, 27^η Δεκεμβρίου η σύσκεψη συνεχίστηκε. Σε αυτήν συμμετείχαν όσοι ήταν παρόντες στην πρώτη συνεδρίαση με αντικατάσταση του Μάντακα από τον Μανώλη Σιγανό για την αντιπροσωπεία του ΕΛΑΣ, και επιπλέον οι Π. Κανελλόπουλος -Εθνικό Ενωτικό Κόμμα, Κ. Τσαλδάρης -Λαϊκό Κόμμα, Πετ. Ράλλης -Λαϊκό Κόμμα, Στ. Στεφανόπουλος -Λαϊκό Κόμμα, Σπ. Θεοτόκης -Εθνικό Λαϊκό Κόμμα, Ιω. Σοφιανόπουλος -Ένωση Αριστερών, Αλ. Μυλωνάς -Αγροτικό Δημοκρατικό Κόμμα, Απ. Αλεξανδρής -παλαιός Φιλελεύθερος- και ο Στ. Γονατάς πρώην Φιλελεύθερος και πρώην φανατικός αντιμοναρχικός, ο οποίος στην ουσία αποτελεί την εκπροσώπηση του ελληνικού δωσιλογισμού αφού πρωτοστάτησε στην ίδρυση των Ταγμάτων Ασφαλείας⁹⁶³.

Ο Δαμασκηνός εξηγώντας όσα διαμείφθηκαν την προηγούμενη ζήτησε την γνώμη των παριστάμενων για την αντιβασιλεία. Ο Σοφούλης δήλωσε πως είναι υπέρ του διορισμού αντιβασιλέα, το ίδιο και ο Καφαντάρης και ο Μυλωνάς ενώ ο Σοφιανόπουλος μάλιστα δήλωσε πως η αντιβασιλεία πρέπει να είναι μονομελής.

Ο Κανελλόπουλος σημείωσε πως αν αποδεχθούν την αντιβασιλεία πιθανότατα οι «στασιαστές», σύμφωνα με την γνωστή τακτική τους, θα την εμφανίσουν σαν μια δικαίωση του κινήματος αλλά παρ' όλα αυτά συμφώνησε στην αναγκαιότητα του θεσμού της αντιβασιλείας. Και ο Γονατάς δήλωσε πως θα έπρεπε να γίνει αυτή η

⁹⁶² Πρακτικά Υπουργικού Συμβουλίου. Σύσκεψη 26ης Δεκεμβρίου 1944. Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 2, ΕΛΙΑ.

⁹⁶³ Ο Ριζοσπάστης κατήγγειλε την συμμετοχή του Γονατά στην σύσκεψη και σημείωσε πως ο Σιάντος δήλωσε ότι η Αριστερά δεν θα μπορέσει να συμμετάσχει σε ενδεχόμενη νέα σύσκεψη αν κληθεί και πάλι ο Γονατάς, και τόνισε ότι στην παρούσα συνάντηση το παρέβλεψε ώστε να μην ναυαγήσει η σύσκεψη. Ριζοσπάστης, 28/12/1944, «Ο σ. Γ. Σιάντος καθόρισε τις απαιτήσεις του ελληνικού λαού».

ελαφρά ικανοποίηση των «στασιαστών» για τον διορισμό αντιβασιλέα προκειμένου να διευκολυνθεί η εξεύρεση λύσης. Ο Πλαστήρας σημείωσε πως η «άκρα» Αριστερά θέλει την αντιβασιλεία για να ανατρέψει την κυβέρνηση και δεν την ενδιαφέρει ο θεσμός, χωρίς όμως να εναντιωθεί στον διορισμό αντιβασιλέα.

Ο Θεοτόκης υπογράμμισε πως προέχει ο αφοπλισμός των στασιαστών και μετά η συζήτηση για τα πολιτικά ζητήματα, ενώ μαζί του συντάχθηκαν ο Τσαλδάρης και ο Ράλλης, ο οποίος μάλιστα τόνισε ότι οι κομμουνιστές προετοιμάζονταν ηθικά, πολιτικά και στρατιωτικά για την επανάσταση και την εγκαθίδρυση ερυθρού φασιστικού κράτους και επεσήμανε πως η αντιβασιλεία είναι άσχετη με την επανάσταση. Ο Στεφανόπουλος παρ' όλο που ήταν υπέρ της σύστασης αντιβασιλείας θεωρούσε ότι μια τέτοια συζήτηση θα μετατόπιζε το ζήτημα από το στρατιωτικό που ήταν, στο πολιτικό. Ο Αλεξανδρής σημείωσε και εκείνος πως προέχει ο τερματισμός της «στάσης» που κήρυξε η μειοψηφία και τόνισε πως δεν είναι απαραίτητη η αντιβασιλεία για να ασκήσει η κυβέρνηση τα συνταγματικά της καθήκοντα.

Ο Παπανδρέου, ο οποίος σε πολλές περιπτώσεις κατηύθυνε την συζήτηση, υπογράμμισε ότι το μείζον ζήτημα δεν είναι αυτό του διορισμού αντιβασιλέα αφού ο τελευταίος δεν θα ασκεί νομοθετική ή εκτελεστική εξουσία αλλά η νέα κυβέρνηση που θα σχηματισθεί από τον αντιβασιλέα. Επεσήμανε δε, υπεραμυνόμενος του έργου της κυβέρνησης, αλλά και της προσωπικής πολιτικής του, ότι σε αντίθεση με αυτό που προσπαθεί το ΚΚΕ να παρουσιάσει, η κυβέρνηση δεν είναι κυβέρνηση του ιδίου αλλά κυβέρνηση εθνικής ενότητας εκτός *«της άκρας Αριστεράς και του Καφαντάρη»*. Σημείωσε πως κατά την διάρκεια της «στάσης» *«Αντί να βάλλεται το ΕΑΜ και οι στασιαστές εβλήθη το Εθνικό Μέτωπο και το Έθνος!»* και καταλόγισε μικροκομματικές βλέψεις στους Φιλελευθέρους οι οποίοι ενώ αρχικά του είχαν εκφράσει την εμπιστοσύνη τους, στην συνέχεια αμφισβητούσαν την πολιτική του. Επεσήμανε ότι δεν υπάρχουν δυο αντιμαχόμενες παρατάξεις που να χρειάζεται κάποιος αντιβασιλέας να ομαλοποιήσει την μεταξύ τους σχέση, αλλά το έθνος από την μία και η «στάση» από την άλλη. Τέλος, ο Έλληνας πρωθυπουργός υποστήριξε ότι η αντιβασιλεία δεν είναι απαραίτητο πως θα λύσει τα προβλήματα αλλά έθεσε στην διάθεση του Δαμασκηνού την παραίτηση της κυβέρνησής του.

Από την άλλη, ο Καφαντάρης επιτέθηκε στον Παπανδρέου τονίζοντας πως *«βγήκε από το κουτί έτοιμος πρωθυπουργός»* -υπονοώντας πως στην πραγματικότητα τον

διόρισαν οι Βρετανοί- και επεσήμανε και πάλι την ανάγκη για την σύσταση αντιβασιλείας, υπογραμμίζοντας ότι η παράδοση των όπλων δεν θα επιφέρει αυτόματα την γαλήνη στην χώρα. Έντονη ωστόσο ήταν η επίθεση του Κανελλόπουλου στον Σιάντο στον οποίο καταλόγισε κομματική ευθύνη για τα έκτροπα, όπως τα χαρακτήρισε, που έλαβαν χώρα στην Πελοπόννησο κατά την απελευθέρωση, τα οποία τόνισε πως απέκρυψε τότε χάριν της εθνικής ενότητας.

Ο Κανελλόπουλος κατήγγειλε μάλιστα την χρησιμοποίηση γερμανικών μέτρων από τον ΕΛΑΣ με την μέθοδο της ομηρίας του ελληνικού λαού και επεσήμανε και εκείνος, συντασσόμενος με τον Παπανδρέου, ότι η κυβέρνηση προέβη σε παραχωρήσεις προς το ΚΚΕ όσον αφορά την διάλυση της χωροφυλακής και τον έλεγχο των διοικητών των ταγμάτων Εθνοφυλακής. Ο Σιάντος, ο οποίος τόνιζε συνεχώς την ανάγκη απεμπλοκής και τερματισμού των εχθροπραξιών, ανταπάντησε πως αναγκάστηκαν να προβούν σε συλλήψεις κυρίως δωσιλόγων λόγω των συλλήψεων και εκτελέσεων των οπαδών του ΕΑΜ⁹⁶⁴ ενώ σε ό, τι αφορά τις παραχωρήσεις της κυβέρνησης υπογράμμισε πως από την μία διατάχθηκε ο έλεγχος του σώματος της χωροφυλακής και από την άλλη συνέρρεαν χωροφύλακες από όλη την Ελλάδα στην Αθήνα και ταυτόχρονα διανέμονταν όπλα στους Χίτες.

Ο Παπανδρέου, σε μία ακόμα προσπάθεια να αποφύγει τον άμεσο διορισμό αντιβασιλέα που θα οδηγούσε στην απομάκρυνσή του από την πρωθυπουργία, υπογράμμισε πως η πορεία που πρέπει να ακολουθηθεί δεν είναι ο διορισμός αντιβασιλέα, ο σχηματισμός κυβέρνησης και η αναζήτηση κυβερνητικού προγράμματος αλλά αντιστρόφως η αναζήτηση κυβερνητικού προγράμματος, ως βασικές παραμέτρους του οποίου έθεσε την σύνθεση των ενόπλων δυνάμεων και του γενικού αφοπλισμού οργανώσεων και ατόμων, μετά η αναζήτηση των μελών της κυβέρνησης, στην περίπτωση του σχηματισμού της οποίας το μείζον ζήτημα είναι η συμμετοχή ή μη του ΕΑΜ, όπως σημείωσε, και τέλος ο διορισμός αντιβασιλέα που θα ορκίσει την κυβέρνηση.

Παράλληλα, στις επίμονες ερωτήσεις όλων των αστών πολιτικών προς τον Σιάντο υπό ποιες προϋποθέσεις θα παραδώσει ο ΕΛΑΣ τα όπλα, ο γραμματέας του ΚΚΕ τόνισε πως αποτελεί βασικό όρο ο διορισμός αντιβασιλέα ενώπιον του οποίου ως ρυθμιστού του πολιτεύματος θα θέσει η ΕΑΜική πλευρά όλα τα προβλήματα που

⁹⁶⁴ Για την ομηρία βλ. αναλυτικά στο Κεφάλαιο 14°.

δημιουργήθηκαν από την απελευθέρωση και έπειτα, και ο οποίος θα ορκίσει την νέα κυβέρνηση κοινής εμπιστοσύνης αφού, όπως τόνισε, είναι απαραίτητος ο σχηματισμός της διότι ο ΕΛΑΣ δεν δύναται να παραδώσει τα όπλα ούτε στους Άγγλους ούτε στην παρούσα κυβέρνηση με την οποία βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση.

Αφού, σε τελική ανάλυση, η πλειοψηφία των παρόντων πολιτικών είχε ταχθεί υπέρ της αντιβασιλείας (εκτός από τους τρεις αντιπροσώπους του ΕΛΑΣ και οι Σοφούλης, Καφαντάρης, Πλαστήρας, Μυλωνάς, Σοφιανόπουλος, Κανελλόπουλος, Μάξιμος, Γονατάς - ο Παπανδρέου δεν πήρε σαφή θέση και οι Στεφανόπουλος, Ράλλης, Τσαλδάρης, Θεοτόκης, Αλεξανδρής θεωρούσαν πως πρέπει πρώτα να τερματισθεί η στάση και μετά να συζητηθεί ο διορισμός αντιβασιλέα), ο Σιάντος προχώρησε στην σκιαγράφηση του προγράμματος της κυβέρνησης, σημειώνοντας πως το πρόγραμμα της κυβέρνησης Παπανδρέου είναι το ενδεδειγμένο αρκεί να εφαρμοσθεί.

Ο γραμματέας του ΚΚΕ επεσήμανε πως πρέπει να εκκαθαριστεί ο κρατικός μηχανισμός για να υπάρξει ελεύθερο ελληνικό κράτος, να διαλυθεί η χωροφυλακή και τα όπλα της να τα παραδώσει στην εθνοφυλακή, να εκκαθαριστεί η αστυνομία πόλεων καθώς αστυφύλακες ήταν αυτοί που πυροβόλησαν στο συλλαλητήριο της 3^{ης} Δεκεμβρίου ενώ για τον στρατό σημείωσε πως εμμένει στην άποψη ότι πρέπει όλοι, είτε είναι αντάρτες είτε άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου, να περάσουν από τον έλεγχο του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου ανώτατων αξιωματικών -το οποίο θα πρέπει να επιλέξει η κυβέρνηση και όχι ο υπουργός Στρατιωτικών, όπως υπογράμμισε- και να αξιολογηθούν επαγγελματικά έτσι ώστε το σώμα να μην αποτελείται από φασίστες κινηματίες, ενώ τόνισε και πάλι πως πρέπει να γίνει γενική στρατολογία συγκεκριμένων ηλικιών που η κυβέρνηση θα αποφασίσει. Συμπλήρωσε δε πως τα τάγματα εθνοφυλακής πρέπει να διαλυθούν αφού δημιουργήθηκαν σε εμπόλεμη κατάσταση⁹⁶⁵.

Παράλληλα, ζήτησε να υπογραφεί ανακωχή ώστε *«να μην συνεχισθεί αυτή η κατάσταση και η κυβέρνηση με ησυχία να ρυθμίσει το ζήτημα* (της συγκρότησης του εθνικού στρατού) *για να μην προχωρήσει το κακό πιο πέρα»*. Συμπλήρωσε δε ότι εφόσον η κυβέρνηση δεν θα προέλθει από εκλογές, θα πρέπει να μετάσχουν όλα τα

⁹⁶⁵ Να σημειωθεί πως ο Σιάντος δεν ήταν απόλυτος, απαριθμώντας όσα θεωρούσε πως έπρεπε να γίνουν, αλλά γινόταν συζήτηση επί των θεμάτων αυτών κατά την οποία εμφανιζόταν διαλλακτικός.

κόμματα και υπογράμμισε ότι η παράταξη του θα πρέπει να αποτελέσει το 40-50% της κυβέρνησης και να έχει τα υπουργεία Εσωτερικών και Δικαιοσύνης και τα υφυπουργεία Στρατιωτικών και Εξωτερικών. Για τα συγκεκριμένα υπουργεία σημείωσε πως το Εσωτερικών φέρει μεγάλο μέρος της ευθύνης για την κατάσταση αφού δεν έλεγξε την δημόσια τάξη και δεν πήρε τα κατάλληλα μέτρα για τον αποπλυσμό των φασιστικών ομάδων ενώ και το Δικαιοσύνης είχε πενιχρά αποτελέσματα σε ό, τι αφορούσε τις συλλήψεις και δίκες δωσιλόγων. Για το υφυπουργείο Στρατιωτικών τόνισε πως και η ΕΑΜική παράταξη πρέπει να ελέγχει την διαδικασία συγκρότησης του Εθνικού Στρατού και για το υφυπουργείο Εξωτερικών πως πρέπει να φροντίσει τις σχέσεις του με μια μεγάλη χώρα όπως η Σοβιετική Ένωση.

Ο Σιάντος επεσήμανε, τέλος, πως πρέπει να γίνει δημοψήφισμα για το πολιτειακό όσο το δυνατόν συντομότερα, την πρώτη Κυριακή του Φεβρουαρίου αν είναι δυνατόν και εκλογές τον Απρίλιο αν είναι επίσης δυνατό. Σημείωσε ότι προκειμένου να μην φέρει κανείς αντίρρηση σε ό, τι αφορά την γνησιότητα των αποτελεσμάτων του δημοψηφίσματος και των εκλογών πρότεινε -κάτι που είναι πρωτοφανές όπως σημείωσε- να έλθουν παρατηρητές από την Αγγλία, την Σοβιετική Ένωση και τις ΗΠΑ για να επιτηρούν τις διαδικασίες και να εγγυηθούν την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων.

Όταν ο Μάξιμος πήγε να θέσει το ζήτημα σε ψηφοφορία ο Σοφούλης δήλωσε πως πρέπει να μελετηθούν τα ζητήματα που τέθηκαν ενώ ο Πλαστήρας τόνισε πως αν γίνουν δεκτοί οι όροι θα φύγει από την Ελλάδα. Και ο Ράλλης τους απέρριψε υπογραμμίζοντας πως πρόκειται *«περί καθαρής υποδουλώσεως της Ελλάδος εις το Κομμουνιστικόν Κόμμα»* και ο Πλαστήρας υποστήριξε πως η συνεδρίαση πρέπει να θωρηθεί λήξασα.

Σε ερώτηση του Σιάντου αν η σύγκληση αναβλήθηκε ή απέτυχε, καθώς όπως τόνισε οι κομμουνιστές θα πρέπει να λογοδοτήσουν στις οργανώσεις τους, ο Δαμασκηνός δήλωσε πως στο ζήτημα της αντιβασιλείας βγήκε κάποιο συμπέρασμα για να λάβει την απάντηση του Στεφανόπουλου πως το Λαϊκό κόμμα δεν αποδέχεται τους όρους

των υπολοίπων. Έτσι ο Δαμασκηνός, ως πρόεδρος της σύσκεψης έλυσε την συνεδρίαση⁹⁶⁶.

Το μόνο αποτέλεσμα της σύσκεψης ήταν να συμφωνήσει η πλειοψηφία των παριστάμενων στην ανάγκη διορισμού αντιβασιλέα, χωρίς καν να συζητήσει το πρόσωπο αυτού -προφανώς γιατί ήταν γνωστή η δρομολογημένη ανάληψή της από τον Δαμασκηνό- και επιπλέον να θέσει ο Παπανδρέου την παραίτησή ενώπιον του αρχιεπισκόπου και των πολιτικών κομμάτων. Παρ' όλα αυτά δεν συζητήθηκε η σύνθεση της νέας κυβέρνησης, ούτε καν το πρόσωπο του προέδρου της, αλλά ούτε και το κυβερνητικό πρόγραμμα αφού οι προτάσεις του Σιάντου δεν τέθηκαν προς συζήτηση.

Θα μπορούσαμε ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι η πιο σημαντική αποτυχία της σύσκεψης ήταν ότι δεν έγινε αποδεκτή η πρόταση του γραμματέα του ΚΚΕ για την σύναψη ανακωχής ώστε να γίνει δυνατή η διαπραγμάτευση χωρίς την συνέχιση των εχθροπραξιών. Παρότι ο Σιάντος τόνισε πολλές φορές κατά την διάρκεια της σύσκεψης ότι ο πόλεμος διεξάγεται μεταξύ των Βρετανών και του ελληνικού λαού, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως αν η πλειοψηφία του ελληνικού πολιτικού προσωπικού τασσόταν υπέρ του τερματισμού του πολέμου τότε θα ήταν δυνατή η σύναψη της ανακωχής.

Ενδιαφέρουσα δε είναι η σύνθεση των προσώπων που προσήλθαν στην σύσκεψη. Πέρα από την εκπροσώπηση του ΕΛΑΣ, στην σύσκεψη λαμβάνουν μέρος αυτοί που πρόκειται να διαδραματίσουν πρωταγωνιστικό ρόλο στις μετέπειτα εξελίξεις (Δαμασκηνός, Πλαστήρας, Σοφιανόπουλος). Παράλληλα, ενώ στην πρώτη σύσκεψη μετείχαν οι τρεις πρώην πρωθυπουργοί, ο πρόεδρος και ο υφυπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης, την επομένη η σύνθεσή της διευρύνεται με υπουργούς κατά κύριο λόγο του Λαϊκού κόμματος, δηλαδή φιλοβασιλικών, με τον Κανελλόπουλο και τον Μυλωνά που συνεργάζονται με τον Παπανδρέου στο Αριστερό Μέτωπο, οι οποίοι όμως τάχθηκαν υπέρ της αντιβασιλείας, αλλά και με τον Γονατά. Ο Παρτσαλίδης ωστόσο εξέφρασε την απορία του για το ποιους εκπροσωπούν κάποια από τα άτομα

⁹⁶⁶ Πρακτικά συσκέψεως εκπροσώπων των πολιτικών κομμάτων 27ης Δεκεμβρίου 1944, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 3, ΕΛΙΑ. Να σημειωθεί ωστόσο ότι ο Δαμασκηνός, μετά την υπόδειξη του Eden, άφησε ανοιχτό το ενδεχόμενο να επαναληφθεί η σύσκεψη αν κριθεί απαραίτητο. Με τον τρόπο αυτό η βρετανική κυβέρνηση επιθυμούσε να υπάρξει εναλλακτική λύση στην περίπτωση που ο Γεώργιος αρνείτο να υποδείξει τον Δαμασκηνό στην αντιβασιλεία, Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 257.

που παρευρίσκονται⁹⁶⁷ αφού πράγματι αρκετοί από αυτούς παρίστανται *δίκην κομπάρσων αλλά με ίσα δικαιώματα ψήφου*⁹⁶⁸.

Ο Ριζοσπάστης θα χαρακτηρίσει τους όρους του Σιάντου βάση για την εξασφάλιση της ομαλότητας και της εσωτερικής ειρήνης και θα σχολιάσει πως ο γραμματέας του ΚΚΕ «*ξανάβανε τα αιτήματα του λαού που μπορούν να αποτελέσουν τις ελάχιστες εγγυήσεις για την εξασφάλιση της ζωής και των λαϊκών ελευθεριών*»⁹⁶⁹.

Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα παρατηρεί πως «*Η άκρα αριστερά διά των όρων της εζήτησε την παράδοσιν ολοκλήρου της Ελλάδος εις τας αιμοσταγείς χείρας των δημίων*»⁹⁷⁰ ενώ και η Ελευθερία η οποία απαριθμεί τους όρους του Σιάντου χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις, υπογραμμίζει πως οι όροι κρίνονται απαράδεκτοι και πως θα είναι, σύμφωνα με τους πολιτικούς, δύσκολη όχι μόνο η συνεννόηση αλλά και η εκ νέου συζήτηση⁹⁷¹. Την επομένη δε σημειώνει πως έγκυρες πηγές αναφέρουν ότι μετά τους «*εξοργιστικά αδιάλλακτους όρους*» που υπέβαλε η «άκρα» Αριστερά «*η περίπτωση οποιουδήποτε συμβιβασμού με τους στασιαστές αποκλείεται πλέον κατά τρόπο απόλυτο και οριστικό*»⁹⁷².

Ο MacVeagh μάλιστα θα απορήσει ποιους σκοπούς εξυπηρετεί η δημοσίευση των όρων του Σιάντου (από τον γραμματέα της σύσκεψης σε ανακοινωθέν του αρχηγείου του Scobie) με απλή απαρίθμηση και χωρίς περαιτέρω διευκρινήσεις, χωρίς μάλιστα να καθίσταται σαφές ότι δεν είναι υπό συζήτηση παρά μόνο εάν και εφόσον συσταθεί η αντιβασιλεία. Σχολιάζει δε πως με την δημοσιοποίηση των όρων του Σιάντου δημιουργήθηκε η ατυχής εντύπωση ότι η σύσκεψη, η οποία αναβλήθηκε προσωρινά επ' αόριστον, έχει ήδη λήξει χωρίς επιτυχία⁹⁷³.

Αντιθέτως, ο Leeper σχολίασε πως η αντιπροσωπεία του ΕΛΑΣ ζητούσε «*με άλλα λόγια να αγνοηθεί η στάση για την οποία ήταν υπεύθυνη, η θέση της στην κυβέρνηση να*

⁹⁶⁷ Πρακτικά συσκέψεως εκπροσώπων των πολιτικών κομμάτων 27^{ης} Δεκεμβρίου 1944, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 3, ΕΛΙΑ.

⁹⁶⁸ Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 52.

⁹⁶⁹ Ριζοσπάστης, 28/12/1944, «Η αξίωση του λαού».

⁹⁷⁰ Ελλάδα, *ό.π.*, 29/12/1944, σ. 284-285.

⁹⁷¹ Ελευθερία, 28/12/1944, «Οι όροι του ΕΛΑΣ κρίνονται ως απαράδεκτοι», 1^η σ.

⁹⁷² Ελευθερία, 29/12/1944, «Πώς εξελίσσεται η πολιτική κατάσταση», 1^η σ.

⁹⁷³ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 28/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 176-177, "Certainly the publication has created an unfortunate impression in Athens that the conference which has only been adjourned *sine die* has already ended in failure".

είναι η πιο ισχυρή και το δημοψήφισμα να διεξαχθεί πριν την αποστράτευση του ΕΛΑΣ, ο οποίος είχε υπό τον έλεγχό του το μεγαλύτερο μέρος της χώρας»⁹⁷⁴.

Η τοποθέτηση του Σιάντου και όχι η στάση των αστών πολιτικών ή η επιθετικότητα των λόγων του Churchill θα αποτελέσουν το επίκεντρο της κριτικής για την σύσκεψη καθώς και η ΕΑΜική βιβλιογραφία θα σχολιάσει πως οι όροι του Σιάντου τορπίλισαν την τελευταία ευκαιρία του ΕΑΜ για τερματισμό των εχθροπραξιών με όρους ευνοϊκότερους από αυτούς της Βάρκιζας.

Ο Μπαρτζιώτας, ο οποίος σημειώνει ότι δεν συνήλθε το ΠΓ σε συνεδρίαση για να καθορίσει την στάση που θα κρατήσει η αντιπροσωπεία, επισημαίνει πως το ΚΚΕ, το οποίο σε άλλες περιπτώσεις ήταν ιδιαίτερα υποχωρητικό, σε αυτήν την σύσκεψη κράτησε αδιάλλακτη στάση και δεν έδειξε την απαιτούμενη «πολιτικότητα» εφόσον ήταν φανερό η επερχόμενη ήττα του ΕΛΑΣ στην Αθήνα⁹⁷⁵. Ο Φαράκος σημειώνει πως ήταν απαράδεκτος ο τρόπος που η αντιπροσωπεία χειρίστηκε τα πολιτικά ζητήματα και η αδιαλλαξία που επέδειξε⁹⁷⁶, ενώ ο Γρηγοριάδης υποστηρίζει ότι ο Σιάντος συμπεριφέρθηκε σαν να διαφαινόταν η στρατιωτική νίκη του ΕΛΑΣ και όχι των Άγγλων και σημειώνει ότι οι αξιώσεις του ήταν ανεδαφικές⁹⁷⁷.

Στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Απρίλιος 1945), ο ίδιος ο Σιάντος θα παραδεχτεί ότι *«η πάλι έδωσε πολλές δυνατότητες και στις 18 του Δεκέμβρη και όταν ήρθε ο Τσώρτσιλ...»* για να επιτευχθεί τερματισμός του πολέμου με καλύτερους όρους και σημειώνει ότι όλο το ΠΓ αλλά περισσότερο ο ίδιος ευθύνεται για *«μεγάλο σεχταριστικό λάθος»*⁹⁷⁸. Στην ίδια ολομέλεια ο Ιωαννίδης θα υποστηρίξει πως ήταν *«εγκληματικό λάθος»* η μη πολιτική διευθέτηση της κατάστασης κατά την άφιξη του Churchill⁹⁷⁹. Και κατά την «Λογοδοσία της ΚΕ του ΚΚΕ» στο 7^ο Συνέδριο του κόμματος (Οκτώβριος 1945), ο Σιάντος θα υπογραμμίσει ότι κατά την άφιξή του Churchill στην Αθήνα έπρεπε να επιτευχθεί συμφωνία και να προταθούν τέτοιοι όροι

⁹⁷⁴ Leeper, *ό.π.*, σ. 126.

⁹⁷⁵ Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 391-392.

⁹⁷⁶ Γρηγόρης Φαράκος, *Μαρτυρίες και στοχασμοί 1941-1991*, Παύλος Πετρίδης (εισ., ιστ. επιμ.), Άγγελος Σιδεράτος, (επιμ.), Προσκήνιο, Αθήνα, 1993. σ. 61.

⁹⁷⁷ Γρηγοριάδης, *ό.π.*, σ. 158-159.

⁹⁷⁸ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, *ό.π.*, Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Έκθεση δράσης του Γ. Σιάντου, σ. 426.

⁹⁷⁹ Ομιλία του Γ. Ιωαννίδη στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (από τα πρακτικά της Ολομέλειας), Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 487. Και αργότερα θα μιλήσει για πολιτική ανωριμότητα της αντιπροσωπείας, στο ίδιο, σ. 359.

που να την επέτρεπαν ώστε να καθίστατο εγγυητής της συμφωνίας ο ίδιος ο Βρετανός πρωθυπουργός⁹⁸⁰.

Ο Παρτσαλίδης, μέλος της αντιπροσωπείας, σημειώνει ότι έδειξαν ακαμψία στην διάρκεια της σύσκεψης με τους όρους που πρότειναν αφού όπως υπογραμμίζει, οι κομμουνιστές ερμήνευσαν τον ερχομό του Βρετανού πρωθυπουργού «σαν εξαναγκασμό του σε υποχώρηση»⁹⁸¹, ενώ παραδέχεται πως όταν φάνηκαν τα όρια της επίδρασης της αντίθεσης της κοινής γνώμης στην επέμβαση του Churchill, το ΚΚΕ έδειξε δυσκολία απαγκίστρωσης από την ένοπλη σύγκρουση⁹⁸².

Αυτή η ερμηνεία της άφιξης του Βρετανού πρωθυπουργού στην Αθήνα -η οποία αποτυπώνεται και στο άρθρο του Μπαρτζιώτα της 3^{ης} Ιανουαρίου 1945 στο οποίο ο γραμματέας της ΚΟΑ σημειώνει ότι οι Churchill και Eden αναγκάστηκαν «μετά από την κατακραυγή της διεθνούς κοινής γνώμης» να έρθουν στην Ελλάδα⁹⁸³- πρέπει να έπαιξε ρόλο στην στάση του Σιάντου και σύμφωνα με τον Κέδρο, ώθησε την αντιπροσωπεία να εμφανίζεται ανυποχώρητη και υπεροπτική⁹⁸⁴.

Ο Χατζής υποστηρίζει ότι η αντιπροσωπεία έκανε σωστούς χειρισμούς καθώς κατόρθωσε να βρεθεί στο επίκεντρο της προσοχής όλων αλλά σημειώνει ότι σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε ο Σιάντος να θέσει συγκεκριμένα ποσοστά συμμετοχής στην κυβέρνηση και μάλιστα καθορίζοντας και τα υπουργεία, την στιγμή που ο πόλεμος συνεχιζόταν, την στιγμή που δεν είχε καθοριστεί ποιες δυνάμεις θα εξασφάλιζαν την τάξη και δεν είχε αποσαφηνισθεί η μη ανάμειξη της Αγγλίας στα εσωτερικά της Ελλάδας. Καταλήγει πως τα ποσοστά που έθεσε ο Σιάντος συνέβαλαν στην αντιΕΑΜική δημαγωγία καθώς χρησιμοποιήθηκε σαν επιχείρημα ότι το ΚΚΕ επεδίωξε την κομμουνιστικοποίηση του κράτους⁹⁸⁵. Ωστόσο, ο Ζεύγος τον Απρίλιο του 1945 θα υποστηρίξει ότι ο Σιάντος στην σύσκεψη ζήτησε τους όρους που πάντα πρότεινε το ΕΑΜ και για στοιχειώδη εγγύηση ζήτησε το υπουργείο Εσωτερικών⁹⁸⁶.

⁹⁸⁰ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., τ. Στ', Λογοδοσία της Κεντρικής Επιτροπής στο 7^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, Εισηγητής Γιώργης Σιάντος, σ. 412.

⁹⁸¹ Παρτσαλίδης, ό.π., σ. 177, βλ. και Γρηγοριάδης, ό.π., σ. 65, υπ. 14.

⁹⁸² Παρτσαλίδης, ό.π., σ. 137-138.

⁹⁸³ Ριζοσπάστης, 3/1/1945, «Ακλόνητοι ως την νίκη. Ένας μήνα δόξας και ηρωισμού».

⁹⁸⁴ Κέδρος, ό.π., σ. 262, βλ. και Alexander, σ. 87.

⁹⁸⁵ Χατζής, ό.π., σ. 328-330.

⁹⁸⁶ Γιάννης Ζεύγος, «Η λαϊκή αντίσταση του Δεκεμβρη και το νεοελληνικό πρόβλημα» 1945, Πετρόπουλος, ό.π., σ. 164.

Το γεγονός πάντως ότι τόσο ο Σιάντος όσο και ο Παρτσαλίδης επεσήμαναν κατά την έναρξη της σύσκεψης ότι δεν πρόκειται να επαναληφθεί ο Λίβανος όπου οι κατηγορούμενοι εμφανίζονταν ως κατήγοροι και εμμέσως ότι δεν πρόκειται να επαναληφθούν οι υπέρμετρες παραχωρήσεις του ΕΑΜ-ΚΚΕ που έγιναν τον Μάιο του 1944, υποδηλώνει ότι η κομμουνιστική ηγεσία φοβόταν μην παραχωρήσει περισσότερα από όσα χρειάζονταν για να επιτευχθεί συμφωνία κάτι που πιθανώς, όπως έγινε και στην περίπτωση του Λιβάνου, θα μπορούσε να προκαλέσει αντιδράσεις από την βάση του κινήματος. Επομένως μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η στάση του Σιάντου μπορεί να ερμηνευθεί ως μια απόπειρα να διεκδικήσει από την σύσκεψη όσο περισσότερα μπορούσε⁹⁸⁷ και όχι να την τορπιλίσει αφού τόσο η ΕΑΜική όσο και η κομμουνιστική ηγεσία μέσω της ΚΕ του ΕΛΑΣ είχε κάνει πολλές προσπάθειες για να επιτύχει την κατάπαυση των εχθροπραξιών.

Έτσι με εξαίρεση την εκπροσώπηση της ΕΑΜικής παράταξης στην κυβέρνηση κατά 40-50% που ζήτησε ο Σιάντος ως εγγύηση εφαρμογής των συμφωνηθέντων, την οποία μπορούμε να χαρακτηρίσουμε μαξιμαλιστικό όρο, αυτά που ο γραμματέας του ΚΚΕ έθεσε ως προϋποθέσεις για την κατάπαυση των εχθροπραξιών και την παράδοση των όπλων του ΕΛΑΣ ήταν αυτά για τα οποία πολεμούσε ο ΕΛΑΣ, για την εφαρμογή δηλαδή των όρων του Λιβάνου.

Ωστόσο η συντριπτική πλειοψηφία του αστικού πολιτικού κόσμου που εκπροσωπείται στην σύσκεψη, ο οποίος παρότι δεν είναι ομοιογενής και δεν εξαπολύει στο σύνολό του δριμεία επίθεση κατά του ΚΚΕ, συντάσσεται παρ' όλα αυτά με την άποψη ότι το ΚΚΕ αποπειράθηκε να καταλάβει την εξουσία και θεωρεί ότι η ένοπλη πάλη του ΕΛΑΣ μετά την παραίτηση των ΕΑΜικών υπουργών και την διάλυση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας δεν συνιστά διεκδίκηση της τήρησης και εφαρμογής των συμφωνηθέντων στον Λίβανο σε ό, τι αφορά την διάλυση των Ταγμάτων Ασφαλείας, των παραστρατιωτικών δωσιλογικών οργανώσεων και την εκκαθάριση των δωσιλόγων από τα σώματα ασφαλείας -όροι την υλοποίηση των οποίων οι υπουργοί των αστικών κομμάτων της κυβέρνησης δεν είχαν προωθήσει- ούτε διαμαρτυρία κατά της επέμβασης ξένων δυνάμεων στα εσωτερικά της Ελλάδας.

Αντιθέτως, η πλειοψηφία του αστικού πολιτικού κόσμου θεωρεί ότι η διεκδίκηση και με τα όπλα της τήρησης των όρων του Λιβάνου συνιστά στάση κατά του

⁹⁸⁷ Βλ. και Γρηγοριάδης, *ό.π.*, σ. 159.

οργανωμένου κράτους και της κυβέρνησης, την στιγμή όμως που ο πρόεδρος αυτής παρέμεινε στην θέση του παρά και ενάντια στην θέληση μεγάλης μερίδας του ελληνικού λαού, παρά και ενάντια στην αρχική -τουλάχιστον- θέληση και άλλων κομμάτων του συνασπισμού της κυβέρνησης, με μόνη την δεδηλωμένη εμπιστοσύνη του Βρετανού πρωθυπουργού.

Η απροθυμία των Ελλήνων αστών πολιτικών να αποδεχθούν την εφαρμογή της συμφωνίας του Λιβάνου, βάσει της οποίας σχηματίσθηκε η κυβέρνηση εθνικής ενότητας, σε συνδυασμό με την δεδομένη και δηλωμένη πρόθεση του Churchill να επέλθει σε κάθε περίπτωση η εκκένωση της Αττικής από τον ΕΛΑΣ, τους έδωσε την δυνατότητα να απορρίψουν όσες διατάξεις του Λιβάνου συνιστούσαν, κατά την άποψή τους, παραχωρήσεις στο ΕΑΜ. Έτσι αυτό που παρουσιάζεται σαν «στάση» του ΕΛΑΣ παρέχει την δυνατότητα στα πολιτικά κόμματα να ισχυρισθούν πως η απόπειρα κατάληψης της εξουσίας είχε από καιρό προετοιμασθεί με αποτέλεσμα, από την μία, να νομιμοποιείται εκ των υστέρων οποιαδήποτε προηγούμενη παράβαση εκ μέρους των αστών της κυβέρνησης αφού ερμηνεύεται σαν προσπάθεια υπεράσπισης του έθνους από την απειλή επιβολής κομμουνιστικής δικτατορίας και από την άλλη, οποιαδήποτε μελλοντική «παραχώρηση» στο ΚΚΕ-ΕΑΜ να αποκλείεται, αφού αντίκειται στην ιδέα περί δημοκρατίας και αποτελεί εθνική μειοδοσία.

Παρά την αποτυχία της σύσκεψης, η προσπάθεια κατάπαυσης των εχθροπραξιών εκ μέρους του ΚΚΕ-ΕΑΜ και η εντύπωση ή η ελπίδα ότι η άφιξη του Churchill ήταν προς αυτήν την κατεύθυνση εκφράζεται και από το αίτημα των κομμουνιστών να συναντηθούν προσωπικά με τον Βρετανό πρωθυπουργό. Κατά την λήξη της συνεδρίασης, οι κομμουνιστές ζήτησαν να έρθουν σε κατ' ιδίαν επαφή με τον Βρετανό πρωθυπουργό, ο οποίος όμως αρνήθηκε. Όπως θα εξηγήσει στο υπουργικό συμβούλιο, ο ίδιος ήθελε να τους συναντήσει αλλά τόσο ο Δαμασκηνός όσο και ο Eden και οι Leeper και Macmillan τον προέτρεψαν να μην το κάνει. Έτσι ο Churchill σκεπτόμενος ότι έπρεπε να σεβαστεί την θέληση του Δαμασκηνού, ο οποίος αναλάμβανε πλέον καθήκοντα⁹⁸⁸, απάντησε στους κομμουνιστές ότι παρά την προθυμία του να τους συναντήσει, δεν είναι σε θέση να το πράξει αφού μια τέτοια κίνηση θα ισοδυναμούσε με παρέμβαση σε καθαρά ελληνικές υποθέσεις, και

⁹⁸⁸ War Cabinet 29/12/1944, CAB/65/48/22. Ο Eden στο ίδιο υπουργικό συμβούλιο υποστήριξε ότι ήταν απίθανο οι κομμουνιστές να ομολογήσουν ότι ζήτησαν να συναντήσουν τον Churchill και εκείνος αρνήθηκε.

εξέφρασε την ελπίδα για τον τερματισμό των συγκρούσεων «*ανάμεσα σε ανθρώπους μιας και της αυτής χώρας*»⁹⁸⁹.

Παράλληλα, σε δηλώσεις του ο Βρετανός πρωθυπουργός πριν τελειώσει η σύσκεψη⁹⁹⁰, αφού επανέλαβε ότι τα βρετανικά στρατεύματα ήρθαν στην Ελλάδα μετά από συνεννόηση με τον Stalin και την πρόσκληση της ελληνικής κυβέρνησης συμπεριλαμβανομένων και του ΚΚΕ-ΕΑΜ βάσει της συμφωνίας της Καζέρτας, και ότι προηγήθηκε η αίτηση του Παπανδρέου τον Αύγουστο του 1944 για την όσο το δυνατόν γρηγορότερη έλευση των βρετανικών στρατευμάτων για την εκδίωξη των Γερμανών, διέψευσε εκ νέου ότι η βρετανική κυβέρνηση επιχειρεί να επαναφέρει τον βασιλιά και τόνισε ότι από την Ελλάδα δεν θέλει τίποτε παραπάνω από την φιλία της. Επεσήμανε δε ότι τα βρετανικά στρατεύματα ανέλαβαν την ευθύνη τους, εκτοπίζοντας τους στασιαστές από το κέντρο της πόλης και ότι η κυβέρνηση της Α.Μ., με όσες δυνάμεις και αν χρειασθεί, είναι αποφασισμένη να εκκαθαρίσει όλη την περιοχή της Αττικής από τους ενόπλους οι οποίοι, όπως σημείωσε, δεν βρίσκονται υπό τον έλεγχο οποιασδήποτε αναγνωρισμένης κυβέρνησης.

Ο Churchill υπογράμμισε πως «*όσο ταχύτερα ορθοφρονήσει η άλλη παράταξη τόσο ταχύτερα θα σταματήσει η μάχη*», και επανέλαβε πως αν δεν επιτευχθεί συμφωνία τα βρετανικά πυροβόλα θα εξακολουθήσουν να βάλουν μέχρι την ολοκληρωτική εκκαθάριση της Αθήνας. Για την πιθανότητα χορήγησης αμνηστίας στους αρχηγούς του ΕΛΑΣ, σημείωσε ότι όταν τερματισθούν οι εχθροπραξίες δεν πρέπει να γίνουν προγραφές από καμία πλευρά και επεσήμανε πως θα επικοινωνήσει με τους Roosevelt και Stalin για να εξετασθεί, σε περίπτωση που δεν εμπεδωθεί η δημοκρατία στην Ελλάδα, αν είναι αναγκαίος ο διορισμός διεθνούς *θεματοφύλακα* αφού «*δεν είναι δυνατόν ολόκληροι λαοί να παρασύρονται στην αναρχία*». Καταλήγοντας, σημείωσε την ελπίδα του ότι αν ο διορισμός αντιβασιλέα είναι επιθυμία της πλειοψηφίας των

⁹⁸⁹ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, *ό.π.*, 63.

⁹⁹⁰ Οι δηλώσεις του Βρετανού πρωθυπουργού πρέπει να έγιναν πριν τελειώσει η 2^η μέρα της σύσκεψης αφού ο Churchill αναφέρεται στην «χθεσινή» πρώτη συνάντηση των Ελλήνων και στην «σημερινή» συνάντηση υπογραμμίζοντας «*Ούτοι συνδιασκέπτονται ήδη εις το Ελληνικόν Υπουργείον των Εξωτερικών. Δεν γνωρίζω επακριβώς εις ποια αποτελέσματα θα καταλήξουν*». Επιπλέον από το περιεχόμενο των δηλώσεών του δεν φαίνεται να γνωρίζει τους όρους που έθεσε η ΚΕ του ΕΛΑΣ. Ωστόσο ο *Ριζοσπάστης* και άλλα κείμενα του ΚΚΕ αναφέρουν πως οι δηλώσεις του Churchill έγιναν στις 28/12/1944, ίσως επειδή είναι ιδιαίτερα επιθετικές και θέλει να τις τοποθετήσει μετά την αποστολή του υπομνήματος της ΚΕ του ΕΑΜ της 28^{ης} Δεκεμβρίου (βλ. παρακάτω). Στην Λευκή Βίβλο του ΕΑΜ τοποθετείται πρώτα η αποστολή του υπομνήματος και μετά οι δηλώσεις Churchill, βλ. ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, *ό.π.*, σ. 63-65.

κομμάτων, τότε ο Γεώργιος θα συμμορφωθεί και δήλωσε πως είναι σίγουρος ότι ο βασιλιάς δεν θα επιστρέψει πριν από ένα θετικό για αυτόν δημοψήφισμα⁹⁹¹.

Η *Ελευθερία* επισημαίνει ότι μετά και τις δηλώσεις του Churchill επιχειρείται η εκκαθάριση της κατάστασης όσο το δυνατόν γρηγορότερα ενώ υπογραμμίζει πως σύμφωνα με αρμόδιους στρατιωτικούς κύκλους η εκκαθάριση των Αθηνών - Πειραιώς είναι δυνατόν να γίνει εντός μιας εβδομάδας και όλης της υπόλοιπης Ελλάδας εντός λίγων εβδομάδων⁹⁹².

Με τον τρόπο αυτό, ο Churchill ενώ ήθελε να ερμηνευθεί η άφιξή του στην Αθήνα σαν προσπάθεια εκ μέρους των Βρετανών για συμφιλίωση των δύο αντιμαχόμενων ελληνικών πλευρών, δηλώνει ευθαρσώς ότι αν οι κομμουνιστές δεν δεχθούν τους όρους του Scobie -αφού πουθενά δεν κάνει λόγο για τους όρους της κυβερνητικής πλευράς, αν δηλαδή δεν *ορθοφρονήσουν* στις αξιώσεις των Βρετανών, τότε οι τελευταίοι θα συνεχίσουν τον βομβαρδισμό της ελληνικής πρωτεύουσας εωσότου εκκενωθεί από τον ΕΛΑΣ.

Να σημειωθεί ότι το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε -μετά και τις επαφές που είχε με την βρετανική πρεσβεία, όπως σημειώνει- ο φιλοβασιλικός Δραγούμης για την άφιξη των Churchill και Eden στην Αθήνα και την σύγκληση της σύσκεψης είναι πως σκοπό είχαν να προβάλλουν προς την διεθνή κοινή γνώμη ότι το ΕΑΜ είναι αδιάλλακτο και ότι η βρετανική κυβέρνηση εξάντλησε όλα τα περιθώρια πολιτικής διευθέτησης της κατάστασης⁹⁹³.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ενώ με τις εντολές του Βρετανού πρωθυπουργού έχει βομβαρδιστεί η Αθήνα, και σύμφωνα με τις δηλώσεις του δεν θα σταματήσει να βομβαρδίζεται αν δεν παραδώσει τα όπλα ο ΕΛΑΣ, σύμφωνα με τις οδηγίες του δεν έχει γίνει ανασχηματισμός της κυβέρνησης Παπανδρέου και με βρετανικές υποδείξεις έχει καθοριστεί αυτός που θα ασκήσει καθήκοντα αντιβασιλέα, αλλά και πρωθυπουργού, ο Churchill απορρίπτει την συνάντηση με τους κομμουνιστές για να μην ερμηνευθεί σαν παρέμβαση στα εσωτερικά ανεξάρτητης χώρας, ενώ δεν διστάζει

⁹⁹¹ *Ελλάς, ο.π.*, 29/12/1944, «Δηλώσεις του Βρετανού πρωθυπουργού κ. Τσώρτσιλ προς τους δημοσιογράφους», σ. 286-289, *Ριζοσπάστης*, 29/12/1944, «Δηλώσεις του κ. Τσώρτσιλ προς τους δημοσιογράφους».

⁹⁹² *Ελευθερία*, 29/12/1944, «Πώς εξελίσσεται η πολιτική κατάσταση», 1^η σ.

⁹⁹³ *Ριζάς, ό.π.*, σ. 93, (Δραγούμης προς Γεώργιο 28/12/1944).

μετά το πέρας της σύσκεψης να έρθει σε συνεννόηση με τον Δαμασκηνό για την πορεία που πρέπει να ακολουθηθεί εφεξής.

Όπως αναλυτικά μεταφέρει ο Churchill -μετά τις συνομιλίες του με τον Δαμασκηνό- στον Roosevelt, μόλις επιστρέψει στο Λονδίνο θα πείσει τον βασιλιά να διορίσει τον Δαμασκηνό αντιβασιλέα, έτσι ώστε αρχιεπίσκοπος να σχηματίσει μια κυβέρνηση με δέκα ή και λιγότερους υπουργούς με την *«καλύτερη θέληση»* και σημειώνει ότι το πιθανότερο είναι να είναι ο Πλαστήρας πρωθυπουργός και ο Παπανδρέου να μην μετέχει στην νέα κυβέρνηση. Αναφέρει επίσης ότι ο αρχιεπίσκοπος άφησε τον ίδιο να αποφασίσει για την διάρκεια της αντιβασιλείας και η άποψη του Βρετανού πρωθυπουργού είναι να ισχύσει για έναν χρόνο ή μέχρι την διενέργεια δημοψηφίσματος. Επισημαίνει ότι η σύγκρουση θα συνεχισθεί μέχρι να γίνουν αποδεκτοί οι όροι του Scobie για αυτό και θα σταλούν νέες ενισχύσεις. Καταλήγει ότι οι Βρετανοί δεν έχουν άλλη επιλογή από να συστήσουν τον σχηματισμό νέας και πιο ικανής κυβέρνησης υπό την αντιβασιλεία του αρχιεπισκόπου και να συνεχίσουν ακάθεκτα την δύσκολη αποστολή της εκκαθάρισης της Αθήνας από τα *«πολύ επικίνδυνα, ισχυρά και καλά οργανωμένα στοιχεία που έκαναν ενορχηστρωμένη επίθεση»*⁹⁹⁴.

Ο MacVeagh ο οποίος χαρακτήρισε τον εναρκτήριο λόγο του Churchill στην σύσκεψη αυστηρό αλλά *«πολύ φιλικό»*, σημειώνει ότι δεν είναι αναμενόμενη η άμεση συγκρότηση μιας *«κυβέρνησης κοινής εμπιστοσύνης»* που οι *«στασιαστές»* θέτουν ως πρωταρχικό στόχο τους αλλά τουλάχιστον έχει γίνει μια *«ειλικρινής και θεαματική προσπάθεια»* για τον κατευνασμό της αμοιβαίας καχυποψίας και για να αντικατασταθούν οι πυροβολισμοί από τις συνομιλίες⁹⁹⁵.

Παράλληλα, ο Αμερικανός πρεσβευτής ενημερώνει ήδη από τις 27 Δεκεμβρίου και πριν αρχίσει η 2^η ημέρα της συνεδρίασης (έστειλε το τηλεγράφημα στις 9 και ο

⁹⁹⁴ The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt 28/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 174-175, βλ. και War Cabinet 29/12/1944, CAB/65/48/22. Ο Macmillan σημειώνει ότι αποφασίστηκε επίσης η διατήρηση των βρετανικών δυνάμεων στη Ελλάδα μέχρι τον σχηματισμό εθνικού στρατού, Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 46 (από Macmillan), κάτι που έχει αποφασισθεί νωρίτερα, στην συνεδρίαση του πολεμικού συμβουλίου της 21^{ης} Δεκεμβρίου. Κατά την διάρκειά της επισημάνθηκε ότι τα βρετανικά στρατεύματα θα πρέπει να μείνουν στην Ελλάδα μέχρι να καταστεί δυνατός ο σχηματισμός κυβέρνησης ευρείας αποδοχής (...we ought to leave our troops long enough to enable a broad-based government) η οποία θα επιστρατεύσει (raise) μια αστυνομική δύναμη που θα διατηρήσει την τάξη και θα πατάξει την τρομοκρατία, War Cabinet 21/12/1944, CAB/65/48/21.

⁹⁹⁵ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 26/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 170-171.

Δαμασκηνός είπε ότι η έναρξη της συνεδρίασης είχε οριστεί για τις 11) ότι ο Δαμασκηνός σε συνομιλίες του με τους Βρετανούς δήλωσε πως πιθανώς θα καταφέρει τον σχηματισμό κυβέρνησης γενικής αποδοχής με επικεφαλής τον Πλαστήρα, η οποία όμως δεν πρέπει να είναι αμιγώς πολιτική καθώς έτσι θα ήταν αδύνατο να αποκλεισθεί η συμμετοχή του ΚΚΕ -σχέδιο για το οποίο ο Macmillan έχει ενημερώσει τον Churchill ήδη από τις 21 Δεκεμβρίου, όπως σημειώσαμε- το οποίο (ΚΚΕ) κατά την γνώμη του αρχιεπισκόπου θα χρησιμοποιούσε την συμμετοχή του για να σαμποτάρει τις εποικοδομητικές κυβερνητικές προσπάθειες, όπως έκανε μέχρι την παραίτηση των ΕΑΜικών υπουργών, όπως υποστήριξε⁹⁹⁶.

Επιπλέον ο Αμερικανός πρεσβευτής ενημερώνει το State Department, ότι σε συνομιλίες του με τον Βρετανό πρωθυπουργό, ο τελευταίος εμφανίστηκε ενοχλημένος για την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί και για τους κινδύνους που διατρέχει το κύρος της Μεγάλης Βρετανίας και η θέση του ιδίου. Επιπλέον ο Churchill, όπως υπογραμμίζει ο MacVeagh, εξέφρασε την αγανάκτησή του για την κριτική που δέχτηκε από τον αμερικανικό τύπο για την πολιτική του στην Ελλάδα και τόνισε την βαθιά απογοήτευσή του για την έλλειψη κατανόησης των πράξεών του εκ μέρους της αμερικανικής κυβέρνησης και την αποτυχία της τελευταίας να τον στηρίξει⁹⁹⁷.

Ο Churchill κάνει έτσι σαφές πως παρά την στρατιωτική υποστήριξη που παρείχαν οι ΗΠΑ στην βρετανική επέμβαση στην Ελλάδα, ο ίδιος επιθυμούσε την σαφή και κυρίως δημόσια τοποθέτηση της αμερικανικής κυβέρνησης στο πλευρό της Βρετανίας, η έλλειψη της οποίας έπαιξε σημαντικό βαθμό ρόλο στην απομόνωση της βρετανικής κυβέρνησης και την καθολική σχεδόν κατακραυγή της στάσης του Churchill από τον διεθνή τύπο.

Εν τω μεταξύ οι Macmillan και Leeper αποδύονται στην προσπάθεια να πείσουν τον Παπανδρέου να προτείνει την σύσταση αντιβασιλείας στον Γεώργιο. Ο Έλληνας πρωθυπουργός παρότι είχε συνειδητοποιήσει ότι οι εξελίξεις ήταν δρομολογημένες

⁹⁹⁶ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 27/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 171-172.

⁹⁹⁷ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 27/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 172-173. Στην ίδια συνομιλία ο Churchill υπέδειξε στον MacVeagh να μεταφέρει στον Roosevelt πως οι Βρετανοί «Δεν θέλουν τίποτε από την Ελλάδα, δεν θέλουν τα αεροδρόμια και τα λιμάνια της, μόνο ένα δίκαιο μερίδιο του εμπορίου της. Δεν θέλουν τα νησιά της, εξάλλου έχουν την Κύπρο...». Ο Churchill κατέληξε υπογραμμίζοντας ότι μόλις τελειώσει η αποστολή των βρετανικών στρατευμάτων θέλει μόνο να φύγει από αυτό το «αναθεματισμένο (damned) μέρος».

προσπάθησε μέχρι και την ύστατη στιγμή, να αποφύγει τον διορισμό του Δαμασκηνού ώστε να μην επέλθει η κυβερνητική αλλαγή. Όπως σχολιάζει ειρωνικά ο Churchill, ο Παπανδρέου αφού άλλαξε τρεις φορές γνώμη⁹⁹⁸, τελικά αποφάσισε να στείλει το τηλεγράφημα που ισοδυναμούσε με την πολιτική του καταδίκη.

Ενώ ο Macmillan είχε συντάξει το μήνυμα που θα έστελνε ο Έλληνας πρωθυπουργός στον Γεώργιο, ο Παπανδρέου θέλησε να αποστείλει ένα τηλεγράφημα με το προσωπικό του ύφος⁹⁹⁹, στο οποίο σε κάθε περίπτωση έπρεπε να αναφέρει ότι η σύσκεψη ψήφισε ομόφωνα υπέρ της σύστασης αντιβασιλείας από τον Δαμασκηνό και η μόνη διαφοροποίηση από τους Λαϊκούς αφορούσε τον χρόνο σύστασής της, αφού θεωρούσαν πως δεν έπρεπε να γίνει πριν την κατάπαυση των εχθροπραξιών ώστε να μην παρουσιαστεί σαν παραχώρηση στους «στασιαστές» και τέλος, ότι ο ίδιος ο Παπανδρέου ήταν υπέρ του άμεσου διορισμού του αρχιεπισκόπου στην αντιβασιλεία¹⁰⁰⁰.

Ύστερα από την άρνηση του Churchill να δεχτεί τους αντιπροσώπους της ΚΕ του ΕΛΑΣ, η ΚΕ του ΕΑΜ στις 28 Δεκεμβρίου, αγνοώντας την αποχώρηση του Βρετανού πρωθυπουργού από την Ελλάδα, του στέλνει μέσω του Scobie¹⁰⁰¹ ένα υπόμνημα. Η ΚΕ του ΕΑΜ αφού σημειώνει ότι η άφιξη του Churchill δημιούργησε αίσθημα βαθύτερης ανακούφισης χάρις στην ελπίδα ότι θα επέφερε την κατάπαυση των εχθροπραξιών, επισημαίνει ότι παρά την λογική βάση των προτάσεων του ΕΑΜ δεν επετεύχθη ο τερματισμός των συγκρούσεων εξαιτίας της αδιαλλαξίας ενός τμήματος του πολιτικού κόσμου. Στο υπόμνημα υπογραμμίζεται ότι η ίδια μερίδα της Δεξιάς είναι υπεύθυνη για την σύγκρουση μεταξύ των Ελλήνων και των Βρετανών λόγω των διαστρεβλωμένων εισηγήσεων της προς τους τελευταίους για τη σημασία του ελληνικού αγώνα, και τονίζει παράλληλα πως η συνέχιση των «πολυβολισμών και κανονιοβολισμών των βρετανικών στρατευμάτων» κατά την διάρκεια και παρά την διεξαγωγή των συνομιλιών ενεθάρρυνε την αδιαλλαξία της Δεξιάς.

Το υπόμνημα της ΚΕ του ΕΑΜ υπογραμμίζει επίσης ότι «τίποτα δεν δικαιολογεί την παράταση των εχθροπραξιών» και πως «η παύση τους αποτελεί μοναδική επιδίωξη του

⁹⁹⁸ The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt 28/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 173-175.

⁹⁹⁹ Γασπαρινάτος, ό.π., σ. 55.

¹⁰⁰⁰ The Ambassador in Greece (MacVeagh) to the Secretary of State 28/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 175-176.

¹⁰⁰¹ Χατζής, ό.π., σ. 335.

ΕΑΜ μαζί με την επάνοδο στην ομαλότητα αφού το ΕΑΜ έχει δεχτεί τα βασικά σημεία των όρων του Σκόμπυ» και επισημαίνει ότι ο ελληνικός λαός δεν έπαψε ποτέ να προσβλέπει «με ακλόνητη πίστη και βαθιά ευγνωμοσύνη προς τους Μεγάλους συμμάχους και κυρίως στην Μεγάλη Βρετανία» και καταλήγει: «Πιστεύουμε ότι η εδώ παρουσία σας και το μέγα κύρος σας σαν αρχηγού της Μεγάλης Βρετανίας θα συντελέσουν στην ταχύτερη εξομάλυνση μιας απαράδεκτης κατάστασης»¹⁰⁰².

Στο υπόμνημα της ΚΕ του ΕΑΜ απάντησε ο Scobie, χωρίς να είναι σαφής η ακριβής ημερομηνία της απάντησής του, η οποία πρέπει να καθυστέρησε και την οποία σε κάθε περίπτωση πρέπει να τοποθετήσουμε ή στις 30 Δεκεμβρίου ή αργότερα¹⁰⁰³. Στην απάντησή του ο Βρετανός στρατηγός σημείωσε ότι δεν έχει καταστεί σαφές ούτε από την επικοινωνία του με την ΚΕ του ΕΛΑΣ ούτε από τις πρόσφατες συνεδριάσεις των πολιτικών κομμάτων ότι οι δύο όροι του της 12^{ης} και 16^{ης} Δεκεμβρίου έχουν γίνει δεκτοί από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, και προσθέτει πως αν γίνονται δεκτοί και σταλούν αξιωματικοί με πλήρη εξουσιοδότηση στο αρχηγείο του μπορεί άμεσα να διευθετηθεί η εκτέλεση των όρων και η κατάπαυση των εχθροπραξιών¹⁰⁰⁴.

Ωστόσο μέχρι και την 1^η Ιανουαρίου 1945 ο *Ριζοσπάστης* θα μεταδίδει ότι ο Churchill θα απαντήσει στο υπόμνημα της ΚΕ του ΕΑΜ¹⁰⁰⁵, ενώ παράλληλα καταγγέλλει καθημερινά την απροθυμία της κατάπαυσης των εχθροπραξιών από την κυβερνητική και βρετανική πλευρά παρά τις κατηγορηματικές δηλώσεις, όπως υπογραμμίζει, του ΕΑΜ ότι επιθυμεί όσο τίποτε άλλο την υπογραφή ανακωχής.

Έτσι, ο *Ριζοσπάστης* της 29^{ης} Δεκεμβρίου καταγγέλλει ότι ενώ η ΚΕ του ΕΛΑΣ από τις 22 Δεκεμβρίου γνωστοποίησε στον Scobie ότι δέχεται τους όρους του για τον αφοπλισμό των υποστηρικτών του ΕΛΑΣ -και παρά την διήμερη σύσκεψη των πολιτικών κομμάτων- δεν βρέθηκε λύση διότι ο Βρετανός στρατηγός για λογαριασμό

¹⁰⁰² ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, *ό.π.*, σ. 64. Το υπόμνημα υπογράφει ο Παρτσαλίδης, ως γραμματέας της ΚΕ του ΕΑΜ. Ωστόσο, η *Ελευθερία* σημειώνει ότι το υπόμνημα συντάχθηκε από τον Σβώλο, *Ελευθερία*, 31/12/1944, «Το υπόμνημα του ΕΛΑΣ», 2^η σ. Ο Χατζής χαρακτηρίζει το υπόμνημα πλήρη συνθηκολόγηση της ηγεσίας του κινήματος και όχι απλώς διαλλακτικές προτάσεις και επισημαίνει ότι η ηγεσία με αυτό το υπόμνημα διαστρεβλώνει τα αισθήματα, δράσεις, διαθέσεις και προθέσεις του ελληνικού λαού, Χατζής, *ό.π.*

¹⁰⁰³ Ο Leeper σημειώνει ότι ο ΕΛΑΣ έστειλε το υπόμνημα στον Churchill στις 30 Δεκεμβρίου και πως εν τη απουσία του απάντησε ο Scobie χωρίς να διευκρινίζει πότε, Leeper, *ό.π.*, σ. 127-128.

¹⁰⁰⁴ *Ελλάς*, *ό.π.*, 1/1/45 «Η απάντησις του Αγγλικού Στρατηγείου εις τας υποβληθείσας νέας προτάσεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ», χωρίς ημερομηνία με υπογραφή «ταξίαρχος», σ. 316. Ωστόσο, όπως έχουμε σημειώσει τόσο ο Leeper όσο και ο Eden στις 22 και 23 Δεκεμβρίου έκαναν λόγο για αποδοχή των όρων του Scobie από τον ΕΛΑΣ, άποψη που όπως φαίνεται αναιρέθηκε μετά την άφιξη των Churchill και Eden στην Αθήνα.

¹⁰⁰⁵ *Ριζοσπάστης*, 1/1/1945, «Ο Τσώρτσιλ θα απαντήσει στο ΕΑΜ».

της ελληνικής φασιστικής κυβέρνησης συνεχίζει τον πόλεμο κατά του ελληνικού λαού. Ο Ριζοσπάστης υπογραμμίζει, επίσης, πως οι δηλώσεις του Churchill της 28^{ης} Δεκεμβρίου σύμφωνα με τις οποίες τα βρετανικά στρατεύματα θα συνεχίσουν την επιδρομή τους μέχρι την ολοκληρωτική εκκαθάριση της Αττικής, δίνει στην αντιδραστική Δεξιά την άνεση να επιμένει στην αδιαλλαξία της. Τονίζει δε ότι με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ο κίνδυνος της διάσπασης της ενότητας του ελληνικού λαού και του διχασμού την πατρίδας σε δυο κομμάτια, που θα διαιωνίσει τον εμφύλιο πόλεμο. Τέλος, για άλλη μια φορά υπογραμμίζει τις ελπίδες που τρέφει ο ελληνικός λαός για την βοήθεια που ο Churchill θα προσφέρει με την άφιξή του και επισημαίνει ότι η λύση της κρίσης επαφίεται στην αποδοχή από τα βρετανικά στρατεύματα των προτάσεων του ΕΛΑΣ ώστε να σταματήσουν τον πόλεμο κατά του ελληνικού λαού¹⁰⁰⁶.

Την επομένη ο Ριζοσπάστης κατηγορεί εκ νέου την κυβέρνηση Παπανδρέου ότι δεν επιθυμεί την κατάπαυση των εχθροπραξιών. Επισημαίνοντας την συμμόρφωση του Έλληνα πρωθυπουργού στις εντολές από το Λονδίνο τόσο στο θέμα της αναίρεσης της χορήγησης αδειών στους άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας όσο και στην αναίρεση της παραίτησής του, επαναλαμβάνει ότι η αντιδραστική Δεξιά θα παραμείνει αδιάλλακτη όσο η Μεγάλη Βρετανία πολεμάει για λογαριασμό της ενώ για πρώτη φορά ο συντάκτης επιτίθεται συγκεκριμένα στις επιλογές του Βρετανού πρωθυπουργού επισημαίνοντας πως «ο κ. Τσώρτσιλ θα έχει πάντοτε την δικαιολογία ότι οι Έλληνες δεν συμφωνούν αναμεταξύ τους, δεν “ορθοφρονούν” για να συνεχίσει τον εξοντωτικό πόλεμο κατά του ελληνικού λαού». Ο Ριζοσπάστης καταγγέλλει για πρώτη φορά ότι ο σκοπός της άφιξης των βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα δεν ήταν η απελευθέρωσή της, αλλά η συνδρομή της ελληνικής αντίδρασης ώστε να επιβάλλει την δικτατορία της, αφού η ίδια δεν είχε τις απαραίτητες δυνάμεις και καταλήγει: «Η αντίσταση της Αθήνας - Πειραιά ενάντια στους καινούργιους επιδρομείς θα συνεχισθεί... Η Ελλάδα θα μείνει λεύτερη και ανεξάρτητη. Ο ελληνικός λαός θα μείνει κυρίαρχος στον τόπο του»¹⁰⁰⁷.

Επιπλέον, ο Ριζοσπάστης αναδημοσιεύει άρθρο των *Times* στο οποίο αναφέρεται πως το συμμαχικό επιτελείο κατά την σύγκληση της σύσκεψης θα έπρεπε να προτείνει

¹⁰⁰⁶ Ριζοσπάστης, 29/12/1944, «Η επιδρομή του Σκόμπυ και η αδιαλλαξία της αντίδρασης».

¹⁰⁰⁷ Ριζοσπάστης, 30/12/1944, «Να σταματήσει η επέμβαση».

πρωτίστως την υπογραφή ανακωχής¹⁰⁰⁸ ενώ ο συντάκτης του *Ριζοσπάστη* επαναλαμβάνει πως η ΚΕ του ΕΑΜ με τα υπομνήματα προς τον Churchill και τους πρεσβευτές της Μεγάλης Βρετανίας, Αμερικής, Γαλλίας και προς την σοβιετική στρατιωτική αποστολή ζήτησε την κατάπαυση των εχθροπραξιών που «*θα δημιουργούσε την κατάλληλη ατμόσφαιρα για συνεννόηση*»¹⁰⁰⁹.

Το ΕΑΜ στις 30 Δεκεμβρίου απευθύνει υπόμνημα στις κυβερνήσεις των συμμάχων χωρών. Σε αυτό η ΚΕ του ΕΑΜ, αφού σημειώνει πως η ελληνική κρίση που «*έλαβε την μορφήν της αιματηράς όσον και λυπηράς συρράξεως μεταξύ του Ελληνικού λαού και των Βρετανικών δυνάμεων*» θα μπορούσε να αποφευχθεί αν δεν είχαν προηγηθεί οι επεμβάσεις των βρετανικών αρχών κατά παράβαση των διακηρυγμένων σκοπών του αγώνα των Ηνωμένων Εθνών, τόσο στην περίπτωση της υπαναχώρησης του Παπανδρέου την 22^α Νοεμβρίου για την χορήγηση αόριστης άδειας στους άνδρες της Ορεινής Ταξιαρχίας όσο και στην περίπτωση της αλλαγής προέδρου της κυβέρνησης την 5^η Δεκεμβρίου, και την μεταβίβαση όλων των εξουσιών στον Scobie, που κήρυξε τον στρατιωτικό νόμο. Προσθέτει πως το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ εξαναγκάστηκε να φθάσει στην τραγική σύρραξη προκειμένου να αμυνθεί για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του ελληνικού λαού χωρίς ωστόσο να σταματήσει να αποβλέπει σε μια διευθέτηση.

Η ΚΕ του ΕΑΜ επισημαίνει ότι στην απάντηση για τους όρους του Scobie ζήτησαν μόνο την ταυτόχρονη αποστράτευση της Ορεινής Ταξιαρχίας και τον αφοπλισμό της αντιδραστικής Δεξιάς και υπογραμμίζει ότι ενώ περίμεναν κατά την άφιξη Churchill να υπάρξει λύση, αντιθέτως οι επιθέσεις των βρετανικών στρατευμάτων εντάθηκαν. Τονίζει δε πως η πρόσκληση της ΚΕ του ΕΛΑΣ στην σύσκεψη έγινε όχι για διευθέτηση του στρατιωτικού αλλά του πολιτικού ζητήματος και το στρατιωτικό παραμερίστηκε, και σημειώνει πως κατά την υποβολή των προτάσεων του Σιάντου κάποιοι πολιτικοί αποχώρησαν και δεν έγινε δυνατή η συζήτηση επί αυτών.

Κατ' αυτόν τον τρόπο και η ΚΕ του ΕΑΜ κατηγορεί την βρετανική κυβέρνηση εν γένει για μεθοδεύσεις υπέρ της ελληνικής Δεξιάς τονίζοντας πως «*δυστυχώς και την φορά αυτήν - μετά μεγάλης θλίψεως διαπιστούμε ότι η βρετανική επέμβαση συνετέλεσε όχι εις κατευνασμόν αλλά εις επιδείνωση της καταστάσεως και εις ένταση της αιματηράς συγκρούσεως και των επιθέσεων εναντίον αμάχων*» και καταγγέλλει ότι η

¹⁰⁰⁸ *Ριζοσπάστης*, 30/12/1944, «Έπρεπε να γίνει ανακωχή πριν αρχίσει η σύσκεψη».

¹⁰⁰⁹ *Ριζοσπάστης*, 30/12/1944, «Το ΕΑΜ είχε προτείνει κατάπαυση των εχθροπραξιών».

επίσημη ανακοίνωση του Βρετανού πρωθυπουργού πως αν δεν επέλθει συνεννόηση ο βρετανικός στρατός θα συνεχίσει με όλα τα μέσα την εκκαθάριση της Αττικής, παρείχε στην αντιδραστική Δεξιά την δυνατότητα να επιμείνει στην *«άκαμπτον αδιαλλαξίαν της»*.

Η ΚΕ αφού τονίζει και πάλι πως διεξάγουν έναν αγώνα που δεν τον θέλησαν αλλά τους επιβλήθηκε, ο οποίος διεξάγεται για την *«ελευθερία, ανεξαρτησία και δημοκρατία και αποβλέποντες σταθερώς προς την ειρήνευση και όχι την αλληλοσφαγή»*, προτείνει εκ νέου την έλευση στην Ελλάδα διασυμμαχικής επιτροπής της Μεγάλης Βρετανίας, της ΕΣΣΔ, των ΗΠΑ και της Γαλλικής Δημοκρατίας για να αντιληφθεί την κατάσταση και με την άμεση κατάπαυση των εχθροπραξιών να συντελέσει στην εξασφάλιση ομαλής και, σύμφωνα με την λαϊκή θέληση, εξέλιξης των πολιτικών πραγμάτων και να επιβλέψει την διεξαγωγή δημοψηφίσματος και εκλογών συντακτικής εθνοσυνέλευσης. Η ανακοίνωση καταλήγει: *«Ποιούμεθα έκκλησιν προς τους Μεγάλους μας Συμμάχους να μην αφήσουν έναν σύμμαχο λαό, ο οποίος προσέφερε και προσφέρει τα πάντα εις τον κοινό αγώνα, να υποστεί ολοκληρωτικό αφανισμό από Σύμμαχα όπλα»*¹⁰¹⁰.

Παράλληλα, από την ημέρα άφιξης του Churchill στην Αθήνα και ενόσω οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονταν έχει παρατηρηθεί, όπως σημειώσαμε, ένταση των βρετανικών επιχειρήσεων¹⁰¹¹. Όπως ενημερώνει ο Σιάντος τις οργανώσεις η μάχη συνεχίζεται και παίρνει *«αγρία μορφή... η ελληνική αντίδραση στηριζόμενη (στα) όπλα (των) Άγγλων είναι αδιάλλακτη»*¹⁰¹².

Έτσι, μόνο μετά το ναυάγιο των διαπραγματεύσεων με την κυβερνητική πλευρά και γνωρίζοντας ότι οι Churchill και Eden αποχώρησαν έχοντας απορρίψει την απευθείας επικοινωνία με την ΕΑΜική πλευρά, πιθανώς και μετά και την απάντηση Scobie στο υπόμνημα που απέστειλε η ΚΕ του ΕΑΜ στις 28 Δεκεμβρίου στον Churchill, ο γραμματέας του ΚΚΕ θα διατάξει για πρώτη φορά, στις 30 Δεκεμβρίου, να επιτεθεί ο ΕΛΑΣ στους Βρετανούς σε περιοχή εκτός Αττικής. Όπως σημειώνει στα τηλεγραφήματά του προς τις οργανώσεις Πάτρας και Θεσσαλονίκης *«έχει μεγάλη*

¹⁰¹⁰ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, *ό.π.*, σ. 65-67.

¹⁰¹¹ Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 223-244, Ανακοινωθέντα Scobie της 25^{ης}, 26^{ης}, 27^{ης}, 29^{ης} Δεκεμβρίου στην Ελλάδα, *ό.π.*, σ. 255, 265-266, 269, 295-296 αντιστοίχως. Ριζοσπάστης, 26/12/1944, «Ο Σκόμπυ ξεκληρίζει την Αθήνα και τον Πειραιά», 30/12/1944, «Ο Σκόμπυ εντείνει τις τρομοκρατικές επιθέσεις κατά των αμάχων».

¹⁰¹² Σιάντος προς οργανώσεις και ΓΣ του ΕΛΑΣ 29/12/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/274, ΑΣΚΙ.

σημασία χτυπηθούν Άγγλοι»¹⁰¹³. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν είναι πλέον δυνατό αφού οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ βρίσκονται σκορπισμένες σε όλη την Ελλάδα, αφού άλλες μονάδες κινήθηκαν προς την Ήπειρο κατά του Ζέρβα, άλλες κατευθύνθηκαν νοτίως, προς Αθήνα, άλλες φρουρούσαν τα σύνορα και άλλες επιτηρούσαν τα παράλια προκειμένου οι Βρετανοί να μην αποβιβάσουν δυνάμεις¹⁰¹⁴.

Από την άλλη πλευρά, ο Δαμασκηνός δεν κάνει νέα προσπάθεια συνάντησης μεταξύ των κυβερνητικών και του ΕΑΜ, αλλά ζητά από τους πολιτικούς αρχηγούς, κατόπιν της διατύπωσης των όρων του ΕΛΑΣ να θέσουν εγγράφως υπ' όψει του τις απόψεις τους¹⁰¹⁵.

Ο Σοφούλης φοβούμενος ότι παρερμηνεύθηκε η στάση του σαν επιφύλαξη προς μελέτη των όρων του Σιάντου, τόνισε δημοσίως πως στην πραγματικότητα οι όροι της Αριστεράς αποδεικνύουν την επιθυμία της να κατέχει όλα τα υπουργεία με αποτέλεσμα, όπως υποστήριξε, η συνέχιση των διαπραγματεύσεων να καταστεί αδύνατη. Παράλληλα, σε ό, τι αφορά την αντιβασιλεία εξέφρασε την ελπίδα του πως ο Γεώργιος θα κατανοήσει την αναγκαιότητα σύστασής της και υπογράμμισε ότι θα ασκείται επ' ονόματι του χωρίς να θιγούν τα δικαιώματά του¹⁰¹⁶.

Και ο Καφαντάρης θα διαδηλώσει την αντίθεσή του προς τις τακτικές του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, κατηγορώντας τον Έλληνα πρωθυπουργό πως εσφαλμένως τον παρουσιάζει σαν υποστηρικτή της Αριστεράς και θα καταγγείλει εκ νέου πως ο Παπανδρέου παρείχε στην ΕΑΜική πλευρά τις ευκαιρίες και τις δικαιολογίες να υποστηρίξει πως ο πρωθυπουργός άλλα συμφωνεί και άλλα πράττει, συμπεριφορά καταδικαστέα, ειδικά σε στιγμές που η πολιτική ατμόσφαιρα είναι οξεία, όπως επεσήμανε¹⁰¹⁷.

Εν τω μεταξύ το βρετανικό πολεμικό συμβούλιο της 29^{ης} Δεκεμβρίου εγκρίνει την πρόταση που κατέθεσε ο Churchill η οποία προβλέπει να επισημανθεί στον Γεώργιο ότι είναι απαραίτητος ο άμεσος διορισμός του Δαμασκηνού στην αντιβασιλεία και σε περίπτωση άρνησής του, να του γνωστοποιηθεί πως βρετανική κυβέρνηση θα

¹⁰¹³ Σιάντος προς Λεωνίδαν (Στρίγκο), Θεσσαλονίκη 30/12/1944, Φ=7/32/275, Σιάντος προς Κώσταν (Μπλάνα) διά Παπασταματιάδην (διοικητής ΕΛΑΣ Πελοποννήσου) Πελοπόννησον 30/12/1944, Φ=7/32/276, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

¹⁰¹⁴ Μάρκος Βαφειάδης, *Απομνημονεύματα*, Δέσποινα Παρλιάρου-Λιανού (επιμ.), Λιβάνης/Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1985, τ. Γ', σ. 57.

¹⁰¹⁵ *Ελευθερία*, 29/12/1944, «Ανακοίνωσις του Αρχιεπισκόπου», 1^η σ.

¹⁰¹⁶ *Ελλάς, ό.π.*, 30/12/1944, «Δηλώσεις του κ. Σοφούλη», σ. 298-299.

¹⁰¹⁷ *Ελευθερία*, 29/12/1944, «Διευκρινίσεις του κ. Καφαντάρη», 1^η σ., 30/12/1944, «Οι απόψεις του κ. Καφαντάρη», 1^η σ.

συμβουλεύσει τον Δαμασκηνό να προχωρήσει στην σύσταση αντιβασιλείας σαν να είχε διορισθεί από τον βασιλιά, και φυσικά θα αναγνωρίσει την κυβέρνηση που ο εκείνος θα ορκίσει¹⁰¹⁸.

Και ο Roosevelt μετά την παράκληση του Churchill¹⁰¹⁹ στέλνει τηλεγράφημα στον Γεώργιο στο οποίο του επισημαίνει ότι *«μόνο μια γενναία και πατριωτική δράση εκ μέρους του»* θα αποκαθιστούσε την εμπιστοσύνη και θα βοηθούσε την επιτυχία των διαπραγματεύσεων. Μια τέτοια κίνηση θα αποτελούσε ο διορισμός του Δαμασκηνού στην αντιβασιλεία, η οποία, όπως συμπληρώνει ο Αμερικανός πρόεδρος θα ήταν πολύ αποτελεσματική αν συνοδευόταν από μια δήλωση που να επανεπιβεβαιώνει την πρόθεση του βασιλιά να μην επιστρέψει στην Ελλάδα πριν από την διεξαγωγή δημοψηφίσματος και να διαβεβαιώνει επίσης την διεξαγωγή εκλογών σε μια ορισμένη ημερομηνία οσοδήποτε μακριά στο μέλλον¹⁰²⁰.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός στην συνάντησή του με τον βασιλιά των Ελλήνων, αφού αναγκάστηκε να του ανακοινώσει ότι θα αναγνωρίσει σε κάθε περίπτωση τον Δαμασκηνό¹⁰²¹, μετά από 6,5 ώρες έπεισε τον Γεώργιο να διορίσει τον αρχιεπίσκοπο αντιβασιλέα. Ωστόσο, προκειμένου να το κατορθώσει και παρ' ότι, όπως ενημέρωσε το πολεμικό συμβούλιο, δεν μπορούσαν να δοθούν δεσμεύσεις για την πολιτική που θα ακολουθούσε ο αρχιεπίσκοπος, ο Churchill παρέδωσε στον βασιλιά γραπτώς προσωπικό και εμπιστευτικό σημείωμα -και με την προϋπόθεση όπως κατέστη σαφές στον Γεώργιο ότι δεν θα το δημοσιεύσει- στην οποία γινόταν αναφορά των απόψεων που ο Δαμασκηνός είχε εκφράσει στους Churchill και Eden κατά την επίσκεψή τους στην Αθήνα.

Τα κυριότερα σημεία του υπομνήματος που κατατέθηκε στον Γεώργιο ήταν ότι ο Δαμασκηνός: ήταν προετοιμασμένος να αναλάβει την αντιβασιλεία, θα προσπαθούσε να σχηματίσει όσο το δυνατόν ευρύτερη κυβέρνηση αποκλείοντας τους κομμουνιστές, ήταν διατεθειμένος να παραμείνει στην αντιβασιλεία για τη περίοδο της τωρινής κρίσης, θα φέρεται στο Στέμμα με τον μεγαλύτερο σεβασμό / θα λαμβάνει υπ' όψει του το στέμμα και θα το σέβεται (he would treat the Crown with

¹⁰¹⁸ War Cabinet 29/12/1944, CAB/65/48/22.

¹⁰¹⁹ The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt, 28/12/1944, FRUS, V. 5 Greece, σ. 173-175.

¹⁰²⁰ President Roosevelt to the King of the Hellenes (George II) 28/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 177.

¹⁰²¹ The British Prime Minister (Churchill) to President Roosevelt, 30/12/1944, FRUS V. 5 Greece, σ. 178. Ο Churchill σχολίασε μάλιστα πως αυτή η αποστολή ήταν πολύ δύσκολη για τον ίδιο.

all consideration and respect), θα οδηγήσει το έθνος σε αυτές τις δύσκολες στιγμές στην αποκατάσταση της τάξης ώστε η βούληση του λαού να εκφρασθεί ελεύθερα σε συνθήκες ομαλότητας, και τέλος ότι θεωρεί αναγκαία την αποδοχή των όρων του Scobie για την κατάπαυση των εχθροπραξιών¹⁰²².

Τελικά, μετά την έγγραφη διαβεβαίωση του Βρετανού πρωθυπουργού για τις προθέσεις του Δαμασκηνού, ο Γεώργιος διαμήνυσε στον Δαμασκηνό την 30^η Δεκεμβρίου ότι είναι αποφασισμένος να μην επιστρέψει στην Ελλάδα πριν την ελεύθερη και ειλικρινή εκδήλωση της σχετικής λαϊκής θέλησης και σημείωσε: «*Ημείς Γεώργιος Β' Βασιλεύς των Ελλήνων... έχοντες δε πλήρη εμπιστοσύνην εις την νομιμοφροσύνην και αφοσίωσιν υμών, διορίζομεν υμάς, τον Αρχιεπίσκοπον Δαμασκηνόν διά της παρούσης δηλώσεως Αντιβασιλέα, κατά την περίοδον αυτήν της ανάγκης. Κατ' ακολουθίαν, εξουσιοδοτούμεν υμάς και αιτούμεθα να προβήτε εις όλα τα αναγκαία μέτρα προς αποκατάστασιν της τάξεως και γαλήνης καθ' άπασαν την Χώραν*»¹⁰²³.

Την επομένη, Κυριακή 31 Δεκεμβρίου 1944 ο Δαμασκηνός ορκίζεται αντιβασιλέας και ενώπιον του Υπουργικού Συμβουλίου και της Ιεράς Συνόδου προέβη στην νενομισμένη κατά τον νόμο αωλά διαβεβαίωση η οποία είχε ως εξής: «*Διαβεβαιώ επί τη Αρχιερωσύνη μου να τηρώ πίστιν εις τον Βασιλέα, να προστατεύω την επικρατούσαν θρησκείαν των Ελλήνων, να φυλάττω το Σύνταγμα και τους Νόμους του Ελληνικού Έθνους και να διατηρώ και υπερασπίζω την εθνική ανεξαρτησίαν και ακεραιότητα του Ελληνικού Κράτους*»¹⁰²⁴.

Παράλληλα, ο Δαμασκηνός στο διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό της 1^{ης} Ιανουαρίου 1945 μεταξύ άλλων, κάλεσε «*εν ονόματι της δεινοπαθούσης Πατρίδος τους ενόπλους όπως συμφωνήσουν να καταθέσουν πάραυτα τα όπλα και εμπιστευθούν εις την Αντιβασιλείαν και εις την κυβέρνησιν αυτής την ορθήν, δικαίαν και διά δημοκρατικών μέσων επίλυσιν των επιμάχων ζητημάτων*» καθώς κανείς δεν δικαιούται

¹⁰²² War Cabinet 30/12/1944, CAB/65/48/23.

¹⁰²³ Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, 31/12/1944, Νόμος υπ' αριθμόν 80. Περί Αντιβασιλείας κατά την αποδημίαν του Βασιλέως, τχ. 1, αρ. φ. 40, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, ΕΛΙΑ, βλ. και "Royal Declaration to His Beatitude Archbishop Damaskinos", στο ίδιο.

¹⁰²⁴ Πρακτικόν Ορκωμοσίας Αντιβασιλέως, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1, φ. 1, ΕΛΙΑ. Να σημειωθεί πως ο διορισμός του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού παρότι παρουσιαζόταν σαν σύμφωνος με τις διατάξεις του Νόμου του Συντάγματος του 1864/1911 που αφορούσε την αντιβασιλεία, ήταν στην πραγματικότητα αντισυνταγματικός, αφού στην περίπτωση της εκούσιας απουσίας του βασιλιά Γεωργίου (αν την θεωρήσουμε τέτοια), τα βασιλικά καθήκοντα έπρεπε να αναλάβει ο διάδοχος και σε περίπτωση κωλύματός του, το υπουργικό συμβούλιο, Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 156, υπ. 47.

να υψώνει χείρα εναντίον του κράτους ειδικά όταν εκείνο είναι αποφασισμένο να εφαρμόσει υγιείς πολιτικές αρχές¹⁰²⁵.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Churchill έχει μέσα σε πέντε ημέρες αλλάξει τον στρατηγικό στόχο της αυτοκρατορίας να επαναφέρει άμεσα τον φορέα της βρετανικής πολιτικής στην Ελλάδα, Γεώργιο, στον θρόνο του, βρίσκοντας τον προσωρινό αντικαταστάτη του, προκειμένου να κοπάσει η θύελλα των αντιδράσεων κατά της πολιτικής του στην Ελλάδα αφού στρατιωτικά δεν μπορούσε να εξασφαλίσει την βρετανική κυριαρχία στην χώρα. Παράλληλα, με την πρόοδο που συντελείται στο ελληνικό ζήτημα, ο Churchill βελτιώνει την θέση του στην επικείμενη συνάντηση με τον Stalin κατά την σύσκεψη των Τριών Μεγάλων, όπως σημειώνει ο Macmillan στην επικοινωνία του με τον Αμερικανό πρεσβευτή στην Ιταλία, Kirk¹⁰²⁶.

Ο Leeper μάλιστα θα υπογραμμίσει πως ο διορισμός του Δαμασκηνού στην αντιβασιλεία από τον Γεώργιο ήταν αποτέλεσμα της άφιξης του Churchill στην Αθήνα, αφού όπως σημειώνει καμία άλλη επιρροή δεν θα μπορούσε να πείσει όλες τις πλευρές να προτείνουν στον Γεώργιο την αντιβασιλεία¹⁰²⁷.

Παράλληλα ο θεσμός της αντιβασιλείας που ο βασιλιάς αρνείτο από το 1943 και η δήλωση του ότι δεν θα επιστρέψει πριν την διεξαγωγή δημοψηφίσματος σκοπό έχει πλέον όχι την πρόληψη αλλά τον τερματισμό της σύγκρουσης -υπέρ των Βρετανών βέβαια. Όπως σημείωσε ο Eden στην συνάντησή του με τον Γεώργιο στις 29 Δεκεμβρίου, αν ο τελευταίος είχε δηλώσει από το 1943 ότι δεν θα επιστρέψει στην Ελλάδα πριν την διεξαγωγή δημοψηφίσματος, όπως τον συμβούλευε ο ίδιος, τότε πολύ πιθανόν θα είχαν αποφευχθεί τα γεγονότα του Δεκεμβρίου¹⁰²⁸.

Και ο Macmillan θα υπογραμμίσει αργότερα ότι μαζί με τους κομμουνιστές ο πραγματικός πρωταίτιος του δράματος των Ελλήνων ήταν ο βασιλιάς, ο οποίος αν είχε δηλώσει από το 1943 ότι δεν θα επιστρέψει πριν την διεξαγωγή δημοψηφίσματος θα είχε «αφοπλίσει» τους «εξτρεμιστές» από το προπαγανδιστικό όπλο ότι οι Βρετανοί θα τον επαναφέρουν με την βία και αν είχε δεχθεί από τις 14 Δεκεμβρίου 1944 να διορίσει τον Δαμασκηνό αντιβασιλέα, ο αρχιεπίσκοπος, μόνο την παρουσία

¹⁰²⁵ Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 79.

¹⁰²⁶ Mr. Alexander C. Kirk, United States Political Adviser to the Supreme Allied Commander, Mediterranean Theater to the Secretary of State 11/1/1945, FRUS V. 8 Greece 1945, σ. 102-103.

¹⁰²⁷ Leeper, *ό.π.*, σ. 127.

¹⁰²⁸ Richter, *ό.π.*, σ. 269.

του θα είχε αποτρέψει «αυτούς που έτρεφαν συμπάθεια στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ να ακολουθήσουν την εξτρεμιστική ηγεσία του Σιάντου και του ΚΚΕ»¹⁰²⁹.

Ο Ριζοσπάστης σχολιάζει θετικά την ορκωμοσία αντιβασιλέα και υπογραμμίζει πως προκειμένου να δηλώσει επισήμως ο βασιλιάς ότι δεν θα επιστρέψει πριν την διεξαγωγή δημοψηφίσματος, ο λαός αναγκάστηκε να πάρει τα όπλα¹⁰³⁰.

Εν τω μεταξύ στο τελευταίο υπουργικό συμβούλιο που έλαβε χώρα στις 30 Δεκεμβρίου 1944, ο Παπανδρέου δέχθηκε τις θερμές ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη του συνόλου των υπουργών προς το πρόσωπό του για το ιστορικό, όπως το χαρακτήρισαν, έργο που επιτέλεσε για τον τόπο και το έθνος τόσο πριν «την έκρηξη της στάσης» όσο και μετά αυτής. Μάλιστα, η συντριπτική πλειοψηφία των υπουργών υπογράμμισε την ανάγκη όπως ο Παπανδρέου επανέλθει σύντομα στην πρωθυπουργία της χώρας, αφού όπως σημείωσε ο Λόντος ο Παπανδρέου εμπνεύστηκε «...πάντοτε από την ανωτέραν ηθικήν επιβολήν...» να ακολουθήσει «...το συμφέρον του τόπου θυσιάζοντας αείποτε τας προσωπικάς επιδιώξεις...» του.

Ο Παπανδρέου κάνοντας μια αποτίμηση του κυβερνητικού έργου ευχαρίστησε με την σειρά του τους υπουργούς του και τόνισε την ευγνωμοσύνη του προς την Μεγάλη Βρετανία, υπογράμμισε ότι έληξε η απελευθέρωση του έθνους και του λαού αφού οι «στασιαστές» ετοιμάζονται να εγκαταλείψουν την Αθήνα -κάτι που προδικάζει και την τελική ήττα τους, όπως σημείωσε- και κατέληξε πως σκοπός όλων εφεξής πρέπει να είναι η «ανοικοδόμησις, η παγίωσις του ελεύθερου κράτους δικαίου, η ευημερία του λαού και η εθνική αποκατάσταση»¹⁰³¹.

Ο Παπανδρέου μετά την ορκωμοσία του Δαμασκηνού τού υπέβαλε και τυπικώς την παραίτηση της κυβέρνησής του¹⁰³² ενώ δεν παρέλειψε να ευχαριστήσει τον Βρετανό πρωθυπουργό για την πολύτιμη βοήθειά του τόσο για την απελευθέρωση της χώρας και την οικονομική της ανόρθωση όσο και «διά την αποφασιστικήν αντιμετώπισιν της στάσεως της άκρας αριστεράς την βαρείαν σημασία της οποίας αντελήφθη» η ιδιοφυΐα

¹⁰²⁹ Richter, ό.π., σ. 267.

¹⁰³⁰ Ριζοσπάστης, 1/1/1945.

¹⁰³¹ Παπανδρέου, ό.π., Πρακτικά υπουργικού συμβουλίου 30^{ης} Δεκεμβρίου 1944, σ. 274-289 (Στο υπουργικό συμβούλιο παρίσταντο οι Γαρουφαλιάς, Τσάτσος, Μανουηλίδης, Αβραάμ, Πετ. Ράλλης, Στεφανόπουλος, Θεολογίτης, Καρτάλης, Λόντος, Χατζηπάνος, Λαμπριανίδης, Φικιώρης, Δραγούμης, ενώ απουσίαζαν λόγω ασθενείας οι Κανελλόπουλος και Βλαχοθανάσης).

¹⁰³² Παπανδρέου, ό.π., σ. 290.

του Churchill, όπως σχολιάζει ο Παπανδρέου «εν μέσω γενικής σχεδόν ελλείψεως κατανόησης»¹⁰³³.

Ο Δαμασκηνός εξέφρασε τις θερμές ευχαριστίες του στον Παπανδρέου για τις υπηρεσίες τις οποίες προσέφερε και τις επίπονες προσπάθειες, όπως τις χαρακτήρισε, που κατέβαλε για την «επίτευξιν και διατήρησιν της εθνικής ενότητας» και υπογράμμισε πως η μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού τις αναγνωρίζει και εκτιμά την απόφασή του να αντιμετωπίσει την «εκκραγείσαν στάσιν»¹⁰³⁴.

Εν τω μεταξύ ο Γεώργιος παραβλέποντας το εμπιστευτικό του σημειώματος του Churchill απέστειλε τηλεγράφημα στον Παπανδρέου με την υπόδειξη να το γνωστοποιήσει στους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων και τον Πλαστήρα -όπως και έπραξε- με το οποίο καθιστά σαφές πως η απόφασή του να διορίσει τον Δαμασκηνό αντιβασιλέα οφείλεται στις εξηγήσεις που του έδωσαν οι Churchill και Eden για την κατάσταση που επικρατεί στην Αθήνα. Έτσι, όπως μεταδίδει ο Leeper στο Λονδίνο, ο βασιλιάς μετέφερε στην ελληνική κυβέρνηση πως ο Βρετανός πρωθυπουργός και ο υπουργός Εξωτερικών τον διαβεβαίωσαν ότι ο Δαμασκηνός ήταν πολύ εχθρικός με τους «στασιαστές», πως δεν σκόπευε οι κομμουνιστές ή ακόμα και το ΕΑΜ να μετάσχει στην κυβέρνηση και τέλος πως δεν θα επέτρεπε συνομιλίες με τους «επαναστάτες» μέχρι να καταθέσουν τα όπλα τους¹⁰³⁵.

Η *Ελευθερία* σημειώνει πως ο βασιλιάς αποφάσισε να διορίσει τον Δαμασκηνό αντιβασιλέα, του οποίου «εξετίμησε την νομιμοφροσύνη προς το έθνος και τον σεβασμό προς τον θρόνο» μετά από τις επανειλημμένες συναντήσεις του με τους Churchill και Eden, οι οποίοι του μετέδωσαν τις εντυπώσεις από τον αρχιεπίσκοπο. Με πάσα επιφύλαξη, η *Ελευθερία* μεταφέρει το περιεχόμενο του τηλεγραφήματος του Γεωργίου προς τον Παπανδρέου στο οποίο περιλαμβάνεται «εντολή σχηματισμού ολιγομελούς κυβέρνησης εκ δραστηρίων προσώπων από όλα τα συντεταγμένα κόμματα η οποία θα καταστείλει πλήρως την στάση χωρίς να προσέλθει εις ουδένα συμβιβασμό με τους στασιαστές και στην οποία δεν θα μετάσχουν πρόσωπα που ανήκουν στο κομμουνιστικόν κόμμα και την ΕΑΜική παράταξη». Η *Ελευθερία* σημειώνει επίσης ότι ο βασιλιάς θα παράσχει σε αυτήν την κυβέρνηση όση βοήθεια χρειάζεται ειδικά για

¹⁰³³ Προσωπικό μήνυμα του Παπανδρέου προς τον Churchill της 3^{ης} Ιανουαρίου 1945 μέσω του Έλληνα πρεσβευτή στο Λονδίνο, Αγνίδη, Αρχείο Αιγιαλείδη, κουτί 1.

¹⁰³⁴ *Ελλάς, ό.π.*, 5/1/1945, «Ο αντιβασιλεύς προς τον κ. Γ. Παπανδρέου», επιστολή του Δαμασκηνού προς τον Παπανδρέου της 3^{ης} Ιανουαρίου 1945, σ. 349.

¹⁰³⁵ Leeper προς FO 1/1/1945, FO 371/48244 R 129/4. Most immediate - Secret.

την ανασυγκρότηση του ελληνικού στρατού, ενώ επισημαίνει ότι το τηλεγράφημα περιλαμβάνει και «ενδιαφέρονται πληροφορίες όσον αφορά την διάθεσιν των συμμάχων όπως ενισχύσουν την στρατιωτικήν μας προσπάθειαν»¹⁰³⁶.

Ο Eden, ο οποίος χαρακτήρισε την δημοσιοποίηση του εμπιστευτικού σημειώματος «πολύ δυσάρεστο περιστατικό», που φέρνει σε δύσκολη θέση τον Δαμασκηνό στην προσπάθειά του να σχηματίσει κυβέρνηση, υποστήριξε την στρεβλότητα του μηνύματος του Γεωργίου προς τον Παπανδρέου σε ό, τι αφορούσε την μη συμμετοχή του ΕΑΜ στην κυβέρνηση, την οποία ο Churchill και ο ίδιος δεν είχαν αποκλείσει στην επικοινωνία τους με τον Δαμασκηνό, όπως και σε ό, τι αφορούσε την στενή επαφή του βασιλιά με τον αρχιεπίσκοπο, ο οποίος υποτίθεται ότι όφειλε να δέχεται τις συμβουλές του Γεωργίου (would lend a willing ear to his [King's] directives)¹⁰³⁷.

Όπως σημειώσαμε, τουλάχιστον από αυτά που μετέφεραν οι Churchill και Eden στο βρετανικό πολεμικό συμβούλιο της 30^{ης} Δεκεμβρίου, το σημείωμα που δόθηκε στον βασιλιά έκανε ξεκάθαρα λόγο για αποκλεισμό του ΚΚΕ από την κυβέρνηση ενώ αναφερόταν στην δέσμευση του Δαμασκηνού να λαμβάνει υπ' όψει του το Στέμμα, διατύπωση η οποία θα μπορούσε κάλλιστα να ειρηνευθεί σαν υποχρέωση του Δαμασκηνού να ακολουθεί τις συμβουλές του βασιλιά. Εξάλλου, σε προηγούμενο πολεμικό συμβούλιο, όπως έχουμε σημειώσει, είχε διατυπωθεί η άποψη ότι ο βασιλιάς θα πρέπει να διατηρήσει την δυνατότητά του να ανακαλέσει τον εκάστοτε αντιβασιλέα σε περίπτωση που ο τελευταίος δράσει πέραν του αναμενόμενου.

Παρ' όλα αυτά, στην συνεδρίαση του πολεμικού συμβουλίου της 2^{ας} Ιανουαρίου 1945 εκφράστηκε η άποψη ότι ο Δαμασκηνός δεν δεσμεύεται από αυτά που οι Churchill και Eden δήλωσαν στον Γεώργιο. Επιπλέον, κατά την συνεδρίαση, ο Βρετανός πρωθυπουργός σημείωσε πως με ορατή την πιθανότητα το διαστρεβλωμένο μήνυμα, όπως το χαρακτήρισε, του βασιλιά προς τον Παπανδρέου να προκαλέσει αντιδράσεις στην Αγγλία, τις ΗΠΑ και την Ελλάδα, υπογράμμισε πως σε περίπτωση ανάδειξης του θέματος στην Βουλή των Κοινοτήτων, θα δηλωθεί ρητά ότι ο Γεώργιος είχε ορκισθεί στην βασιλική του τιμή να μην δημοσιοποιήσει αυτό το σημείωμα, υπονοώντας με αυτόν τον τρόπο πως ο Γεώργιος παραβίασε την βασιλική τιμή του. Τέλος, το πολεμικό συμβούλιο στην προσπάθεια του να αποτρέψει οποιεσδήποτε

¹⁰³⁶ *Ελευθερία*, 1/1/45, «Το χθεσινόν τηλεγράφημα του Βασιλέως», 2^η σ.

¹⁰³⁷ War Cabinet 2/1/1945, CAB/65/51/1.

μελλοντικές περιπλοκές στην εφαρμογή των πολιτικών επιλογών της βρετανικής κυβέρνησης, αποφάσισε να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για τον έλεγχο των μηνυμάτων που ο βασιλιάς μετέδιδε μέσω της ελληνικής πρεσβείας του Λονδίνου¹⁰³⁸.

Σε αντίθεση με τον συναγερμό που σήμανε το μήνυμα του Γεωργίου προς τον Παπανδρέου στο βρετανικό πολεμικό συμβούλιο, μερίδα του φιλοβασιλικού τύπου στην Ελλάδα θα υποστηρίξει ένθερμα την περιορισμένη εξουσία που πρέπει να έχει ο αντιβασιλέας, η οποία, όπως επισημαίνεται είναι επιβεβλημένη αφού οι αποφάσεις του δεν είναι οριστικές και πρέπει να υπόκεινται στον έλεγχο του βασιλιά μέχρι και την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος¹⁰³⁹. Η *Μεγάλη Ελλάς*, θα υπογραμμίσει πως η είδηση για το τηλεγράφημα του Γεωργίου που αποκλείει την συμμετοχή του ΕΑΜ-ΚΚΕ στην κυβέρνηση «προκάλεσε βαθύτατη ανακούφιση στην κοινή γνώμη»¹⁰⁴⁰. Η ίδια εφημερίδα, θα σημειώσει ότι θα ήταν προτιμότερος ο διορισμός στην αντιβασιλεία του Πατριάρχη Αλεξάνδρειας που αποκήρυξε καυστικά την «κακούργα εαμοκομμουνιστική ανταρσία», και υποστηρίζει μάλιστα ότι κατά το παρελθόν ο Δαμασκηνός είχε επιδείξει συμπάθεια προς τον αριστερισμό¹⁰⁴¹.

Παράλληλα, το ΕΑΜ πιστεύοντας ότι η ορκωμοσία του Δαμασκηνού μπορεί να επιφέρει θετικές εξελίξεις, κάνει μια ακόμα προσπάθεια για την κατάπαυση των εχθροπραξιών. Την 1^η Ιανουαρίου 1945 υποβάλλει στον αντιβασιλέα υπόμνημα με το οποίο του ζητά να εξασκήσει τα δικαιώματά του ανακαλώντας την εντολή του Παπανδρέου προς τον Scobie, με την οποία ο τελευταίος κήρυξε τον πόλεμο κατά του ελληνικού λαού, και να διατάξει την κατάπαυση του πυρός. Επιπλέον σημειώνει πως η άμεση κατάπαυση των εχθροπραξιών, πέρα από την σωτηρία εκατοντάδων αθώων θυμάτων, θα δημιουργήσει ευνοϊκό κλίμα που θα διευκολύνει την συγκρότηση κυβέρνησης κοινής εμπιστοσύνης για την εξασφάλιση των ελευθεριών του λαού και την ανεξαρτησία του έθνους¹⁰⁴².

Από την άλλη μεριά, στο διάγγελμά της προς τον ελληνικό λαό της 1^{ης} Ιανουαρίου, η ΚΕ του ΕΛΑΣ κάνει αναφορά στον λόγο του Churchill της 28^{ης} Δεκεμβρίου, που

¹⁰³⁸ Ο.π.

¹⁰³⁹ *Μεγάλη Ελλάς*, 1/1/45, «Πώς διαγράφεται η κατάσταση μετά την χθεσινή ορκωμοσίαν του κ. Δαμασκηνού», 2^η σ.

¹⁰⁴⁰ *Μεγάλη Ελλάς*, 1/1/45, «Διά τηλεγραφήματος ο Βασιλεύς συνιστά τον σχηματισμόν συνταγματικής κυβερνήσεως άνευ της συμμετοχής των ΕΑΜικών και Κουκουέδων», 2^η σ.

¹⁰⁴¹ *Μεγάλη Ελλάς*, 1/1/45, «Χρειάζεται πυγμή», 1^η σ.

¹⁰⁴² *Ριζοσπάστης*, 2/1/45, «Το ΕΑΜ ζήτησε από τον Ανώτατο Άρχοντα να ανακαλέσει την εντολή του Παπανδρέου προς τον Σκόμπυ».

όπως σημειώνει, αποδεικνύει ότι σκοπός της βρετανικής πολιτικής στην Ελλάδα είναι η δημιουργία προτεκτοράτου με την βοήθεια της τοπικής αντίδρασης. Επισημαίνει δε ότι ο ελληνικός λαός ποτέ μέχρι τώρα δεν διεξήγαγε δικαιότερο και υψηλότερο αγώνα και ότι οι λαϊκοί αγωνιστές θα μείνουν «*ακλόνητοι με τα όπλα στα χέρια έως ότου γίνει σεβαστή η θέληση του ελληνικού λαού*» αλλά ταυτόχρονα υπογραμμίζει πως είναι «*πάντα λογικοί και διαλλακτικοί έτοιμοι για κάθε τίμια συνεννόηση*»¹⁰⁴³.

Επιπροσθέτως, στέλνεται ο Ζεύγος και ο αντισυνταγματάρχης του ΕΛΑΣ Κόλλας σε συνάντηση με τον Scobie κατά την οποία του επεσήμαναν εκ νέου ότι οι όροι του έχουν γίνει αποδεκτοί. Ωστόσο ο Βρετανός στρατηγός δήλωσε πως κάτι τέτοιο δεν ισχύει καθώς το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ έχει εγείρει επιπλέον θέματα όπως το μέλλον της Ορεινής Ταξιαρχίας και της χωροφυλακής και τόνισε ότι το ζήτημα της στελέχωσης του εθνικού στρατού είναι στην δικαιοδοσία της ελληνικής κυβέρνησης¹⁰⁴⁴.

Σύμφωνα με τον *Ριζοσπάστη*, στην συνάντηση αυτή ο Ζεύγος υπογράμμισε στον Βρετανό στρατηγό ότι οι ίδιοι οι συνεργάτες των Γερμανών πολεμούν στο πλευρό του και τόνισε πως είτε όλο το ζήτημα είναι πολιτικό οπότε πρέπει να σταματήσουν άμεσα οι εχθροπραξίες και η κυβέρνηση που θα σχηματισθεί θα καθορίσει την τύχη των ενόπλων σωμάτων, είτε είναι στρατιωτικό οπότε με την απομάκρυνση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα πρέπει ταυτόχρονα να απομακρυνθούν και οι συμμορίες των χωροφυλάκων, Χιτών, Μπουραντάδων και λοιπών που στελέχωσαν την Εθνοφυλακή. Μετά την επίμονη άρνηση των Βρετανών, ο Ζεύγος ζήτησε να επικοινωνήσει με τον Δαμασκηνό για να συζητήσει το ζήτημα των «*χωροφυλάκων και λοιπών συμμοριτών*» και να βρεθεί μια διέξοδος για τον λαό «*από την δολοφονική δράση του Σκόμπυ*». Ωστόσο, συνεχίζει ο *Ριζοσπάστης*, ο Scobie αρνήθηκε την απευθείας επικοινωνία του Ζεύγου με τον Δαμασκηνό και σε επαφή του ίδιου του Βρετανού στρατηγού με τον αντιβασιλέα, ο τελευταίος διαβίβασε την άποψη πως η συνεννόηση προς το παρόν πρέπει να γίνει απευθείας με τον Scobie¹⁰⁴⁵.

Αντιθέτως, η *Ελλάς* δεν αναφέρεται σε απαγόρευση του Βρετανού στρατηγού στην απευθείας επικοινωνία του Δαμασκηνού με τους κομμουνιστές αντιπροσώπους και

¹⁰⁴³ *Ριζοσπάστης*, 1/1/1945, «Όλοι στις επάλξεις του αγώνα! Όλοι στα οδοφράγματα! Διάγγελμα της ΚΕ του ΕΛΑΣ».

¹⁰⁴⁴ *Ριζοσπάστης*, 2/1/1945, «Έλληνες στα όπλα! Ζητάν να μας παραδώσουν στους συνεργάτες των Γερμανών!», βλ. και Leeper, *ό.π.*, σ. 128, ο οποίος προσθέτει ότι ο Scobie επανέλαβε πως είναι πρόθυμος μετά την υπογραφή ανακωχής όπως η ταξιαρχία γυρίσει στους στρατώνες της.

¹⁰⁴⁵ *Ριζοσπάστης*, 2/1/1945, «Έλληνες στα όπλα! Ζητάν να μας παραδώσουν στους συνεργάτες των Γερμανών!», βλ. και Χατζής, *ό.π.*, σ. 336.

σημειώνει ότι ο αρχιεπίσκοπος τους διαμήνυσε την ευχαρίστησή του για την προθυμία τους να υπογράψουν ανακωχή αλλά σημείωσε πως αρμόδια για τα ζητήματα της Ορεινής Ταξιαρχίας, χωροφυλακής και εθνοφυλακής είναι η ελληνική κυβέρνηση που θα σχηματισθεί¹⁰⁴⁶.

Σε κάθε περίπτωση, είτε ήταν επιθυμία του Scobie είτε του Δαμασκηνού να μην έρθει ο τελευταίος σε απευθείας επαφή με τους αντιπροσώπους του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ο αντιβασιλέας συντάχθηκε για άλλη μια φορά με τους όρους που έθεσε ο Βρετανός στρατηγός αρνούμενος ταυτόχρονα την διαπραγμάτευση για τον τερματισμό των εχθροπραξιών με τους αντιπροσώπους τμήματος του λαού ως μη όφειλε, αφού τόσο ως αντιβασιλέας είναι θεωρητικά υπεράνω κομμάτων και πρέπει να εκπροσωπεί το σύνολο του έθνους και ως αρχηγός της εκκλησίας το σύνολο του ποιμνίου.

Αντιθέτως, ο Δαμασκηνός θα υποστηρίξει ότι δεν μπορεί να αντικαταστήσει την αρμόδια ελληνική κυβέρνηση -η οποία δεν υφίσταται και την οποία ο ίδιος πρόκειται να επιλέξει και ορκίσει ως ανώτατος άρχων- και να απαντήσει στα ζητήματα που έθεσαν οι αντιπρόσωποι του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Κατ' αυτόν τον τρόπο αντί να επιδιώξει τον τερματισμό της αιματοχυσίας του *«Έθνους, το οποίο τοσούτον χειμάσθη κατά την υπερτριετή δουλείαν»*, εφαρμόζει όσα συμφώνησε με τον Βρετανό πρωθυπουργό, τα οποία αποτελούσαν στην πραγματικότητα τις προϋποθέσεις για τον διορισμό του στην αντιβασιλεία, και δεν διεξάγει συνομιλίες με το ΚΚΕ-ΕΑΜ εωσότου ο ΕΛΑΣ αναγκασθεί να καταθέσει τα όπλα του.

Εξάλλου, ο πραγματικός λόγος της εκ νέου απόρριψης των όρων του ΕΛΑΣ από τον Scobie είναι η προετοιμασία γενικευμένης επίθεσης, καθώς όταν την εξαπέλυε θα επέδιδε τις αξιώσεις του στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ εν είδη τελεσιγράφου¹⁰⁴⁷. Εξάλλου, όπως σχολιάζει ο Leeper *«οι επανειλημμένες προσπάθειες του ΕΑΜ να αποφύγει την χωρίς περιστροφές αποδοχή των όρων του Scobie έπρεπε η μία μετά την άλλη να αποσαφηνισθούν»*, και υπογραμμίζει πως ήταν πλέον θέμα λίγων ημερών η πλήρης αποδοχή τους¹⁰⁴⁸.

¹⁰⁴⁶ *Ελλάς, ό.π.*, 2/1/1945, «Το εκδοθέν επίσημον ανακοινωθέν μετά την συνάντησιν», σ. 326. Και ο Leeper υποστηρίζει ότι ο ίδιος ο Δαμασκηνός αρνήθηκε να συναντήσει τους κομμουνιστές και για το θέμα της Ορεινής Ταξιαρχίας επανέλαβε στους κομμουνιστές αυτά που τους είχε δηλώσει ο Scobie, Leeper, *ό.π.*, σ. 129.

¹⁰⁴⁷ Richter, *ό.π.*, σ. 270.

¹⁰⁴⁸ Leeper, *ό.π.*, σ. 128.

Ο Ριζοσπάστης δε, για την απόρριψη των όρων του ΕΛΑΣ καταγγέλλει ότι γίνεται για άλλη μια φορά φανερό ότι «οι Άγγλοι με την αιματηρή επέμβαση επιδιώκουν να εγκαταστήσουν μια φασιστική δικτατορία χρησιμοποιώντας επίσημα και ανοικτά και αυτούς τους συνεργάτες των Γερμανών» και τονίζει πως το μεγάλο καθήκον του ελληνικού λαού είναι να πολεμήσει με τον πιο μεγάλο φανατισμό για την ζωή, για την λευτεριά, για την ανεξαρτησία της Ελλάδας¹⁰⁴⁹.

Αντιθέτως, η Ελλάς σχολιάζει ότι οι κομμουνιστές κατά την συνήθη τακτική τους, εξέτρεψαν την συζήτηση από το στρατιωτικό στο πολιτικό ζήτημα με τις γνωστές πολιτικές επιδιώξεις τους και συμπληρώνει πως οι κομμουνιστές παρελκύουν την κατάσταση έτσι ώστε να κερδίσουν όσο το δυνατόν περισσότερο χρόνο και να αποσύρουν εκτός των Αθηνών μεγάλες δυνάμεις και πολλούς ομήρους νομίζοντας ότι έτσι θα πετύχουν καλύτερους όρους ανακωχής ή θα αποφύγουν την σύλληψή τους και την παράδοση των όπλων τους¹⁰⁵⁰. Η Μεγάλη Ελλάς υπογραμμίζει πως το «αναρχοκομμουνιστικό μίasma», οι «Άρηδες Βελουχιώτες, που σφάζουν με μαχαίρες του χασάπη κατά χιλιάδες εις την ύπαιθρον τους φιλήσυχους και νομοταγείς χωρικούς....» ζήτησαν να τους παραδοθεί χειροπόδαρα η αιμάσουσα από τα εγκλήματα τους χώρα για να την αποτελειώσουν¹⁰⁵¹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο αστικός τύπος εμφανίζει την άποψη πως η ταυτόχρονη απομάκρυνση από την Αττική των κυβερνητικών σχηματισμών που πολεμούν εναντίον του ΕΛΑΣ, στους οποίους δεν αναγνωρίζει ότι συμμετέχουν και δωσίλογοι, -παρότι σε ό, τι αφορά την αστυνομία πόλεων και την χωροφυλακή δεν είχαν εκκαθαρισθεί όπως είχε εξαγγείλει και η κυβέρνηση Παπανδρέου- αποτελεί, από την μία, ζήτημα που δεν αφορά την κατάπαυση των εχθροπραξιών και, από την άλλη, η τυχόν εφαρμογή αυτού του μέτρου δεν θα εξασφάλιζε την ασφάλεια και των δύο αντιμαχόμενων παρατάξεων, αλλά θα ισοδυναμούσε με παράδοση της χώρας στον ΕΛΑΣ, ο οποίος βέβαια θα είχε αποχωρήσει από την περιοχή Αθηνών - Πειραιώς και θα είχε παραδώσει τον οπλισμό του.

Σε ό, τι αφορά την διερεύνηση του προέδρου της κυβερνήσεως στην οποία υποτίθεται ότι είχε αποδουθεί ο Δαμασκηνός, όλες οι εφημερίδες παρουσίαζαν ως εκδοχή με τις

¹⁰⁴⁹ Ριζοσπάστης, 2/1/1945, «Έλληνες στα όπλα! Ζητάν να μας παραδώσουν στους συνεργάτες των Γερμανών!»

¹⁰⁵⁰ Ελλάς, ό.π., 2/1/1945, «Εναυάγησαν αι συνεννοήσεις διά την σύναψιν ανακωχής», σ. 324-325.

¹⁰⁵¹ Μεγάλης Ελλάς, 3/1/45, «Να συντριβούν», 1^η σ.

περισσότερες πιθανότητες την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Σοφούλη, ενώ από τον Δεκέμβριο υπήρχαν πληροφορίες ότι ο Δαμασκηνός είχε υποσχεθεί στον Σοφούλη την ανάθεση της εντολής σχηματισμού κυβέρνησης¹⁰⁵². Έτσι την 1^η Ιανουαρίου η *Ελευθερία* αναφέρει ότι στις συνομιλίες μεταξύ του Δαμασκηνού με τους Σοφούλη, Καφαντάρη, Σοφιανόπουλο, Ράλλη και Μυλωνά οι τελευταίοι κηρύχθηκαν υπέρ πολιτικής λύσης κατά τα συνταγματικά τεκμήρια, δηλαδή υπέρ της ανάθεσης της εντολής σχηματισμού κυβέρνησης στον αρχηγό του μείζονος κόμματος, τον Σοφούλη¹⁰⁵³. Και η *Μεγάλη Ελλάς* αναφέρει πως πιθανότερος πρωθυπουργός φέρεται να είναι ο Σοφούλης αφού, όπως σημειώνει, όλοι οι ηγέτες της Δεξιάς τον έχουν αποδεχτεί¹⁰⁵⁴, ενώ συμπληρώνει πως είναι δύσκολη η πρωθυπουργοποίηση του Πλαστήρα από την στιγμή που διορίστηκε αρχιστράτηγος¹⁰⁵⁵.

Ωστόσο ενδιαφέρον παρουσιάζει, πέρα από την σχετική πληροφόρηση, η τοποθέτηση των εφημερίδων για την σύνθεσή της νέας κυβέρνησης και την πολιτική που πρέπει να ακολουθήσει.

Η *Ελευθερία* σημειώνει ότι την καλύτερη λύση για την ταχεία ομαλοποίηση της κατάστασης συνιστά ο σχηματισμός υπηρεσιακής κυβέρνησης¹⁰⁵⁶, η οποία υπό την αιγίδα του αρχιεπισκόπου θα διαπραγματευθεί με τους «στασιαστές» την παράδοση των όπλων τους. Η εφημερίδα υποστηρίζει ότι θα υπήρχε καθυστέρηση στην εκκαθάριση της κατάστασης αν σχηματιζόταν μια πολιτική κυβέρνηση η οποία θα αποφάσιζε την παράδοση των όπλων του ΕΛΑΣ διά της πειθούς, καθώς θα είχε να αντιμετωπίσει το «ευλογοφανές επιχείρημα» της «άκρας» Αριστεράς ότι η τελευταία δεν μπορεί να παραδώσει τα όπλα στους αντιπάλους της με αποτέλεσμα να πρέπει είτε να επωμιστούν τα πολιτικά κόμματα την ευθύνη της διακοπής των διαπραγματεύσεων είτε να συμμετάσχει η «άκρα» Αριστερά στην κυβέρνηση πριν ακόμα αφοπλισθεί, συμμετοχή την οποία η εφημερίδα χαρακτηρίζει απαράδεκτη. Από την άλλη, όπως συμπληρώνει η *Ελευθερία*, αν μια μονομερής πολιτική

¹⁰⁵² Ριζάς, *ό.π.*, σ. 85-86, (Δραγούμης προς Γεώργιο 18/12/1944).

¹⁰⁵³ *Ελευθερία*, 1/1/45, 2^η σ. «Ο Μακαριώτατος εδέχθη τους πολιτικούς αρχηγούς. Πιθανότερος πρωθυπουργός ο κ. Θ. Σοφούλης», βλ. και Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 81 υπ. 2 (από Γονατά).

¹⁰⁵⁴ *Μεγάλη Ελλάς*, 2/1/45, «Όχι συνεργασία με κομμουνιστάς», 1^η σ.

¹⁰⁵⁵ *Μεγάλη Ελλάς*, 1/1/45, «Διά τηλεγραφήματος ο Βασιλεύς συνιστά τον σχηματισμόν συνταγματικής κυβερνήσεως άνευ της συμμετοχής των ΕΑΜικών και Κουκουέδων», 2^η σ.

¹⁰⁵⁶ Με τον όρο υπηρεσιακή κυβέρνηση η εφημερίδα προφανώς αναφέρεται σε μια κυβέρνηση μη πολιτικών προσώπων αλλά όχι και στην άμεση διενέργεια από την κυβέρνηση βουλευτικών εκλογών -που αποτελεί τον μοναδικό στόχο κάθε υπηρεσιακής κυβέρνησης- στις οποίες δεν κάνει καμία αναφορά.

κυβέρνηση επιχειρούσε την βίαιη εκκαθάριση της κατάστασης θα δημιουργούσε αντιδράσεις στην διεθνή κοινή γνώμη όλων των δημοκρατικών χωρών λόγων «των υποκριτικών προσχημάτων του ΚΚΕ», οι οποίες μπορεί να είναι εύλογες λόγω της κακής πληροφόρησης, όπως την χαρακτηρίζει, για την κατάσταση στην Ελλάδα, αλλά παρ' όλα αυτά θα επηρέαζαν την μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού και θα είχαν αρνητικές συνέπειες για την εξέλιξη της κατάστασης¹⁰⁵⁷.

Από την άλλη πλευρά, η φιλοβασιλική εφημερίδα *Μεγάλη Ελλάς*, η οποία εκφράζει συχνά πυκνά και τον υπέρμετρο θαυμασμό της προς τον στρατηγό Ζέρβα, αφού πρόκειται άλλωστε για εφημερίδα της νεολαίας του ΕΔΕΣ, ΕΔΕΕ, διαδηλώνει την ανακούφιση που προκάλεσε η παραίτηση Παπανδρέου, ο οποίος όπως σημειώνει η εφημερίδα είχε προβεί σε υπέρμετρες παραχωρήσεις στους κομμουνιστές και υπογραμμίζει πως πρέπει να τον αντικαταστήσει κάποιος άξιος κυβερνήτης με πυγμή που θα «θα αρπάζει από το αντί τους αιμοδιγείς εγκληματίας» που εξαπέλυσαν τον εμφύλιο πόλεμο¹⁰⁵⁸ και πως η κοινή γνώμη θέλει κυβέρνηση αποτελούμενη μόνο από άτομα που έχουν αποδείξει την εθνική δράση τους κατά την διάρκεια της κατοχής¹⁰⁵⁹.

Η *Μεγάλη Ελλάς* υπογραμμίζει ότι η κυβέρνηση πρέπει να έχει ατσαλένια χέρια και δυναμικές προσωπικότητες για να κατορθώσει όσο το δυνατόν ταχύτερα την καταστολή της «εθνοκτόνου στάσεως» και υποστηρίζει ευθαρσώς ότι η στρατιωτική λύση που «θα δώσει την χαριστική βολή στους κομμουνιστές και τα τους τσακίσει τα μούτρα» είναι η ενδεδειγμένη αφού οι τελευταίοι πρέπει να συντριβούν οριστικά έτσι ώστε η Ελλάδα να έχει «ησυχία και ελευθερία». Για όσα κυκλοφορούν περί οικουμενικής κυβέρνησης με συμμετοχή των κομμουνιστών η εφημερίδα σημειώνει πως μια τέτοια εξέλιξη δεν είναι ανεκτή καθώς είναι αδύνατο να κατέχουν την αρχή «εγκληματίες, δολοφόνοι και εκπρόσωποι του αναρχικού μιάσματος»¹⁰⁶⁰. Στην φημολογία ότι εκφράζονται αμφιβολίες από τους πολιτικούς για το πρόσωπο του Πλαστήρα, η εφημερίδα σημειώνει ότι επιστρατεύουν την «πολιτική τους δολιότητα», και υπογραμμίζει ότι και εκείνοι φέρουν ευθύνη για τον εκτροχιασμό της κατάστασης αφού δέχθηκαν να συνεργασθούν με τους ΕΑΜικούς υπουργούς, και τονίζει πως αν δεν άρουν άμεσα τις αντιρρήσεις τους προς το πρόσωπο του Πλαστήρα «γίνονται

¹⁰⁵⁷ *Ελευθερία*, 1/1/1945, «Υπηρεσιακή κυβέρνηση», 1^η σ.

¹⁰⁵⁸ *Μεγάλης Ελλάς*, 1/1/45, «Χρειάζεται πυγμή», 1^η σ.

¹⁰⁵⁹ *Μεγάλης Ελλάς*, 1/1/45, «Η κοινή γνώμη αντίθετος», 2^η σ.

¹⁰⁶⁰ *Μεγάλη Ελλάς*, 2/1/45, «Όχι συνεργασία με κομμουνιστάς», 1^η σ., 3/1/1945, «Να συντριβούν», 1^η σ.

μοιραίως έμμεσοι σύμμαχοι των κουκουέδων και συνεχισταί της τακτικής του Παπανδρέου»¹⁰⁶¹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η *Ελευθερία*, εφημερίδα του αστικού τύπου που θα μπορούσαμε να πούμε ότι εντάσσεται στον κεντρώο χώρο, δίνει μεγάλο βάρος στην διεθνή εικόνα της χώρας και της κυβέρνησης, και αντιλαμβάνομενη τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν παγκοσμίως για την κυβερνητική πολιτική κατά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ -τις οποίες όμως δεν αποδέχεται ως βασιζόμενες σε αληθινά γεγονότα- εμφανίζει την άποψη ότι η κυβέρνηση δεν πρέπει να στιγματιστεί με την διακοπή των συνομιλιών με τους «στασιαστές» και να τους καταδιώξει στρατιωτικά. Επιπλέον, υποστηρίζοντας πως αποκλείεται μεν οποιαδήποτε συμμετοχή τους στην κυβέρνηση αλλά και οποιαδήποτε καθυστέρηση στην εκκαθάριση της κατάστασης δε, η καλύτερη επιλογή είναι η υπηρεσιακή κυβέρνηση που θα αναλάβει με πολιτικούς όρους την διακοπή των εχθροπραξιών και την παράδοση των όπλων του ΕΛΑΣ.

Αντιθέτως, ο φιλοβασιλικός - εθνικιστικός τύπος που εκφράζει ακραία αντικομμουνιστικό λόγο θεωρεί τίτλο τιμής για την κυβέρνηση την κατάπνιξη της «στάσης» και της φυσικής ακόμα εξόντωσης όσων συμμετείχαν σε αυτήν, θεωρώντας πιο συνετή την επιλογή δυναμικών ανθρώπων, όπως αξιωματικών και στρατηγών -οι οποίοι όπως σημειώσαμε σύμφωνα με φιλοβασιλικούς κύκλους είναι κατά 80% πιστοί στον βασιλιά- στην κυβέρνηση και ταυτόχρονα ψέγει τον Παπανδρέου και τους υπόλοιπους πολιτικούς για την συνεργασία τους στο ΕΑΜ στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας.

Η διάσταση αυτή των εφημερίδων σε σχέση με την πολιτική που πρέπει να ακολουθηθεί για την εξομάλυνση -όπως η κάθε μία την ορίζει- της κατάστασης θα εμφανιστεί και σε ό, τι αφορά την θέση τους για την «τιμωρία των ενόχων», όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο.

Ωστόσο, όπως σημειώσαμε, η ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Πλαστήρα ήταν προαποφασισμένη αφού οι Βρετανοί τον προόριζαν για αυτήν την θέση αυτή, ενώ αντίθετα με ό, τι είχε ειπωθεί στο βρετανικό πολεμικό συμβούλιο ότι δήθεν ο Δαμασκηνός δεν απέκλειε την συμμετοχή αντιπροσώπων του ΕΑΜ στην κυβέρνηση, δεν έγινε καμία συζήτηση μαζί τους.

¹⁰⁶¹ *Μεγάλη Ελλάς*, 4/1/1945, «Οι κ.κ. πολιτικοί αρχηγοί να μην κωλυσιεργούν!», 1^η σ.

Η κυβέρνηση που ορκίζεται από τον αντιβασιλέα Δαμασκηνό στις 3 Ιανουαρίου 1945 έχει ως εξής: Νικόλαος Πλαστήρας: Πρόεδρος της κυβέρνησης, υπουργός Στρατιωτικών, Ναυτικών, Αεροπορίας και προσωρινώς Εμπορικής Ναυτιλίας, Ιωάννης Σοφιανόπουλος: υπουργός Εξωτερικών και προσωρινώς Τύπου και Διαφωτίσεως, Νικόλαος Κολυβάς: υπουργός Δικαιοσύνης και προσωρινώς Κοινωνικής Πρόνοιας και Υγιεινής, Περικλής Ράλλης: Υπουργός Εσωτερικών και προσωρινώς Παιδείας, Γεώργιος Σιδέρης: Υπουργός Οικονομικών και προσωρινώς Εφοδιασμού και Εργασίας, Ιωάννης Γκλαβάνης: υπουργός Γεωργίας και προσωρινώς Εθνικής Οικονομίας, Λουκάς Σακελλαρόπουλος (στρατηγός): υπουργός Δημοσίων Έργων και Μεταφορών και προσωρινώς ΤΤΤ (Ταχυδρομείων, Τηλεγράφων και Τηλεφώνων), Μιχαήλ Μαυρογορδάτος: υφυπουργός παρά τω πρωθυπουργώ, Γεώργιος Μελάς: υφυπουργός Εξωτερικών, Λεωνίδα Σπαής: υπηρεσιακός υφυπουργός Στρατιωτικών, Θεόδωρος Κουντουριώτης (πλοίαρχος): υπηρεσιακός υφυπουργός Ναυτικών, Πέτρος Βήλος: υπηρεσιακός υφυπουργός Αεροπορίας¹⁰⁶².

Έτσι η νέα κυβέρνηση είναι κατά βάση δημοκρατική αλλά κυρίως αντικομμουνιστική¹⁰⁶³. Η επιλογή του στρατηγού Πλαστήρα από τους Βρετανούς στην θέση του πρωθυπουργού της Ελλάδας πρέπει προφανώς να αναζητηθεί στην έντονη αντικομμουνιστική του τοποθέτηση, αφού όπως σημειώνει ο Macmillan σε επικοινωνία του με τον Αμερικανό Kirk ο Πλαστήρας «είναι το ίδιο αποφασισμένος με τον Τσώρτσιλ να μην επιτρέψει στο ΚΚΕ να κερδίσει τον έλεγχο της Ελλάδας»¹⁰⁶⁴.

Επιπλέον υπάρχει η ελπίδα πως ο Πλαστήρας θα έχει απήχηση σε λαϊκό ακροατήριο και κυρίως στους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας εξαιτίας της αφοσίωσης που επέδειξε μερίδα αυτών στο πρόσωπό του χάρις στην πολιτική που είχε ακολουθήσει για την αποκατάστασή τους¹⁰⁶⁵, και επιπλέον πως εξαιτίας της δημοκρατικής επιφάνειάς του¹⁰⁶⁶ και της αντίθεσής του στον βασιλιά Κωνσταντίνο Α', θα έχει απήχηση και στους δημοκρατικούς αξιωματικούς του ΕΛΑΣ¹⁰⁶⁷. Επίσης το γεγονός ότι είναι στρατιωτικός αποτελεί ατού, αφού όπως επισημαίνει ο Leeper, σε αντίθεση με τους

¹⁰⁶² *Ελλάς, ό.π.*, 4/1/1945, «Ωρκίσθη χθες η υπό τον Ν. Πλαστήρα νέας κυβέρνησης», σ. 342-343. Στις 5 Ιανουαρίου το υπουργείο Παιδείας ανέλαβε ο Κ. Αμαντος, *Ελλάς, ό.π.*, 5/1/1945, «Ο νέος υπουργός της Παιδείας» σ. 353.

¹⁰⁶³ Richter, *ό.π.*, σ. 270.

¹⁰⁶⁴ Mister Alexander C. Kirk, United States Political Adviser to the Supreme Allied Commander, Mediterranean Theater to the Secretary of State 11/1/1945, FRUS V. 8 Greece 1945, σ. 102-103.

¹⁰⁶⁵ Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 82.

¹⁰⁶⁶ Richter, *ό.π.*, σ. 269.

¹⁰⁶⁷ Alexander, *ό.π.*, σ. 89.

Έλληνες πολιτικούς, ο Πλαστήρας είναι ολιγόλογος¹⁰⁶⁸ κάτι που μπορεί να ερμηνευθεί και ως επιθυμία της βρετανικής κυβέρνησης να θέσει στην πρωθυπουργία ένα άτομο το οποίο εύκολα μπορεί να χειραγωγήσει.

Η συγκατάθεση του Δαμασκηνού στην επιλογή Πλαστήρα, ο οποίος -όπως ενημέρωσε ο Leeper το Λονδίνο- θέλει τον στρατηγό φαινομενικά σαν κεφαλή της κυβέρνησης και ταυτόχρονα την μη ανάμειξή του στα θέματα της κυβέρνησης ώστε ο ίδιος και οι Βρετανοί να καθορίζουν τις εξελίξεις¹⁰⁶⁹, οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα. Εντύπωση δε προκαλεί το γεγονός πως κατά τις διαπραγματεύσεις στην Βάρκιζα οι Βρετανοί δεν ήθελαν να λάβει μέρος ο Πλαστήρας, φοβούμενοι πως με την επιθετικότητά του προς τους κομμουνιστές θα αποτύγχαναν οι προσπάθειές τους για υπογραφή συμφωνίας ειρήνης με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, οπότε έλαβαν μέρος οι υπουργοί Σοφιανιόπουλος, Ράλλης και Μαρκόπουλος, τρεις μετριοπαθείς πολιτικοί που θεωρείτο ότι δεν θα παραβίαζαν το συμφιλιωτικό πνεύμα που η βρετανική κυβέρνηση προσπαθούσε να επικρατήσει προκειμένου να υπογραφεί η συμφωνία¹⁰⁷⁰.

Όταν δε ο Πλαστήρας θα αποπειραθεί κατά τον Απρίλιο του 1945 να ασκήσει ανεξάρτητη πολιτική, ο Leeper θα επισημάνει στον Δαμασκηνό πως ο τελευταίος μπορεί να επιλέξει την αιτιολογία της αλλαγής Πλαστήρα ενώ παράλληλα θα προτείνει να αναλάβει την πρωθυπουργία ο Βούλγαρης, το οποίο και έγινε. Ο υπουργός Παιδείας Άμαντος θα σημειώσει για την κυβερνητική αλλαγή του Απριλίου πως «...ο (Βρετανός) πρέσβυς επέσπε τον Αντιβασιλέα Δαμασκηνόν να αντικαταστήση τον Πλαστήρα, διότι (ο Πλαστήρας) εξέφρασε εις τον Leeper την γνώμιν ότι η Ελλάς δεν πρέπει να πιέζεται, διότι έχει ζωηρόν το αίσθημα της ελευθερίας»¹⁰⁷¹. Επιπλέον, θα έρθει στην δημοσιότητα επιστολή του Πλαστήρα την οποία συνέταξε στην διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου με την οποία ζητούσε την συνθηκολόγηση της Ελλάδας με την Ιταλία, δημοσιοποίηση που θα τον οδηγήσει σε παραίτηση από την πρωθυπουργία¹⁰⁷².

¹⁰⁶⁸ Leeper, *ό.π.*, σ. 131.

¹⁰⁶⁹ Alexander, *ό.π.* (Leeper προς FO 1/1/1945).

¹⁰⁷⁰ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 69.

¹⁰⁷¹ Θανάσης Σφήκας, «Από τις “κυβερνήσεις ανδρικών” στην “αντιμπεριαλιστική, μη επεμβατική ευπρέπεια” - Η ελληνική πολιτική της Βρετανίας, 1936-1949» στο συλλογικό *Η Ελλάδα '36-'49. Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), Καστανιώτης, Αθήνα, 2003, σ. 79-80.

¹⁰⁷² Ο Ζεύγος θα σημειώσει ότι η δημοσίευση της επιστολής του Πλαστήρα «από τις σκοτεινές δυνάμεις της αντίδρασης που δουλεύουν ακοίμητα για την εγκαθίδρυση του φασισμού με την επαναφορά του Γλύζμπουργκ» και η αντικατάσταση του Πλαστήρα από τον νεομοναρχικό Βούλγαρη, ο οποίος

Το γεγονός ότι επιλέγονται από τους Βρετανούς -με την συγκατάθεση πάντα των Ελλήνων πολιτικών- στις ανώτατες θέσεις της διακυβέρνησης της χώρας δύο μη πολιτικές προσωπικότητες πρέπει να σχετίζεται και με την προσπάθεια των Βρετανών να εμφανίζονται στις ηγετικές θέσεις του ελληνικού κράτους δυο μορφές που υποτίθεται ότι ενώνουν και δεν χωρίζουν τους Έλληνες, δύο μορφές που επιπλέον δεν έχουν υποστεί την φθορά των μικροκομματικών ανταγωνισμών. Παράλληλα το γεγονός ότι ο μεν Δαμασκηνός δεν προέρχεται από κάποιο πολιτικό χώρο, ο δε Πλαστήρας ανήκει στους βενιζελικούς αξιωματικούς -αλλά όπως σημειώσαμε και οι φιλοβασιλικοί κύκλοι τον αποδέχονται αφού δεν τον θεωρούν απειλή για το Στέμμα- θα μπορούσε να δημιουργήσει την εντύπωση στην κοινή γνώμη εντός και εκτός Ελλάδος, ότι η βρετανική κυβέρνηση δεν επεδίωκε να επαναφέρει τον Γεώργιο ενάντια στην θέληση του ελληνικού λαού, και πως δεν ευνοούσε μια πολιτική μερίδα εις βάρος κάποιας άλλης, την στιγμή όμως που και οι δύο έχουν επιλεγεί αφού έχουν συμφωνήσει σε όσα θέλει η βρετανική κυβέρνηση να προωθήσει.

Έκθεση των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών χαρακτήριζε την κυβέρνηση Πλαστήρα *«βρετανικό δημιούργημα»* το οποίο κατασκευάστηκε σε αντιστοιχία με την *«βρετανική πολιτική»* και τόνιζε ότι μόνο η ανάμειξη των ΗΠΑ ή και της Σοβιετικής Ένωσης και ο σχηματισμός μιας πραγματικά αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης μπορούσε να σταματήσει την αιματοχυσία¹⁰⁷³.

Επιπλέον, σε υπόμνημα της Staff Committee προς τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών -η οποία, όπως αναφέραμε, είχε προτείνει την συμμετοχή της αμερικανικής κυβέρνησης σε μια ενδεχόμενη μελλοντική τριμελή επιτροπή επίβλεψης της διεξαγωγής δημοψηφίσματος και εκλογών στην Ελλάδα- σημειώνεται ότι μόνο στην περίπτωση κατά την οποία το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ αντιδρούσε διά των όπλων στις προσπάθειες του αντιβασιλέα Δαμασκηνού να βρει μια λογική πολιτική λύση στην Ελλάδα θα γινόταν σαφές ότι η μειοψηφία της «άκρας» Αριστεράς προσπαθούσε να καταλάβει την εξουσία διά της βίας, και σε αυτήν την περίπτωση

χτύπησε τον ελληνικό στόλο στην Μέση Ανατολή, επιβεβαιώνουν ότι *«η επίθεση της αντίδρασης πολιτική, πολεμική και εξοντωτική κατά του ελληνικού λαού»* περνά σε καινούργια φάση, Γιάννης Ζεύγος, *«Η λαϊκή αντίσταση του Δεκέμβρη και το νεοελληνικό πρόβλημα»*, Πετρόπουλος, ό.π., σ. 193-194.

¹⁰⁷³ Μπάεφ, ό.π., σ. 89.

έπρεπε σύμφωνα με το υπόμνημα να δηλωθεί η στήριξη της αμερικανικής κυβέρνησης στον αντιβασιλέα Δαμασκηνό και στις νεοσχηματιζόμενες αρχές¹⁰⁷⁴.

Ο Πλαστήρας σε δηλώσεις του τόνισε ότι σκοποί της κυβέρνησης αποτελούν η πλήρης αποκατάσταση της έννοιας του κράτους διά της επιβολής της τάξης και του νόμου, η επαναφορά των κρατικών υπηρεσιών εις το καθήκον, η τιμωρία των πραγματικώς απεργασθέντων εγκλήματα κατά την διάρκεια της ξένης κατοχής, η αντιμετώπιση των αναγκών στέγασης, περίθαλψης, επισιτισμού και συγκοινωνιών, η νομισματική ευστάθεια, η λήψη μέτρων ανακούφισης των εργαζομένων και η ηθική ανύψωση του ηθικού επιπέδου ζωής τους¹⁰⁷⁵.

Επιπλέον, ο νέος πρωθυπουργός στο διάγγελμά του απευθυνόμενος σε αυτούς που *«παραπλανηθέντες έστρεψαν τα όπλα κατά της Μητρός Πατρίδος»* επεσήμανε ότι πρέπει να έχουν υπ' όψει τους ότι θα επιβληθεί η τάξη και ο νόμος και τους κάλεσε να καταθέσουν τα όπλα ώστε να αποκατασταθεί ταχύτερα η ομαλότητα. Τόνισε δε πως δεν υπάρχει η δικαιολογία της επιβολής δικτατορίας καθώς τόσο ο αρχιεπίσκοπος με πλήρη αμεροληψία θα ασκήσει τα καθήκοντά του, όσο και ο ίδιος και η κυβέρνηση, που είναι *«αριστερή και δημοκρατική»*, όπως την χαρακτήρισε, εγγυώνται ότι θα επικρατήσει τάξη και ασφάλεια μέχρι τις εκλογές. Ο νέος πρωθυπουργός καταλήγοντας επεσήμανε πως θα έρθει η μέρα που οι *«παραπλανηθέντες»* θα αντιληφθούν *«πόσο ανύπαρκτος και προσχηματική υπήρξε η αιτία διά την οποίαν ήγειραν τα όπλα κατά της Πατρίδος»* και η μεγαλύτερη τιμωρία για αυτούς θα είναι οι τύψεις που θα τους ακολουθούν και πέραν του τάφου¹⁰⁷⁶.

Επιπροσθέτως, ο νέος υπουργός Εξωτερικών, Σοφιανόπουλος, σε δηλώσεις του προς ξένους δημοσιογράφους τόνισε ότι μια μικρή μειοψηφία, φοβούμενη το πραξικόπημα της Δεξιάς κατά των λαϊκών ελευθεριών -για το οποίο δεν υπήρχε καμία ένδειξη, όπως υποστήριξε- αποφάσισε να τις προστατεύσει ενόπλως με αποτέλεσμα *«να βυθισθεί η χώρα εις την αιματηροτέραν των εσωτερικών συρράξεων που εγνώρισε ποτέ ο τόπος, εις δε τα δεινά και την καταστροφήν που επεσώρευσεν η κατοχή να προστεθούν και δεινά εσωτερικού διχασμού»*. Ο Σοφιανόπουλος υπογράμμισε πως η κυβέρνηση είναι έτοιμη να επιβάλει τον νόμο και την τάξη προκειμένου να

¹⁰⁷⁴ Memorandum by the Director of the Office of Near Eastern and African Affairs (Murray) to the Secretary of State 6/1/1945, "The situation in Greece", FRUS V. 8 Greece, σ. 99-100.

¹⁰⁷⁵ *Ελλάς, ό.π.*, 4/1/1945, «Δηλώσεις του Ν. Πλαστήρα», σ. 343.

¹⁰⁷⁶ *Ελλάς, ό.π.*, 5/1/1945, «Διάγγελμα του κ. Προέδρου της Κυβερνήσεως», σ. 350. *Ελευθερία*, 5/1/1945, «Διάγγελμα του πρωθυπουργού κ. Νικολάου Πλαστήρα προς τον ελληνικό λαόν», 1^η σ.

συναδελφωθούν οι Έλληνες και να βελτιωθεί το βιοτικό τους επίπεδο από την μία, και από την άλλη η Ελλάδα, στο πλευρό των συμμάχων, να διαφυλάξει την ακεραιότητά της και να ικανοποιήσει τις εθνικές διεκδικήσεις της¹⁰⁷⁷.

Με τις δηλώσεις τους οι Πλαστήρας και Σοφιανόπουλος παρότι επιρρίπτουν με σαφή τρόπο την ευθύνη της σύγκρουσης σε μια «μικρή μειοψηφία», παρ' όλα αυτά αποφεύγουν να χαρακτηρίσουν την σύρραξη «στάση» και τους κομμουνιστές «στασιαστές». Επιπλέον στην προσπάθειά τους να πείσουν τους ενόπλους να παραδώσουν τα όπλα τους, και οι δύο μιλούν για το λάθος στο οποίο υπέπεσαν όσοι πήραν τα όπλα κατά της πατρίδας που πίστεψαν λανθασμένα πως η Δεξιά θα αποπειράτο να επιβληθεί πραξικοπηματικά. Ενδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζει το γεγονός ότι αναφέρονται στην επιβολή του νόμου και της τάξης αλλά δεν κάνουν λόγο για τιμωρία των ενόχων. Αυτό ίσως οφείλεται στο ότι ακόμα ο ΕΛΑΣ δεν έχει ηττηθεί οριστικά στην Αθήνα¹⁰⁷⁸, το οποίο όταν συμβεί, θα αλλάξει τις προβαλλόμενες προθέσεις Πλαστήρα, όπως θα δούμε παρακάτω, διαμορφώνοντας και τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης σε ό, τι αφορά την τιμωρία των ενόχων.

Τα σχόλια με τα οποία περιβάλλουν οι εφημερίδες τον Πλαστήρα είναι πολύ ευνοϊκά. Η *Ελλάς*, η οποία χαρακτηρίζει τον Πλαστήρα «αγνό, ενθουσιώδη Έλληνα και έξοχο στρατιώτη» σημειώνει πως η πρωθυπουργοποίησή του δεν μπορεί να προκαλέσει καμία πολιτική αντίδραση καθώς αποτελεί φυσιογνωμία που υποστηρίζεται και βοηθείται από όλο το έθνος και υπογραμμίζει πως είναι ένας άνθρωπος που ξέρει να τερματίζει ταχέως το έργο του και να απέρχεται της εξουσίας. Προσθέτει δε πως το έργο της κυβέρνησης είναι καθορισμένο και συνίσταται στην καταστολή της «στάσης», την απελευθέρωση της Ελλάδας και την αυστηρή τιμωρία των ενόχων, και καταλήγει πως ο νέος πρωθυπουργός αποτελεί την εγγύηση της επιτυχίας του κυβερνητικού αυτού προγράμματος¹⁰⁷⁹. Η εφημερίδα επισημαίνει, τέλος, την «ιερά υποχρέωσιν όλων των Ελλήνων να παραμερίσουν κάθε ατομικήν ή πολιτικήν επιφύλαξιν και να τον βοηθήσουν»¹⁰⁸⁰.

¹⁰⁷⁷ *Ελευθερία*, 5/1/1944, «Φιλοδοξία της νέας κυβερνήσεως είναι να επαναφέρει την χώραν το ταχύτερον εις την χορείαν των Ηνωμένων Εθνών», 2^η σ.

¹⁰⁷⁸ Βλ. και Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 84-85.

¹⁰⁷⁹ *Ελλάς*, *ό.π.*, 4/1/1945, «Σημειώσεις. Ν. Πλαστήρας», σ. 339-340.

¹⁰⁸⁰ *Ελλάς*, *ό.π.*, 5/1/1945, «Ο Στρατηγός Νικόλαος Πλαστήρας», σ. 347-348.

Η *Μεγάλη Ελλάς* σημειώνει ότι με την ανάληψη της προεδρίας της κυβέρνησης από τον Πλαστήρα ο ελληνικός λαός πρέπει να είναι σίγουρος πως σύντομα θα ανακτήσει την ελευθερία του¹⁰⁸¹ και υπογραμμίζει την ευγνωμοσύνη της προς τον Πλαστήρα ο οποίος εγγυάται ότι θα καταβληθεί εντατική και δυναμική κυβερνητική προσπάθεια¹⁰⁸².

Η *Ελευθερία* σημειώνει πως το σύνολο των προσώπων που απαρτίζουν την νέα κυβέρνηση αποτελούν την καλύτερη δυνατή σύνθεση σημειώνοντας πως είναι ικανή να διαχειριστεί την παρούσα δύσκολη κατάσταση ενώ υπογραμμίζει την εξαιρετική, όπως σχολιάζει, εκλογή των Σοφιανόπουλου και Μελά, δύο άξιων προσώπων που επωμίζονται το κρίσιμο έργο της διεθνούς εκπροσώπησης της χώρας στο εξωτερικό¹⁰⁸³. Για τις δηλώσεις Πλαστήρα υπογραμμίζει την ευχή όπως εισακουσθούν, συμπληρώνοντας πως αμφιβάλλει για αυτό, καθώς το ΚΚΕ δεν ακολουθεί ούτε καν τον δρόμο που προτάζει ο κοινός νους, η στοιχειώδης πολιτική σκέψη και φρόνηση, που υπαγορεύει την αποχώρηση όταν η ήττα είναι φανερή¹⁰⁸⁴.

Κατ' αυτόν τον τρόπο και χωρίς καμία συνομιλία με τους εκπροσώπους του ΕΑΜ, οι οποίοι υπέγραψαν το Συμβόλαιο του Λιβάνου και συμμετείχαν στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας, τερματίζεται η κρίση όσον αφορά καθαρά το σκέλος της εκπροσώπησης στον κυβερνητικό σχηματισμό, η οποία ξέσπασε την 2^α Δεκεμβρίου μετά την παραίτηση των υπουργών του ΕΑΜ και επιδεινώθηκε με την επιλογή του Παπανδρέου να διατηρήσει την θέση του μετά την σχετική υπόδειξη από τον Churchill.

¹⁰⁸¹ *Μεγάλη Ελλάς*, 4/1/1945, «Οι κ.κ. πολιτικοί αρχηγοί να μην κωλυσιεργούν!», 1^η σ.

¹⁰⁸² *Μεγάλη Ελλάς*, 5/1/45, «Να συλληφθούν όλοι!», 1^η σ.

¹⁰⁸³ *Ελευθερία*, 5/1/1945, «Χωρίς φόβον και λογοκρισίαν», 1^η σ.

¹⁰⁸⁴ *Ελευθερία*, 5/1/1945, «Ας αποφασίστη», 1^η σ.

Κεφάλαιο 13^ο

Η συνεδρίαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στην Χασιά

Η νέα προσπάθεια του ΕΑΜ για κατάπαυση των εχθροπραξιών μέσω του Δαμασκηνού

Η αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα

Η σύσκεψη στην Λαμία - Η απόφαση υπογραφής ανακωχής

Οι «συμβουλές» του Dimitrov

Από την άφιξη του Churchill, όπως σημειώσαμε, και μέχρι τις πρώτες μέρες του Ιανουαρίου παρατηρείται αύξηση και ένταση των επιθέσεων των βρετανικών στρατευμάτων¹⁰⁸⁵. Στην έκθεση του Σιάντου σημειώνεται πως ενώ μέχρι τις 28 Δεκεμβρίου ο ΕΛΑΣ διατηρούσε κάποια επιθετική δραστηριότητα και ταυτόχρονα ελαστική άμυνα, από τις 28 και έπειτα ο εχθρός είχε συντριπτική υπεροχή και ενεργούσε μαζικές επιθέσεις ενώ ο ΕΛΑΣ μετέπεσε αποκλειστικά σε ελαστική άμυνα, όσο ήταν δυνατόν να εφαρμοσθεί αυτό¹⁰⁸⁶.

Η ΚΕ του ΕΛΑΣ αντιμετώπιζε πλέον το ζήτημα να συνεχίσει ο ΕΛΑΣ τις πολεμικές επιχειρήσεις εντός Αθηνών ή να εκκενώσει την περιοχή της πρωτεύουσας καθώς ήταν γενική διαπίστωση ότι είχε συντελεστεί μια μεγάλη αλλαγή στο συσχετισμό των πολεμικών δυνάμεων υπέρ των Άγγλων. Έτσι, στα τέλη Δεκεμβρίου ή αρχές Ιανουαρίου συνεδριάζει το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στην Χασιά, έδρα της ΚΕ του ΕΛΑΣ, για να αποφασίσει για την συνέχιση ή όχι της μάχης της Αθήνας¹⁰⁸⁷.

Ο Ρούσος αναφέρει πως η συνεδρίαση του ΠΓ έγινε στις 2 Ιανουαρίου 1945 αφού όπως σημειώνει κατά την σύσκεψη ελήφθησαν υπ' όψει οι συνέπειες της επίσκεψης του Churchill. Στην συνεδρίαση παρευρέθηκαν τα μέλη του ΠΓ που βρίσκονταν στην Αθήνα ή πλησίον αυτής, δηλαδή οι Σιάντος, Ιωαννίδης, Ζεύγος, Μπαρτζιώτας,

¹⁰⁸⁵ Βλ. και ανακοινωθέντα Scobie της 30^{ης}, 31^{ης} Δεκεμβρίου 1944 και 1^{ης}, 2^{ας}, 3^{ης} Ιανουαρίου 1945 στην *Ελλάς*, ό.π., σ. 306-307, 317-318, 327, 335 αντιστοίχως.

¹⁰⁸⁶ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 63-64. Ο Σιάντος χωρίζει την μάχη της Αθήνας σε 4 φάσεις: την 1^η φάση της ενεργητικής επίθεσης 3 - 16 Δεκεμβρίου, την 2^η φάση της μεικτής επίθεσης - ελαστικής άμυνας 16 - 28 Δεκεμβρίου, την 3^η φάση της ελαστικής άμυνας 28 Δεκεμβρίου 1944 - 4 Ιανουαρίου 1945 και τέλος της σύμπτυξης την 5^η Ιανουαρίου, βλ. και *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 34, Φλεβάρης 1945, «Αγώνας 33 ημερών» του Φάνη (Βασίλης Μπαρτζιώτας), σ. 11-12.

¹⁰⁸⁷ Χατζής, ό.π., σ. 339. Επειδή δεν υπάρχει κάποιο επίσημο έγγραφο, η ημερομηνία πραγματοποίησης της συνεδρίασης είναι αμφιλεγόμενη. Η διαφοροποίηση της ημερομηνίας εξυπηρετεί και σκοπιμότητες καθώς στην περίπτωση π.χ. του Μπαρτζιώτα -ο οποίος τοποθετεί την σύγκληση του ΠΓ νωρίτερα από όλους τους άλλους- υπάρχει ο παράγοντας της προσωπικής του ευθύνης ως κομματικού καθοδηγητή του ΑΣΣ αφού σε αυτήν την συνεδρίαση ο ίδιος υποστήριξε ότι ο ΕΛΑΣ μπορούσε να συνεχίσει τις συγκρούσεις για κάποιες μέρες, κάτι που επηρέασε την απόφαση του ΠΓ για συνέχιση της μάχης.

Παρτσαλίδης, Χατζηβασιλείου και ο ίδιος¹⁰⁸⁸. Δεν μπορούσαν να παρευρεθούν οι Στρίγκος από την Θεσσαλονίκη και ο Αναστασιάδης από την Καβάλα. Σύμφωνα με τον Ρούσο, ο Σιάντος παρουσίασε την γενική κατάσταση, ο Μπαρτζιώτας υποστηρίζοντας πως οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ ήταν στο όριο της αντοχής ζητούσε ενισχύσεις, ενώ ο Ζεύγος θεωρούσε πως ήταν πλέον πολύ δύσκολο για τον ΕΛΑΣ να συνεχίσει τον αγώνα. Ο Αναστασιάδης από την Καβάλα διαβίβασε την άποψη πως δεν πρέπει να φτάσουν τα πράγματα ως την ανεπανόρθωτη φυγή, άποψη την οποία συμμεριζόταν και η Χατζηβασιλείου.

Στην συνέχεια, όπως αναφέρει ο Ρούσος, ο Σιάντος ρώτησε τον Μπαρτζιώτα κατά πόσο μπορούσαν να αντέξουν τα τμήματα του ΕΛΑΣ μέχρι να έρθουν ενισχύσεις, για τις οποίες ο γραμματέας του ΚΚΕ δήλωσε πως θα ήταν δυνατό να φθάσουν εντός δύο ημερών. Ο Μπαρτζιώτας υποστήριξε πως ήταν εφικτό να αντέξει ο ΕΛΑΣ Αθήνας, και στον σχολιασμό του Ρούσου πως δεν ήταν δυνατό να φθάσουν ενισχύσεις τόσο γρήγορα ο Σιάντος ανταπάντησε πως οι δυνάμεις της Στερεάς μπορούσαν να φθάσουν εντός του χρονικού ορίου, ενώ πρόσθεσε πως αν η κατάσταση επιδειωνόταν απότομα, ο ΕΛΑΣ θα οχυρωνόταν στην γραμμή της Θήβας¹⁰⁸⁹.

Ο Ιωαννίδης στην διάρκεια της ομιλίας του κατά την 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ το 1945 υποστήριξε ότι η συνεδρίαση του ΠΓ στην Χασιά έγινε στις 2 Ιανουαρίου ενώ μεταγενέστερα υποστήριξε πως συνήλθε στις 2 ή στις 3 ή στις 4 Ιανουαρίου¹⁰⁹⁰. Το 1965 ο Ιωαννίδης κατηγορεί τον Μπαρτζιώτα πως δεν κράτησε την υπόσχεση που έδωσε ότι ο ΕΛΑΣ θα συνέχιζε την μάχη μέχρι την έλευση ενισχύσεων, αφού όπως σημειώνει μετά το πέρας της συνεδρίασης, όταν ο ίδιος επέστρεφε προς την Θήβα συνάντησε πλήθος πολιτών αλλά και ΕΛΑΣιτών που αποχωρούσε από την Αθήνα¹⁰⁹¹. Την πραγματοποίηση της συνεδρίασης του ΠΓ στις 2 Ιανουαρίου υποστηρίζει και ο

¹⁰⁸⁸ Ο Ρούσος αναφέρει πως δεν είναι σίγουρος αν έλαβε μέρος ο Πλουμπίδης. Ο Μπαρτζιώτας υποστηρίζει ότι ο Πλουμπίδης συμμετείχε, Μπαρτζιώτας, *Εθνική Αντίσταση...*, ό.π., σ. 396. Να επισημάνουμε δε πως από όσα είναι γνωστά, στην σύσκεψη που θα αποφάσιζε την συνέχιση ή όχι της μάχης δεν εκλήθη να μετάσχει κανένας στρατιωτικός.

¹⁰⁸⁹ Ρούσος, ό.π., σ. 370- 371.

¹⁰⁹⁰ Ομιλία του Γ. Ιωαννίδη στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (από τα πρακτικά της 11^{ης} Ολομέλειας), Ιωαννίδης, ό.π., σ. 487. Στην συνέντευξή του στον Παπαπαναγιώτου το 1965 υποστήριξε τις τρεις παραπάνω ως πιθανές ημερομηνίες, στο ίδιο, σ. 361.

¹⁰⁹¹ Ιωαννίδης, ό.π., σ. 361-363. Σημειώνει δε ότι δεν θυμάται αν ο Σιάντος γνώριζε ότι είχε αρχίσει ήδη να αποχωρεί κόσμος από την Αθήνα.

Κεπέσης, ο οποίος μάλιστα υπογραμμίζει πως το ΠΓ έπρεπε να συνέλθει αμέσως μετά την αποχώρηση του Churchill και να αποφασίσει την σύμπτυξη του ΕΛΑΣ¹⁰⁹².

Αντιθέτως, ο Μπαρτζιώτας υποστηρίζει πως η συνεδρίαση του ΠΓ έγινε στις 27-28 Δεκεμβρίου, υπογραμμίζοντας πως ήταν το μοναδικό ΠΓ που συγκλήθηκε κανονικά σε όλη την διάρκεια των Δεκεμβριανών. Επισημαίνει ότι στην συνεδρίαση ο ίδιος δήλωσε ότι ήταν αδύνατο να συνεχίσει ο ΕΛΑΣ την μάχη και ότι έπρεπε να διαταχθεί υποχώρηση. Ωστόσο επειδή όλα τα μέλη του ΠΓ του ζητούσαν να αντέξει η Αθήνα 2-3 μέρες ακόμα, γιατί τότε θα κατέφθαναν ενισχύσεις, έδωσε την υπόσχεση πως ο ΕΛΑΣ θα συνέχιζε τον αγώνα. Υπογραμμίζει δε, πως ο ίδιος τήρησε την υπόσχεσή του καθώς ο ΕΛΑΣ άντεξε μια ολόκληρη εβδομάδα, μέχρι τις 5 Ιανουαρίου. Ωστόσο, όπως επισημαίνει, παρά τις υποσχέσεις του Σιάντου για ενίσχυση του ΕΛΑΣ Αθήνας με τμήματα του ορεινού ΕΛΑΣ, για μια ακόμα φορά ενισχύσεις δεν έφτασαν και ο ΕΛΑΣ αναγκάστηκε να υποχωρήσει, επισημαίνοντας παράλληλα πως όσα αναφέρει ο Ιωαννίδης περί μη τήρησης της υπόσχεσης που έδωσε, είναι ανακριβή¹⁰⁹³.

Ενώ δεν είναι σαφής η ημερομηνία συνεδρίασης του ΠΓ, με πιθανότερο πάντως το ενδεχόμενο να πραγματοποιήθηκε στις 2 Ιανουαρίου 1945¹⁰⁹⁴, όλα συγκλίνουν πως στην τελευταία συνεδρίασή του πριν την αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αττική και τρεις μέρες πριν αυτή πραγματοποιηθεί, το ΠΓ αποφάσισε την συνέχιση της μάχης της Αθήνας.

Παρότι λοιπόν, είναι φανερό η επερχόμενη ήττα του ΕΛΑΣ, ο *Ριζοσπάστης* δεν θα σταματήσει να καλεί τους πολίτες στα όπλα επευφημώντας την ηρωική αυτοθυσία των μαχητών του ΕΛΑΣ¹⁰⁹⁵.

¹⁰⁹² Κεπέσης, *ό.π.*, σ. 339

¹⁰⁹³ Ο Μπαρτζιώτας επισημαίνει ότι στην συνεδρίαση του ΠΓ στην Χασιά ήταν η τέταρτη φορά που υπογράμμιζε την ανάγκη να σταλούν ενισχύσεις στον ΕΛΑΣ Αθηνών - Πειραιώς (οι τρεις προηγούμενες φορές σημειώνει ότι ήταν στις αρχές, στα μέσα και στις 25 Δεκεμβρίου) και τονίζει πως κάθε φορά ο Σιάντος του απαντούσε πως θα σταλούν ενισχύσεις, Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 396-397.

¹⁰⁹⁴ Βάσει της αναφοράς του Ιωαννίδη κατά την 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ στην οποία παρίστανται όλα τα μέλη του ΠΓ, σύμφωνα με την οποία η συνεδρίαση του ΠΓ στην Χασιά έγινε στις 2 Ιανουαρίου 1945 αλλά και βάσει του άρθρου του Μπαρτζιώτα της 3^{ης} Ιανουαρίου 1945 (βλ. επόμενη παράγραφο), το μοναδικό άρθρο του στον *Ριζοσπάστη* στην περίοδο των Δεκεμβριανών, με το οποίο θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι προσπαθεί να εμψυχώσει από την μία τον ΕΛΑΣ Αθηνών - Πειραιώς -ως κομματικός καθοδηγητής του ΑΣΣ του ΕΛΑΣ- και από την άλλη τον λαό των Αθηνών -ως γραμματέας της ΚΟΑ- μετά από μια απόφαση συνέχισης του αγώνα, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η συνεδρίαση του ΠΓ στην Χασιά έγινε στις 2/1/1945, την προηγούμενη δηλαδή του άρθρου του Μπαρτζιώτα.

¹⁰⁹⁵ Ενδεικτικά: *Ριζοσπάστης*, 31/12/1945, «Η Αθήνα συνεχίζει την μάχη της λευτεριάς. Έλληνες στα όπλα!».

Ακόμα και στις 3 Ιανουαρίου, με την συμπλήρωση ενός μηνός από την έναρξη των Δεκεμβριανών, ο Μπαρτζιώτας σε άρθρο του διαμηνύει πως η Αθήνα και ο Πειραιάς πρέπει να γίνουν απόρθητα φρούρια και να κρατηθούν οι θέσεις του ΕΛΑΣ μέχρι να γίνει *«η γενική εξόρμηση για την ολοκληρωτική απελευθέρωση της Αθήνας και του Πειραιά»*. Ο Μπαρτζιώτας καταλήγει τονίζοντας πως ο εχθρός, που πίστευε ότι θα εκδίωκε τον ΕΛΑΣ από την Αθήνα μέσα σε 24 ώρες όταν ξέσπασε η σύγκρουση, θα διαψευσθεί για άλλη μια φορά και καταγγέλλει ότι οι συκοφαντίες για επερχόμενη ήττα του ΕΛΑΣ αποσκοπούν στην διάβρωση του ηθικού του λαού και στην δημιουργία πανικού στις τάξεις του ΕΛΑΣ¹⁰⁹⁶.

Για την απόφαση συνέχισης της μάχης της Αθήνας την στιγμή που η επερχόμενη ήττα του ΕΛΑΣ είναι προφανής έχει εκ των υστέρων ασκηθεί έντονη κριτική από τα ίδια τα στελέχη που πήραν την απόφαση.

Ο Σιάντος στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ παραδέχεται την προσωπική ευθύνη που φέρει για υποτίμηση των δυνάμεων του εχθρού και υπερεκτίμηση των δυνάμεων του ΕΛΑΣ επισημαίνοντας ότι μπροστά στην ελπίδα ότι θα έφτανε ενίσχυση δεν προέβλεψε *«ως που μπορούν να φτάσουν τα ανθρώπινα όρια»*¹⁰⁹⁷. Και ο Ιωαννίδης σημείωσε την έλλειψη σαφούς αντίληψης της ηγεσίας του ΚΚΕ για την στρατιωτική κατάσταση και επεσήμανε πως στην Χασιά το ΠΓ αποφάσισε την συνέχιση του αγώνα ενώ ο ΕΛΑΣ συμπτυσσόταν και οι μαχητές του είχαν εξαντλήσει τα όρια της αντοχής τους, καταλογίζοντας έτσι *«πολιτική μυωπία»* στο ΠΓ¹⁰⁹⁸.

Στην ίδια ολομέλεια και η Χρύσα Χατζηβασιλείου επεσήμανε πως στην συνεδρίαση του ΠΓ στην Χασιά η οποία πραγματοποιήθηκε *«κάτω από αδιάκοπο βομβαρδισμό με βαριά πυροβόλα της Αθήνας»* αποφασίστηκε η συνέχιση της μάχης χωρίς να γίνει καμία συζήτηση για τους τελευταίους όρους του Scobie. Υπογραμμίζει δε ότι μέλη του ΠΓ στις μεταξύ τους συνομιλίες εξέφραζαν την άποψη ότι οι αποφάσεις της ηγεσίας δεν ήταν προς την σωστή κατεύθυνση, χωρίς όμως να θέτουν το θέμα ανοιχτά σε καμία επίσημη συνεδρίαση και παραδέχεται ότι η ίδια στην συνεδρίαση

¹⁰⁹⁶ Ριζοσπάστης, 3/1/45, «Ακλόνητοι ως την νίκη. Ένας μήνα δόξας και ηρωισμού».

¹⁰⁹⁷ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., τ. Ε', Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Έκθεση δράσης του Γ. Σιάντου, σ. 426.

¹⁰⁹⁸ Ομιλία του Γ. Ιωαννίδη στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (από τα πρακτικά της 11^{ης} Ολομέλειας), Ιωαννίδης, ό.π., σ. 487-488.

στην Χασιά ενώ θεώρησε λανθασμένη την απόφαση συνέχισης της μάχης δεν μίλησε αποφασιστικά υπέρ του τερματισμού της σύγκρουσης¹⁰⁹⁹.

Ο Ρούσος που κατηγορεί τον Σιάντο ότι δρούσε και αποφάσιζε βολонταριστικά, σημειώνει πως η συνεδρίαση του ΠΓ εξέφρασε το γενικό πνεύμα της αντίστασης στην Ελλάδα περισσότερο συναισθηματικά παρά στρατιωτικά, αφού δύο μέρες μετά η ΚΕ του ΕΛΑΣ αναγκάστηκε να διατάξει αποχώρηση¹¹⁰⁰.

Ωστόσο ο Σιάντος από τις 31 Δεκεμβρίου υπογραμμίζοντας πως «*διά την επιτυχή έκβαση σκληρού μακροχρόνιου αγώνα ανεξαρτησίας, λαϊκής κυριαρχίας τεράστια σημασία έχει η ευχέρεια κίνησης εις μετόπισθεν*», ειδοποιεί τις οργανώσεις να φροντίσουν για την αποκατάσταση των συγκοινωνιών με την επισκευή των οδών και των κατεστραμμένων τεχνικών έργων, να τεθούν σε κίνηση όλα τα ιδιωτικά και δημόσια μεταφορικά μέσα και σημειώνει πως πρέπει να καταστραφούν οι μεγάλες γέφυρες και να δημιουργηθούν παρακαμπτήριες διαβάσεις¹¹⁰¹, διαβλέποντας προφανώς ότι ο ΕΛΑΣ θα αναγκαστεί σύντομα να οπισθοχωρήσει και ότι πιθανώς θα τον ακολουθήσουν οι Βρετανοί εκτός Αθηνών.

Οπότε θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως το ΠΓ αποφάσισε την συνέχιση της σύγκρουσης μέχρι να εξαντληθούν τα περιθώρια των πολιτικών διαπραγματεύσεων για την κατάπαυση του εχθροπραξιών αφού και την 3^η Ιανουαρίου η ΚΕ του ΕΑΜ σε νέο υπόμνημά της προς τον Δαμασκηνό, ως αποκλειστικού αρμοδίου ως Ανωτάτου Άρχοντος, κάνει έκκληση να κληθεί αντιπροσωπεία του ΕΑΜ ώστε να εξευρεθεί λύση τερματισμού του «*αιματηρού αυτού πολέμου*» και συμπληρώνει: «*Μακαριώτατε, σ' αυτή τη δραματική στιγμή της εθνικής μας Ιστορίας ο Ελληνικός Λαός θυσιάζει τα πάντα για την εξασφάλιση της ανεξαρτησίας της Πατρίδας του και των δημοκρατικών του ελευθεριών. Έχει συνεπώς την αξίωση όπως κάθε πατριώτης και πιο πολύ κάθε*

¹⁰⁹⁹ Απόσπασμα εγγράφου σημειώματος της Χρύσας Χατζηβασιλείου προς το προεδρείο της 11^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, Χατζής, *ό.π.*, σ. 340.

¹¹⁰⁰ Ρούσος, *ό.π.*, σ. 371- 372. Ωστόσο, ο Μακρίδης, σφοδρός πολέμιος του Σιάντου, υποστήριξε το 1946 ότι η ΚΕ του ΕΛΑΣ παρέτεινε τον αγώνα τριβής «*μετά την αποφασιστικώς δυσμενή δια τον ΕΛΑΣ κρίση του εν Αττική αγώνος*» (20 Δεκεμβρίου) με σκοπό να καταστήσει τα ηττημένα τμήματα του ΕΛΑΣ ανίκανα να επαναλάβουν οποιονδήποτε αγώνα στις εκτός Αττικής ορεινές περιοχές, αφού όπως σημειώνει τα τμήματα του ΕΛΑΣ που είχαν μπει στην μάχη της Αθήνας «*είχον εξαντληθή και εξασθλιωθή εις σημείον υπερβαίνον παν όριον ανθρώπινης αντοχής*», Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, *ό.π.*, σ. 229-230.

¹¹⁰¹ Σιάντος προς οργανώσεις 31/12/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/279, ΑΣΚΙ. Το ίδιο επαναλαμβάνει και στις 3 Δεκεμβρίου, στο ίδιο, Φ=7/32/285.

πολιτικός, αναλάβει πλήρης τις ευθύνες του και επιτελέσει το καθήκον του απέναντι στο Έθνος και στο μέλλον της Πατρίδας»¹¹⁰².

Ωστόσο, όπως σημειώσαμε και πιο πάνω την 3^η Ιανουαρίου τα βρετανικά και κυβερνητικά στρατεύματα εξαπολύουν γενική επίθεση κατά των θέσεων του ΕΛΑΣ¹¹⁰³. Η διοίκηση του ΑΣΣ αναφέρει στην ΚΕ του ΕΛΑΣ την ίδια μέρα ότι «ο εχθρός έδειξε σήμερα μεγαλύτερη δραστηριότητα των άλλων ημερών, η οποία συνδυαζόμενη και με την υπερκόπωση των μαχητών μας, επιφέρει ταχύτερα αποτελέσματα. Η διαταχθείσα επιχείρηση, οιαδήποτε αποτελέσματα και αν φέρει, δεν γνωρίζομεν αν θα εμποδίσει τον εχθρόν να συνεχίσει αύριο εντονότερη την προσπάθειά του...»¹¹⁰⁴.

Ο Σιάντος ενημερώνει τις οργανώσεις πως η σφοδρή επίθεση των Βρετανών συνεχίζεται σε όλο το μέτωπο Αθηνών - Πειραιώς με τον βομβαρδισμό των θέσεων του ΕΛΑΣ και σημειώνει «τμήματά μας μετά λαού παρ' όλην εξάντησιν και τρομεράς θυσίας υπερασπίζουν έδαφος σπιθαμήν προς σπιθαμήν»¹¹⁰⁵. Να σημειωθεί ότι ο ΕΛΑΣ για κάθε δρόμο που αναγκαζόταν να παραδώσει είχε κατά μέσο όρο απώλειες 30 νεκρούς και 23 τραυματίες¹¹⁰⁶.

Ενδεικτική της κατάστασης που έχει δημιουργηθεί είναι η «Έκθεσις επί της εξελίξεως της στρατιωτικής καταστάσεως» της XIII^{ης} Μεραρχίας του ΕΛΑΣ της 3^{ης} Ιανουαρίου 1945 προς την ΚΕ του ΕΛΑΣ, η οποία σημειώνει πως μετά από αγώνα 26 ημερών προκύπτει το ενδεχόμενο κύκλωσης της Μεραρχίας στον Πειραιά¹¹⁰⁷ «1. Διότι η μεραρχία εξήντησε όλες τας εφεδρείας της. 2. Διότι μετά 25ήμερον συνεχή αγώνα υπό δυσμενείς συνθήκες δεν έχομεν την ευχέρειαν να αντικαταστήσωμεν τα τμήματά εξ άλλου τομέως, διότι θα μείνη ούτος ακάλυπτος, τα δε τμήματά μας μαχόμενα συνεχώς σχεδόν επί ένα μήνα άνευ αντικαταστάσεως ευρίσκονται εις τοιούτον βαθμόν αντοχής ώστε να μην δυνάμεθα να υπολογίζωμεν επί πολύ. 3. Διότι τα διατιθεμένα παρ' ημίν

¹¹⁰² Ριζοσπάστης, 4/1/1945, «Το ΕΑΜ ζήτησε να συζητήσει με τον Αντιβασιλέα για να σταματήσει η εθνοκτόνος επίθεση του Σκόμπυ».

¹¹⁰³ Βλ. και «Ανακοινωθέν του στρατηγού κ. Σκόμπυ» της 3^{ης} Ιανουαρίου, *Ελλάς, ό.π.*, 4/1/1945, σ. 352.

¹¹⁰⁴ Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 278.

¹¹⁰⁵ Σιάντος προς οργανώσεις 3/1/1945, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/285, ΑΣΚΙ.

¹¹⁰⁶ Λευτέρης Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*, μτφ. Ελένη Δελιβάνη, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2007, [1^η εκδ. Dryden Press, Hinsdale, Illinois, 1958] σ. 1533.

¹¹⁰⁷ Η συγκεκριμένη Μεραρχία που έφτασε στην Χασιά την 8^η Δεκεμβρίου είχε την έδρα της στον Πειραιά. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Κωτσάκης, η έκθεση της διοίκησης της Μεραρχίας είναι ενδεικτική και της κατάστασης που επικρατούσε στην Αθήνα, Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 273.

μέσα δεν δύνανται να αντιμετωπίσουν την επίμονον εχθρικήν προέλασιν. 4. Διότι τα πυρομαχικά μας ελαττούνται βαθμηδόν και αντιπετωπίζομεν έλλειψιν βαρέων τοιούτων, ιδία όλμων. 5. Διότι αι απώλειαι μας ανέρχονται εις 35-40%, χωρίς να αναπληρούνται, ει μη κατ' ελάχιστον ποσοστόν. 6. Διότι ο εχθρός αυξάνεται βαθμηδόν και εις άνδρας δι' αποβιβάσεων και επιστρατεύσεως και εις υλικά και μέσα υπέρτερα. 7. Διότι ενώ κατ' αρχάς παρετηρείτο κάποια επιφυλακτικότης του εχθρού, σήμερα εις τας προπαρασκευάς των επιθέσεων του ισοπεδώνει τα πάντα με κάθε μηχανήμα και μέσον και αφθονίαν υλικών πυροβολικού. 8. Διότι απέλειπε και το τελευταίον μέσον των νυκτερινών μετακινήσεων των τμημάτων μας και μεταφορών μας, λόγω καταγιστικής παρενοχλητικής βολής όλων των της Αθήνας και Πειραιά αγωγών οδών καθ' όλην την διάρκειαν της νύκτας. 9. Διότι ο εχθρός καταλαμβάνει έδαφος, οχυρώνεται εις το μέτωπον του Πειραιά και των Αθηνών με συρματοπλέγματα, νάρκας, έργα αντοχής και με βαρέα μηχανήματα και ούτω και η νυκτερινή αντεπίθεσις, δι' ημάς, δι' ανακατάληψιν των εκάστοτε απολεσθεισών τοποθεσιών καθίσταται προβληματική. Τέλος είναι φανερόν ότι δεν μαχόμεθα πλέον με την Αντίδραση αλλά με της Άγγλους, τα στρατεύματά τους και τα παντός είδους και πάσης ισχύος μέσα των. Εις ελάχιστας περιπτώσεις τμήματά μας γενικώς συνηντήθησαν με χίτας ή άλλους αντιδραστικούς και τους οποίους ετρέψαμεν εις φυγήν. Πολεμώμεν με τον Αγγλικό Στρατό, όστις συνεχώς αποβιβάζει τμήματα και μηχανήματα εις τον Πειραιά. Διαθέτει στόλον, εκατοντάδες ταγκς, εκατοντάδες τεθωρακισμένα και μη αυτοκίνητα, πολλά αεροπλάνα, αφθονίαν ελαφρών και βαρέων μηχανημάτων πυρός με απειρίαν πυρομαχικών και πολλές χιλιάδας ανδρών. Επιπροσθέτως είναι οχυρωμένος εις ιερούς χώρους και εις κέντρα όπου κατοικούν άνθρωποι μας, τους οποίους ενώ εμείς υπολογίζουμε και σεβόμεθα, ο εχθρός δεν υπολογίζει. Είναι πρόδηλον ότι ο αγών μας κατέστη άνισος. Αι δυνάμεις μας ως έμψυχον και άψυχον υλικόν φθίνουν αναντικατάσταται, εν αντιθέσει με τις εχθρικές αι οποίαι αυξάνουν. Είμεθα υποχρεωμένοι να ομολογήσωμεν ότι, προ τοιαύτης εχθρικής υπεροχής των μέσων, αι ηθικαί μας δυνάμεις δεν είναι δυνατόν μόναι να αντιπαραβληθούν εις το πεδión της μάχης. Η επιμονή μας εις την στρατιωτικήν νίκην επιφέρει δύο ζημίας: α. Θυσίαν αίματος η οποίαν με τον χρόνον πολλαπλασιάζεται δυσαναλόγως. β. Επιμήκυνσιν των δεινών του αμάχου πληθυσμού διά τα οποία, ενώ ημείς πονούμε, αυτοί είναι εκδικητικοί και ανάλητοι»¹¹⁰⁸.

¹¹⁰⁸ «Εκθεσις επί της εξέλιξεως της στρατιωτικής καταστάσεως», 3/1/1945, υπογραφή Ματσούκας, (στρατιωτικός διοικητής XIII^{ης} Μεραρχίας του ΕΛΑΣ), Κωτσάκης, ό.π., σ. 279-281.

Η ΚΕ του ΕΛΑΣ την 3^η Ιανουαρίου αποφασίζει την σύμπτυξη του ΕΛΑΣ για την νύχτα της 5^{ης} προς 6^η Ιανουαρίου. Ύστερα όμως από νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε στις 4 Ιανουαρίου, όπως αναφέρεται στην έκθεση του Σιάντου, η ΚΕ διέταξε η σύμπτυξη να εκτελεστεί μία μέρα νωρίτερα, την νύχτα της 4^{ης} προς 5^η Ιανουαρίου¹¹⁰⁹. Όπως σημειώνεται στην έκθεση, στις 4 Ιανουαρίου η ήττα ήταν οριστική και η ηγεσία μπορούσε είτε να αφήσει τον ΕΛΑΣ να κλειστεί στην Αθήνα και να εξακολουθήσει ως τα έσχατα, κάτι που δεν θα διαρκούσε πολλές ημέρες καθώς οι Βρετανοί διέθεταν τόσα μέσα που θα εκκαθάριζαν ταυτόχρονα πολλά σημεία της πόλης με αποτέλεσμα να εξουδετερωθούν και οι μαχητές του ΕΛΑΣ και ο άμαχος πληθυσμός ή να απαγκιστρωθεί και να συμπυχθεί εκτός πόλης οπότε η δυναμικότητα των μέσων του εχθρού θα μειωνόταν αισθητά ενώ ο ΕΛΑΣ θα μπορούσε να συνεχίσει το αντάρτικο στην ύπαιθρο¹¹¹⁰.

Την νύχτα της 4^{ης} προς 5^η Ιανουαρίου 1945 ο ΕΛΑΣ αποχωρεί από την Αθήνα.

Ο Σιάντος σημειώνει «*Η επιχείρηση της σύμπτυξης ήταν η πιο δύσκολη. Γιατί ενώ ο εχθρός δρούσε με άφθονα μηχανοκίνητα σαν τανάλια στα δύο πλευρά της παράταξης του ΕΛΑΣ (Καλογριέζα και Περιστερί) το μέτωπο μέσα στην πόλη έφθανε σχεδόν μέχρι την Ομόνοια. Αν την νύχτα 4 προς 5 Ιανουαρίου ο εχθρός αντιλαμβανόταν την σύμπτυξη και ενεργούσε δραστήρια, η επιχείρηση του ΕΛΑΣ, η τελευταία στην πόλη, θα μετατρεπόταν σε σφαγή*»¹¹¹¹. Επισημαίνει δε πως η σύμπτυξη δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί τις πρωινές ώρες καθώς υπήρχε ο κίνδυνος βομβαρδισμού του ΕΛΑΣ από την βρετανική αεροπορία¹¹¹².

Ωστόσο τα τμήματα του ΕΛΑΣ αντί να συμπυχθούν με κατεύθυνση συγκλίνουσα προς το ΑΣΣ συμπύχθηκαν με κατεύθυνση αποκλίνουσα, η ΙΙ^η Μεραρχία προς την Πεντέλη και ΧΙΙΙ^η προς το Αιγάλεω¹¹¹³ αλλά παρ' όλα αυτά η σύγκλιση

¹¹⁰⁹ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 57-58. Ο Κωτσάκης αναφέρει πως «*η νυχτερινή επιχείρηση (3^{ης} προς 4^η Ιανουαρίου) για την ανακατάληψη του χώρου του Ανεξάρτητου Αποσπάσματος Ψυχικό - Τουρκοβούνια - Γηροκομείο - Στρατιωτικό Νοσοκομείο - Προσφυγικές Πολυκατοικίες - Φυλακές Αβέρωφ δεν πέτυχε*», Κωτσάκης, ό.π., σ. 283. Και ο Κεπέσης σημειώνει πως στις 4 Ιανουαρίου στον Πειραιά ήταν κυκλωμένοι από παντού, Κεπέσης, ό.π., σ. 337. Στην έκθεση του Σιάντου σημειώνεται πως στις 3 Ιανουαρίου το κέντρο του ΑΣΣ κάμφθηκε και υποχώρησε όπως και άλλα τμήματα του ΕΛΑΣ. Συμπληρώνει πως η διοίκηση του ΑΣΣ (Κωτσάκης, Πυρίοχος) διαβίβαζε την κατάσταση «*χωρίς να προτείνει την αναπόφευκτη λύση της σύμπτυξης εμμένοντας στην διαταγή της διεκδίκησης της πόλης από σπίτι σε σπίτι*», Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 83.

¹¹¹⁰ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 63-64.

¹¹¹¹ Ο.π., σ. 64.

¹¹¹² Ο.π., σ. 84.

¹¹¹³ Ο.π., σ. 65.

πραγματοποιήθηκε εγκαίρως και κανονικά χωρίς να την αντιληφθούν οι βρετανικές δυνάμεις παρά μόνο το πρωί της επομένης, 5^{ης} Ιανουαρίου, οπότε σχεδόν όλα τα τμήματα του ΕΛΑΣ είχαν καταλάβει τις καθορισθείσες θέσεις τους¹¹¹⁴. Το πρωί της 5^{ης} Ιανουαρίου ο ΕΛΑΣ κατείχε την γραμμή Μετόχι - Άγιος Γεώργιος (Λιοσίων) - Βαρυμπόμπη - Λιόπεσι (Παιανία) - Τατόι (Δεκέλεια)¹¹¹⁵.

Ωστόσο η αποχώρηση μεγάλου μέρους του λαού Αθηνών - Πειραιώς μαζί με τον ΕΛΑΣ, εξαιτίας του φόβου αντιποίνων, ενέτεινε την ήδη δύσκολη επιχείρηση σύμπτυξης του ΕΛΑΣ, δημιουργώντας σε κάποιες περιπτώσεις φαινόμενα πανικού¹¹¹⁶. Ο Μπαρτζιώτας υποστηρίζει ότι προς Τατόι ξεκίνησαν να φύγουν 150.000-200.000 κομμουνιστές και ΕΑΜίτες ενώ σημειώνει πως άλλη μια τεράστια φάλαγγα έφυγε και προς Ελευσίνα. Ωστόσο με την αποστολή συνδέσμων ενθάρρυναν το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου να επιστρέψει στην Αθήνα, με αποτέλεσμα να φύγουν οι ΕΛΑΣίτες και περίπου 50.000 λαού. Σημειώνει δε ότι ένας από τους λόγους της μαζικής εξόδου του λαού της πρωτεύουσας ήταν η αποχώρηση και των τελευταίων κομματικών δυνάμεων της Επιτροπής Πόλης της ΚΟΑ μαζί με τον ΕΛΑΣ, με αποτέλεσμα ο λαός να μην έχει καμία καθοδήγηση, κίνηση για την οποία παίρνει προσωπική ευθύνη¹¹¹⁷.

¹¹¹⁴ Ο.π., σ. 84, Έκθεση της XIII^{ης} Μεραρχίας του ΕΛΑΣ, στο ίδιο, σ. 113, Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 283-284 (βλ. και «Διαταγή επιχειρήσεων» 6/1/1945, σ. 288 και «Προς Κεντρικήν» 5/1/45, σ. 294), Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 398, Κεπέσης, *ό.π.*, σ. 343-344.

¹¹¹⁵ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, *ό.π.*, σ. 58.

¹¹¹⁶ Ο Κωτσάκης γράφει: «Κοντά ξημερώματα φθάσαμε στο Μενίδι. Εκεί φρακάρουμε, οι δρόμοι είχαν κλείσει... Μπλεχτήκαμε με τις Μονάδες και τις πολιτικές οργανώσεις, που έφευγαν από την Αθήνα ακολουθώντας τον ΕΛΑΣ... δημιουργείται σύγχυση λόγω της ταυτόχρονης σύμπτυξης μαζί με τον στρατό και άοπλων πολιτών και κομματικών οργανώσεων... Η II^η Μεραρχία παραπονιέται που μπλέκονται στα τμήματά της και δυσκολεύουν τις κινήσεις της», Κωτσάκης, *ό.π.*, βλ. και Κεπέσης, *ό.π.*, σ. 343. Ο Ρούσος σημειώνει ότι εκτός από κάποια αναπόφευκτα σημάδια φυγής, η αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα διεξήχθη κατά γενικό τρόπο κανονικά, Ρούσος, *ό.π.*, σ. 374. Ωστόσο αναφέρει πως από τις 2 Ιανουαρίου ατέλειωτες φάλαγγες πολιτών έφευγαν από την Αθήνα κάτι που αύξανε τις δυσκολίες του πολέμου, στο ίδιο, σ. 372, ενώ ο Ιωαννίδης κάνει λόγο για μπουλούκια κόσμου που έφευγε από την Αθήνα μαζί με στρατιώτες, ήδη από τις 2 Ιανουαρίου, ημέρα συνεδρίασης του ΠΓ, Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 363-365.

¹¹¹⁷ Ωστόσο ο Μπαρτζιώτας προσθέτει πως λόγω των υποσχέσεων του Σιάντου ότι θα επιστρέψουν σύντομα στην Αθήνα, επέτρεψε και τις τελευταίες οργανώσεις του κόμματος να αποχωρήσουν μαζί με τον ΕΛΑΣ, Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 399. Στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ τόσο ο Ιωαννίδης όσο και ο Σιάντος θα αποδώσουν ευθύνες στην καθοδήγηση της ΚΟΑ -δηλαδή στον Μπαρτζιώτα- που δεν άφησε ένα τμήμα της ΚΟΑ στην Αθήνα, με αποτέλεσμα ο λαός να μην ενημερώνεται, να μην πληροφορείται την γραμμή του κόμματος και να μην μπορεί να απαντήσει στις συκοφαντίες και την δημαγωγία της αντίδρασης. Ομιλία του Γ. Ιωαννίδη στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (από τα πρακτικά της 11^{ης} Ολομέλειας), Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 488, ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, *ό.π.*, Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Έκθεση δράσης του Γ. Σιάντου, σ. 426, βλ. και Βαφειάδης, *ό.π.*, σ. 59. Την 4^η Ιανουαρίου 1945 σταματά και η έκδοση του *Ριζοσπάστη*, ο οποίος θα επανακυκλοφορήσει μετά τις 20 Ιανουαρίου, οπότε και επιστρέφουν στην Αθήνα κομματικά και στρατιωτικά στελέχη.

Στις 5 Ιανουαρίου στο ανακοινωθέν της ΚΕ του ΕΛΑΣ η ΚΕ σχετικά με την απόφαση αποχώρησης του ΕΛΑΣ από την Αθήνα αναφέρει: «Μπροστά στην θηριώδικη επιδρομική μανία του Σκόμπυ, η ΚΕ του ΕΛΑΣ για να γλυτώσει τους αμάχους από τον βέβαιο θάνατο των βομβών και των μυδραλλιοβόλων, για να περισώσει την Αθήνα και τον Πειραιά από οριστική καταστροφή, αποφάσισε και διέταξε την σύμπτυξη των ηρωικών υπερασπιστών της πρωτεύουσας και του Πειραιά. Η σύμπτυξη αυτή δεν είναι νίκη του Σκόμπυ. Είναι κάτι χειρότερο από μια πύρρειο νίκη. Είναι ανεξίτηλο στίγμα και μια αιώνια καταισχύνη, γιατί μόνο ο Σκόμπυ χρησιμοποίησε τον ιερό βράχο της Ακρόπολης σαν ασπίδα ενός εξοντωτικού πολέμου». Η ΚΕ του ΕΛΑΣ καλεί τους πολίτες στα όπλα καθώς ο αγώνας συνεχίζεται και «θα διεξαχθεί με ακόμα μεγαλύτερο πάθος... για την συντριβή του ελληνικού φασισμού, για την λευτεριά, για την δημοκρατία, για την ανεξαρτησία της χώρας, για τον πολιτισμό και το μέλλον της Ελλάδας»¹¹¹⁸.

Εν τω μεταξύ, το μεσημέρι της 5^{ης} Ιανουαρίου εμφανίζονται αιφνιδιαστικά στην Μάνδρα Αττικής βρετανικά άρματα μάχης με αποτέλεσμα την σύγχυση στην διάταξη των τμημάτων του ΕΛΑΣ που βρίσκονταν εκεί για επιτήρηση η οποία αποκαταστάθηκε κατά την διάρκεια της νύχτας με διάταξη σε βάθος από τα υψώματα βορείως της Μάνδρας μέχρι την Κάζα¹¹¹⁹.

Παρά την πίεση που άσκησαν οι Βρετανοί στις 6 και 7 Ιανουαρίου δεν κατόρθωσαν να σπάσουν την άμυνα του ΕΛΑΣ στην Κάζα. Ωστόσο η επίθεση τους με τανκς, αεροπορία και πεζικό υποστηριζόμενο από πυροβολικό και όλμους από το βράδυ της 7^{ης} Ιανουαρίου είχε ως αποτέλεσμα την κατάληψη του στενωπού της Κάζας και του αυχένα Κιθαιρώνος, με αποτέλεσμα τα ξημερώματα της 8^{ης} Ιανουαρίου να διαταχθεί η περαιτέρω σύμπτυξη των τμημάτων του ΕΛΑΣ¹¹²⁰, καθιστώντας σαφές ότι οι Βρετανοί δεν θα σταματούσαν στην κατάληψη της Αττικής αλλά θα προχωρούσαν προς Θήβα¹¹²¹.

¹¹¹⁸ Κωτσάκης, ό.π., «Ανακοινωθέν της ΚΕ του ΕΛΑΣ», 5/1/45, σ. 286-287.

¹¹¹⁹ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 84.

¹¹²⁰ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 67-68, 85, Έκθεση της XIII^{ης} Μεραρχίας του ΕΛΑΣ, στο ίδιο σ. 115-116, Κωτσάκης, ό.π., σ. 291-296, Ρούσος, ό.π., σ. 374, Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, ό.π., σ. 241. Ωστόσο ο Κεπέσης θεωρεί πως η διαταγή σύμπτυξης δόθηκε πρόωρα καθώς η Μεραρχία μπορούσε να αντέξει, Κεπέσης, ό.π., σ. 346-351.

¹¹²¹ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 68. Να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Μακρίδη, πριν την σύμπτυξη του ΕΛΑΣ στην Κάζα, σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε στις 6/1/45 (μετά από μια συνεδρίαση της ΚΕ του ΚΚΕ) στην οποία παρευρίσκοντο οι Σιάντος, Μάντακας, Χατζημιχάλης, Βελουχιώτης, Τσαμάκος, Λευτεριάς (πιθανώς ο Παπαθανασίου) και ο ίδιος, οι

Ο Σιάντος ειδοποιεί τις οργανώσεις ότι οι Βρετανοί ύστερα από διήμερη μάχη κατόρθωσαν να φθάσουν στην Θήβα και πως πιθανώς η πρόθεσή τους είναι να γίνουν κύριοι των βασικών οδικών αρτηριών και των σοβαρών αστικών κέντρων, σημειώνοντας ότι στις εκκαθαριζόμενες από τους Βρετανούς θέσεις του ΕΛΑΣ εγκαθίστανται «*ένοπλες ορδές φασιστικής κυβέρνησης Πλαστήρα*»¹¹²².

Έτσι η ΚΕ δίνει διαταγή στα τμήματα του ΕΛΑΣ να αποχωρήσουν από τις κεντρικές οδικές αρτηρίες καθώς η υπεροχή των μηχανοκίνητων των Βρετανών σε σχέση με τις ελαφρές δυνάμεις του ΕΛΑΣ ήταν συντριπτική. Στις 9 Ιανουαρίου βρετανικά τανκς από την Θήβα μπαίνουν στην Λειβαδιά από όπου ένα κατευθύνεται προς Λαμία και άλλο προς Αράχοβα για να επιστρέψουν αργότερα όλα μαζί στην Θήβα. Την επομένη, η ΚΕ του ΕΛΑΣ αποφασίζει να αποσύρει τις δυνάμεις του ΑΣΣ του ΕΛΑΣ από την Λοκρίδα -τις οποίες μεταφέρει στην περιοχή Γιαννιτσού - Ρεντίνα (βορειοδυτικά της Λαμίας) για ανασυγκρότηση- ενώ στην Λοκρίδα αφήνει δύο συντάγματα του ΕΛΑΣ (το 30^ο και 54^ο) τα οποία θα απέκοπταν τυχόν κίνηση των Βρετανών να κατευθυνθούν βορειότερα¹¹²³. Να σημειωθεί ότι σε όλη την διάρκεια της υποχώρησης του ΕΛΑΣ η βρετανική αεροπορία βομβάρδιζε τον ΕΛΑΣ και συνεπώς και τους αμάχους οι οποίοι τον ακολούθησαν στην έξοδό του από την Αθήνα¹¹²⁴.

Την εκκένωση της Αττικής από τον ΕΛΑΣ ο αστικός τύπος θα χαρακτηρίσει σαν δεύτερη απελευθέρωση μετά από εκείνη από τους Γερμανούς, εξομοιώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τους ΕΛΑΣίτες με τους Ναζί κατακτητές.

Μακρίδης και Βελουχιώτης υποστήριζαν πως πρέπει να ενισχυθούν οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ που βρίσκονταν στην Κάζα και όχι στο Μπογιάτι (Άγιος Στέφανος - Άνοιξη) καθώς οι δυο τους θεωρούσαν ότι οι Βρετανοί θα προσπαθούσαν να οδεύσουν βορείως μέσω Κάζας αποκόποντας παράλληλα και το ΑΣΣ και την ΙΙ^η Μεραρχία του ΕΛΑΣ που προσανατολιζόνταν στο Μπογιάτι. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Μακρίδη, ο ίδιος και ο Βελουχιώτης δεν εισακούστηκαν, ενώ όπως σημειώνει έγινε αισθητή η ενόχληση της καθοδήγησης του ΚΚΕ για την άφιξη τους στην Θήβα με δική τους πρωτοβουλία που στόχο είχε να βοηθήσει την κατάσταση, Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, *ό.π.*, σ. 238-239. Και ο Βαφειάδης υποστηρίζει ότι η άφιξη των Βελουχιώτη και Μακρίδη στην Θήβα, που θα βοηθούσε την κατάσταση, δυσανασχέτησε την ηγεσία του ΚΚΕ, Βαφειάδης, *ό.π.*, σ. 58. Ο Χατζής, αντιθέτως, αναφέρει ότι οι Βελουχιώτης και Μακρίδης κλήθηκαν στην Θήβα, Χατζής, *ό.π.*, σ. 355 ενώ ο Ιωαννίδης σημειώνει πως χάρις την παρουσία του Βελουχιώτη έγινε δυνατή η συγκράτηση των στρατιωτών του ΕΛΑΣ στην Θήβα με αποτέλεσμα να μην τους προλάβουν οι Βρετανοί, Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 363-365.

¹¹²² Σιάντος προς οργανώσεις 8/1/1945, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/291, ΑΣΚΙ.

¹¹²³ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, *ό.π.*, 67-69. Παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες των Βρετανών να σπάσουν την άμυνα του ΕΛΑΣ στην Λοκρίδα δεν θα τα καταφέρουν και η περιοχή της Λοκρίδας και βορείως αυτής θα παραμείνει στην κυριαρχία του ΕΛΑΣ, βλ. Κεφάλαιο 14^ο.

¹¹²⁴ Κεπέσης, *ό.π.*, σ. 355, Χατζής, *ό.π.*, σ. 354, 362.

Η *Ελλάς* αναφέρει πως επήλθε πλήρης απελευθέρωση της πρωτεύουσας, χαρακτηρίζοντας την ήττα του ΕΛΑΣ συντριπτική¹¹²⁵. Σχολιάζει δε πως ο ΕΛΑΣ υπέστη πανωλεθρία από τα βρετανικά στρατεύματα¹¹²⁶ ενώ ακόμα και κατά τις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή ανακωχής θα υπογραμμίσει πως «*οι ΕΛΑΣίται υποχωρούν ατάκτως*»¹¹²⁷ και πως ο ΕΛΑΣ βρίσκεται σε πανικό¹¹²⁸. Και μετά την υπογραφή της ανακωχής θα επισημαίνει ότι ο ΕΛΑΣ αποσυντίθεται¹¹²⁹ ενώ θα φτάσει μέχρι του σημείου να ανακοινώνει πως δεν υπάρχει πλέον στρατός του ΕΛΑΣ¹¹³⁰ τονίζοντας πως οι ΕΛΑΣίτες αναγκάστηκαν να τραπούν σε φυγή καθώς δεν είχαν κανένα λαϊκό έρεισμα¹¹³¹.

Και η *Ανεξαρτησία* υπογραμμίζει πως ο λαός της Αθήνας είναι και πάλι ελεύθερος και εκφράζει αισιοδοξία για την εξέλιξη της κατάστασης. Επισημαίνει μάλιστα πως αυτήν την φορά η επίλυση της ελληνικής κρίσης θα είναι «*οριστική και τελειωτική*»¹¹³², και τονίζει πως ο εθνικός στρατός θα εκκαθαρίσει όλες περιοχές της χώρας από τον ΕΛΑΣ, αρχίζοντας από τις παράλιες πόλεις όπου είναι πιο εύκολο και σταδιακά θα εισέρχεται στις επαρχίες¹¹³³.

Η *Ελευθερία* σημειώνει πως η «Νίκη των Αθηνών», η οποία επετεύχθη χάρις στην δημοκρατική ιδεολογία που καθοδηγεί τις βρετανικές δυνάμεις και στην προσήλωση του ελληνικού λαού στην ιδέα της Ελλάδας, της Ελευθερίας και της Δημοκρατίας, αποτελεί θεμέλιο για την περαιτέρω εκκαθάριση της κατάστασης την οποία εξισώνει με την «*προσεχή λύτρωση της υπολοίπου Ελλάδος*» από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, προφανώς, και την οποία χαρακτηρίζει αναγκαία προκειμένου να «*κερδηθεί η εσωτερική ειρήνη*»¹¹³⁴.

Στο ίδιο πλαίσιο με τον αστικό τύπο κινείται και ο *Δαμασκηνός*, ο οποίος θα τονίσει ότι η είδηση της εκκένωσης της Αττικής από τον ΕΛΑΣ προκαλεί βαθειά ανακούφιση

¹¹²⁵ *Ελλάς*, ό.π., 6/1/1945, «Κατέπαυσαν από χθες την πρωίαν αι μάχαι εις την πρωτεύουσαν. Πλήρης η συντριβή και αποσύνθεσις των Εαμοκομμουνιστών», σ. 359-360.

¹¹²⁶ *Ελλάς*, ό.π., 8/1/1945, «Οι ΕΛΑΣίται φεύγουν προς Θήβας», σ. 389.

¹¹²⁷ *Ελλάς*, ό.π., 10/1/1945, «Ανακοινωθέν του κ. Σκόμπυ», σ. 417.

¹¹²⁸ *Ελλάς*, ό.π., 11/1/1945, «Οι ΕΛΑΣίται εν πανικό», σ. 431.

¹¹²⁹ *Ελλάς*, ό.π., 12/1/1945, «Η αποσύνθεσις των ΕΛΑΣιτών εις τας Θήβας», σ. 441.

¹¹³⁰ *Ελλάς*, ό.π., 13/1/1945, «Δεν υπάρχει πλέον στρατός του ΕΛΑΣ. Αποσύνθεσις και διάλυσις», σ. 451-452.

¹¹³¹ *Ελλάς*, ό.π., 7/1/1945, «Αφού έχασαν την μάχη των Αθηνών», σ. 364-365, 8/1/1945, «Το λαϊκό έρεισμα», σ. 378-379.

¹¹³² *Ανεξαρτησία*, 7/1/1945, «Το μήνυμα της ιστορικής Αθήνας», 1^η σ.

¹¹³³ *Ανεξαρτησία*, 7/1/1945, «Η σημασία της αφίξεως του κ. Αλεξάντερ», 2^η σ.

¹¹³⁴ *Ελευθερία*, 7/1/1945, «Για να κερδηθεί η ειρήνη», 1^η σ.

για τους πολίτες της Αθήνας και του Πειραιά που μπορούν ελεύθεροι να επανέλθουν στην καθημερινότητά τους και υπογραμμίζει πως η ημέρα της αποχώρησης του ΕΛΑΣ αποτελεί «σημαντικό σταθμό» μιας άχαρης και οδυνηρής προσπάθειας αλλά είναι μεγάλης σημασίας για το έθνος και τον συμμαχικό αγώνα ενώ εκφράζει τις ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη του στον στρατηγό Scobie που το κατάφερε¹¹³⁵.

Ο Scobie με την σειρά του, στις 6 Ιανουαρίου, αποσύρει τους όρους της 12^{ης} και 16^{ης} Δεκεμβρίου που είχε θέσει στον ΕΛΑΣ για τον τερματισμό των εχθροπραξιών, υπογραμμίζοντας πως στο διάστημα αυτό έχουν μεσολαβήσει σημαντικές αλλαγές όπως ο σχηματισμός αντιβασιλείας και νέας κυβέρνησης με αντικατάσταση του Παπανδρέου, οι οποίες παραμέρισαν τους «δήθεν φόβους» του ΕΛΑΣ για την επιβολή, με την ξένη επέμβαση, της μοναρχίας και για ενδεχόμενο πραξικόπημα των αντιδραστικών δυνάμεων.

Επιπλέον, ο Scobie επεσήμανε ότι ο ΕΛΑΣ συνέλαβε σημαντικό αριθμό αιχμαλώτων από τις βρετανικές και τις ελληνικές τακτικές δυνάμεις και απήγαγε Έλληνες και Βρετανούς πολίτες. Για τους λόγους αυτούς, όπως τονίζεται στην ανακοίνωση του Βρετανού στρατηγού, οι προηγούμενοι όροι πρέπει να θεωρηθούν αποσυρθέντες αλλά μπορεί να επιτευχθεί ανακωχή που να συνάδει στην μεταβληθείσα κατάσταση, ανακωχή η οποία σε κάθε περίπτωση πρέπει να περιλαμβάνει όρους που να ρυθμίζουν το ζήτημα των αιχμαλώτων¹¹³⁶.

Την αλλαγή των όρων του Scobie για την κατάπαυση των εχθροπραξιών, η ηγεσία του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ πληροφορήθηκε κατά την άφιξη της αντιπροσωπείας της στην Αθήνα¹¹³⁷ μετά την απόφασή της να υπογράψει ανακωχή, απόφαση που έλαβε στις 8 ή 9 Ιανουαρίου του 1945 σε πολιτικοστρατιωτική σύσκεψη στην Λαμία.

Σύμφωνα με τον Κεπέση η σύσκεψη έλαβε χώρα στις 9 Ιανουαρίου και σε αυτήν μετείχαν οι Μάντακας - Χατζημιχάλης - Σιάντος (ΚΕ του ΕΛΑΣ), Σαράφης - Βελουχιώτης (ΓΣ του ΕΛΑΣ) και Πυρίοχος - Κωτσάκης - Προυκάκης (ΑΣΣ του ΕΛΑΣ)¹¹³⁸. Σε αυτήν αποφασίστηκε να υπαχθούν όλες οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ της περιοχής Στερεάς υπό την διοίκηση του ΑΣΣ (με έδρα το Πλατύστομο Λαμίας) και

¹¹³⁵ *Ελευθερία*, 7/1/1945, «Ο στρατηγός Σκόμπυ αγγέλλει την απελευθέρωσιν των Αθηνών. Η απάντησις του Μακαριωτάτου», 2^η σ.

¹¹³⁶ *Ελευθερία*, 7/1/1945, «Ο στρατηγός Σκόμπυ απέσυρε τους όρους ανακωχής προς τον ΕΛΑΣ», 2^η σ.

¹¹³⁷ *Ελλάς, ό.π.*, 11/1/1945, «Τί είπον», σ. 426.

¹¹³⁸ Σύμφωνα με τον Κωτσάκη συμμετείχαν οι Σιάντος, Μάντακας, Χατζημιχάλης, Λαγκουράνης, Σαράφης, Βελουχιώτης και Βασιλειάδης, *Κωτσάκης, ό.π.*, σ. 299.

άμεσο καθήκον την απόκρουση της προέλασης των Άγγλων προς Λαμία με παράλληλη ανασυγκρότηση όλων των μονάδων του ΕΛΑΣ¹¹³⁹. Και ο Κωτσάκης σημειώνει ότι ανατέθηκε στο ΑΣΣ η φύλαξη των διαβάσεων ώστε να αποκρουσθούν οι Άγγλοι και πως παρά την διαφωνία του ιδίου για την ορθότητα της ανάθεσης της διοίκησης του ΕΛΑΣ Στερεάς στο ΑΣΣ, τόσο ο Σιάντος όσο και ο Βελουχιώτης επέμειναν σε αυτήν την απόφαση¹¹⁴⁰.

Ο Κεπέσης επισημαίνει δε ότι από το μεσημέρι της ίδιας μέρας, λίγο πριν τελειώσει η μάχη του ΑΣΣ με τους Βρετανούς στην Χαλκίδα, οι Αθηνέλλης και Ζεύγος ειδοποιήθηκαν από την ΚΕ του ΕΛΑΣ να κατευθυνθούν προς Αθήνα για να αναλάβουν τις διαπραγματεύσεις ανακωχής με τους Βρετανούς¹¹⁴¹ -κάτι που υποστηρίζει και ο Ρούσος¹¹⁴²- ενώ η σύσκεψη, σύμφωνα με τα παραπάνω, πραγματοποιήθηκε το βράδυ της ίδιας μέρας, οπότε και συμπεραίνουμε πως αυτοί που ανέλαβαν τις διαπραγματεύσεις αποχώρησαν πριν την πραγματοποίηση της σύσκεψης¹¹⁴³.

Ο Κωτσάκης σημειώνει ότι σε αυτή την σύσκεψη φάνηκε πως η πολιτική και στρατιωτική καθοδήγηση προσανατολιζόταν στο να συνεχίσει τον αγώνα στην ελληνική ύπαιθρο όπως έγινε κατά την διάρκεια της γερμανικής κατοχής με αντάρτικη μορφή δράσης¹¹⁴⁴. Το ίδιο σημειώνει και ο Χατζής -ο οποίος όμως υποστηρίζει ότι η σύσκεψη πραγματοποιήθηκε στις 8 Ιανουαρίου- και επισημαίνει πως κυρίαρχο θέμα ήταν οι δυνατότητες αντίστασης που είχε ο ΕΛΑΣ και τα κατάλληλα στρατιωτικά μέτρα που έπρεπε να ληφθούν έτσι ώστε να καθορισθεί η

¹¹³⁹ Κεπέσης, *ό.π.*, σ. 356.

¹¹⁴⁰ Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 299-300. Αντιθέτως ο Μακρίδης υποστηρίζει πως ενώ το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, το οποίο ανέλαβε την διοίκηση του συνόλου των επιχειρήσεων του ΕΛΑΣ μετά την υπογραφή της ανακωχής, είχε εκδώσει απόφαση διάλυσης του ΑΣΣ λόγω τακτικών αναγκών, ο Κωτσάκης με επιστολή του προς τον Μπαρτζιώτα και ο Πυρίοχος με επιστολή του προς τον Μάντακα ζητούσαν να ακυρωθεί η διαταγή του ΓΣ και για λόγους ιστορικούς να διατηρηθεί η σύνθεση του ΑΣΣ. Σύμφωνα με τον Μακρίδη, τόσο ο ίδιος όσο και ο Βελουχιώτης και ο Σαράφης ήταν αντίθετοι με την ακύρωση της απόφασης του ΓΣ, αφού θεωρούσαν πως η διοίκηση του ΑΣΣ δεν έδωσε αποτελεσματικά την μάχη της Αθήνας, Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, *ό.π.*, σ. 245-246.

¹¹⁴¹ Κεπέσης, *ό.π.*

¹¹⁴² Ρούσος, *ό.π.*, σ. 374.

¹¹⁴³ Η *Ελλάς* σημειώνει ότι για την διαπραγμάτευση των όρων της ανακωχής πρώτοι έφθασαν στην Αθήνα οι Παρτσαλίδης και Μακρίδης -το μεσημέρι της 9^{ης} Ιανουαρίου- και αργότερα ο Ζεύγος, ενώ σύμφωνα με το ανακοινωθέν του Scobie, μέχρι το πρωί της 10^{ης} Ιανουαρίου ο Αθηνέλλης δεν είχε φθάσει. Στο ανακοινωθέν αναφέρεται επίσης πως οι Μακρίδης και Παρτσαλίδης ήταν εξουσιοδοτημένοι να ενεργήσουν εκ μέρους της ΚΕ του ΕΑΜ και ο Ζεύγος αν το έκρινε αναγκαίο θα προσέθετε την υπογραφή του, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η υπογραφή των δύο πρώτων δεν θα ήταν δεσμευτική, *Ελλάς, ό.π.*, 11/1/1945, «Η συνάντησις του κ. Σκόμπυ με τους αντιπροσώπους του ΕΑΜ» - «Η εκδοθείσα πρώτη ανακοίνωσις», σ. 425-427.

¹¹⁴⁴ Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 300.

στάση της αντιπροσωπείας που θα αναχωρούσε για τις διαπραγματεύσεις της ανακωχής. Ο Χατζής υπογραμμίζει πως η αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αττική αποτελούσε για την ηγεσία τακτικό ελιγμό ώστε να φθάσουν οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ από την Ήπειρο¹¹⁴⁵.

Σύμφωνα με τον Μακρίδη, σε συνάντηση των Σιάντου, Ιωαννίδη, Παρτσαλίδη, Μάντακα, Βελουχιώτη και του ιδίου στις 8 Ιανουαρίου στην Γραβιά, αποφασίστηκε η αποστολή των Μακρίδη και Παρτσαλίδη στην Αθήνα προκειμένου να διαπραγματευθούν με τους Άγγλους την σύναψη ανακωχής, αποστολή στην οποία ενώ ο ίδιος δεν ήθελε να μετάσχει αναγκάστηκε να αποδεχθεί. Σε ερώτηση του Μακρίδη ποιους όρους δεν θα δεχόταν σε καμία περίπτωση ο ΕΛΑΣ και οι διαπραγματεύσεις θα διακόπτονταν, ο Ιωαννίδης απάντησε κανένας εκτός του να παραδώσει ο ΕΛΑΣ τα όπλα¹¹⁴⁶. Ο Μακρίδης επισημαίνει πως κατά την λήξη της σύσκεψης κλήθηκε ο Σαράφης έτσι ώστε μαζί με τον ίδιο και τον Βελουχιώτη να αναλάβουν την συνέχιση του συνόλου των επιχειρήσεων¹¹⁴⁷.

Ο Σαράφης σημειώνει πως όταν έφτασε στην Λαμία, το βράδυ της 8^{ης} Ιανουαρίου είχαν ήδη φύγει οι Μακρίδης, Ζεύγος, Παρτσαλίδης και Αθηνέλλης για να διαπραγματευθούν τους όρους ανακωχής και σημειώνει πως στην αίτηση της ΚΕ να αναλάβει τις επιχειρήσεις όλων των μονάδων του ΕΛΑΣ, ζήτησε να συνεχίσει την διεύθυνση των επιχειρήσεων η ΚΕ του ΕΛΑΣ μία - δύο μέρες μέχρι ο ίδιος και ο Βελουχιώτης να μεταβούν στα Τρίκαλα και με το επιτελείο τους αναλάβουν τις επιχειρήσεις¹¹⁴⁸.

Το γεγονός ότι η ηγεσία του ΚΚΕ εξετάζει το ενδεχόμενο συνέχισης των μαχών φαίνεται και από τα τηλεγραφήματα του Σιάντου στις οργανώσεις. Όπως διαμηνύει ο γραμματέας του ΚΚΕ, σκοπός της κυβέρνησης Πλαστήρα, την οποία χαρακτηρίζει «καθαρά φασιστική», είναι η συντριβή του λαϊκού δημοκρατικού κινήματος διά παντός μέσου, και για αυτό απαιτείται η συνέχιση του αγώνα μέχρι να εξασφαλισθεί η ανεξαρτησία και η λαϊκή κυριαρχία. Σημειώνει δε ότι γίνεται προετοιμασία για

¹¹⁴⁵ Χατζής, *ό.π.*, σ. 356-360. Ο Χατζής σημειώνει ότι στην σύσκεψη συμμετείχαν οι Σιάντος, Ιωαννίδης, Ζεύγος, Βελουχιώτης, Μακρίδης και ο Κωτσάκης. Η τοποθέτησή από τον Χατζή της σύσκεψης στις 8 Ιανουαρίου δικαιολογεί την θέση που εκφράζει, ότι δηλαδή στην σύσκεψη μετείχαν και εκείνοι που υπέγραψαν την ανακωχή.

¹¹⁴⁶ Και ο Ιωαννίδης υποστηρίζει ότι αυτή ήταν η απάντηση που έδωσε στον Μακρίδη, Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 366.

¹¹⁴⁷ Εκθεση Μακρίδη, Φαράκος, *ό.π.*, σ. 243-244.

¹¹⁴⁸ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 553.

συγκρότηση κυβέρνησης του ΕΑΜ -κάτι που δεν πραγματοποιήθηκε γιατί θα έθετε εμπόδια στις διαπραγματεύσεις¹¹⁴⁹- και διαμηνύει πως πρέπει να κινητοποιηθεί ο λαός κατά της κυβέρνησης Πλαστήρα και της επέμβασης των Άγγλων. Ο Σιάντος επισημαίνει επίσης πως πρέπει να επιταχυνθεί η οργάνωση όλων των δυνάμεων και των μέσων για τις ανάγκες του διεξαγόμενου πολέμου¹¹⁵⁰ και επιπλέον να ενταθούν οι προσπάθειες για την συγκέντρωση τροφίμων για τις ανάγκες του ΕΛΑΣ και των χιλιάδων προσφύγων που εγκαταλείπουν την Αθήνα για να αποφύγουν το «μαχαίρι (των) φασιστών»¹¹⁵¹.

Ωστόσο το πιθανότερο είναι πως ο ΕΛΑΣ ανασυντασσόταν και προετοιμαζόταν στρατιωτικά για την απόκρουση επίθεσης από την μεριά των Βρετανών -οι οποίοι όπως θα δούμε παρακάτω επιτίθονταν στον ΕΛΑΣ μέχρι και την εκπονή της προθεσμίας εφαρμογής της ανακωχής- και στην περίπτωση κατά την οποία δεν επιτυγχανόταν πολιτική συμφωνία με την κυβέρνηση Πλαστήρα.

Ο Σιάντος ενημερώνει τα γειτονικά κομμουνιστικά κόμματα και τον Dimitrov πως «λόγω εξαντλήσεως μαχομένων τμημάτων και καθυστέρησης άφιξης εφεδρειών αναγκαστήκαμε υπογράψουμε δυσμενή ανακωχή με σκοπό συγκεντρώσουμε εφεδρείας και πετύχωμεν κατά δυνατόν υποφερτήν πολιτικήν λύσιν»¹¹⁵², ενώ ο Μπαρτζιώτας σε άρθρο του στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* του Φεβρουάριου του 1945, πριν υπογραφεί η συμφωνία της Βάρκιζας, σημειώνει: «Σήμερα ο ΕΛΑΣ... αναδιοργανώνεται, συμπληρώνει τα κενά... και ετοιμάζεται να συνεχίσει, αν θα χρειαστεί, την δράση του για την λευτεριά και την ανεξαρτησία της Ελλάδας»¹¹⁵³.

Ο Σαράφης σημειώνει πως ενώ είχε γίνει η ανακωχή δεν ήταν βέβαιο ότι θα επέλθει πολιτική συμφωνία και δεν ήταν απίθανο να ξαναρχίσουν οι εχθροπραξίες, οπότε ο ΕΛΑΣ έπρεπε να είναι έτοιμος. Με δεδομένο ότι ο πόλεμος δεν θα γινόταν στις πόλεις όπου ο ΕΛΑΣ μειονεκτούσε αφού δεν είχε άρματα, αεροπορία και μηχανοκίνητα, το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ είχε λάβει τα απαραίτητα μέτρα και είχε εκδώσει τις απαραίτητες διαταγές, όπως υπογραμμίζει ο Σαράφης, έτσι ώστε

¹¹⁴⁹ Χατζής, *ό.π.*, σ. 355-356.

¹¹⁵⁰ Σιάντος προς οργανώσεις 7/1/1945, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/289, ΑΣΚΙ.

¹¹⁵¹ Σιάντος προς Θεσσαλία και Στερεά, διά Καραγιώργη 8/1/1945, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/290, ΑΣΚΙ.

¹¹⁵² Σιάντος προς Παππούν, Σόφιαν, Τίτο 15/12/1945, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/292, ΑΣΚΙ, (βλ. και Παράρτημα).

¹¹⁵³ *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 34, Φλεβάρης 1945, «Αγώνας 33 ημερών», σ. 12.

αρχές Φεβρουαρίου ο ΕΛΑΣ ήταν έτοιμος να αποκρούσει οποιαδήποτε επίθεση. Προσθέτει δε πως ο ΕΛΑΣ είχε δυνατότητες να πολεμήσει για αρκετό καιρό¹¹⁵⁴.

Την δυνατότητα του ΕΛΑΣ να ανταπεξέλθει σε πολεμικές συγκρούσεις με τους Βρετανούς, ακόμα και για δύο χρόνια, επισημαίνει και ο Μακρίδης, δυνατότητα που είχε γνωστοποιήσει στην ηγεσία του ΚΚΕ¹¹⁵⁵, ο οποίος μάλιστα σημειώνει ότι η απάντηση του Ιωαννίδη πως η αντιπροσωπεία προκειμένου να υπογράψει ανακωχή έπρεπε να απορρίψει μόνο τον όρο της παράδοσης των όπλων του ΕΛΑΣ υποδήλωνε πως η καθοδήγηση του ΚΚΕ βρισκόταν αδικαιολόγητα σε κατάσταση πανικού και υποτιμούσε τις δυνατότητες του ΕΛΑΣ¹¹⁵⁶.

Και ο Ρούσος επισημαίνει την δυνατότητα του ΕΛΑΣ να συνεχίσει τον πόλεμο στην υπόλοιπη Ελλάδα, με ενδεχόμενο όμως να συναντήσει προβλήματα οπλισμού¹¹⁵⁷ ενώ επισημαίνει ότι η απώλεια της πρωτεύουσας που αποτελούσε το «κλειδί» για την κυριαρχία της Ελλάδας, ήταν σημαντικός παράγοντας στην απόφαση της ηγεσίας να υπογράψει την ανακωχή. Υπογραμμίζει δε ότι οι λόγοι που υπαγόρευαν την ανακωχή ήταν πρωτίστως πολιτικοί όπως *«η νέα ψυχολογία που διαμορφωνόταν σε ορισμένα λαϊκά στρώματα...»* -εννοώντας ίσως το αίτημα μερίδας του ΕΑΜικού κόσμου για ειρήνευση μετά από τέσσερα και πλέον έτη πολέμου και κατοχής και την ηττοπάθεια που επέφερε η ήττα της Αθήνας- και *«...η ανάγκη διατήρησης της ενότητας των συμμάχων»*¹¹⁵⁸.

Ο Ζεύγος, ο οποίος μετέβη στις αρχές Ιανουαρίου στην Σόφια, σε συνομιλία του με τον Κoston, σημειώνει πως *«ο λαός μας κουράστηκε, πολλές κατοικημένες περιοχές έχουν καεί... δεν υπάρχει αρκετό ψωμί, οι άνθρωποι πεινούν»* και συμπληρώνει πως αυτές οι δυσκολίες έχουν αντανάκλαση στους συμμάχους εντός του ΕΑΜ που θέλουν να επιτευχθεί συμφωνία. Προσθέτει δε ότι ο ΕΛΑΣ αναγκάστηκε να

¹¹⁵⁴ Σαράφης, *ό.π.*, σ. 559-560.

¹¹⁵⁵ Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, *ό.π.*, σ. 247. Για τα μέτρα και τις διαταγές του ΓΣ του ΕΛΑΣ, βλ. στο ίδιο, σ. 244-245 και Σαράφης, *ό.π.*

¹¹⁵⁶ Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, *ό.π.*, σ. 243.

¹¹⁵⁷ Για τον οπλισμό του ΕΛΑΣ ή την έλλειψη αυτού βλ. και Σιάντος προς Παππούν, Σόφιαν, Τίτο 16/1/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/294, ΑΣΚΙ.

¹¹⁵⁸ Ρούσος, *ό.π.*, σ. 375.

υπογράψει την ανακωχή ώστε να σταματήσει η προέλαση των βρετανικών στρατευμάτων και να έχει την δυνατότητα να συνάψει πολιτική συμφωνία¹¹⁵⁹.

Και ο Ιωαννίδης σημειώνει ότι η ηγεσία αποφάσισε να υπογράψει ανακωχή ώστε να «μην χαθεί τελείως το ηθικό του κόσμου» και να ανασυγκροτηθεί ο ΕΛΑΣ ώστε να αποφασίσουν στην πορεία τι θα πράξουν¹¹⁶⁰.

Όπως σημειώσαμε τόσο ο Σαράφης, όσο και Μακρίδης υποστήριζαν πως αν ο ΕΛΑΣ συνέχιζε την μάχη στην ύπαιθρο θα είχε πλεονέκτημα από στρατιωτική άποψη. Περισσότερο η ηγεσία του ΚΚΕ, στην οποία επικρατούσε αίσθημα ηττοπάθειας, ήταν εκείνη που ήθελε την υπογραφή της ανακωχής¹¹⁶¹ με την οποία επιθυμούσε παράλληλα να αποφευχθούν διαρροές οπαδών του ΕΑΜ που προκαλούσε η απογοήτευση την οποία γέννησε η ήττα¹¹⁶².

Να σημειωθεί ότι η απόφαση της ηγεσίας του ΚΚΕ για υπογραφή ανακωχής συνάδει και με τις συμβουλές που θα σταλούν από τον Dimitron λίγες μέρες μετά την υπογραφή της ανακωχής. Ο Stalin στις 10 Ιανουαρίου σε συνομιλία του με τον Dimitron δήλωσε πως είχε συμβουλευθεί τους Έλληνες «να μην αρχίσουν αυτόν τον αγώνα...» για να προσθέσει «...Τα μέλη του ΕΛΑΣ δεν έπρεπε να βγουν από την κυβέρνηση Παπανδρέου. Καταπιάστηκαν με μια δουλειά για την οποία δεν επαρκούν οι δυνάμεις τους. Φαίνεται υπολόγιζαν ότι ο Κόκκινος Στρατός θα κατέβαινε ως το Αιγαίο. Αυτό δεν μπορούμε να το κάνουμε. Δεν μπορούμε να στείλουμε και στην Ελλάδα δικά μας στρατεύματα... Οι Έλληνες έκαναν βλακεία»¹¹⁶³.

¹¹⁵⁹ Εμφύλιος πόλεμος. Έγγραφα από τα γιουγκοσλαβικά και βουλγαρικά αρχεία, ό.π., «Συνομιλία του Kostov με τον Ζεύγο, μέλος του ΠΓ του ΚΚΕ, για τα Δεκεμβριανά (αρχές 1945 στην Σόφια)», σ. 161-166, βλ και Μπάεφ, ό.π., σ. 84-85.

¹¹⁶⁰ Ο Ιωαννίδης αναφέρει πως όταν ο ίδιος και η ΚΕ του ΕΛΑΣ έφθασαν σε ένα χωριό λίγο πριν την Λαμία αποφάσισαν να υπογράψουν ανακωχή χωρίς να σημειώνει την ημερομηνία, Ιωαννίδης, ό.π., σ. 365.

¹¹⁶¹ Αντιθέτως, σύμφωνα με τον Macmillan, οι βρετανικές μυστικές υπηρεσίες θεωρούσαν πως οι ηγέτες του ΕΛΑΣ πίστευαν πως οποιαδήποτε συνέχιση της μάχης ήταν μάταια και πως στελέχη του κομμουνιστικού κόμματος (certain Communist elements) ήθελαν την συνέχιση της μάχης, Mr. Alexander C. Kirk, Political Adviser to the Supreme Allied Commander, Mediterranean Theater, to the Secretary of State 15/1/1945, FRUS V. 8 Greece, σ. 104.

¹¹⁶² Λυμπεράτος, ό.π., σ. 55. Ωστόσο τμήμα του ΕΑΜικού κόσμου και των ΕΛΑΣιτών πρέπει να πίστευε ότι η ήττα της Αθήνας ήταν προσωρινή, όπως μαρτυρά και το στιχάκι «Μας πήραν την Αθήνα/μόνο για ένα μήνα» που τραγουδούσαν οι αντάρτες κατά την υποχώρησή τους.

¹¹⁶³ Σελίδες από το απόρρητο ημερολόγιο του Δημητρώφ., ό.π., σ. 153.

Στις 12 Ιανουαρίου ο Kostov διαβίβαζε τις συμβουλές του Dimitrov που έφτασαν στον Σιάντο στις 15 Ιανουαρίου. Ο Dimitrov μεταξύ άλλων σημείωνε πως *«με την σημερινή διεθνή κατάσταση η ένοπλη ενίσχυση προς τους Έλληνες συντρόφους απ' έξω είναι γενικά αδύνατη»* καθώς πολύ λίγο θα βοηθούσε τους Έλληνες και θα έβλαπτε πολύ την Γιουγκοσλαβία και την Βουλγαρία. Συμβούλευε επιπλέον οι Έλληνες να δείξουν εξαιρετική ευλυγισία ώστε να διατηρήσουν τις δυνάμεις τους και να περιμένουν ευνοϊκότερες συνθήκες για να υλοποιήσουν το δημοκρατικό τους πρόγραμμα και πρόσθετε πως *«για το ελληνικό κόμμα το πιο σημαντικό είναι να μην επιτρέψει να απομονωθεί από τις λαϊκές μάζες και από τις δημοκρατικές ομάδες που συμμετέχουν στο ΕΑΜ»*. Ο επίλογος των συμβουλών προς τους Έλληνες συντρόφους ήταν να απευθυνθούν *«επίσημα στα Συνδικάτα και στο Εργατικό Κόμμα της Αγγλίας, και στις αμερικανικές μαζικές οργανώσεις και συνδικάτα και την παγκόσμια κοινή γνώμη για να διαφωτίσουν για τους σκοπούς και τον χαρακτήρα της πάλης τους, για να ξεσκεπάσουν την αντιδραστική ελληνική κλίκα και να τους καλέσουν σε ενίσχυσή τους»*¹¹⁶⁴.

Ο Σιάντος στις 15 Ιανουαρίου 1945 σε ραδιοτηλεγράφημα προς Παππούν - Σόφιαν - Τίτο ζητούσε αυτήν την φορά ηθική και όχι υλική ενίσχυση σημειώνοντας *«ελληνική αντίδραση άκρως αδιάλλακτη χάρις στην ενεργό υποστήριξη της Αγγλίας. Διά τούτο έχουμε απόλυτη ανάγκη ηθικής ενισχύσεως έξωθεν. Ζητούμε διασυμμαχική επιτροπή επιληφθή λύσιν ελληνικού ζητήματος. Ηθικόν στρατού μας καλόν. Μεγάλη πλειοψηφία λαού ενεργώς πλευρόν μας. Μα είναι αδύνατο κατανικήσουμε πολυάριθμες θωρακισμένες δυνάμεις και μέσα Άγγλων»*¹¹⁶⁵.

¹¹⁶⁴ Από Μακεδονίαν, Συμβουλές Παππού (Dimitrov) μέσω Σπυριδόνωφ (Kostov) προς το ΠΓ του ΚΚΕ 15/12/1945, Αρχείο ΚΚΕ, Φ-32/293, [Φ=32/7/293], ΑΣΚΙ, για τις παρανοήσεις αποστολής και λήψης του τηλεγραφήματος αυτού σημειώσαμε σ. 222 υπ. 843 παρόντος.

¹¹⁶⁵ Σιάντος προς Παππούν, Σόφιαν, Τίτο 15/12/1945, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/292, ΑΣΚΙ.

Κεφάλαιο 14^ο

Η ανακωχή - Οι όμηροι

Η «πτωματολογία» - Η τιμωρία των ενόχων

Η ομιλία του Churchill στην Βουλή των Κοινοτήτων για το ελληνικό ζήτημα

Η ανακωχή που υπογράφεται το βράδυ της 11^{ης} Ιανουαρίου 1945 από τους Ζεύγο, Παρτσαλίδη, Μακρίδη, Αθηνέλλη εκ μέρους της ΚΕ του ΕΛΑΣ και του αντιστράτηγου δυνάμεων ξηράς και στρατιωτικών υπηρεσιών Scobie προβλέπει: 1. Την κατάπαυση των εχθροπραξιών την 15^η Ιανουαρίου 1945¹¹⁶⁶ από τις 00.01 προκειμένου να γίνουν συνεννοήσεις μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και των αντιπροσώπων του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ προς ρύθμιση των εκκρεμούντων ζητημάτων. 2. Την αποχώρηση των δυνάμεων του ΕΛΑΣ: α. δυτικώς και βορείως της γραμμής Ιτέας - Αμφίσσης - Λαμίας - Δομοκού - Φαρσάλων μέχρι την 18^η Ιανουαρίου και ώρα 00.01, β. από την Θεσσαλονίκη μέχρι την 17^η Ιανουαρίου και ώρα 00.01, γ. νοτίως της γραμμής Πύργου - Αργους της Πελοποννήσου μέχρι την 19^η Ιανουαρίου και ώρα 00.01, δ. από τις νήσους Ζακύνθου, Ευβοίας, Κυθήρων, Κυκλάδων και Σποράδων μέχρι την 24^η Ιανουαρίου και ώρα 00.01. 3. Σε ό, τι αφορά το θέμα των αιχμαλώτων η συμφωνία προβλέπει πως θα επιστραφεί από τον ΕΛΑΣ όλο το υπηρεσιακό προσωπικό οποιαδήποτε εθνικότητας συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής αστυνομίας και χωροφυλακής και ίσος αριθμός αιχμαλώτων του ΕΛΑΣ θα παραδοθεί από τους Βρετανούς. Σε αυτούς τους αριθμούς δεν θα συμπεριληφθούν οι βαρέως πληγωμένοι που θα πρέπει να επιστραφούν ασχέτως αριθμών. Δηλαδή ο ΕΛΑΣ οφείλει να παραδώσει όσους Έλληνες έφεραν όπλα αλλά όχι και τους πολίτες που κρατούνταν από την Πολιτοφυλακή του ΕΑΜ. Αντιθέτως όλοι οι Βρετανοί πολίτες έπρεπε να επιστραφούν. Τέλος, η συμφωνία καταλήγει πως οποιαδήποτε παράλειψη εκ μέρους των δυνάμεων του ΕΛΑΣ προς τήρηση των όρων της παρούσης ή οποιαδήποτε επίθεση οπουδήποτε στην Ελλάδα εναντίον ελληνικών, βρετανικών και ινδικών δυνάμεων θα θεωρηθεί παράβαση της εκεχειρίας¹¹⁶⁷.

¹¹⁶⁶ Η Λευκή Βίβλος του ΕΑΜ αναφέρει πως η ανακωχή περιλάμβανε τον όρο της κατάπαυσης των εχθροπραξιών από τις 14/1/1945 και ώρα 00.01. Ωστόσο, τόσο η *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 34, Φεβρουάριος 1945, «Το τραγικό ελληνοβρετανικό δίμηνο», όσο και Η έκθεση του Σιάντου, *ό.π.*, σ. 69 και η *Ελλάς*, *ό.π.*, 12/1/1945, «Υπεγράφη χθες η ανακωχή», 2^α έκδοσις, σ. 446, αναφέρουν πως η εφαρμογή της ανακωχής ξεκινούσε από τα μεσάνυχτα της 14^{ης} προς 15^η Ιανουαρίου, ενώ και άλλες αναφορές κάνουν λόγο για την διεξαγωγή μαχών μέχρι και την 14^η Ιανουαρίου.

¹¹⁶⁷ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, *ό.π.*, σ. 71-72.

Ο Χατζής επισημαίνει ότι οι όροι της ανακωχής δεν ανταποκρίνονταν στις δυνατότητες που είχε η αντιπροσωπεία να επιτύχει και σχολιάζει αρνητικά το γεγονός ότι το πρωτόκολλο της ανακωχής δεν περιοριζόταν στον καθορισμό των θέσεων του ΕΛΑΣ και των βρετανικών και κυβερνητικών δυνάμεων στις περιοχές που έλαβαν χώρα οι συγκρούσεις αλλά παραχωρούσε και επιπλέον εδαφικές περιοχές¹¹⁶⁸. Ο Μακρίδης, που έλαβε μέρος στις διαπραγματεύσεις, επιρρίπτει ευθύνες στους Ζεύγο και Αθηνέλλη για την επιμονή τους να μην αποδοθούν οι όμηροι -την στιγμή μάλιστα που ο ΕΛΑΣ θα αποφασίσει τρεις μέρες μετά την υπογραφή της ανακωχής να ξεκινήσει μονομερώς την απόλυσή τους- επιμονή η οποία σύμφωνα με τον ίδιο είχε ως αποτέλεσμα οι Βρετανοί να επιμείνουν στην αποδοχή από τον ΕΛΑΣ στρατιωτικών όρων, όπως για παράδειγμα την εκκένωση της βορείου Πελοποννήσου, που διαφορετικά, όπως επισημαίνει ο Μακρίδης, ήταν διατεθειμένοι να εγκαταλείψουν¹¹⁶⁹. Σε ανακοινωθέν της ΚΕ του ΕΛΑΣ της 14^{ης} Ιανουαρίου επισημαίνεται πως όταν κατά τις συζητήσεις της αντιπροσωπείας του ΕΛΑΣ με τον Scobie ανέκυψε το ζήτημα της ανταλλαγής των εκατέρωθεν κρατουμένων αμάχων, οι βρετανικές στρατιωτικές αρχές ισχυρίστηκαν πως δεν υπήρχε κανένας άμαχος μεταξύ των αιχμαλώτων που κρατούσαν¹¹⁷⁰.

Σε ό, τι αφορά το θέμα των ομήρων, τόσο ο ΕΛΑΣ Αθήνας - Πειραιά αλλά κυρίως η ΟΠΛΑ (Οργάνωση Προστασίας Λαϊκών Αγωνιστών) στην διάρκεια των Δεκεμβριανών προέβησαν σε συλλήψεις και εκτελέσεις πολιτών μετά από συνοπτικές διαδικασίες απαγγελίας κατηγοριών για δωσιλογισμό. Ωστόσο πολλές ήταν οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι συλληφθέντες δεν βαρύνονταν για συνεργασία με τον κατακτητή και ήταν απλά «εθνικόφρονες»¹¹⁷¹, καθώς και σε συλλήψεις Βρετανών

¹¹⁶⁸ Χατζής, *ό.π.*, σ. 362.

¹¹⁶⁹ Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, *ό.π.*, σ. 243-244.

¹¹⁷⁰ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, *ό.π.*, σ. 91-92, Ανακοινωθέν της ΚΕ του ΕΛΑΣ 14/1/1945.

¹¹⁷¹ Να σημειωθεί ότι κατά την διάρκεια των Δεκεμβριανών δεν έγιναν μόνο συλλήψεις και εκτελέσεις δωσιλόγων και εθνικιστών αλλά και τροτσκιστών -οι οποίοι δρούσαν είτε σε τροτσκιστικές οργανώσεις είτε ακόμα και στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ- αλλά και πρώην ηγετικών στελεχών του κόμματος πιθανότατα με πρωτοβουλία των ηγετικών κλιμακίων του ΚΚΕ, για ιδεολογικοπολιτικούς λόγους, καθώς οι τροτσκιστές και αρχειομαρξιστές είχαν ασκήσει έντονη κριτική στην ηγεσία του ΚΚΕ για την επιλογή της να συνεργαστεί με τους αστούς πολιτικούς και να μετάσχει στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Για το θέμα των εκτελέσεων βλ. Γαβρίλης Λαμπάτος, «Δεκέμβρης και αριστερή διαφωνία», στο συλλογικό: *Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα και προσεγγίσεις*, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.). Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 126-139, βλ. και καταγγελίες συλλήψεων και ξυλοδαρμών τροτσκιστών και αρχειομαρξιστών στις εφημερίδες *Διεθνιστής* - Όργανο της ΚΕ του Κόμματος Κομμουνιστών - Διεθνιστών Ελλάδας (τμήμα 4^{ης} Διεθνούς), 14/11/1944 «Εργαζόμενοι της Αθήνας και του Πειραιά», 1^η σ., 21/11/1944, «Αίσχος!», 1^η σ., 30/11/1944, «Η σταλινική γραφειοκρατία του ΚΚΕ...», 2^η σ., *Ο Αγώνας μας* - Όργανο της ΚΕ του Διεθνιστικού Επαναστατικού Κόμματος Ελλάδας (Τροτσκιστές) ελληνικό τμήμα 4^{ης} Διεθνούς, 20/11/1944, «Καταγγέλλουμε», 2^η σ. Να σημειωθεί ωστόσο ότι η ηγεσία

στρατιωτών. Παράλληλα, κατά την αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αττική, οι όμηροι εξαναγκάστηκαν να τον ακολουθήσουν στα χιλιόμετρα που διένυσε με αποτέλεσμα την φυσική ταλαιπωρία και τον θάνατο μερικών αιχμαλώτων¹¹⁷².

Από την κυβερνητική και βρετανική πλευρά προβλήθηκαν οι ομαδικές σφαγές αθώων πολιτών με απεχθείς και απάνθρωπους τρόπους. Αν και η ηγεσία του ΚΚΕ, η οποία έδωσε και την εντολή σύλληψης αιχμαλώτων, δεν αρνήθηκε ότι υπήρξαν σε κάποιες περιπτώσεις έκτροπα, και στην συνέχεια καταδίκασε το μέτρο, οι ομαδικοί τάφοι κακοποιημένων με βάνανσο τρόπο πτωμάτων υπήρξε προπαγανδιστικό όπλο στα χέρια της κυβέρνησης και των Βρετανών καθώς σε πάρα πολλές περιπτώσεις τα πτώματα θανόντων με φυσικό τρόπο, αλλά και ΕΛΑΣιτών, ξεθάβονταν, κακοποιούνταν και μεταφέρονταν σε περιοχές από όπου είχε αποχωρήσει ο ΕΛΑΣ και παρουσιάζονταν ως δικό του τερατούργημα¹¹⁷³.

Η κυβερνητική εφημερίδα *Ελλάς* σε καθημερινή σχεδόν βάση δημοσιεύει ειδήσεις σχετικές με απαγωγές και εκτελέσεις ομήρων από τον ΕΛΑΣ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα στις αρχές των συγκρούσεων στην Αθήνα: «Οι αγρίως σφαγιασθέντες υπό του ΕΛΑΣ άνδρες της Χ»¹¹⁷⁴, «Η δράσις των τρομοκρατών του ΕΛΑΣ εις την πρωτεύουσιν. Λεηλατούν, συλλαμβάνουν, απάγουν και βασανίζουν απανθρώπως και θανατώνουν»¹¹⁷⁵, «Απαγωγαί αστυνομικών υπό ενόπλων ΕΛΑΣιτών»¹¹⁷⁶. Έτσι, ενώ ο πόλεμος διεξάγεται μεταξύ του ΕΛΑΣ και, εκτός των Βρετανών, των σωμάτων ασφαλείας, που στην πλειοψηφία τους συνεργάστηκαν με τον κατακτητή, η εφημερίδα κατηγορεί τον ΕΛΑΣ για «λύσσα κατά της χωροφυλακής» σημειώνοντας παράλληλα πως «η αστυνομία και η χωροφυλακή επλήρωσαν βαρύν φόρον αίματος εν τη εκτελέσει του προς την πατρίδα καθήκοντος», ενώ καταγγέλλει ότι η ΕΠ απαγάγει

του ΚΚΕ δεν ακολούθησε την λογική των εκτεταμένων σταλινικών εκκαθαρίσεων εντός και εκτός του κόμματος, Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ. 149. Οι τεταρτοδιεθνιστικές οργανώσεις δεν επέτρεψαν στους συγγενείς των θυμάτων να υποβάλουν μηνύσεις κατά του ΚΚΕ, οι οποίες θα χρησιμοποιούνταν συνολικά εις βάρος του ΕΑΜικού κινήματος, Λαμπάτος, *ό.π.*, σ. 139.

¹¹⁷² Ωστόσο έχει υποστηριχθεί ότι υπήρξαν εκτελέσεις των βραδυπορούντων, Χατζηιωσήφ, *ό.π.*, σ. 388, ενώ, όπως σημειώσαμε και νωρίτερα, στην έξοδο του ΕΛΑΣ από την Αττική μαζί με τους πολίτες Αθηνών - Πειραιώς που τον ακολούθησαν εξαιτίας του φόβου αντιποίνων και τους αιχμαλώτους που εξαναγκάστηκαν να τον ακολουθήσουν, τον ΕΛΑΣ ακολούθησαν και οι επιθέσεις της βρετανικής αεροπορίας, *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 34, Φεβρουάριος 1945, «Οι όμηροι», σ. 14.

¹¹⁷³ Richter, *ό.π.*, σ. 275-276, Χατζηιωσήφ, *ό.π.*, σ. 388.

¹¹⁷⁴ *Ελλάς*, *ό.π.*, 6/12/1944, σ. 80.

¹¹⁷⁵ *Ελλάς*, *ό.π.*, 7/12/1944, σ. 88-89.

¹¹⁷⁶ *Ελλάς*, *ό.π.*, 9/12/1944, σ. 110.

τους συγγενείς των ανδρών των σωμάτων ασφαλείας προκειμένου να εξαναγκάσει τους τελευταίους να πολεμήσουν στις γραμμές του ΕΛΑΣ¹¹⁷⁷.

Στο ίδιο μήκος κύματος θα κινηθεί και η *Ελευθερία* που καταγγέλλει ότι «οι ΕΛΑΣίται έσφαζαν αγρίως αξιωματικούς της αστυνομίας» και «εξετέλεσαν μέχρι τούδε διά τουφεκισμού περί τους 90 εθνικόφρονες πολίται»¹¹⁷⁸. Επιπλέον, δημοσιεύει ειδήσεις σχετικές με «τα εγκλήματα των ΕΛΑΣιτών»¹¹⁷⁹, με ομαδικούς τάφους εκτελεσθέντων από τον ΕΛΑΣ¹¹⁸⁰ και καταγγέλλει τις συλλήψεις ομήρων στις ΕΛΑΣοκρατούμενες περιοχές, τις οποίες μέχρι την 26^η Δεκεμβρίου υπολογίζει στις 10.000, σημειώνοντας ότι συνεχώς πολλαπλασιάζονται¹¹⁸¹ ενώ 3 ημέρες αργότερα θα ανεβάσει τους ομήρους στους 17.000 και τους εκτελεσθέντες από άνδρες του ΕΛΑΣ στις 2.000¹¹⁸².

Ωστόσο δεν θα τύχουν της ίδιας δημοσιότητας οι συλλήψεις και δολοφονίες αμάχων υποστηρικτών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ από τις κυβερνητικές και παρακρατικές δυνάμεις και η εκτόπισή τους από τα βρετανικά στρατεύματα σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Αφρική. Πέρα από τους βομβαρδισμούς του Scobie ολόκληρων συνοικιών στις ΕΛΑΣοκρατούμενες περιοχές όπου διέμεναν και άμαχοι¹¹⁸³, οι καταγγελίες του *Ριζοσπάστη* για ωμότητες από τα βρετανικά και κυρίως τα ινδικά στρατεύματα εις βάρος των αμάχων είναι σχεδόν καθημερινές¹¹⁸⁴.

Όσο η πλάστιγγα κλίνει υπέρ των Βρετανών που αποκτούν τον έλεγχο πρώην ΕΛΑΣοκρατούμενων περιοχών, ο *Ριζοσπάστης* καταγγέλλει ομαδικούς φόνους αμάχων, βασανιστήρια, ομαδικές εκτοπίσεις σε στρατόπεδα εντός Ελλάδος και

¹¹⁷⁷ *Ελλάς, ό.π.*, 18/12/1944, σ. 181-184, 1/1/1944, «Η λύσσα των τρομοκρατών κατά του σώματος της Χωροφυλακής», σ. 318. Να σημειωθεί επιπλέον πως η *Ελλάς* την στιγμή που διεξάγεται πόλεμος και ο Scobie επιτίθεται με πολυβόλα, όλμους, αεροπορία κλπ. όπως αναφέρεται και στα ανακοινωθέντα του, κατηγορεί τον ΕΛΑΣ ότι καταστρέφει οικίες και γέφυρες με δυναμίτιδα.

¹¹⁷⁸ *Ελευθερία*, 22/12/1944, «Οι ΕΛΑΣίται έσφαζαν αγρίως αξιωματικούς της αστυνομίας», 2^η σ.

¹¹⁷⁹ *Ελευθερία*, 24/12/1944, «Εγκλήματα των ΕΛΑΣιτών», 1^η σ.

¹¹⁸⁰ *Ελευθερία*, 21/12/1944, «Αθρόαι εκτελέσεις υπό ανδρών του ΕΛΑΣ», 2^η σ., 30/12/1944, «Φρικιαστικά αποκαλύψεις διά τα εγκλήματα των ΕΛΑΣιτών», «Πληροφορίες διά την κατάστασιν εις τας περιοχάς των ΕΛΑΣιτών», 2^η σ.

¹¹⁸¹ *Ελευθερία*, 26/12/1944, «Χιλιάδες ομήρων απήχθησαν υπό των ΕΛΑΣιτών», σ. 1^η.

¹¹⁸² *Ελευθερία*, 29/12/1944, «Οι συλληφθέντες υπό των ΕΛΑΣιτών όμηροι», 2^η σ. Ο Πλουμπίδης σε ραδιοτηλεγράφημά του προς όλα τα επαρχιακά κομματικά όργανα στις αρχές των συγκρούσεων θα σημειώσει: «Η αντίδραση κινείται δραστήρια και μέσα από τις εφημερίδες δημοσιεύει κάθε μέρα δολοφονημένους δήθεν από εμάς. Όλα αυτά αφορούν επαρχίες που εμείς εδώ δεν έχουμε στοιχεία. Η αδυναμία να απαντάμε αμέσως και με ντοκουμέντα πολύ σοβαρή αδυναμία και πρέπει να την ξεπεράσουμε... Εμείς θα σας στέλνουμε εφημερίδες με τα ονόματα και εσείς θα καταπιαστείτε με την δράση των προδοτών είτε παρουσιάζονται σαν θύματα από τις στήλες των εφημερίδων είτε όχι...» 9/12/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/244, ΑΣΚΙ.

¹¹⁸³ Βλ. ανακοινωθέντα Scobie στην *Ελλάς*, καθημερινά στον *Ριζοσπάστη*, και ραδιοτηλεγραφήματα Σιάντου προς τις κομματικές οργανώσεις.

¹¹⁸⁴ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 13, 15, 16, 18, και 23 Δεκεμβρίου 1944.

«σκληριά πιο φρικιά, πιο αιματηρή από την χιτλερική»¹¹⁸⁵. Παράλληλα, φασιστικές παρακρατικές οργανώσεις, τα σώματα ασφαλείας και οι Βρετανοί συνελάμβαναν πολίτες συμπαθούντες το ΕΑΜ και αμάχους ΕΑΜίτες οι οποίοι αρχικά κρατούνταν στα ελληνικά κρατητήρια, μεταφέρονταν στον Πειραιά και από εκεί με καράβια στέλνονταν, κατά κύριο λόγο, στο στρατόπεδο Τομπρούκ της Αφρικής(Λιβύη)¹¹⁸⁶.

Η Ελλάδα σημειώνει ότι οι αιχμάλωτοι ΕΛΑΣίτες, βάσει αρμοδίων πληροφοριών ανέρχονται στους 7.500¹¹⁸⁷, στους οποίους μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι περιλαμβάνονται και άμαχοι καθώς είναι αριθμός υπερβολικός για ενόπλους του ΕΛΑΣ και μόνο, αν λάβουμε υπ' όψει μας πως το σύνολο των ΕΛΑΣιτών που πολέμησαν στην Αθήνα - Πειραιά δεν ξεπέρασε τους 15.000-17.000¹¹⁸⁸. Ο Ριζοσπάστης στην κυβερνητική ανακοίνωση για τον αριθμό των συλληφθέντων απαντά πως δεν πρόκειται για ΕΛΑΣίτες αλλά για αμάχους¹¹⁸⁹.

Επιπροσθέτως, ο αστικός αναδημοσιεύει δήλωση Βρετανού επιτελικού αξιωματικού με την οποία παρέχεται άλλοθι στις συλλήψεις αμάχων ΕΑΜιτών, δήλωση και δικαιολογία την οποία οι εφημερίδες παραθέτουν χωρίς σχόλια, η οποία παράλληλα πιστοποιεί πως συλλαμβάνονταν και αιχμαλωτιζόνταν άμαχοι. Έτσι, σύμφωνα με τον αξιωματικό, οι Βρετανοί και Ινδοί στρατιώτες μη γνωρίζοντας ελληνικά και ανίκανοι να καταλάβουν ποιοι ήταν και ποιοι όχι άμαχοι καθώς εντός των οικιών που καταλάμβαναν υπήρχαν «ΕΛΑΣίτες με στολή, πολίτες φέροντες όπλα, άλλοι πολίτες, γνωστοί ότι βοηθούσαν τον ΕΛΑΣ μη φέροντες όπλα και άλλοι που συνέπεσε να βρίσκονταν κατά τύχη» και επειδή η έλλειψη στολής δεν αποτελεί κριτήριο, τους συνελάμβαναν όλους¹¹⁹⁰.

Ο Σιάντος που ενημερώνει τις οργανώσεις ότι τα θύματα από τις συγκρούσεις είναι κυρίως άμαχοι λόγω των βομβαρδισμών των βρετανικών στρατευμάτων, σημειώνει ήδη από τις 15 Δεκεμβρίου ότι τα βρετανικά και κυρίως τα αποικιακά στρατεύματα

¹¹⁸⁵ Ριζοσπάστης, 23/12/1944, 24/12/1944, «Όπου Άγγλοι και Ράλληδες», 26/12/1944, «Τα Χριστούγεννα ο Σκόμπυ γενέκωσε την ανθρωποφαγή»,

¹¹⁸⁶ ΚΟΜΕΠ, τχ. 34, Φεβρουάριος 1945, «Οι όμηροι», σ. 13-15.

¹¹⁸⁷ Ελλάδα, ό.π., 30/12/1944, «Μέχρι σήμερα έχουν συλληφθεί 7.000 ΕΛΑΣίται αιχμάλωτοι», σ. 296-297.

¹¹⁸⁸ Η Έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, ό.π., σ. 15, Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, ό.π., σ. 224.

¹¹⁸⁹ Ριζοσπάστης, 31/12/1944, «Οι φόννοι και οι εξαφανίσεις δεν θα γίνουν ανεκτά και δεν θα μείνουν αναπάντητα».

¹¹⁹⁰ Ανεξαρτησία, 16/1/1945, «Ανακοινωθέν του στρατηγού Σκόμπυ. Αι συνομιλία διά το ζήτημα των ομήρων. Το βάρβαρον έθιμον. Βρετανικά κρίσεις», 1^η σ., Καθημερινά Νέα, 16/1/1945, «Οι όροι ανταλλαγής αιχμαλώτων μεταξύ Άγγλων και στασιαστών», 2^η σ.

προβαίνουν σε ωμότητες και πως λαφυραγωγούν αιχμαλώτους¹¹⁹¹ και υπογραμμίζει «...όπου κατορθώνει πατήσει εχθρός σφάζει οπαδούς ΕΑΜ και πολλές χιλιάδες εκτοπίζει Αφρική»¹¹⁹².

Η ΚΕ του ΕΛΑΣ από τις 20 Δεκεμβρίου ειδοποιεί τον Scobie πως οι κανονιοβολισμοί και πυροβολισμοί από αέρος περιοχών που βρίσκονται άμαχοι και νοσοκομεία που φέρουν εμφανώς το διεθνές σήμα αντίκειται στο Διεθνές Δίκαιο και τον ηθικό νόμο. Σημειώνει ότι αυτός που δίνει και εκτελεί τέτοιες διαταγές είναι χωρίς αμφιβολία εγκληματίας πολέμου και προειδοποιεί «την Ανώτατη Βρετανική Στρατιωτική Διεύθυνση και άπαντας τους Βρετανούς Αξιωματικούς και στρατιώτες ότι κάθε ενέργεια κατά του αμάχου πληθυσμού θα θεωρείται ως έγκλημα πολέμου, οι δε συλλαμβανόμενοι Βρετανοί στρατιώτες θα εισάγονται σε δίκη ενώπιον του Στρατοδικείου του ΕΛΑΣ και οι από αυτά αποδεικνυόμενοι ένοχοι θα τιμωρούνται ως κοινοί εγκληματίες πολέμου»¹¹⁹³.

Και ο Ριζοσπάστης επισημαίνει ότι η πολεμική επιχείρηση των Βρετανών θα μείνει στην βρετανική στρατιωτική ιστορία η πιο μελανή της σελίδα και υπογραμμίζει πως τα βρετανικά στρατεύματα θα έπρεπε να πολεμούν τον Γερμανό Von Rundstedt στο Βέλγιο και συμπληρώνει: «Νομίζει ο κ. Σκόμπυ ότι ο ΕΛΑΣ είναι ενθουσιασμένος που βρέθηκε στην ανάγκη να συλλάβει και να κρατάει τόσους Βρετανούς αξιωματικούς και στρατιώτες;»¹¹⁹⁴.

Να σημειωθεί δε και η δραπέτευση από τις φυλακές Αβέρωφ, μετά την επίθεση που εξαπέλυσε ο ΕΛΑΣ στα μέσα Δεκεμβρίου, δωσιλόγων και εγκληματιών πολέμου τους οποίους άφησαν ελεύθερους Βρετανοί στρατιώτες και χωροφύλακες βασιζόμενοι στον «λόγο της τιμής» των εγκλείστων ότι θα παραδοθούν έξω από την

¹¹⁹¹ Σιάντος προς οργανώσεις 14/12/1944, Φ=7/32/246 και Σιάντος προς Βαβούδη 15/12/1944, Φ=7/32/252, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, ΑΣΚΙ.

¹¹⁹² Σιάντος προς οργανώσεις και Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ 29/12/1944, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/274, ΑΣΚΙ.

¹¹⁹³ ΚΕ του ΕΛΑΣ προς το εν Ελλάδι Γ' Βρετανικό Σώμα Στρατού 20/12/1944, Αρχείο Γιάννη Δουατζή, Α.Π. 10467, κουτί 40, φ. 11/389, ΕΛΙΑ. Να σημειωθεί ότι πολλοί παράγοντες και υπάλληλοι της UNRRA, της αμερικανικής οργάνωσης υπό την αιγίδα του ΟΗΕ που θα αναλάμβανε τον επισιτισμό, εκφράζονταν ανοιχτά κατά των Αγγλων «και χαρακτηρίζαν τον Scobie εγκληματία πολέμου», όπως αναφέρει σε τηλεγράφημά του ο Σουηδός πρεσβευτής στην Αθήνα προς την κυβέρνηση του στις 21 Δεκεμβρίου 1944, Μαθιόπουλος, ό.π., σ. 50, βλ. και ΚΟΜΕΠ, τχ. 44, Δεκέμβριος 1945, «Ωμότητες και θυσίες», όπου μεταξύ άλλων σημειώνονται περιστατικά κατά τα οποία τα βρετανικά στρατεύματα βομβάρδισαν και πολυβόλησαν άμαχο πληθυσμό που στεκόταν στις ουρές για να προμηθευθεί αλεύρι και γάλα, βομβάρδισαν και κατέστρεψαν εκκλησίες, επιτέθηκαν σε νοσοκομεία και τραυματιοφορείς.

¹¹⁹⁴ Ριζοσπάστης, 21/12/1944, «Και ο Φον Ρούνσντετ;».

ζώνη των μαχών, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα ο ΕΛΑΣ να ξεκινήσει έρευνες στα σπίτια για την εξεύρεση των δραπετών μεταξύ των οποίων ήταν ο Ράλλης και ο Τσολάκογλου¹¹⁹⁵.

Παράλληλα, η ΚΕ του ΕΑΜ σε επιστολή της προς τον Δαμασκηνό στις 28 Δεκεμβρίου, αφού επεσήμανε ότι οι συλλήψεις πολιτών από την κυβέρνηση και τους Βρετανούς εξέλαβαν σταδιακά πολύ μεγάλη έκταση και παράλληλα έγινε γνωστό ότι πολλοί από αυτούς, οι οποίοι ήταν αθώοι, υφίστανται βασανιστήρια και εκτελούνται, σημείωσε ότι το ΕΑΜ *«παρά την ανωτέρω κατάσταση δεν προέβη εις ανάλογα μέτρα μέχρι προ δεκαημέρου περίπου, οπότε προ των εντεινόμενων τρομοκρατικών μεθόδων των αντιπάλων, ηναγκάσθη, υπεραμυνόμενον της ζωής και της ακεραιότητας των κρατουμένων χιλιάδων οπαδών του, να προβή και αυτό εις την σύλληψιν αριθμού τινός προσώπων κατά μεγάλην πλειοψηφίαν δωσιλόγων»*. Επιπλέον, η ΚΕ του ΕΑΜ ζήτησε την επέμβαση του Αρχιεπισκόπου ώστε να αποδεχτεί η αντίπαλη παράταξη το αίτημα της απόλυσης όλων των συλληφθέντων -ή τουλάχιστον των ομήρων γυναικών, γερόντων και παιδιών- που δεν βαρύνονται για εγκληματικές πράξεις ή για δωσιλογισμό, όπως ήταν διατεθειμένη να πράξει και η πλευρά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ¹¹⁹⁶.

Επιπροσθέτως, η ανακοίνωση της ΚΕ του ΕΛΑΣ της 29^{ης} Δεκεμβρίου καταγγέλλει ότι μετά την έναρξη των συγκρούσεων υπεύθυνα και ανεύθυνα όργανα άρχισαν τις συλλήψεις αμάχων, τους ομαδικούς φόνους και εκτοπίσεις τους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Λόγω των ανωτέρω ενεργειών όσων επικαλούνται την ελευθερία, την τάξη, την νομιμότητα και την ησυχία, συνεχίζει η ανακοίνωση, *«οι δυνάμεις της Λαϊκής Αντιστάσεως βρέθηκαν στην ανάγκη να πάρουν άθελά τους τα επιβαλλόμενα μέτρα αμύνης και αυτοπροστασίας»*. Ωστόσο η ΚΕ του ΕΛΑΣ, συμπληρώνει η ανακοίνωση, κατανοώντας ότι η κατάσταση αυτή, για την οποία ευθύνεται εξολοκλήρου ο Παπανδρέου και οι υποστηρικτές του, επιφέρει ταλαιπωρία στον λαό όλων των μερίδων προτείνει να σταματήσει το μέτρο αυτό. Σημειώνει δε πως *«αν η αντίδραση παύσει τους διωγμούς και τις συλλήψεις, είμαστε έτοιμοι να διατάξουμε την απόλυση όλων των μη βαρυνόμενων με έκνομες πράξεις κρατουμένων πολιτών αν*

¹¹⁹⁵ Κέδρος, *ό.π.*, σ. 265-267. Ο Κέδρος υπογραμμίζει, στηριζόμενος σε αναφορά του στρατηγού Wilson, ότι προβοκάτορες και πράκτορες των Γερμανών υποκινούσαν τις συλλήψεις και εκτελέσεις, στο ίδιο. Το ίδιο σημειώνεται και σε άρθρο του Πορφυρογένη, *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 44 Δεκέμβριος 1944, «Πτωματολογία βαρβάρων», σ. 17, και στην Λογοδοσία της ΚΕ στο 7^ο Συνέδριο του ΚΚΕ του Σιάντου, ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, *ό.π.*, τ. Στ', σ. 413.

¹¹⁹⁶ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, *ό.π.*, σ. 90.

εφαρμόσει το ίδιο -τίμια όμως και πραγματικά- και η Αντίδραση» και επισημαίνει ότι έχουν απολυθεί όλες οι γυναίκες που δεν βαρύνονται ατομικά με έκνομες πράξεις.

Η ανακοίνωση καταλήγει πως αν η πρόταση αυτή δεν γίνει δεκτή, είναι αναγκασμένοι παρά την απέχθειά τους, να εφαρμόσουν τα μέτρα της αντίδρασης σε όλη την Ελλάδα ώστε να προστατευθεί ο λαός, ενώ προειδοποιεί πως δεν θα γίνουν ανεκτοί και δεν θα μείνουν χωρίς απάντηση οι δολοφονίες και εξαφανίσεις κρατουμένων οπαδών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ από τα υπεύθυνα και ανεύθυνα όργανα της αντίδρασης, υπογραμμίζοντας και πάλι πως την ευθύνη για την εξακολούθηση και την επιδείνωση της κατάστασης θα φέρουν ακέραια οι αντίπαλοι¹¹⁹⁷.

Και στην διάρκεια της σύσκεψης της 27^{ης} Δεκεμβρίου, ο Σιάντος, όπως σημειώσαμε επεσήμανε ότι προέβησαν στις συλλήψεις δωσιλόγων λόγω των συλλήψεων και εκτελέσεων των οπαδών του ΕΑΜ ενώ και ο Ζεύγος όταν προσήλθε στο ξενοδοχείο της Μεγάλης Βρετανίας για την υπογραφή της ανακωχής σε ερώτηση των ανταποκριτών σχετικά με την συνεχιζόμενη ομηρία απάντησε πως πρέπει να θεωρηθεί μέτρο άμυνας για τις συλλήψεις των ΕΛΑΣιτών εκ μέρους της κυβέρνησης¹¹⁹⁸.

Οι συλλήψεις των οπαδών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ φθάνουν σε τέτοιο σημείο στις απελευθερωμένες περιοχές, όπως τις χαρακτηρίζει ο Πλαστήρας -τοποθετώντας έτσι μεταγενέστερα τις συλλήψεις οπαδών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ από τις συλλήψεις στις οποίες προέβησαν οι πολιτοφύλακες- ώστε χρειάστηκε απόφαση του υπουργικού συμβουλίου, η οποία καθόρισε πως οι συλλήψεις πρέπει να διενεργούνται μόνο από υπεύθυνα όργανα και να περιορίζονται στα πρόσωπα τα οποία αποδεδειγμένα μετείχαν στην «στάση» και όχι να επεκτείνονται σε πρόσωπα λόγω των πολιτικών τους φρονημάτων¹¹⁹⁹. Επιπλέον, το υπουργικό συμβούλιο αποφάσισε την σύσταση ειδικής τριμελούς επιτροπής για να μεταβεί στα αγγλικά στρατόπεδα -μεταξύ των οποίων και αυτό του Τομπρούκ της Αφρικής- για την ανάκριση των αιχμαλώτων,

¹¹⁹⁷ Ριζοσπάσης, 31/12/1944, «Οι φόνοι και οι εξαφανίσεις δεν θα γίνουν ανεκτά και δεν θα μείνουν αναπάντητα».

¹¹⁹⁸ *Ανεξαρτησία*, 10/1/45, «Ο αρχιστράτηγος κ. Σκόμπυ επιδίδει σήμερα εις τους εκπροσώπους του ΕΛΑΣ τους νέους όρους διά την κατάθεσιν των όπλων», 2^η σ., *Ελλάς, ό.π.*, 10/1/1945, «Η συνάντηση του κ. Σκόμπυ με τους αντιπροσώπους του ΕΑΜ», σ. 425-427.

¹¹⁹⁹ *Ελλάς, ό.π.*, 7/1/1945, «Το χθεσινόν υπουργικόν συμβούλιον. Συλλήψεις μόνον υπό των νομικών οργάνων», σ. 370-371.

ώστε να απολυθούν, μετά την έγκριση των αγγλικών αρχών, όσοι δεν συμμετείχαν στο «στασιαστικό κίνημα»¹²⁰⁰.

Να σημειωθεί ωστόσο ότι μέχρι τα τέλη του 1945 εκκρεμούσε η διενέργεια ανακρίσεων από την τριμελή αυτή επιτροπή αλλά και γενικότερα η διαδικασία επαναπατρισμού των συλληφθέντων καθυστέρουσε, με αποτέλεσμα μέχρι και τα τέλη Δεκεμβρίου του 1946, δύο χρόνια δηλαδή μετά τα Δεκεμβριανά, μεγάλος αριθμός αιχμαλώτων να παραμένει στην Μέση Ανατολή¹²⁰¹.

Το θέμα των ομήρων που συνελήφθησαν από τον ΕΛΑΣ θα εκμεταλλευτεί η βρετανική και η ελληνική κυβέρνηση τόσο για να αναστρέψει την θετική εικόνα που είχε η διεθνής κοινή γνώμη για τον αγώνα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, όσο και για την υπογραφή της ανακωχής με καλύτερους όρους για την κυβερνητική πλευρά. Έτσι, ο Eden στην συνεδρίαση του βρετανικού πολεμικού συμβουλίου της 12^{ης} Ιανουαρίου, παραδεχόμενος ότι ο ΕΛΑΣ πιθανώς δεν ήθελε την απόδοση των ομήρων έτσι ώστε να προστατευθούν οι δικοί του οπαδοί, υπογράμμισε το ισχυρό προβάδισμα των Βρετανών στις διαπραγματεύσεις καθώς οι τελευταίοι κρατούσαν κατά 7.000 περισσότερους αιχμαλώτους από ό, τι ο ΕΛΑΣ¹²⁰². Επεσήμανε δε πως επικοινωνιακά ήταν σημαντικό να καταδειχτεί η βαρβαρότητα του μέτρου που εφάρμοσε ο ΕΛΑΣ και η επιμονή του στην παράταση της απόδοσης των ομήρων¹²⁰³ ενώ ο Macmillan σημείωνε στο ημερολόγιό του πως παρότι λυπάται τους ανθρώπους αυτούς, η ομηρεία ήταν πολύ αποτελεσματικό όπλο για τους Βρετανούς αφού θα κατέστρεφε πολιτικά τον ΕΛΑΣ στην Αγγλία¹²⁰⁴.

Επιπλέον, όταν η μάχη της Αθήνας οδεύει προς το τέλος και οι ΕΛΑΣίτες σταδιακά εγκαταλείπουν τις περιοχές της πρωτεύουσας θα αρχίσει η ανακάλυψη πτωμάτων σε ομαδικούς τάφους. Έτσι η *Ελλάς* αναφέρει μεταξύ άλλων πως «τραγικόν και μακάβριον δείγμα της εγκληματικής μανίας των αιμοσταγών ΕΛΑΣιτών απεκαλύφθει εις την ανατολικήν πλευρά του Φιλοπάππου δηλαδή εις την περιοχήν προσφάτως

¹²⁰⁰ *Ελλάς*, ό.π., 10/1/1945, «Αι αποφάσεις του υπουργικού συμβουλίου», σ. 413-414, *Μεγάλη Ελλάς*, 14/1/1945, «Τακτικά ανακρίσεις διά τους στασιαστές», 2^η σ.

¹²⁰¹ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 339.

¹²⁰² «The Foreign Secretary pointed out that... it appeared that we had some 7000 prisoners in excess of the number of prisoners held by ELAS and that this would give a substantial bargaining counter».

¹²⁰³ War Cabinet 12/1/1945, CAB 65/51/5. Βλ. και Mark Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της Κατοχής*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, ²[1995], σ. 402-403 όπου σημειώνεται ότι οι Βρετανοί είχαν συλλάβει 15.000 υπόπτους συμπαθούντες την Αριστερά οι 8.000 εκ των οποίων στάλθηκαν στα στρατόπεδα της Μέσης Ανατολής.

¹²⁰⁴ Richter, ό.π., σ. 271-272.

απελευθερωθείσαν»¹²⁰⁵, ενώ αναδημοσιεύει εκτενείς περιγραφές από τις αφηγήσεις όσων γλύτωσαν από την αιχμαλωσία¹²⁰⁶, όπως κάνει και η εφημερίδα *Μεγάλη Ελλάς*¹²⁰⁷. Και η *Ελευθερία* σημειώνει τις «φρικιαστικά αποκαλύψεις διά τα εγκλήματα των ΕΛΑΣιτών» επισημαίνοντας την φρίκη και τον αποτροπιασμό που προκαλεί στους κατοίκους της περιοχής το μακάβριο θέαμα των σφαγιασθέντων συμπολιτών τους¹²⁰⁸. Οι ανταποκρίσεις αυτές θα συνεχισθούν και μετά την λήξη της σύγκρουσης και της αποχώρησης του ΕΛΑΣ από την Αττική¹²⁰⁹.

Στο ίδιο μήκος κύματος θα κινηθεί και η εφημερίδα *Ανεξαρτησία*, η οποία μάλιστα θα σημειώσει ότι «η μηνιαία τρομοκρατία που ήσκησαν οι Εαμοκομμουνιστάι» άφησε στην οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου βαθύτερα ίχνη ακόμα και από την τριετή σκλαβιά των Γερμανοϊταλών. Έτσι επισημαίνει ότι οι ΕΛΑΣοκρατούμενες περιοχές έχουν υποστεί καταστροφή άνευ προηγούμενου, πως τα όργανα και η τρομοκρατία που εξαπέλυσαν εναντίον της δήθεν, όπως την χαρακτηρίζει, αντίδρασης «δεν έχουν ούτε αρχή ούτε τέλος» ενώ αθώοι άνθρωποι βασανίστηκαν και είτε σφαγιάστηκαν είτε στάλθηκαν στις επαρχίες που κυριαρχούσε ο ΕΛΑΣ¹²¹⁰. Οι απεσταλμένοι της εφημερίδας, ακόμα και στις 31 Ιανουαρίου θα διαπιστώνουν ότι «όλες οι χαράδρες, όλα τα περίχωρα της Λειβαδιάς, όλα τα γύρω υψώματα, όλα τα ξηροπήγαδα είναι γιομάτα πτώματα ανθρώπινα και σκελετούς» ενώ σε συνεντεύξεις, οι κάτοικοι της περιοχής θα αναφέρονται στα βασανιστήρια που υπέστησαν από

¹²⁰⁵ *Ελλάς*, ό.π., 30/12/1944, «Ανεκαλύφθησαν εις ένα πηγάδι πολλά πτώματα σφαγέντων υπό του ΕΛΑΣ», σ. 292-293, βλ. και 3/1/1945, «Ενώπιον των ξένων ανταποκριτών απεκαλύφθησαν σωροί πτωμάτων εντός χαράδρων και φρεάτων παρά το Μπραχάμι. Κατακρεουργημένα πτώματα, εγκέφαλοι χυμένοι από σφαίρας. Αληθής κόλασις», σ. 331-334, 4/1/1945, «Αποκαλύπτονται συνεχώς κακουργήματα των ΕΛΑΣιτών. Χαράδραι πλήρεις πτωμάτων εθνικιστών παραμορφωμένων οικτρώς. Η αγριότης των εκτελεστών της ΟΠΛΑ κατά των αθώων θυμάτων», σ. 341-342.

¹²⁰⁶ *Ελλάς*, ό.π., 31/12/1944, «Κατά εκατοντάδες τα γυναικόπαιδα οδηγούνται εις την αιχμαλωσίαν. Γυναίκες παραφρονούν και οι βραδυπορούντες εκτελούνται υπό των ΕΛΑΣιτών προς παραδειγματισμόν», σ. 302-304, 2/1/45, «Τα εγκλήματα των ΕΑΜοκομμουνιστών. Με αυτόματα όπλα εδολοφόνουν τους συλλαμβανομένους και αφού τους απογύμνωναν τους έρριπταν εις τα φρεάτια», σ. 322-324.

¹²⁰⁷ *Μεγάλη Ελλάς*, 20/1/1945, «Ομήρων Οδύσσεια... "Πως διέφυγα την εκτέλεσιν εις το στρατόπεδον Θηβών"», 1^η σ.

¹²⁰⁸ *Ελευθερία*, 30/12/1944, «Φρικιαστικά αποκελύψεις διά τα εγκλήματα των ΕΛΑΣιτών», «Πληροφορίαί διά την κατάστασιν εις τας περιοχάς των ΕΛΑΣιτών», 2^η σ.

¹²⁰⁹ *Ελλάς*, ό.π., 6/1/1945, «Ανακαλύπτουν συνεχώς πτώματα εθνικιστών», σ. 361, 7/1/1945, «Αυτά έκαμαν οι προδότες. Με τον δυναμίτη και το μαχαίρι σκόρπισαν την συμφορά σε όλη την Αθήνα», 365-366, 8/1/1945, «Σκόρπισαν την συμφορά και τον όλεθρο. 500 πτώματα ξεσκέπασε η βροχή στα Τουρκοβούνια. Νέοι σκοτωμένοι με τσεκούρι και με σκόρπια μυαλά», σ. 381-385.

¹²¹⁰ *Ανεξαρτησία*, 7/1/1945, «Θηριωδία και όργανα των Εαμοκομμουνιστών. Φόνοι και λεηλασία. Ένας μήνας τρόμου», 1^η σ.

ανθρώπους του «ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΚΚΕ και Σία» τους οποίους ο συντάκτης χαρακτηρίζει «ηθικώς πεπορωμένους, παράφρονες, ψυχοπαθείς ή εξ ενστίκτου εγκληματίες»¹²¹¹.

Το *Ελληνικό Αίμα* σημειώνει πως ο ΕΛΑΣ έχει πραγματοποιήσει 30.000 συλλήψεις από τις οποίες έχουν αφεθεί ελεύθεροι 5.000 αιχμάλωτοι¹²¹² και αναφέρεται σε εγκληματίες της ΟΠΛΑ που έσφαξαν και σε «ντυναμιτέρος» του κομμουνιστικού κόμματος που λεηλάτησαν και κατέστρεψαν τις περιουσίες ανθρώπων¹²¹³. Παράλληλα κάνει λόγο για πτώματα εκτελεσθέντων χωροφυλάκων οι οποίοι πριν το θάνατο βασανίστηκαν και αναφέρει πως συνεχώς ανακαλύπτονται κατακρεουργημένα πτώματα σε ομαδικούς τάφους¹²¹⁴.

Η *Μεγάλη Ελλάς* αναφέρεται στην «εθνοκτόνα αναρχική μαφία που έσφαζε και σφάζει κατά χιλιάδες τους ατυχείς εθνικιστάς», και κάνει λόγο για «πολυβασανισμένους ομήρους που πεθαίνουν από το κρύο και την πείνα», «δολοφόνους των πηγαδιών του Φιλοπάππου»¹²¹⁵, για το «αναρχοκομμουνιστικό μίasma» και τους «Άρηδες Βελουχιώτες, που σφάζουν με μαχαίρες του χασάπη κατά χιλιάδες εις την ύπαιθρον τους φιλήσυχους και νομοταγείς χωρικούς....» και επισημαίνει πως συνεχίζεται η εκταφή τραγικώς ακρωτηριασμένων δύσμοιρων εθνικιστών¹²¹⁶.

Προκειμένου να καταλαγιάσουν οι αντιδράσεις στην διεθνή κοινή γνώμη για την επέμβαση της βρετανικής κυβέρνησης στην Ελλάδα και να προβληθεί ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δεν ήταν τίποτα άλλο από μια τρομοκρατική οργάνωση, το Foreign Office θα ζητήσει από τον Leeper να συνεχισθούν οι εκταφές πτωμάτων και να κινηθεί όλες τις διαδικασίες ώστε να έρθουν στο φως της δημοσιότητας όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία. Έτσι θα εκδοθεί και η *Λευκή Βίβλος των εγκλημάτων του ΕΑΜ*, μετά από πρόταση του βουλευτή του Εργατικού Κόμματος, Bevan, κείμενο που θα διακινηθεί προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της βρετανικής κυβέρνησης¹²¹⁷, για την

¹²¹¹ *Ανεξαρτησία*, 31/1/1944, «Περνώντας τον κάμπο των Θηβών. Εκεί που μιλάει το αίμα... και λείπουν αθώοι άνθρωποι. (Η εγκληματική δράσις συνανθρώπων για αντίθετα πολιτικά φρονήματα)», 1^η σ.

¹²¹² *Ελληνικό Αίμα*, 16/1/1945, «Η ευθύνη των Ελλήνων ηγετών διά την πλήρη διαφώτισιν της διεθνούς κοινής γνώμης», 2^η σ.

¹²¹³ *Ελληνικό Αίμα*, 16/1/1945, «Η ενίσχυσις των καταστραφέντων», 1^η σ.

¹²¹⁴ *Ελληνικό Αίμα*, 18/1/1945, «Και νέα θύματα των Εαμοκομμουνιστών», 2^η σ., 19/1/1945, «Ανεγνωρίσθησαν και νέα θύματα των ΕΛΑΣιτών», 2^η σ., 20/1/1945, «Συνεχίζεται η εκταφή πτωμάτων εις το Περιστέρι», 2^η σ.

¹²¹⁵ *Μεγάλης Ελλάς*, 1/1/1945, «Χρειάζεται πυγμή», 1^η σ.

¹²¹⁶ *Μεγάλης Ελλάς*, 3/1/1945, «Να συντριβούν», 1^η σ.

¹²¹⁷ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 337-338.

έκδοση του οποίου τα «ντοκουμέντα» και τις «αντικειμενικές» αναφορές προσκόμισε ο Leeper¹²¹⁸.

Επιπλέον, εκτός από τις ανταποκρίσεις των ευρισκόμενων στην Αθήνα δημοσιογράφων τους οποίους οι ελληνικές εφημερίδες παρουσίαζαν σοκαρισμένους από τα εγκλήματα του ΕΛΑΣ¹²¹⁹, θα σταλεί στην Ελλάδα στις 22 Ιανουαρίου 1945 μια επιτροπή προκειμένου να διαπιστώσει τις καταγγελίες των αιχμαλώτων που αναγκάστηκαν να ακολουθήσουν τον ΕΛΑΣ στην έξοδό του από την Αττική, επιτροπή που αποτελείτο από αντιπροσωπεία των Βρετανικών Συνδικάτων υπό τον W. Citrine¹²²⁰. Ο Churchill απαγόρευσε στην επιτροπή να έχει επικοινωνία με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και πέρα από μια τυπική συνάντηση με τους Θεό, Καλομοίρη και Στρατή -που αποτελούσαν την ΚΕ του Εργατικού ΕΑΜ (ΕΕΑΜ)- η επιτροπή είχε επικοινωνία μόνο με την κυβερνητική πλευρά¹²²¹. Ο Βρετανός πρωθυπουργός είχε καταστήσει σαφές στον Citrine ότι η επιτροπή δεν θα λειτουργούσε ούτε σαν μέσο πληροφόρησης της βρετανικής κοινής γνώμης ούτε σαν μέσο συγκέντρωσης προτάσεων για την υπέρβαση της πολιτικής και οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, αλλά θα ασχολείτο με την ανασυγκρότηση των ελληνικών σωματείων¹²²².

Ωστόσο, το ενδιαφέρον της επιτροπής Citrine εντέχνως επεκτείνεται στους ομήρους και στα πτώματα τα οποία εφόσον δεν ήταν πολιτικά ζητήματα -αφού το Foreign Office είχε αποτρέψει την επικοινωνία της επιτροπής με πολιτικά κόμματα ώστε να μην προκληθούν αντιδράσεις για ενδεχόμενη μεροληπτική προσέγγισή της- ενέπιπταν

¹²¹⁸ Richter, *ό.π.*, σ. 275.

¹²¹⁹ Ενδεικτικά: *Ελλάς*, *ό.π.*, 3/1/1945, «Ενώπιον των ξένων ανταποκριτών απεκαλύφθησαν σωροί πτωμάτων εντός χαραδρών και φρεάτων παρά το Μπραχάμι. Κατακρεουργημένα πτώματα, εγκέφαλοι χυμένοι από σφαίρας. Αληθής κόλασις», σ. 331-334, 21/1/1945, «Οι ξένοι ανταποκριταί με φρίκην παρηκολούθησαν την εκταφήν πτωμάτων», σ. 447-448, *Ελευθερία*, 30/12/1944, «Φρικιαστικά αποκαλύψεις διά τα εγκλήματα των ΕΛΑΣιτών», «Πληροφορίες διά την κατάστασιν εις τας περιοχάς των ΕΛΑΣιτών», 2^η σ.

¹²²⁰ Ως πρόσχημα της αποστολής αυτής χρησιμοποιήθηκε η πρόσκληση που είχαν απευθύνει οι Διεθνείς Εργατικές Ενώσεις στον πρώην υπουργό του ΕΑΜ Αγγελόπουλου να προσέλθει ελληνική αντιπροσωπεία των εργατικών συνδικαλιστικών δυνάμεων στο παγκόσμιο συνέδριο που θα διεξαγόταν τον Φεβρουάριο στο Λονδίνο και μια πρόσκληση της ΓΣΕΕ υπογεγραμμένη από τους ΕΑΜικούς ηγέτες Θεό και Καλομοίρη να σταλεί αντιπροσωπεία των Εργατικών Ενώσεων της Βρετανίας στην Ελλάδα για να εκτιμήσει τις οικονομικές καταστροφές που προκάλεσε ο πόλεμος. Ο Eden θα «εξηγήσει» στον Citrine ότι οι συνομιλητές του στην Ελλάδα δεν θα ήταν αυτοί που τον προσκάλεσαν, δηλαδή το ΕΑΜ, αλλά οι ενώσεις που η βρετανική πρεσβεία θεωρούσε ότι αντιπροσωπεύουν το «πραγματικό εργατικό φρόνημα» διότι στην Ελλάδα είχε συντελεστεί μια μεταβολή συσχετισμών στα εργατικά συνδικάτα στα οποία πλέον δεν πλειονηφούσε το ΕΑΜ, κάτι που το τελευταίο, σύμφωνα με τον Eden, προσπαθούσε να αποκρύψει, Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 338.

¹²²¹ Βλ. και Richter, *ό.π.*, σ. 275-276, όπου σημειώνεται ότι Βρετανός αξιωματικός επιβεβαιώνει ότι ο Citrine όσο βρισκόταν στην Ελλάδα ζήτησε πληροφορίες κυρίως από Δεξιούς που βρίσκονταν στο ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία.

¹²²² Λυμπεράτος, *ό.π.*

εντός των ορίων των θεμάτων με τα οποία μπορούσε να ασχοληθεί. Έτσι η επιτροπή επισκέφθηκε και παρακολούθησε την εκταφή κακοποιημένων πτωμάτων στο Περιστέρι, πήρε συνεντεύξεις από τις οικογένειες των δολοφονημένων και κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι καταγγελίες της κυβέρνησης για μαζικές δολοφονίες 10.000 ατόμων ήταν σωστές. Παράλληλα ο Δαμασκηνός διαβεβαίωσε τον Citrine ότι οι κατηγορίες της αριστερής παράταξης για συλλήψεις οπαδών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ανήκαν στην σφαίρα της φαντασίας με αποτέλεσμα, αφού αποκλείστηκε και η επαφή της επιτροπής με το ΕΑΜ, οι ισχυρισμοί της ΕΑΜικής πλευράς να θεωρούνται εκ των προτέρων προπαγανδιστικοί¹²²³.

Κατ' αυτόν τον τρόπο η επιτροπή Citrine, περιβεβλημένη με το κύρος μιας διεθνούς εργατικής οργάνωσης επιβεβαιώνει ότι το ΕΑΜ προέβη σε βιαιοπραγίες και ακρότητες¹²²⁴. Παρ' όλα αυτά στο πόρισμα της αντιπροσωπείας για τους ομήρους που μετέφερε ο ΕΛΑΣ εκτός Αττικής η βάνανση μεταχείριση -εκτός εξαιρετικά μεμονωμένων περιπτώσεων- αφορούσε την αφαίρεση των υποδημάτων των αιχμαλώτων χωρίς να γίνεται αναφορά σε άλλου είδους βασανισμό ενώ οι πληροφορίες της επιτροπής για τους συλληφθέντες έκαναν λόγο για πρώην φυλακισμένους εγκληματίες. Ο αριθμός των 10.000 δολοφονιών θεωρήθηκε υπερβολικός και αμφισβητήθηκε τόσο από την κοινή γνώμη στην Βρετανία όσο και στις ΗΠΑ ενώ όταν προτάθηκε να συγκροτηθεί επιτροπή στο βρετανικό Κοινοβούλιο που θα ερευνούσε τις πληροφορίες, ο Leeper αρνήθηκε να παραστεί προφασιζόμενος κώλυμα¹²²⁵.

Να σημειωθεί ότι η επιτροπή προσπάθησε να προβάλει το «ιδιαιτέρα υψηλό φρόνημα» των Βρετανών στρατιωτών¹²²⁶ οι οποίοι έδωσαν και συνεντεύξεις στον Citrine. Επειδή μάλιστα πολλοί συνεντευξιαζόμενοι υποστήριξαν πως ήταν πεπεισμένοι ότι μερίδα του βρετανικού τύπου παρουσίαζε μονόπλευρα την κατάσταση στην Ελλάδα, εννοώντας προφανώς ότι μερίδα του βρετανικού τύπου δεν καταδίκαιε τον αγώνα του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ο Churchill πρότεινε στο πολεμικό

¹²²³ Ο.π., σ. 339.

¹²²⁴ Βλ. *Μεγάλη Ελλάς*, 20/1/45, «Τα πτώματα των εκτελεσθέντων από τον ΕΛΑΣ εις Περιστέρι πλέον των 200», 2^η σ., 25/1/1945, Πτώματα, πτώματα, πτώματα! Έφριξαν χθες στο Περιστέρι οι Άγγλοι εργατικοί εκπρόσωποι», 1^η σ., *Ανεξαρτησία*, 25/1/1945, Ο κ. Σιτρίν ωμίλησε χθες το απόγευμα εκτενώς προς τους Έλληνες εργάτες εξ ονόματος 7 εκατομμυρίων Άγγλων εργατοϋπαλλήλων», 1^η σ.

¹²²⁵ Λυμπεράτος, ό.π. σ. 339-340.

¹²²⁶ Ο.π., σ. 340.

συμβούλιο ο Citrine ή και άλλα μέλη της επιτροπής, κατά την επιστροφή τους στην Βρετανία, να δώσουν συνεντεύξεις, πρόταση η οποία έγινε αποδεκτή¹²²⁷.

Να επισημάνουμε δε πως η πρώτη αντίδραση του Churchill όταν έλαβε γνώση της τελικής αναφοράς της αντιπροσωπείας των Συνδικάτων, ήταν να ζητήσει την άδεια του Citrine για να δημοσιεύσει το περιεχόμενό της σαν κοινοβουλευτική αναφορά (parliamentary paper), κάτι που απέτρεψαν τα μέλη της επιτροπής που ήταν υπεύθυνα για την κομματική πειθαρχία (counsels of the Chief Whip and of Bracken) καθώς κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε ιδιάζον εθιμικό προηγούμενο (awkward precedent) και κυρίως θα μείωνε την αξία έκθεσης, την οποία αντλούσε ακριβώς λόγω του «ανεξάρτητου» και ανεπίσημου χαρακτήρα της¹²²⁸.

Για τα πτώματα που βρέθηκαν σε διάφορες περιοχές της Αττικής, η επιτροπή του υπουργείου Δικαιοσύνης που μέχρι τον Απρίλιο του 1945 εξέτασε πάνω από 5.000 πτώματα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι 1.500 ήταν θανόντων από φυσικά αίτια, 1.700 ήταν όσων σκοτώθηκαν ως εμπόλεμοι και αυτά των εκτελεσθέντων ήταν 1.800¹²²⁹.

Ωστόσο, το ΕΑΜ θα απορρίψει την αναφορά της ιατροδικαστικής υπηρεσίας του υπουργείου Δικαιοσύνης σημειώνοντας πως άλλοι αριθμοί παρουσιάζονται στην έκθεση αυτή και άλλοι υπάρχουν στα βιβλία της ιατροδικαστικής υπηρεσίας. Το βασικό επιχείρημα ωστόσο για την απόρριψη του πορίσματος της υπηρεσίας αφορούσε την μέθοδο που η τελευταία ακολουθούσε για να καταλήξει στα αίτια θανάτου. Έτσι, ο Πορφυρογένης σημειώνει πως η υπηρεσία συμπεριελάμβανε στους εκτελεσθέντες ανθρώπους οι οποίοι είχαν ακρωτηριασθεί, χωρίς να λαμβάνει υπ' όψει της πως οι ακρωτηριασμοί θα μπορούσαν να έχουν προέλθει από τους όλμους που έριχναν τα βρετανικά στρατεύματα. Ο Πορφυρογένης επισημαίνει δε πως υπάρχουν αποδείξεις, ότι είχαν οργανωθεί «ειδικά μακάβρια συνεργεία» που παραμόρφωναν τα πτώματα για να «αποδείξουν» την βαρβαρότητα του ΕΛΑΣ¹²³⁰.

¹²²⁷ War Cabinet 26/1/1945, CAB 65/49/10.

¹²²⁸ Alan Foster, "The Politicians, Public Opinion and the Press: The Storm over British Military Intervention on Greece in December 1944", *Journal of Contemporary History*, Vol. 19, N° 3 1984, σ. 471.

¹²²⁹ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 341.

¹²³⁰ ΚΟΜΕΠ, τχ. 44, Δεκέμβριος 1945, «Πτωματολογία βαρβάρων», σ. 17-18, βλ. και «Το ελληνικό Κατόν», Ο Ρήγας, Αθήνα, 1945, Πετρόπουλος, ό.π., σ. 209.

Η τοποθέτηση αυτή του Πορφυρογένη επιβεβαιώνεται από τον αξιωματικό των βρετανικών στρατευμάτων, Colin Wright, που επισημαίνει ότι παρουσιάστηκαν άτομα που δήλωσαν ενόρκως ότι έγινε σύλληψη των τάφων των συγγενών τους. Επιπλέον, σύμφωνα με μαρτυρία πρώην αξιωματικού των Ταγμάτων Ασφαλείας, στα τέλη Δεκεμβρίου είχαν δοθεί εντολές επί τρεις νύχτες να ξεθάβονται πτώματα θανόντων είτε με φυσικό τρόπο είτε λόγω των πολεμικών επιχειρήσεων που είχαν θαφτεί στον Εθνικό Κήπο και να μεταφέρονται στο Περιστέρι. Στην αποστολή αυτή συμμετείχε ο αξιωματικός, ο οποίος προσθέτει ότι τα πτώματα που μεταφέρθηκαν εκεί κατακρεουργήθηκαν και ρίχτηκαν στους λάκκους όπου και τα είδε ο Citrine¹²³¹. Οι παραπάνω μαρτυρίες επιτρέπουν τον ισχυρισμό ότι η λεηλασία τάφων και σύλληψη νεκρών με εντολή της κυβερνητικής πλευράς ήταν πιθανότατα εκτεταμένες.

Η ΕΑΜική παράταξη θα υποστηρίξει ότι εξαιτίας της κατακραυγής που προκάλεσε η επέμβαση του Churchill και από την στιγμή που δεν βρέθηκε κάτι για να δικαιολογήσει την επέμβαση, προβλήθηκε το θέμα των ομήρων «για να θολώσει τα νερά, να μπερδέψει την κοινή γνώμη, να στρέψει την προσοχή της αλλού», όπως σημειώνει ο Πορφυρογένης. Επισημαίνει δε ότι ήταν πάρα πολύ γνωστό στους «οργανωτές αυτής της εκστρατείας» ότι η σύλληψη αιχμαλώτων ξεκίνησε από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ μετά από τις συλλήψεις και βασανισμούς των οπαδών του ΕΑΜ από τους βασανιστές των χρόνων της κατοχής και τον εκτοπισμό τους σε στρατόπεδα της Αφρικής. Επισημαίνει ότι η μεταφορά των ομήρων από τον ΕΛΑΣ δεν ήταν ακίνδυνη ούτε ευχάριστη και πως «εκτός από δακτυλοδεικτούμενους προδότες που εκτελέστηκαν από τον λαό», ο ΕΛΑΣ δεν βασάνισε κανέναν. Ο Πορφυρογένης υπογραμμίζει ότι όταν δεν απέδωσε ούτε αυτή η συκοφαντική, όπως την χαρακτηρίζει, εκστρατεία γύρω από το θέμα των ομήρων, ξεκίνησε η ανακάλυψη αμέτρητων τάφων με κατακρεουργημένα πτώματα¹²³². Επισημαίνεται δε από τον Φεβρουάριο του 1945 ότι έγινε προσπάθεια να παρουσιαστούν οι νεκροί ΕΛΑΣίτες και ΕΑΜίτες σαν θύματα που προκλήθηκαν από τον ΕΛΑΣ¹²³³.

Θα κυκλοφορήσει παράλληλα μια μπροσούρα με τίτλο «Το ελληνικό Κατύν» στο οποίο δημοσιεύονται ονόματα ανθρώπων, οι οποίοι είτε πέθαναν από φυσικό θάνατο είτε σκοτώθηκαν από αδέσποτη σφαίρα ή όλμους και τους οποίους οι

¹²³¹ Richter, *ό.π.*, σ. 276.

¹²³² ΚΟΜΕΠ, τχ. 34, Φεβρουάριος 1945, «Οι όμηροι», σ. 13-14.

¹²³³ ΚΟΜΕΠ, τχ. 34, Φεβρουάριος 1945, «Το τραγικό ελληνο-βρετανικό δίμηνο του Δεκέμβρη - Γενάρη 1945», σ. 30.

αντικομμουνιστικές εφημερίδες παρουσίασαν ως θύματα του ΕΛΑΣ, είτε βρίσκονταν εν ζωή και οι εφημερίδες τους παρουσίαζαν ως δολοφονημένους από τον ΕΛΑΣ. Στην ίδια μπροσούρα αναφέρεται πως από το κυβερνητικό στρατόπεδο διαδίδονταν φήμες πως οι οικογένειες των θυμάτων του ΕΛΑΣ θα έπαιρναν σύνταξη, σε αντίθεση με όσους οι συγγενείς σκοτώθηκαν τυχαία, οι οποίοι δεν θα λάμβαναν καμία παροχή. Έτσι, ο συντάκτης υπογραμμίζει ότι κάποιοι πολίτες θα αποκόμιζαν κέρδη αν υποστήριζαν ότι οι συγγενείς τους ήταν θύματα των ΕΛΑΣιτών¹²³⁴.

Η ΚΕ του ΚΚΕ στην 11^η Ολομέλεια, τον Απρίλιο του 1945, θα καταδικάσει το μέτρο της ομηρίας. Στην απόφαση της ολομέλειας τονίζεται πως *«η σύλληψη αμάχων έστω και σαν μέτρο άμυνας κατά του άγριου διωγμού και της ομηρίας από μέρους των Παπανδρέου - Σκόμπυ, ήταν σοβαρό πολιτικό λάθος, που έδωσε την ευκαιρία στην αντίδραση να ξεσηκώσει συκοφαντική εκστρατεία με σκοπό να σκεπάσει τα δικά της εγκλήματα»*¹²³⁵. Και στην «Λογοδοσία της ΚΕ του ΚΚΕ» στο 7^ο Συνέδριο του κόμματος, τον Οκτώβριο του 1945, στην εισήγησή του ο Σιάντος θα επισημάνει πως παρότι η ομηρία ήταν μέτρο άμυνας, δεν έπρεπε να εφαρμοστεί διότι δεν υπήρχαν τα μέσα μεταφοράς και διατροφής όλων όσων συνελήφθησαν, τα οποία θα τους εξασφάλιζαν τα στοιχειώδη. Υπογράμμισε δε πως το μεγαλύτερο λάθος του μέτρου αυτού ήταν οι υπερβολές στην εφαρμογή του, αφού αιχμαλωτίστηκαν ακόμα και οπαδοί του κινήματος, και οι υπερβασίες σχετικά με τις εκτελέσεις, για τις οποίες τόνισε ότι δεν δόθηκε εντολή από τα υπεύθυνα κομματικά και ΕΑΜικά όργανα¹²³⁶.

Και ο Ν. Ζαχαριάδης, ως γενικός γραμματέας του κόμματος, στην εισήγησή του κατά την 12^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Ιούνιος 1945), θα τονίσει πως παρότι δεν δόθηκε εντολή από την ηγεσία του ΚΚΕ να γίνουν αγριότητες και για το κόμμα δεν τίθεται ζήτημα ηθικής τάξης αφού αποκήρυξε και αποκηρύσσει τις υπερβασίες, παρ' όλα αυτά, όπως υπογραμμίζει, το κόμμα έχει ευθύνες αφού οι υπερβασίες έγιναν από μέλη του. Για το μέτρο της ομηρίας επισημαίνει ότι το λάθος δεν είναι ότι διατάχθηκε από την ηγεσία αλλά ότι διατάχθηκε χωρίς πειθαρχία με αποτέλεσμα να εξελιχθεί σε

¹²³⁴ «Το ελληνικό Κατύν», Πετρόπουλος, ό.π., σ. 198-210.

¹²³⁵ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, τ. Ε', ό.π., Απόφαση της 11^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, σ. 256-257.

¹²³⁶ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., τ. Στ', Λογοδοσία της ΚΕ στο 7^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Εισηγητής Γιώργης Σιάντος, σ. 413. Βλ. και ραδιοτηλεγράφημα Σιάντου προς Κώσταν (Μπλάνα) Πελοπόννησον 17/12/1944, όπου ο γραμματέας του ΚΚΕ επισημαίνει: «Αυτή στιγμή στρατοδικεία και εκτελέσεις δέον αποφευχθούν. Συλλαμβανόμενοι κρατηθούν ως όμηροι εξασφάλιση ζωής δικών μας κρατουμένων και αιχμαλώτων», Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ=7/32/259, ΑΣΚΙ.

εξωπολιτική πράξη. Καταλήγει πως εφόσον η ομηρία δεν μπορούσε να γίνει πειθαρχημένα, δεν έπρεπε να διαταχθεί¹²³⁷.

Ακριβώς επειδή η ομηρία είχε προκαλέσει έντονες αντιδράσεις η *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* του Δεκεμβρίου του 1945, θα φιλοξενήσει δύο άρθρα αφιερωμένα στο θέμα αυτό με τους τίτλους «Πτωματολογία βαρβάρων» του Μ. Πορφυρογένη και «Ωμότητες και θυσίες» του Π. Σίμου, ενώ σχεδόν όλα τα άρθρα της *ΚΟΜΕΠ* του Δεκεμβρίου 1945 θα αναφερθούν στο ζήτημα της ομηρίας. Έτσι, ο Πορφυρογένης θα επισημάνει ότι «είναι αλήθεια ότι μέσα στον Δεκέμβρη έγιναν υπερβασίες» ιδιαίτερα στο θέμα των εκτελέσεων και θα υπογραμμίσει ότι όσοι πολιτοφύλακες και ΕΛΑΣίτες ήταν υπεύθυνοι για υπερβασίες στο θέμα των εκτελέσεων, τιμωρήθηκαν από στρατοδικεία¹²³⁸. Αυτό συνέβη και στην περίπτωση της ηθοποιού Ελένης Παπαδάκη, όπως τονίζει ο Μπαρτζιώτας, ο οποίος επισημαίνει ότι όπου υπάρχουν έκτροπα και παρεκτροπές οι κομματικές οργανώσεις οφείλουν να λογοδοτούν¹²³⁹.

Ωστόσο στην προσπάθεια όχι τόσο να δικαιολογηθεί το μέτρο της ομηρίας όσο να καταδειχθούν οι συνθήκες μέσα στις οποίες εφαρμόστηκε, στο κύριο άρθρο της *Κομμουνιστικής Επιθεώρησης* «Πάνω στην πρώτη επέτειο της ένοπλης αντίστασης του Ελληνικού λαού» θα τονισθεί πως «Η αντιαμική αντίδραση, ένοχη του εγκλήματος της λιποταξίας και προδοσίας στην κρισιμότερη περίοδο του έθνους μας, προσπαθεί μετά τον Δεκέμβρη να στηριχτεί σε ανύπαρκτα ή και υπαρκτά “έκτροπα” για να δικαιολογήσει πολιτικά με την “πτωματολογία” την ύπαρξή της. Αρνούμαστε το δικαίωμα κριτικής στους συνεργάτες των γερμανοφασιστών κατακτητών, στους γερμανόδουλους υπεύθυνους της δολοφονίας μυριάδων Ελλήνων. Οι υπερβασίες ή και λάθη σ’ έναν εμφύλιο πόλεμο, που η αντιδραστική ολιγαρχία προκάλεσε, δεν είναι σε θέση να λερώσουν το μεγαλείο του Δεκέμβρη...»¹²⁴⁰.

¹²³⁷ Εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη στην 12^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 102, Φ=2/1/2, ΑΣΚΙ, (σ. 20-22).

¹²³⁸ *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 44, Δεκέμβριος 1945, «Πτωματολογία βαρβάρων», σ. 17.

¹²³⁹ *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 44, Δεκέμβριος 1945, «Ο παλλαϊκός χαρακτήρας του Δεκέμβρη», σ. 10. Να σημειωθεί ότι ο Μπαρτζιώτας θεωρεί ότι η ΚΕ του ΚΚΕ κατά την 11^η Ολομέλεια δεν έπρεπε να καταδικάσει το μέτρο της ομηρίας και υπογραμμίζει πως «όσο και αν είναι σκληρό, ήταν απαραίτητο. Μονάχα έτσι μπορούσαμε να αναγκάσουμε τον Σκόμπν και την αντίδραση να λογικευτούν!», Μπαρτζιώτας, *Εθνική Αντίσταση...*, ό.π., σ. 402. Το ίδιο σημειώνει και ο Χατζής, Χατζής, ό.π., σ. 366-367.

¹²⁴⁰ *ΚΟΜΕΠ*, τχ. 44, Δεκέμβριος 1945, «Ο Δεκέμβρης σταθμός και νέα αφετηρία του αγώνα για την ανεξαρτησία και την δημοκρατία», σ. 4.

Σε κάθε περίπτωση η ομηρία τόσο σαν μέτρο, όσο και σαν πρακτική εφαρμογή, έπαιξε μεγάλο ρόλο στην μεταστροφή της διεθνούς κοινής γνώμης εις βάρος του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ¹²⁴¹, και σε συνδυασμό με τις εκτελέσεις, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις και στο εσωτερικό, τροφοδοτώντας παράλληλα με πραγματικά ή πλαστά στοιχεία την αντικομμουνιστική προπαγάνδα¹²⁴².

Εν τω μεταξύ, οι Βρετανοί μέχρι και την εκπνοή της προθεσμίας κατάπαυσης του πυρός, 14 προς 15 Ιανουαρίου, στην προσπάθεια να επεκτείνουν την επικράτειά τους θα κατευθυνθούν προς Λαμία αλλά θα αποτύχουν και τις δύο φορές καθώς η αντίσταση του ΕΛΑΣ στην περιοχή Αγίου Κωνσταντίου - Λοκρίδας - Καλλίδρομου θα τους κρατήσει νοτιότερα της περιοχής αυτής επιφέροντας τους μεγάλες απώλειες¹²⁴³.

Ωστόσο οι Βρετανοί στο πολιτικό επίπεδο, επιθυμούσαν ιδιαιτέρως την υπογραφή ανακωχής καθώς δεν ήταν σίγουροι πως το ΕΑΜ τελικά θα υποχωρούσε ενώ ήταν δεδομένο πως στρατιωτικά δεν μπορούσαν να διαλύσουν οριστικά τον ΕΛΑΣ ούτε μπορούσαν να αναλάβουν επιχειρήσεις στην ελληνική ύπαιθρο, εντύπωση η οποία ενισχύθηκε και από τις άκαρπες προσπάθειές τους να «σπρώξουν» τον ΕΛΑΣ βορείως της Λοκρίδας¹²⁴⁴. Έτσι ο Churchill θεώρησε ότι η πρωτοβουλία του Scobie να δηλώσει ότι οι όροι που έθεσε στον ΕΛΑΣ στις 12 και 16 Δεκεμβρίου δεν ήταν πλέον εφαρμόσιμοι, δεν έπρεπε να έχει γίνει πριν την έγκριση του Λονδίνου¹²⁴⁵, κάτι που επανέλαβε και σε επόμενη συνεδρίαση του πολεμικού συμβουλίου¹²⁴⁶.

Να επισημάνουμε δε πως η βρετανική κυβέρνηση έθεσε εξ αρχής το ζήτημα της παροχής αμνηστίας στους συμμετέχοντες στις μάχες του Δεκεμβρίου¹²⁴⁷ ενώ κατά την προσέλευση των αντιπροσώπων του ΕΛΑΣ για την υπογραφή της ανακωχής, προετοιμαζόταν κείμενο με το οποίο οι Βρετανοί θα προέβαιναν σε σημαντικές παραχωρήσεις έτσι ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο αποχώρησης της αντιπροσωπείας του ΕΛΑΣ. Ο απώτερος σκοπός της παροχής αμνηστίας ήταν να καλλιεργηθεί ένα αίσθημα αμοιβαίας εμπιστοσύνης και να αρθεί η διστακτικότητα

¹²⁴¹ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 340.

¹²⁴² Χατζηιωσήφ, *ό.π.*, σ. 387.

¹²⁴³ Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά, *ό.π.*, σ. 69, 87, Σαράφης, *ό.π.*, σ. 553-554, Κωτσάκης, *ό.π.*, σ. 299, Κεπέσης, *ό.π.*, σ. 355.

¹²⁴⁴ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 55-56.

¹²⁴⁵ War Cabinet 8/1/1945 CAB 65/51/2.

¹²⁴⁶ War Cabinet 12/1/1945, CAB 65/51/5.

¹²⁴⁷ Βλ. War Cabinet 16/12/1944, CAB /65/48/18.

του ΕΑΜ απέναντι στις προθέσεις των Βρετανών ώστε να υπογραφεί η ανακωχή¹²⁴⁸ και να απολύσει ο ΕΛΑΣ τους ομήρους¹²⁴⁹, όσο -και πολύ περισσότερο- για να καταθέσει τα όπλα βάσει μιας μεταγενέστερης και εφ' όλης της ύλης πολιτικής συμφωνίας -που επεδίωκαν οι Βρετανοί να υπογραφεί- έτσι ώστε οι ΕΛΑΣίτες να μην έχουν τον φόβο αντιποίνων. Για αυτόν τον λόγο, ο Leeper πίεζε τον Πλαστήρα να προβεί σε ανακοίνωση η οποία να αναφέρεται ρητώς στην πρόθεση της κυβέρνησης να παράσχει αμνηστία, ενώ οι Βρετανοί εξέφρασαν έντονη δυσαρέσκεια στο προσχέδιο του κυβερνητικού προγράμματος που τους τέθηκε προς έγκριση καθώς δεν περιείχε ρητή αναφορά στην πρόθεση της βρετανικής και κυβερνητικής πλευράς να παράσχει αμνηστία¹²⁵⁰.

Ο Πλαστήρας κατά την εξαγγελία του κυβερνητικού προγράμματος επεσήμανε πως θα συγκροτηθεί εθνικός στρατός με κανονική στρατολογία, θα αναδιοργανωθεί η χωροφυλακή και η αστυνομία πόλεων, θα λογοδοτήσουν οι συνεργασθέντες με τον εχθρό -σημειώνοντας μάλιστα πως η προηγούμενη κυβέρνηση προνόησε για την σχετική νομοθεσία αλλά δεν έπραξε τίποτε, θα ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα για την αναζωογόνηση του οικονομίας, και τόνισε πως θα διενεργηθεί δημοψήφισμα για το πολιτειακό όσο το δυνατόν γρηγορότερα. Πρόσθεσε πως αυτοί οι αντικειμενικοί σκοποί είναι και οι ίδιοι για τους οποίους οι «στασιαστές» ισχυρίζονται ότι πολεμούν, για αυτό και τους κάλεσε αν είναι «τίμιοι και πατριώτες» να καταθέσουν τα όπλα τους. Επεσήμανε ότι η κυβέρνηση δεν θα προσφύγει σε προγραφές και πως είναι διατεθειμένη να σεβασθεί τα φρονήματα κάθε πολίτη. Ωστόσο, ο Πλαστήρας υπογράμμισε ότι η κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να θεωρήσει υπόλογους όσους διέπραξαν εγκλήματα κοινού δικαίου ή δεν σεβάσθηκαν τους διεθνώς αναγνωρισμένους κανόνες πολέμου¹²⁵¹.

Ο Eden όμως ειδοποίησε τους Βρετανούς αντιπροσώπους στην Αθήνα ότι έχει πολύ μεγάλη σημασία η υπογραφή συμφωνίας με την οποία θα τερματισθούν οι εχθροπραξίες ενώ στο πολεμικό συμβούλιο της 11^{ης} Δεκεμβρίου δήλωσε ανήσυχος για την περίπτωση κατά την οποία οι Βρετανοί αντιπρόσωποι στην Ελλάδα έχαναν την ευκαιρία συμφωνίας κατάπαυσης των εχθροπραξιών στην προσπάθειά τους να κερδίσουν περισσότερα, εφόσον ήταν ήδη σαφές ότι οι όροι που μπορούσαν να

¹²⁴⁸ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 56.

¹²⁴⁹ War Cabinet 12/1/1945, CAB 65/51/5.

¹²⁵⁰ Λυμπεράτος, ό.π.

¹²⁵¹ Ελλάς, ό.π., 10/1/1945, «Βαρυσήμαντοι δηλώσεις του Ν. Πλαστήρα», σ. 415-417.

εξασφαλίσουν ήταν πολύ καλύτεροι από αυτούς που είχε θέσει ο Scobie στον ΕΛΑΣ τον Δεκέμβριο¹²⁵².

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ενώ αρχικά οι Leeper και Scobie, εξαιτίας της επιδείνωσης της θέσης του ΕΛΑΣ, ήθελαν η συμφωνία ανακωχής να περιλαμβάνει την αποχώρηση των ΕΛΑΣιτών πέρα από την γραμμή της Λαμίας - Βόλου, το βρετανικό πολεμικό συμβούλιο, έχοντας υπ' όψει τις παραπάνω περιοχές, επανέλαβε στον Leeper ότι δεν έπρεπε σε καμία περίπτωση να τεθεί σε κίνδυνο η κατάπαυση των εχθροπραξιών από τους επιπλέον όρους που ζητούσαν. Συνεπακόλουθα, οι Βρετανοί διαπραγματευτές υποχώρησαν στο θέμα της εκκένωσης του ΕΛΑΣ πέρα από την γραμμή Λαμίας - Φαρσάλων, αλλά και στο ζήτημα της απελευθέρωσης των ομήρων ώστε να αποφευχθεί η αποχώρηση του ΕΛΑΣ από τις διαπραγματεύσεις¹²⁵³.

Ωστόσο, τόσο η συμβολή του ΕΑΜ στις διαπραγματεύσεις της ανακωχής όσο και η βρετανική υποχωρητικότητα σκοπίμως αποκρύφθηκαν καθώς οι ρητές εντολές του Foreign Office στον Βρετανό πρεσβευτή ήταν να εμφανίσει την ανακωχή σαν άνευ όρων συνθηκολόγηση του ΕΑΜ. Έτσι θα μπορούσε να επιτευχθεί ο στόχος που ήταν διττός: από την μία να εμφανίζεται το ΕΑΜ ως υπεύθυνο του εγκλήματος και της ανταρσίας, οπότε και έπρεπε να υποστεί τις συνέπειες, και από την άλλη να καλλιεργείται η εικόνα του ηττημένου ΕΑΜ, στην ηγεσία του οποίου έπρεπε να αποδοθούν πολιτικές ευθύνες έτσι ώστε το αίσθημα της δυσαρέσκειας του ΕΑΜικού κινήματος για τις επιλογές της ηγεσίας του να διευρυνθεί¹²⁵⁴.

Έτσι, παρά τις κυβερνητικές επιδιώξεις η συμφωνία εκχειρίδας να βασίζεται στην άνευ όρων παράδοση του ΕΛΑΣ, η ανακωχή που υπογράφηκε ήταν στην πραγματικότητα μια επιτυχία της βρετανικής πολιτικής και όχι μια χωρίς όρους υποχώρηση της Αριστεράς, αφού στην ουσία η συμφωνία αναγνώριζε δύο ζώνες κυριαρχίας της Ελλάδας με το μεγαλύτερο μέρος της χώρας να βρίσκεται στα χέρια του ΕΑΜ. Για τον λόγο αυτό, σε συνδυασμό με την μη απόλυση των ομήρων, η

¹²⁵² War Cabinet 11/1/45, CAB 65/51/4.

¹²⁵³ Leeper, *ό.π.*, σ. 133, War Cabinet 12/1/1945, CAB 65/51/5. Στο ίδιο πολεμικό συμβούλιο τονίστηκε πως οι Βρετανοί αντιπρόσωποι στην Ελλάδα παρανόησαν την θέση της βρετανικής κυβέρνησης σε ό,τι αφορούσε την απόλυση των ομήρων, η οποία έπρεπε να είχε προβλεφθεί από την σύναψη ανακωχής.

¹²⁵⁴ Λυμπεράτος *ό.π.*, σ. 56-57.

κυβερνητική πλευρά και συγκεκριμένα οι Δαμασκηνός και Πλαστήρας θα εκφράσουν την έντονη δυσaráσκειά τους κατά την γνωστοποίηση των όρων της ανακωχής¹²⁵⁵.

Ωστόσο, ο Δαμασκηνός θα δηλώσει στον Leeper πως η βρετανική κυβέρνηση έχει κάνει τόσο πολλά για την Ελλάδα, οπότε αποδέχεται την συμφωνία που σύνησαν. Παράλληλα προέβη στην εξής δήλωση: Ο αντιβασιλέας «...αισθάνεται βαθειά συγκλονισμένος (profoundly shocked) από την άρνηση των αντιπροσώπων του ΕΛΑΣ να απολύσουν τους χιλιάδες αθώους άνδρες και γυναίκες που πήραν ως ομήρους. Παρ' όλα αυτά, αν η ΚΕ του ΕΛΑΣ αισθάνεται ότι μπορεί να συνδράμει στην επανεγκαθίδρυση (re-establishment) του νόμου και της τάξης που πρέπει να είναι σε ισχύ σε ένα πολιτισμένο κράτος, είναι πρόθυμος να διευκολύνει μια συνάντηση μεταξύ αυτών και αντιπροσώπων της ελληνικής κυβέρνησης»¹²⁵⁶.

Η Ελλάς θα σχολιάσει πως ο Αρχιεπίσκοπος χαρακτήρισε με «υπερβολικά χριστιανικήν επιείκειαν, επιβαλλομένην ίσως υπό στου σχήματός του, αλλά μη ανταποκρινομένην προς την ελληνικήν πραγματικότητα» την άρνηση των ΕΛΑΣιτών να απελευθερώσουν τους ομήρους και υπογράμμισε πως είναι «κυριολεκτικώς αδύνατον» να κατανοήσει «κάθε τίμιος Έλλην, κάθε λογικός άνθρωπος» πως μπορεί να υπάρξει συνεννόηση ή και επαφή με τον ΕΛΑΣ χωρίς να επιλυθεί προκαταβολικά το ζήτημα των ομήρων¹²⁵⁷. Το σύνολο δε του αστικού τύπου θα καταδικάσει την έλλειψη διευθέτησης της απόλυσης των ομήρων στην συμφωνία της ανακωχής¹²⁵⁸.

Ο Δαμασκηνός σε δηλώσεις του προς τους ξένους ανταποκριτές υπογράμμισε ότι η σύγκρουση δεν έχει πολιτικό χαρακτήρα αφού οι δημοκρατικές ελευθερίες δεν κινδυνεύουν αλλά οφείλεται «αποκλειστικώς εις την επιθυμίαν των ενόπλων ομάδων να καταλάβουν ολόκληρον την εξουσίαν», και επεσήμανε πως «οι κοπτόμενοι δήθεν υπέρ της ελευθερίας στασιασταί διά της πράξεώς των αρνούνται την ελευθερίαν εις τον λαόν», και καταληκτικά επεσήμανε πως «οι επαναστάται στερούνται παντός ηθικού ερείσματος»¹²⁵⁹.

Ο Πλαστήρας μετά από συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου επεσήμανε ότι η υπογραφείσα ανακωχή δεν προδικάζει την στάση της κυβέρνησης, η πολιτική της

¹²⁵⁵ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 57-58, βλ. και Leeper, ό.π., σ. 134.

¹²⁵⁶ Leeper, ό.π.,

¹²⁵⁷ Ελλάς, ό.π., 13/1/1945, «Οι όμηροι», σ. 452.

¹²⁵⁸ Ενδεικτικά: Καθημερινά Νέα, 17/1/1945, «Το πρώτον χρέος», 1^η σ., Ελληνικό Αίμα, 17/1/1944, «Απαράδεκτος διχασμός», 1^η σ.

¹²⁵⁹ Ελλάς, ό.π., 13/12/1944, «Ο αντιβασιλεύς διά τους στασιαστάς», σ. 462.

οποίας δεν πρόκειται να παρεκκλίνει από τις προγραμματικές της δηλώσεις και υπογράμμισε πως πρωταρχικός στόχος της κυβέρνησης είναι «η καθ' άπασαν την χώραν αποκατάστασις του κράτους του Νόμου»¹²⁶⁰.

Η *Ανεξαρτησία* σημειώνει ότι ο Δαμασκηνός και η κυβέρνηση συμμερίζονται την δυσφορία της κοινής γνώμης για την συνεχιζόμενη αιχμαλωσία των ομήρων και προσθέτει πως η απελευθέρωσή τους αποτελεί το πρώτο βήμα για την πραγματοποίηση της συνάντησης μεταξύ της κυβέρνησης και της ΚΕ του ΕΛΑΣ. Ερμηνεύοντας δε τις δηλώσεις του Πλαστήρα, η εφημερίδα τονίζει ότι ο τελευταίος άφησε να διαφανεί πως δεύτερη προϋπόθεση για την συνάντηση της κυβέρνησης με το ΚΚΕ αποτελεί η εκ των προτέρων αποδοχή από τον ΕΛΑΣ της παράδοσης των όπλων του, και επισημαίνει πως αν ο ΕΛΑΣ δεν πραγματοποιήσει τα ανωτέρω, τότε η κυβέρνηση είναι «αμετακλήτως αποφασισμένη να ζητήσει την καταγγελίαν της συμφωνίας ανακωχής και την διά των όπλων αποκατάστασιν του Κράτους εις ολόκληρον την χώραν ή να παραιτηθή»¹²⁶¹.

Εν τω μεταξύ, ο Eden επεσήμανε στο πολεμικό συμβούλιο της 12^{ης} Ιανουαρίου πως η βρετανική κυβέρνηση δεν έπρεπε σε καμία περίπτωση να παρουσιασθεί ότι παραβλέπει την σύλληψη των ομήρων ή ότι εκβιάζεται να συμφωνήσει με ανθρώπους που διαφεύγουν της δικαιοσύνης (escaping punishment) με αντάλλαγμα την απόλυση των ομήρων που οι τελευταίοι κρατούσαν. Συνεπακόλουθα, αποφασίστηκε όπως ανακοινωθεί εκ μέρους της βρετανικής κυβέρνησης ότι: «Οι όροι που υπογράφηκαν μεταξύ των Βρετανών αντιπροσώπων και των αντιπροσώπων του ΕΛΑΣ προσυπογράφονται από την κυβέρνηση της Α.Μ. Ωστόσο η σύλληψη και η κράτηση ομήρων είναι βάρβαρο έθιμο που καταδικάζεται από το διεθνές δίκαιο. Η κυβέρνηση της Α.Μ. επομένως, οφείλει να καταστήσει σαφές ότι καμία συμφωνία εκχειρίδας δεν μπορεί να διαρκέσει ή να μετατραπεί σε συμφωνία ειρήνης εκτός εάν και μέχρι να είναι ασφαλείς και ελεύθεροι οι όμηροι που συνέλαβε ο ΕΛΑΣ (unless or until the hostages taken by ELAS have been effectually safeguarded and released.)»¹²⁶².

¹²⁶⁰ *Ελλάς, ό.π.*, 13/12/1944, «Ο πρόεδρος της κυβερνήσεως διά την υπογραφήν της ανακωχής», σ. 464.

¹²⁶¹ *Ανεξαρτησία*, 13/1/1945, «Συνομιλίας μεταξύ της κυβερνήσεως και ΚΚΕ προ της απελευθερώσεως των ομήρων και της καταθέσεως των όπλων, αποκλείονται υπό του κ. Πλαστήρα», 2^η σ.

¹²⁶² War Cabinet 12/1/1945, CAB 65/51/5. Η ανακοίνωση της βρετανικής κυβέρνησης κυκλοφόρησε την 13^η Ιανουαρίου, βλ. *Ελλάς, ό.π.*, 14/1/1945, «Εάν δεν απελευθερωθούν οι όμηροι ουδεμία εκχειρία δύναται να έχει διάρκεια. Η επίσημη δήλωσις της βρετανικής κυβερνήσεως», σ. 476-477.

Η Ελλάδα για τις δηλώσεις αυτές της βρετανικής κυβέρνησης θα επισημάνει πως επέφεραν ανακούφιση τόσο στον Δαμασκηνό και την ελληνική κυβέρνηση όσο και σε ολόκληρο τον ελληνικό λαό για να προσθέσει πως παρότι ποτέ δεν αμφισβητήθηκαν τα ανθρωπιστικά αισθήματα της βρετανικής κυβέρνησης η δημοσίευση αυτής της δήλωσης έγινε δεκτή με ευχαρίστηση¹²⁶³.

Το γεγονός ότι η εκχειρία που υπέγραψε ο ΕΛΑΣ δεν αποτελούσε άνευ όρων συνθηκολόγηση της ΕΑΜικής παράταξης αποτυπώνεται στα σχόλια του αστικού τύπου που αφορούν την συμφωνία της ανακωχής πέραν του ζητήματος των ομήρων.

Η Ελλάδα θα υπογραμμίσει πως «μαζύ με το αίσθημα ευγνωμοσύνης προς τους Βρετανούς και τους Έλληνες στρατιώτες» ο ελληνικός λαός -τον οποίον θεωρεί ότι εκφράζει- ένωσε απογοήτευση στην ανάγνωση των όρων της ανακωχής. Έτσι ο αρθρογράφος θα αναρωτηθεί για ποιό λόγο η συμφωνία προβλέπει απλώς ανακωχή και όχι κατάθεση των όπλων και σχολιάζει μάλιστα πως ο ΕΛΑΣ έχει στην ουσία αποσυντεθεί και δεν πρέπει να του δοθεί χρόνος ανασύνταξης¹²⁶⁴.

Επιπλέον ο αστικός τύπος θα «δεχθεί» με δυσαρέσκεια και το γεγονός ότι «Ο ΕΛΑΣ διατηρεί από τριάντα επτά, είκοσι έναν νομούς και έκταση 86.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων»¹²⁶⁵. Έτσι, η Ελλάδα, επισημαίνει πως δεν είναι δυνατόν η Ελλάδα να χωρίζεται στα δύο και να έχει διαφορετικές διοικητικές αρχές και υπηρεσίες καθώς τόσο από την άποψη της εθνικής ενότητας και της εξωτερικής παράστασης της χώρας, όσο και από οικονομική άποψη, ο διχασμός αυτός θα είναι ολέθριος. Η εφημερίδα καταλήγει τονίζοντας πως η διατήρηση έστω και για λίγο χρονικό διάστημα της διχοτόμησης αυτής θα είναι καταστρεπτική, καθώς «Δύο Ελλάδες δεν ημπόρουν να υπάρξουν διότι απλούστατα δεν θα υπάρξει ούτε μία»¹²⁶⁶.

Η εφημερίδα *Καθημερινά Νέα*, θα επισημάνει πως η ανακωχή αναγνωρίζει στην ουσία την διχοτόμηση της Ελλάδας, και υπογραμμίζει μάλιστα πως η συμφωνία παραχωρεί στις «αντίπαλες δυνάμεις», στον ΕΛΑΣ, την κατοχή του ευπαθέστερου σημείου της επικράτειας, την Μακεδονία, με αποτέλεσμα το τμήμα αυτό που

¹²⁶³ Ελλάδα, ό.π.

¹²⁶⁴ Ελλάδα, ό.π., 13/1/1945, «Η ανακωχή»,

¹²⁶⁵ *Ανεξαρτησία*, 15/1/1945, «Ο ΕΛΑΣ διατηρεί από 37, 21 νομούς», 2^η σ.

¹²⁶⁶ Ελλάδα, ό.π., 17/1/1945, «Δεν ημπόρουν να υπάρξουν δύο Ελλάδες», σ. 497-498.

προσελκύει το ενδιαφέρον και τις ευαισθησίες του ελληνικού έθνους να είναι εκτεθειμένο απέναντι σε ενδεχόμενες περιπλοκές¹²⁶⁷.

Το *Ελληνικό Αίμα* θα υπογραμμίσει πως το καθεστώς της ανακωχής πρέπει οπωσδήποτε να έχει προσωρινό χαρακτήρα ειδάλλως η αποκατάσταση του κράτους του νόμου σε όλη την χώρα, που υποσχέθηκε η κυβέρνηση Πλαστήρα θα καταστεί αδύνατη. Η εφημερίδα αναγνωρίζει από την μία πως η επικράτεια του ελληνικού κράτους είναι μεγαλύτερη από ό, τι ήταν τον Νοέμβριο -οπότε, όπως σημειώνει, με την εξαίρεση της Αθήνας σε όλη την υπόλοιπη χώρα «το ΚΚΕ με την ΟΠΛΑ ή την Πολιτοφυλακή εκτελούσαν αμειλίκτως το έργο της Γκεστάπο»- ωστόσο, ακόμα και έτσι οι κομμουνιστές ελέγχουν το μεγαλύτερο μέρος της χώρας και θα μπορούσαν, όπως τονίζει η εφημερίδα, να εγκαταστήσουν δική τους κυβέρνηση, βασανίζοντας παράλληλα τους νομοταγείς πολίτες. Ωστόσο, το χειρότερο όλων, όπως επισημαίνει το *Ελληνικό Αίμα*, είναι το γεγονός ότι γεωγραφικά οι περιοχές υπό την κυριαρχία του ΕΛΑΣ είναι οι εθνικά πιο ευαίσθητες και οι κομμουνιστές -για την «εθνική συνείδηση των οποίων υπάρχουν σαφείς ενδείξεις»- όπως υπογραμμίζει, μπορούν μέσω αυτών των περιοχών να διατηρούν επαφές με ξένους κύκλους που διακρίνονται για τα ανθελληνικά τους αισθήματα και να προβούν «εις ενεργείας ευρύτερας διεθνούς φύσεως, ενεργείας αι οποίαι να βλάψουν και να εκθέσουν ανεπανορθώτως τα Ελληνικά συμφέροντα»¹²⁶⁸.

Το κυριότερο ωστόσο αρνητικό στοιχείο της ανακωχής, σύμφωνα με την *Ελλάς*, είναι το γεγονός ότι προβλέπει την κατάπαυση των εχθροπραξιών προκειμένου να αρχίσουν πολιτικές συνομιλίες με την κυβέρνηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο η *Ελλάς* υποστηρίζει την θέση πως «δεν είναι δυνατόν οι αρχηγοί των εγκλημάτων του εμφυλίου πολέμου, οι οποίοι ώθησαν την Ελληνικήν Πατρίδα εις το βάραθρον και κατέσφαξαν χιλιάδας αθώων Ελλήνων πατριωτών» να έχουν επαφές με την κυβέρνηση είτε για τον σχηματισμό «οικουμενικής κυβέρνησης» είτε για την χορήγηση αμνηστίας¹²⁶⁹.

Όπως σημειώσαμε και πιο πάνω, η βρετανική κυβέρνηση θεωρούσε επιβεβλημένη την χορήγηση αμνηστίας εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης. Στο πολεμικό συμβούλιο της 12^{ης} Ιανουαρίου που αποφάσισε την ανακοίνωση της βρετανικής

¹²⁶⁷ *Καθημερινά Νέα*, 17/1/1945, «Το πρώτον χρέος», 1^η σ.

¹²⁶⁸ *Ελληνικό Αίμα*, 17/1/1945, «Απαράδεκτος διχασμός», 1^η σ.

¹²⁶⁹ *Ελλάς*, ό.π., 13/1/1945, «Η ανακωχή», σ. 449-451.

κυβέρνησης σχετικά με την υπογραφέισα συμφωνία ανακωχής και τους ομήρους, αποφασίστηκε επίσης να γνωστοποιηθεί στον Δαμασκηνό ότι σύμφωνα με την άποψη της βρετανικής κυβέρνησης η απελευθέρωση των ομήρων από τον ΕΛΑΣ πρέπει να συνοδεύεται από την διαβεβαίωση εκ μέρους της κυβέρνησης Πλαστήρα ότι δεν θα επιβληθούν/συνεχισθούν (enforce) κυρώσεις (penalties) εναντίον όσων συμμετείχαν στις συγκρούσεις οι οποίοι δεν κατηγορούνταν ατομικά για πράξεις αντίθετες με τους κανόνες του πολέμου και του κοινού ποινικού δικαίου.

Ο Eden μάλιστα θα επισημάνει πως παρότι ο Άρης Βελουχιώτης, βάσει των περιορισμών αυτών, θα εξαιρείτο από την αμνήστευση, έπρεπε να αμνηστευθεί, αφού όπως υπογράμμισε ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών ήταν προτιμητέο να διαφύγει ένα άτομο -υπόδικο για πράξεις αντίθετες με τους κανόνες του πολέμου και του κοινού ποινικού δικαίου, σύμφωνα με τον ίδιο- από το να παραταθεί η τραγωδία της Ελλάδας και να τεθεί σε κίνδυνο η μοίρα μεγάλου αριθμού ομήρων του ΕΛΑΣ, αντιλαμβανόμενος πως η φυλάκιση του καπετάνιου του ΕΛΑΣ θα προκαλούσε έντονες αντιδράσεις¹²⁷⁰.

Αντιθέτως η ελληνική κυβέρνηση θα εναντιωθεί στην αμνήστευση της ηγεσίας του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Έτσι ενώ στο ανακοινωθέν του βρετανικού στρατηγείου της 15^{ης} Ιανουαρίου επισημαίνεται ότι «Ο στρατηγός Σκόμπυ λαμβάνει υπό σημείωσιν το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνησις έχει ήδη δηλώσει ότι δεν θα επακολουθήσουν αντίποινα εναντίον ατόμων αναμιχθέντων εις τας προσφάτους εχθροπραξίας, πλην εκείνων άτινα αποδειχθούν ένοχα πράξεων αντιθέτων προς τους νόμους του πολέμου και τον κοινόν ποινικόν δίκαιον. Ο στρατηγός Σκόμπυ έχει ήδη διαβεβαιωθεί ότι η ελληνική κυβέρνηση είναι διατεθειμένη να δεχθεί τα ως άνω»¹²⁷¹, ο Πλαστήρας σε συνέντευξή του στα *Καθημερινά Νέα* θα υπογραμμίσει πως η κυβέρνηση δεν πρόκειται να αμνηστεύσει την «στάση» αλλά θα αντιμετωπίσει με επιείκεια όσους εξαναγκάστηκαν ή παρασύρθηκαν να συμμετάσχουν σε αυτήν τονίζοντας όμως πως «αμείλικτος θα είναι η τιμωρία των εγκληματιών και των αρχηγών της στάσεως»¹²⁷².

¹²⁷⁰ War Cabinet 12/1/1945, CAB 65/51/5.

¹²⁷¹ *Ανεξαρτησία*, 16/1/1945, «Ανακοινωθέν του στρατηγού Σκόμπυ», 1^η σ., *Καθημερινά Νέα*, 16/1/1945, «Οι όροι ανταλλαγής των αιχμαλώτων», 2^η σ.

¹²⁷² *Καθημερινά Νέα*, 16/1/1945, «Ο πρωθυπουργός κ. Ν. Πλαστήρας ομιλεί προς τα “Καθημερινά Νέα”», 1^η σ. Να σημειωθεί ότι ο Leeper εξαιτίας της στάσης του Πλαστήρα θα επισημάνει στον Σοφιανόπουλο πως είναι ανακολουθία να κληθούν οι αρχηγοί του ΕΑΜ σε διαπραγματεύσεις για πολιτική συμφωνία και να έχει δηλωθεί προκαταβολικά η τιμωρία τους, Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 59.

Εξάλλου, ήδη από τις αρχές Δεκεμβρίου, όπως σημειώνεται στην *Ελλάς*, είχε εξαγγελθεί από την κυβέρνηση Παπανδρέου η άσκηση ποινικής αγωγής κατά των υπαιτίων αυτουργών και ηθικών αυτουργών για το «*κακούργημα της στάσεως και του εμφυλίου πολέμου*» ενώ είχε προαναγγελθεί η λειτουργία έκτακτου στρατοδικείου στο οποίο θα εισάγονταν «*δι' απευθείας κλήσεως οι συλλαμβανόμενοι στασιασταί*»¹²⁷³.

Με την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Πλαστήρα, αναγγέλλεται από την *Ελλάς* η συγκρότηση ειδικής εξεταστικής επιτροπής σε κάθε εταιρεία κοινής ωφέλειας η οποία θα αναλάμβανε την σύνταξη καταλόγων με όσους έλαβαν μέρος στις συγκρούσεις, όσους διενήργησαν σαμποτάζ ή διέπραξαν λεηλασίες. Οι αποφάσεις της τριμελούς αυτής επιτροπής (που θα αποτελείτο από έναν δικαστικό, έναν αστυνομικό και έναν υπάλληλο της κάθε εταιρείας) θα γνωστοποιούνταν στις επιχειρήσεις οι οποίες όφειλαν να προβούν στην απόλυση των υπευθύνων. Η *Ελλάς* προσθέτει πως παρόμοιο μέτρο πρόκειται να ληφθεί και για τους δημοσίους υπαλλήλους και τους υπαλλήλους των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου. Επιπλέον, σημειώνει πως μέχρι την λήψη του μέτρου αυτού, οι αρμόδιοι υπουργοί θα έθεταν σε διαθεσιμότητα τους αναμειχθέντες στο «στασιαστικό κίνημα» υπαλλήλους¹²⁷⁴.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, στο υπουργικό συμβούλιο της 12^{ης} Ιανουαρίου, μετά δηλαδή την σύναψη της ανακωχής, υπογράφηκε νόμος που όριζε ότι απολύονται όσοι δημόσιοι υπάλληλοι, δικαστικοί και υπάλληλοι οργανισμών δημοσίου δικαίου και επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας αναμείχθηκαν ενεργώς στο «στασιαστικό κίνημα»¹²⁷⁵, ενώ λίγες ημέρες αργότερα με συντακτική πράξη καθορίστηκε πως θα τίθεντο σε διαθεσιμότητα και όσοι δημόσιοι υπάλληλοι υπέθαλψαν «στασιαστές»¹²⁷⁶.

Σε ό, τι αφορά την σύλληψη των μελών της ΕΑΜικής και κομμουνιστικής ηγεσίας, σε αντίθεση με ό, τι είχε επισημάνει ο Eden στο βρετανικό πολεμικό συμβούλιο της 12^{ης} Ιανουαρίου, ο ελληνικός τύπος αναφέρει ότι «*ως ανακοινώθη αρμοδίως, διαχωρισμός των ευθυνών μεταξύ ηθικών αυτουργών και αυτουργών δεν δύναται να*

¹²⁷³ *Ελλάς*, ό.π., 8/12/1945, «Εντός της εβδομάδος αρχίζει η λειτουργία των δικαστηρίων διά τους στασιαστές», σ. 103

¹²⁷⁴ *Ελλάς*, ό.π., 7/1/1945, «Θα απολυθούν πάντες οι μετάσχοντας της στάσεως δημόσιοι υπάλληλοι και εταιρειών», σ. 374-375.

¹²⁷⁵ *Ελλάς*, ό.π., 13/1/1945, «Ο νόμος διά τους μετάσχοντας της στάσεως υπαλλήλους», σ. 457, βλ. και 14/1/1945, «Πως θα γίνη η εκκαθάρισις των δημοσίων υπαλλήλων», σ. 472-473, στο ίδιο.

¹²⁷⁶ *Ελλάς*, ό.π., 16/1/1945, «Οι δύο κατηγορίαι μετασχόντων της στάσεως δημοσίων υπαλλήλων», σ. 490-491.

υπάρξει όσον αφορά την στάση». Επισημαίνεται δε ότι η ευθύνη των ηθικών αυτουργών είναι αναπόσπαστη με την ευθύνη όσων διέπραξαν τα αδικήματα και πως για τα αδικήματα εσχάτης προδοσίας η ευθύνη των ηθικών αυτουργών είναι μεγαλύτερη αφού κατά τεκμήριο ήταν και οι αρχηγοί της «στάσης». Επισημαίνεται έτσι, πως αν οι υπουργοί της Αριστεράς θεωρηθούν ηθικοί αυτουργοί των αδικημάτων που διαπράχθηκαν, δεν είναι δυνατόν να απαλλαγούν από τις βαρύτατες ευθύνες που συνεπάγονται αυτά τα αδικήματα¹²⁷⁷.

Επιπλέον, αμέσως μετά την αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα, ο αστικός τύπος δημοσιεύει την είδηση της έκδοσης ενταλμάτων σύλληψης των ηγετικών κλιμακίων του ΚΚΕ, του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ -συμπεριλαμβανομένων και των πρώην υπουργών της κυβέρνησης εθνικής ενότητας, οι οποίοι θεωρούνται οι αρχηγοί της «στάσης». Έτσι τα εντάλματα σύλληψης τα οποία αφορούν περί τα 150 με 160 άτομα περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και τους Σβώλο, Τσιριμώκο, Πορφυρογένη, Ζεύγο, Σιάντο, Ιωαννίδη, Μπαρτζιώτα, όλα τα μέλη του ΠΓ του ΚΚΕ, όπως και τους Παρτσαλίδη, Βελουχιώτη, Σαράφη. Σημειώνεται δε πως επειδή είναι άγνωστος ο τόπος διαμονής τους, εκδόθηκαν εγκλητήρια θεσπίσματα και συνεπώς κάθε πολίτης μπορεί να προβεί στην σύλληψη του καταζητούμενου λογόδικου¹²⁷⁸. Τα εντάλματα εκδόθηκαν από στρατιωτικά δικαστήρια και φέρουν την υπογραφή και του στρατιωτικού διοικητή Αθηνών, συνταγματάρχη Κατσώτα¹²⁷⁹, ενώ οι κατηγορίες εναντίον των Πολιτοφυλάκων και ΕΛΑΣιτών αφορούν εσχάτη προδοσία και φόνο¹²⁸⁰.

Εν τω μεταξύ, η στρατιωτική διοίκηση Αττικής έχει προβεί στην απαγόρευση της κυκλοφορίας χωρίς ειδική άδεια των πολιτών στα βόρεια προάστια της Αθήνας μετά την 6^η απογευματινή με εξαίρεση των μελών των ελληνικών σωμάτων ασφαλείας και των βρετανικών και αμερικανών στρατευμάτων, στην απαγόρευση εισόδου και εξόδου από την Αθήνα και τον Πειραιά χωρίς ειδική άδεια αυτοκινήτων πέρα των στρατιωτικών, στην απαγόρευση κατοχής οποιουδήποτε όπλου, εκτός των κυνηγετικών, και εκρηκτικής ύλης. Σύμφωνα με την προκήρυξή της απαγορεύεται

¹²⁷⁷ *Ανεξαρτησία*, 18/1/1945, «Οι ΕΑΜικοί υπουργοί δεν απαλλάσσονται των ευθυνών», 2^η σ., *Ελληνικό Αίμα*, 18/1/1945, «Θα δικασθούν ως προδότες της πατρίδος οι υπουργοί του ΕΑΜ εάν προκύψουν στοιχεία».

¹²⁷⁸ *Ανεξαρτησία*, 7/1/1945, «Εντάλματα συλλήψεων εξεδόθησαν κατά των αρχηγών των κομμουνιστών και του ΕΑΜ. Ήρχισεν η διεξαγωγή τακτικών ανακρίσεων», 2^η σ.

¹²⁷⁹ *Ελλάς, ό.π.*, 9/1/1945, «Εντάλματα συλλήψεων κατά των αρχηγών της στάσεως», σ. 404.

¹²⁸⁰ *Καθημερινά Νέα*, 16/1/1945, «Η κυβέρνηση και η αμνήστευσις των ηγετών της στάσεως», 2^η σ.

επιπλέον η χωρίς άδεια συνάθροιση οπουδήποτε και οποτεδήποτε, η χρήση των τηλεβόων (χωνιών) για ανακοίνωση ειδήσεων, πληροφοριών, συνθημάτων, προσκλήσεως, παραινέσεων κλπ., η αναγραφή σε οποιοδήποτε κτίριο και πεζοδρόμιο πληροφοριών, συνθημάτων, συμβόλων και άλλων παραστάσεων με εξαίρεση των διαφημιστικών εντύπων που θα διανέμονται με την άδεια της αστυνομίας. Απαγορεύεται τέλος, «η καθ' οιονδήποτε τρόπον ανακοίνωσις ή μετάδοσις πληροφοριών δυνάμενων: Να φέρωσιν ανησυχίαν εις τους πολίτας. Να κλονίσωσιν την πίστην των πολιτών προς τας πολεμικάς του Έθνους δυνάμεις, την Κυβέρνησιν και την εσωτερικήν ασφάλειαν της χώρας, και να προκαλέσωσιν πολιτικές διαμάχας και εμφύλιον πόλεμον». Η προκήρυξη καταλήγει πως οι παραβάτες των ανωτέρω θα παραπέμπονται ενώπιον του Στρατοδικείου¹²⁸¹.

Σε ό, τι αφορά τους ηγέτες του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ο αστικός τύπος φαίνεται να συμφωνεί στην άποψη πως πρέπει να συλληφθούν και να τιμωρηθούν όλοι.

Τα *Καθημερινά Νέα* υπογραμμίζουν την ευθύνη των ηγετών του ΚΚΕ, το οποίο όπως επισημαίνει η εφημερίδα «προσέφερε στο χιτλερικό στρατόπεδο ένα από τα μεγαλύτερα προπαγανδιστικά όπλα κατά της συμμαχικής υπόθεσης εμφανίζοντας το συμμαχικό στρατόπεδο διχασμένο στις ιδέες και τους σκοπούς του». Έτσι, σημειώνει πως ηγέτες του ΚΚΕ ποτέ δεν εγκατέλειψαν την επαναστατική τακτική τους και υπήρξαν «ταπεινοί δολοπλόκοι, πονηροί όπως οι ευτελείς υπηρέτες, αποφασιστικοί όπως οι ψύχραιμοι δολοφόνοι, κυνικοί όπως οι άνθρωποι με την ένοχη συνείδηση», και το μόνο που ήθελαν ήταν η υποδούλωση των συμπατριωτών τους¹²⁸².

Το *Ελληνικό Αίμα* που σημειώνει ότι ο Σβάλος προσπαθεί να προσεγγίσει την κυβέρνηση για να επιτύχει την χορήγηση αμνηστίας επισημαίνει ότι δεν βρίσκει ανταπόκριση αφού ο Σοφιανόπουλος αρνήθηκε να κηρυχθεί «υπέρ της μη διώξεως των ηθικών και φυσικών αυτουργών των διαπραχθέντων εγκλημάτων» και εμφανίζει τον Πλαστήρα απορημένο σχετικά με την μη απαγγελία κατηγοριών στον Σβάλο και τον Αγγελόπουλο από τον αρμόδιο εισαγγελέα¹²⁸³.

Η *Μεγάλη Ελλάς* που υπογραμμίζει ότι πρέπει να οδηγηθούν στο στρατοδικείο όλοι οι ένοχοι και πρωτίστως οι «Σβάλοι, Ζεύγοι, Τσιριμώκοι, Σιάντοι, Μάντακες,

¹²⁸¹ *Ελευθερία*, 10/1/45, «Προκηρύξεις της στρατιωτικής διοικήσεως», 1^η σ.

¹²⁸² *Καθημερινά Νέα*, 16/1/1945, «Η στάσις», 1^η σ.

¹²⁸³ *Ελληνικό Αίμα*, 16/1/1945, «Η συνεχιζόμενη επιφυλακτικότης έναντι των υπαιτίων του στασιαστικού κινήματος», 2^η σ.

*Μπακιρτζήδες*¹²⁸⁴, σημειώνει πως «ο ελληνικός λαός απαιτεί να πέσει αδυσώπητος ο πέλεκυς της δικαιοσύνης επί των αρχηγών της εαμοκομμουνιστικής καμόρας» επισημαίνοντας πως αυτό που πρέπει να ισχύσει για τους μικρούς πρέπει να εφαρμοστεί εντονότερα στους αρχηγούς. Παράλληλα ο συντάκτης, που χαρακτηρίζει τον Σβώλο «αρχιανατροπέα, αρχιεαμίτη, αρχικουκού και ματωμένο αρχηγό των εγκληματικών ορδών», απευθυνόμενος στον Πλαστήρα εκφράζει σαν παράπονο και όχι επίκριση, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, το ερώτημα: «Διατί στρατηγέ όταν ήλθε να σας ιδή ο Σβώλος τον αφήσατε να φύγει;» απορώντας γιατί ο Πλαστήρας δεν διέταξε να τον συλλάβουν¹²⁸⁵.

Ωστόσο, διαφοροποίηση των εφημερίδων παρατηρείται σε ό, τι αφορά την αυστηρή τιμωρία όλων ανεξαιρέτως των ΕΑΜιτών και ΕΛΑΣιτών.

Η *Μεγάλη Ελλάς* εξ αρχής επισημαίνει ότι οι φήμες περί αμνηστίας πρέπει να σταματήσουν καθώς όπως υπογραμμίζει «η Ελλάδα που θα ξαναγεννηθεί δεν πρέπει να περιλαμβάνει τους εγκληματίες της υπαίθρου». Σημειώνει ότι πρέπει να επέλθει η «τιμωρός νέμεσις»¹²⁸⁶ αφού όπως χαρακτηριστικά αναφέρει «και η παραμικρή υποχωρητικότητα προς παροχή αμνηστείας είναι ικανή να ξεσηκώσει εξέγερση του ελληνικού νομοταγούς πληθυσμού που θρηνεί τρία και τέσσερα θύματα ανά οικογένεια»¹²⁸⁷. Σημειώνει δε ότι πρέπει να οδηγηθούν στο στρατοδικείο όλοι οι ένοχοι «αλήτες του πλιάτσικου των δρόμων» και επισημαίνοντας ότι δεν είναι δυνατόν να κυκλοφορούν ελεύθεροι οι ΕΑΜίτες γύρω από τα κρατικά κτίρια και το Κολωνάκι υπογραμμίζει ότι «κανένας ένοχος δεν πρέπει να διαφύγει»¹²⁸⁸. Η *Μεγάλη Ελλάς* επισημαίνει επίσης ότι δεν πρέπει να γίνονται αντεκδικήσεις προσθέτοντας ωστόσο ότι «ο οίκτος δεν είναι νοητός» και τα φρονήματα θα γίνουν σεβαστά «μόνο όταν οι άνθρωποι του ΕΑΜ παύσουν να είναι επαναστάτες και πολέμιοι των νομίμων αρχών» και καταλήγει: «Μέχρι τότε να τους τσακίζονται τα μούτρα και να επιβάλλεται δυναμικά η τάξη»¹²⁸⁹.

Η *Ελλάς*, η οποία στην διάρκεια των συγκρούσεων σημείωνε ότι πρέπει μετά την καταστολή της «στάσης» να επικρατήσει χριστιανική επιείκεια στους παρασυρμένους

¹²⁸⁴ *Μεγάλη Ελλάς*, 5/1/45, «Να συλληφθούν όλοι!», 1^η σ.

¹²⁸⁵ *Μεγάλη Ελλάς*, 7/1/1945, «Διατί τον αφήσατε να φύγει;», 1^η σ.

¹²⁸⁶ *Μεγάλη Ελλάς*, 1/1/45, «Χρειάζεται πυγμή», 1^η σ.

¹²⁸⁷ *Μεγάλη Ελλάς*, 1/1/45, «Η κοινή γνώμη αντίθετος», 2^η σ.

¹²⁸⁸ *Μεγάλη Ελλάς*, 5/1/45, «Να συλληφθούν όλοι!», 1^η σ.

¹²⁸⁹ *Μεγάλη Ελλάς*, 7/1/1945, «Διατί τον αφήσατε να φύγει;», 1^η σ.

από την ηγεσία, επεσήμανε από τότε πως σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να χορηγηθεί γενική αμνηστία διότι μια τέτοια ρύθμιση θα καθιέρωνε «*την ατιμωρησία των χειρότερων εγκλημάτων*» και σύμφωνα με την εφημερίδα «*θα δικαιολογούσε τις προσωπικές αντεκδικήσεις*»¹²⁹⁰. Μετά την σύναψη της ανακωχής θα επισημάνει ότι η «στάση» αποτελεί αδίκημα εσχάτης προδοσίας και δικάζεται σύμφωνα με τον ποινικό νόμο ως έγκλημα κατά της πατρίδας. Σημειώνει δε πως από την στιγμή που ο ΕΛΑΣ δεν αποτελεί στρατό άλλης χώρας, εναντίον των «στασιαστών» πρέπει να εφαρμοστεί το ποινικό δίκαιο και όχι το διεθνές δίκαιο¹²⁹¹.

Από την άλλη μεριά, η *Ελευθερία* σημειώνοντας ότι το ΚΚΕ οργάνωσε την Αντίσταση για να πολεμήσει τους Γερμανούς αλλά και για να αποκομίσει πολιτικά οφέλη, επισημαίνει ότι το κομμουνιστικό κόμμα προσπάθησε να προσεταιρισθεί τους μικροαστούς με μεταρρυθμιστικά συνθήματα και να εκμεταλλευθεί το μαχητικό πνεύμα του ελληνικού λαού αφού τα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα αδράνησαν επί οχτώ χρόνια στις ανάγκες και τις αξιώσεις του¹²⁹². Υπογραμμίζει πως παρότι η κομμουνιστική τακτική «*δεν είναι γέννημα της Ελλάδας και δεν αντέχει για πολύ στο ελληνικό κλίμα*» το ΚΚΕ κατάφερε να παρασύρει τμήμα του λαού που ζητούσε πραγματική ελευθερία και δικαιοσύνη, και προσθέτει πως ο πολιτικός κόσμος από την στιγμή που «*έπεσαν οι μάσκες του ΚΚΕ*» οφείλει να πραγματοποιήσει τα αιτήματα του ελληνικού λαού αφού μόνο έτσι «*θα καταστεί η Ελλάς άτρωτος από την ασθένειαν του κουκουεδισμού*»¹²⁹³.

Επιπροσθέτως, η *Ελευθερία* σημειώνει πως οι «στασιαστές» πρέπει να τιμωρηθούν διότι παρενέβησαν τους κανόνες του πολέμου και του κοινού ποινικού δικαίου αλλά ταυτόχρονα υπογραμμίζει πως πρέπει να τιμωρηθούν παραδειγματικά και οι δωσίλογοι, στους οποίους συγκαταλέγονται οι κατοχικές κυβερνήσεις, οι οικονομικοί συνεργάτες των Γερμανών και όσοι σκότωναν και βασάνιζαν πατριώτες, αφού όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει «*αποτελεί αξίωση του ελληνικού λαού η επανάσταση να*

¹²⁹⁰ *Ελλάς, ό.π., 23/12/1944, «Πολιτική και στρατιωτική άποψις», σ. 223-224. Βλ. και 9/1/1945, «Έργον της δικαιοσύνης», σ. 392-393, όπου σημειώνεται ότι «όλα τα εγκλήματα δεν μπορούν και δεν πρέπει να μείνουν ατιμώρητα. Αλλά την τιμωρίαν αυτήν πρέπει απαραιτήτως να την απονείμη η υπεύθυνος και συνειδητή δικαιοσύνη του ελληνικού Κράτους. Δεν επιτρέπεται επ' ουδενί λόγω να αφεθή το έργον της κυρώσεως και της τιμωρίας εις την τυφλήν και μαινόμενην αυτοδικίαν, η οποία θα δημιουργήση μόνο ατομικάς αντεκδικήσεις, θα εψάξη τα πάθη, θα ευρύνη το χάσμα».*

¹²⁹¹ *Ελλάς, ό.π., 13/1/1945, «Η ανακωχή», σ. 449-450.*

¹²⁹² *Ελευθερία, 16/1/1945, «Λαός και ηγέται», 1^η σ.*

¹²⁹³ *Ελευθερία, 7/1/1945, «Για να κερδηθεί η ειρήνη», 1^η σ.*

μην δικαιολογήσει τα εγκλήματα της κατοχής. Όπως αποτελεί αξίωση του ελληνικού λαού τα εγκλήματα της κατοχής να μην εξαγνίσουν την επανάσταση»¹²⁹⁴.

Η *Ανεξαρτησία* σημειώνει ότι η τραγική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι αιχμάλωτοι ΕΛΑΣίτες, τους οποίους χαρακτηρίζει εγκληματίες και θύματα, αποτυπώνει το βάθος της ουσίας του Δεκεμβρίου. Επισημαίνει λοιπόν πως οι ΕΛΑΣίτες «μετά την κρίση της αιματηρής τρέλλας» αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τι έπραξαν και αποκτούν συναίσθηση του λάθους τους, και υπογραμμίζει πως σε αυτούς αντικατοπτρίζεται το μέγεθος της συνωμοσίας που εξυφάνθηκε από την καθοδήγηση. Τονίζει δε ότι αυτή η «μικρή μειοψηφία βίας» που βρέθηκε στην ηγεσία, μεθοδικά και εγκληματικά τους διέφθειρε, τους εκμεταλλεύτηκε και τους παρέσυρε, υποσχόμενη πως θα έρθει έξωθεν βοήθεια με αποτέλεσμα οι ΕΛΑΣίτες πεινασμένοι όπως ήταν από την κατοχή να παραπλανηθούν και για αυτό, όπως τονίζει η εφημερίδα, δεν χρειάζονται εξορκισμοί αλλά πράξεις και έργα¹²⁹⁵.

Επιπλέον, η *Ανεξαρτησία* σε ό, τι αφορά τα παιδιά των προσφύγων υπογραμμίζει πως μπορεί μεν να ήταν εκείνα που συμμετείχαν κατά κύριο λόγο στην στάση, αλλά σημειώνει πως δεν μπορούν να κατηγορηθούν για αυτό αφού όπως χαρακτηριστικά αναφέρει «23 χρόνια δυστυχίας είναι αρκετά για να κάνουν την εξαθλίωση κομμουνισμό...» αναγνωρίζοντας πως η ανέχεια ορισμένων στρωμάτων του πληθυσμού τους οδήγησε στον δρόμο όσων υπερασπίζονταν την κοινωνική δικαιοσύνη. Επισημαίνει δε πως δεν πρέπει να γίνεται επίθεση στους προσφυγικούς συννοικισμούς «ωσάν οι πρόσφυγες να έχουν μεγαλύτερο ποσοστό ευθύνης στην στάση από ό, τι ο υπόλοιπος πληθυσμός» αφού «οι συννοικισμοί έγιναν πολεμικά άντρα του ΕΛΑΣ» εξαιτίας των άθλιων συνθηκών που επικρατούν για δεκαετίες. Η *Ανεξαρτησία* καταληκτικά υπογραμμίζει πως το κράτος πρέπει μετά από είκοσι τρία χρόνια, να αναλάβει και εκείνο τις ευθύνες του και πως μαζί με την επιβολή του νόμου πρέπει να εξασφαλισθεί και η παροχή πραγματική βοήθειας αφού ο απηνής διωγμός των παιδιών των προσφύγων θα τα «στείλει πιο βαθιά στον κρημό» και θα είναι «άδικος, ανώφελος και επιβλαβής»¹²⁹⁶.

Τα *Καθημερινά Νέα* σημειώνουν πως ορισμένοι κύκλοι δεν μπορούν να διαστείλουν τις ευθύνες μεταξύ της ηγεσίας, που είναι η υπεύθυνη για την «στάση» αφού

¹²⁹⁴ *Ελευθερία*, 21/1/1945, «Νέοι και παλαιοί δωσίλογοι», 1^η σ.

¹²⁹⁵ *Ανεξαρτησία*, 8/1/1945, «Διαπιστώσεις και συμπεράσματα», 1^η σ.

¹²⁹⁶ *Ανεξαρτησία*, 21/1/1945, «Ο συννοικισμός», 1^η σ.

συνειδητά επεδίωξε την «εκμηδένιση του ελληνικού έθνους για να επεκτείνει με τις προφυλακές της την επανάσταση», και εκείνων που την ακολούθησαν όχι από επιβουλή αλλά διότι παραπλανήθηκαν και πίστεψαν πως η καθοδήγηση αγωνιζόταν για τις λαϊκές ελευθερίες και την κοινωνική αναγέννηση, ενώ υπογραμμίζει πως πολλοί από αυτούς συμμετείχαν στην εθνική Αντίσταση και αφοσιώθηκαν στον αγώνα κατά των Γερμανών. Η εφημερίδα σημειώνει πως πρέπει να επιδειχθεί επιείκεια στην «πατριωτική πλειοψηφία» που συμμετείχε στην «στάση» ώστε να επανέλθει στην «εθνική οικογένεια», και στο «αληθινό δημοκρατικό στρατόπεδο» και επισημαίνει πως αυτή η πλειοψηφία η οποία είναι τώρα ορφανή αφού η ηγεσία της την εγκατέλειψε, δεν πρέπει να εγκαταλειφθεί.

Τα *Καθημερινά Νέα* υπογραμμίζουν μάλιστα, πως όσοι καταδικάζουν όλους ανεξαιρέτως όσους συμμετείχαν στην «στάση» χωρίς να αναγνωρίζουν πως δεν φέρουν όλοι την ίδια ευθύνη, είναι εκείνοι που επιθυμούν ακραίες λύσεις και θα φέρουν την ευθύνη για την απομόνωση ενός τμήματος του ελληνικού λαού, απομόνωση η οποία το μόνο αποτέλεσμα που θα επιφέρει θα είναι η παγίωση του διχασμού, και χαρακτηρίζει για αυτόν τον λόγο τους κύκλους αυτούς ως αντεθνικά σκεπτόμενους. Τέλος σημειώνει πως η «στάση» δεν πρέπει να αφοπλισθεί μόνο υλικά αλλά και ηθικά, κάτι που δεν θα επιτευχθεί αν ακολουθηθεί εχθρική πολιτική απέναντι σε όλους ανεξαιρέτως όσους συμμετείχαν σε αυτή καθώς σε μια τέτοια περίπτωση η «στάση» θα ενισχυθεί και θα δημιουργήσει μια «μόνιμη φανατισμένη δύναμη» με αποτέλεσμα αν μελλοντικά παρουσιασθούν οι κατάλληλες συνθήκες να «ξεσπάσει και νέα θύελλα»¹²⁹⁷.

Έτσι, ο φιλοβασιλικός - εθνικιστικός τύπος που εκφράζει άκρατο αντικομμουνισμό υποστηρίζει την άποψη πως πρέπει να διωχθεί όλος ο ΕΑΜικός κόσμος αφού είναι στο σύνολό του υπεύθυνος για την «στάση». Όπως σημειώνει η *Μεγάλη Ελλάς* είναι θεμιτός ο σεβασμός των φρονημάτων των πολιτών αλλά μόνο στην περίπτωση που αυτά δεν στρέφονται και δεν μπορούν να στραφούν κατά της άρχουσας τάξης και του κοινωνικού καθεστώτος. Από την στιγμή δε που οι συγκρούσεις μεταξύ βρετανικών και κυβερνητικών στρατευμάτων και του ΕΛΑΣ χαρακτηρίζονται σαν «στάση» από όλον τον τύπο και το πολιτικό προσωπικό, ο εθνικιστικός τύπος θεωρεί επιβεβλημένη την απομόνωση και εξόντωση του «αναρχικού μιάσματος», όπως χαρακτηρίζει το

¹²⁹⁷ *Καθημερινά Νέα*, 18/1/1945, «Οι ορφανοί», 1^η σ.

ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, αφού βρίσκεται εκτός του κοινωνικού συνόλου και αποτελεί μια σύνθεση της οποίας τα μέλη είναι εγκληματίες και δεν αξίζουν καν τον σεβασμό της ανθρώπινης ζωής.

Από την άλλη μεριά ο αστικός τύπος τον οποίο θα μπορούσαμε να εντάξουμε σε ένα πιο κεντρώο ή λιγότερο ακραίο πολιτικό φάσμα θεωρεί πως η παραπάνω συλλογιστική είναι λαθεμένη. Έτσι, η μερίδα αυτή του τύπου υποστηρίζει πως δεν πρέπει να διωχθούν όλοι ανεξαιρέτως, αφού από την μία παρουσιάζει την άποψη ότι όλοι όσοι μετείχαν στις συγκρούσεις δεν φέρουν την ίδια ευθύνη και από την άλλη προβάλλει την θεωρία -που θα γίνει τελικά πράξη- πως αν εφαρμοστεί απηνής διωγμός των συμπαθούντων και των μελών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ τότε θα δημιουργηθεί πολωτικό κλίμα και φανατισμός που μοιραία θα προκαλέσει στο μέλλον νέες πολιτικές ανωμαλίες.

Η μερίδα αυτή του τύπου όπως η *Ελευθερία*, η *Ανεξαρτησία* και τα *Καθημερινά Νέα* επιρρίπτουν και σε έναν βαθμό ευθύνες στις κυβερνήσεις των προηγούμενων ετών όχι για την εξέγερση του Δεκεμβρίου -η οποία προβάλλεται σαν προπαρασκευασμένη από το ΚΚΕ ενέργεια αποσκοπούσα στην πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας- αλλά για το ότι στην «στάση» μετείχε τμήμα του ελληνικού λαού, τμήμα το οποίο προφανώς δεν θεωρούν εν τέλει μειοψηφία. Έτσι η *Ελευθερία* υποστηρίζει πως εξαιτίας της αδιαφορίας των παραδοσιακών κομμάτων για τις ανάγκες του ελληνικού λαού το ΚΚΕ βρήκε οπαδούς αφού έδειξε ενδιαφέρον για την κοινωνική ευημερία και οικονομική αποκατάσταση των χαμηλών στρωμάτων. Η *Ανεξαρτησία*, στο ίδιο μήκος κύματος, ψέγει όλες τις κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν από την Μικρασιατική καταστροφή και έπειτα καθώς η ανταλλαγή των πληθυσμών και η έλευση στην Ελλάδα ενάμιση εκατομμυρίων προσφύγων μεγάλο μέρος των οποίων εγκαταστάθηκαν στους συνοικισμούς πλησίον των πόλεων Αθήνας και Πειραιά δεν έτυχε της αρμόζουσας προσοχής. Για αυτόν τον λόγο δικαιολογεί σε έναν βαθμό την απήχηση που είχε το ΚΚΕ-ΕΑΜ στους πρόσφυγες και την συμμετοχή τους στον ΕΛΑΣ αφού για δύο δεκαετίες οι συνθήκες ζωής τους δεν βελτιώθηκαν και το κράτος δεν ενδιαφέρθηκε για την αποκατάστασή τους.

Έτσι μερίδα του αστικού τύπου παρουσιάζεται ως «τιμωρός» της «στάσης» και μια άλλη μερίδα εμφανίζεται συμπονετική προς τους οπαδούς του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και προσπαθεί να τους νουθετήσει ή και να τους υπερασπισθεί. Η δεύτερη μερίδα σε κάθε

περίπτωση προσπαθεί παράλληλα να απομονώσει την ευθύνη των μελών του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ από αυτήν της ηγεσίας του. Παρατηρείται λοιπόν μια προσπάθεια να καταλογιστούν βαρύτατες ευθύνες -εσχάτη προδοσία- στην ηγεσία του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ -η οποία συνειδητά και για να εξυπηρετήσει τους δικούς της σκοπούς, μεταξύ των οποίων όπως προβάλλεται από τον αστικό τύπο ήταν η κατάληψη της εξουσίας και η εκμηδένιση του ελληνικού έθνους που επιβάλλει η υποταγή στο διεθνιστικό καθήκον- και ταυτόχρονα να σχετικοποιηθούν οι ευθύνες αυτών που παραπλανημένοι την ακολούθησαν. Έτσι, οι λαϊκοί -βάσει οικονομικής δυνατότητας- κατά κύριο λόγο άνθρωποι παρουσιάζονται σαν αδαείς υποστηρικτές μιας σκληροπυρηνικής ηγεσίας η οποία γνώριζε επιμελώς πώς να αποκρύπτει τους ενδότερους σκοπούς της.

Με αυτόν τον τρόπο, αφενός παρουσιάζονται οι υποστηρικτές του ΚΚΕ στην Ελλάδα σαν μη κομμουνιστές, αφού δεν ακολούθησαν συνειδητά το κομμουνιστικό κόμμα, και αφετέρου γίνεται μια προσπάθεια τα ίδια αυτά άτομα να απομακρυνθούν «ψυχικά» από το ΚΚΕ-ΕΑΜ και να απορρίψουν την πολιτική που η ηγεσία ακολούθησε, που βασίστηκε σε ψεύτικες υποσχέσεις και η οποία επέφερε την ήττα. Το να παρουσιάζονται λοιπόν οι ΕΑΜίτες και ΕΛΑΣίτες ως θύματα της κομμουνιστικής προπαγάνδας αποσκοπεί και στο να δημιουργηθεί ένα χάσμα μεταξύ βάσης και ηγεσίας ούτως ώστε μελλοντικά οι υποστηρικτές του ΚΚΕ-ΕΑΜ να μην ακολουθήσουν εκ νέου την πολιτική της ηγεσίας. Συνεπακόλουθα, αυτοί οι «ορφανοί» που αποτελούν την βάση θα πρέπει να βρουν μια άλλη, «δημοκρατικότερη» και «εθνικότερη» πολιτική «στέγη».

Παρά τις ανωτέρω διαφοροποιήσεις, το σύνολο του αστικού τύπου θα χαρακτηρίσει το αντιΕΑΜικό συλλαλητήριο της 14^{ης} Ιανουαρίου που πραγματοποιήθηκε στην πλατεία Συντάγματος «εορταστικό της απελευθέρωσης των Αθηνών», όπως αναφέρονται στην ήττα και αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αττική.

Έτσι, η *Ανεξαρτησία* θα σημειώνει ότι στο συλλαλητήριο εορτάστηκε η διπλή απελευθέρωση «από τον ζυγό του κατακτητή και από την τυραννίδα» στην διάρκεια του οποίου εκφράστηκε τόσο η ευγνωμοσύνη του ελληνικού λαού προς τους Βρετανούς όσο και η αξίωσή του για την τιμωρία των «στασιαστών». Προκειμένου να τονίσει τον παλλαϊκό και αταξικό χαρακτήρα του συλλαλητηρίου θα σημειώσει πως παρευρίσκονταν «πτωχοί και πλούσιοι, μορφωμένοι και αγράμματοι, από τον

απλό εργάτη ως τον καθηγητή πανεπιστημίου»¹²⁹⁸. Η Ελευθερία θα επισημάνει πως ο ελληνικός λαός για πρώτη φορά μετά την 4^η Αυγούστου άσκησε ελεύθερα τα πολιτικά του δικαιώματα¹²⁹⁹, και θα τονίσει ότι το κυρίαρχο συναίσθημα των συμμετεχόντων ήταν η ανακούφισή τους για τον τερματισμό του εμφυλίου πολέμου¹³⁰⁰.

Το *Ελληνικό Αίμα* προκειμένου να επισημάνει το πλήθος των συμμετεχόντων θα σχολιάσει πως η πλατεία Συντάγματος παρουσίαζε «το θέαμα ατελειώτου ανθρωποπλημμύρας» και θα υπογραμμίσει πως στα πρόσωπα όλων των παρευρισκομένων ήταν ζωγραφισμένη η χαρά και η ανακούφιση «διά την απαλλαγήν από το κομμουνιστικόν μίasma»¹³⁰¹. Θα αναφέρει μάλιστα πως «ο αγνός, ο σοβαρός κόσμος των ψηφοφόρων και των πολεμιστών, των πραγματικών δημοκρατών» όπως χαρακτηρίζει τους συμμετέχοντες, επευφημούσαν μεταξύ άλλων και τον Βασιλέα Γεώργιον¹³⁰². Τα *Καθημερινά Νέα* αναφέρονται και αυτά στην κοσμοσυρροή που παρατηρήθηκε στην πλατεία Συντάγματος και σημειώνουν πως θερμές ήταν οι εκδηλώσεις του αθηναϊκού λαού στο άκουσμα των ονομάτων των Churchill, Roosevelt, Scobie, Παπανδρέου, Πλαστήρα προσθέτοντας παράλληλα πως άλλοι επευφημούσαν και τον βασιλιά¹³⁰³.

Και η *Ελλάς*, που θα υπογραμμίσει ότι δεν ήταν οι καθοδηγητές ούτε τα περίστροφα που συγκέντρωσαν τον κόσμο στην πλατεία Συντάγματος, θα τονίσει ότι οι Αθηναίοι ένιωσαν για πρώτη φορά ελεύθεροι και θεώρησαν ιερή υποχρέωση την συμμετοχή τους στο συλλαλητήριο. Αναφέρει δε και τα συνθήματα που ακούγονταν μεταξύ των οποίων ήταν: «Ζήτω η Μεγάλη Βρετανία! Ζήτω ο Τσώρτσιλ! Ζήτω ο Σκόμπυ! Όχι αμνηστεία! Μεγάλη Ελλάδα!» και προσθέτει πως όταν μέρος του πλήθους αντελήφθηκε την εμφάνιση του Παπανδρέου σε ένα παράθυρο της Μεγάλης Βρετανίας ζητωκραύγασε υπέρ του τέως πρωθυπουργού¹³⁰⁴. Σημειώνει δε ότι αυτές

¹²⁹⁸ *Ανεξαρτησία*, 15/1/1945, «Πρωτοφανής η επιτυχία του χθεσινού συλλαλητηρίου. Ο πανελλήνιος εορτασμός της διπλής απελευθερώσεως. Η εκδήλωσης ευγνωμοσύνης προς την Μ. Βρεταννίαν», 1^η σ.

¹²⁹⁹ *Ελευθερία*, 16/1/1945, «Λαός και ηγέται», 1^η σ.

¹³⁰⁰ *Ελευθερία*, 16/1/1945, «Εις πάνδημον και ογκώδες συλλαλητήριο ο λαός εξεδήλωσε την χαράν του επί της απελευθερώσεως», 2^η σ.

¹³⁰¹ *Ελληνικό Αίμα*, 16/1/1945, «Ο λαός επανηγύρισε την Κυριακήν την ελευθερίαν του και διεδήλωσε τα φιλικά του αισθήματα εις την σύμμαχον Αγγλίαν», 2^η σ.

¹³⁰² *Ελληνικό Αίμα*, 16/1/1945, «Η βαθυτέρα σημασία», 1^η σ.

¹³⁰³ *Καθημερινά Νέα*, 16/1/1945, «Ο λαός των Αθηνών επανηγύρισε προχθές την απελευθέρωσίν του», 2^η σ.

¹³⁰⁴ *Ελλάς*, ό.π., 16/1/1945, «Ο παναθηναϊκός συναγερμός της Κυριακής. Ο εορτασμός της απελευθερώσεως», σ. 484-486

οι εκδηλώσεις υπέρ του Παπανδρέου οι οποίες υπήρξαν «τόσον θερμαί και αυθόρμητοι» αποδεικνύουν ότι ο ελληνικός λαός αναγνωρίζει «τας μεγάλας και αληθώς ιστορικάς υπηρεσίας» που προσέφερε ο «Πρωθυπουργός της Απελευθερώσεως», όπως χαρακτηρίζει τον Παπανδρέου¹³⁰⁵.

Επιπλέον από την επιτροπή του συλλαλητηρίου επιδόθηκε στις κυβερνήσεις των τριών μεγάλων συμμάχων αλλά και στους αντιπροσώπους τους στην Ελλάδα ψήφισμα. Το ψήφισμα -στο οποίο μάλιστα σημειωνόταν πως το συλλαλητήριο συγκαλέστηκε με πρωτοβουλία του εργατικού κόσμου της χώρας- μεταξύ άλλων σημείωνε την αιώνια ευγνωμοσύνη του ελληνικού λαού προς την φίλη και προστάτιδα της Ελλάδας, όπως χαρακτήριζε την Μεγάλη Βρετανία, για την «ανεπιφύλακτη και ευγενή» βοήθεια που προσέφερε στην Ελλάδα και η οποία οδήγησε στην αποκατάσταση των ελευθεριών. Επιπλέον, εξέφραζε την ευγνωμοσύνη συγκεκριμένα στον Churchill που στάθηκε στο πλευρό του ελληνικού λαού στις κρίσιμότερες στιγμές, ενώ απένειμε φόρο τιμής στα «ηρωικά τέκνα» του βρετανικού στρατού.

Ευχαριστώντας, παράλληλα, τις τρεις μεγάλες δυνάμεις, Μεγάλη Βρετανία, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ για τον αγώνα που διεξάγουν κατά του κοινού εχθρού, το ψήφισμα σημείωνε πως επιθυμεί ενώπιον της διεθνούς κοινής γνώμης να καταγγείλει «τους εγκληματίας της στάσεως διά τα πρωτοφανή ανατριχιαστικά εγκλήματα, τας λεηλασίας και τας καταστροφάς τας οποίας διέπραξαν εναντίον του άοπλου πληθυσμού των πόλεων και της υπαίθρου» και αξίωνε την «επιβολή αυστηροτάτων κυρώσεων εναντίον κάθε πολίτου ο οποίος διέπραξεν εγκλήματα κοινού δικαίου, φόνους, λεηλασίας κλπ., ή παραβίασε τους στοιχειώδεις διεθνείς κανόνες πολέμου και τας ανθρωπιστικές αρχάς». Επιπροσθέτως, αξίωνε την απομάκρυνση από τις δημόσιες υπηρεσίες και τους κοινωφελείς οργανισμούς οποιουδήποτε προσώπου διέπραξε τα ανωτέρω. Το ψήφισμα κατέληγε δηλώνοντας την εμπιστοσύνη των διαδηλωτών προς την κυβέρνηση Πλαστήρα και ζητούσε την άμεση απελευθέρωση όλων όσων συνέλαβε ο ΕΛΑΣ¹³⁰⁶.

Το ψήφισμα του συλλαλητηρίου επέδωσε και στον Πλαστήρα αντιπροσωπεία των διαδηλωτών και εργατικών ενώσεων (Χατζηδημητρίου, Μπερνίτσας) η οποία

¹³⁰⁵ *Ελλάς, ό.π.*, 16/1/1945, «Αι εκδηλώσεις υπέρ του κ. Παπανδρέου», σ. 484.

¹³⁰⁶ *Καθημερινά Νέα*, 16/1/1945, «Ο λαός των Αθηνών επανηγύρισε την απελευθέρωσίν του», 2^η σ.

επεσήμανε στον πρόεδρο της κυβέρνησης πως η θέληση του αθηναϊκού λαού, σύμφωνα με τους ίδιους, ήταν να μην χορηγηθεί αμνηστία στους «στασιαστές» αλλά ούτε και να επιδειχθεί επιείκεια καθώς υπήρχε ο φόβος, όπως τόνισαν, να αποθρασυνθούν και να επαναλάβουν όσα έπραξαν. Επιπλέον σημείωσαν πως αν οι υπαίτιοι μείνουν ατιμώρητοι, υπάρχει ο κίνδυνος οι συγγενείς των θυμάτων να προβούν σε αυτοδικίες. Ο Πλαστήρας απαντώντας ανέφερε πως συμφωνεί απόλυτα με τις απόψεις του αθηναϊκού λαού και επεσήμανε πως πρόθεσή του ιδίου και της κυβέρνησης ήταν να επιβληθεί το κράτος του νόμου και να μην επαναληφθούν τέτοια εγκλήματα και τόνισε παράλληλα την προσεχή εκκαθάριση των υπηρεσιών η οποία, όπως σημείωσε «θα συντελεσθή με άκραν δικαιοσύνην»¹³⁰⁷.

Από την άλλη μεριά, η ΚΕ του ΕΑΜ σε νέα έκκλησή της στις 15 Ιανουαρίου προς τις κυβερνήσεις των συμμάχων χωρών σημείωνε πως η ανακωχή υπογράφηκε εξαιτίας της σταθερής θέλησης της ΕΑΜικής παράταξης να σταματήσει η σύγκρουση ανάμεσα σε σύμμαχους λαούς σε αντίθεση με τον Scobie που έδειξε πάντοτε αδιαλλαξία με σκοπό να συντρίψει το δημοκρατικό κίνημα της χώρας. Η ΚΕ του ΕΑΜ τόνιζε για άλλη μια φορά την ανάγκη έλευσης στην Ελλάδα διασυμμαχικής επιτροπής ώστε, σύμφωνα με την συμμαχική αρχή της μη επέμβασης στα εσωτερικά άλλων χωρών, να θέσει στην επέμβαση του Scobie και να επιτρέψει την ελεύθερη έκφραση της θέλησης του ελληνικού λαού καθώς, όπως υπογράμμιζε η έκκληση, υπήρχε κίνδυνος η ανακωχή να μετατραπεί σε μόνιμη επιβολή φασιστικών στοιχείων αφού έδινε την δυνατότητα στην Δεξιά να επιμείνει στην αδιαλλαξία της, στηριζόμενη στα βρετανικά όπλα¹³⁰⁸.

Τόσο η έκκληση της ΚΕ του ΕΑΜ προς τις κυβερνήσεις των συμμάχων χωρών όσο και η έκκληση προς την Βουλή των Κοινοτήτων, την Βουλή των Λόρδων, το Εθνικό Συμβούλιο της Γαλλίας, το Κογκρέσο, το Ανώτατο Σοβιέτ, την Προεδρεία Κομμάτων και Οργανώσεων των Συμμάχων χωρών τόνιζε την ανάγκη έλευσης της διασυμμαχικής επιτροπής αφού οι διώξεις πολιτών απλά συμπαθούντων το ΕΑΜ βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη. Η ΚΕ του ΕΑΜ τόνιζε επιπλέον πως τόσο οι δηλώσεις του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού -ο οποίος από αντιβασιλέας μεταβλήθηκε σε αρχηγό της Δεξιάς, όπως σημείωνε η έκκληση- όσο και αυτές του Πλαστήρα δηλώνουν την πρόθεση της κυβερνητικής πλευράς να εξοντώσει φυσικά και πολιτικά τον

¹³⁰⁷ *Ελλάς, ό.π.*, 16/1/1945, «Ο κ. Ν. Πλαστήρας διά τους ενόχους. Το ψήφισμα του λαού», σ. 495

¹³⁰⁸ *ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π.*, σ. 85-86. Υπογράφει για την ΚΕ του ΕΑΜ ο Παρτσαλίδης.

δημοκρατικό κόσμο της χώρας και κατέληγε δηλώνοντας την ελπίδα και πίστη του ελληνικού λαού πως δεν θα εγκαταλειφθεί «στον άνισο και δίκαιο αγώνα»¹³⁰⁹.

Να σημειωθεί δε ότι στην διάρκεια του συλλαλητηρίου της 14^{ης} Ιανουαρίου μεταξύ των ρητόρων που εκφώνησαν ομιλίες ήταν και ο στρατηγός Scobie. Ο αστικός τύπος ο οποίος αναφερόμενος στον Βρετανό στρατηγό τον αποκαλεί «Απελευθερωτή των Αθηνών», σημειώνει την ευγνωμοσύνη που εκφράστηκε από τον ελληνικό λαό στην διάρκεια του συλλαλητηρίου προς το πρόσωπό του. Ο Scobie κατά την διάρκεια του λόγου του, μεταξύ άλλων, ευχαρίστησε με την σειρά του τον λαό των Αθηνών και δήλωσε την βαθειά του συγκίνηση για τις αυθόρμητες εκδηλώσεις ευγνωμοσύνης. Ο Scobie επεσήμανε ότι καιρό πριν είχε αντιληφθεί τον κίνδυνο που διέτρεχαν οι ελευθερίες του ελληνικού λαού «λόγω της δράσεως μιας μικράς μειοψηφίας» και τόνισε πως είναι πλέον πεπεισμένος πως «η συνομοσία είχε βαθείας ρίζας και ότι η στιγμή όπως εκδηλωθή είχεν εκλεγή προσεκτικά». Καταλήγοντας υπογράμμισε την ευχαρίστησή του για την συντελεσθείσα «απελευθέρωση» των Αθηνών-Πειραιώς και επεσήμανε: «έχω την ελπίδα ότι το σημερινόν συλλαλητήριον δεν θα μείνη άνευ επιδράσεως επί της διεθνούς κοινής γνώμης, η οποία ατυχώς απεδείχθη χονδροειδώς κακώς πληροφορημένη επί των ελληνικών ζητημάτων»¹³¹⁰.

Να σημειώσουμε πως το θέμα της «παραπληροφόρησης» -όπως χαρακτηρίζουν τις πληροφορίες που κυκλοφορούσαν στο εξωτερικό για την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα- της διεθνούς κοινής γνώμης θα απασχολήσει τον αστικό τύπο. Έτσι, θα παρουσιάζουν σαν κακώς πληροφορημένους και μεροληπτικούς όσους εκτός Ελλάδος κατέκριναν την πολιτική που ακολούθησε η βρετανική κυβέρνηση στο ελληνικό ζήτημα.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η *Ανεξαρτησία* σημειώνει πως τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό αμφισβητούνται οι λόγοι της έκρηξης του «στασιαστικού κινήματος». Επισημαίνει λοιπόν πως κακώς εμφανίζονται τηλεγραφήματα από το εξωτερικό που αναφερόμενα στην «αναρχοεπαναστατική ομάδα» κάνουν λόγο για «αριστερή πολιτική παράταξη» καθώς όπως τονίζει η εφημερίδα δεν μπορεί να χρησιμοποιείται αυτός ο

¹³⁰⁹ Ο.π., σ. 86-87. Υπογράφουν οι: Σιάντος (ΚΚΕ), Τσιριμώκος (ΕΛΔ), Γαβριηλίδης (ΑΚΕ), Μαραγκός (ΕΣΚ - Ενιαίο Σοσιαλιστικό Κόμμα), Κρητικός (Δημοκρατική Ένωση), Χατζηεμμανουήλ (Δημοκρατικό Κόμμα), Στρατής (ΣΚ - Σοσιαλιστικό Κόμμα), Μαστρογιαννάκος (ΓΣΕΕ), Καλαϊτζής (ΚΠΕ), Γεωργαλάς (ΕΠΟΝ), Σίμος (Εθνική Αλληλεγγύη).

¹³¹⁰ Ενδεικτικά: *Ανεξαρτησία*, 15/1/1945, «Ομιλεί προς τον ελληνικόν λαόν ο Απελευθερωτής των Αθηνών στρατηγός Σκόμπυ», 2^η σ.

όρος για να χαρακτηρίσει την «σκοτεινή παρέα της δεκάδος των γνωστών και αγνώστων ανατρεπτικών στοιχείων που σε συνεννόηση με ξένους οργάνωσαν και εξαπέλυσαν την σφαγή και εξόντωση των Ελλήνων» και προσθέτει πως δεν μπορεί ούτε να αποκαλούνται «στρατός» οι «ένοπλοι άτακτοι που η πολεμική τους τέχνη περιστρέφεται μεταξύ δολοφονίας και σφαγής με βασανιστήρια»¹³¹¹.

Το *Ελληνικό Αίμα* για την αναφορά του Scobie περί της χονδροειδώς κακώς πληροφορημένης διεθνούς κοινής γνώμης τονίζει πως οι απεσταλμένοι στην Ελλάδα πολεμικοί ανταποκριτές είναι τρίτης και τέταρτης κατηγορίας και επισημαίνει πως είτε πλανώνται είτε επηρεάζονται από τους «εαμοδούλους Έλληνες πληροφοριοδότες των»¹³¹². Σε ό, τι αφορά τις αντιδράσεις που προήλθαν από Βρετανούς βουλευτές για την επέμβαση του Churchill στην Ελλάδα, σχολιάζει πως οι Έλληνες δεν πρέπει να ασχολούνται με αυτές διότι στην πραγματικότητα είναι «εαμόφιλοι κήνσορες» και υιοθέτησαν τα «συνθήματα του καμουφλαρισμένου εις “δημοκρατικόν αντιφασισμόν” διεθνούς κομμουνισμού» καθώς δεν βρήκαν άλλο πεδίο να εκμεταλλευτούν πολιτικά. Το *Ελληνικό Αίμα* επισημαίνει πως οι βουλευτές της βρετανικής Αριστεράς που αμφισβήτησαν τον «εμπνευσμένο, αποφασιστικό, γενναίο» ηγέτη της Μεγάλης Βρετανίας είναι δημοκόποι και «απλώς οραματίζονται έναν υπουργικό θώκο» αφού δεν είναι στην ουσία προσηλωμένοι στα πάγια βρετανικά συμφέροντα¹³¹³.

Την θέση αυτή περί της παραπληροφόρησης της διεθνούς κοινής γνώμης σχετικά με την Ελλάδα θα επισημάνει και ο Βρετανός πρωθυπουργός κατά την ομιλία του στις 18 Ιανουαρίου στην Βουλή των Κοινοτήτων για το ελληνικό ζήτημα.

Ο Churchill μεταξύ άλλων τόνισε πως ποτέ άλλοτε η πολιτική μιας βρετανικής κυβέρνησης δεν παρεξηγήθηκε σε τέτοιο βαθμό εντός της Βρετανίας από σοβαρά όργανα του τύπου ή και από τον λαό. Πρόσθεσε μάλιστα πως το γεγονός ότι η δική του πολιτική παρανοήθηκε σε τέτοια μεγάλη έκταση στην διάρκεια του πολέμου και τους κινδύνους που αυτός ενείχε, του προξένησε κατάπληξη και θλίψη. Επεσήμανε δε πως το έργο της κυβέρνησής του κατέστη ακόμα πιο δυσχερές εξαιτίας και της στάσης που κράτησαν μέλη του βρετανικού κοινοβουλίου στους οποίους καταλόγισε «ελεεινό και αχαλίνωτο κομματισμό».

¹³¹¹ *Ανεξαρτησία*, 10/1/1945, «Ούτε στρατός, ούτε Αριστεροί...», 1^η σ.

¹³¹² *Ελληνικό Αίμα*, 16/1/1945, «Η βαθύτερα σημασία», 1^η σ.

¹³¹³ *Ελληνικό Αίμα*, 19/1/1945, «Υπερβολικά ανησυχία», 1^η σ., βλ. και *Ελληνικό Αίμα*, 20/1/1945, «Ο Τσώρτσιλ και η Ελλάς», 1^η σ., *Μεγάλη Ελλάς*, 14/1/1945, «Η κυβέρνησις δι' ανακοινώσεως διερμηνεύει την βαθυτάτην ανακούφισιν του λαού εκ της αγγλικής δηλώσεως διά τους ομήρους», 2^η σ.

Ο Βρετανός πρωθυπουργός ανέφερε για άλλη μια φορά πως οι μικρές βρετανικές δυνάμεις που αρχικά είχαν αποβιβαστεί στην Ελλάδα, το έπραξαν κατόπιν πρόσκλησης της ελληνικής κυβέρνησης στην οποία εκπροσωπούνταν και οι κομμουνιστές. Ωστόσο, όπως σημείωσε, η ελληνική κυβέρνηση βρέθηκε αντιμέτωπη με καθημερινές διαδηλώσεις καθοδηγούμενες από τους κομμουνιστές, οι οποίοι από την ύπαιθρο συνέρρεαν στις πόλεις. Όμως, οι κομμουνιστές αυτοί ήταν εφοδιασμένοι με όπλα που τους παρείχε η βρετανική στρατιωτική αποστολή για να πολεμήσουν κατά των Γερμανών¹³¹⁴, και τα οποία, υποστήριξε ο Churchill, δεν χρησιμοποίησαν κατά του εχθρού αφού τουλάχιστον τα δύο τελευταία χρόνια της αντίστασης απέναντι στον εχθρό ήταν «νωθροί και ράθυμοι».

Στην συνέχεια ο Βρετανός πρωθυπουργός, υποστήριξε πως οι κομμουνιστές διατήρησαν τα όπλα που τους δόθηκαν προκειμένου να καταλάβουν βίαια την εξουσία την κατάλληλη στιγμή, να εγκαθιδρύσουν κομμουνιστικό κράτος και να εκκαθαρίσουν τους αντιφρονούντες. Σημείωσε πως όσο οι Βρετανοί φρόντιζαν για την σίτιση του πληθυσμού, το ΕΑΜ και οι κομμουνιστές υπουργοί «έπαιζαν το παιχνίδι των συμμοριών του ΕΛΑΣ και των κομμουνιστών ηγετών των. Ενώ παρεκάθηντο εις την κυβέρνησιν Παπανδρέου, ήρχοντο εις στενάς συνεννοήσεις με τας δυνάμεις που απέβλεπον να καταστρέψουν και την κυβέρνησιν και τον ίδιον τον πρωθυπουργόν και τους άλλους συναδέλφους τούς εκπροσωπώντας την καθημερινήν ζωήν της Ελλάδος. Το ΕΑΜ και οι κομμουνισταί υπουργοί έρριπτον άμμον εις τους τροχούς της κυβερνήσεως εις κάθε σταθμόν». Ο Churchill επεσήμανε ότι όταν οι «άγριοι ορεινοί» εισήλθαν στην Αθήνα, οι κομμουνιστές υπουργοί παραιτήθηκαν και πρόσθεσε πως στις 4 Δεκεμβρίου, όταν είχαν καταληφθεί τα αστυνομικά τμήματα, η βρετανική κυβέρνηση έπρεπε να λάβει αποφάσεις ώστε να μην επικρατήσει ο «γυμνός τροτσκισμός».

Στην συνέχεια ο Churchill τόνισε πως πολλές πολιτικές οργανώσεις που συνεργάστηκαν με το ΕΑΜ έχουν αρχίσει να το εγκαταλείπουν και σημείωσε πως δεν πιστεύει ότι κάποιος από τους Έλληνες πολιτικούς θα θελήσει να συνεργαστεί με το

¹³¹⁴ Να σημειωθεί πως σύμφωνα με τον Myers -αρχηγό της βρετανικής στρατιωτικής αποστολής στην Ελλάδα μέχρι τον Ιούλιο του 1943, οπότε αντικαταστάθηκε από τον Woodhouse- μέχρι το 1944 στο σύνολο των 50.000 οπλισμένων ανταρτών του ΕΛΑΣ το Αρχηγείο της Μέσης Ανατολής είχε προσφέρει λιγότερα από το 1/3 των όπλων. Αν σε αυτά προστεθούν και οι 50.000, όπως υπολογίζει τον εφεδρικό ΕΛΑΣ, το ποσοστό συμμετοχής των Βρετανών στον εξοπλισμό του ΕΛΑΣ υπολογίζεται στο 1/6 των όπλων που διέθετε, Edmund Myers, *Η ελληνική περιπλοκή: Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, μτφ. Λουκάς Θεοδωρακόπουλος, Εξάντας, Αθήνα, 1975, [1^η εκδ. 1955], σ. 278.

ΚΚΕ, υπογραμμίζοντας πως το αίσθημα που επικρατεί στις απελευθερωμένες περιοχές είναι να μην δοθεί αμνηστία. Επεσήμανε πως η πολιτική της κυβέρνησης του είναι να μην τιμωρηθεί κανείς που μετείχε στην «στάση» εκτός αν κηρυχθεί ένοχος για παράβαση των κανόνων του πολέμου και για εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου, τονίζοντας πως η αρχή αυτή έγινε αποδεκτή από την ελληνική κυβέρνηση. Στην ερώτηση του εργατικού βουλευτή Bevan, αν είναι ενήμερος ότι η ελληνική κυβέρνηση απολύει ήδη τους συμπαθούντες το ΕΑΜ, ο Churchill απάντησε ότι κανείς δεν μπορεί να υποστηρίξει πως οι υπάλληλοι που εγκατέλειψαν τις θέσεις τους και έλαβαν μέρος στον πόλεμο κατά της κυβέρνησης πρέπει να μείνουν ή να επανέλθουν στις θέσεις τους.

Τέλος, ο Βρετανός πρωθυπουργός σημείωσε ότι η υπόσχεση της παροχής αμνηστίας εξαρτάται από την μεταχείριση και την απελευθέρωση των ομήρων και επεσήμανε πως η βρετανική κυβέρνηση δεν πρόκειται να επιτρέψει να λεχθεί ότι έκανε συμφωνία για να σωθεί ο βρετανικός λαός και άφησε 5-10.000 Έλληνες άνδρες, γυναίκες και παιδιά να συρθούν στα βουνά από τον ΕΛΑΣ και τους εναπομείναντας συνεταίρους του για να χρησιμοποιηθούν ως όπλα εκβιασμού και να επιτύχουν την ατιμωρησία τους για «το έγκλημα της στάσης». Καταλήγοντας τόνισε: *«Λέγω καθαρώτατα εις την Βουλήν ότι η κυβέρνησις της Α.Μ. θα εκπληρώση τας υποχρεώσεις της, όσον και αν είναι βαρείαι εις την ολότητα. Είτε είναι είτε δεν είναι δημοφιλές, δεν θα διστάσωμεν να σώσωμεν τους ομήρους αυτούς ή να τιμωρήσωμεν την σφαγήν ή την κακοποίησίν των αν πρόκειται να εξακολουθήσωμεν να υπηρετώμεν υπό το Στέμμα»*¹³¹⁵.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Churchill αποκρύπτει την μονομερή εκ μέρους του ΕΛΑΣ απόλυση ομήρων, η οποία είχε ξεκινήσει αμέσως μετά την υπογραφή της ανακωχής¹³¹⁶ αφού από τις 14 Ιανουαρίου η ΚΕ του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ σε συμφωνία με την ΔΕΕΣ (Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού) έδωσε στην διεύθυνση της Πολιτοφυλακής την διαταγή της άμεσης απελευθέρωσης πάντων των πολιτών οι οποίοι συνελήφθησαν από την 3^η Δεκεμβρίου και έπειτα, με εξαίρεση τους κρατούμενους των Φυλακών Αβέρωφ και τους κατηγορούμενους για πράξεις αποδεδειγμένα εγκληματικές βασισμένες σε στοιχεία και σοβαρές μαρτυρίες,

¹³¹⁵ Ενδεικτικά: *Ελλάς, ό.π.*, 19/1/1945, «Ο λόγος του κ. Τσώρτσιλ διά τα εν Ελλάδι γεγονότα», σ. 531-539, *Μεγάλη Ελλάς*, 19/1/1945, «Ο μνημειώδης λόγος του κ. Τσώρτσιλ διά την Ελλάδα», 1^η-2^η σ.

¹³¹⁶ Βλ. *Ελλάς, ό.π.*, 12/1/1945, «Οι συλληφθέντες υπό των ΕΛΑΣιτών 30.000. 5.000 ηλευθερώθησαν», σ. 445, 14/1/1945, «Άφιξις ομήρων», σ. 468.

απελευθέρωση και μεταφορά την οποία παρακολούθησε και στην οποία βοήθησε και η αποστολή της ΔΕΕΣ¹³¹⁷.

Στο σχετικό με την απόλυση των ομήρων ανακοινωθέν της ΚΕ του ΕΛΑΣ, η τελευταία επισημαίνει ότι προέβη στην απόλυσή τους ώστε να δώσει και νέο δείγμα της διαλλακτικότητας και του ενδιαφέροντός της για τον λαό. Η ΚΕ σημειώνει πως αν η Δεξιά εξακολουθήσει να κρατά άμαχους πολίτες θα φέρει ακέραια την ευθύνη απέναντι στον ελληνικό λαό και την διεθνή κοινή γνώμη, η οποία, όπως τονίζει, θα μάθει κάποια στιγμή την αλήθεια, παρά τις περί του αντιθέτου προσπάθειες των δημαγωγικών μέσων που θεωρούν ότι το ΚΚΕ-ΕΑΜ δεν θα μπορέσει να αποκαταστήσει την αλήθεια επειδή δεν διαθέτει μέσα επικοινωνίας με το εξωτερικό¹³¹⁸. Επιπλέον, στις 20 Ιανουαρίου υπογράφηκε, σε συμφωνία με τους όρους ανακωχής της 11^{ης} Ιανουαρίου, μεταξύ του αντιπροσώπου του Scobie ταξίαρχου Όντλαντ και των αντιπροσώπων της ΚΕ του ΕΛΑΣ Τζήμα και Δημάκη συμφωνία ανταλλαγής αιχμαλώτων¹³¹⁹.

Ενώ ο Σιάντος διαβίβαζε πως ο λόγος του Churchill στην Βουλή των Κοινοτήτων αποτελεί «φανεράν απειλήν ένοπλης εξόντωσης λαϊκού δημοκρατικού κινήματος Ελλάδος» και «αποφασιστικήν υποστήριξιν Ελληνικού φασισμού οποίος υποστηρίζει υποδούλωσιν χώρας (στους) Άγγλους» και συμπλήρωνε πως η ομιλία του Churchill είναι το αποκορύφωμα της ψευδολογίας και της συκοφαντίας¹³²⁰, στους κυβερνητικούς κύκλους επικρατούσε ικανοποίηση για την ομιλία του Βρετανού πρωθυπουργού, κυρίως σε ό, τι αφορούσε το θέμα των ομήρων¹³²¹.

Ο αστικός τύπος, ο οποίος δημοσιεύει την ομιλία του Churchill σε δισέλιδα άρθρα, θα υποστηρίξει ότι ο λόγος του Βρετανού πρωθυπουργού, τον οποίο χαρακτηρίζει συγκλονιστικό, «συνόψισεν επιγραμματικώς τα αίτια και τας συνθήκας αυτής της καταπτώσεως», όπως σημειώνει η *Ελευθερία*, η οποία μάλιστα προσθέτει πως ο ελληνικός λαός διάβασε τον λόγο του Βρετανού πρωθυπουργού «συγκρατών κυριολεκτικώς την αναπνοήν του»¹³²². Η *Ανεξαρτησία* σημειώνει πως ο «ιστορικός

¹³¹⁷ *Ανεξαρτησία*, 21/1/1945, «Απελευθέρωσις των ομήρων», 1^η σ.

¹³¹⁸ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 91-92, Ανακοινωθέν της ΚΕ του ΕΛΑΣ 14/1/1945.

¹³¹⁹ ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 74.

¹³²⁰ Σιάντος προς Παππούν-Σόφιαν-Τίτο 20/1/1945, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ-32/296 [Φ=7/32/296], ΑΣΚΙ.

¹³²¹ *Ελληνικό Αίμα*, 20/1/1945, «Ο λόγος του κ. Τσώρτσιλ αποσαφήνισε την θέση της Μεγάλης Βρετανίας επί του ελληνικού ζητήματος.», 2^η σ.

¹³²² *Ελευθερία*, 20/1/1945, «Από τον βυθόν εις τ' άστρα», 1^η σ.

λόγος» του Βρετανού πρωθυπουργού θα θέσει τέρμα στην «δυσφημιστική εκστρατεία» που εξαπέλυσε μια μερίδα των Βρετανών και Αμερικανών δημοσιογράφων οι οποίοι παραπλανήθηκαν σχετικά με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ¹³²³. Το *Ελληνικό Αίμα* που εκθειάζει τον πρωθυπουργό που ύψωσε μόνος το ανάστημά του απέναντι στον Hitler, σημειώνει πως όπως μίλησε ο Churchill δεν θα μπορούσε να μιλήσει «ο πλέον αφοσιωμένος εις τα εθνικά μας συμφέροντα Έλλην ηγέτης»¹³²⁴.

Η Ελλάς, στο ίδιο μήκος κύματος σημειώνει πως όταν «ο άνθρωπος προς τον οποίον αποβλέπει σήμερον όλος ο συμμαχικός, όλος ο ελεύθερος κόσμος ως προς τον εμπνευσμένον πρωταγωνιστήν του πολέμου διά την ελευθερίαν ομιλεί με τόσην ωμήν ειλικρίνειαν, τόσην ηθικήν διαύγειαν, τόσο συντριπτικά στοιχεία, καμμία αμφιβολία δεν ημπορεί πλέον να υπάρξη εις την παγκόσμιον Κοινήν Γνώμην». Συμπληρώνει πως όσοι παρασύρθηκαν και δεν έβλεπαν το μέγα έγκλημα που διέπραξε το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ με την απόπειρά του να καταλάβει την εξουσία, πρέπει να αντιμετωπίσουν πλέον την αλήθεια και να προσπαθήσουν για την ανοικοδόμηση της Ελλάδος, ενώ «οι διανοηθέντες το μέγα έγκλημα και καταστρώσαντες τα σχέδια σύντροφοι Σιάντος, Παρτσαλίδης, Ιωαννίδης και όπως αλλοιώς λέγονται, πρέπει οριστικώς πλέον να μείνουν μόνοι με τον Κλάραν, τον Καπετάν Τρομάραν, τους Βούλγαρους και Μακεδόνας φίλους των, τους βαρυποινίτας του ποινικού νόμου, που απηλευθερώθησαν από τας φυλακάς Συγγρού»¹³²⁵.

Μέσα σε αυτό το κλίμα και με την καθολική τόσο από την κυβερνητική πλευρά όσο και από τον αστικό τύπο καταδίκη οποιασδήποτε συμμετοχής του ΚΚΕ-ΕΑΜ σε μια οικουμενική κυβέρνηση¹³²⁶, η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ-ΕΑΜ θα ξεκινήσει στις 3 Φεβρουαρίου διαπραγματεύσεις για την υπογραφή πολιτικής συμφωνίας, οι οποίες κατέληξαν στην υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας στις 12 Φεβρουαρίου 1945, συμφωνία η οποία σηματοδότησε την οριστική λήξη και σε πολιτικό επίπεδο της μάχης του Δεκέμβρη.

¹³²³ *Ανεξαρτησία*, 20/1/1945, «Ακεραία η ευθύνη», 1^η σ.

¹³²⁴ *Ελληνικό Αίμα*, 20/1/1945, «Ο Τσώρτσιλ και η Ελλάς», 1^η σ.

¹³²⁵ *Ελλάς, ό.π.*, 20/1/1945, «Παγκόσμιος καταδίκη», σ. 549-551

¹³²⁶ Ενδεικτικά: *Καθημερινά Νέα*, 20/1/1945, «Αφοπλισμός μετά την απόλυσιν των ομήρων. Ουδεμία συνεργασία μετά του ΚΚΕ», 2^η σ., *Μεγάλη Ελλάς*, 14/1/1945, 2^η έκδοση «Ο στρατηγός Πλαστήρας δεν θα δεχθή όπως μετάσχουν οι ΕΑΜίται εις την κυβέρνησιν», 2^η σ.

Επίλογος - Μερικά συμπεράσματα

Ο «Μεγάλος Δεκέμβρης» σύμφωνα με το ΚΚΕ και η «από μακρού οργανωθείσα στάση κατά του κράτους» σύμφωνα με την κυβερνητική παράταξη, που έληξε με την αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα και την υπογραφή ανακωχής σε ό, τι αφορούσε το στρατιωτικό σκέλος, και με την Συμφωνία της Βάρκιζας σε ό, τι αφορούσε το πολιτικό σκέλος, αποτέλεσε τομή στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας καθώς σηματοδότησε αφενός το τέλος της περιόδου ευφορίας και πολιτικοκοινωνικών διεκδικήσεων που έφερε η απελευθέρωση, και αφετέρου την έναρξη μιας άλλης περιόδου, αυτής του Εμφυλίου πολέμου.

Η συμφωνία που υπογράφηκε μεταξύ του ΚΚΕ-ΕΑΜ και της κυβέρνησης Πλαστήρα στο εξοχικό σπίτι του βιομηχάνου Κανελλόπουλου στην Βάρκιζα στις 12 Φεβρουαρίου 1945 και έγινε γνωστή ως «Συμφωνία της Βάρκιζας» αποτελείτο από εννέα άρθρα που αφορούσαν την αποκατάσταση των ελευθεριών, την ανά περιοχές άρση του στρατιωτικού νόμου, την χορήγηση μερικής αμνηστίας, την απελευθέρωση των ομήρων, την δημιουργία εθνικού στρατού, την αποστράτευση του ΕΛΑΣ, την εκκαθάριση των δημοσίων υπαλλήλων και των σωμάτων ασφαλείας και την διεξαγωγή δημοψηφίσματος και εκλογών¹³²⁷.

Η ηγεσία του ΚΚΕ θεώρησε πως υποχρεούτο να υπογράψει συμφωνία ειρήνης με την κυβέρνηση έτσι ώστε να διασφαλίσει την ενότητα του ΕΑΜ, αφού τα υπόλοιπα κόμματα εντός ΕΑΜ θεωρούσαν επιβεβλημένη την υπογραφή συμφωνίας¹³²⁸. Παράλληλα, ήθελε να αποκλείσει το ενδεχόμενο να επιβληθούν στο εσωτερικό του ΚΚΕ τα ακραία στοιχεία και κυρίως να υπάρξουν οι απαραίτητες εγγυήσεις ώστε το ΕΑΜ-ΚΚΕ να μπορέσει να διεκδικήσει με νόμιμο τρόπο την εξουσία, αφού σε τελική ανάλυση η κομμουνιστική ηγεσία θεωρούσε πως είχε δύο επιλογές: ή να υπογράψει συμφωνία ειρήνης ή να συνεχίσει τον πόλεμο¹³²⁹.

Όπως υποστήριζε ο Σιάντος στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, τον Απρίλιο του 1945, σε περίπτωση που συνεχιζόταν ο πόλεμος δεν θα ήταν εθνικοαπελευθερωτικός αλλά ταξικός. Επεσήμανε ότι ο ΕΛΑΣ θα έπρεπε να συμπτυχθεί σε περιοχές της υπαίθρου οι οποίες ήταν κατεστραμμένες από τον κατακτητή, ενώ οι Βρετανοί θα

¹³²⁷ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., τ. Ε', «Η Συμφωνία της Βάρκιζας» σ. 411-416.

¹³²⁸ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 72, Φαράκος, *Άρης Βελουχιώτης...*, ό.π., σ. 87.

¹³²⁹ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 68.

παρέμεναν στις πόλεις, θα εξόντωναν το κίνημα και θα έστρεφαν όλο τον ελληνικό λαό -συμπεριλαμβανομένων και των συμμάχων εντός του ΕΑΜ- κατά του ΚΚΕ, με αποτέλεσμα το τελευταίο να καταντούσε μια αίρεση την οποία, όπως σημείωσε, θα μπορούσαν μέχρι και να επικηρύξουν. Ο Σιάντος επεσήμανε πως έπρεπε από τα δύο χειρότερα σενάρια, να επιλέξουν το λιγότερο καταστρεπτικό και για αυτό υπέγραψαν την Συμφωνία της Βάρκιζας, για την οποία, τόνισε πως είναι μεν συμφωνία ανάγκης, αλλά «δεν είναι παράδοση άνευ όρων, είναι ένα μίνιμουμ ελευθεριών για δράση, δίνει ένα ηθικό νομικό έρεισμα για την αντιφασιστική πάλη»¹³³⁰.

Ο γραμματέας του ΚΚΕ στην εισήγηση του σε συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ επεσήμανε ότι «η συνέχιση του τουφεκιού ήταν η έσχατη λύση. Δηλαδή αν μας ζητούσαν να παραδώσουμε τον λαό άνευ όρων δεν θα το δεχόμασταν» τονίζοντας πως όσο συνεχίζεται ο αγώνας κατά του χιτλερισμού «έπρεπε με κάθε δυνατή θυσία να τερματίσουμε την ένοπλη ρήξη». Υπογράμμισε πως η ΕΑΜική αντιπροσωπεία πέτυχε ό, τι μπορούσε να επιτύχει για τον λαό, πρόσθεσε πως αν έθετε περισσότερα αιτήματα, αυτό θα οδηγούσε σε ρήξη και επεσήμανε πως η συμφωνία «δίνει στον λαό την δυνατότητα να κινηθεί νόμιμα για τα ζητήματά του».

Ο Σιάντος τόνισε πως πρέπει πρώτα να κατοχυρωθεί η συμφωνία με νόμους και στην συνέχεια να κερδηθούν περισσότερα για τον λαό και επεσήμανε πως «με ενωμένες τις δυνάμεις μας και πλαταίνοντας το μέτωπό μας, μπορούμε να ανταποκριθούμε στις δημοκρατικές απαιτήσεις του λαού»¹³³¹. Επιπλέον, ο γραμματέας του ΚΚΕ διαμήνυε προς όλες τις κατευθύνσεις πως η Συμφωνία της Βάρκιζας «αποτελεί συνέχεια της πολιτικής του ΚΚΕ και του ΕΑΜ για μια πραγματικά ομαλή δημοκρατική εξέλιξη στην Ελλάδα»¹³³².

Ωστόσο, πολλοί εξέφρασαν την άποψη ότι η συμφωνία δεν αντιστοιχούσε στον πραγματικό συσχετισμό δυνάμεων και πως αποτελούσε «συνθηκολόγηση άνευ όρων» της ηγεσίας του ΚΚΕ-ΕΑΜ. Έτσι, στελέχη του κόμματος και εντός της ΚΕ του ΚΚΕ που θεώρησαν ότι η συμφωνία ήταν απαράδεκτη, ασκούσαν κριτική στο ΠΓ κυρίως σε ό, τι αφορούσε την έλλειψη επαναστατικής προοπτικής και ζητούσαν να

¹³³⁰ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., Η 11^η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Έκθεση δράσης του Γ. Σιάντου σ. 425.

¹³³¹ Εισήγηση του Σιάντου σε συνεδρίαση της ΚΕ του ΕΑΜ σχετικά με την ουσία της συμφωνίας που υπέγραψαν στην Βάρκιζα «Εγγύηση πρωταρχική και βασική είναι οι λαϊκές δυνάμεις», 15/2/1945, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 109, Φ=4/1/2, ΑΣΚΙ.

¹³³² ΚΚΕ Εσωτερικού Επίσημα Κείμενα, ό.π., «Το νόημα της Συμφωνίας της Βάρκιζας». Συνέντευξη του Γραμματέα της ΚΕ του ΚΚΕ σ. Γ. Σιάντου στον «ΡΙζοσπάστη», τον Μάρτιο του 1945, σ. 358.

αποδοθούν ευθύνες για τα Δεκεμβριανά και την Βάρκιζα. Οι διαφοροποιήσεις αυτές αναδύθηκαν και κατά την συνεδρίαση της 11^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ¹³³³.

Και οι στρατιωτικοί όμως αντιτίθονταν στην εφαρμογή της συμφωνίας. Ο επιτελικός του ΕΛΑΣ, Μακρίδης, σημειώνει πως *«όταν ο Άρης (Βελουχιώτης) και ο γράφων έμαθον την σύναψιν της συμφωνίας της Βάρκιζας και τους όρους της (8 ώρας μετά την ακρόασιν ραδιοφωνικής εκπομπής των όρων της συμφωνίας της Γιάλτας), δυσαρέστως εξεπλάγησαν...»*. Επισημαίνει πως τόσο ο ίδιος όσο και ο Βελουχιώτης πρότειναν επανειλημμένα στον Ιωαννίδη να αποσυρθεί ένα από τα καλύτερα τμήματα του ΕΛΑΣ στην Γιουγκοσλαβία και να μεταβούν οι κατάλληλοι αξιωματικοί και καπεταναίοι, συμπεριλαμβανομένων των ιδίων, ώστε να εκπαιδευθούν και να εκπαιδεύσουν τις μονάδες του ΕΛΑΣ για τακτικό και άτακτο πόλεμο για να *«είναι διαθέσιμοι να δράσωσι, όπου - όπως - όταν η καθοδήγησις του ΚΚΕ θα ώριζεν»* και συμπληρώνει: *«Περιττόν να προστεθή ότι αι προτάσεις των αύται απερρίφθησαν ασυζητητί»*¹³³⁴.

Ο Άρης Βελουχιώτης παρότι υπέγραψε στις 15 Φεβρουαρίου 1945 μαζί με τον Στέφανο Σαράφη την «Γενική Διαταγή» του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ για την διάλυσή του¹³³⁵, διαφώνησε εξ αρχής με την Συμφωνία της Βάρκιζας. Προχώρησε στην δημιουργία του ΜΕΑ (Μέτωπο Εθνικής Ανεξαρτησίας) και ξεκίνησε τον σχηματισμό ενός νέου στρατού (ΕΛΑΣ-Ν) διότι θεωρούσε ότι η απελευθέρωση της Ελλάδας από τους κατακτητές δεν επήλθε αφού οι Βρετανοί αντικατέστησαν τους Γερμανούς και τόνιζε ότι η συμφωνία ήταν αντεθνικό και αντιλαϊκό προϊόν ταξικής και ιμπεριαλιστικής βίας. Στις προγραμματικές θέσεις του ΜΕΑ επισημαίνεται: *«Η άρνηση της Συμφωνίας της Βάρκιζας δεν αποτελεί κανενός είδους διάσπαση του λαϊκού αγώνα. Αντίθετα, η αποδοχή της αποτελεί διάσπαση, γιατί σπέρνει την απογοήτευση στον Λαό και επιτρέπει την διάσπασή του με τρομοκρατικά μέτρα και υποδουλωτικά οικονομικά μέσα που ξέρει να χρησιμοποιεί πάντα η άρχουσα ολιγαρχία»*¹³³⁶.

¹³³³ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 103, Παύλος Νεφελούδης, *Στις πηγές της κακοδαιμονίας. Τα βαθύτερα αίτια της διάσπασης του ΚΚΕ 1918-1968*, Gutenberg, Αθήνα, ⁴1974, σ. 256-257.

¹³³⁴ Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, ό.π., σ. 247-248. Την πρόταση για μετάβαση ΕΛΑΣιτών στην Γιουγκοσλαβία ο Άρης Βελουχιώτης κατέθεσε και γραπτώς προς την ηγεσία του ΚΚΕ, βλ. «Υπόμνημα για το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ» 14/2/1945, Τρίκαλα, Φαράκος, *Άρης Βελουχιώτης...*, ό.π., σ. 333-335. Να σημειωθεί ότι την για συνέχιση του αγώνα με την στήριξη της Γιουγκοσλαβίας πρότεινε και ο Γιάννης Ζεύγος πριν την υπογραφή της συμφωνίας, Ιωαννίδης, ό.π., σ. 370-371, Μπαρτζιώτας, ό.π., σ. 427.

¹³³⁵ Φαράκος, ό.π., σ. 89.

¹³³⁶ Ο.π., «Μέτωπο Εθνικής Ανεξαρτησίας. Προγραμματικές θέσεις», σ. 345.

Στις κινήσεις αυτές του Βελουχιώτη, η ηγεσία του ΚΚΕ μέσω του Σιάντου, του διαβιβάζει πως η συνέχιση του ένοπλου αγώνα είναι απορριπτέα και του επισημαίνει πως «πρέπει να περάσουμε στον κύκλο της πολιτικής μαζικής δράσης για να κρατήσουμε την επαφή και την ηγεσία του λαϊκού κινήματος, για να δημιουργήσουμε όλες τις προϋποθέσεις για την τελική νίκη... Με την ένοπλη δράση σου τούτη την στιγμή θα βλάψεις, γιατί ο εχθρός θα δικαιολογήσει την τρομοκρατία που θέλει να εφαρμόσει στην πόλη και την ύπαιθρο...»¹³³⁷. Ωστόσο ο Βελουχιώτης δεν ακολούθησε τις κομματικές υποδείξεις και με απόφαση της 11^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ καταδικάστηκε η στάση του και διαγράφηκε από μέλος του κόμματος «για απειθαρχία στην Συμφωνία της Βάρκιζας»¹³³⁸.

Οι προσπάθειες του ΚΚΕ να γίνει αποδεκτή η Συμφωνία της Βάρκιζας από την βάση του κινήματος αποτυπώνονται και στις κομματικές αποφάσεις του ΚΚΕ. Στην απόφαση της 11^{ης} Ολομέλειας επισημαίνονται «η ορθότητα της πολιτικής γραμμής και της τακτικής του κόμματος» αλλά και οι σοβαρές ελλείψεις, αδυναμίες, λάθη και ταλαντεύσεις στην «πραχτική εφαρμογή της πολιτικής γραμμής του κόμματος» τα οποία εμπόδισαν να καταστεί δυνατή η υπογραφή μιας συμφωνίας με καλύτερους όρους από αυτούς της Βάρκιζας, η οποία σε κάθε περίπτωση αποτελεί «σοβαρό πολιτικό έρεισμα στον αγώνα κατά του φασισμού και την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη της χώρας»¹³³⁹.

¹³³⁷ Ο.π., «Γράμμα του Σιάντου προς τον Βελουχιώτη», σ. 366

¹³³⁸ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 5-10 Απρίλη 1945, σ. 250. Την ημέρα του θανάτου του Βελουχιώτη, στις 16 Ιουνίου 1945, μετά από έγκριση του ΠΓ του ΚΚΕ θα δημοσιευθεί στον *Ριζοσπάστη* η απόφαση της καταδίκης του και θα σημειωθεί πως ο Κλάρας που πρόδωσε το κόμμα μία φορά υπογράφοντας δήλωση μετανοίας, το προδίδει και δεύτερη «με την τυχοδιωκτική και ύποπτη δράση του που μονάχα τον εχθρό ωφελεί», ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., τ. Στ', «Αποφάσεις του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ» 15/6/1945, σ. 21, *Ριζοσπάστης*, 16/6/1945, «Οι αποφάσεις του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ. Η προδοσία του Βελουχιώτη», 1^η σ. Να σημειωθεί πως κατά την Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ τον Ιούλιο του 2011 αποφασίστηκε η πολιτική αποκατάσταση του Άρη Βελουχιώτη αφού η συνδιάσκεψη «θεωρεί ότι (ο Βελουχιώτης) είχε δίκιο ως προς την εκτίμησή που έκανε για την Συμφωνία της Βάρκιζας». Ωστόσο ο Βελουχιώτης δεν αποκαθίσταται και κομματικά αφού «η διαφωνία του Άρη με την Συμφωνία της Βάρκιζας δεν δικαιώνει την στάση του απέναντι στην συλλογική θέση του Κόμματος και την παραβίαση από αυτόν της κομματικής πειθαρχίας, καθώς και την αξιοποίηση από τον Άρη της φήμης και του σεβασμού που είχε κατακτήσει την προηγούμενη περίοδο ως καπετάνιος του ΕΛΑΣ και στέλεχος του ΚΚΕ. Η στάση του αυτή, που αποτέλεσε ρήξη με την θεμελιώδη αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, δεν καθιστά δυνατή την μετά θάνατο αποκατάσταση της κομματικής του ιδιότητας», 16/7/2011, http://www.kke.gr/istoria/gia_thn_politikh_apokatastash_toy_arh_beloyxiOTH_thanash_klara.

¹³³⁹ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., τ. Ε', Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, 5-10 Απρίλη 1945, σ. 256. Βλ. και «Ομιλία του Γιάννη Ιωαννίδη στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ» (από τα πρακτικά της 11^{ης} Ολομέλειας), Ιωαννίδης, ό.π., σ. 481, που όπως και ο Σιάντος επισημαίνει ότι η πολιτική της εθνικής ενότητας του κόμματος ήταν σωστή, αφού δεν είναι δυνατόν ένα μεγάλο κίνημα όπως το

Και στα εσωκομματικά κείμενα επισημαίνεται η ανάγκη όπως οι κομματικές οργανώσεις αναλύσουν σε όλα τα μέλη του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ την συμφωνία και τους λόγους που την επέβαλλαν οι οποίοι είναι *«πάλι για δημοκρατικές ελευθερίες και εξέλιξη χώρας, διατήρηση ενότητας συμμαχικού αγώνα γραμμές ΕΑΜ και δημιουργία πλατιού πανδημοκρατικού μετώπου»*. Ο Ιωαννίδης στο ίδιο τηλεγράφημα υπογραμμίζει πως η κυβέρνηση Πλαστήρα δεν πρέπει να αποκαλείται φασιστική αλλά να ξεσκεπάζονται οι *«συγκεκριμένες πράξεις τρομοκρατίας»* της κυβέρνησης και σημειώνει πως πρέπει να συγκληθούν συνελεύσεις ανταρτών *«όπου εξηγηθεί γιατί διαλύεται ΕΛΑΣ»*¹³⁴⁰.

Μεταξύ των άρθρων της συμφωνίας που προκάλεσαν την εντονότερη αντίδραση ήταν αυτό που αφορούσε την χορήγηση μερικής και όχι γενικής αμνηστίας αφού βάσει της ρύθμισης¹³⁴¹ μπορούσαν να διωχθούν όλοι οι οπαδοί του ΚΚΕ-ΕΑΜ, πλην της ηγεσίας του, με την κατηγορία της διάπραξης εγκληματικών πράξεων¹³⁴². Παρότι σύμφωνα με μαρτυρίες η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ-ΕΑΜ δεν ήταν εξουσιοδοτημένη να υπογράψει οποιοδήποτε κείμενο πολιτικής συμφωνίας που δεν θα συμπεριελάμβανε τον όρο της γενικής αμνηστίας -όπως καθορίστηκε σε συνεδρίαση των μελών του ΠΓ και της ΚΕ του ΚΚΕ στις αρχές Φεβρουαρίου στα Τρίκαλα¹³⁴³- και παρότι ο Σιάντος είχε επανειλημμένως επισημάνει τις επιφυλάξεις του τόσο στους κυβερνητικούς όσο και στους Βρετανούς αντιπροσώπους για το κατά πόσο μπορούσε να υπάρξει διαχωρισμός της νόμιμης πολιτικής δράσης από τις εγκληματικές ενέργειες¹³⁴⁴, τελικά αποδέχτηκε τον όρο της μερικής αμνηστίας.

Η ενδοτικότητα του Σιάντου κατά τις διαπραγματεύσεις και η υπογραφή μιας τέτοιας συμφωνίας εξηγείται από την αδιαλλαξία της κυβέρνησης, από την ανάγκη να διατηρηθεί η ενότητα του ΕΑΜ, αφού οι σοσιαλιστές προέκριναν κάθε δυνατή

ΕΑΜικό να δημιουργήθηκε πάνω σε λάθος γραμμή και υπογραμμίζει ότι τα λάθη ήταν στην εφαρμογή της πολιτικής του κόμματος.

¹³⁴⁰ Ιωαννίδης προς όλες τις κομματικές οργανώσεις 15/2/1945, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 145, Φ-32/299 [Φ=7/32/299], ΑΣΚΙ. Στο ίδιο τηλεγράφημα δίνεται η εντολή απόκρυψης τμήματος του οπλισμού του ΕΛΑΣ, απόφαση η οποία είχε ληφθεί πριν επιστρέψει η αντιπροσωπεία από την Βάρκιζα ώστε σε περίπτωση που παρίστατο ανάγκη να χρησιμοποιηθεί, βλ. Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 371.

¹³⁴¹ Βλ. αναλυτικά πιο κάτω.

¹³⁴² Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 69.

¹³⁴³ Μπαρτζιώτας, *ό.π.*, σ. 426-427, Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 369-371.

¹³⁴⁴ Λυμπεράτος, *ό.π.*, βλ. και Τασούλα Βερβενιώτη, «Οι αλλαγές στην οπτική του ΚΚΕ για τα “Δεκεμβριανά” μέσα από τα κομματικά κείμενα», στο συλλογικό: *Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα και προσεγγίσεις*, Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.), Φιλίστωρ, Αθήνα, 1996, σ. 101, όπου στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* του Μαρτίου του 1945 επισημαίνεται ότι *«η απομόνωση του ποινικού εγκλήματος, που θέλει να τιμωρήσει η κυβέρνηση από το πολιτικό αδίκημα, είναι δύσκολη και κινδυνεύει με τον τρόπο αυτόν να διωχθεί μια ολόκληρη παράταξη»*.

υποχώρηση προκειμένου να υπογραφεί συμφωνία¹³⁴⁵, από την ανάγκη να επανενωθεί η Ελλάδα, αφού σε περίπτωση που δεν επιτυγχανόταν η υπογραφή συμφωνίας, θα ίσχυαν οι όροι της ανακωχής, οπότε και οι οπαδοί του ΕΑΜ στην κυβερνητική ζώνη θα κινδύνευαν, κάτι που όπως σημειώνει ο Leeper ανησυχούσε τον Σιάντο¹³⁴⁶ - αλλά και την πίεση που ασκούσαν οι Βρετανοί για υπογραφή συμφωνίας¹³⁴⁷.

Ωστόσο, η πρόταξη εκ μέρους της κομμουνιστικής ηγεσίας της διατήρησης της ενότητας του ΕΑΜ, η οποία αποτυπώνεται και στην επιμονή του Σιάντου να συμμετάσχει στις διαπραγματεύσεις με την κυβέρνηση ο ηγέτης της ΕΛΔ, Τσιριμώκος¹³⁴⁸, δεν ωφέλησε το ΚΚΕ, αφού η διάσπαση του ΕΑΜ είχε ήδη επέλθει, στον βαθμό που ο ηγέτης της ΕΛΔ είχε έρθει σε κρυφές διαπραγματεύσεις με το κυβερνητικό στρατόπεδο.

Ο Τσιριμώκος, ο οποίος αποτελούσε και τον νομικό σύμβουλο της ΕΑΜικής αντιπροσωπείας, σε συναντήσεις του με τον Δαμασκηνό, τον είχε ενημερώσει για τους όρους που επρόκειτο να θέσει η ΕΑΜική αντιπροσωπεία, δίνοντας έτσι χρόνο στην κυβερνητική πλευρά να προετοιμασθεί καταλλήλως, ενώ είχε δεσμευθεί να μην ταχθεί με τις επιδιώξεις του ΚΚΕ σχετικά με το ζήτημα της παροχής γενικής αμνηστίας και την συμμετοχή του ΕΑΜ στην κυβέρνηση¹³⁴⁹. Στην διάρκεια δε των διαπραγματεύσεων διαβεβαίωνε τον Leeper πως είχε προσέλθει μόνο και μόνο για να επιτευχθεί η συμφωνία και πως σχεδίαζε άμεσα να αποχωρήσει από το ΕΑΜ, ενώ ο Παπαπολίτης της ΕΛΔ μετέφερε στον Βρετανό πρεσβευτή πως ο Τσιριμώκος σχεδίαζε να συνενώσει όλα τα σοσιαλιστικά κόμματα υπέρ των Βρετανών και να καταδικάσουν την στάση του ΚΚΕ¹³⁵⁰.

Να σημειωθεί πως ο Ζαχαριάδης με την επιστροφή του από το Νταχάου, ως γενικός γραμματέας του κόμματος κατά την 12^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ του Ιουνίου του

¹³⁴⁵ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 71, βλ. και Παπαθανασίου, ό.π., σ. 150, όπου σε έκθεσή του ο Ρούσος στις 8 Δεκεμβρίου 1944 υπογραμμίζει ότι γενικά το ΚΚΕ προέβη σε παραχωρήσεις γιατί δεν ήταν μόνο του στο ΕΑΜ.

¹³⁴⁶ Leeper, ό.π., σ. 145.

¹³⁴⁷ Ο Βρετανός πρεσβευτής σημειώνει: «Ο Σιάντος... πηγαινοερχόταν στο δωμάτιο και έλεγε ότι δεν προτίθετο να υπογράψει την συμφωνία την ίδια μέρα γιατί ήταν πολύ κουρασμένος και το κεφάλι του δεν ήταν καθαρό. Κάναμε πολλές προσπάθειες να τον πείσουμε, αλλά επίμονα αρνείτο να υπογράψει. Ο Macmillan και εγώ καθόμαστε... σαν δυο αστυφύλακες περιμένοντας να υπογράψει το χαρτί. Τελικά στις 4 τα ξημερώματα μας είπε πως παρότι δεν μπορούσε να υπογράψει την τελική συμφωνία, ήταν πρόθυμος να υπογράψει μια σύντομη προσωρινή συμφωνία», ό.π., σ. 147-148.

¹³⁴⁸ Βλ. ΕΑΜ Λευκή Βίβλος, ό.π., σ. 97-100 όπου υπάρχουν τα ανταλλαγένητα τηλεγραφήματα μεταξύ του ΚΚΕ-ΕΑΜ και της κυβέρνησης για την συμμετοχή των αντιπροσώπων στις διαπραγματεύσεις.

¹³⁴⁹ Λυμπεράτος, ό.π. σ. 64.

¹³⁵⁰ Ό.π., σ. 67.

1945, υποστήριξε και εκείνος ότι «το ΕΑΜ βασικά από την αρχή μέχρι το τέλος της κατοχής στάθηκε στον σωστό δρόμο» και σημείωσε ότι τα λάθη που έγιναν στην διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ήταν αναπόφευκτα σε «μια τόσο μεγάλη, πλατειά και πρωτότυπη προσπάθεια». Επιπλέον σε ό, τι αφορούσε την ήττα του Δεκέμβρη -η οποία, όπως σημείωσε, επήλθε εξαιτίας της επέμβασης των Βρετανών και όχι της νίκης της αντίδρασης- είναι ιδιόμορφη αφού στην ουσία δεν πρόκειται για καταστροφή αλλά για σύμπτυξη και υπογράμμισε ότι στην πραγματικότητα το κίνημα δεν υποχώρησε¹³⁵¹.

Ωστόσο, εξαιτίας των πολιτικών εξελίξεων, του απηνούς διωγμού των κομμουνιστών και της ήττας του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας το 1949, έγινε προσπάθεια από την τότε ηγεσία του ΚΚΕ (Ζαχαριάδης) να αποσείσει τις ευθύνες για τις δικές της αποφάσεις και να καταλογίσει στην ηγεσία του ΚΚΕ της περιόδου της κατοχής, δηλαδή στον Σιάντο -ο οποίος είχε πεθάνει από το 1947, την ευθύνη της ήττας του κινήματος εξαιτίας της πολιτικής που ακολούθησε σε όλη την διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα¹³⁵².

Στην προσπάθεια αυτή συνήργησε και ο Ιωαννίδης, οργανωτικός γραμματέας του ΚΚΕ στην διάρκεια της κατοχής, ο οποίος συμφώνησε στο να αποδοθεί στον Σιάντο η κατηγορία του «πράκτορα των Άγγλων»¹³⁵³. Έτσι στην 3^η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ το 1950, η τότε ηγεσία καταδίκασε -όπως και άλλα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ της περιόδου της Αντίστασης- τον Γιώργη Σιάντο για χαφιέ και πράκτορα των Άγγλων που σε όλη την διάρκεια της κατοχής «πρόδιδε, νόθευε και διαστρέβλωνε» την γραμμή του κόμματος «για να μπορέσει στην κατάλληλη στιγμή να υποτάξει, να πουλήσει το κίνημα στους εγγλέζους» και θεωρήθηκε υπεύθυνος για την ήττα του κινήματος¹³⁵⁴.

Στο πλαίσιο αυτό προβλήθηκε ότι η υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας αποτελούσε την κύρια αιτία της ήττας. Ο Ζαχαριάδης κατά την εισήγησή του στην 3^η

¹³⁵¹ Εισήγηση του Ν. Ζαχαριάδη στην 12^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Ιούνιος 1945), σ. 15, 22, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 102, Φ=2/1/2, ΑΣΚΙ.

¹³⁵² Βλ. και Νεφελούδης, *ό.π.*, 293.

¹³⁵³ *Η 3^η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ 10-14/10/1950 Εισηγήσεις - λόγοι - αποφάσεις*, Περικλής Ροδάκης, Μπάμπης Γραμμένος (ερευν.), Γλάρος, Αθήνα, 1988, Ομιλία Γιάννη Ιωαννίδη, σ. 214. Να σημειωθεί ωστόσο, ότι ο Ιωαννίδης παραδέχεται αργότερα ότι ποτέ δεν πίστευε την κατηγορία που και ο ίδιος απέδωσε στον Σιάντο, Ιωαννίδης, *ό.π.*, σ. 354 και 535, υπ. 108.

¹³⁵⁴ *Η 3^η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ 10-14/10/1950, ό.π.*, Τελικός λόγος του Νίκου Ζαχαριάδη στο Α' θέμα (Δέκα χρόνια αγώνες. Διδάγματα, συμπεράσματα, καθήκοντα), σ. 300.

Συνδιάσκεψη σημειώσε ότι το ΚΚΕ την περίοδο της κατοχής ήταν ολοκληρωτικά υποταγμένο στους Άγγλους ιμπεριαλιστές και πρόσθεσε πως «την υποταγή αυτή την εφάρμοζε συνειδητά ο Σιάντος... Παρά το γεγονός ότι μπορούσαμε να νικήσουμε, η λαθεμένη πολιτική μας μας έφερε στην ήττα, στην συνθηκολόγηση της Βάρκιζας, στην νίκη των Άγγλων»¹³⁵⁵.

Να σημειωθεί ότι στην ιστορία του ΚΚΕ η Συμφωνία της Βάρκιζας καταγράφεται ως «απαράδεκτος συμβιβασμός και ουσιαστική συνθηκολόγηση στους Άγγλους και την ντόπια αντίδραση»¹³⁵⁶.

Παρ' όλα αυτά, σήμερα θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως το βασικό πρόβλημα που προέκυψε από την Συμφωνία της Βάρκιζας -σε συνδυασμό με τις ασάφειες του κειμένου που έδιδαν τις δυνατότητες στην εκάστοτε κυβέρνηση να ερμηνεύει όπως ήθελε τις διατάξεις¹³⁵⁷ - είναι ότι όπως και η Συμφωνία του Λιβάνου, δεν τηρήθηκε. Να σημειωθεί πως έως την σύγκληση της Συντακτικής Συνέλευσης η Συμφωνία της Βάρκιζας θα έπρεπε να αποτελέσει για την ελληνική κυβέρνηση το μόνο πλαίσιο για την άσκηση της εξουσίας, πλαίσιο πολιτικό και νομικό, αφού μια τυχόν παραβίαση των διατάξεών της θα ανέτρεπε τον συμβιβασμό που είχε επιτευχθεί¹³⁵⁸.

Το άρθρο 7 της Συμφωνίας της Βάρκιζας προέβλεπε πως «Η Κυβέρνησις θα προβή δι' Επιτροπών ή Συμβουλίων... εις την εκκαθάρισιν των Δημοσίων Υπαλλήλων... και λοιπών υπηρεσιών εξηρημένων εκ του Κράτους... Κριτήρια της εκκαθαρίσεως θα είναι η επαγγελματική επάρκεια, ο χαρακτήρ και το ήθος, η συνεργασία μετά του εχθρού και η χρησιμοποίησις του υπαλλήλου ως οργάνου της δικτατορίας. Υπάλληλοι εκ των ανωτέρω προσχωρήσαντες κατά τον χρόνον της κατοχής εις τας δυνάμεις αντιστάσεως επανέρχονται εις τας θέσεις των και θα κριθούν καθ' όν τρόπον και οι άλλοι υπάλληλοι. Τα αυτά ως άνω Συμβούλια θα κρίνωσι τους υπαλλήλους, οι οποίοι συμμετέσχον ή συνείργησαν εις την εκδήλωσιν των γεγονότων από της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής του παρόντος. Τους εκ των τελευταίων τούτων ενεχομένους δύναται να θέσουν εις διαθεσιμότητα επί τη βάσει των Νόμων, της οριστικής αυτών θέσεως, καθορισθησομένης υπό της κυβερνήσεως ήτις θα προέλθῃ από τας Εκλογάς της Συντακτικής Συνελεύσεως... Ουδείς υπάλληλος θα διωχθῇ μόνον διά τα πολιτικά του

¹³⁵⁵ Ο.π., Εισήγηση του Νίκου Ζαχαριάδη στο Α' θέμα (Δέκα χρόνια αγώνες. Διδάγματα, συμπεράσματα, καθήκοντα), σ. 62

¹³⁵⁶ Δοκίμιο της Ιστορίας του ΚΚΕ, τ. Α', 1918-1949, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, ⁵2008, σ. 500.

¹³⁵⁷ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 69.

¹³⁵⁸ Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 157.

φρονήματα». Και το άρθρο 8 προέβλεπε ότι «*Η εκκαθάρισις των σωμάτων ασφαλείας, Χωροφυλακής και Αστυνομίας πόλεων, θα συντελεσθή το ταχύτερον παρ' Ειδικών Εκκαθαριστικών Συμβουλίων με τα αυτά ως και οι Δημόσιοι υπάλληλοι κριτήρια*»¹³⁵⁹.

Παρότι οι συνεργασθέντες με τον εχθρό ταυτίζονται ως προς το αξιόποινο των πράξεών τους και την τιμωρία που θα τους επιβληθεί με αυτούς που συμμετείχαν ή συνήργησαν στην εκδήλωση των γεγονότων του Δεκεμβρίου, η πρόθεση των νομοθετών ήταν να εξαντλήσουν την αυστηρότητα τους στην δίωξη των συμπαθούντων την Αριστερά ενώ η εφαρμογή του νόμου για απομάκρυνση των συνεργατών του εχθρού ατονεί, αφού εξαρχής η πρόβλεψή της επεδίωκε να καλλιεργήσει την έξωθεν καλή εικόνα της κυβέρνησης, στο βαθμό που η εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους συνεργάτες του κατακτητή ήταν ένα ζήτημα που απασχολούσε έντονα την διεθνή κοινή γνώμη¹³⁶⁰.

Επιπλέον ενώ για την απομάκρυνση των δωσιλόγων απαιτείται η συνεργασία να είναι «*εκούσια και συνειδητή προς υποβοήθηση των σκοπών τους ή προς επίτευξη οποιωνδήποτε ωφελιμάτων*», η απομάκρυνση των «στασιαστών» μπορεί να γίνει για την συμμετοχή ή συνέργεια στην εκδήλωση της «στάσης», και «*οποιαδήποτε έκτοτε δράση -ή συμμετοχή σε αυτήν- κατά της εν τω κράτει εννόμου τάξεως ή υπέρ συμμετασχόντων εις την ως άνω στάσιν ή υπέρ των αντικρατικών και αντεθνικών επιδιώξεων τούτων*»¹³⁶¹.

Το άρθρο 5 της Συμφωνίας της Βάρκιζας προέβλεπε ότι «*Ο Εθνικός Στρατός, πλην των κατ' επάγγελμα αξιωματικών και υπαξιωματικών, θα αποτελήται από τους οπλίτας των εκάστοτε στρατολογούμενων κλάσεων... Άπαντα τα μόνιμα στελέχη του Εθνικού Στρατού θα κριθώσιν υπό των Συμβουλίων... Τα πολιτικά και κοινωνικά φρονήματα των στρατευμένων πολιτών θα είναι σεβαστά*»¹³⁶².

Οι τρεις πίνακες που θα συμπεριλάβουν τους εν ενεργεία αξιωματικούς θα χωριστούν στον Α', όπου οι άψογοι και ικανοί, στον Β', όπου οι υπό αίρεση και στον Γ', όπου οι εξοβελιστέοι. Σχεδόν όλοι οι μόνιμοι αξιωματικοί του ελληνικού στρατού που

¹³⁵⁹ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., «Η Συμφωνία της Βάρκιζας» σ. 414-415.

¹³⁶⁰ Προκόπης Παπαστράτης, «Η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του εμφυλίου», στο συλλογικό: *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949*, Lars Baerentzen, Γιάννης Ιατρίδης, Ole Smith (επιμ.), μτφ. Αριστεά Παρίση, Ολκός, ³2002, [1^η εκδ. Museum Tusculanum Press, Copenhagen, 1987], σ. 65-66.

¹³⁶¹ Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 475.

¹³⁶² ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., «Η Συμφωνία της Βάρκιζας» σ. 414.

είχαν υπηρετήσει στον ΕΛΑΣ, είτε είχαν λάβει μέρος στα Δεκεμβριανά είτε όχι κατατάσσονται στον Β' ή τον Γ' Πίνακα ενώ ακόμα και όσοι κατατάχθηκαν στον Α' παρέμεναν ανενεργοί και η εξ αρχής πρόθεση απομάκρυνσής τους από το στράτευμα δεν θα καθυστερήσει με την οριστική απόταξη¹³⁶³.

Παράλληλα, επανέρχονται στο στράτευμα και στα σώματα ασφαλείας και οι λιγοστοί συνεργάτες του κατακτητή που είχαν απομακρυνθεί κατά την απελευθέρωση¹³⁶⁴, ενώ μετά την άνοδο στην εξουσία του Λαϊκού κόμματος με τις εκλογές του 1946, ενσωματώνονται συστηματικά τα πρώην μέλη των Ταγμάτων Ασφαλείας και μάλιστα προάγονται σε ανώτερες θέσεις¹³⁶⁵. Εξάλλου στις περισσότερες περιπτώσεις οι Ένορκες Διοικητικές Εξετάσεις (ΕΔΕ) που διενεργούνται έχουν ως βασικό στόχο την πάση θυσία απαλλαγή των κατηγορουμένων ταγματاسφαλιτών¹³⁶⁶. Παράλληλα η παροχή συντάξεων στους συγγενείς των αποθανόντων μελών των Ταγμάτων όπως γινόταν στην διάρκεια της κατοχής θα συνεχισθεί, ενώ την άνοιξη του 1946 με τον Νόμο 1119 παρέχονται συντάξεις στους ανάπηρους πρώην ταγματاسφαλίτες¹³⁶⁷.

Εξάλλου η αρχή της επανένταξης των ταγματاسφαλιτών στην ελληνική κοινωνία και η θεώρηση της δράσης τους όχι ως κατ' ανάγκην προδοτικής ξεκίνησε ουσιαστικά με την απαλλαγή των ιδρυτών τους από την κατηγορία της εσκεμμένης πρόκλησης εμφυλίου πολέμου και εξυπηρέτησης των συμφερόντων των κατοχικών στρατευμάτων. Έτσι, στην μεγάλη δίκη των δωσιλόγων την άνοιξη του 1945 στο κείμενο της απόφασης επισημαίνεται πως «η υπό του Ι. Ράλλη συγκρότησις των Ταγμάτων Ευζώνων... απεσκοπεί... εις την αποκατάστασιν της δημοσίας τάξεως εν υπαίθρῳ και εις τας πόλεις, ήτις είχεν επικινδύνως διασαλευθή εκ της δράσεως κακοποιών στοιχείων εκτραπέντων εις την κατάλυσιν των αρχών...»¹³⁶⁸.

Να σημειωθεί δε ότι στις δίκες αυτές «μετριοπαθείς» πολιτικοί των αστικών κομμάτων θα σπεύσουν να αναγνωρίσουν θετικά στοιχεία στην δράση των Ταγμάτων Ασφαλείας. Έτσι, ο Μάξιμος θα σημειώσει πως τα μέλη τους παρείχαν στην ύπαιθρο μεγάλη συνδρομή στον τοπικό πληθυσμό, ο Κανελλόπουλος θα ισχυρισθεί πως τα Τάγματα Ασφαλείας έγιναν συνεπεία των εγκλημάτων του ΕΛΑΣ, ενώ ο Τσάτσος θα

¹³⁶³ Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 365.

¹³⁶⁴ Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 455.

¹³⁶⁵ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 278, Κωστόπουλος, ό.π., σ. 73-74.

¹³⁶⁶ Κωστόπουλος, ό.π., 74-75, Mazower, ό.π., σ. 404-405.

¹³⁶⁷ Κωστόπουλος, ό.π., σ. 84.

¹³⁶⁸ Ό.π., σ. 76-77.

υποστηρίζει πως από την διεθνή άποψη, ο σχηματισμός των Ταγμάτων ωφέλησε την γερμανική δύναμη αλλά «από ελληνικής απόψεως, επειδή υφίστατο εσωτερικός κίνδυνος, ο οποίος έδει να εξουδετερωθή, νομίζω ότι οι δημιουργήσαντες τα τάγματα ασφαλείας δεν ενεφορούντο από προδοτική διάθεση»¹³⁶⁹.

Το άρθρο 3 της Συμφωνίας της Βάρκιζας αναφερόταν στην αμνήστευση των πολιτικών αδικημάτων από την 3^η Δεκεμβρίου 1944 μέχρι την υπογραφή της συμφωνίας με εξαίρεση «τα συναφή κοινά αδικήματα κατά της ζωής και της περιουσίας, τα οποία δεν ήσαν απαραίτητως αναγκαία διά την επιτυχίαν του πολιτικού αδικήματος»¹³⁷⁰.

Ωστόσο οι δικαστές, οι περισσότεροι από τους οποίους είχαν υπηρετήσει κατά την διάρκεια της δικτατορίας Μεταξά και της κατοχής, δεν δίκάζαν τους κατηγορούμενους βάσει του αδικήματος στο οποίο υπέπεσαν στην διάρκεια των Δεκεμβριανών αλλά επεξέτειναν το κατηγορητήριο και για αδικήματα της περιόδου της κατοχής. Έτσι απέδιδαν στους ΕΛΑΣίτες «εγκλήματα» ανθρωποκτονίας και αντεθνικής δράσης σε περίοδο κατά την οποία στην Ελλάδα υπήρχαν τα κατοχικά στρατεύματα. Η εκτέλεση δηλαδή Γερμανού ή Βούλγαρου ή συνεργάτη του θεωρείτο έγκλημα¹³⁷¹, εκτέλεση η οποία κατά πάσα πιθανότητα είχε εφαρμοσθεί μετά από σχετική απόφαση στρατοδικείου του ΕΛΑΣ ή διαταγή του ΕΛΑΣ -δηλαδή κυρίαρχου στρατού σε μια περιοχή, αναγνωρισμένου από την ελληνική κυβέρνηση και τους Συμμάχους, του οποίου η διαταγή προς στρατιωτικό, όπως και σε κάθε στρατό, είναι απαραίτητη¹³⁷². Επιπλέον, άτομα που είχαν εισπράξει φόρους υπέρ της ΠΕΕΑ στην διάρκεια της κατοχής, ήταν δηλαδή προμηθευτές του ΕΛΑΣ, κατηγορούνταν για ληστεία και λεηλασία¹³⁷³.

Σε ό, τι αφορούσε την αποκατάσταση των ελευθεριών οι κυβερνήσεις του 1945-1946 δεν επεχείρησαν παρά πολύ αργά την εκκαθάριση της δικτατορικής νομοθεσίας και με άλλοθι έναν όρο του άρθρου 2 (Άρσις του Στρατιωτικού Νόμου) της Συμφωνίας της Βάρκιζας, ο οποίος επέτρεπε την αναστολή των άρθρων 5, 10, 12, 20 και 95 του

¹³⁶⁹ Ο.π., σ. 99-100.

¹³⁷⁰ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., «Η Συμφωνία της Βάρκιζας» σ. 413.

¹³⁷¹ Heinz Richter, «Η Συμφωνία της Βάρκιζας και τα αίτια του Εμφυλίου Πολέμου» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, προλ. Λ. Μακράκη, μτφ. Μ.Δρίτσα, Α. Λυκιαρδοπούλου, Θεμέλιο, Αθήνα, 2006, [1^η εκδ. University Press of New England, Hanover/London 1981], σ. 291-292.

¹³⁷² Πριόβολος ό.π., σ. 74, υπ. 44.

¹³⁷³ Richter, ό.π.

Συντάγματος «μέχρι την συμπλήρωση του αφοπλισμού και της εγκατάστασης διοικητικών, δικαστικών και στρατιωτικών αρχών καθ' άπασα την χώρα» -ανέστειλε δηλαδή τις κυριότερες συνταγματικές εγγυήσεις των ελευθεριών, χωρίς την εξασφάλιση συγκεκριμένου χρονικού ορίου, κυρίως στην ύπαιθρο- δεν εγγυήθηκαν την απρόσκοπτη άσκηση των δικαιωμάτων των πολιτών¹³⁷⁴.

Συγκεκριμένα το άρθρο 5 του Συντάγματος του 1864/1911 προέβλεπε πως «Εξαιρουμένου του αυτοφώρου εγκλήματος, ουδείς συλλαμβάνεται ουδέ φυλακίζεται άνευ ητιολογημένου δικαστικού εντάλματος... Ο ανακριτής οφείλει, εντός τριών το πολύ ημερών από της προσαγωγής, είτε ν' απολύση τον συλληφθέντα είτε να εκδώση κατ' αυτού ένταλμα φυλακίσεως»¹³⁷⁵ ενώ συγκεκριμένα το άρθρο 5 του Συντάγματος βάσει της Συμφωνίας της Βάρκιζας «δεν θα ανασταλή εις τας πόλεις των Αθηνών και Πειραιώς μετά των προαστείων και συνοικισμών»¹³⁷⁶.

Να επισημάνουμε πως έχει υποστηριχτεί ότι ο Σιάντος εσκεμμένα συμφώνησε στην ρύθμιση αυτή, η οποία επέτρεπε την σύλληψη χωρίς ένταλμα σε όλη την χώρα με εξαίρεση την Αθήνα και τον Πειραιά -οπότε και προστατευόταν η ηγεσία του κόμματος η οποία βρισκόταν στην Αθήνα- έτσι ώστε «να διωχθούν πολλοί δραστήριοι κομμουνιστάι και να διατηρήσουν τον φανατισμό τους». Ο Αβέρωφ, ο οποίος το υποστηρίζει, συμπληρώνει πως στην επαρχία όπου οι άνθρωποι ήταν γνωστοί μεταξύ τους και ήταν πιο πιθανό να σημειωθούν αντεκδικήσεις, οι οπαδοί του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ που χρειάζονταν την μεγαλύτερη προστασία και την εγγύηση της ασφάλειάς τους, έμειναν απροστάτευτοι¹³⁷⁷.

Ωστόσο, από την στιγμή που η ΕΑΜική αντιπροσωπεία δεν πέτυχε τον όρο της γενικής αμνηστίας, προσπάθησε να προστατεύσει όσους περισσότερους οπαδούς του ΚΚΕ-ΕΑΜ μπορούσε. Όπως μας πληροφορεί ο Βρετανός πρεσβευτής που προσήλθε στις διαπραγματεύσεις μεταξύ του ΚΚΕ-ΕΑΜ και της κυβέρνησης, ο Σιάντος προσπάθησε να επιτύχει την διασφάλιση της μη σύλληψης χωρίς ένταλμα σε Αθήνα - Πειραιά και περίχωρα διότι εκεί είχαν λάβει χώρα οι συγκρούσεις μεταξύ του ΕΑΜ και των κυβερνητικών δυνάμεων και συνεπώς εκεί βρίσκονταν οι οπαδοί του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ που κινδύνευαν περισσότερο από μαζικές συλλήψεις. Ο Leeper επισημαίνει

¹³⁷⁴ Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 453.

¹³⁷⁵ Σύνταγμα της Ελλάδος 1864/1911, «Περί του δημοσίου δικαίου των Ελλήνων» Άρθρον 5^{ον}, Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, τχ. Α', 1/6/1911.

¹³⁷⁶ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., «Η Συμφωνία της Βάρκιζας» σ. 413.

¹³⁷⁷ Αβέρωφ, ό.π., 166.

ότι εξαιτίας της επιμονής του Σιάντου να προστατέψει τους οπαδούς του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ με τον όρο της διασφάλισης της ισχύος του άρθρου 5 του Συντάγματος για την Αθήνα - Πειραιά και περίχωρα προέκυψε σοβαρό πρόβλημα στις διαπραγματεύσεις, οπότε και κλήθηκε από την κυβέρνηση -μετά και την συγκατάθεση του Σιάντου, όπως σημειώνει- για να βοηθήσει, και για τον οποίο, όπως υπογραμμίζει αφιέρωσαν αρκετές ώρες στο τελικό στάδιο πριν καταλήξουν στην υπογραφή της συμφωνίας¹³⁷⁸.

Τα άρθρα αυτά της Συμφωνίας της Βάρκιζας που δεν κατοχύρωναν την γενική αμνηστία και τις ατομικές ελευθερίες επέτρεψαν τις διώξεις των οπαδών του ΚΚΕ-ΕΑΜ, με πρόσχημα την προστασία της κοινωνίας από τον κομμουνισμό. Η εκτεταμένη τρομοκρατία από ακροδεξιά και φιλομοναρχικά στοιχεία, πρώην μέλη των Ταγμάτων Ασφαλείας, δωσιλόγους και μεταξικούς κατά των οπαδών του ΕΑΜ είχε ως στόχο την περιθωριοποίηση των εχθρών του καθεστώτος και την «προστασία» του έθνους από την «κομμουνιστική συνωμοσία».

Ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις η δίωξη των οπαδών του ΕΑΜ από αυτούς που σταδιακά συγκρότησαν το παρακράτος, είχε να αποδώσει και προσωπικά οφέλη στον βαθμό που επωφελούνταν από την ληστρική απόσπαση των περιουσιών των καταγγελλομένων οπαδών του ΕΑΜ, αλλά και τον αποχαρκτηρισμό των ιδίων ως «συνεργασθέντων μετά του εχθρού» με την δικαιολογία πως έπεσαν θύματα των κομμουνιστών που αποπειράθηκαν να καταλάβουν την εξουσία. Παράλληλα, με την περιθωριοποίηση του ΕΑΜ από την πολιτική ζωή του τόπου και την απόσπαση των λαϊκών ερεισμάτων του, θα επιτυγχανόταν η μείωση της απήχησης των αιτημάτων που προωθούσε η Αριστερά, όπως αυτά της τιμωρίας των δωσιλόγων και των μαυραγοριτών, αιτήματα που αν πραγματοποιούνταν θα είχαν σημαντικά αρνητικές επιπτώσεις, ακόμα και την στέρηση της ελευθερίας, όλων όσων δίωκαν τους οπαδούς του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ¹³⁷⁹.

Στον βαθμό που οι αστοί πολιτικοί του κέντρου θεωρούσαν πως η επιστροφή του βασιλιά ήταν πιο επιθυμητή και λιγότερο απειλητική για την δημοκρατική νομιμότητα από την ανέλιξη του ΕΑΜ στην εξουσία, -το οποίο άλλωστε είχε δείξει μερίδα αυτών στην διάρκεια των μαχών του Δεκέμβρη, οπότε και συμβούλευε τον Γεώργιο να μην διορίσει αντιβασιλέα ώστε μην θεωρηθεί νίκη των «στασιαστών»-

¹³⁷⁸ Leeper, *ό.π.*, σ. 151-152.

¹³⁷⁹ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 269-270.

ακόμα και με δημοκρατικές διαδικασίες, έδειξαν αρχικά ανοχή στην τρομοκρατία της άκρας Δεξιάς, παρότι σε πολλές περιπτώσεις τα θύματά της ήταν και δικοί τους οπαδοί, με αποτέλεσμα η παρακρατική βία -με την συνέργεια σε πολλές περιπτώσεις κέντρων εξουσίας του κράτους όπως της εθνοφυλακής και της χωροφυλακής- να προσλάβει ανεξέλεγκτες διαστάσεις¹³⁸⁰.

Να σημειωθεί ότι ακόμα και το Foreign Office από τον Απρίλιο του 1945 παρατηρούσε πως «η ιδιότητα του μέλους του EAM τείνει να θεωρηθεί μεγαλύτερο έγκλημα από ό, τι η συνεργασία με τους Γερμανούς»¹³⁸¹. Τον Ιούνιο του 1945 οι Μυλωνάς και Καφαντάρης περιέγραφαν την κατάσταση ως εξής: «Η τρομοκρατία, την οποία εξαπέλυσε σε ολόκληρη την χώρα η άκρα δεξιά μετά τα δεκεμβριανά αναπτύσσεται μέρα με την μέρα. Καθιστά αβίωτο τον βίο όλων των μη βασιλοφρόνων πολιτών... οι τρομοκρατικές οργανώσεις της άκρας δεξιάς, οι οποίες εξοπλίστηκαν από τους Γερμανούς και συνεργάστηκαν μαζί τους, ούτε αφοπλίστηκαν, ούτε εδιώχθησαν, αλλά συμμεάχησαν με τις δυνάμεις ασφαλείας διά να στραγγαλίσουν κάθε μορφή δημοκρατικής σκέψεως». Ο Σοφιανόπουλος που συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις στην Βάρκιζα, ο οποίος είχε παραιτηθεί από την κυβέρνηση, έγραφε ένα χρόνο μετά την υπογραφή της συμφωνίας: «(Αν εγνώριζα) ότι τα ένδοξα όπλα του ΕΛΑΣ, με τα οποία ο λαός μας αντιστάθηκε στους εισβολείς, θα παραδίδονταν στους Χίτες, δεν θα είχα βάλει την υπογραφή μου κάτω από την Συμφωνία της Βάρκιζας και θα είχα προτιμήσει να συνεχιστούν οι εχθροπραξίες»¹³⁸².

Η ένταξη όλων των δωσιλογικών, μοναρχικών και μεταξικών στοιχείων στο στρατόπεδο της εθνικοφροσύνης και του ακραίου αντικομμουνισμού και η λευκή τρομοκρατία της άκρας Δεξιάς που θα «προστάτευε» το κράτος από τον εσωτερικό εχθρό, σε συνδυασμό με την σταδιακή υιοθέτηση ανάμεσα στο 1945 και το 1948 από τις κυβερνήσεις μέτρων πρωτοφανούς καταστολής -μεταξύ των οποίων αυτά της προληπτικής διοικητικής εκτόπισης (εξορία), της δήμευσης των περιουσιών και της στέρησης της ιθαγένειας των υπόπτων για «αντεθνική δράση», ποινές μάλιστα που επιβάλλονταν βάσει υπονοιών και όχι επαρκών αποδείξεων ενοχής¹³⁸³, θα οδηγήσουν πολλούς οπαδούς του EAM-EΛΑΣ και αντιστασιακούς στα βουνά, παρά την προσπάθεια της ηγεσίας του ΚΚΕ να τους αποτρέψει, η οποία αρχικά προέκρινε την

¹³⁸⁰ Ο.π., βλ. και Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 453-454.

¹³⁸¹ Παπαστράτης, ό.π., σ. 51.

¹³⁸² Αλιβιζάτος, ό.π., σ. 454 υπ. 9.

¹³⁸³ Ο.π., σ. 457-458.

«μαζική λαϊκή αυτοάμυνα» (μέσα 1945) στα πλαίσια της πολιτικής της νομιμότητας. Σταδιακά η ηγεσία του ΚΚΕ θα εγκαταλείψει την πολιτική αυτή και θα προχωρήσει στην δημιουργία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (τέλη 1946) και της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης (τέλη 1947) με αποτέλεσμα τον «ανοιχτό» Εμφύλιο πόλεμο, ο οποίος θα λήξει με την ήττα του ΔΣΕ από τις κυβερνητικές δυνάμεις στον Γράμμο-Βίτσι τον Αύγουστο του 1949.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να υποστηρίξουμε πως τα Δεκεμβριανά του 1944 αποτέλεσαν ιστορική τομή διότι ανέκοψαν βίαια την πορεία της χώρας και της κοινωνίας προς μια πιο προοδευτική κατεύθυνση, αφού η Ελλάδα υπήρξε η μοναδική περίπτωση χώρας στην οποία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο διώχθηκαν οι κομμουνιστές και όχι οι δωσίλογοι ενώ -μαζί με την Ισπανία του Franco- υπήρξε η μοναδική χώρα όπου για δεκαετίες θα δικάζονταν και θα εκτελούνταν άτομα όχι για την δράση ή τις πράξεις τους αλλά για τα κοινωνικά τους φρονήματα¹³⁸⁴. Η σύγκρουση του Δεκέμβρη έλαβε χώρα την στιγμή που όλα τα ενδεχόμενα από το αποτέλεσμα μιας εκλογικής διαδικασίας, όλα τα ενδεχόμενα για το πολιτειακό και κοινωνικό καθεστώς της Ελλάδας ήταν ανοιχτά¹³⁸⁵.

Ωστόσο, τα Δεκεμβριανά δεν αποτέλεσαν την αιτία αλλά την αφορμή για την αναχαίτιση της ριζοσπαστικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας. Τα Δεκεμβριανά κατέστησαν αναπόφευκτα εξαιτίας αυτής ακριβώς της προσπάθειας αναχαίτισης των πολιτικοκοινωνικών διεκδικήσεων του ελληνικού λαού από τις αστικές πολιτικές δυνάμεις -με την στήριξη της βρετανικής κυβέρνησης- και την αντίσταση που προέβαλε στην προσπάθεια αυτή η λαϊκή βάση του ΚΚΕ-EAM.

Όπως είδαμε και στην εισαγωγή, μεγάλη μερίδα της βάσης του ΚΚΕ-EAM είχε εναντιωθεί στην εφαρμογή της συμφωνίας του Λιβάνου διότι μεταξύ άλλων, επανέφερε τους αστούς πολιτικούς στο προσκήνιο παρά την πλήρη απομόνωσή τους από τις λαϊκές μάζες σε όλη την διάρκεια της κατοχής και την απουσία τους στον αγώνα επιβίωσης του ελληνικού λαού, και παράλληλα δεν κατοχύρωνε τις κατακτήσεις του λαού στην διάρκεια της αντίστασης όπως την συμμετοχή του στην λήψη αποφάσεων μέσω των θεσμών Λαϊκής Δικαιοσύνης και Λαϊκής Αυτοδιοίκησης.

¹³⁸⁴ Βλ. και Χατζηιωσήφ, *ό.π.*, σ. 390.

¹³⁸⁵ Heinz Richter, *Η Μάχη της Αθήνας (Δεκέμβρης 1944) και ο ρόλος των Άγγλων*, στο συλλογικό: *Από την Αντίσταση στον Εμφύλιο πόλεμο*, Μάριον Σαράφη (επιμ.), Νίκος Σβορώνος (εισ.), Λιβάνης/Νέα Σύνορα, Αθήνα, 1982, σ. 136.

Στην περίπτωση όμως του Λιβάνου, η ηγεσία του ΚΚΕ-EAM κατάφερε να συγκρατήσει τις αντιδράσεις της βάσης και να επιβάλλει την συμφωνία.

Παρ' όλα αυτά και αυτοί οι όροι του Λιβάνου δεν εκπληρώθηκαν. Η στάση του Παπανδρέου και των Βρετανών με τις συνεχείς υπαναχωρήσεις και παραβιάσεις της συμφωνίας έκαναν αναπόφευκτη την αντίδραση του ΕΑΜικού κινήματος. Σε συνδυασμό με την μη σύλληψη των δωσιλόγων οι οποίοι κυκλοφορούσαν ελεύθεροι, και τις επιθέσεις δωσιλογικών παραστρατιωτικών οργανώσεων κατά του άοπλου εφεδρικού ΕΛΑΣ και ΕΑΜιτών, το ΚΚΕ-EAM αναγκάστηκε να ζητήσει πριν την αποστράτευση του ΕΛΑΣ εγγυήσεις, όπως την εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού και την απομάκρυνση από τα σώματα ασφαλείας των δωσιλόγων και τον αφοπλισμό όλων των εθελοντικών στρατιωτικών σχηματισμών, διατάξεις οι οποίες άλλωστε προβλέπονταν τόσο από την Συμφωνία του Λιβάνου όσο και από τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης και οι οποίες δεν είχαν υλοποιηθεί.

Οι οδηγίες του Σιάντου προς τις κομματικές οργανώσεις την παραμονή της σύγκρουσης δεν δείχνουν καμία προσπάθεια προετοιμασίας επίθεσης από την μεριά του ΕΛΑΣ. Αντιθέτως αποτυπώνουν τις ανησυχίες του γραμματέα του ΚΚΕ για επικείμενο πραξικόπημα από την δωσιλογική και αντιδραστική πτέρυγα της αστικής τάξης και την απόπειρα επιβολής δικτατορίας, ενδεχόμενα για τα οποία ειδοποιεί τις οργανώσεις πως πρέπει να είναι έτοιμες να αποκρούσουν. Να σημειωθεί πως ο ΕΛΑΣ μέχρι και τις 2 Δεκεμβρίου δεν είχε κάνει καμία ενέργεια που θα μπορούσε να εκληφθεί ως προπαρασκευή επίθεσης¹³⁸⁶, για την έλλειψη της οποίας η ηγεσία του ΚΚΕ κατηγορήθηκε από στρατιωτικούς.

Όπως σημειώνει ο Μακρίδης, *«στοιχειώδης πρόνοια επέβαλε εις την καθοδήγησιν του ΚΚΕ, τουλάχιστον από των αρχών Νοεμβρίου, να προβλέψη την ένοπλον σύρραξιν ως μίαν των ενδεχομένων εξελίξεων...»* και υπογραμμίζει ότι για τον λόγο αυτό η καθοδήγηση έπρεπε να επισωρεύσει δυνάμεις του ΕΛΑΣ γύρω από τους χώρους των εχθρικών δυνάμεων *«ήτις (η επισώρευση) θα ήτο δυνατόν και προληπτικώς να επιδράση επί των σχεδίων και αποφάσεων των αντιπάλων»*¹³⁸⁷.

Ο Σιάντος για το ζήτημα αυτό δήλωσε κατά την 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ πως δεν ήθελε να μετακινήσει δυνάμεις του ΕΛΑΣ πλησίον της πρωτεύουσας διότι

¹³⁸⁶ Σαράφης, ό.π., σ. 537.

¹³⁸⁷ Έκθεση Μακρίδη, Φαράκος, ό.π., σ. 226.

αφενός δεν ήταν σίγουρος ότι οι Βρετανοί θα επενέβαιναν στα ενδοελληνικά ζητήματα και αφετέρου διότι δεν ήθελε να δώσει αφορμή επέμβασής τους. Όπως επισημαίνει ο γραμματέας του ΚΚΕ «ο ΕΛΑΣ ήταν κάτω από τις διαταγές της κυβέρνησης και των Άγγλων. Αν συγκεντρώναμε για κάθε ενδεχόμενο δυνάμεις πριν από είκοσι μέρες, αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν στάση, ότι πάμε να καταλάβουμε βίαια την εξουσία» και υπογραμμίζει πως οι συνεργάτες στο ΕΑΜ θα υποστήριζαν ότι ο ΕΛΑΣ προκαλεί, οι Βρετανοί θα έφερναν νωρίτερα δυνάμεις από την Ιταλία και κάθε συζήτηση για ομαλή λύση θα σταματούσε¹³⁸⁸.

Η προκλητική ενέργεια του Scobie να διατάξει την αποστράτευση των ανταρτών και της Εθνικής Πολιτοφυλακής χωρίς να υπάρχει συμφωνία και σχετική απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης αποτέλεσε για το ΚΚΕ και το ΕΑΜ *μια ακόμα πολιτική αλλά και ηθική αυθαιρεσία*¹³⁸⁹. Σαν απάντηση σε αυτές τις αυθαιρεσίες η κομμουνιστική ηγεσία επέλεξε να επιδείξει την δύναμη του λαϊκού κινήματος για να αναγκάσει τον Παπανδρέου να αναθεωρήσει και να επαναφέρει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων το ζήτημα της αποστράτευσης του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής συγκαλώντας συλλαλητήριο και προκηρύσσοντας γενική απεργία.

Η επίθεση της αστυνομίας κατά των όπλων διαδηλωτών και η συνέχεια των πυροβολισμών παρά την ανυπαρξία ανταπάντησης του πλήθους δείχνει από την μία πως το ΕΑΜ-ΚΚΕ δεν επιχείρησε μέσω του συλλαλητηρίου να προχωρήσει πραξικοπηματικά στην κατάληψη της εξουσίας, και από την άλλη την επιλογή της ηγεσίας της αστυνομίας όχι να εκφοβήσει το πλήθος αλλά να προκαλέσει θύματα είτε σαν απάντηση σε αυτό που θεώρησε απειλή για τους αστυφύλακες είτε σαν προειδοποίηση στο λαϊκό κίνημα πως φαινόμενα κινητοποιήσεων και διεκδικήσεων με δυναμικές παρεμβάσεις στην πολιτική ζωή του τόπου δεν θα γίνουν ανεκτά.

Η επίθεση της αστυνομίας κατά των όπλων διαδηλωτών στέρησε έτσι από την ηγεσία του ΚΚΕ την δυνατότητα της πολιτικής και ειρηνικής επίλυσης της κρίσης, αφού αποτέλεσε το έναυσμα για την έκρηξη της λαϊκής οργής και πυροδότησε την αυθόρμητη λαϊκή εξέγερση, την οποία το ΚΚΕ δεν μπορούσε να ελέγξει¹³⁹⁰.

¹³⁸⁸ ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, *ό.π.*, Η 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, Έκθεση δράσης του Γ. Σιάντου, σ. 423.

¹³⁸⁹ Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ. 136.

¹³⁹⁰ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 88, Mazower, *ό.π.*, σ. 381-382.

Οι προετοιμασίες της Κεντρικής Επιτροπής του ΕΛΑΣ για την κατάληψη των αστυνομικών τμημάτων, την διάλυση της χωροφυλακής και της Ορεινής Ταξιαρχίας σε περίπτωση επίθεσής τους στόχευαν τόσο στην προστασία του ΕΑΜικού κόσμου όσο και στην επιθυμία του Σιάντου να προβάλλει στους μαχητές και οπαδούς του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ πως η ηγεσία λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπιση δυναμικών λύσεων των δωσιλογικών, φιλομοναρχικών και αντιδραστικών στοιχείων ώστε να αποφευχθούν οι ατομικές ή και συλλογικές πρωτοβουλίες της βάσης του κινήματος, αφού μετά και τις επιθέσεις των παρακρατικών οργανώσεων την 4^η Δεκεμβρίου, ήταν ακόμα πιο δύσκολο για τον γραμματέα του ΚΚΕ να συγκρατήσει τις αντιδράσεις του ΕΑΜικού κόσμου αλλά και των ΕΛΑΣιτών.

Για αυτόν άλλωστε το λόγο ο Σιάντος είχε συγκροτήσει την ΚΕ του ΕΛΑΣ, στην οποία έχει την απόλυτη εξουσία έτσι ώστε οι διαταγές προς τις μονάδες του ΕΛΑΣ να προέρχονται από τον ίδιο, αφού τόσο η κομμουνιστική στρατιωτική και πολιτική ηγεσία της Αθήνας όσο και το Γενικό Στρατηγείο του ΕΛΑΣ θεωρούσαν πως ήταν η κατάλληλη στιγμή για αναμέτρηση με τους Βρετανούς και τις κυβερνητικές δυνάμεις που δεν είχαν εκκαθαρισθεί από τους δωσιλόγους και τους φασίστες.

Ωστόσο, παρά τις προετοιμασίες του ΕΛΑΣ, ο γραμματέας του ΚΚΕ αναβάλλει τις επιθέσεις του ΕΛΑΣ και προκρίνει την κινητοποίηση των οπαδών του ΚΚΕ-ΕΑΜ ώστε η λαϊκή πίεση προς την κυβέρνηση να αποτρέψει την επέκταση των συγκρούσεων. Μόνο όταν η πολιτική επίλυση της κρίσης θα καταστεί αδύνατη, με την παραμονή του Παπανδρέου στην πρωθυπουργία, που θεωρείται ο υπεύθυνος του εκτροχιασμού της κατάστασης τόσο με την προσπάθειά του να παγιώσει το ΕΑΜ δημοσιεύοντας το παραποιημένο κείμενο αποστράτευσης, όσο και για την επίθεση της αστυνομίας, οι συγκρούσεις γενικεύονται.

Παρ' όλα αυτά, ο Σιάντος θα προσπαθήσει μέχρι τέλους να αποφύγει την μετωπική σύγκρουση και απαγορεύοντας την είσοδο του ορεινού ΕΛΑΣ στην Αθήνα, αποτρέπει ταυτοχρόνως το ενδεχόμενο η σύγκρουση να ξεπεράσει τα όρια της ένοπλης διαμαρτυρίας και να μετατραπεί σε γενικευμένο εμφύλιο πόλεμο για την κατάληψη της εξουσίας¹³⁹¹. Παράλληλα, από την πρώτη στιγμή επιχειρεί να έλθει σε διαπραγματεύσεις με τον Βρετανό στρατηγό ώστε να σταματήσουν οι εχθροπραξίες.

¹³⁹¹ Βλ. και Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 92, *Σελίδες από το απόρρητο ημερολόγιο του Δημητρώφ*, *ό.π.*, σ. 245.

Το ΚΚΕ στις 33 μέρες της μάχης της Αθήνας δεν πρόφερε την λέξη επανάσταση¹³⁹² ή σοσιαλισμός ενώ ο ίδιος ο Σιάντος απαγόρευσε στους αστούς πολιτικούς να τον αποκαλούν επαναστάτη.

Η απόφαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ της 11^{ης} Δεκεμβρίου υπογράμμιζε ότι το ΚΚΕ «αγωνιζόταν με κάθε τρόπο για να αποφευχθεί ο εμφύλιος πόλεμος και η αλληλοσφαγή», ενώ η απόφαση της 17^{ης} Δεκεμβρίου τόνιζε πως ο αγώνας είναι εθνικός, λαϊκός, δημοκρατικός «για την λευτεριά, την ανεξαρτησία της χώρας, για την δημοκρατία και την λαϊκή κυριαρχία», «ενάντια στην βία και την αυθαιρεσία από όπου κι αν προέρχεται» και καλούσε τους Έλληνες να είναι επί ποδός πολέμου και καταλήγοντας σημείωνε: «Ενωμένοι να περιφρουρήσουμε την ζωή μας και την εσωτερική ειρήνη. Και την ενότητά μας. Να αποφύγουμε την αλληλοσφαγή που οργανώνουν. Να σταματήσει η φονική και διαλυτική του έθνους μας ξενική επέμβαση».

Στα κείμενα του ΕΑΜ τονίζεται από την αρχή της σύγκρουσης πως είναι αναγκαία η ανεξαρτησία της χώρας για να ρυθμιστούν ομαλά τα εσωτερικά ζητήματα και πως είναι απαραίτητη η έλευση συμμαχικής επιτροπής για να ελέγξει τα αίτια της παρούσας κατάστασης και να σταματήσει ο πόλεμος των βρετανικών όπλων ενάντια σε σύμμαχο στρατό που μάχεται για την ελευθερία.

Παράλληλα τα κείμενα του ΕΑΜ επισημαίνουν πως ο αγώνας είναι «για την Δημοκρατία, την ανεξαρτησία της χώρας, την προκοπή του τόπου» και πως «το ΕΑΜ δεν θέλει να καταλάβει την εξουσία. Δεν θέλει κανενός είδους πραξικόπημα. Δεν θέλει κυβέρνηση μονομερή της Αριστεράς». Υπογραμμίζεται δε σε όλες τις ανακοινώσεις και αποφάσεις της ΚΕ του ΕΑΜ πως «ο σημερινός αγώνας δεν είναι επανάσταση κομμουνιστική αλλά κίνημα που αναγκάστηκε να ξεσηκωθεί για την υπεράσπιση της εσωτερικής λευτεριάς και την ανεξαρτησία της πατρίδας» και πως «το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ αναγκάστηκε να αμυνθεί για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του ελληνικού λαού» και σημειώνεται: «Δεν τον θελήσαμε τον αγώνα. Μας επιβλήθηκε».

Τέλος, ο Σιάντος σε όλα τα ραδιοτηλεγραφήματα είτε προς τις κομματικές οργανώσεις στην Ελλάδα είτε προς το εξωτερικό κάνει λόγο για «παλλαϊκό πόλεμο διά ελευθερίαν λαού και ανεξαρτησίαν χώρας μας». Σε κάθε επικοινωνία της ΚΕ του ΕΛΑΣ με τον Βρετανό στρατηγό Scobie σημειώνεται πως αυτό που επιδιώκει ο

¹³⁹² Παπαθανασίου, ό.π., σ. 137.

ΕΛΑΣ προκειμένου να σταματήσει η σύγκρουση είναι η τήρηση των όρων του Λιβάνου και η μη ανάμειξη των Βρετανών στα εσωτερικά της Ελλάδος.

Κανένα κείμενο του ΚΚΕ, του ΕΑΜ, της ΚΕ του ΕΛΑΣ ή ο *Ριζοσπάστης* δεν αναφέρεται στην ανάγκη να υπάρξει λαϊκή εξουσία. Αντιθέτως σε όλα τα κείμενα το κεντρικό αίτημα είναι η δημιουργία «κυβέρνησης *πραγματικής* εθνικής ενότητας».

Συνεπώς, βάσει των πηγών που έχουμε στην διάθεσή μας και μέχρι να έρθει στο φως της δημοσιότητας κάποιο άλλο στοιχείο -αν υπάρχει- που να διαψεύδει ή ανατρέπει τα υπάρχοντα, και απορρίπτοντας την κατηγορία που αποδόθηκε στον Σιάντο από τον Ζαχαριάδη ότι ήταν «χαφιές των εγγλέζων» και ήθελε να καταπνίξει το λαϊκό κίνημα, κατηγορία η οποία άλλωστε αναιρέθηκε από την κατοπινή ηγεσία του ΚΚΕ, δεν μπορούμε παρά να υποστηρίξουμε πως το ΚΚΕ τον Δεκέμβριο του 1944 δεν αποπειράθηκε να καταλάβει πραξικοπηματικά την εξουσία.

Αντιθέτως, η ηγεσία του ΚΚΕ, υπό την πίεση της βάσης του ΚΚΕ-ΕΑΜ και των ΕΛΑΣιτών, αναγκάστηκε να υπερασπισθεί ακόμα και ένοπλα όσα υποσχέθηκε στις λαϊκές μάζες που το στήριζαν στην διάρκεια της αντίστασης, εκείνα για τα οποία πολέμησε σε όλη την διάρκεια της κατοχής, δηλαδή την δημοκρατία, την εθνική ανεξαρτησία και λαϊκή κυριαρχία, την τιμωρία των δωσιλόγων και την απομάκρυνσή τους από τον κρατικό μηχανισμό, τα οποία άλλωστε απέρρεαν από το Συμβόλαιο του Λιβάνου και για τα οποία είχε δεσμευθεί η κυβέρνηση εθνικής ενότητας, που προέκυψε από αυτό, απέναντι στον ελληνικό λαό¹³⁹³.

Ο Σιάντος εξαναγκάστηκε από την πολιτική των Ελλήνων αστών και των Βρετανών αλλά και από την βάση του κινήματος να συναινέσει στην «πολιτική των όπλων» που ωστόσο δεν απέβλεπε στην κατάληψη της εξουσίας αλλά στην ένοπλη διαμαρτυρία η οποία εξαιτίας της μη επίλυσης της κρίσης σε πολιτικό επίπεδο διήρκησε 33 ημέρες. Ο Σιάντος ήθελε με την επίδειξη ελάχιστης από της δύναμης που διέθετε ο ΕΛΑΣ, να αποτρέψει την επιβολή δικτατορικών λύσεων από τους δωσιλόγους, μοναρχικούς και μεταξικούς για την προετοιμασία της οποίας το ΚΚΕ είχε όλες τις ενδείξεις, και παράλληλα να προστατεύσει όσους είχαν συστρατευθεί με το ΕΑΜ.

¹³⁹³ Βλ. Αλιβιζάτος, *ό.π.*, σ. 152-153, ο οποίος σημειώνει πως η κυβέρνηση εθνικής ενότητας που προέκυψε από το Σύμφωνο του Λιβάνου, το οποίο δεν έκανε καμία αναφορά στο Σύνταγμα του 1868/1911 ως *de facto* κυβέρνηση δεσμευόταν απέναντι στον ελληνικό λαό έως την σύγκληση της μέλλουσας Βουλής μόνο από τις εξαγγελίες και τις δεσμεύσεις της για την αποκατάσταση του ομαλού δημοκρατικού βίου.

Εξάλλου για την μη συγκέντρωση ικανών δυνάμεων του ΕΛΑΣ στην Αθήνα για να εξουδετερώσουν τις βρετανικές και κυβερνητικές δυνάμεις κατηγορήθηκε από μέλη της ΚΕ του ΚΚΕ αλλά και από στρατιωτικούς του ΕΛΑΣ, όπως σημειώσαμε, οι οποίοι καταλόγιζαν στην ηγεσία έλλειψη επαναστατικής προοπτικής. Να σημειωθεί πως μερίδα της ιστοριογραφίας που υποστηρίζει ότι το ΚΚΕ κατά τα Δεκεμβριανά αποπειράθηκε να καταλάβει την εξουσία, χρησιμοποιεί ως απόδειξη για αυτό την κριτική που δέχθηκε ο Σιάντος ότι εξαιτίας των λαθών του, η απόπειρα δεν ήταν επιτυχής¹³⁹⁴.

Ωστόσο, πρέπει να λάβουμε υπ' όψει μας πως το διαφορετικό επίπεδο ένταξης των μελών και των στελεχών στο κίνημα αλλά κυρίως οι διαφορετικές προσλήψεις τους σχετικά με το τι ακριβώς συνιστά το ΕΑΜ και το ΚΚΕ και την πορεία που πρέπει να ακολουθήσει είχαν σαν αποτέλεσμα την απουσία ενιαίας αντίδρασης στις αποφάσεις που λάμβανε η ηγεσία του ΚΚΕ¹³⁹⁵, και συγκεκριμένα η γραμματεία του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ (Σιάντος, Ιωαννίδης).

Έτσι, η κληρονομιά του ΚΚΕ από το 1931, οπότε και στην πραγματικότητα καταργήθηκε η αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού¹³⁹⁶, είχε σαν αποτέλεσμα, ο κλειστός πυρήνας του ΠΓ του ΚΚΕ να επιβάλλει τις αποφάσεις του στην ΚΕ του κόμματος, τα μέλη της οποίας, όπως είδαμε, σε πολλές περιπτώσεις διαφώνησαν με τις αποφάσεις (Λίβανος, Καζέρτα, Βάρκιζα). Έτσι η γραμμή της εθνικής ενότητας και της νομιμότητας που προκρίνει το ΠΓ και η διατήρηση του μετώπου του ΕΑΜ υιοθετούνται και ψηφίζονται και από την ΚΕ και διοχετεύονται προς την βάση του ΚΚΕ-ΕΑΜ.

Εξαίρεση στα παραπάνω αποτελεί ο Δεκέμβρης, οπότε ο Σιάντος δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τις αντιδράσεις της κομματικής βάσης και στελεχών του ΚΚΕ και του ΕΛΑΣ που κατηγορούσαν την ηγεσία για αδικαιολόγητη υποχωρητικότητα¹³⁹⁷. Σε κάθε περίπτωση η ηγεσία του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ το οποίο είχε με το μέρος του την πλειοψηφία του ελληνικού λαού, δεν είχε κανένα όφελος τον Δεκέμβριο του 1944 να προκαλέσει εμφύλιο πόλεμο και να επιδιώξει την πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας από την στιγμή που με την «ομαλή δημοκρατική εξέλιξη», την οποία

¹³⁹⁴ Βλ. Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 118.

¹³⁹⁵ Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ. 141.

¹³⁹⁶ Άγγελος Ελεφάντης, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης. ΚΚΕ και αστισμός στον μεσοπόλεμο*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σ. 127-128.

¹³⁹⁷ Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 88.

επιμόνως ζητούσε, και την προσφυγή στην λαϊκή ετυμηγορία, μπορούσε να αναρριχηθεί στην εξουσία¹³⁹⁸.

Ωστόσο εξαιτίας της επέμβασης του βρετανικού στρατού στην ένοπλη διαμαρτυρία του ΕΛΑΣ κατά των επιλογών της κυβέρνησης Παπανδρέου και στην απόπειρα εξουδετέρωσης των παρακρατικών και δωσιλογικών οργανώσεων και των φιλομοναρχικών στρατιωτικών σχηματισμών που ήταν πιθανό να επιχειρήσουν πραξικόπημα, «ο αγών κατέστη άνισος». Η βρετανική πλευρά, σε αντίθεση με το ΚΚΕ-ΕΑΜ επεδίωκε την σύγκρουση, όπως αποδεικνύεται και από το τηλεγράφημα του Churchill της 7^{ης} Νοεμβρίου. Γενικότερα όμως από όλη την επικοινωνία μεταξύ του Foreign Office και του Leeper, ο οποίος μεταφέρει τις εξελίξεις στην Ελλάδα, όπως εκείνος της ερμηνεύει¹³⁹⁹, αλλά και τις οδηγίες που στέλνει ο Churchill φαίνεται πως η βρετανική πολιτική δεν επεδίωκε κάτι λιγότερο από την συνθηκολόγηση του αντιπάλου της, του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ¹⁴⁰⁰.

Στα πρακτικά των συνεδριάσεων του πολεμικού συμβουλίου, αποτυπώνεται η αποφασιστικότητα της βρετανικής κυβέρνησης να αναλάβει οποιαδήποτε στιγμή θεωρεί κρίσιμη, την διαχείριση της πολιτικής κατάστασης, παραγγέλλοντας μέσω του πρεσβευτή της τις ενέργειες στις οποίες πρέπει να προβεί ο Έλληνας πρωθυπουργός, ώστε να υπερκεραστούν όλες οι δυσκολίες που προκύπτουν και θέτουν εμπόδια στην εφαρμογή των πολιτικών που εξυπηρετούν την βρετανική κυβέρνηση.

Οι οδηγίες που στέλνει ο Churchill στον Scobie απαιτώντας την εξουδετέρωση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και την αντιμετώπιση της τοπικής εξέγερσης σαν σε κατεχόμενη πόλη,

¹³⁹⁸ Βλ. και Νίκος Σβορώνος, *Ανάλεκτα της νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Ξ. Γιαταγάνας (εισ., επιμ.), Θεμέλιο, [Αθήνα], 4^η 1999, «Τα 40 χρόνια του ΕΑΜ», σ. 376.

¹³⁹⁹ Να σημειωθεί πως έχει υποστηριχθεί ότι η στάση Churchill απέναντι στο ΚΚΕ-ΕΑΜ και η θεώρησή του ότι θα έφθανε μια ομοβροντία των βρετανικών στρατευμάτων για να καμφθεί ο ΕΛΑΣ, οφείλεται και στις πληροφορίες που δεχόταν από το Foreign Office, από άτομα δηλαδή με παραδοσιακές αντιλήψεις, και προκαταλήψεις που προέρχονταν από την ελληνική προπολεμική πολιτική, οι οποίοι ούτε αντιλαμβάνονταν ούτε μετέφεραν στον Churchill την πραγματική διάσταση του ελληνικού αντιστασιακού κινήματος και το μέγεθος των λαϊκών ερεισμάτων του, Richter, *ό.π.*, σ. 141. Βλ. και Σταυριανός, *ό.π.*, σ. 1530 όπου αναφέρεται η θέση ενός ανταποκριτή με πολυετή εμπειρία στα Βαλκάνια, ο οποίος υπογραμμίζει την επιδείνωση, σε σχέση με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, της βρετανικής υπηρεσίας πληροφοριών, την μονομέρειά της και την αποτυχία της να κατανοήσει την βαλκανική νοοτροπία. Ο Σταυριανός παραθέτει και μια παρατήρηση ενός Βρετανού δημοσιογράφου και μέλους του Κοινοβουλίου ο οποίος σημείωνε: «Έχω το αίσθημα ότι το Foreign Office δεν ενημερώνεται από τους αντιπροσώπους του στο εξωτερικό όσο καλά θα έπρεπε, γιατί από την φύση τους και από την εκπαίδευσή τους δεν είναι το είδος των ανθρώπων που συμπαθούν ιδιαίτερα αυτά τα αντιστασιακά κινήματα... Πιστεύω, ότι επί του παρόντος, το διπλωματικό σώμα βρίσκεται εκτός τόπου και χρόνου σε σχέση με τις εξελίξεις στο εσωτερικό της Ευρώπης. Αν δεν ήταν έτσι, δεν θα είχαμε εκτιμήσει τόσο εσφαλμένα την κατάσταση στην Ελλάδα».

¹⁴⁰⁰ Βλ. και Ιατρίδης, *ό.π.*, σ. 169-170.

εξέγερση που σύμφωνα με τον Βρετανό πρωθυπουργό, δεν μπορεί να καταστείλει κανένας Έλληνας πολιτικός, και η εναπόθεση των πρωτοβουλιών στον στρατηγό Scobie δείχνει τόσο την αντίληψη του Churchill για την Ελλάδα και το πώς πρέπει να αντιμετωπισθούν οι πολιτικοί που είτε σέβονται τις βλέψεις του είτε τις αμφισβητούν, όσο και την σημασία που έχει για την βρετανική κυβέρνηση η χώρα. Όπως ο ίδιος ο Churchill δηλώνει στο πολεμικό συμβούλιο, τηλεγράφησε πρώτα στον στρατηγό Wilson για του υποδείξει ότι πρέπει να κάνει τα πάντα για να διευκολύνει τον Scobie, έπειτα στον Scobie για να του δηλώσει ότι είναι υπεύθυνος για την τήρηση του νόμου και της τάξης και τέλος στον Βρετανό πρεσβευτή για να του υποδείξει πως τόσο εκείνος όσο και ο Παπανδρέου έπρεπε να υπακούουν στις εντολές του Scobie.

Ειδικά σε αυτό το τηλεγράφημα της 5^{ης} Δεκεμβρίου, όσο και στις δηλώσεις του Churchill στην διάρκεια της Σύσκεψης της 26^{ης} Δεκεμβρίου στις οποίες αναφέρει ξεκάθαρα πως τα βρετανικά στρατεύματα επενέβησαν διότι δεν ενέκριναν τις κινήσεις του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και στις δηλώσεις του της 27^{ης} Δεκεμβρίου στον τύπο, σύμφωνα με τις οποίες τα βρετανικά στρατεύματα δεν θα σταματήσουν να βάλουν κατά όσων Ελλήνων «δεν ορθοφρονήσουν», αποτυπώνεται σαφέστατα πως η Ελλάδα για την βρετανική κυβέρνηση δεν λογίζεται σαν ανεξάρτητο κράτος με εθνική κυριαρχία. Η θεωρία των ιμπεριαλιστικών βλέψεων για την Ελλάδα όπως την είχε διατυπώσει ο Άγγλος πρεσβευτής στην Αθήνα, Edmund Lyons, το 1841 πως «*Ελλάδα πραγματικά ανεξάρτητη είναι κάτι παράλογο. Η Ελλάδα είναι ή ρωσική ή αγγλική και επειδή δεν μπορεί να είναι ρωσική πρέπει να είναι αγγλική...*»¹⁴⁰¹, ήταν σε ισχύ.

Οι οδηγίες του Churchill της 5^{ης} Δεκεμβρίου πως την διαχείριση της κατάστασης δεν μπορούν να αναλάβουν πολιτικοί αλλά στρατιωτικοί συνάδει με την θεώρηση της Ελλάδας σαν χώρας υπό βρετανική επικυριαρχία όπου οι γηγενείς πολιτικές δυνάμεις ακόμα και αν βοηθούν στην επέκταση της βρετανικής επιρροής στην χώρα δεν είναι υπεύθυνες για την εφαρμογή της προβλεπόμενης στρατηγικής. Σε περιόδους κρίσης είναι απαραίτητη η ανάληψη από τους Βρετανούς του άμεσου ελέγχου της κατάστασης και της επιβολής των κατάλληλων μέτρων¹⁴⁰².

Επιπροσθέτως, η έλευση του Churchill στην Ελλάδα μέσω της οποίας ήθελε να προβάλλει στην διεθνή κοινή γνώμη πως προωθεί συμφιλιοτικές λύσεις, είχε ως

¹⁴⁰¹ Richter, *ό.π.*, σ. 135.

¹⁴⁰² Βλ. και Σφήκας, *ό.π.*, σ. 79. Το ίδιο άλλωστε συνέβη και όταν οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις Μέσης Ανατολής εκδηλώθηκαν τον Απρίλιο του 1944 υπέρ της ΠΕΕΑ.

βασικότερο στόχο την εξέταση της «εναλλακτικής λύσης Δαμασκηνού» την οποία επιμόνως συνέστηναν στον Churchill όλοι οι αντιπρόσωποι στην Ελλάδα, ο στρατηγός Alexander και ο υπουργός Εξωτερικών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όταν πλέον ο Παπανδρέου δεν του είναι χρήσιμος και ο Γεώργιος αποτελεί πρόσκομμα -προσωρινό- στην εφαρμογή της βρετανικής πολιτικής η αντικατάστασή τους είναι άμεση. Έχει δε προηγηθεί η συμφωνία του επερχόμενου πρωταγωνιστή των εξελίξεων, Δαμασκηνού, πως θα συμμορφώνεται σε όσα οι Βρετανοί υποδεικνύουν.

Οι τόσο άμεσες και καθοριστικές βρετανικές παρεμβάσεις στην πολιτική ζωή του τόπου δεν θα μπορούσαν να έχουν λάβει χώρα αν δεν είχαν την συγκατάθεση τμήματος των εγχώριων πολιτικών δυνάμεων. Η ελληνική αστική τάξη αποτέλεσε το μέσον της παρέμβασης του ξένου παράγοντος, που τείνει να θεωρείται σε διάφορες περιόδους της ελληνικής ιστορίας πιο αποφασιστικός για την εξέλιξη των γεγονότων από ό, τι οι αποφάσεις των ίδιων των Ελλήνων πολιτικών¹⁴⁰³.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση, αν ο Παπανδρέου δεν είχε υποδείξει τον εαυτό του στους Βρετανούς για πρωθυπουργό ήδη από τον Ιούλιο του 1943 με τρία υπομνήματα στα οποία σημείωνε τον κίνδυνο που διατρέχει η χώρα από τον κομμουνισμό, την ανάγκη σύγκλησης εθνικής συνδιάσκεψης με την συμμετοχή του ΕΑΜ και σε περίπτωση κακής διαγωγής των αντιπροσώπων του, την ανάγκη καταγγελίας τους¹⁴⁰⁴, είναι αμφίβολο ότι θα αποτελούσε την επιλογή της βρετανικής κυβέρνησης. Αν η ελληνική πολιτική αστική τάξη είχε λαϊκό έρεισμα στην υπό εξέταση περίοδο, είναι αμφίβολο αν θα χρειαζόταν να προσφύγει στην βρετανική αρωγή για να επιτύχει μεταπελευθερωτικά την επάνοδό της στην κεντρική πολιτική σκηνή.

Συνεπώς, ο τρόπος με τον οποίο τα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα επέλεξαν να επανέλθουν στο προσκήνιο, που δεν ήταν η αναμονή της λαϊκής ετυμηγορίας¹⁴⁰⁵, αλλά ο εξοβελισμός του ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ με την βρετανική συνδρομή αλλά και την συνδρομή των δωσιλογικών οργανώσεων και των Ταγμάτων Ασφαλείας που

¹⁴⁰³ Βλ. Σβορώνος, *ό.π.*, «Τα κύρια προβλήματα της περιόδου 1940-1950 στην ελληνική ιστορία», σ. 339, όπου σημειώνει ότι δεν μπορούμε να θεωρήσουμε τις εξωτερικές επεμβάσεις στην Ελλάδα σαν κύριους και αυτόνομους ιστορικούς παράγοντες γιατί έτσι θα δινόταν η εντύπωση ότι «*η Ελλάδα είναι μια σκηνή από άψυχες μαριονέτες, τα νήματα των οποίων κινούνται από ξένους δακτύλους*».

¹⁴⁰⁴ Παπαστράτης, «Οι κυβερνήσεις εξορίας...», *ό.π.*, σ. 233.

¹⁴⁰⁵ Ο Τσουδερός ήδη από τον Νοέμβριο του 1941 σημείωνε ότι δεν μπορεί ούτε επιτρέπεται να γίνουν εκλογές «...πάνω στα ερείπια που θα καπνίζουν ακόμα, και με τους ανθρώπους να επηρεάζει δυσμενώς η πείνα και η δυστυχία...», Παπαστράτης, «Από την απελευθέρωση...», *ό.π.*, σ. 190-191.

αποτελούσαν το αντιστάθμισμα στον ΕΛΑΣ, αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για την πορεία των εξελίξεων.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα μέλη των περιθωριοποιημένων αστικών κομμάτων που συμμετέχουν στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας, αντιμέτωποι με το ενδεχόμενο το ΚΚΕ-ΕΑΜ να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο την επαύριον των εκλογών, αθετούν τα συμπεφωνημένα στον Λίβανο και σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου δεν προωθούν την τιμωρία των δωσιλόγων και την απομάκρυνσή τους από τα σώματα ασφαλείας και παράλληλα διατηρούν σε καίριες θέσεις του υπουργείου Στρατιωτικών άτομα όπως ο Σπηλιωτόπουλος, ο οποίος είχε θέσει σε ετοιμότητα τα μέλη των Ταγμάτων Ασφαλείας, της Ειδικής Ασφάλειας και εξόπλιζε τις «εθνικές οργανώσεις». Ταυτοχρόνως όμως ζητούν την αποστράτευση του ΕΛΑΣ στις καθορισμένες ημερομηνίες, απειλώντας πως θα παραιτηθούν.

Ο Παπανδρέου από την άλλη πλευρά ακολουθεί παρελκυστική πολιτική απέναντι στο ΕΑΜ, ώστε την κατάλληλη στιγμή να το φέρει αντιμέτωπο με ένα τελεσίγραφο, το οποίο και πέτυχε, αφού πριν αξιώσει την παραίτηση των ΕΑΜικών υπουργών σε περίπτωση μη υπογραφής της αυθαίρετης διαταγής του Scobie για διάλυση της Εθνικής Πολιτοφυλακής, είχε διαμηνύσει στον Leeper πως ήταν πλέον σίγουρος για τους 10.000 πιστούς σε αυτόν άνδρες της Εθνοφυλακής. Έτσι, ο Παπανδρέου, έχοντας μεταφέρει και την Ορεινή Ταξιαρχία στην Ελλάδα παρά τις έντονες αντιδράσεις του ΕΑΜ, περίμενε υπομονετικά την κατάλληλη στιγμή για να δράσει.

Παρότι, τμήμα των ηγετών των πολιτικών κομμάτων θέλουν να αποφύγουν να συναινέσουν σε μια δικτατορία, όπως χαρακτήρισε την κυβέρνηση Παπανδρέου ο Σοφούλης μετά την επίθεση της αστυνομίας στο συλλαλητήριο της 3^{ης} Δεκεμβρίου του ΕΑΜ, στην πορεία θα συνταχθούν με τον Παπανδρέου ο οποίος επιρρίπτει την ευθύνη για τα όσα συνέβησαν στην επικράτηση των αδιάλλακτων του ΚΚΕ-ΕΑΜ που θέλησαν να καταλάβουν την εξουσία.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι αστοί πολιτικοί «στηριζόμενοι στις βρετανικές ξιφολόγχες» όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Βρετανοί αξιωματούχοι στην Ελλάδα, επιθυμούν την ολοκληρωτική εξόντωση του ΕΛΑΣ που θα απάλλαζε την Ελλάδα «από τον κίνδυνο του κομμουνισμού», στην πραγματικότητα όμως βρίσκουν την κατάλληλη ευκαιρία για να απαλλαγούν από το ΚΚΕ-ΕΑΜ, αξιοποιώντας και τις δωσιλογικές παραστρατιωτικές οργανώσεις, τους ταγματасφαλίτες και κάθε αντιΕΑΜικό πόλο

στον πόλεμο κατά του ΕΛΑΣ. Έτσι, αδιαφορώντας για τους αμάχους, για τα μέλη των κυβερνητικών δυνάμεων που πολεμούν τον ΕΛΑΣ και για τις υλικές καταστροφές της πρωτεύουσας, διαμηνύουν στον υπεύθυνο της εγκαθίδρυσης της δικτατορίας Μεταξά, Γεώργιο, να μην κάνει καμία υποχώρηση που θα μπορούσε εκληφθεί ως νίκη των «στασιαστών». Η αδιαλλαξία τους αυτή αποτυπώνεται και στην Σύσκεψη της 26^{ης} και 27^{ης} Δεκεμβρίου, οπότε και ο Σιάντος, με εξαίρεση την 40-50% εκπροσώπηση του ΕΑΜ στην κυβέρνηση, ζητά την εφαρμογή των όρων του Λιβάνου.

Από την άλλη, ο Γεώργιος ο οποίος φοβόταν πως οι Βρετανοί ακολουθούσαν πολύ συμβιβαστική πολιτική με το ΚΚΕ-ΕΑΜ, έκανε τα πάντα να διατηρήσει τον θρόνο του, έχοντας και την στήριξη των παλαιοκομματικών πολιτικών, και προβάλλοντας τον κίνδυνο επικράτησης των κομμουνιστών σε περίπτωση απομάκρυνσής του, αυτοπαρουσιάζεται ως το ενοποιητικό του έθνους στοιχείο, αρνείται να διορίσει τον Δαμασκηνό, τον οποίο χαρακτηρίζει φιλοκομμουνιστή και δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την κατάσταση.

Οι αστοί πολιτικοί λοιπόν, θεωρούν πως «αφού οι μάσκες του ΚΚΕ έπεσαν» είναι ευκαιρία να απορρίψουν οριστικά και εκείνες τις διατάξεις που υπογράφηκαν στον Λίβανο -των οποίων την εφαρμογή δεν προώθησαν- και σε τυπικό επίπεδο, διατάξεις που αποτελούσαν τις ελάχιστες εγγυήσεις για τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής του τόπου και επιπλέον νομιμοποιούν εκ των υστέρων οποιεσδήποτε προηγούμενες παραλείψεις εκ μέρους τους με την δικαιολογία ότι προστάτευσαν την Ελλάδα από την κομμουνιστική επιβουλή.

Να σημειωθεί πως ο Παπανδρέου στο τελευταίο υπουργικό συμβούλιο της 30^{ης} Δεκεμβρίου 1944 επεσήμανε πόσο αναγκαία ήταν εκ μέρους του η πρόταξη της πολιτικής της εθνικής ενότητας ώστε να καταστεί δυνατή η άφιξη της κυβέρνησης και των βρετανικών δυνάμεων στην Ελεύθερη Ελλάδα και τόνισε πως μια αποβατική εκστρατεία θα είχε προκαλέσει ακόμα μεγαλύτερη αντίδραση από «την σημερινή ενέργεια» των Βρετανών. Πρόσθεσε δε «*ότι η πολιτική της Εθνικής Ενώσεως με την συμμετοχήν του ΕΑΜ εις την κυβέρνησιν μας ήνοιξε τας πύλας της Ελλάδος, εις τρόπον ώστε την 3^{ην} Δεκεμβρίου 1944, αντί να είμεθα ημείς εξόριστοι και το ΕΑΜ Κράτος, να είμεθα ημείς Κράτος και το ΕΑΜ στάσις...*»¹⁴⁰⁶.

¹⁴⁰⁶ Παπανδρέου, ό.π., σ. 284-285.

Τον ίδιο συλλογισμό για την ορθότητα της πολιτικής του απέναντι στο ΕΑΜ θα επισημάνει ο Παπανδρέου με επιστολή προς τον διευθυντή της *Καθημερινής* που δημοσιεύθηκε στις 2 Μαρτίου 1948. Ο αρθρογράφος είχε σημειώσει πως τα Δεκεμβριανά του 1944 αποτέλεσαν «Δώρον του Υψίστου» αφού αν δεν είχε εκδηλωθεί η «στάσις», η κυβέρνηση θα έκανε υπέρμετρες παραχωρήσεις προς το ΚΚΕ-ΕΑΜ και θα «τα έδινε όλα».

Ο Παπανδρέου στην επιστολή του αφού επισημαίνει πως η κυβέρνηση είχε προετοιμασθεί «με την παρουσία των Βρετανών, την άφιξιν της Ταξιαρχίας του Ρίμινι, την συγκρότησιν της Εθνοφυλακής και την συγκέντρωσιν χωροφυλάκων εις Αθήνας» για να «να τα πάρει όλα» σε περίπτωση που εκδηλωνόταν επανάσταση καταλήγει υπογραμμίζοντας: «Το συμπέρασμα είναι ότι ο Δεκέμβριος ημπορεί να θεωρηθή “δώρον του Υψίστου”. Αλλά, δια να υπάρξη ο Δεκέμβριος, έπρεπε προηγουμένως να είχωμεν έλθει εις την Ελλάδα. Και τούτο ήτο δυνατόν μόνο με την συμμετοχήν και του ΚΚΕ εις την κυβέρνησιν, δηλαδή με τον Λίβανον. Και δια να ευρεθούν εδώ οι Βρετανοί, οι οποίοι ήσαν απαραίτητοι δια την Νίκην, έπρεπε προηγουμένως να είχαν υπογραφή το Σύμφωνον της Καζέρτας. Και δια να γίνη η Στάσις - «το δώρον του Υψίστου» - έπρεπε προηγουμένως να επιμείνω εις την άμεσον αποστράτευσιν του ΕΛΑΣ και να θέσω το ΚΚΕ ενώπιον του διλήμματος ή να αποδεχθή ειρηνικώς τον αφοπλισμόν του ή να επιχειρήση την Στάσιν, υπό συνθήκας όμως πλέον, αι οποίαι ωδήγουν εις την συντριβήν του. Αυτή είναι η ιστορική αλήθεια»¹⁴⁰⁷.

Με αυτόν τον τρόπο, το «δώρον του Υψίστου», ο «δεύτερος γύρος» του Εμφυλίου πολέμου επινοεί αναδρομικά τον πρώτο και οδηγεί στον τρίτο¹⁴⁰⁸. Να σημειωθεί δε πως με την σημερινή «αναθεώρηση» που επιχειρείται στην ιστορία της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου πολέμου, η οποία επαναφέρει στο επίκεντρο της έρευνας την «κόκκινη τρομοκρατία», όχι μόνο επανέρχεται η θεωρία των «τριών γύρων» της προ του 1974 ιστοριογραφίας, αλλά γίνεται προσπάθεια να εδραιωθεί η αντίληψη ότι οι συγκρούσεις μεταξύ του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ στην διάρκεια της κατοχής αποτελούν την έναρξη του εμφυλίου πολέμου και η ήττα του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας το 1949 την λήξη του, επιχειρείται δηλαδή να προβληθεί πως το

¹⁴⁰⁷ <http://www.alfavita.gr/artro.php?id=16248>.

¹⁴⁰⁸ Χατζηιωσήφ, ό.π., σ. 389.

ΚΚΕ-EAM από την διάρκεια της κατοχής δεν σταμάτησε ποτέ την προσπάθεια πραξικοπηματικής κατάληψης της εξουσίας¹⁴⁰⁹.

Σε ό, τι αφορά την κομμουνιστική επιβουλή και γενικότερα την ανησυχία που διακρίνει τους Έλληνες αστούς και την βρετανική κυβέρνηση για την επέκταση της σοβιετικής επιρροής, αξίζει να σημειωθεί η στάση που τήρησε ο Churchill προς τις αξιώσεις του ΚΚΕ-EAM για ειρηνική επίλυση της κρίσης από τις αρχές της σύγκρουσης. Ο Βρετανός πρωθυπουργός, όπως αναφέραμε, είχε διαμηνύσει στον Scobie για τις πληροφορίες που διαχέονται για διάθεση του EAM-EΛΑΣ να γίνουν διαπραγματεύσεις για την επίλυση της κρίσης και την κατάπαυση των εχθροπραξιών, πως «δεν πρέπει να τεθεί υπό διαπραγμάτευση ό, τι μπορεί να κερδηθεί με τα όπλα» και στον Leeper πως δεν είναι επιθυμητή η ειρήνη χωρίς νίκη.

Συνεπώς, η αντιμετώπιση του EAM-EΛΑΣ πρέπει να είναι τόσο αποτελεσματική ώστε να αποκλειστεί οποιοδήποτε ενδεχόμενο επανάληψης παρόμοιων αντιδράσεων και αντίστασης στην βρετανική πολιτική μελλοντικά τόσο εντός της χώρας όσο και οπουδήποτε αλλού. Η ελπίδα άλλωστε του Βρετανού πρωθυπουργού όπως την εξέφρασε στις 29 Δεκεμβρίου 1944 ήταν ότι η αντιμετώπιση της ελληνικής κρίσης θα απέτρεπε παρόμοιες εξεγέρσεις στην υπόλοιπη Ευρώπη.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι με την περίπτωση της Ελλάδας και με την σφοδρότητα με την οποία παρενέβησαν τα βρετανικά στρατεύματα για να καταστείλουν την ένοπλη διαμαρτυρία που ξεκίνησε την 3^η Δεκεμβρίου, και μετά από πολλές παρεμβάσεις των Βρετανών στα εσωτερικά της Ελλάδας, ο Churchill ήθελε να παραδειγματίσει τα υπόλοιπα αντιφασιστικά κινήματα της Ευρώπης, στον πυρήνα των οποίων βρίσκονταν οι κομμουνιστές, και να καταστήσει σαφές ποια θα ήταν η απάντηση των Βρετανών σε παρόμοιες ενέργειες.

Ο ίδιος ο Βρετανός πρωθυπουργός αποτύπωσε στο ημερολόγιό του την σημασία του τερματισμού της μάχης των Αθηνών που έσωσε την Ελλάδα από τον «κομμουνιστικό ζυγό», σημειώνοντας: *«Όταν τρία εκατομμύρια άνδρες εμάχοντο στο δυτικό μέτωπο και τεράστιες αμερικανικές δυνάμεις ανέπτυσσαν δράση εναντίον των Ιαπώνων στον Ειρηνικό, οι σπασμοί αυτοί της Ελλάδος θα ήτο δυνατόν να εκληφθούν ως ασήμαντες*

¹⁴⁰⁹ Λυμπεράτος, ό.π., σ. 15.

λεπτομέρειες. *Εν τούτοις, ήτο άμεση η συνάρτησίς των με τα νευραλγικά κέντρα της ισχύος, της τάξεως και της ελευθερίας του δυτικού κόσμου*»¹⁴¹⁰.

Δεν είναι υπερβολικό λοιπόν να υποστηρίξουμε πως ο ελληνικός Δεκέμβρης επηρέασε τις εξελίξεις και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, στο μέτρο που τα υπόλοιπα κομμουνιστικά κόμματα και αντάρτικες οργανώσεις δεν μπορούσαν παρά να λάβουν υπ' όψει τους στην εφαρμογή της πολιτικής τους γραμμής τον βρετανικό χειρισμό του ελληνικού ζητήματος κατά το οποίο για πρώτη φορά οι Βρετανοί επενέβησαν στρατιωτικά σε σύμμαχη χώρα για να αφανίσουν τον ριζοσπαστισμό της πολεμικής περιόδου και να επηρεάσουν τις μεταπολεμικές εξελίξεις¹⁴¹¹. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ιταλός κομμουνιστής ηγέτης Togliatti και ο Γάλλος Thorez ακολουθώντας συμβιβαστική πολιτική με τους αστούς πολιτικούς των χωρών τους και την βρετανική κυβέρνηση, θα ζητήσουν τον άμεσο αφοπλισμό των αντάρτικων οργανώσεων, αποτρέποντας έτσι κάθε ενδεχόμενο επανάληψης βρετανικής στρατιωτικής επέμβασης κατά την κρίση αποστράτευσης¹⁴¹².

Ο Βρετανός πρωθυπουργός, στην πρωτοβουλία του να επέμβει στρατιωτικά σε σύμμαχη χώρα, *έχοντας πληρώσει βαρύ τίμημα για την ελευθερία δράσης στην Ελλάδα*, όπως ο ίδιος δήλωσε, κατά τον διακανονισμό των Βαλκανίων με τον Stalin, είχε εκ των προτέρων εξασφαλίσει πως οι Σοβιετικοί δεν θα αντιδρούσαν στην εφαρμογή των βρετανικών πολιτικών.

Ο Stalin σεβάστηκε μέχρι τέλους την «συμφωνία κυριών» ενώ όλα δείχνουν πως από την στιγμή που έγινε λόγος για σφαίρες επιρροής, από το καλοκαίρι του 1944, η σοβιετική ηγεσία όσες φορές ήρθε σε επικοινωνία με το ΚΚΕ ήταν για να το επαναφέρει στην πολιτική που εξυπηρετούσε την Σοβιετική Ένωση. Ο Θανάσης Χατζής, ασκώντας εξ αριστερών αντιπολίτευση στην ηγεσία του ΚΚΕ, και μη αποδεχόμενος την ύπαρξη της συμφωνίας των ποσοστών, υποστηρίζει μεν ότι η Σοβιετική Ένωση *δεν συμπαραστάθηκε ενεργητικά στο ελληνικό κίνημα σε μια εποχή που θα έπρεπε να λειτουργήσει ο προλεταριακός διεθνισμός στον ανώτατο βαθμό*¹⁴¹³, αλλά επισημαίνει πως το ΚΚΕ θεώρησε λανθασμένα την προσωρινή συμμαχία

¹⁴¹⁰ Γασπαρινάτος, *ό.π.*, σ. 101 (Από Απομνημονεύματα Churchill).

¹⁴¹¹ Baerentzen, Close, *ό.π.*, σ. 128, Mazower, *ό.π.*, σ. 369.

¹⁴¹² Κέδρος, *ό.π.*, σ. 272. Ο Thorez την 1^η Φεβρουαρίου 1945 ζήτησε τον αφοπλισμό όλων των αντιστασιακών οργανώσεων της Ευρώπης, Λυμπεράτος, *ό.π.*, σ. 67-68.

¹⁴¹³ Χατζής, *ό.π.*, σ. 35.

μεταξύ των καθεστώτων της Σοβιετικής Ένωσης και των δυτικών καπιταλιστικών χωρών, σταθερή τουλάχιστον μέχρι την εξάλειψη του φασιστικού φαινομένου.¹⁴¹⁴

Ωστόσο, η ίδια η Σοβιετική Ένωση μέσω της Κομμουνιστικής Διεθνούς πρεσβεύει από τον μεσοπόλεμο την θεωρία των σταδίων, απομακρύνει την ιδέα της επανάστασης για τα κομμουνιστικά κόμματα της Ευρώπης προ της απειλής εναντίον της ΕΣΣΔ, και προκρίνει τις συμμαχίες και με την αστική τάξη για την ολοκλήρωση του αστικοδημοκρατικού σταδίου της επανάστασης¹⁴¹⁵.

Σε κάθε περίπτωση, η Σοβιετική Ένωση στέκεται απέναντι στα κομμουνιστικά κόμματα και κινήματα της Ευρώπης όχι βάσει αυτού που επιτάσσει το διεθνιστικό καθήκον, αλλά βάσει της εξυπηρέτησης των δικών της στρατηγικών συμφερόντων, ειδικά την στιγμή που βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση¹⁴¹⁶. Έτσι, ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας ο Stalin δείχνει παντελή αδιαφορία για την βρετανική επέμβαση, και δεν καταδικάζει ούτε μέσω του σοβιετικού τύπου τους βρετανικούς χειρισμούς -εν αντιθέσει με τον αστικό τύπο της καπιταλιστικής Βρετανίας και Αμερικής- θα εκμεταλλευτεί αυτή την επέμβαση προκειμένου να προωθήσει τις δικές του βλέψεις στην Πολωνία, ασκώντας μάλιστα και κριτική στον Churchill για την παρέμβασή του στα ζητήματα που αφορούν την πολωνική κυβέρνηση, από την στιγμή που εκείνος δεν είχε επέμβει στον σχηματισμό κυβέρνησης στην Ελλάδα και το Βέλγιο, όπως επισημαίνει σε επικοινωνία του με τον Churchill.

Να σημειωθεί δε πως η σοβιετική στρατιωτική αποστολή, που έφτασε στην Ελλάδα το καλοκαίρι του 1944, μετά την επιστροφή της στην Σοβιετική Ένωση, σε έκθεσή της προς τους αρμόδιους του ΚΚΣΕ για τις βαλκανικές χώρες Dimitrov και Baranov, η οποία έφτασε έως και τον Σοβιετικό υπουργό Εξωτερικών, Molotov, εκτιμούσε ότι το ΚΚΕ «θα επιδιώξει πράγματι την διασφάλιση της ομαλής δημοκρατικής μετάβασης στην κανονική πολιτική ζωή», στα συμπεράσματά της όμως κατέληγε στα εξής: «α) Είναι αδύνατη μια πραγματική συνένωση των κυβερνήσεων Παπανδρέου και ΠΕΕΑ που έχουν τελείως διαφορετικές κοινωνικές βάσεις και συνδέονται διαφορετικά με τα συμφέροντα και τις επιθυμίες των πλατειών λαϊκών μαζών,... δ) Οι Άγγλοι θα καταβάλλουν κάθε προσπάθεια να καταστείλουν το λαϊκό κίνημα στην Ελλάδα και θα επιδιώξουν στο μέλλον τον σχηματισμό κυβερνητικού σχήματος που θα εξυπηρετεί

¹⁴¹⁴ Ο.π., τ. Γ', σ. 406-408.

¹⁴¹⁵ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 115.

¹⁴¹⁶ Βλ. και Νεφελούδης, ό.π., σ. 243-244, Stavrakis, ό.π., σ. 8.

αποκλειστικά τα στρατηγικά τους σχέδια για την επιβολή της κυριαρχίας τους». Ο συντάκτης της έκθεσης πρότεινε μάλιστα να δημοσιευθεί στον σοβιετικό και διεθνή τύπο υπόμνημα για την κατάσταση της Ελλάδας ώστε να αποκατασταθεί η αλήθεια «για τον αγώνα του λαού και του στρατού του», τον οποίο πάση θυσία η αγγλική και η τότε εξόριστη ελληνική κυβέρνηση προσπαθούσαν να σπλώσουν. Οι προτάσεις αυτές του συντάκτη, τις οποίες απέστειλε στις 13 Οκτωβρίου 1944, μια ημέρα μετά την απελευθέρωση της Αθήνας, δεν βρήκαν ανταπόκριση από τους Σοβιετικούς¹⁴¹⁷.

Παραδόξως, οι Αμερικανοί είναι εκείνοι που θα επικρίνουν τους βρετανικούς χειρισμούς στην περίπτωση της Ελλάδας, και παρά την στρατιωτική αρωγή στους Βρετανούς, σε πολιτικό επίπεδο τόσο ο Stettinius όσο και ο MacVeagh προσπαθούν να διαχωρίσουν τις θέσεις τους από την βρετανική πολιτική, χωρίς βέβαια να δημιουργήσουν εντάσεις με τους συμμάχους Βρετανούς.

Σε κάθε περίπτωση, εξετάζοντας τόσο την επικοινωνία μεταξύ των Αμερικανών αντιπροσώπων με τους Stettinius και Roosevelt, όσο και τα υπομνήματα των Αμερικανών αξιωματούχων, τους οποίους μπορούμε να χαρακτηρίσουμε λόγω της θέσης τους πιο αντικειμενικούς από τους Βρετανούς, είναι σαφές πως για τον εκτροχιασμό της κατάστασης θεωρούν υπεύθυνη την παρεμβατική πολιτική της βρετανικής κυβέρνησης, και συγκεκριμένα για την επέκταση των συγκρούσεων μετά την 5^η Δεκεμβρίου επιρρίπτουν την ευθύνη στον Churchill που εμμένοντας στην παραμονή του Παπανδρέου στην πρωθυπουργία, απέτρεψε την ειρηνική επίλυση της κρίσης. Επιπλέον, στις αναφορές τους δεν συνηγορούν με την βρετανική και κυβερνητική άποψη πως το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ επιχείρησε να καταλάβει πραξικοπηματικά την εξουσία, αλλά θεωρούν πως προσπάθησε να αποτρέψει την επιβολή με την βρετανική υποστήριξη του βασιλιά χωρίς δημοψήφισμα, αναγνωρίζοντας έτσι ότι οι υποψίες και οι φόβοι του ΚΚΕ-ΕΑΜ για μια τέτοια εξέλιξη δεν ήταν πρόσχημα.

Σε ό, τι αφορά τις αθηναϊκές αστικές εφημερίδες, σε πλήρη αντίθεση με τον διεθνή τύπο, ο οποίος κατέκρινε την στάση της ελληνικής αστυνομίας που επιτέθηκε σε άοπλους διαδηλωτές αλλά και την βρετανική στρατιωτική επέμβαση στην Ελλάδα, θα προβάλλουν την άποψη πως το ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ επιχείρησε να καταλάβει πραξικοπηματικά την εξουσία και πως οι «ενέργειες» των βρετανικών στρατευμάτων ήταν σωτήριες για την Ελλάδα. Εξάλλου, όπως σημειώσαμε, οι αστικές εφημερίδες

¹⁴¹⁷ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 129-130.

θα χαρακτηρίσουν όσους διεθνείς ανταποκριτές καταδίκασαν την βρετανική στρατιωτική επέμβαση και υποστήριξαν ότι η ελληνική κυβέρνηση αθέτησε τις συμφωνίες απέναντι στο ΚΚΕ-ΕΑΜ, δημοσιογράφους τρίτης και τέταρτης κατηγορίας, κακώς πληροφορημένους και μεροληπτικούς, ακόμα και παρασυρμένους από «εαμόδουλους πληροφοριοδότες».

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο ελληνικός αστικός τύπος υποστηρίζει ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ την 3^η Δεκεμβρίου ξεκίνησε εμφύλιο πόλεμο και έχοντας καταστρώσει σχέδιο για την πραξικοπηματική κατάληψη της αρχής, έστρεψε τα όπλα κατά της «νόμιμης» κυβέρνησης και εξανάγκασε τους αστυνομικούς να πυροβολήσουν ώστε να υπάρξουν λίγα θύματα. Παράλληλα, ο αστικός τύπος εκφράζει συνεχώς την ευγνωμοσύνη του προς τα βρετανικά στρατεύματα για την βοήθεια που προσφέρουν στην ελληνική κυβέρνηση και παρουσιάζει την άποψη πως η επέμβασή τους στις ενδοελληνικές υποθέσεις αποσκοπεί στην προστασία του ελληνικού λαού και την αποτροπή εγκαθίδρυσης κομμουνιστικής δικτατορίας.

Επιπροσθέτως, όπως και οι παλαιοκομματικοί πολιτικοί, έτσι και ο αστικός τύπος διατηρεί μια στάση που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε υποτελή, απέναντι στον Βρετανό πρωθυπουργό, τον οποίο παρουσιάζει σαν σοφό παντογνώστη και σε πολλές περιπτώσεις τον εκθειάζει και του αναγνωρίζει περισσότερες ηγετικές ικανότητες και καλύτερο χειρισμό του ελληνικού ζητήματος από ότι στους καθ' ύλην αρμόδιους, τους Έλληνες πολιτικούς. Έτσι, ενώ σε πολλές περιπτώσεις ο αστικός τύπος κατακρίνει τους Έλληνες αστούς για μικροπολιτικές βλέψεις και κομματικά συμφέροντα και παρουσιάζει την άποψη ότι η ελληνική πολιτική ηγεσία σε διάφορες περιόδους της ιστορίας δεν έχει σταθεί στο ύψος των περιστάσεων, προβάλλει τον Churchill σαν τον άνθρωπο που ενδιαφέρεται πραγματικά για την Ελλάδα, και παράλληλα δεν ασκεί καμία κριτική στην βρετανική εξουσία και τους χειρισμούς της στα εσωτερικά ζητήματα.

Στο πλαίσιο αυτό, η ομιλία του Churchill στην Βουλή των Κοινοτήτων στις 18 Ιανουαρίου 1945 για το ελληνικό ζήτημα, θα χαρακτηριστεί από τον αστικό τύπο «συγκλονιστική». Οι αστικές εφημερίδες μάλιστα θα επισημάνουν ότι ο Βρετανός πρωθυπουργός υπερασπίστηκε τα ελληνικά συμφέροντα όπως δεν μπορούσε να κάνει κανένας Έλληνας πολιτικός και θα υπογραμμίσουν πως η καταδίκη εκ μέρους του της «στάσης» του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και της υπεράσπισης της ελληνικής κυβερνητικής

πλευράς αποδεικνύει πως πράγματι οι κομμουνιστές ή *τροτσκιστές* επιχείρησαν να καταλάβουν πραξικοπηματικά την αρχή.

Η στάση αυτή του αστικού τύπου εξηγείται τόσο από την θέση που κατέχει ο Churchill ως ο μεγάλος ηγέτης του αντιφασιστικού πολέμου, αλλά σε συνάρτηση με το γεγονός ότι την πραγματική διαχείριση της κρίσης στην Ελλάδα ανέλαβαν οι Βρετανοί -με την συγκατάθεση βεβαίως των Ελλήνων αστών πολιτικών- ο αστικός τύπος ταυτίζοντας τα συμφέροντα της χώρας με αυτά της βρετανικής αυτοκρατορίας, «που σε τόσες περιπτώσεις μας έσωσε», όπως σημείωνε η *Ανεξαρτησία*, τα οποία κατ' επέκταση ταυτίζει με την επικράτηση της αστικής κυβέρνησης και την ήττα του ΚΚΕ-ΕΑΜ, δεν μπορεί παρά να ταχθεί στο πλευρό αυτού που κήρυξε τον ανοιχτό πόλεμο στους κομμουνιστές.

Με βάση αυτή την συλλογιστική, οι αστικές εφημερίδες αναγνωρίζοντας την απόλυτη δικαιοδοσία της βρετανικής κυβέρνησης να επεμβαίνει στα εσωτερικά της χώρας, παρουσιάζουν την άποψη πως η διαταγή του Scobie της 1^{ης} Δεκεμβρίου για την διάλυση του ΕΛΑΣ και της Εθνικής Πολιτοφυλακής, όχι απλά ενέπιπτε στην δικαιοδοσία του αλλά αποτελούσε και την σωστή απόφαση για την επίλυση της κρίσης αποστράτευσης, απόφαση την οποία το ΚΚΕ δεν θα μπορούσε να αψηφήσει, αν δεν ήθελε να καταλάβει την εξουσία, όπως υποστηρίζουν. Επιπροσθέτως, οι αστικές εφημερίδες προβάλλουν την αυθαίρετη ενέργεια του Scobie σαν ακόμα μια απόδειξη του βρετανικού ενδιαφέροντος για την ανεξαρτησία των λαών και την εγκαθίδρυση δημοκρατικών θεσμών καθ' άπασα την χώρα, η οποία θα επέλθει μόνο μέσω του αφοπλισμού του ΕΛΑΣ, τον οποίο το σύνολο του αστικού τύπου παρουσιάζει σαν το μοναδικό πρόσκομμα για την αποκατάσταση της ομαλότητας.

Κατ' επέκταση, σε όλη την διάρκεια των συγκρούσεων, ο αστικός τύπος προβάλλει σαν αρμόδιο για να αποφασίσει την συνέχιση ή τον τερματισμό των συγκρούσεων, όχι την ελληνική κυβέρνηση αλλά τον Scobie. Εφόσον η ένοπλη διαμαρτυρία του ΕΛΑΣ παρουσιάζεται σαν στάση κατά του κράτους, και από την στιγμή που η «νόμιμη» ελληνική κυβέρνηση έχει εναποθέσει την αρχιστρατηγία των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στον Βρετανό στρατηγό, κανείς άλλος δεν είναι υπεύθυνος για την «κατάπνιξη του κινήματος».

Εντύπωση προκαλεί στο σημείο αυτό και η στάση του *Ριζοσπάστη* απέναντι στην βρετανική πολιτική για την οποία σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου δεν ασκεί

κριτική σε κανένα ζήτημα. Όταν η πολιτική κρίση οξύνεται, ο *Ριζοσπάστης* θα κατακρίνει τους χειρισμούς και τις παρεμβάσεις συγκεκριμένα των Leeper και Scobie τους οποίους παρουσιάζει ως «κακούς δαίμονες» της Ελλάδας και στους οποίους καταλογίζει μεροληπτική στάση απέναντι στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Έτσι ο *Ριζοσπάστης* παρουσιάζει την άποψη πως δεν ευθύνεται η στρατηγική της βρετανικής κυβέρνησης αλλά η τακτική που οι δύο Βρετανοί αντιπρόσωποι ακολουθούν με δική τους υπαιτιότητα. Εξάλλου σε πάρα πολλές περιπτώσεις ο *Ριζοσπάστης* θα υποστηρίξει ότι η στάση που τήρησε απέναντι στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ η βρετανική κυβέρνηση οφείλεται στις λανθασμένες εισηγήσεις που έκαναν στους Βρετανούς αντιπροσώπους οι Έλληνες πολιτικοί, κάτι που κατά περιόδους έχει δηλώσει και ο Σιάντος.

Έτσι, ο *Ριζοσπάστης* θα αποκαλεί τους Βρετανούς «συμμάχους» και θα χαρακτηρίσει αρχικά τις συγκρούσεις μεταξύ ΕΛΑΣ και Βρετανών «θλιβερά επεισόδια» όπως και το ΚΚΕ-ΕΑΜ στα κείμενά του. Μόνο μετά την έλευση των Macmillan και Alexander στις 11 Δεκεμβρίου οι οποίοι, όπως ήταν αναμενόμενο, συνεχίζουν την μέχρι τότε πολιτική, ο *Ριζοσπάστης* θα κατακρίνει εν γένει την βρετανική πολιτική στην Ελλάδα. Και μόνο μετά την έλευση του Churchill στην Αθήνα, την άρνησή του να συναντήσει τους κομμουνιστές αντιπροσώπους, τον εμπρηστικό λόγο του και τις εκτεταμένες επιχειρήσεις των βρετανικών στρατευμάτων κατά του ΕΛΑΣ, ο *Ριζοσπάστης* θα καταγγείλει πως οι Βρετανοί δεν ήρθαν στην Ελλάδα για να την απελευθερώσουν αλλά για να επιβάλλουν νέα κατοχή και να επαναφέρουν τον Γεώργιο.

Η τέτοια στάση του *Ριζοσπάστη*, που υιοθετεί την πολιτική του ΚΚΕ, εξηγείται είτε με την λανθασμένη άποψη του ΚΚΕ για τον ρόλο των Βρετανών, είτε με την προσπάθεια να διατηρηθούν μέχρι και την τελευταία στιγμή καλές σχέσεις με τους Βρετανούς, ώστε να είναι δυνατή η διαπραγμάτευση μαζί τους. Σε αυτό ίσως παίζει ρόλο και το γεγονός ότι ο ελληνικός λαός θεωρούσε τους Βρετανούς συμμάχους, άποψη την οποία όμως καλλιέργησε και το ΚΚΕ-ΕΑΜ, για το οποίο άλλωστε εκ των υστέρων η ηγεσία του ΚΚΕ στην αυτοκριτική της θεώρησε πως έπραξε λανθασμένα¹⁴¹⁸. Επιπλέον, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η φιλοβρετανική πολιτική ήταν αναγκαία και για την διαφύλαξη της συνοχής του ΕΑΜ, αφού οι

¹⁴¹⁸ Βλ. ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., Απόφαση της 11^{ης} Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, σ. 256, Έκθεση δράσης Σιάντου στην 11^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, σ. 423, ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, ό.π., τ. Στ', Λογοδοσία της ΚΕ του ΚΚΕ, εισηγητής Γιώργης Σιάντος, σ. 396, Δοκίμιο της Ιστορίας του ΚΚΕ, ό.π., σ. 499-500.

σοσιαλιστές που συμμετέχουν στο μετωπικό σχήμα είναι ανεπιφύλακτα φιλοβρετανοί.

Σε ό, τι αφορά την στάση της *Μάχης* που απηχεί τις θέσεις της ΕΛΔ του Τσιριμώκου, τηρεί μέχρι και τις 2 Δεκεμβρίου που έχουμε στην διάθεσή μας φύλλα της, όπως και ο *Ριζοσπάστης*, φιλοβρετανική πολιτική και καταγγέλλει τις ενέργειες των Leeper και Scobie συγκεκριμένα και όχι εν γένει την πολιτική της βρετανικής κυβέρνησης.

Η ειδοποιός διαφορά του *Ριζοσπάστη* σε σχέση στον αστικό τύπο σε ό, τι αφορά την στάση προς την Βρετανία έγκειται στο ότι, όπως και το ΚΚΕ-ΕΑΜ, απαιτεί την εφαρμογή των συμφωνιών της Τεχεράνης και του Ατλαντικού και την τήρηση της συμμαχικής αρχής της μη επέμβασης στα εσωτερικά άλλων χωρών. Έτσι, καταγγέλλει την απόφαση του Scobie να διατάξει την διάλυση της Εθνικής Πολιτοφυλακής και του ΕΛΑΣ χωρίς την ύπαρξη σχετικού διατάγματος υπογεγραμμένου από την ελληνική κυβέρνηση, και όλες τις ενέργειες που παραβιάζουν την ανεξαρτησία και την εθνική κυριαρχία της Ελλάδας. Έτσι, ο *Ριζοσπάστης* σε όλη την διάρκεια των συγκρούσεων καλεί τα βρετανικά στρατεύματα να σταματήσουν να επεμβαίνουν στα εσωτερικά της Ελλάδας και υπογραμμίζει παράλληλα πως ο αγώνας αποτελεί συνέχεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της διάρκειας της κατοχής που σκοπό έχει την κατοχύρωση της ελευθερίας και ανεξαρτησίας του ελληνικού λαού ώστε χωρίς έξωθεν επεμβάσεις να αποφασίσει για την μοίρα του.

Σε ό, τι αφορά τις προϋποθέσεις που θέτει το ΚΚΕ-ΕΑΜ στην διάρκεια του Νοεμβρίου - αρχές Δεκεμβρίου προκειμένου να αποπλισθεί ο ΕΛΑΣ την 10^η Δεκεμβρίου, σύσσωμος ο αστικός τύπος θα προβάλλει την άποψη πως οι απαιτήσεις του ΚΚΕ-ΕΑΜ αποτελούν παράβαση των συμφωνημένων αφού είχε εξ αρχής συμφωνήσει να προχωρήσει στην αποστράτευση. Το γεγονός ότι οι υπόλοιπες διατάξεις της Συμφωνίας του Λιβάνου δεν εκπληρώθηκαν, όπως η εκκαθάριση των σωμάτων ασφαλείας από τους δωσιλόγους, επιβολή σκληρών κυρώσεων στους ταγματασφαλίτες και όλους όσους συνεργάστηκαν με τον κατακτητή και η ένταξη στην Εθνοφυλακή αξιωματικών που δεν πέρασαν ως όφειλαν από την κρίση του Ανώτατου Στρατιωτικού Συμβουλίου, δεν είναι ζητήματα που απασχολούν τον αστικό τύπο.

Αντιθέτως, ο αστικός τύπος δίνει μεγάλη δημοσιότητα στις συλλήψεις στην πρωτεύουσα από αναρμόδιους, όπως χαρακτηρίζει τον ΕΛΑΣ και την Εθνική Πολιτοφυλακή, τις οποίες παρουσιάζει σαν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις από τους κομμουνιστές των «πατριωτών» πολιτών και των μελών των «εθνικών οργανώσεων», προβάλλοντας έτσι την άποψη ότι η τάξη και ασφάλεια δεν διαταράσσεται από την ελεύθερη κυκλοφορία των συνεργατών του εχθρού αλλά από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Εξαίρεση σε αυτήν την άποψη αποτελούν η *Ανεξαρτησία* και τα *Καθημερινά Νέα* που αναγνωρίζουν ότι εκτός από το ΚΚΕ-ΕΑΜ, σύμφωνα με τα παραπάνω, προκαλεί και η δεξιά παράταξη, και επισημαίνουν πως πρέπει να πάψει η αμοιβαία καχυποψία που καλλιεργεί φανατισμό και αδιαλλαξία, κλίμα που όπως σημειώνουν τα *Καθημερινά Νέα*, δυσχεραίνει το έργο της κυβέρνησης εθνικής ενότητας.

Από την άλλη μεριά, ο *Ριζοσπάστης* προβάλλει τα ζητήματα της τιμωρίας των δωσιλόγων και της εκκαθάρισης του κρατικού μηχανισμού από αυτούς, ως προϋποθέσεις για την αποστράτευση του ΕΛΑΣ, αφού όπως σημειώνει η κατάσταση που επικρατεί με την συγκέντρωση από όλη την Ελλάδα χωροφυλάκων και ταγματασφαλιτών στην Αθήνα, σε συνδυασμό με τις συνεχείς επιθέσεις παραστρατιωτικών οργανώσεων κατά οπαδών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δείχνουν ότι η αντίδραση προετοιμάζεται για πραξικόπημα και εμφύλιο πόλεμο, εξελίξεις που μόνο ο ΕΛΑΣ μπορεί να αποτρέψει. Επιπροσθέτως, ο *Ριζοσπάστης* καταγγέλλει πως όσοι επιθυμούν την πάση θυσία αποστράτευση του ΕΛΑΣ χωρίς την διασφάλιση της αποτροπής δυναμικών λύσεων από την αντιδραστική και μοναρχική μερίδα της αστικής τάξης είναι αυτοί που συνεργάστηκαν με τον κατακτητή και θέλουν να αποφύγουν την απονομή δικαιοσύνης.

Και η *Μάχη* με την σειρά της επισημαίνει πως πρέπει να διασφαλισθεί πως η αντίδραση δεν θα επιχειρήσει πραξικόπημα αλλά υπογραμμίζει ότι ο ΕΛΑΣ δεν αρνείται να αποστρατευθεί, και επισημαίνει πως το ΕΑΜ θέλει εγγυήσεις ότι ο νέος στρατός δεν θα στελεχωθεί με φασιστικά στοιχεία.

Όταν ο Παπανδρέου προσπαθεί να εμφανίσει πως επιχειρεί την εξομάλυνση της κατάστασης με την αντικατάσταση του Λαμπριανίδη από τον Σαρηγιάννη στο υφυπουργείο Στρατιωτικών, μετά την στελέχωση της Εθνοφυλακής από αξιωματικούς των οποίων η προέλευση δεν ελέγχθηκε, ο αστικός τύπος τον κατηγορεί για υπέρμετρες παραχωρήσεις προς το ΕΑΜ που θέτουν σε κίνδυνο την

κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Αντιθέτως, τόσο ο *Ριζοσπάστης*, όσο και η *Μάχη* συντάσσονται με τον πρωθυπουργό και τονίζουν πως συμμερίζεται τις ανησυχίες της Αριστεράς για τις κινήσεις των αντιδραστικών στοιχείων.

Διάσταση μεταξύ της *Μάχης* και του *Ριζοσπάστη* θα παρουσιαστεί στην στάση που θα τηρήσουν απέναντι στον Παπανδρέου μετά την παραποιημένη δημοσίευση του σχεδίου αποστράτευσης που είχε καταθέσει το ΕΑΜ. Οι διαφοροποιήσεις αυτές αντανακλούν και την διαφορετική τοποθέτηση του ΚΚΕ και της ΕΛΔ. Έτσι ο *μεν Ριζοσπάστης* κατηγορεί τον Παπανδρέου για εσκεμμένη προσπάθεια παγίδευσης του ΕΑΜ και υπαναχώρηση από όσα είχαν συμφωνήσει, η δε *Μάχη* τηρεί συμβιβαστική πολιτική και προβάλλει την άποψη πως ο πρωθυπουργός θα επιδιώξει να βρεθεί λύση. Στην περίπτωση δε της αυθαίρετης διαταγής του Scobie για αποστράτευση της Εθνικής Πολιτοφυλακής και του ΕΛΑΣ, ο *μεν Ριζοσπάστης* επισημαίνει ότι ο Παπανδρέου επιθυμεί να εγκαθιδρύσει νέα δικτατορία μετά τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ, η δε *Μάχη* επισημαίνει και πάλι πως ο πρωθυπουργός δεν θα ταχθεί με το μέρος του Βρετανού στρατηγού αφού παρουσιάζει τον Παπανδρέου να συμμερίζεται την επιθυμία του ελληνικού λαού για την μη επέμβαση ξένων στα εσωτερικά του.

Αντιθέτως, σύσσωμος ο αστικός τύπος θα ταχθεί στο πλευρό του Παπανδρέου όταν εκείνος σκληραίνει την στάση του απέναντι στο ΚΚΕ-ΕΑΜ, με αποτέλεσμα οι αστικές εφημερίδες να καλούν την ηγεσία του ΚΚΕ να υπογράψει το κείμενο που υποτίθεται ότι κατέθεσε, χωρίς να αναγνωρίζουν την ανάγκη όπως τηρηθούν και οι υπόλοιπες δεσμεύσεις της κυβέρνησης μαζί με την αποστράτευση του ΕΛΑΣ. Ωστόσο, ο *μεν* εθνικιστικός και φιλοβασιλικός τύπος και η *Ελευθερία* απαιτούν από τον Παπανδρέου να αναλάβει δράση προκειμένου το ΚΚΕ να σταματήσει να επισείει την απειλή της έναρξης εμφυλίου πολέμου, όπως χαρακτηρίζουν την θέση του ΚΚΕ-ΕΑΜ για εκκαθάριση των δωσιλόγων από τα σώματα ασφαλείας και την καθολική αποστράτευση, οι δε κεντρώες εφημερίδες ζητούν από το ΚΚΕ να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και να υλοποιήσει τις δεσμεύσεις του.

Την στάση πως η εφαρμογή των όρων του Λιβάνου αποτελεί κομμουνιστικοποίηση του κράτους και παράδοση της χώρας «στα χέρια των αιμοσταγών δημίων της» θα διατηρήσει ο αστικός τύπος σε όλη την διάρκεια των μαχών του Δεκέμβρη. Έτσι στις αξιώσεις της ΚΕ του ΕΛΑΣ και του ΕΑΜ πως ο ΕΛΑΣ είναι πρόθυμος να σταματήσει τις εχθροπραξίες, να εγκαταλείψει την Αττική παραδίδοντας παράλληλα

τον οπλισμό του αρκεί να εφαρμοστούν οι όροι του Λιβάνου, να σταματήσει η επέμβαση των Βρετανών στα εσωτερικά της Ελλάδας και να σχηματισθεί μια κυβέρνηση πραγματικής εθνικής ενότητας, ο αστικός τύπος θα παρουσιάζει την άποψη πως το ΚΚΕ προβάλλει πολιτικά ζητήματα στην προσπάθειά του να διατηρήσει τον στρατό του για να επιβάλλει κομμουνιστική δικτατορία. Παράλληλα, ο αστικός τύπος θα υπογραμμίζει ότι μετά την αποτυχημένη προσπάθεια να επικρατήσει στρατιωτικά, με τους όρους του το ΚΚΕ επιχειρεί να νομιμοποιηθεί πολιτικά, και προβάλλει την άποψη πως η κρίση που προέκυψε δεν έχει πολιτικά αίτια αλλά προήλθε από την απόπειρα του ΚΚΕ να καταλάβει πραξικοπηματικά την εξουσία.

Από την άλλη μεριά ο *Ριζοσπάστης*, θα κατηγορεί την κυβέρνηση πως την 3^η Δεκεμβρίου η επίθεση της αστυνομίας κατά των άοπλων ΕΑΜιτών διαδηλωτών έγινε με εντολή του Παπανδρέου, τον οποίο και καλεί να παραιτηθεί ώστε να αποφευχθεί ο εμφύλιος πόλεμος. Το αίτημα αυτό επαναλαμβάνει ο *Ριζοσπάστης* σε όλη την διάρκεια των συγκρούσεων, μαζί με το αίτημα της τήρησης των όρων του Λιβάνου και της δημιουργίας κυβέρνησης πραγματικής εθνικής ενότητας, και καταγγέλλει ταυτόχρονα την απροθυμία της κυβέρνησης να σταματήσουν οι εχθροπραξίες και να υπογραφεί ανακωχή παρά την αποδοχή από τον ΕΛΑΣ των όρων του Scobie.

Οι αστικές εφημερίδες χαρακτηρίζοντας την αποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αττική δεύτερη απελευθέρωση και αποκαλώντας το αντιΕΑΜικό συλλαλητήριο της 14^{ης} Ιανουαρίου ως εορταστικό της απαλλαγής από την *τυραννίδα*, εξισώνουν τον ΕΛΑΣ με τους Ναζί αλλά και με την δικτατορία Μεταξά αφού όπως σημειώνει η *Ελευθερία*, στην διάρκεια του συλλαλητηρίου ο ελληνικός λαός άσκησε ελεύθερα τα πολιτικά του δικαιώματα για πρώτη φορά μετά την 4^η Αυγούστου 1936. Εξάλλου η τέτοια θεώρηση για το ΚΚΕ-ΕΑΜ-ΕΛΑΣ που ο αστικός τύπος προβάλλει ότι αποτελείται από «*ηθικώς πεπορωμένους, παράφρονες, ψυχοπαθείς ή εξ ενστίκτου εγκληματίες*» είναι αποκαλυπτική σε ό, τι αφορά το ζήτημα των ομήρων και της ανακάλυψης ακρωτηριασμένων πτωμάτων σε ομαδικούς τάφους.

Από τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε πως η αντιΕΑΜική τομή η οποία συντελέστηκε το 1943, οπότε και άρχισε να προβάλλει εκτός από το ζήτημα της απελευθέρωσης από τον κατακτητή και το ζήτημα του μεταπολεμικού πολιτειακού και πολιτικού

καθεστώτος, το 1944 έχει πλήρως εδραιωθεί και στον τύπο¹⁴¹⁹. Έτσι, σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου του 1944 είναι έκδηλο στον αστικό τύπο πως το ΚΚΕ-ΕΑΜ αποτελεί τον εχθρό της δημοκρατίας, επιβουλεύεται την πραξικοπηματική κατάληψη της αρχής, προετοιμάζεται να εξαπολύσει εμφύλιο πόλεμο και για αυτό δεν αποδέχεται τον αφοπλισμό του ταξικού, όπως χαρακτηρίζει τον ΕΛΑΣ, στρατού του. Για αυτό άλλωστε οποιαδήποτε παραχώρηση προς τους «εν δυνάμει στασιαστές» αρχικά και τους «στασιαστές» στην συνέχεια, θεωρείται ως αντιβαίνουσα προς το εθνικό συμφέρον, το οποίο δεν ταυτίζεται με το ΕΑΜικό ή κομμουνιστικό κράτος που προβάλλεται από τον αστικό τύπο ότι θέλουν οι κομμουνιστές και ΕΑΜίτες να εγκαθιδρύσουν.

Από αυτήν την άποψη, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η αντιΕΑΜική τομή υπερκαλύπτει την διαφοροποίηση μεταξύ Δεξιάς και Κέντρου, αφού το σύνολο του αστικού τύπου θεωρεί την εξέγερση του Δεκεμβρίου σαν απόπειρα του ΚΚΕ να καταλάβει την εξουσία, η οποία πρέπει να αποκρουσθεί και με την επέμβαση των Βρετανών, την οποία το σύνολο του αστικού τύπου παρουσιάζει σαν σωτήρια.

Ωστόσο, αντίθεση παρουσιάζεται σε ό, τι αφορά την τιμωρία των ενόχων της στάσης. Έτσι, παρότι το σύνολο του αστικού τύπου συμμερίζεται και προβάλλει την άποψη πως η τιμωρία των αρχηγών της στάσης πρέπει να είναι παραδειγματική και η κατηγορία πρέπει να είναι αυτή της εσχάτης προδοσίας, σε ό, τι αφορά τους οπαδούς του ΚΚΕ-ΕΑΜ υπάρχει διαφοροποίηση. Έτσι, ο αστικός τύπος τον οποίο μπορούμε να εντάξουμε στο Κέντρο, παρουσιάζει την άποψη πως πρέπει αφενός να τιμωρηθούν οι ένοχοι, αφετέρου να αναζητηθούν οι λόγοι για τους οποίους μερίδα του ελληνικού λαού ακολούθησε την κομμουνιστική ηγεσία. Επιπλέον, επιρρίπτει ευθύνες στις προηγούμενες κυβερνήσεις που δεν φρόντισαν για την αποκατάσταση τμημάτων του πληθυσμού, όπως των προσφύγων, που εξαιτίας της δυσχερούς οικονομικής τους κατάστασης κόλλησαν την «ασθένειαν του κουκουεδισμού».

Η μερίδα αυτή του τύπου θεωρεί πως η αντιμετώπιση αυτών που ακολούθησαν το ΚΚΕ-ΕΑΜ δεν πρέπει να είναι ο απηνής διωγμός, αφενός διότι δεν φέρουν την ίδια ευθύνη με την ηγεσία, η οποία απέκρυψε τους αντεθνικούς σκοπούς της και τους

¹⁴¹⁹ Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Αντικρουόμενες βεβαιότητες και νέοι τρόποι στον πολιτισμό του εντύπου 1940-1974» στο: *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974*, Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2008, τ. Α', σ. 47-48.

παραπλάνησε πως μάχονται για την ελευθερία και την δημοκρατία και αφετέρου διότι η προσπάθεια εξόντωσής τους θα επέφερε τα αντίθετα από τα επιθυμητά αποτελέσματα και αντί να τερματίσει τον διχασμό, θα όξυνε περισσότερο το πολιτικό κλίμα. Επιπλέον ο κεντρώος τύπος προβάλλει την άποψη ότι προκειμένου να μην επαναληφθούν παρόμοια γεγονότα και να εκλείψουν οι οπαδοί του κομμουνισμού, πρέπει οι κυβερνήσεις να εφαρμόσουν μέτρα οικονομικής και κοινωνικής δικαιοσύνης, τα οποία έχει ανάγκη ο ελληνικός λαός.

Με αυτόν τον τρόπο γίνεται προσπάθεια να διαχωρισθούν οι ευθύνες της ηγεσίας του ΚΚΕ-ΕΑΜ από αυτές των οπαδών, προκειμένου η «μεγάλη πατριωτική πλειοψηφία» του ΕΑΜ -η οποία άλλωστε πολέμησε και τους Γερμανούς όπως επισημαίνει ο κεντρώος τύπος- αφενός να μην ακολουθήσει και πάλι την ηγεσία του κόμματος και αφετέρου να αναζητήσει αλλού πολιτική στέγη ώστε να επανέλθει στην «εθνική οικογένεια», και στο «αληθινό δημοκρατικό στρατόπεδο».

Κατ' αυτόν τον τρόπο η μερίδα αυτή του αστικού τύπου τάσσεται υπέρ της «επανένταξης» των οπαδών του ΚΚΕ-ΕΑΜ στο εθνικό στρατόπεδο και όχι της παραδειγματικής τιμωρίας τους και προκειμένου αυτό να επιτευχθεί αλλά και να αποφευχθούν μελλοντικά παρόμοιες λαϊκές εξεγέρσεις προκρίνει την υιοθέτηση προοδευτικών και δημοκρατικών πολιτικών.

Αντιθέτως, ο φιλοβασιλικός τύπος προκρίνει την παραδειγματική τιμωρία όλων ανεξαιρέτως των ενόχων, επισημαίνοντας πως δεν νοείται έλεος, και υπογραμμίζει πως τα φρονήματα μπορούν να γίνουν σεβαστά μόνο όταν δεν στρέφονται κατά του κοινωνικού καθεστώτος. Παράλληλα, εκφράζοντας ακραίο αντικομμουνιστικό λόγο και προτείνοντας ακραίες «λύσεις» προβάλλει ως επιβεβλημένο τον εξοβελισμό όλων των οπαδών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, του *αναρχικού μιάσματος*, που δεν έχει και δεν μπορεί να έχει θέση στην κοινωνία.

Έτσι, παρότι ο αστικός τύπος του κέντρου προέβαλε πως η διάσπαση της κυβέρνησης εθνικής ενότητας την 2^η Δεκεμβρίου μετά την παραίτηση των υπουργών του ΕΑΜ δεν συνιστούσε ουσιαστική διάσπαση της εθνικής ενότητας αφού το ΕΑΜ-ΚΚΕ έθετε συνεχώς προσκόμματα στο έργο της κυβέρνησης, μετά την «στάση», θεωρεί πως η εθνική ενότητα πρέπει να συμπεριλάβει τους οπαδούς του ΚΚΕ-ΕΑΜ.

Αντιθέτως ο Ριζοσπάστης εκφράζοντας το ΚΚΕ-ΕΑΜ, προέβαλλε πως η εθνική ενότητα πρέπει να συμπεριλαμβάνει όλο το πολιτικό φάσμα με εξαίρεση τους δωσιλόγους και τους συνεργάτες της δικτατορίας Μεταξά, στους οποίους βρίσκονται πολλοί ακραία φιλομοναρχικοί, αφού ο Γεώργιος θεωρείται ο υπεύθυνος της διάσπασης της εθνικής ενότητας που επέβαλε με τον Μεταξά δικτατορία.

Από την άλλη, ο εθνικιστικός και φιλομοναρχικός τύπος που υποστήριζε πριν την 3^η Δεκεμβρίου πως η εθνική ενότητα δεν μπορεί να είναι «μηχανική συρραφή των δύο άκρων» και χαρακτήριζε «αποφράδα ημέρα» την ημέρα σχηματισμού της κυβέρνησης με την συμμετοχή του ΕΑΜ, θεωρεί πως η εθνική ενότητα δεν πρέπει να συμπεριλαμβάνει ούτε την ηγεσία ούτε τους οπαδούς του ΚΚΕ-ΕΑΜ αλλά «την άκρα Δεξιά μέχρι την καλώς εννοούμενη Αριστερά»¹⁴²⁰.

Παρατηρούμε λοιπόν πως ο αντικομμουνιστικός λόγος, όπως εκφράζεται από τον εθνικιστικό και φιλομοναρχικό αστικό τύπο προβάλλει την έννοια του αποκλεισμού, του εξοβελισμού όλων ανεξαιρέτως των κομμουνιστών από το εθνικό σώμα. Έτσι, ενώ η «εθνικοφροσύνη» που εμφανίστηκε στον μεσοπόλεμο εξέφραζε την αστική συνείδηση, την συντηρητικότητα και την αντικομμουνιστική νοητική διάθεση¹⁴²¹, στην διάρκεια του Νοεμβρίου του 1944 και όσο εντείνεται η πολιτική ατμόσφαιρα, αλλά κυρίως μετά την «στάση» του Δεκέμβρη η αντίληψη πως οι κομμουνιστές αποτελούν εχθρούς τους έθνους και εγκληματίες, σηματοδοτεί την απαρχή της παγίωσης της αντίληψης ότι οι κομμουνιστές δεν είναι Έλληνες¹⁴²². Ωστόσο, η θέση αυτή αποτυπώνεται και στον αστικό τύπο του κεντρώου πολιτικού χώρου αλλά μόνο σε ό, τι αφορά την ηγεσία του ΚΚΕ, αφού όπως σημειώνουν τα *Καθημερινά Νέα* η κομμουνιστική ηγεσία είναι υπεύθυνη για την «στάση» αφού συνειδητά επεδίωξε την «εκμηδένιση του ελληνικού έθνους για να επεκτείνει με τις προφυλακές της την επανάσταση».

¹⁴²⁰ Βλ. και Νάση Μπάλα, «Διαστάσεις και όψεις του εθνικού και αντεθνικού στην κομμουνιστική και αντικομμουνιστική προπαγάνδα της περιόδου 1936-1949 - Η έννοια της εθνικής ενότητας» στο συλλογικό: *Η Ελλάδα '36-'49. Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), Καστανιώτης, Αθήνα, ⁵2003, σ. 132-136.

¹⁴²¹ Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από τον λαό στον νομιμοφρόνωνα στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Σαββάλας, Αθήνα, 2006, σ. 177.

¹⁴²² Η θεωρία αυτή θα προβληθεί κατά κόρον στην περίοδο του Εμφυλίου πολέμου, βλ. Μπάλα, *ό.π.*, σ. 136, οπότε εφαρμόζεται από τις κυβερνήσεις, όπως σημειώσαμε, το μέτρο της αφαίρεσης της ελληνικής ιθαγένειας από τους «συμμορίτες».

Στα πλαίσια του αντικομμουνιστικού λόγου τον οποίο εκφράζει το σύνολο του αστικού τύπου που θεωρεί τον κομμουνισμό «ασθένεια» και στην προβολή της άποψης ότι οι κομμουνιστές είναι προδότες, ιδιαίτερο ρόλο διαδραματίζει η συνωμοσιολογία¹⁴²³. Έτσι το σύνολο του τύπου παρουσιάζει την άποψη ότι η «στάση» ήταν από μακρού προπαρασκευασμένη από το ΚΚΕ ενέργεια αποσκοπούσα στην πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας. Να σημειωθεί δε πως μετά τον τερματισμό των εχθροπραξιών θα κυκλοφορήσουν συνέχειες άρθρων με τίτλους όπως «Πώς οργανώθη το στασιαστικόν κίνημα»¹⁴²⁴ και «Η δεκεμβριανή κομμουνιστική επανάσταση»¹⁴²⁵, άρθρα στα οποία επιχειρείται η εξιστόρηση των ενεργειών της κομμουνιστικής ηγεσίας, οι οποίες παρουσιάζονται σαν προμελετημένες, που «αποδεικνύουν» ότι το ΚΚΕ είχε απώτερο στόχο την διά της βίας κατάληψη της εξουσίας.

Στην φαρέτρα της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας και συνωμοσιολογίας εξέχουσα θέση κατέχουν τα εθνικά ζητήματα. Έτσι, το σύνολο του αστικού τύπου προβάλλει την ύπαρξη «ανώμαλων καταστάσεων» στην Μακεδονία. Ο αστικός τύπος του κεντρώου χώρου σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου καταγγέλλει πως το ΕΑΜ-ΚΚΕ έχει εγκαθιδρύσει κομματικό κράτος στην Μακεδονία και πραγματοποιεί παράνομες συλλήψεις και υπογραμμίζει πως δεν έχει αποκατασταθεί η δημόσια τάξη και ασφάλεια. Ο φιλοβασιλικός και εθνικιστικός τύπος κατηγορεί το ΚΚΕ-ΕΑΜ για εθνική μειοδοσία αφού σε όλη την διάρκεια του Νοεμβρίου 1944 σημειώνει πως στην Θεσσαλονίκη υφίσταται κομμουνιστικό κράτος και στην υπόλοιπη Μακεδονία κυριαρχεί ο Βούλγαρος και ο ΕΑΜίτης και καταγγέλλει πως το ΚΚΕ-ΕΑΜ έρχεται σε επαφή με τους Βούλγαρους κομμουνιστές προκειμένου να προωθήσουν την απόσχιση της Μακεδονίας.

Να σημειωθεί δε πως η μερίδα αυτή του αστικού τύπου επισημαίνει από τον Νοέμβριο ότι η «υποτιθέμενη εθνική ενότητα» δεν μπορεί να συνεχισθεί αν πρόκειται να αμφισβητηθεί η ελληνικότητα της Μακεδονίας, και σημειώνει πως αν ο ελληνικός λαός που δεν ανήκει ούτε στην Δεξιά ούτε την Αριστερά αναγκαστεί να επιλέξει την δικτατορία κάποιας από τις δύο «μεταξύ μιας κομμουνιστικής δικτατορίας που θα

¹⁴²³ Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949 - καταβολές, συνέχειες και ασυνέχειες», στο συλλογικό: *Η Ελλάδα '36-'49. Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), Καστανιώτης, Αθήνα, ⁵2003, σ. 147-149.

¹⁴²⁴ *Ελλάς, ό.π.*, βλ. φύλλα από την 13^η έως την και 20^η Ιανουαρίου 1945.

¹⁴²⁵ *Ελληνικό Αίμα*, βλ. φύλλα από την 16^η Ιανουαρίου έως και την 7^η Φεβρουαρίου 1945.

εξαλείψει την Μεγάλη Ελλάδα και τις ελευθερίες του ελληνικού λαού και μιας δικτατορίας της Δεξιάς που θα σώσει την Μεγάλη Ελλάδα, θα επιλέξει την δεύτερη με την ελπίδα ότι κάποτε θα την ανατρέψει».

Και στην διάρκεια των συγκρούσεων, προβάλλεται από την κυβερνητική εφημερίδα *Ελλάς* ο σλαβικός κίνδυνος και η αντεθνική πολιτική του ΚΚΕ που επιδιώκει την δημιουργία μακεδονικού κράτους, ενώ για τους όρους της ανακωχής της 11^{ης} Ιανουαρίου του 1945, τόσο ο φιλοβασιλικός όσο και ο κεντρώος αστικός τύπος θα παρουσιάζει ως ιδιαίτερα ανησυχητικό το γεγονός πως η συμφωνία ανακωχής αφήνει στην επικράτεια του ΕΛΑΣ το ευπαθέστερο τμήμα της ελληνικής επικράτειας με υπαρκτό τον κίνδυνο διεθνών περιπλοκών.

Παρότι δεν είναι δυνατόν να ελεγχθεί ο βαθμός στον οποίο επηρεάζει ο τύπος την κοινή γνώμη, ωστόσο είναι έκδηλη η προσπάθεια για αυτό αφού οι αρθογράφοι των εφημερίδων της περιόδου που εξετάσαμε, επιχειρούν να παρέμβουν στην πολιτική ζωή του τόπου, είτε ασκώντας κριτική στις κυβερνητικές επιλογές και το πώς πρέπει η πολιτική ηγεσία να αντιμετωπίσει την κατάσταση, είτε απευθυνόμενες στους αναγνώστες παρουσιάζουν επιχειρήματα που συνηγορούν υπέρ της ορθότητας της άποψης που η κάθε εφημερίδα εκφράζει¹⁴²⁶.

Σε κάθε περίπτωση, μπορούμε να υποστηρίξουμε, ότι ο αθηναϊκός τύπος προσπαθεί να διαμορφώσει ένα κλίμα και ένα ρεύμα είτε υπέρ του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ είτε υπέρ των κυβερνητικών και βρετανικών δυνάμεων, αφού την στιγμή που οι μάχες στην Αθήνα μαίνονται, ο σκοπός που ο τύπος εξυπηρετεί δεν είναι μόνο η ενημέρωση του αναγνωστικού κοινού για τις πολιτικές εξελίξεις ή τα μέτωπα των μαχών αλλά και ο επηρεασμός των αναγνωστών που μπορεί να μετέχουν στις συγκρούσεις ή να στηρίζουν τον αγώνα ή την «στάση» υπέρ των δίκαιων αιτημάτων του ενός ή του άλλου στρατοπέδου.

Σε αυτό το πλαίσιο, και κατά την περίοδο πριν την έναρξη των συγκρούσεων όσο και μετά τον τερματισμό τους, ο τύπος δεν μπορεί παρά να «διαλέξει στρατόπεδο» αφού οι πόλοι ΕΑΜ και αντι-ΕΑΜ είναι ήδη διαμορφωμένοι, και να επιχειρηματολογεί με αληθινά ή πλαστά διλήμματα και κινδύνους υπέρ του ενός ή του άλλου στρατοπέδου,

¹⁴²⁶ Βλ. Παπαδημητρίου, *Από τον λαό στον νομιμοφρόνωνα...*, ό.π., σ. 44 όπου σημειώνεται η διάκριση μεταξύ αντικειμενικότητας ή παρέμβασης του δημοσιογράφου, παράδοση εξάρτησης από την πολιτική εξουσία ή συνεχούς ελέγχου της εξουσίας.

με διαφορετική ορολογία και ένταση η κάθε μερίδα του τύπου, που σε κάθε περίπτωση όσο η πολιτική κρίση εντείνεται, επισειεί όλο και εντονότερα τον κίνδυνο είτε της εκδήλωσης πραξικοπήματος από την «αντίδραση» είτε της εγκαθίδρυσης «ερυθράς δικτατορίας».

Συνεπώς, ακόμα και όταν ο τύπος επιχειρεί να καταγράψει την επικαιρότητα και να αναδείξει τα αιτήματα του ελληνικού λαού, τον οποίο η κάθε εφημερίδα επικαλείται ότι εκφράζει, στην καταγραφή αυτή αποτυπώνεται και η ιδεολογική τοποθέτηση του κάθε εντύπου¹⁴²⁷, ακόμα και όταν αυτά επιχειρούν να εμφανίζονται ουδέτερα ή αντικειμενικά¹⁴²⁸.

Έτσι θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η μελέτη των εφημερίδων βοηθά περισσότερο στην αναβίωση του πολιτικού κλίματος της περιόδου και στην προσέγγιση μιας εκδοχής της «ιστορικής αλήθειας» όπως την βίωνε και την κατάγραφε η κάθε μερίδα του τύπου¹⁴²⁹ και το διακύβευμα που η κάθε μία έθετε ως σημαντικότερο για την πολιτική ζωή του τόπου.

Ωστόσο, για μια ευρύτερη και όσο το δυνατόν πληρέστερη προσέγγιση της υπό εξέταση περιόδου, όπως επιχειρήθηκε, απαιτείται όχι μόνο η αντιπαραβολή των εφημερίδων διαφορετικής πολιτικής τοποθέτησης αλλά και η διασταύρωση των στοιχείων που καταγράφουν οι εφημερίδες σαν «ντοκουμέντα» με αυτά των επίσημων αρχείων κάθε πλευράς που πρωταγωνίστησε και διαμόρφωσε την εξέλιξη των γεγονότων, αρχεία τα οποία πρέπει στο σύνολό τους να είναι διαθέσιμα προς έρευνα σε όλους αφού η δυνατότητα κατάκτησης της γνώσης και η «πρόσβαση» στην *Ιστορία* δεν μπορεί και δεν πρέπει να είναι επιλεκτική ούτε να αποτελεί προνόμιο λίγων, αν λάβουμε υπ' όψει ότι σημαντικός παράγοντας που καθορίζει την πολιτική συμπεριφορά ενός λαού, και συνεπώς διαμορφώνει σε έναν βαθμό τις εξελίξεις, είναι η γνώση της ιστορίας του.

¹⁴²⁷ Βλ. και Ζέτα Τζαβάρα, «Ο “Δεκέμβρης του 1944” μέσα από την αρθρογραφία των εφημερίδων της εποχής», *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας*, Δεκέμβρης '44, Οι μάχες στις γειτονιές της Αθήνας, 2010, σ. 106.

¹⁴²⁸ βλ. και Παπαδημητρίου, *ό.π.*

¹⁴²⁹ Τζαβάρα, *ό.π.*

Πηγές

Αρχειακές πηγές

Ελληνικές

Αρχείο Γεώργιου Αιγιαλείδη, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ).

Αρχείο Γιάννη Δουατζή, ΕΛΙΑ.

Αρχείο Ηλία Λαγκάκου, ΕΛΙΑ.

Αρχείο ΚΚΕ, κουτιά 102, 109, 145. Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ).

Foreign Office (FO)

371/43735, 371/43736, 371/43737, 371/43738, 371/43695, 371/43696, 371/43697,
371/48244.

Records of the Cabinet Office, War Cabinet and Cabinet

65/44/41, 65/44/46, 65/48/14, 65/48/16, 65/48/17, 65/48/18, 65/48/20, 65/48/21,
65/48/22, 65/48/23, 65/49/1, 65/49/10, 65/51/1, 65/51/2, 65/51/4, 65/51/5, 66/59/40,
66/59/41, 66/59/43, 66/60/6, 66/60/11, 66/60/16.

Foreign Relations of the United States (FRUS)

Diplomatic papers. 1944. The Near East, South Asia and Africa, the Far East. Vol. 5.
Greece.

Diplomatic papers. 1945. The Near East and Africa. Vol. 8. Greece.

Εφημερίδες

Ανεξαρτησία: Νοέμβριος 1944 - Ιανουάριος 1945, Επιμορφωτικό Κέντρο Χαρίλαος Φλωράκης (ΕΚΧΦ).

Δόξα: Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1944. ΕΚΧΦ.

Ελευθερία: Νοέμβριος 1944 - Ιανουάριος 1945. ΕΚΧΦ, Εθνική Βιβλιοθήκη.

Ελλάς: Δεκέμβριος 1944 - Ιανουάριος 1945. ΕΚΧΦ,

<http://www.scribd.com/doc/62403494>.

Ελληνικό Αίμα: Νοέμβριος 1944 - Ιανουάριος 1945. Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Καθημερινά Νέα: Νοέμβριος 1944 - Ιανουάριος 1945. Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Μάχη: Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1945. ΕΚΧΦ, Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Μεγάλη Ελλάς: Ιανουάριος 1945, ΕΚΧΦ.

Ριζοσπάστης: Νοέμβριος 1944 - Ιανουάριος 1945, ΕΚΧΦ.

Βιβλιογραφία

- Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ευάγγελος. «Φωτιά και τσεκούρι!» *Ελλάς, 1946-1949 και τα προηγμένα*. Αναπαραγωγή σε μονοτονικό του ομώνυμου έργου της 8^{ης} εκδ. Εστία. Αθήνα. 1996. Το Βήμα Βιβλιοθήκη. Αθήνα. 2009. [1^η εκδ. 1974].
- Αγγελόπουλος, Άγγελος. *Από την Κατοχή στον Εμφύλιο - Η Μεγάλη Ευθύνη των Συμμάχων*. Παρουσία. Αθήνα. 1994.
- Αλιβιζάτος, Νίκος. *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974, όψεις της ελληνικής εμπειρίας*. μτφ. Β. Σταυροπούλου. Θεμέλιο. ³1995.
- Ανδρικόπουλος, Γιάννης. *1944: Κρίσιμη χρονιά*. Διογένης. Αθήνα. 1974, τ. Α', Β'.
- Από την Αντίσταση στον Εμφύλιο πόλεμο*. Μάριον Σαράφη (επιμ.). Εισ. Νίκος Σβορώνος. Λιβάνης/Νέα Σύνορα. Αθήνα. 1982.
- Βαφειάδης, Μάρκος. *Απομνημονεύματα*. Δέσποινα Παρλιάρου - Λιανού (επιμ.). Λιβάνης/Νέα Σύνορα. Αθήνα. 1985. τ. Γ'
- Γασπαρινάτος, Σπύρος. *Απελευθέρωση, Δεκεμβριανά, Βάρκιζα*. Σιδέρης. Αθήνα. 1998. τ. Α', Β'.
- Γρηγοριάδης, Σόλων. *Δεκέμβρης - Εμφύλιος 1944-1949 (συνοπτική ιστορία)*. Καπόπουλος. Αθήνα. ²1989.
- Δεκέμβρης του '44. Νεότερη έρευνα και προσεγγίσεις*. Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.). Φιλίστωρ. Αθήνα. 1996.
- Δημητρόφ, Γκέοργκι. *Σελίδες από το απόρρητο ημερολόγιο*. Σπύρος Κουζινόπουλος (επιμ.). Καστανιώτης. Αθήνα. 1999.
- Δοκίμιο της Ιστορίας του ΚΚΕ*. τ. Α'. 1918-1949. Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα. ⁵2008.
- Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974*. Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.). Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Αθήνα. 2008. τ. Α'.

-Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Λευκή Βίβλος. Μάης 1944 - Γενάρης 1945. Τρίκαλα. 1945. (Ανατύπωση Αθήνας). [χ.χ.]. [Με το συμπλήρωμα της Βάρκιζας - Μάρτιος 1945].

-Ελεφάντης, Άγγελος, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης. ΚΚΕ και αστισμός στον μεσοπόλεμο*. Θεμέλιο. Αθήνα. ³1999.

-Εμφύλιος πόλεμος. *Εγγραφα από τα γιουγκοσλαβικά και βουλγαρικά αρχεία*. Βασίλης Κόντης, Σπυρίδων Σφέτας (επιμ.). Επίκεντρο. Θεσσαλονίκη. ³2006.

-Η έκθεση του Σιάντου για τα Δεκεμβριανά και η έκθεση της XIII^{ης} Μεραρχίας του ΕΛΑΣ για την Μάχη της Αθήνας. Έρευν. Περικλής Ροδάκης, Μπάμπης Γραμμένος. Γλάρος. Αθήνα. 1986.

-Η Ελλάδα στην δεκαετία 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση. προλ. Λ. Μακράκη. μτφ. Μ.Δρίτσα, Α. Λυκιαρδοπούλου. Θεμέλιο. Αθήνα. 2006. [1^η εκδ. University Press of New England, Hanover/London. 1981].

-Η Ελλάδα 1936-1944: Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση. Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας. Χάγκεν Φλάισερ, Νίκος Σβορώνος (επιμ.). Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ. Αθήνα. 1989.

-Η Ελλάδα '36-'49. Από την Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες. Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.). Καστανιώτης. Αθήνα. ⁵2003.

-Η προσωπικότητα του Άρη Βελουχιώτη και η Εθνική Αντίσταση. Ένα επιστημονικό συμπόσιο. Κλεομένης Κουτσούκης (επιμ.). Φιλίστωρ. Αθήνα. ²1998.

-Η 3^η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ 10-14/10/1950 Εισηγήσεις - λόγοι - αποφάσεις. Περικλής Ροδάκης, Μπάμπης Γραμμένος (ερευν.). Γλάρος. Αθήνα. 1988.

-Ιατρίδης, Γιάννης. *Εξέγερση στην Αθήνα: Ο κομμουνιστικός δεύτερος γύρος*. προλ. W. McNeill. μτφ. Κ. Τσαμπίρης. Νέα Σύνορα. Αθήνα. 1974.

-Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.). Βιβλιόραμα. Αθήνα. 2007. τ. Γ1, Γ2.

-Ιωαννίδης, Γιάννης. *Αναμνήσεις. Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση 1940-1945*. Αλέκος Παπαπαναγιώτου (επιμ.). Θεμέλιο. Αθήνα. 1979.

- Κανελλόπουλος, Παναγιώτης. *Ημερολόγιο Κατοχής. 31 Μαρτίου 1942 - 4 Ιανουαρίου 1945*. Εισ. Θάνος Βερέμης. Εστία. Αθήνα. ³2003.
- Κέδρος, Ανδρέας. *Η Ελληνική Αντίσταση 1940-1944*. μτφ. Αντώνης Μοσχοβάκης. Θεμέλιο. Αθήνα. ⁴1983. τ. Β΄
- Κεπέσης, Νίκανδρος. *Ο Δεκέμβρης του 1944*. Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα. ⁴1984.
- ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα. Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα. 1981. τ. Ε΄, Στ΄.
- ΚΚΕ Εσωτερικού Επίσημα Κείμενα. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας στον πόλεμο και την αντίσταση. Αλέκος Παπαναγιώτου (επιμ.). Έκδοση του ΚΚΕ (Εσωτερικού). 1973. τ. Ε΄.
- Κωστόπουλος, Τάσος. *Η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοφοροσύνη*. Φιλίστωρ. Αθήνα. 2005.
- Κωτσάκης, Σπύρος. *Δεκέμβρης του 1944 στην Αθήνα*. Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα. 1986.
- Λυμπεράτος, Μιχάλης. *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*. Βιβλιόραμα. Αθήνα. 2006.
- Μαθιόπουλος, Βάσος. *Ο Δεκέμβριος του 1944. Σουηδικά, ελβετικά και συμμαχικά διπλωματικά ντοκουμέντα*. Λιβάνης/Νέα Σύννορα. Αθήνα. 1994.
- Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο 1945-1949. Lars Baerentzen, Γιάννης Ιατρίδης, Ole Smith (επιμ.). μτφ. Αριστεά Παρίση. Ολκός. ³2002. [1^η εκδ. Museum Tusculanum Press, Copenhagen, 1987].
- Μπάεφ, Ιορδάν. *Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα. Διεθνείς διαστάσεις*. μτφ. Γιώργος Σιακαντάρης. Φιλίστωρ. Αθήνα. 1997.
- Μπαρτζιώτας, Βασίλης. *Εθνική Αντίσταση και Δεκέμβρης 1944*. Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα. 1979.
- Νεφελούδης, Παύλος. *Στις πηγές της κακοδαιμονίας. Τα βαθύτερα αίτια της διάσπασης του ΚΚΕ 1918-1968*. Gutenberg. Αθήνα. ⁴1974.

- Ντοκουμέντα του ΕΑΜ για τα Δεκεμβριανά*. Γιώργος Πετρόπουλος (επιμ., εισ.). Προσκήνιο. Αθήνα. 2005.
- Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950. Μελέτες για την πόλωση*. Ντέιβιντ Κλόουζ (επιμ.). μτφ. Γιάννης Σπανδωνής. Φιλίστωρ. Αθήνα. ²1998.
- Οικονομίδης, Φοίβος. *Οι προστάτες. Η αληθινή ιστορία της αντίστασης*. Ορφέας. Αθήνα. ²1985.
- Παπαδημητρίου, Δέσποινα. *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*. Σαββάλας. Αθήνα. 2006.
- Παπανδρέου, Γεώργιος. *Η απελευθέρωση της Ελλάδος*. Αναπαραγωγή σε μονοτονικό του ομώνυμου έργου της εκδ. Μπίρης. Αθήνα. 1964. Το Βήμα Βιβλιοθήκη. Αθήνα. 2009. [1^η εκδ. 1945].
- Παρτσαλίδης, Μήτσος. *Διπλή αποκατάσταση της Εθνικής Αντίστασης*. Θεμέλιο. Αθήνα. 1978.
- Πριόβολος, Γιάννης. *Μόνιμοι αξιωματικοί στον ΕΛΑΣ. Οικειοθελώς ή εξ ανάγκης. Νότια και Κεντρική Ελλάδα*. Αλφειός. Αθήνα. 2009.
- Πυρομάγλου, Κομνηνός. *Ο Γεώργιος Καρτάλης και η εποχή του 1934-1957*. Ιστορική Έρευνα. Αθήνα. 1965. τ. Α'.
- Ριζάς, Σωτήρης. *Απ' την απελευθέρωση στον εμφύλιο*. Καστανιώτης. Αθήνα. 2011.
- Ροδάκης, Περικλής. *Δεκέμβρης 1944*. Επικαιρότητα. Αθήνα. 1984.
- Ρούσος, Πέτρος. *Η μεγάλη πενταετία 1940-1945*. Αθήνα. ³1982. τ. Β'.
- Σαράφης, Στέφανος. *Ο ΕΛΑΣ*. Σύγχρονο Βιβλίο. Αθήνα. 1964. [1^η εκδ. 1946].
- Σβορώνος, Νίκος. *Ανάλεκτα της νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*. Ξ. Γιαταγάνας (εισ., επιμ.). Θεμέλιο. [Αθήνα]. ⁴1999.
- Σταθάκης, Γιώργος. *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*. Βιβλιόραμα. Αθήνα. 2004.

-Σταυριανός, Λευτέρης. *Τα Βαλκάνια από το 1453 και μετά*. μτφ. Ελένη Δελιβάνη. Βάνιας. Θεσσαλονίκη. 2007. [1^η εκδ. Dryden press. Hinsdale. Illinois.1958]

-Τσακαλώτος, Θρασύβουλος. *Δεκέμβριος 1944. Η μάχη των Αθηνών*. Αθήνα. 1969.

-Τσακαλώτος, Θρασύβουλος. *Σαράντα χρόνια στρατιώτης της Ελλάδος. Πως εκερδίσαμε τους αγώνες μας 1940-1949*. Τυπ. Ακροπόλεως. Αθήνα. 1960.

-Τσάτσος, Θεμιστοκλής. *Ο Δεκέμβρης 1944*. Σάκκουλας. Αθήνα. 1945.

-Τσιριμώκος, Ηλίας. *Αλ. Σβώλος, Η δική μας αλήθεια*. Δίφρος. Αθήνα. 1962.

-Φαράκος, Γρηγόρης. *Άρης Βελουχιώτης. Το χαμένο Αρχείο - Άγνωστα Κείμενα*. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα. ⁵1998.

-Φαράκος, Γρηγόρης. *Ο ΕΛΑΣ και η εξουσία*. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα. 2000. τ. Α', Β'.

-Φαράκος, Γρηγόρης. *Μαρτυρίες και στοχασμοί 1941-1991 (50 χρόνια πολιτικής δράσης)*. Παύλος Πετρίδης (εισ., ιστ. επιμ.). Άγγελος Σιδεράτος (επιμ. εκδ.). Προσκήνιο. Αθήνα. 1993.

-Χατζής, Θανάσης. *Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε*. Δωρικός. Αθήνα. ³1983. τ. Α', Β', Γ', Δ'.

-Mazower, Mark. *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της Κατοχής*. Αλεξάνδρεια. Αθήνα. ²[1995].

-Myers, Edmund. *Η ελληνική περιπλοκή. Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*. μτφ. Λουκάς Θεοδορακόπουλος. Εξάντας. Αθήνα. 1975. [1^η εκδ. 1955].

-Richter, Heinz. *1936 - 1946. Δύο επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις στην Ελλάδα*. μτφ. Ειρήνη Μιχαλακοπούλου, Τζένη Μαστοράκη. Εξάντας. [Αθήνα]. ²1975. τ. Β'.

-Wittner, Lawrence, *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949*. μτφ. Χρύσα Νάντρις. Βάνιας. Θεσσαλονίκη. 1991.

-Woodhouse, Christopher, *Το μήλο της έριδος, Η ελληνική αντίσταση και η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων*. Αναπαραγωγή σε μονοτονικό του ομώνυμου έργου της εκδ. Εξάντας. Αθήνα. 1976. Το Βήμα βιβλιοθήκη. Αθήνα. 2009.

-*Ambassador MacVeagh reports: Greece, 1933-1947*. John Iatrides (επιμ.). Princeton University Press. Princeton. New Jersey. 1980.

-Alexander, George. *The prelude to the Truman Doctrine. British policy in Greece 1944-1947*. Clarendon Press. Oxford. 1982.

-Candilis, Wray. *The economy of Greece, 1944-1966. Efforts for stability and development*. Praeger. New York. [1968].

-*Greece at the crossroads - The civil war and its legacy*. John Iatrides, Linda Wringley (επιμ.). The Pennsylvania State University Press. Pennsylvania (University Park). 1995.

-Leeper, Reginald. *When Greek meets Greek*. Chatto & Windus. [London].1950.

-Kousoulas, George. *Revolution and Defeat. The story of the Greek Communist Party*. προλ. Christopher Woodhouse. Oxford University Press. London. 1965.

-Papastratis, Procopis. *British policy towards Greece during the Second World War, 1941-1944*. Cambridge University Press. Cambridge. 1984.

-Sarafis, Stefanos. *ELAS. Greek Resistance Army*. Merlin Press. London. 1980.

-Stavrakis, Peter. *Moscow and Greek communism, 1944-1949*. Cornell University Press. Ithaca. New York. 1989.

Περιοδικά/Άρθρα

- *Ιστορικά Ελευθεροτυπίας*. Δεκέμβρης '44. Οι μάχες στις γειτονιές της Αθήνας. 2010.
- *Η σκευωρία του Λιβάνου: Γλύξμπουργκ - Παπανδρέου αντιμέτωποι του Έθνους*. Έκδοση «Λαοκρατίας». Ιούλης 1944. Θεσσαλονίκη. Ντοκουμέντα του ελληνικού προοδευτικού κινήματος. Μνήμη. Αθήνα. [χ.χ].
- *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 34, Φεβρουάριος 1945, τχ. 44. Δεκέμβριος 1945.
- Baerentzen, Lars. "The demonstration in Syntagma Square on Sunday the 3rd of December, 1944". *Scandinavian Studies in Modern Greek*. N° 2. 1978.
- Foster, Alan. "The Politicians, Public Opinion and the Press: The Storm over British Military Intervention on Greece in December 1944". *Journal of Contemporary History*. Vol. 19. N° 3. 1984.
- The Department of State Bulletin, Vol. 11. N° 285. December 10, 1944.

Διαδίκτυο

- <http://www.alfavita.gr/artro.php?id=16248>.
- <http://www.jurisconsultus.gr/pubs/uploads/842.pdf>.
- http://www.kke.gr/istoria/gia_thn_politikh_apokatastash_toy_arh_beloyxiouth_thanash_klara.
- <http://www.scribd.com/doc/62403494>.
- http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%BF%CF%8A%CF%84%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_1940.
- http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%AE_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CF%82_1941-1944.

Παράρτημα

Εξώφυλλο μπροσούρας «Η σύσκεψις του Λιβάνου. Εκεί που συνετάγη το Ελληνικό Εθνικό Συμβόλαιο» - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Ονομαστική κατάστασις αξιωματικών και ανθυπασπιστών της τέως Διευθύνσεως Ειδικής Ασφάλειας της Χωροφυλακής - αρχείο Λαγκάκου, ΕΛΙΑ.

Ονομαστική κατάστασις αξιωματικών των Ταγμάτων Ασφαλείας Γυθείου - αρχείο Λαγκάκου, ΕΛΙΑ.

Κατάλογος υπουργών και υπουργείων - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Δραχμαί δέκα - 9^{ης} Νοεμβρίου 1944 (στην κατοχή της γράφουσας).

Δραχμαί είκοσι - 9^{ης} Νοεμβρίου 1944 (στην κατοχή της γράφουσας).

Συντακτική πράξις «Περί συγκροτήσεως του Σώματος Αξιωματικών και Ανθυπασπιστών της Εθνοφυλακής» - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Θ. Δ. Τσάτσου *Ο Δεκέμβριος 1944* - εξώφυλλο, σελίδες 78-79.

Απόφασις περί διαλύσεως Εθνικής Πολιτοφυλακής ΕΑΜ 1^{ης} Δεκεμβρίου 1944 - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Απόφαση του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ 17^{ης} Δεκεμβρίου 1944 - αρχείο ΚΚΕ, ΑΣΚΙ.

Σύσκεψις 26^{ης} Δεκεμβρίου 1944 - πρακτικά ομιλίας Churchill (βρετανικό) - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Πρακτικά Συνσκέψεως 26^{ης} Δεκεμβρίου 1944 - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Πρακτικά Συνσκέψεως 27^{ης} Δεκεμβρίου 1944 - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως α.φ. 40, 31.12.1944 «Περί Αντιβασιλείας κατά την αποδημίαν του Βασιλέως» - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Πρακτικόν ορκωμοσίας Αντιβασιλέως - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Τηλεγράφημα Παπανδρέου προς Churchill 3.1.1945 - αρχείο Αιγιαλείδη, ΕΛΙΑ.

Τηλεγράφημα Dimitron προς ελληνικό ΚΚ (Σιάντον) Ιανουαρίου 1945,

Τηλεγράφημα Kostov προς Αθήναν-Σιάντον Δεκεμβρίου 1944 - αρχείο ΚΚΕ, ΑΣΚΙ.

Τηλεγράφημα Σιάντου προς Παππούν-Σόφριαν-Τίτο 15.1.1945 - αρχείο ΚΚΕ, ΑΣΚΙ.

Τηλεγράφημα Σιάντου προς Παππούν-Σόφριαν-Τίτο 20.1.1945 - αρχείο ΚΚΕ, ΑΣΚΙ.

Τηλεγράφημα Ιωαννίδη προς όλες τις κομματικές οργανώσεις 15.2.1945 - αρχείο ΚΚΕ, ΑΣΚΙ.

Τηλεγράφημα MacVeagh προς Stettinius 8.12.1944 - FRUS V. 5 Greece.

Υπόμνημα Stettinius προς Roosevelt 13.12.1944 - FRUS V. 5 Greece.

War Cabinet 19.12.1944 επικοινωνία Churchill - Roosevelt Αυγούστου 1944 - CAB66/59/43.

War Cabinet 30.12.1944 - CAB65/48/23.

Υπόμνημα Murray προς Stettinius 6.1.1945 - FRUS V. 8 Greece.

Ανεξαρτησία 17.11.1944 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ελληνικόν Αίμα 22.11.1944 - Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Καθημερινά Νέα 24.11.1944 - Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Δόξα 25.11.1944 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ελευθερία 29.11.1944 - Εθνική Βιβλιοθήκη.

Ελευθερία 30.11.1944 - Εθνική Βιβλιοθήκη.

Μάχη 30.11.1944 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Καθημερινά Νέα 2.12.1944 - Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Ριζοσπάστης 5.12.1944 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ριζοσπάστης 9.12.1944 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ριζοσπάστης 15.12.1944 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ριζοσπάστης 16.12.1944 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ριζοσπάστης 19.12.1944 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ελευθερία 28.12.1944 - Εθνική Βιβλιοθήκη.

Ελευθερία 31.12.1944 - Εθνική Βιβλιοθήκη.

Ριζοσπάστης 2.1.1945 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Μεγάλη Ελλάς 5.1.1945 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Μεγάλη Ελλάς 7.1.1945 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ανεξαρτησία 7.1.1945 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ελλάς 12.1.1945 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ελλάς 17.1.1945 - Ε.Κ.Χ.Φ.

Ελληνικόν Αίμα 17.1.1945 - Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων.

Μεγάλη Ελλάς 19.1.1945 - Ε.Κ.Χ.Φ.

